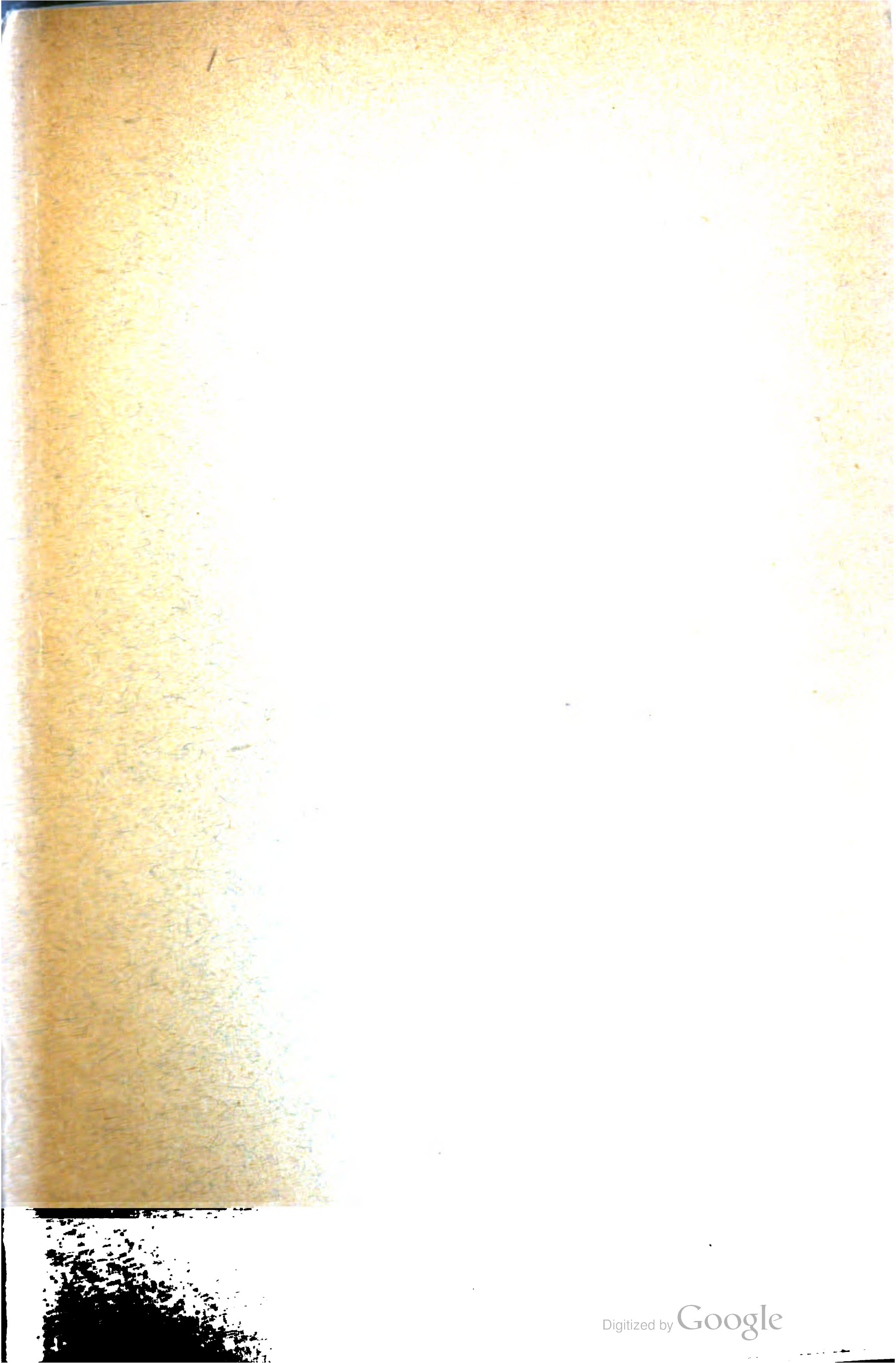

SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV·ANG·
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

Digitized by Google

JOHAN VILHELM SNELLMANS

SAMLADE ARBETEN.

X.

HELSINGFORS,
FÖRLAGSAKTIEBOLAGET OTAVA,
1898.

JOHAN VILHELM SNELLMANS

SAMLADE ARBETEN.

TIONDE BANDET.

UTLÅTANDEN I KONSISTORIUM OCH SENATEN SAMT VID LANDTDAGAR. — NÅGRA FÖRELÄSNINGAR.

HELSINGFORS,
HELSINGFORS CENTRALTRYCKERI,
1898.

OFFICIELA UTLÅTANDEN

AF

J. V. SNELLMAN

SÅSOM

PROFESSOR VID KEJSERLIGA ALEXANDERS UNIVERSITETET I HELSINGFORS.

1856—1863.

I. Utlåtanden i konsistorium.

Snellman, som installerades i professionen i *sedeläran och vetenskapernas system* den 14 Maj 1856 och som i April 1863 utnämndes till senator, har i konsistorii protokollen under dessa 7 år efterlemnat jämförelsevis få och dessa icke anmärkningsvärdare spår af sitt deltagande i dess rådslag. Sjelf skrifver han i sina memoir-anteckningar (se sidan 416 i bandet IX), att han, så vidt han mindes, städse tillhörde majoriteten, hvarför frestelse till polemiska yttranden fattades.

Snellmans första skriftligen affattade utlåtande i konsistorium afgafs den *29 November 1856* och rörde licentiaterne *Lindelöfs* och *Sucksdorffs* kompetens till professionen i matematik. Dervid häfdade han, med fästadt afseende på de högre fordringar, hvarje ny dag ställer på universitetsläraren, den åsigt, att det för att på förslag till ledig profession »kunna» uppföras icke är nog att nödtorftigt prestera praestanda, utan att man har rätt att fordra äfven för öfrigt ådagalagd vetenskaplig håg och förmåga.

Denna åsigt uttalade han ånyo i konsistorium den *7 Februari 1857* i fråga om docenterne, juris utriusque licentiaterne *A. W. Liljenstrands* och *K. F. Lagus'* för lediga *professionen i ekonomisk rätt och nationalekonomi* utgifna specimina — Liljenstrands »Om skifte af jord» och Lagus' »Om jordaskifte enligt svensk-finsk lagstiftning» — hvilka ventilerades i slutet af Januari månad sagde år. Snellman yttrade då följande ord:

Då jag icke funnit skäl frångå min förut yttrade öfvertygelse angående meningen af stadgandet i statuterna för universitetet

paragraf 211., att nämligen aflagd licentiatexamen och godkändt disputationsspecimen blott berättiga sökande till ledig profession att vid förslags upprättande komma i åtanke, icke att, om ledigt förslagsrum finnes, ovillkorligen på förslaget uppföras, men tvärtom denna öfvertygelse genom sagde paragrafs jämförande med motsvarande paragraf i de äldre statuterna vunnit ytterligare styrka, anser jag mig oförhindrad att yttra mig öfver de sökandes vetenskapliga förtjenst och dennas tillräcklighet eller otillräcklighet att bereda dem rum på förslaget till den i fråga varande professionen. —

Licentiaten Lagus har genom aflagda examina och sina utgifna disputationer visat sig ega ganska vackra insigter i de juridiska vetenskaperna och, jag bör tillägga det, i disputationerna, enligt min tanke, äfven ådagalagt en berömvärd forsknings- och skriftställare-förmåga; men som han i de vetenskapsgrenar, hvilka tillhöra den af honom ansökta professionen, uppträdt endast med det föreskrifna disputationsspecimen, och äfven detta angår endast den svensk-finska kameral- och näringslagfarenheten, medan sålunda intet af licentiaten afgifvet skriftstycke vitsordar hans insigt i nationalekonomin, en vetenskap i närvarande tid så särdeles vigtig och likväl ända hittills vid detta universitet så föga representerad; då vidare i fråga varande specimen, ehuru i vanlig ordning godkändt, icke af juridiska fakulteten och konsistorium blifvit med någon utmärkelse bedömdt, och slutligen, emedan kändt är, att licentiaten Lagus först på senaste tid egnat sin håg åt sagde professionen tillhörande vetenskapsgrenar, så kan jag för min del icke tillerkänna honom rum å förslaget. —

Licentiaten Liljenstrand, som redan en följd af år studerat ekonomisk rätt och nationalekonomi, har ådagalagt detta genom ett antal utgifna såväl akademiska disputationer som spridda afhandlingar. — Af disputationerna hafva väl tvänne blifvit såsom specimina för profession ogillade; men äfven dessa, öfver hvilkas värde såsom sjelfständiga vetenskapliga arbeten jag icke bör tillmäta mig något bedömande, vitna dock om studier och lärdom. Likaså ådagalägga de icke-akademiska afhandlingar af licentiaten Liljenstrand, som äro mig bekanta, äfvensom hans senast utgifna specimen icke blott omfattande studier, utan sjelfständig uppfattning

äfven af de allmänna nationalekonomiska frågor, som i dem blifvit behandlade. Juridiska fakulteten och konsistorium ha också med utmärkelse bedömt sist åberopade specimen. Härtill kommer, att licentiaten Liljenstrand, så vidt kändt är, med framgång offentligen föreläst öfver de ansökta professionen tillhörande läroämnen. Det är på dessa anförda skäl, under tillagd förklaring likväl, att i licentiatens utgifna skrifter större klarhet i uppfattning och framställning väl varit önskvärd, jag för min del anser mig böra uppföra honom å förslaget till den lediga professionen.

Då det vid samma konsistorii-sammanträde, den *7 Februari 1857,* blef fråga om besättande af *lektorstjensten i tyska språket,* yttrade Snellman bland annat:

Det är en känd och erkänd sak, att universitetets lektorer såsom språklärare äro af den studerande ungdomen föga anlitade, och hvar och en, som känner förhållandena, vet, att i synnerhet för tyska språket en språklärare varit och är fullkomligt öfverflödig. Den enda väg derför, på hvilken lektorn i detta språk kan gagna, är den att genom lärd tolkning af klassiska arbeten införa ungdomen i tyska litteraturen.

— — —

I anledning af en af åtskilliga studerande ingifven skrift med *anhållan, att afdelningarne ånyo finge upptagas bland universitetets institutioner* yttrade sig Snellman *den 18 November 1857* i följande ordalag:

Ehuru min öfvertygelse är, att de studerandes fördelning på fakulteter principielt har företräde framför den traditionela nationsindelningen i afseende å både det vetenskapliga och litterära intressets lifvande och den inbördes disciplinen inom studentkåren, torde dock alla skäl för den ena eller andra förbindelsens företräde vid detta tillfälle kunna lemnas å sido. — Den ingifna petitionen

afser båda förbindelsernas bestånd jämte hvarandra såsom organiserade institutioner. —

I sig sjelf synes mig en sådan organisation förkastlig. — Ty det har äfven i de forna nationerna såsom nu i fakulteterna utgjort ett alltid eftersträfvadt, men blott sällan, för kortare tid och ofullkomligt, uppnådt föremål för deras ledares, inspektorers, kuratorers och stundom äfven andra äldre medlemmars sträfvande att i dem väcka och underhålla något vetenskapligt och litterärt intresse och någon verksam sedlig anda. Hvad som icke kunnat åstadkommas under denna eller andra former för sig, kan i min tanke ännu mindre med splittrade krafter verka i båda på en gång. — Den föreslagna organisationen synes väl afse att åt fakulteterna lemna det vetenskapliga intressets underhållande, åt afdelningarne vindicera den sedliga andans närande och den inbördes disciplinen. — Men dessa båda äro icke för hvarandra så främmande, att det ena sträfvandet skulle kunna bestå oberoende af det andra. — Fakultets-förbindelsen studenterna emellan såsom blott vetenskapligt samfund vore af föga och intet värde. — Ty medlemmarne äro för ett sådant samfund allt för unga och till sina insigter omogna. — Äfven fakultets-förbindelsens grund är, enligt min öfvertygelse, den sedliga andans upprätthållande; och om sträfvandet härtill upphör att utgöra föremål för densamma, måste den blifva betydelselös. — Menniskan kan icke med intresse sluta sig till någon korporation, hvilken hon icke lärt sig akta, och i hvilken hon icke vet sin personlighet aktad. — Från det sedliga sträfvandets synpunkt kan detta villkor äfven i en studentförbindelse uppfyllas, från det vetenskapliga intressets och verksamhetens ensamt icke. — Om det kunde tillåtas den studerande ungdomen att till skolförbindelsernas underhållande och för det förtroliga umgänget med barndomsvännerna hafva sammanträden afdelningsvis, vore detta i min tanke ganska önskvärdt, i synnerhet derför, att behofvet af ett sådant umgänge för närvarande synes vara bland ungdomen allmännare. — Dessa sammankomster skola afhålla i synnerhet de unge från dåligt sällskap och dåliga tidsfördrif. —

I och för sig vore alltså ett sådant umgänge icke utan inflytande på sedligheten, och det kunde äfven i sin mån leda till en verksammare vård om densamma i fakulteterna. — Endast i denna form, men icke såsom organiserade korporationer skulle jag anse afdelningarne kunna hafva plats jämte fakultets-fördelningen — ehuru jag måste bekänna, att jag på grund af vunnen erfarenhet betviflar, att de lång tid skola upprätthållas och verkligen bestå.

På dessa skäl vågar jag hålla för rätt, att konsistorium icke bör förorda petitionen i dess närvarande form, och förordar den för min del icke. — Jag gör det så mycket mindre, som jag befarar, att den i denna form på högre ort icke kan vinna bifall, och genom ett afslag den studerande ungdomen skulle betagas allt tillfälle att i en eller annan form bringa den önskade förbindelsen till stånd; hvarför mitt ödmjuka förslag är, att konsistorium måtte hos rektor magnificus anhålla, att rektor ville tillråda petitionärerna att återtaga petitionen. —

Efter det konsistorium affordrats underdånigt utlåtande angående *de kunskaper, som borde i studentexamen ådagaläggas,* framhöll Snellman den *1 Juni 1858* sin åsigt i nedanstående andragande:

I alla länder har det, så länge en ordnad undervisning funnits, gällt som ett axiom för elementarundervisningen, att endast flitig repetition af det tidigare inhemtade ger en fast grundval för ytterligare förkofran. Erfarna pedagoger hafva också i alla tider vitsordat, att repetitionen, långt ifrån att fördröja, tvärtom fortskyndar den i fråga varande lärokursens genomgående.

Med bestämda ord hafva derför äldre skolordningar inskärpt åliggandet för skolornas föreståndare och lärare att med lärjungarne anställa trägna repetitioner. I nu gällande gymnasii- och skolordning saknas väl någon allmän föreskrift härom; men det stadgas dock, att högre elementarskolans kurs skall på gymnasierna i vissa delar »repetitionsvis genomgås».

Ehuru intet dylikt stadgande finnes angående repetition på skolans högre klasser af den tidigare skolkursen samt på hvarje högre klass i gymnasium af det i föregående klasser inhemtade, lärer dock ingen tänkande lärare kunna betvifla, att en sådan repetition bör ske. Man kan förnuftigtvis icke antaga det vara gymnasii- och skolordningens mening, att lärjungen vid utgåendet från högre elementarskolan borde redogöra till ex. endast för *medeltidens historia,* för *femte och sjette boken* af Euklides Elementa, för *vita Attici* i Cornelius Nepos, men icke för den tidigare inhemtade kursen i *gamla historien*, de *fyra första* böckerna af Euklides och *öfriga lefvernes beskrifningar* i Cornelius — eller att gymnasisten skulle till studentexamen medföra sin magra registerkunskap i *fysiologi, geognosi* m. m. utan att kunna upplösa en enkel *algebraisk eqvation*, hvilken kunskap inhemtas på gymnasii lägsta klass. — Exemplen kunde mångfaldigas, om en så absurd uppfattning förtjenade att vederläggas.

Klart är, att förhållandet mellan skol- och gymnasii-kursen i hvarje läroämne är detsamma som mellan lärokurserna i ämnet på skolans eller gymnasii skilda klasser. —

Beklagligen har dock gymnasii- och skolordningen gjort den princip gällande, att undervisningen i lärdomsskolan skall meddela, icke elementerna i de kunskapsgrenar, i hvilka kunskap bör förvärfvas af hvar och en, som sträfvar till någon vetenskaplig bildning, utan de torftigaste grundlinierna i hvarje gren af menskligt vetande, allt efter skilda lärjungars förmenade olika behof. Med andra ord: lärdomsskolan har nu mera upphört att vara en anstalt för den vetenskapliga elementar-undervisningen och blifvit en sammangyttring af hvarjehanda fackskolor. Lärjungarne skola nu i en ålder, då menniskan eger hvarken någon kunskap om det verksamma lifvet och dess kraf eller kan ega någon härpå grundad fast håg för den ena eller andra lefnadsbanan, utan vidare göra sitt val, uppträda såsom teologer, filologer, matematiker o. s. v. Med den vetenskapliga bildningen skänker hvarje land den ungdom, som af den göres delaktig, det stora företrädet att fritt kunna välja lefnadsbana; men detta företräde försvinner, då valet skall

ske, förrän ens vetenskapens elementer äro inhemtade, och då i de allmänna elementernas ställe sättas vissa facklexor.

Följden af sagde princips införande har varit den, att såväl på skolan som på gymnasium vissa läroämnen inhemtas, hvilka endast skola tjena till att hålla valet öppet, dels blott till afgången från högre elementarskolan. dels till inträdet på gymnasii högsta klass, men hvilka ämnen, sedan valet gjorts, lemnas åsido. Dessa läroämnen äro latinska och ryska språken, för särskilda fall äfven grekiska språket, och matematik. En yngling, som öfvergår till civilgymnasium, lemnar latinläsningen med skolan. I gymnasierna för allmän bildning upphör vid öfvergången till tredje klassen en så kallad teolog att läsa *ryska* och *matematik*, en så kallad filolog att läsa *matematik*, en så kallad jurist att läsa *latin*, *grekiska* och *matematik*, en så kallad matematiker att läsa *latin*, *grekiska* och *ryska*. — Alla lärjungar upphöra vid öfvergången från andra klassen att läsa *botanik* och *zoologi*.

Då för dessa sålunda öfvergifna läroämnen icke ens några repetitionstimmar äro på tredje klassen anslagna, mycket mindre någon vidare förkofran i desamma på den kommer i fråga, och då icke en gång matematiken för teologer, filologer och jurister ingår i något annat, dem på denna klass tillhörande studium, så kan i min tanke kunskap i dessa läroämnen uppenbart icke uppställas bland *ovillkorliga* fordringar i studentexamen. — Endast botanik och zoologi göra härifrån ett undantag, för så vidt de kunna ingå i de så kallade matematikernas lexor i fysiologin.

Det strider visserligen mot all teori och all praxis annorstädes, att språkkunskap och kunskap i matematik skola anses likgiltiga vid förberedelsen för det akademiska studium, och att i deras ställe skall sättas dogmatik, rysk litteraturhistoria, naturrätt, statsrätt, fysiologi, geognosi m. m. Men det är dock uppenbart, att, sådan undervisningsordningen nu är, gymnasiernas föreståndare och lärare icke kunna gifva något intyg öfver en lärjunges insigt i läroämnen, med hvilka han under ett helt års förlopp icke alls befattat sig; i följd hvaraf icke heller sådan insigt kan göras till villkor för studentexamens genomgående.

Skulle något bestämdt mått af kunskap i sagde ämnen göras till villkor för gillad studentexamen, skulle följden deraf blifva, att betyget från gymnasium aldrig kunde ingifva någon borgen för examens utgång, och föräldrar och målsmän kunde aldrig förlita sig på, att fulländad gymnasiikurs skall bereda deras söner inträde vid universitetet. Man må icke säga, att i fråga varande kunskapers bibehållande i minnet under sista gymnasiiåret må lemnas åt lärjungens egen omtanke. Lärjungarne torde såsom lärarene hafva svårt nog att medhinna detta läseårs mångbrokiga kurs.

Hvad angår kunskaperna för inträde vid civilgymnasium, är det klart, att till dem bör räknas äfven kunskap i latinet, emedan latin på skolan läses ända till afgången från densamma. Men lika klart är, att i studentexamen kunskap i latinet kan än mindre fordras af en civilgymnasist, hvilken under sin treåriga kurs icke alls läser latin, än af jurister och matematiker från öfriga gymnasier, i hvilka dock latin allmänt läses de två första åren.

Likaså sjelffallet är, att, då privatister vid gymnasium undergå examen för att erhålla betyg till universitetet, de böra ådagalägga insigt i *allt*, som hörer till gymnasialkursen, äfven i de läroämnen, hvilka icke läsas på gymnasiernas högsta klass. I studentexamen deremot måste deras rättighet vara att ställas lika med gymnasisterna.

Vidhållas icke här anförda fordringar vid gymnasierna, öppnas en beqväm väg förbi skolan till civilgymnasium och förbi gymnasierna till universitetet.

Enligt statuterna för universitetet skall lärjunge från gymnasium medföra betyg, att han »efter fulländad lärokurs blifvit från läroanstalten utskrifven, och i studentexamen» ådagalägga nöjaktiga kunskaper uti de ämnen, lärokursen omfattar. Det är väl obestridligt, att till lärokursen hört äfven de ämnen, med hvilka lärjungen under kursens tredje år icke mera sysselsätter sig. Men då han lemnat dem, emedan de icke ansetts tillhöra den bildningslinie, han valt, så tillhö a de icke heller den speciela lärokurs, han vid läroanstalten »*fulländat*». Deremot måste till denna lärokurs räknas allt, hvad lärjungen tidigare på skola eller gymnasium läsit, så vidt det utgör grundval för och ingår i det för hans bildningslinie nödigt ansedda vetandet. Gymnasii-

och skolordningen föreskrifver äfven uttryckligt, att *skolkursen* i historia och geografi, i latinska språkets metrik och prosodik och i ryska språkets grammatik *skall vid gymnasium »repetitionsvis genomgås»*. Man lärer väl kunna antaga, att detta gäller äfven öfriga språks grammatik, antingen den inhemtats på skola eller gymnasium, emedan språket utan en sådan repetition icke kan läsas och skrifvas. Om repetitioner i matematik stadgar gymnasii- och skolordningen intet, icke heller repeterandet af de läseböcker och auktorer i främmande språk, som tidigare blifvit genomgångna. Man torde väl få antaga, att i den förutsättes den insigt hos vederbörande lärare, att en lättare och derför tidigare läsen auktor först då icke mera behöfver repeteras, när lärjungen genom läsning af svårare auktorer hunnit så långt, att han utan förberedelse kan explicera de lättare; hvarförutan väl redan öfver allt torde vanligt vara, att i jämnbredd med den strängare explikationsöfningen en så kallad kursiv läsning fortgår, hvilken icke är ämnad att repeteras. Frånvaron af något stadgande rörande repetitioner i matematik torde deremot få tillskrifvas en tillfällighet. — Ty det lärer väl icke kunna uppstå fråga om att sända en så kallad matematiker till universitetet utan kunskap i geometri och utan färdighet att behandla ett numeriskt bråk eller en i borgerliga lifvet dagligen förekommande sorträkning. —

Det synes redan vara allt nog, om denna kunskap och färdighet, såsom sker, lemnas åt teologernas, filologernas och juristernas goda behag — olägenheten torde i alla fall blifva stor nog, om blott en matematiker *ex professo* förmår sammanräkna priset på några pund mjöl. —

Jag får i stöd af det anförda ödmjukast föreslå, att konsistorium ville förorda det tillägg till gymnasii- och skolordningen, att äfven geometri och aritmetik skola på gymnasium »repetitionsvis genomgås».

De högvördiga domkapitlens förslag, så vidt det syftar att afböja skolkursens repeterande på gymnasium, måste jag alltså på grund af det anförda anse förkastligt både till dess princip och emedan det strider emot, hvad i gymnasii- och skolordningen påbjudes.

Det framgår icke klart ur högvördiga domkapitlets i Kuopio särskilda förslag, huruvida det åsyftar, att i studentexamen insigt må fordras blott i de ämnen, som tillhöra den ena eller andra speciela bildningslinien, eller om deri yrkas, att i studentexamen förhör borde ske endast inom högsta gymnasiiklassens lärokurs i dessa ämnen. Vore meningen den senare, måste förslaget anses förderfligt såsom syftande att förstöra äfven den sista återstoden af solid underbyggnad för universitetsstudierna.

Hvar och en vet, hvad han bör tänka om den kunskap i naturrätt, statsrätt, fysiologi, kemi, geognosi, rysk litteraturhistoria m. m., som i gymnasierna skall inhemtas på några tiotal undervisningstimmar. Så länge detta torftiga och ytliga vetande, såsom tills vidare ske måste, blifver hufvudsak hos den vid universitetet inträdande studenten, medan kunskap i matematik och ett solidare språkstudium blir en tillfällig bisak, nödgas man uppgifva allt hopp att vid universitetet kunna motarbeta de menliga följderna häraf för den vetenskapliga bildningen, såsom jag sökt visa, hvilka i nuvarande ordning för undervisningen på gymnasierna hafva sin rot. Man kan med skäl till det öfriga räkna nu i skola och gymnasium införda läsning af ryska språket, ett studium för nyttan, som nu mera äfven kommer presterna till godo, och hvarmed i synnerhet blifvande skollärare och domare belottas — hvilka alla deraf ingen nytta hafva, och hvilkas ryska språkstudium derför för all tid afslutas med gymnasialkursen. — Det är ingalunda oväntadt, om, såsom af domkapitlens förslag framgår, redan en kort tids erfarenhet skulle hafva visat, att sagda mångläseri icke kan föra till någon sann kunskap. Men det vore att endast förvärra det onda, om för detta pedagogiska lekverks genomförande, såsom förslagen till en del åsyfta, all solid kunskap i de ämnen, hvilka egentligen tillhöra lärdomsskolan, i de språk, som äro bildningens, i matematik, geografi och historie skulle försvinna

Mitt vördsamma yrkande är derför, att konsistorium, betraktande universitetet såsom den vetenskapliga bildningens i landet vårdarinna, borde inlägga den kraftigaste protest mot hvarje förslag af i fråga varande art, och, då dylika förslag uppenbart utgå från det bekymmer, en undervisningsordning, sådan nu gällande författ-

ning föreskrifver den, måste förorsaka hvarje samvetsgrann lärare vid gymnasierna, måtte i underdånig framställning till Hans Kejserliga Majestät söka föranleda en återgång från denna för all grundligare vetenskaplig bildning förderfliga ordning i undervisningen på gymnasierna, i synnerhet på de för allmän bildning.

— — — — —

Vid bortgifvandet af *reseunderstödet för unge litteratörer*, ansökt af sju sökande, bland hvilka gymnasii-adjunkten *G. Z. Forsman* och docenten *E. A. Grönblad,* (hvilken erhöll stipendiet), uttalade sig Snellman *den 20 Januari 1859* beträffande dessa två här nämnda, mest meriterade sökande sålunda:

Enligt min öfvertygelse kan och bör konsistorium icke bedömma de sökandes uppgifna ändamål med resan efter dess förmenta, rent vetenskapliga vigt. Ty om också ett afgörande kunde finnas mellan vigten af tvänne eller flera skilda vetenskapers förkofrande, kan det enda resestipendium, universitetet eger att disponera, icke utan universitetets skada för ett abstrakt vetenskapligt ändamål användas. För universitetet är det vetenskapliga ändamål »för gången af största vigt», hvars fullföljande lofvar bereda detsamma en vetenskapligt utbildad sökande till någon redan ledig eller snart ledigblifvande lärareplats.

Bland de sökande eger docenten Grönblad obestridligt den största vetenskapliga förtjenst, och äfven hans uppgifna ändamål, samlandet af materialier till Finlands historia, är af stor vigt. Men universitetet har redan med betydliga anslag understödt docenten Grönblads förtjenstfulla forskningar. Alla sina tillgångar kan det icke i en följd af år använda för detta ändamål. Jag anser derför, att konsistorium borde endast genom sitt förord söka utverka ett särskildt statsanslag för understödjande af docenten Grönblads arbeten.

Men då jag bland de sökande finner gymnasii-adjunkten Forsman, hvilken genom sina skrifter bevisat sig vara en af de vetenskapligt och litterärt mest utmärkta förmågor bland dem, som lofva en framtid, anser jag detta tillfälle böra begagnas att draga

honom till universitetet och sätta honom i stånd att odeladt egna sina krafter åt sin vetenskapliga utveckling.

Jag ledes till denna åsigt med afseende derpå, att nuvarande innehafvaren af professionen i historien snart eger det antal tjensteår, som berättigar honom att såsom emeritus från universitetet afgå; och det är konsistorium välbekant, att han har för afsigt att begagna sig af denna rättighet. Historien är den vetenskap, som framför hvarje annan tillhör alla bildningslinier vid universitetet, och som framför de flesta är egnad att bilda ungdomens öfvertygelser och medborgerliga karaktär. — Jag måste derför anse det af största vigt för universitetet, att denna profession, då den blir ledig, måtte blifva väl besatt; och min öfvertygelse är, att det för universitetet vore en förlust, om gymnasii-adjunkten Forsman icke skulle komma i tillfälle att täfla om densamma, såsom jag också inser, att, om det ansökta resestipendium honom vägras, han derigenom från en sådan täflan uteslutes. Jag tillägger, att det, enligt min tanke, icke är af ringa betydenhet, att gymnasii-adjunkten Forsman vore i stånd att föredraga fäderneslandets historia på fäderneslandets språk.

Det är på dessa grunder, jag anser gymnasii- adjunkten Forsmans uppgifna vetenskapliga ändamål att icke blott samla handlingar för finska historien, utan äfven söka vetenskaplig utbildning för att såsom lärare vinna anställning vid universitetet »för gången vara af största vigt», och då jag icke heller finner något stadgande i reglementet för det i fråga varande resestipendiets bortgifvande från dess åtnjutande utesluta unga litteratörer utom universitetet, utan, såsom för universitetets bästa önskligt är, det stå universitetets styrelse öppet att äfven genom detsammas användande samla lofvande förmågor till universitetet, hvar helst i landet de förete sig, får jag för min del tillägga gymnasii- adjunkten Forsman samma, af honom ansökta, nu lediga resestipendium. — — — —

I konsistorium förekom *den 7 December 1859* bortgifvande af tvänne understöd, det ena i form af en *förhöjning af det lägre docentarvodet* (för antingen licentiaten *A. E. Ahl-*

qvist eller docenten *J. W. Rosenborg;* det andra ett besparadt reseunderstöd ansökt af *C. G. Estlander, G. Z. Forsman* och *E. Nylander*). Snellmans votum beträffande sistnämnda understöd — som erhölls af G. Z. Forsman — refereras i protokollet sålunda:

Kanslirådet Snellman sade sig vara öfvertygad om licentiaten Forsmans stora företräde framför hans medsökande uti vetenskapliga och litterära meriter, ådagalagda främst genom hans utgifna historia om klubbekriget, hvilken framstode såsom det enda omfattande historiska arbete, någon finsk man någonsin producerat, vitnande tillika om författarens utmärkta talang såsom historisk skriftställare; och ville kanslirådet så mycket hellre till resestipendiat utnämna Forsman, som denne nu redan för tredje gången vände sig till universitetet för erhållande af understöd för sin vidare utbildning, och universitetet icke borde försumma ett, kanske ej mera återkommande tillfälle att tillegna sig en så utmärkt förmåga.

Beträffande utdelandet af det *förhöjda lägre docentunderstödet* afgaf Snellman efterföljande, sedermera skriftligt uppsatta utlåtande:

Ehuru min tanke är, att med det i fråga varande förhöjda understödets utdelande med skäl kunnat anstå, vill jag, då frågan gått till omröstning i närvarande form, icke neutralisera min röst i afseende å de föreslagnas relativa förtjenst att komma i åtanke.

Licentiaten Ahlqvist har från sina tidigare studentår bevisat sin håg för och förmåga till litterära sysselsättningar; han har senare under en följd af år sysselsatt sig med språkforskningar, hvilka förutsätta lika mycken insigt som ihärdig flit. Allt detta äfvensom den ovanliga framgång, hvarmed han sålunda egnat sig åt vetenskapliga och litterära sysselsättningar, är hvar och en bekant genom de redan talrika skrifter och afhandlingar, han utgifvit. Han har också en icke ringa utmärkelse som lycklig skald, och hans namn står bland de främsta i den unga finska litteraturen.

Skall alltså det i fråga varande understödet nu utdelas, torde konsistorium icke finna någon värdigare att dermed hugnas; och får jag med min röst tilldela detsamma åt licentiaten Ahlqvist.

Licentiaten Rosenborg har såsom skriftställare gjort jämnt upp, hvad lagen af honom fordrat för att såsom docent blifva anständ. Hans docenturspecimen har visserligen mer än vanlig förtjenst, dock icke egentligen som ett strängt vetenskapligt arbete innehållande ny forskning eller nya åsigter, utan såsom en med sakkännedom och stor talang skrifven journalartikel. — Förordnad att förestå profession, har licentiaten Rosenborg fakulteten till nöjes skött sina åligganden — jag anmärker härvid, att föreläsningars hållande för en docent, som icke är examinator, skulle utgöra en stor förtjenst, såsom bevisande för sjelfva föreläsningarnes duglighet; att såsom examinator i en embetsexamen kunna föreläsa, i hvad till kursen hörer, är en fordran, som väl bör kunna ställas på hvarje docent; att föreläsningarne haft åhörare, bevisar i ett sådant förhållande angående deras beskaffenhet ingenting.

Halftannat år är förflutet, sedan licentiaten Rosenborg utgaf sitt specimen för docentur. Han blir nu snart ensam sökande till profession. Han har icke aktat nödigt att under sagde tid genom någon utgifven skrift öka sina litterära meriter. Konsistorium skall snart sättas i tillfälle att döma äfven öfver hans kompetens till profession på grund af endast de lärdomsprof, statuterna såsom minimum föreskrifva. Att nu tillägga licentiaten Rosenborg en extra belöning vore i min tanke att uttala, det konsistorium af universitetets docenter alls ingen litterär sysselsättning utöfver den för vinnandet af tjenst och lön nödvändiga fordrar. — Till uttalande af en sådan åsigt och statuerande af en så beskaffad princip för det högre docentarvodets utdelande vill och kan jag icke med min röst bidraga. Jag förklarar derför licentiaten Rosenborg icke kompetent till sagde arvodes erhållande.

Från året 1860 är från konsistorii-protokoller att anteckna endast Snellmans utlåtande om docenten *J. W. Rosenborgs* för profession utgifna disputation: »*Bidrag till jordbeskattnin-*

gens historia i Finland under medlet af sextonde seklet». Afgifvet *den 26 September 1860* egde sagde utlåtande följande lydelse:

Docenten Rosenborg har genom sitt för docentur utgifna specimen bevisat sig som en klart tänkande och talangfull skriftställare. Den för sagde ändamål utgifna afhandlingen har dock icke karaktären af en strängare vetenskaplig undersökning, utan af en utmärkt journalartikel. Hans nu såsom specimen för profession utgifna disputation åter har af fakulteten blifvit gillad endast efter votering och med det snäfvaste vitsord, i hvilket fakultetens bedömande äfven konsistorium instämt. För min del måste jag också anse denna disputation vara af beskaffenhet, att för dess sammanskrifvande ingalunda skulle erfordrats juridiska studier *ex professo*, utan endast någon kännedom af Sveriges historia och för öfrigt vanlig samlaremöda.

Vid sådant förhållande, och då min åsigt varit och oförändradt är, att uppfyllandet af de i statuterna föreskrifna praestanda för att kunna på förslag uppföras icke för sig gifver sökanden rättighet att till professions erhållande föreslås, och då jag icke anser mig böra styrka den sed, att lärostolar vid universitetet sökas och vinnas endast på grund deraf, att det sålunda föreskrifna blifvit i knappaste mått fullgjordt, kan jag icke med min röst förklara docenten Rosenborg för kompetent till den i fråga varande professionens erhållande.

Skörden från konsistorii protokoller för 1861 är för oss rikligare än från det föregående året. Redan *den 30 Januari 1861* afgaf Snellman rörande uppgjordt förslag till *inrättande af en normalskola i Helsingfors* efterföljande längre utlåtande:

Genom nådiga förordningen af den 7 April 1856 »Angående blifvande gymnasii- och skollärares bildning vid Alexanders-Universitetet» är stadgadt: att professorn i pedagogik och didaktik skall låta pedagogiestuderande för att bereda dem praktisk bild-

2

ning för lärarekallet öfvervara undervisningen i högre och lägre elementarskolorna i universitetsstaden samt dervid, när sådant finnes lämpligt, såsom duplikanter och repetenter under skolföreståndarens tillsyn biträda.

Vigten af, hvad detta nådiga stadgande åsyftar, att nämligen den blifvande skolläraren bör praktiskt bildas för sitt kall, kan af ingen misskännas. Men det faller också klart i ögonen, att sagde stadgande förutsätter, det i de i fråga varande skolorna en disciplin och en undervisningsmetod skall förefinnas, hvilken förtjenar att uppställas såsom mönster för landets öfriga läroinrättningar. Jag bör icke på något vis klandra förhållandet i dessa hänseenden uti i fråga varande skolor, så mycket mindre som jag härom har ringa kännedom, och det deremot är kändt, att skolorna förestås af aktade, nitiska och i sitt kall erfarna män. Men det är likaså kunnigt, att ingen af landets skollärare sjelf inhemtat den praktiska bildning, hvarom fråga är, och att högst få någonsin haft tillfälle att göra sig bekant med någon annan metod än den i landets läroanstalter rådande routinens, denna endast varierad af enskilda lärares tillfälliga och godtyckliga försök att rätta dess brister, hvilka rättelser dock, såsom lätt finnes, kunna utgöra försämringar i stället för förbättringar af denna routin. Under sådane förhållanden måste det vara tillfälligt, om ens någon läroanstalt i landet kan förtjena att utgöra en öfningsskola för landets blifvande skollärare. En annan sida af saken är, att väl professorn i pedagogik och didaktik sjelf borde vara öfvertygad om metodens duglighet i den läroanstalt, till hvilken han hänvisar sina lärjungar; men då han med högre och lägre elementarskolorna och de i dem följda metoder icke har att befatta sig, torde det sällan inträffa, att han obetingadt kan rekommendera dessa till efterföljd, utan måste det tvärtom ofta nog hända, att han får hänvisa pedagogiestuderande till skolorna för att inhemta, hurudan den metod är, hvilken dessa icke böra göra till mönster för sin blifvande lärareverksamhet. Sådant skall desto säkrare blifva förhållandet, ju mera professorn, såsom han bör, gjort sig förtrogen med skolans disciplin och undervisningsmetoder i de länder, i hvilka skollärares både teoretiska och praktiska bildning redan länge utgjort föremål för de mest ansträngda bemödanden.

Vidare är det uppenbart, att elementarskolan icke lemnar något tillfälle till praktisk öfning i den högre elementarundervisningen, sådan denna vid gymnasierna kräfves, ehuru den nådiga förordningen stadgar, att äfven blifvande gymnasiilärare borde genom tjenstgöring i densamma vinna sin praktiska bildning.

Slutligen förutsättes genom det anförda stadgandet, att »skolföreståndaren» kan och bör leda de föreskrifna praktiska öfningarne. För att fylla detta värf borde alltså skolföreståndaren icke blott ega insigt i de gamla språken och finskan, matematik, historie, och geografi, botanik och zoologi — ty alla dessa läroämnen förekomma åtminstone på högre elementarskolan, utan äfven vara förtrogen med metoden för undervisningen i alla dessa skilda ämnen. — Häremot ställer gymnasii- och skolordningen på rektor vid högre elementarskolan endast fordran att undervisa i religionskunskap och att handleda skolungdomen i svenska skriföfningar. Af denna undervisning upptages hans tjenstgöring i skolan, och pedagogieprofessorn är ingalunda berättigad fordra, att denne skolföreståndare skall egna ett större eller mindre antal extra timmar åt tillsyn och ledning af pedagogiestuderandes praktiska öfningar i alla nyss anförda läroämnen; att icke nämna derom, det äfven fysik, naturrätt, statsrätt, statistik, psykologi, moral och dogmatik utgöra examensämnen i pedagogiekandidatexamen, och att pedagogiestuderande, i sanning, skulle vara i behof af praktisk öfning i dessa ämnens lärande, om åtskilliga af hvilka få dödliga torde kunna förstå, huru de skola framställas för en skolgosse eller gymnasist.

Öfver hufvud må det anmärkas, att man i landets skolor icke känner några »repetenter», såsom också repetitionen är en så vigtig del af undervisningen, att ingen nitisk ordinarie lärare kan anförtro densamma åt tillfälliga kommande och gående biträden. »Duplikanter» åter tillsättas, då på någon klass lärjungarnes antal är så stort, att undervisningen icke kan handhafvas af en lärare. Skola, utan att detta behof är förhanden, pedagogiestuderande såsom duplikanter anställas, måste just den ordinarie fackläraren vara den, som har »tillsyn» öfver, det vill väl säga ledningen af deras tjenstgöring. Då bör också hela undervisningsordningen vid skolan vara beräknad för ändamålet, och framför allt fackläraren ega den insigt

och praktiska skicklighet, att han duger till de så kallade duplikanternas lärare och ledare. — Att detta icke kan antagas vara fallet med skollärarena öfver hufvud, torde lätt medgifvas. — Också förutsätter, som anfördt blifvit, den nådiga förordningen endast, att skolföreståndaren härvid skall intaga de särskilda facklärarenas plats, en anordning, hvars gagnlöshet, äfven om utförandet vore möjligt, i det föregående blifvit antydd.

Följden af här ödmjukast åberopade förhållanden har varit den gifna, att den nådiga förordningens stadgande angående pedagogiestuderandes praktiska bildning icke kunnat genomföras. Men emedan tillika föreskrifvet är, att professorn i pedagogik och didaktik bör till pedagogiekandidatexamen afgifva yttrande om de examinerades »fallenhet för lärarekallets utöfning», så hafva desse vanligen fått i professorns närvaro anställa förhör med elever på någon klass i högre elementarskolan, naturligtvis icke för någon praktisk öfnings vinnande, utan såsom ett praktiskt prof för i fråga varande bedömande af deras fallenhet för yrket.

Professionen i pedagogik och didaktik har väl ännu icke innehafts af någon ordinarie tjenstgörande lärare, utan hafva till denna profession hörande examina blifvit förrättade af tillförordnade examinatorer. Men det är klart nog, att, när denna profession en gång besättes, dess innehafvare skall ega hvarken något åliggande eller någon utväg att sörja för pedagogiestuderandes praktiska utbildning. Han eger blott att »låta dem öfvervara undervisningen» i högre och lägre elementarskolorna och, när sådant finnes lämpligt, vid densamma biträda; men hvarken han eller någon annan eger minsta garanti derför, att sagde undervisnings öfvervarande icke för dem skall medföra mera skada än gagn, och, om det är »lämpligt», att de vid undervisningen biträda, har icke han, utan skolornas föreståndare att bedöma. Om åter desse vid skolornas närvarande organisation skulle anse ett sådant ständigt omvexlande biträde vara för undervisningens fortgång högst olämpligt och menligt, kan sådant dem, i sanning, icke förtänkas.

För att bringa ändring i ofvan framställda menliga förhållanden och göra en praktisk skollärare-bildning möjlig blir det först och främst nödvändigt att ställa den läroanstalt, i hvilken denna

bildning skall meddelas under professorns i pedagogik och didaktik inseende. Annorlunda kan nämligen ingen öfverensstämmelse mellan den teoretiska undervisningen och det praktiska utförandet vinnas. Och då teorin endast kan innefatta de allmänna grundsatserna, men sättet för dessas genomförande, hvarpå i pedagogin såsom yrke och konst allt beror, måste läras genom erfarenheten, så bör en professor i pedagogiken lemnas tillfälle, ja, åläggas att inhemta denna erfarenhet, emedan han eljes icke kan med full öfvertygelse framställa några reglor för praktiken, det vill säga: den del af vetenskapen, som kallas metodik.

Men det är derför icke sagdt, att professorn i pedagogik och didaktik tillika borde vara föreståndare för eller lärare vid i fråga varande läroanstalt. Hvardera af dessa befattningar kräfver sin man, som åt desamma kan odeladt egna sin tid. Läroanstalten bör alltså ega sin särskilda föreståndare och sina facklärare, men dessa både teoretiskt och praktiskt bildade för sitt kall, med förmåga att tillämpa en godkänd metod både i disciplin och undervisning samt att i samråd med professorn i pedagogiken, såsom läroanstaltens inspektor, och hvarandra i öfverensstämmelse med vetenskapens erkända grundsatser utbilda och förbättra metoderna.

Denna läroanstalt bör också omfatta hela den lärokurs, som nu är fördelad på högre elementarskolan och gymnasium samt dertill den för förstnämnda skola förberedande undervisning, hvilken nu till lägre elementarskolornas förderf belastar dessa. — Ty endast sålunda kan anstalten enligt den ofta åberopade nådiga förordningens syftning tjena till meddelandet af praktisk bildning både åt skol- och gymnasiilärare.

Om nu nödvändigheten af en sådan normalskolas inrättande icke kan förnekas, vore det väl orätt att utan några tvingande omständigheter hänskjuta det till en obestämd framtid. Och då konsistorium är den myndighet, som närmast kunnat öfvertyga sig om omöjligheten att under närvarande förhållanden bereda pedagogie-studerande tillfälle till praktisk bildning för lärarekallet, samt huru i följd häraf äfven professionens i pedagogik och didaktik besättande icke kan föra till någon verklig båtnad för skollärarebildningen, torde konsistorium finna det med sina pligter mot uni-

versitetet och undervisningsväsendet öfverensstämmande att hos Hans Kejserliga Majestät i underdånighet föreslå en normalskolas inrättande och derjämte vidtagandet af förberedande åtgärder i synnerhet till skolans förseende med för ändamålet tjenliga öfverlärare.

Till sådane förberedande åtgärder kunna räknas:

1:o att, jämte det normalskolans inrättande öfver hufvud beslutes, den blifvande professorn i pedagogik och didaktik åläggcs att hafva öfverinseendet öfver densamma.

2:o att följande befattningar vid skolan anslås lediga och besättas, nämligen:

föreståndare- eller rektorstjensten med åliggande tillika för innehafvaren att vara öfverlärare i de gamla språken;

öfverlärarebefattningen i matematik och naturvetenskaperna; samt

öfverlärarebefattningen i de historiska vetenskaperna;

med skyldighet för de till dessa befattningar utsedda att med understöd af allmänna medel under ett års tid vistas i Tyskland samt för föreståndaren att äfven besöka England och för de båda öfverlärarena Frankrike för att taga noggrann kännedom om disciplin och undervisningsmetoder vid skolorna i dessa länder; och borde på grunder, som här nedan skola anföras, sagde öfverlärare i matematik m. m. och i de historiska vetenskaperna lära sig känna metoderna, icke blott i lärdomsskolan, utan äfven i realskolorna, i Tyskland de så kallade borgarskolorna, lägre och högre.

Normalskolan kommer utan tvifvel att behöfva flera ordinarie lärare än de uppräknade. Men då dess ordnande måste börja från de lägre klasserna och först efter hand fortgå till de högre, blir det för de nämnda icke svårt att åt sig bilda biträdande lärare, hvilka öfvertaga undervisningen på de lägre klasserna, medan de förra år för år öfvergå till undervisningen på en högre klass. — Och då skolans närmare ordnande bör öfverlemnas åt skolkollegium, sammansatt af professorn i pedagogik och didaktik och skolans öfverlärare, synes det äfven för detta ändamål tillräckligt, att öfverlärare finnas i åberopade fack, möjligen ännu med tillkallande af en insigtsfull lärare i de nyare språken.

Huru vigtigt det är, att normalskolan får sin egen lokal, hvilken äfven den med sin inredning borde blifva ett mönster för lan-

dets öfriga skolor, behöfver endast påpekas. Till en början, för de lägre klassernas ordnande, kan en hyrd lokal vara användbar, men vid skolans utvidgande blir ett enkom för densamma byggdt hus nödvändigtvis erforderligt. — En behöflig förberedande åtgärd blir derför:

3:o att plats för skolbyggnad utses, och någon arkitekt förordnas att taga kännedom om dylika byggnaders i utlandet inredning för att sedan efter samråd med skolkollegium uppgöra nödig ritning till densamma.

Såsom inses, blifva dessa åtgärder oundvikliga, huru än normalskolan må komma att ordnas; och förslaget afser, såsom anfördt blifvit, att genom deras vidtagande fortskynda den tid, då af skollärarbildningen kan göras allvar, och professorn i pedagogik sättas i stånd att för denna bildning något dugligt åstadkomma.

Allt det ofvan anförda gäller väl närmast lärdomsskolorna. — Det är dock tydligt, att för lärare i realskolorna och fruntimmersskolorna i landet praktisk förberedelse icke är mindre nödvändig än för dem vid lärdomsskolan, och att för närvarande en sådan förberedelse saknas hos alla i lika grad.

Man bör derför hoppas, att såväl realskolan som fruntimmersskolan i hufvudstaden skola göras till normalskolor, hvardera i sitt slag. — För fruntimmersskolan blir detta icke möjligt, om densamma icke ställes under en manlig föreståndare. — Ty ehuru en öfverlärarinna kan vara nödvändig för disciplinens öfvervakande, kan en sådan omöjligen hafva tillsyn öfver och leda en undervisning, som handhafves af manliga lärare. För hvardera af dessa skolor blir det för ändamålets vinnande nödvändigt, att de äro försedda med föreståndare, som lärt sig känna dylika skolors inrättning i andra länder och de i dem begagnade undervisningsmetoder. Men de vid normal-lärdomsskolan anställda öfverlärarena i matematik och i de historiska vetenskaperna kunde förpligtas att, sedan denna skola kommit till stånd, och de under sin ledning uppfostrat åt sig dugliga vikarier, något år tjenstgöra vid realskolan och fruntimmersskolan för att i sina fack bringa undervisningen i desamma till det skick, att den verkligen kan utgöra ett mönster för öfriga dylika skolor i landet.

Hvad lägre elementarskolorna angår, torde desamma aldrig kunna höjas ur sin närvarande betydelselöshet, att icke säga gagnlöshet, om de icke göras till borgarskolor med en afslutad kurs för den ungdom, hvilken såsom tjenande ingår vid de industriela yrkena. Men hvilken än deras framtid må blifva, bör lägre elementarskolan i hufvudstaden kunna, under ledning af någondera bland öfverlärarena vid normal-lärdomsskolan och med biträde af lärare, hvilka vid den sistnämnda inhemtat sin praktiska bildning, försättas i det skick, att den komme att utgöra en normalskola för öfriga lägre elementarskolor i landet.

Nyss framställda kombinationer, som afse att med minsta kostnad för statsverket tillvägabringa en reform i skollärarebildningen och i skolundervisningen, ådagalägga tillika, att professorn i pedagogik och didaktik icke kan eller bör stå utom all förbindelse med de sistnämnda läroanstalterna, realskolan nämligen, lägre elementarskolan och fruntimmersskolan. Det vore alltså ändamalsenligt,

4:o att professorn i pedagogik och didaktik måtte berättigas och åläggas att, då pedagogiestuderande, som vilja söka befordran vid real- och fruntimmersskolorna i landet, borde såsom biträdande lärare tjenstgöra i dessa skolor i hufvudstaden, öfvervara deras undervisning, samt att äfven i öfrigt taga kännedom om disciplin och undervisning i såväl sistnämnda läroanstalter som i stadens lägre elementarskola för att till läroanstalternas resp. styrelser meddela de anmärkningar och påminnelser angående ordning och metod, han kan finna gagneliga och påkallade, samt borde, på det att sådane anmärkningar icke utan grund må förbises:

5:o sagde läroanstalters styrelser, då de icke ingå på professorns i pedagogik och didaktik gjorda förslag, åläggas att med anmälan härom, under anförande af de skäl, på hvilka deras vägran grundas, ingå till högsta skolstyrelsen i landet.

Snellmans *den 6 Februari 1861* afgifna votum i fråga om *bibehållande af de solenna promotionerna* läses här nedanför:

Förenande mig i hufvudsak med professor Estlander anser jag med professor Hjelt vårt lands stora fattigdom, kanske rättare

totala brist på nationalfester göra promotionernas bibehållande önskligt, hvilka, såsom erfarenheten vitnar, allt mer och mer tilldragit sig ett allmännare deltagande. Man har anmärkt, att endast två- à trehundra personer från orter utom hufvudstaden vid denna festlighet äro närvarande. Detta antal är för vårt lands förhållanden stort, der det gäller endast de högre bildade samhällsklasserna. Och redan det faktum, att hufvudstadens invånare, de långa talen och den korta mellantiden mellan promotionerna oaktadt, täfla om tillfälle att få öfvervara desamma, bevisar tillräckligt för det intresse, hvarmed de omfattas. Att deltagandet för desamma sträcker sig utom de närvarandes krets, behöfver icke påpekas. Skulle en konst- eller industriexposition verka lifvande och gagnande endast på de individer, som vid densamma äro närvarande, förtjenade sådane ingalunda de omsorger, som nutiden för dem använder.

Man frågar: hvad har denna festlighet att betyda? Svaret är enkelt. I denna krets, af unga män, som med lagern hedras, finnas *alla* de, af hvilka fäderneslandet har att vänta sin framtid, så vidt denna beror af nationens samband med menskligheten, med den allmänna menskliga bildningen. — Man kan från samhällets höjder med ett medlidsamt småleende blicka ned på denna krets. Men de händer, som ur den uppräckas för att mottaga ringen — de skola en gång i fäderneslandets häfder inrista dessa sjelfförnöjdas namn med ära eller vanära. Allmänheten deremot har känslan deraf, att hon här ser inför sig afslutas en första akt, som, ehuru ringa än dess innehåll må uppskattas, i sig innebär grundläggningen till ett skådespel, hvars följande akter skola till betydlig del sammanfalla med finska folkets framtida öden.

Den ungdom åter, som är festens föremål, må det icke förtänkas, att den gläder sig öfver att vara äfven ett föremål för blickar, hvilka i den se framtidens hopp. — Jag vet icke, om icke dess glädje är lika berättigad, som dess akademiska fäders glädje öfver att hafva eröfrat en rad i en litterär journal eller kanske i en litteraturhistoria. Men jag är fast öfvertygad, att, såsom denna ungdoms planer och förhoppningar för framtiden äro högre ställda än fädernes, äfven det deltagande, för hvilket den finner sig vara föremål, på den utöfvar ett vida mera lifvande och stärkande infly-

tande än någon annan litterär utmärkelse. Orsaken härtill är, att det icke är ett kallt erkännande, utan landsmäns kärlek, som skänker dem detsamma, och att det af dem mottages med känslan af deras förbindelser mot fäderneslandet. — Den festen bevistande allmänheten har medvetande af denna sin närvaros betydelse; och detta medvetande återverkar på dess tänke- och handlingssätt.

Det är icke likgiltigt, att den samlas till en fest, som erinrar den om den intellektuela bildningens värde för menskligheten och fosterland och om dess egen pligt och förmåga att genom sitt deltagande främja densamma.

Slutligen får jag, hvad angår det i vice kanslers skrifvelse upptagna skälet för promotionernas afskaffande: de vid dem förekomna demonstrationerna, yttra den önskan, att konsistorium må uttrycka sin åsigt vara, att sådane endast på öfvertygelsens väg kunna afvändas, och att de desto mindre skola förekomma, ju mindre uppmärksamhet styrelsen och universitetsstyrelsen vid dem behaga fästa. Seklers och det senaste halfseklets i synnerhet erfarenhet borde nogsamt vitna om den anda, som från Finlands universitet medföres till statens tjenst.

Snellmans votum *den 1 Maj 1861* vid *bortgifvande af Alexanders stipendiet* (ansökt af *A. E. Ahlqvist, J. O. I. Rancken, J. E. Waaranen,* och *S. O. Wasastjerna)* anföres i konsistorii protokollet för sagde dag sålunda:

Snellman förenade sig med professoren Lagus, tilläggande: att det i min tanke ingalunda bör anses för ett monopoliserande af understödet, att det tilldelas en person med litterära förtjenster framför dem, som blott aflagt föreskrifna examina, om också med heder. — Doktor Wasastjerna har utmärkt sig genom erhållna examensvitsord, och jag betviflar icke, att de förhoppningar, hans dugliga studier ingifvit medicinska fakultetens ledamöter, äro väl grundade. Men doktor Ahlqvist har genom utgifna skrifter icke blott förvärfvat sig ett aktadt namn såsom vetenskapsman, utan intager äfven ett förtjenstfullt rum bland inhemska litteratörer.

Dessutom kan vid pröfning af det för tillfället vigtigaste ändamål bland de af de sökande för deras studier i utlandet uppgifna, de skilda vetenskaper, de idka, icke komma i betraktande; ty alla vetenskapers främjande är lika vigtigt. — Konsistorium måste i min tanke bedöma, hvad som för universitetet för tillfället är det vigtigaste. Då nu kändt är, att professionen i finska språket och litteraturen efter ett år blir ledig, och doktor Ahlqvist är en gifven sökande till densamma, anser jag det för universitetet vigtigaste för tillfället vara, att doktor Ahlqvist lemnas tillfälle i utlandet fullända sin bildning till ordinarie lärare vid universitetet.

Lika sant som vackert yttrar sig doktor Ahlqvist om sin, för all friare andlig utveckling nedtryckande mångåriga vistelse i Rysslands ödemarker, och är det äfven ur denna synpunkt lika billigt som önskligt, att understödet tilläggles doktor Ahlqvist, såsom jag med min röst tillägger honom detsamma. *)

Den 30 November 1861 afgaf Snellman i konsistorium ett muntligt utlåtande i *»utskottsfrågan»*, hvilket i protokollet refereras sålunda:

Med hänsyn till den olika uppfattning af utskottets verksamhet och befogenhet, som vid utskottsvalen gjort sig gällande, ansåg kanslirådet Snellman, i likhet med professoren Ehrström, det vara lämpligt, att konsistorium till protokollet skulle nedlägga sin uppfattning af desamma och förenade sig med professoren Ehrström i den åsigt, att genom reskriptet af den 24 April och kungörelsen af den 23 Augusti utskottet bildar en genom val utsedd kommitté, och de deputerade endast såsom ledamöter i en sådan ega yttra sig, äfvensom att genom sistnämnda kungörelse uttaladt är, att utskottets befogenhet icke sträcker sig till att yttra sig öfver, hvilka af der i fråga kommande ärenden tillhöra landtdags afgörande, och hvilka äro af administrativ beskaffenhet.

*) Alexanders-stipendiet tilldelades denna gång Ahlqvist.

Den 22 Mars 1862 uttalade sig Snellman i ett längre skriftligt andragande allvarligen mot i fråga satt öppnande af den i universitetets namn af konsistorium under försegling, afsedd att brytas år 1900, emottagna så kallade »*Porthanska manuskriptkistan*».

Snellmans utlåtande *den 13 December 1862* i fråga om uppförande på förslag af sökandena doktor *G. Z. Forsman* och doktor *G. Frosterus till professionen i allmän historie* egde följande lydelse:

Jämförelsen mellan de båda sökande är jämförelsen mellan en man, som genom utgifna skrifter förvärfvat sig ett erkännande såsom vetenskapsman och litteratör att ställa vid sidan af de bästas i detta land, och en annan, som nöjaktigt genomgått de för vinnande af en profession vid universitetet erforderliga examens- och disputationsprof.

Doktor Forsman har oberoende af sitt aflagda specimen förtjenat och vunnit ett namn såsom utmärkt litteratör och särskildt såsom historieskrifvare. Hans förnämsta berättigande till historieskrifvarens namn ger honom hans kända utförliga historia öfver klubbekriget. Den inhemska litteraturen saknar icke, såsom kändt, goda historiska samlingar och förtjenstfulla specialundersökningar. Men på den egentliga historieskrifningens gebit har man endast läroböcker och biografier, om också de senare delvis af stort värde. Doktor Forsmans arbete är det första och ännu det enda afslutade, utförligare historiska verk, vår litteratur eger, och att det gör detsamma ära, torde ingen förneka. Det utmärker sig genom den reda i uppfattningen, klarhet i framställningen, värme i skildringen och upphöjda betraktelsesätt i bedömandet, som göra historieskrifningen till en konst. Kritiken har icke heller i detsamma uppvisat något förbiseende af tillgängliga källor eller några väsentliga misstag i det faktiska. För min del anser jag detta arbete kunna ställas vid sidan, om icke af det förnämsta, likväl af det utmärktare, som andra länders historieskrifning har att förete. Men doktor

Forsman har äfven i ett antal mindre afhandlingar och uppsatser bevisat både sina goda historiska studier och sin skriftställareförmåga på detta gebit. — Att det i fråga varande större arbetet, ehuru det närmast rörer historiska tilldragelser i fäderneslandet, icke kunnat skrifvas utan studier och insigt i nordens historia öfver hufvud, kan hvar och en sluta redan af dess titel. Bland de smärre afhandlingarne åter finnas sådane, som bära vitne derom, att doktor Forsman egnat ett specielare studium äfven åt Frankrikes och Englands tidigare historia.

Doktor Forsman har dessutom genom utgifna skrifter upplyst finska språkets lagar, i synnerhet dess syntax, genom andra Finlands litteraturhistoria. Han har såsom publicist uppträdt med den insigt och talang, hans öfriga författareskap gifvit en så välgrundad anledning att af honom vänta. Han har slutligen försökt sig äfven på den sköna litteraturens gebit, bevisande en poetisk fallenhet, som för historieskrifvaren är en gåfva af värde.

Andra kunna anse, att det är det önskvärda, att en sökande till en profession endast fullgjort, hvad statuterna för universitetet af honom oundgängligen fordra. För min del skattar jag det för en lycka, om universitetet kan tillegna sig män, hvilka redan ega ett stadgadt vetenskapligt och litterärt anseende. Ett sådant eger doktor Forsman hos alla dem, som känna fäderneslandets litteratur. Att han författat på finska språket och är den utmärktaste författare på detta språk, skall endast desto säkrare bevara hans arbeten och hans namn åt efterverldens minne. Ty ingen nation har glömt dem, som brutit den första vägen till en nationallitteratur. Och hvar och en vet, hvilken hög plats historieskrifningen intager i nationallitteraturen.

Skulle derför doktor Forsman också aldrig skrifvit några akademiska disputationer, ställer dock hans författarskap i öfrigt honom utöfver hans medsökande till professionen, äfvensom det ger universitetet ett, såsom erfarenheten visar, nog sällsynt tillfälle att vid sig fästa en man med ett redan vunnet litterärt anseende.

Till öfverflöd är det derför, som för doktor Forsman kan åberopas, att hans för professionen utgifna specimen af fakultet och konsistorium blifvit fördelaktigare bedömdt än hans medsökandes.

För min del tillstår jag, att jag icke känner något professions-specimen, som skulle bära vitne om mera omfattande och solida studier än doktor Forsmans. Det ämne, han valt, har också nödgat honom att taga en vidsträckt kännedom om både Europas och Asiens fornhistoria. Man må anmärka, att ämnet är allt för omfattande att behandlas inom en akademisk afhandlings trånga utrymme. Men denna olägenhet motväges deraf, att historiska data för den tid och det ämne, disputationen afhandlar, äro så sparsamma. — Den förnämsta delen af dessa data lemnar den nyare lingvistiska forskningen. — Historikerns sak är det icke att inlåta sig på denna forsknings kontroverser; och af en författare med doktor Forsmans klara blick och mogna omdöme kan man icke vänta, att han genom ett motsatt förfarande skulle göra sitt arbete till en oredig härfva af anföranden för och emot. — Med sin goda rätt såsom historiker har han derför adopterat de åsigter, som på den lingvistiska forskningens närvarande ståndpunkt gifvit de bästa skäl för sig. Och hvar och en, som verkligen läsit hans afhandling, vet, att han gjort detta med behörig reservation, der han icke funnit frågan tillräckligen utredd — äfven häri bevisande den sjelfständighet i omdöme och den förmåga af lugn historisk pröfning, om hvilken hela hans författarskap bär vitne. — En ogillande kritik öfver afhandlingen, som vill ega något värde, bör derför visa, att författaren begått misstag, icke att han, i stället att skrifva såsom historiker, bort skrifva som lingvist.

Doktor Frosterus har, såsom jag redan vid frågan om hans kompetens haft äran erinra, utom de två af statuterna fordrade specimina för licentiatgrad och för den nu ansökta tjensten, författat äfven ett specimen för docentur i historien. — De hafva alla rört sig på ett gebit, der författaren lagt franska historieskrifvares arbeten till grund för sina framställningar, hafva vitnat om en förtrolig bekantskap med dessa författare och de galliska folkens historia samt af fakulteten blifvit på ett för författaren hedrande sätt gillade. Jag känner åtminstone en ganska vacker afhandling utom de nämnda af doktor Frosteri hand. Sina allvarliga historiska studier har han genom dessa skrifter berömligen dokumenterat. Hvad man dock i min tanke i dem saknar, är tillräcklig förmåga

att behärska ämnet och gifva framställningen klarhet och afrundning. Skriftställartalang är väl hos hvarje vetenskaplig författare önskvärd; men den har för en författare i historien en ännu högre betydelse, emedan historieskrifningen tillhör icke blott vetenskapen, utan äfven nationallitteraturen; och det är endast med afseende härpå, jag anmärkt sagde brist i doktor Frosteri skrifter. —

Af en professor i historien vid detta universitet kan, om han icke specielt vänder sig till fäderneslandets historia, icke väntas, att han skall kunna rikta vetenskapen genom nya forskningar. Hans förnämsta uppgift såsom lärare i allmän historie måste i min tanke blifva den: att genom väl hållna föreläsningar draga till sitt auditorium den studerande ungdomen från skilda fakulteter för att söka ingifva densamma kärlek till historisk läsning och lyfta den till en värdig uppfattning af nationernas sträfvanden och öden och af menskligheten allmänna utveckling, samt att genom liknande i tryck utgifna historiska framställningar söka verka för samma mål inom hela den bildade allmänhetens krets. — Jag anser denna uppgift vara af en utomordentlig betydelse; ty i min tanke har den allmänna bildningen i landet ingen mera bristfällig sida än denna.

När jag ur denna synpunkt bedömer de båda sökande, måste jag anse det för ett godt vitsord för doktor Frosterus, att han förestått professionen i historia universitetets styrelse till nöjes. — Det är enligt vanligt betraktelsesätt i jämförelse dermed en ringare rekommendation, att doktor Forsman såsom gymnasiiadjunkt en längre tid handhaft undervisningen i historien. Men då jag jämför bådas skriftställareförmåga, och det sätt, hvarpå de vid disputationsakter uppträdt i katedern, måste jag anse doktor Forsman, om hvars synnerliga författaretalang jag redan talat, och hvars förmåga i katedern af en snabb och klar uppfattning, lediga muntliga framställning oeh utmärkt valda språk jag oförställdt beundrat, äfven i detta hänseende gifva bättre löften än doktor Frosterus, vid hvars offentliga försvar af hans nu utgifna specimen också af andra anmärkning blifvit gjord.

Det är nog vanligt att anse saken så, att historien i sig sjelf är en så intressant vetenskap, att det icke bör vara svårt att väl

framställa densamma. Men någon eftertanke lärer, hvad äfven erfarenheten bevitnar, att så icke förhåller sig. I mången annan vetenskap kunna studier, klart förstånd och god öfning bilda föreläsaren och skriftställaren. Men för historiens lyckliga framställande kräfves om icke geni, åtminstone talang. Och äfven den senare är en sällsynt andens gåfva. Man kan misstaga sig i bedömandet deraf; men min öfvertygelse är, att doktor Forsman i icke ringa grad besitter den.

Det är på dessa grunder jag med min röst tilldelar doktor Forsman första rummet på förslaget, doktor Frosterus det andra *).

II. Utlåtanden i fakulteten.

Den 11 Novenber 1857 ventilerades en af magister *E. Rudbeck* för erhållande af licentiatgrad utgifven akademisk afhandling: »Om finnarnes folkdikt i obunden berättande form», dervid *ex officio* opponenten C. G. Borg uppvisade en mängd i densamma förekommande reflexioner och uttalanden, som utan citering hemtats från Grimms, Asbjörnsens och Moes arbeten. Förhållandet väckte stort uppseende och kastade skugga på författarens person. Endast Lönnrot och Baranoffski godkände arbetet för ändamålet. Äfven Snellman hörde till den majoritet, som ogillade afhandlingen, men då det vackra, humana sätt, hvarpå han gjorde detta, kan anses utgöra en äreräddning af den om finska litteraturen, främst våra folksagor högt förtjente Rudbecks minne, förefinnes dubbel anledning att här intaga Snellmans i konsistorium *den 18 November 1857* afgifna utlåtande, som eger följande lydelse:

Af ett licentiatspecimen kan icke erfordras och har aldrig erfordrats, att det skall framställa nya, egendomliga, för vetenskapen fruktbärande åsigter i det ämne, det behandlar. Af ett licentiat-

*) Detta blef äfven majoritetens i konsistorium beslut.

specimen kan man i min tanke endast begära, att författaren deri visar förmåga att tillämpa sitt inhemtade vetande på något särskildt fall och att på antagliga grunder hylla den ena, förkasta en annan af de åsigter, som i ämnet af särskilda vetenskapliga forskare blifvit framställda. Ur denna synpunkt motsvarar magister Rudbecks i fråga varande specimen fullkomligt de fordringar, som på detsamma kunna ställas. Han har deri med den grundligaste kännedom om de finska sagorna, någon i detta land — och på jordens rund — besitter, på bedömandet af deras betydelse användt de insigter, han genom studium af utmärkta författares hithörande skrifter förvärfvat sig. Han har härvid varit föranlåten yttra sig öfver sagans betydelse i allmänhet, och hvem undrar väl öfver, att han icke haft något bättre att derom säga än bröderna Grimm. Så vidt jag kan bedöma, har han dock tillagt sjelfständiga reflexioner rörande sagans och särskildt finska sagans betydelse för mytologin och språkforskningen. Likaså har han i det speciela sökt framlägga något för finska sagan särskildt utmärkande drag. Härtill kommer, att Rudbeck, som kändt är, egnat en stor del af sin studiitid åt de finska sagornas bearbetande och gifvit bevis för sitt arbetes goda frukt i utgifna tvänne häften: »Suomen Kansan Satuja ja Tarinoita». Han har derigenom bevisat sig med sann och uppoffrande kärlek omfatta denna forskning, och hans afgifna specimen utgör blott ett steg framåt på denna bana, hvilken han kan anses hafva valt till väg för äfven sitt lifs framtida bemödanden. Och det är sällan ett licentiat-specimen ger detta löfte om fortsatt arbete och forskning. Rudbecks specimen har vidare såsom en lärorik och gagnande afhandling stor förtjenst, emedan den lärer hvar och en i vårt land, som icke gjort ämnet till sitt specialstudium, att känna hvad han icke förut vet. Den är också, såsom en afhandling öfver ämnet, med en ganska lofvärd talang författad. På dessa grunder kan jag för min del icke annat än anse magister Rudbecks specimen för ett af de bättre licentiat-specimina, som vid detta universitet blifvit utgifna. Men magister Rudbeck har låtit komma sig till last att han i sitt specimen afskrifvit och öfversatt längre och kortare strofer ur bröderna Grimms och Asbjörnsens och Moes af herr lektor Borg citerade arbeten.

Jag har vid en så noggrann pröfning af detta förhållande, som tiden tillåtit, kommit till följande öfvertygelse. Hvad magister Rudbeck vid bedömandet af de finska djursagorna lånat af Grimms åsigter och ordalag (sidorna 57—60 i disputationen) är af ringa betydelse. De hithörande reflexionerna äro sådana, som hvarje lagom klok menniska i dessa ämnen måste göra. De äro också af författaren ökade med andra, som specielt röra finska sagan. Med sin goda rätt har magister Rudbeck för sin afhandling begagnat tvänne tidigare uppsatser, den ena införd i »Litteraturbladet», den andra afgifven såsom ämne för kandidatgrad. Det är vid hans fortsatta sysselsättning med ämnet lika naturligt, att han efter hand utvecklat sina insigter deri och för mindre uppsatser användt dem, som att han nu satt dessa i sammanhang med den mera omfattande framställningen. I hvad han ur den förra af dessa uppsatser användt, förekomma åtskilliga lånade uttryck — äfven dessa utan någon vigt.

Men det är i synnerhet den senare uppsatsen, gradualämnet, som visar sig vara till stor del en öfversättning af och eljes helt och hållet byggdt på företalet till Asbjörnsens och Moes arbete. Hvad derur i afhandlingen är användt bär samma prägel af direkt lån. Betydelsen af detta magister Rudbecks förfarande försvåras derigenom, att en del af hvad Rudbeck anför specielt till bedömande af karaktären i den finska sagan, och som hvarje läsare måste anse för åtminstone en sjelfständig tillämpning, visar sig vara fullkomligt enahanda med sagde författares bedömande af norska sagokaraktären, så att endast det finska namnet trädt i det norskas ställe. Jag kan lätt förstå, att magister Rudbeck, såsom han äfven vid disputationsakten förklarat, vid afhandlingens författande varit omedveten om, till hvilken grad allt detta varit lånadt. Detta bevisas äfven deraf, att han till ex. om den norska sagans Askelad förnekar, hvad han anför om den finska Tuhkimo, ehuru detta anförande är helt och hållet lånadt af de nämnde författarena och gäller samma Askelad. Jag är också genom den kännedom, jag från lång tid tillbaka eger om Rudbecks karaktär, fast öfvertygad, att han sjelf icke insett det betänkliga i sitt förfarande. Jag finner honom hafva på flera ställen citerat de arbeten, han begagnat, och äfven på sidan 43, der den betänkligaste delen af lånen börjar. Magister

Rudbeck skulle också genom uttrycket: »Jag bekänner mig häri till dens och dens åsigt», eller: »härom yttrar sig den och den så och så, hvilket fullkomligt kan tillämpas på den finska sagan» o. s. v. icke hafva betagit sin afhandling det minsta af dess värde och intresse. Men att han icke detta gjort, deri har han begått en obetänksamhet, som i ett officielt lärdomsprof både i och för sig och för exemplets skull får betydelsen af ett positivt fel; och som enligt min öfvertygelse fakulteten icke kan eller bör gilla genom att för ändamålet gilla en afhandling, hvars författare gjort sig till detta fel skyldig. Jag får derför *meo veto* för ändamålet ogilla magister Rudbecks i fråga varande, för vinnande af licentiatgrad utgifna specimen: »Om Finnarnes Folkdikt».

Den 1 Oktober 1859 granskades licentiaten *C. G. Estlanders* för vinnande af *venia docendi* afgifna afhandling med titel: »*Folksångerna om Robin Hood*», hvarefter Snellman, som å historisk-filologiska fakultetens vägnar opponerat mot densamma, afgaf följande skriftliga, äfven i konsistorii protokoll för den 19 Oktober 1859 intagna utlåtande:

Licentiaten C. G. Estlanders såsom specimen för docentur utgifna afhandling: »*Folksångerna om Robin Hood*» bär redan i sin titel uttrycket att vara icke en strängt vetenskaplig undersökning rörande den litteratur, hvarom fråga är, utan en fri skildring af dessa sångers innehåll och betydelse.

Författaren har skickligt ordnat denna skildring så, att han, efter en kort berättelse om traditionens angående Robin Hood fortgång i folksången, folkseden och litteraturen, först anför, hvilka åsigter särskilda forskare hyst om Robin Hood-sångernas historiska underlag, sedan med historiens vitnesbörd jämför de äldsta sångernas innehåll och slutligen söker uppvisa dessa sångers allmänna karaktär, sådan den vid tidpunkten för deras blomstring utbildade sig i öfverensstämmelse med det engelska folklifvets dåvarande skick, samt i sammanhang dermed deras senare inträdande förbildning och förfall.

För denna skildring har författaren haft att stödja sig på både historiska undersökningar af utmärkta lärde och bedömanden öfver sångernas betydelse och värde såsom folkdikt af icke mindre utmärkta kännare. De författare, till hvilkas åsigter han närmast ansluter sig, äro m:r Augustin Thierry, i hvars berömda arbete »*Histoire de la conquète de l'Angleterre*» ett kapitel egnas åt sagan om Robin Hood och den till densamma hörande litteraturen, samt m:r L. Etienne, hvilken med anledning af tvänne i England utkomna, nyredigerade samlingar af de i fråga varande sångerna i *Revue des deux Mondes* för 1854 infört en afhandling under titel: »*Littérature populaire de la Grande Brétagne*», som uteslutande behandlar sagan om Robin Hood — eller, såsom afhandlingens special-titel lyder, »*Les ballades du Cycle de Robin Hood*».

Det utmärkande i Thierrys uppfattning är, att han, såsom Walter Scott det gör i dikten (i romanen »Ivanhoe»), förlägger Robin Hoods uppträdande till slutet af tolfte seklet, i honom ser en representant af den anglo-sachsiska stammen i opposition mot de härskande norrmannernes välde och genom denna sagans hjeltes nationela och politiska karaktär äfven söker gifva sjelfva sagan en förhöjd betydelse.

Författaren, som icke förbisett, att Thierry för denna åsigt kan åberopa hvarken historiens eller sjelfva sångernas direkta vitnesbörd, ansluter sig dock, hvad tiden för Robin Hoods uppträdande angår, till densamma, men tillerkänner detta uppträdande icke någon nationel karaktär och modifierar äfven dess politiska betydelse till en egentligen blott social, så att Robin Hood skulle representera den utom samhällsordningen stående, sjelfmyndige utjämnaren af den fattiges och rikes lotter i verldens goda.

Hvad sagde tidsbestämning angår, ställer sig författaren i afseende på den i strid med krönikornas vitnesbörd, hvilket dock af senare engelska författare godkännes, och hvilket äfven m:r Etienne synes vilja låta gälla. Enligt sagde vitnesbörd skulle Robin Hood lefvat vid tiden för slaget vid Evesham (1265), der den konungamakten usurperande Simon af Montfort besegrades af prins Edvard, sedermera Edvard I. Författarens bevisning till försvagande af denna åsigts giltighet förefaller mindre tillfredsställande;

hvaremot han genom att sammanställa sångernas eget vitnesbörd med samhällsskicket på Richard I:s tid med mycken talang sökt visa, att denna tid är den, på hvilken den person, som sångerna fira under namnet Robin Hood, lefvat och verkat. Och då vid hans uppfattning af denna verksamhets karaktär personen måste förlora den nimbus af nationalhjelte, Thierry sökt tillegna honom, är det med icke mindre talang författaren förstått förskaffa dikten en ersättning för denna förlust genom att framhålla det poetiska i sjelfva situationen, det rent och ädelt menskliga i Robin Hoods karaktär och det engelskt nationela i sångens uppfattning och framställning af bådadera.

Och ehuru författaren, såsom han sjelf blygsamt angifver, vid utredningen häraf följt m:r Etiennes uppfattning, är dock hans egen obestridligen mera djupgående och grundad på ett mera omfattande studium, hvarom äfven rikedomen af den litteratur, han rådfrågat och i afhandlingen åberopat, bär vitne.

Det var endast fakultetens högtärade decani frånvaro från universitetet, som föranledde fakulteten att hedra mig med uppdraget att vid disputationsakten på fakultetens vägnar uppträda och att afgifva detta utlåtande, ett uppdrag, hvars rätta uppfyllande skulle erfordrat herr decani i dessa ämnen öfverlägsna lärdom och insigt. Så vidt jag lärt känna ämnet för afhandlingen, är det min öfvertygelse, att författaren till fördel för bestämmandet af Robin Hood-sagans historiska upprinnelse kunnat mera utsträcka sina studier af Englands historia. Så anser jag, att den uppfattning af Simon af Montforts och den med honom förbundna aristokratins förhållande till folkfriheten, som äfven författaren godkänt, icke är med historiens vitnesbörd öfverensstämmande. Likaså intygas det af historien, att anglo-sachsiska folket redan ända från normanniska invasionen skilde mellan den valde konungen och hans baroner, så att äfven den loyauté, hvarför fribytarena utmärka sig, icke har något förvånande och icke kan åberopas som bevis, att Robin Hood skulle lefvat på en tid, då national afvogheten mellan de båda stammarne redan förgått. Men om författaren i det anförda skulle funnit vapen till försvar för m:r Thierrys och sin egen åsigt rörande tiden för Robin Hoods uppträdande, ger i min tanke å andra sidan

historien tillräckliga skäl vid handen att förlägga sagans om fribytarlifvet uppkomst vida längre tillbaka i tiden. Det bevitnas nämligen redan af anglo-sachsiska lagarne, att detta lif redan före norrmanniska invasionen existerade i ungefär samma form och i lika utsträckning som efter invasionen. Att fribytarenas i sångerna skildrade förhållande till jagtlagarne under de norrmanniska regenterna blef ett för deras lif mera utmärkande drag, må gerna medgifvas; äfvensom det synes antagligt, att det skämtsamma öfvermod, hvarmed sången behandlade andlige, i denna form tillhör det 15:de seklet eller den tid, från hvilken de äldsta sånger, man nu mera eger i behåll, äro upptecknade, samma tid, då enligt författarens ganska träffande utläggning sagan äfven i öfrigt antog sin närvarande gladare form. Med fästadt afseende härpå skulle väl dikten förlorat ännu något mera af den öfverdrifna historiska vigt, m:r Thierry vill tillerkänna densamma; äfvensom den sociala betydelse, författaren, må vara i sig sjelf riktigt, tillerkänner den, icke af honom skulle kunna anses såsom utmärkande för någon särskild period i engelska historien. Också erbjuder sig vid denna författarens uppfattning sjelfmant den reflexion, att missförhållandet mellan fattiga och rika är detsamma för alla nationer och alla tider, och att de flesta folk haft sina berättelser om ädla fribytare, hvilkas sjelftagna uppdrag varit att jämna detta missförhållande.

Såsom en brist ville jag äfven anmärka, att författaren meddelat så litet af sjelfva sångernas ord; ehuru visserligen denna brist kan vara mera märkbar i vårt land, der så få individer kunna egna sig åt hithörande studier.

Författarens så utmärkta och verkligen konstnärliga framställning bör jag särskildt med förtjent erkännande ihågkomma.

Det offentliga försvaret var ledigt och fördes med den sakkännedom, om hvilken sjelfva afhandlingen tillräckligt vitnar.

Den 14 Mars 1860. Fakulteten hade af konsistorium anmodats att inkomma med förslag till närmare bestämmande angående villkoren för ***docenters anställande*** vid universitetet samt docenters tjensteåligganden äfvensom att yttra sig, huru-

vida endast förut aflagd kandidatexamen inom fakulteten borde anses erforderlig för vinnande af rättighet att utgifva specimen för docentur. Vid diskussionen om denna frågan — som af fakulteten förklarades vara för tidigt väckt — uppläste Snellman följande skriftliga utlåtande:

För min del får jag föreslå, att till docenter vid universitetet må antagas kandidater i fakulteterna, hvilka utgifvit specimen för docentur, i föreskrifven ordning pröfvadt och gilladt. Mina skäl för detta förslag äro:

1:o att en kandidat sålunda skulle sättas i tillfälle att erhålla ett docenturarvode och icke, såsom nu vanligast sker under studium till licentiatexamen, nödgas ytterligare skuldsätta sig.

Det är sant, att icke hvar och en sålunda blifven docent kan påräkna sagde arvode. Men om det verkligen tilldelas dem, man önskar för framtiden fästa vid universitetet, skola dock de flesta universitetslärare befrias från en betydlig del af den tryckande skuldebörda, under hvilken de nu icke sällan träla hela sin läraretid.

2:o är det en afgjord sak, att intet studium blir sant vetenskapligt, förrän det idkas i ändamål att framställa vetenskapen för andra i skrift eller i muntlig undervisning. Utsigten att genom ett docenturs specimens utgifvande komma till sorgfri bergning skall tidigare än eljes är fallet föra en blifven kandidat till författareverksamhet, och han komme då att före sin licentiatexamen utgifva tvänne tryckta arbeten. Likaså vinner han genom *venia docendi* åtminstone tillfälle till att muntligen undervisa, ett tillfälle, som han väl också skall begagna, om han vet, att föreläsande räknas såsom synnerlig merit för erhållande af docentarvode.

3:o skulle en docent, som åtnjuter docentarvode, icke tvingas att genom forcerad läsning komma igenom sin licentiatexamen, utan denna säkrare blifva, hvad den borde vara, ett tillfälle för examinatorerna att intyga, det examinanden af dem är känd såsom sjelfständig forskare i den vetenskap, han omfattat.

4:o skulle universitetet erhålla större antal docenter, och konsistorium sättas i tillfälle att göra ett val vid docentarvodenas bortgifvande, det vill säga, vid utmärkandet af de unge män, hvilka

konsistorium anser det önskvärdt att fästa vid universitetet för att framdeles intaga ordinarie lärares platser vid detsamma.

Dessa äro fördelarne. Någon skada för universitetet och studierna deraf, att kandidater i fakultet tillåtas speciminera för docentur, förmår jag icke förutse. Antages en sådan docent, är hans enda gifna belöning rättigheten att räkna tjensteår. Det står konsistorium fritt att föreslå honom till docentarvode eller icke, att förordna honom att förestå ledig profession eller icke, öfver hufvud att hedra honom med något uppdrag eller icke. Rättigheten att föreläsa berättigar honom icke till någon vidare utmärkelse, utan det återstår honom att såsom docent göra sig af en sådan förtjent genom utgifna skrifter eller hållna föreläsningar.

I medicinska fakulteten är förhållandet med licentiatexamen något annat än i öfriga fakulteter. Der förutsätter denna examen icke blott medicinsk praktik, utan äfven studier i helt och hållet nya ämnen. En kandidat i denna fakultet kan således icke blifva docent i medicin eller kirurgi och så vidare. Men han kan erhålla *venia docendi* i anatomi, farmakologi, fysiologi — och hvarför icke i osteologi eller någon annan speciel del af de vetenskaper, som han för sin vetenskap studerat. Väl bortfaller här gagnet af föreläsandet i ett sådant ämne för stipendierna till licentiatexamen; men föreläsandet leder dock till sjelfständigare studium i de förberedande vetenskaperna, desto gagneligare, om docenten har för afsigt att fortfarande egna sig åt lärareverksamheten i desamma. Och i hvarje fall qvarstår nyttan deraf, att den blifvande akademiska läraren under sina förberedande studier icke öfver höfvan skuldsättes, åtminstone har möjligheten med sig att genom litterär- och lärareverksamhet undvika en sådan skuldsättning, en fördel i medicinska fakulteten så mycket större, som i synnerhet i den universitetslärarne äro frestade att använda sin tid på en till stor del vetenskapligt betydelselös privatpraktik. — I teologiska och juridiska fakulteterna äro studieämnena för licentiatexamen föga skilda från dem i kandidatexamen; och förslaget har derför, hvad dessa fakulteter beträffar, samma skäl för sig, som ofvanför med hufvudsakligt afseende på förhållandet i de båda öfriga fakulteterna blifvit anförde.

Den 21 Oktober 1861. Utlåtande af Snellman såsom af historisk-filologiska fakulteten utsedd opponent öfver lektorn d:r *Z. J. Cleves* för professionen i pedagogik och didaktik den 2 Oktober 1861 försvarade specimen: »*Skolan, pedagogiskt utkast med hänsyn till bestående förhållanden i Skandinavien, Tyskland och Schweitz*».

Det af herr lektorn d:r *Z. J. Cleve* såsom specimen för professionen i pedagogik och didaktik utgifna arbete: »*Skolan, pedagogiskt utkast med hänsyn till bestående förhållanden i Skandinavien, Tyskland och Schweitz*» har, såsom redan titeln antyder, följande plan och innehåll. Författaren upptager till undersökning de särskilda momenter, som konstituera skolans betydelse och verksamhet, söker fastställa hvad i hvarje af dessa momenter är det rätta och underkastar med hänseende till den sålunda bestämda åsigten af hvad skolan bör vara det väsentligaste af både läror och praktik i de i fråga varande länderna en vetenskaplig pröfning.

För detta ändamål indelar författaren sin framställning i sex kapitel, nämligen: I. Öfversigt af skolans historiska utbildning; II. Skolans bestämmelse i och för samhällsbildningen: III. Skolans yttre organisation; IV. Skolans inre organisation; V. Skolans verksamhet; VI. Skolans styrelse; — och ordnar femte kapitlets innehåll, undersökningen rörande skolans verksamhet, under fem rubriker: 1. Undervisning och öfning; 2. Läraren och läroboken; 3. Arbetets fördelning mellan skolan och hemmet; 4. De särskilda läroämnenas behandling samt 5. Ordning och disciplin.

Redan denna indelning har förtjensten att vara så uttömmande, som det rika ämnet det kan medgifva, i synnerhet i en akademisk afhandling. Den omfattar allt det hufvudsakliga i skolans förhållanden och ordnar dessa till en redig och klar öfversigt. Författaren inleder också vanligen med några, om en mindre vanlig skriftställaretalang vitnande reflexioner öfvergången från den ena afdelningen till den andra.

Der ämnet är så omfattande som det för denna afhandling kunna anledningar till anmärkningar och skäl för åsigter, afvikande från författarens, icke saknas. Jag inskränker mig till anmärkande

af ett misstag, som författaren i min tanke begått, och hvilket öfvat inflytande på flera delar af hans uppfattning och framställning. Den rörer andra kapitlet med rubrik: »Skolans bestämmelse i och för samhällsbildningen», och det betraktelsesätt, som föranledt denna öfverskrift, hvilket synes framstå nog omotiveradt.

Författaren söker nämligen här (sidan 31) utreda skolans allmänna bestämmelse och fattar denna bestå deri: »att göra det rent menskliga, det i och för sig sanna, sköna och rätta gällande» med hänsigt till familjen såväl som till det medborgerliga samhället.

Så riktig denna uppfattning än må vara, om det nämligen tillägges, att skolan, äfven i vidsträcktaste betydelse fattad, endast har att föra sina lärjungar till den sjelfverksamhet, hvarigenom individen kan göra det allmänt menskliga, det sanna, rätta och sköna i sitt vetande och sina handlingar gällande, så abstrakt är dock definitionen och så litet finner jag dess riktighet i författarens framställning vara ådagalagd.

Denna brist i bevisning sammanhänger med författarens, i min tanke, osäkra framställning af skolans historiska utveckling, hvarom handlas i första kapitlet. — Då nämligen författaren icke från filosofisk ståndpunkt bevisar berättigandet i sin lära om skolans bestämmelse, hade han åtminstone bort framställa sin uppfattning häraf såsom resultat af den historiska utvecklingen och sålunda ställa den historiska öfversigten i något samband med de positiva lärorna i öfriga delar af afhandlingen.

Nu saknas detta samband, emedan författaren icke bestämdare karaktäriserat och åtskilt principerna för skolväsendet hos greker och romare, i medeltid och i nyare tiden, icke heller uppvisat någon sammanhängande fortgång i skolans utveckling sedan reformationen; hvarför han också icke af den historiska öfversigten kunnat draga någon slutsats angående skolans bestämmelse i närvarande tid.

Enligt författarens framställning skulle endast den antika skolan, särskildt under romerska kejsaredömets tid, sträfvat till meddelande af en human, allmän bildning, medan författaren såsom karaktäristiskt för medeltidens skola framhåller blott den kyrkliga riktningen i undervisningen och anser de vexlande anspråken på skolans gagnelighet för det ena eller andra samhällsbehofvet hafva

bestämt dess karaktär under den nyare tiden. När författaren derför fattar skolans bestämmelse i närvarande tid vara den sagda: att göra det allmänt menskliga gällande, ställer detta påstående skolan tillbaka på den ståndpunkt, författaren förklarat vara antikens, och halftannat årtusendes arbete går för skolan och för författarens uppfattning af densamma förloradt.

Nu är det en lika allmänt insedd som erkänd sanning, att först kristendomen förde medvetandet om en allmänt mensklig bildning, gemensam för alla jordens folk och för alla individer bland folken, in i verlden. Väl spridde sig med Roms eröfring det grekiskt-romerska vetandet öfver till de kufvade folken, men den söktes icke af dem såsom allmänt menskligt, utan såsom romerskt, såsom nödvändigt för verksamhet i samhälle och stat, likasom också bildningsanstalterna grundades och uppehöllos af stats-reson. — Under medeltiden deremot gjorde sig det kristna medvetandet om en allmänt mensklig bildning efter hand erkändt, och bildningsanstalterna voro desamma för alla Europas folk utan afseende på de politiska förhållandena, såsom också undervisningen blott i ringa grad afsåg samhällsbehofvet. Vetenskap och skola stodo i kyrkans tjenst; men kyrkan var sjelf den allmänt menskliga institutionen. När åter med nyare tidens ingång antikens studium återvaknade, utgjorde det en af de förnämsta verkningarna häraf, att samhällslifvets berättiganden öfver hufvud vunno ett högre erkännande samt att bildningen efter antikens mönster småningom antog nationela former; hvarför äfven skolan mer och mer nödgats lämpa sig efter samhällslifvets behof. Sålunda har den allmänt menskliga bildning, skolan fortfor att meddela, fått en olika betydelse allt efter skilda nationers bildningskraf, ja, man kan väl tillägga: allt efter skilda samhällsklassers hos hvarje nation behof af delaktighet i densamma, hvilket behof åter håller jämna steg med möjligheten att tillfredställa detsamma.

Genom en sådan uppfattning af den historiska utvecklingen hade författaren kunnat komma till en mindre abstrakt definition på skolans bestämmelse. Ty det är uppenbarligen samhällslifvet, vetenskapen och konsten, som hafva att göra det rätta, det sanna och det sköna gällande. Det är en annan sak, att skolan står i

dessas tjenst och såsom uppfostrande bildar för samhällslifvet, genom undervisning förer till vetenskapen och genom både uppfostran, undervisning och öfning till sinne för det sköna. Det allmänna glädes, såsom författaren ganska sant anmärker, icke i och för sig af någon tillvaro. Men derför bestämmer sig också det rent menskliga i det vetande, skolan har att meddela, till särskilda former, den antika, den kristna, specielt den moderna bildningen, representerad i det ena eller andra folkets vetenskap och litteratur, hvarvid just det nationela bildningskrafvet för hvarje tid är det bestämmande.

Seden åter, så vidt den af skolan beror, är och skall väsentligen vara nationens egen, medan den blott medelbart genom vetandet får sin allmänt menskliga prägel — såsom äfven författaren i afseende å skolans förhållande till familjen med mycken klarhet bevisar det.

Såsom författarens uppfattning af skolans bestämmelse icke grundar sig på någon tillräcklig bevisning, så framstå i sammanhang härmed uppgiften på läroämnena och framställningen af det nationela elementets berättigande (sid. 32) mindre väl motiverade. Äfvenså blir i följd af samma bristande bevisning utläggningen af uppfostrans och undervisningens förhållande i skolan mindre tillfredsställande.

Jag har tillåtit mig denna anmärkning, emedan den träffar den starkaste sidan i afhandlingen, den, som ger densamma dess egentliga värde. Det är nämligen, såsom lätt inses, endast genom en begripande uppfattning af de gifna historiska förhållandena det blifvit författaren möjligt att på så få blad lemna en exposé af det öfverväldigande rika materialet. Och det är med den utmärktaste tankens skärpa och med en insigt, som fullkomligt behärskar ämnet, författaren öfver hufvud löst sin svåra uppgift. Afhandlingen har sålunda blifvit ett värderikt bidrag till de många försöken att till sammanhang och klarhet bringa pedagogikens läror. Den vitnar äfven öfver allt om författarens noggranna bekantskap med skolväsendet i de länder. titelbladet nämner, i synnerhet i Tyskland. Och då framställningen är lika ledig som klar samt iklädd ett valdt och vackert språk, bör skriften blifva en lockande läsning för en

större allmänhet, sålunda äfven direkt gagnande den allmänna bildningen.

Vid dessa förtjenster bör den gjorda anmärkningen icke hindra mig att öfver afhandlingen fälla det omdöme, att den eger ett framstående vetenskapligt värde och fullkomligt motsvarar ändamålet med dess utgifvande.

Försvaret mot de vid den offentliga disputationsakten gjorda anmärkningarne fördes af författaren med insigt och ledighet.

Med förbigående af Snellmans andra utlåtanden i fakulteten af mindre intresse må här till sist anföras den korta *protest* han inlade till protokollet *den 11 December 1862* i anledning af några professorers (Gyldén, af Brunér) uttalade förklaring att ega allt för otillräcklig kännedom af finska språket för att kunna bilda sig något eget omdöme af G. Z. Forsmans professorsspecimen: »Tiedot Suomen suvun muinaissuudesta» — hvilket ej hindrade Gyldén att ogilla disputationen — och lydde denna protest sålunda:

Jag anhåller ödmjukast att till protokollet få anmäla protest mot det i min tanke orätta deri, att en eller flere af fakultetens ledamöter åberopa sin obekantskap med språket såsom skäl för underlåtenhet att bedöma ett på finska språket utgifvet specimens vetenskapliga värde, då finskan nu mera utgör ett för specimina vid universitetet lagligen berättigadt språk, hvari alltså kunskap bör egas af hvar och en, som har till åliggande att bedöma afgifna specimina.

Tillägg.

Med den nyinrättade professionen i sedeläran och vetenskapernas system följde (se sidan 416 i bandet IX) för innehafvaren uppdraget att vid påfordran gå vicekansler tillhanda med utlåtanden. Ett vigtigare uppdrag (se härom anmärkningen till denna sida) gaf Snellman anledning att nedskrifva följande framställning:

En uppsats i fråga om universitetet och dess i fråga satta (?) indragning.

Begär man af en högre undervisningsanstalt, att den hos lärarena skall underhålla och åt lärjungarne meddela vetenskaplig håg och vetenskaplig insigt, så lärer sunda förnuftet, att detta ändamål desto lättare vinnes, ju mångfaldigare vetenskapen vid läroverket är representerad, ju flere lärarekrafter och ju rikare hjelpmedel för det vetenskapliga studium vid detsamma koncentreras. — Ett universitet, vid hvilket alla vetenskaper fritt idkas och läras, är då obestridligt den enda formen. I fråga sättas kan denna form endast, då fråga blir, icke om den vetenskapliga undervisningen i och för sig, utan blott det högre eller lägre mått deraf, man godtyckligt anser statens ändamål fordra och statsskicket medgifva såsom grundval för embetsmannabildningen.

En äldre tid kände icke denna åtskillnad. Endast i Orientens kastinrättning har den funnits, så långt historien går tillbaka. I den klassiska forntiden deremot var vetenskaplig bildning en fri öfning, som hade sitt ändamål i sig. Först under tiden för Roms förfall gjorde kejsarene försök att inrätta statsskolor. Då i medeltiden universiteterna uppstodo, antog vid dem den vetenskapliga undervisningen en fri, universel karaktär, ehuru den filosoferande teologin småningom blef den förhärskande vetenskapen. När vid

reformationstiden antikens studium återupplifvades, tilltog den universela riktningen i de vetenskapliga öfningarne och vann ytterligare tillväxt, i den mon den nya naturvetenskapen gjorde sig erkänd. Först under 18:de seklets lopp började denna riktning mer eller mindre lida intrång af fordran på direkt embetsmannabildning vid universiteterna. Rättmätigheten af fordran på embetsmannabildning vid universiteterna kan dock nu mera icke bestridas. Den moderna staten innebär en sådan mångfald af förbundna intressen, att ordnandet af deras obehindrade utveckling fordrar mångfaldiga särskilda insigter. — Men likaså afgjordt är, att den moderna staten framför allt i sin organisation beror af öfvertygelserna, opinionerna, hvilka ända i den minsta detalj bestämma de skilda intressena. Insigten i detta statens andliga sammanhang, det förflutnas med det närvarande, dettas med det kommande, öfver hufvud i sammanhanget mellan orsaker och verkningar, är i sjelfva verket intet annat än det vetenskapliga vetandet. Huru speciela kunskaper än derför må fordras af statens tjenare, så äro de allmänna vetenskapliga grunderna honom oundgängligt nödvändiga, om han skall ega något omdöme i specialkunskapens användande.

Det är endast under denna förutsättning, att vetenskaplig insigt begäres af statens tjenare, som de för skilda brancher af statstjensten ordnade studierna tillhöra universitetet. Onekligt är å andra sidan, att dessa på det praktiska behofvet riktade studiers införande för universiteterna kan hafva och haft sitt gagn. De hafva i sin mån bidragit att föra universitetsstudierna öfver hufvud från de tomma abstraktionerna, de skolastiska spetsfundigheterna och det i oändlighet hopade lärdomskramet till ett på en gång mera själsbildande och för samhällslifvet mera användbart vetande, och man torde äfven från den tid, afseende på en mera speciel embetsmannabildning ålades universiteterna, kunna räkna det nu mera så omfattande bemödandet att popularisera vetenskapen, göra den allmänt tillgänglig.

Fordrar man deremot af den blifvande embetsmannen endast så kallad fackkunskap, minnesvetande, utan vetenskaplig insigt, så kan universitetet icke vara platsen för en sådan kunskaps vinnande. Studier af detta slag göras utan tvifvel säkrast vid specialskolan.

Det kunde väl antagas, att äfven specialskolor kunna ordnas så, att de på en gång gifva vetenskaplig bildning och tillika föra sina alumner till någon praktisk färdighet, hvilken universiteterna icke skulle förmå meddela.

Möjligheten häraf kan icke förnekas. Om man till ex. inrättar skolor för blifvande jurister, med vetenskapsmän såsom lärare icke blott i juridikens särskilda grenar, utan äfven i psykologi och logik, i rättslära, moral och samhällslära, politisk historie och kulturhistorie, skolor för blifvande administrativa embetsmän med dylika lärare i särskilda juridikens delar, i rättslära, samhällslära, statsrätt, nationalekonomi, statsekonomi, politisk och kulturhistoria, så är obestridligt, att vid sådana skolor vetenskapliga studier kunna ega rum. — Dessa studier kunna dock der idkas vetenskapligt endast under förutsättning, att icke blott de allmänna grunderna i språkkunskap, matematik, naturvetenskap, geografi och historia äro först inhemtade, utan äfven att särskildt för jurister språkstudierna äro idkade med någon vetenskaplighet, och att studium af modersmålet och dess litteratur i förening med praktisk öfning gifvit dem stilistisk säkerhet. Det sist anförda torde äfven gälla för blifvande embetsmän i administrationen, hvilka dessutom för nationalekonomins studium böra göra någon större förberedande kunskap i naturvetenskaperna.

Ser man till det teologiska eller det medicinska studium, är förhållandet liknande. Till det förra höra språkstudier och historiska studier utom det rent teologiska vetandet; till det senare naturvetenskapliga studier, naturalhistorie, kemi, fysik.

Har man nu alla dessa skolor, behöfvas dertill skolor för idkare å ena sidan af de filosofiska, filologiska och historiska, å den andra af de matematiska och naturvetenskaperna, hvilka skolor man kunde antaga vara lämpliga äfven för blifvande skollärares teoretiska bildning.

Antager man nu, att en sådan plan kunde realiseras utan förlust för studiernas allvar och vetenskaplighet, så finnes, att dess utförande skulle fordra lärarekrafter, hjelpmedel, biblioteker, samlingar m. m. alltså äfven långt större kostnader utöfver hvad universitetsinrättningen kräfver. Detta skulle undvikas, om två eller

flera af skolorna förlades på samma ort. Men man skulle så återkomma till universitets-inrättningen. Säkert är också, att, om hvarje sådan skola ställdes isolerad för sig, i synnerhet vid dem, som afse statstjenster, det ensidiga sträfvandet för detta mål snart skulle leda till en slentrian, dödande för all vetenskaplighet.

Hvar och en, som besinnat, hvad till en sann vetenskaplig bildning hörer, kan lätt inse, att sådant måste blifva förhållandet. Skulle nu också staten åtnöja sig med endast trainerade statstjenare, så kan den likväl icke helt och hållet afsäga sig vetenskapen och dess idkare. Hvar skola dessa bildas? Historici, språkforskare, naturforskare m. m. — förmodligen i de motsvarande specialskolorna? Men den traditionela specialkunskapen gör icke ensam vetenskapsmannen. Och man behöfver väl verkliga vetenskapsmän äfven i teologi, juridik, i nationalekonomi, i medicin, åtminstone till lärare vid specialskolorna. Skola nu äfven dessa få sin bildning vid specialskolorna, genom samma lexor och kurser, som aktas nödiga för de blifvande presterna, juristerna och läkarena? För dem måste väl dock förutsättas en annan underbyggnad och en fortsättning af specialstudium utöfver sagda kurser. Vid Finlands universitet till ex. fordras kandidatexamen i f. d. filosofiska fakulteten såsom förberedande examen för fakultetsstudier i teologiska, juridiska och medicinska fakulteterna. Och hvar och en erkänner, att denna förberedelse icke innebär något öfverflödigt — om någonsin för något fält af vetenskapligt vetande kan talas om öfverflödiga allmänna insigter. Hvar skall nu den förberedande kunskapen inhemtas, hvar specialstudium fortsättas? Att tillräcklig förberedande kunskap icke vinnes vid gymnasierna, behöfver icke bevisas. Skall då af den blifvande vetenskapsmannen i sagde fack den humanistiska eller naturvetenskapliga skolan först genomgås, sedan den teologiska eller juridiska eller medicinska? Och för sistnämnda specialstudiers fortsättande till sann vetenskaplighet fordras då vidare vetenskapliga instituter, sådana man eger dem i andra rikare länder till ex. Frankrike. Med ett ord: för att i specialskolorna förena vetenskapliga och embetsmannastudier fordras för det första en total reform af elementarundervisningen, dennas höjande till något motsvarande det nuvarande universitetsstudium, och för det andra bildandet af

vetenskapliga instituter uppöfver specialskolorna. Det förra blir, såsom nedanför skall visas, i Finland hardt nära omöjligt; det senare lärer man föga vilja tänka uppå. Hvilket antal lärare med högre vetenskapliga insigter skulle icke behöfvas för de reformerade gymnasierna, för de mångdubblade lärareplatserna vid specialskolorna, för de högre vetenskapliga instituterna? — Kostnadspunkten helt och hållet åsidosatt, skulle likväl decennier erfordras för att fylla behofvet af lärare — och landets ringa folkmängd, fattigdom och ståndpunkt i civilisation skulle verka, att jämförelsevis få af dessa många lärare kunde stå på höjden af sin vetenskap. Utan afseende härpå skola dock sådana specialskolor, om de helt och hållet isoleras från hvarandra, blifva för den vetenskapliga bildningen hellre retarderande än främjande. Ty till ex. om en blifvande teologiekandidat ville först genomgå den nu vanliga prestkursen eller en blifvande juriskandidat jurist- och kameralistkurserna vid universitetet för att sedan börja sitt egentliga fakultetsstudium, vore sådant en dårskap. Och ungefär samma dårskap skulle en blifvande vetenskapsman begå genom att följa med kurserna vid en specialskola för tjenstemäns bildande.

Frankrike är det land i Europa, der de högre studierna företrädesvis idkas vid specialskolor. Men man misstager sig mycket, om man anser dessa vara skolor för tjenstemäns bildande. Ger man nämligen närmare akt på deras organisation, så finner man, att flera eller färre af dem alltid finnas förenade på en ort och tillsamman bilda mer eller mindre fullständiga universiteter. Väl finnas endast i Paris de vanliga fyra tyska fakulteterna förenade, den så kallade filosofiska, delad i *faculté des lettres* och *faculté des sciences*. Men af nio *facultés de droit* finnas blott två, som icke äro förenade med en *faculté des lettres* och en *faculté des sciences,* och af de två medicinska, utom den parisiska, är den i Montpellier förenad med *facultés des lettres* och *des sciences,* den i Strassburg med *facultés des lettres, des sciences* och *de droit.* Härtill kommer, att hvar och en, som vill idka egentliga fakultetsstudier, bör vid *collèges,* de högre förberedande skolorna, hafva bragt det till grad af *bachelier,* ungefär motsvarande filosofie kandidatgrad. För studier i *faculté des lettres* eller *des sciences* fordras blott grad af *bachelier*

i motsvarande vetenskaper; för studier i *faculté de droit* och *faculté de theologie* grad af *bachelier ès lettres,* men i *faculté de médicine* grad af *bachelier* både *ès lettres* och *ès sciences physiques.* Vid collèges drifvas också studierna till en häremot svarande höjd. I collèges i Paris *föreläsa* på högsta klasserna ofta Frankrikes utmärktaste filologer, historici m. m. Dessa klasser äro delade på flera linier, och i dem läsas till ex. på den historiska afdelningen: Tacitus, Lucanus, Herodotus, Thucydides, Demosthenes, Eschines, Pindarus, Theocritus, Eschylus, Sophocles, skrifter af Buffon, Fénelon, Bossuet, La Bruyère, Pascal, Voltaire, Corneille, Racine, Molière — på den filosofiska: Plato, Aristoteles, Baco, Descartes, Locke, Leibnitz, Bossuet, Fénelon, Roger Collard, o. s. v. Förstudier, som sträcka sig till dylika författares skrifter, äro redan genom sitt föremål universitetsstudier. På dem kunna specialstudier byggas med något hopp om framgång. Likväl är det faktiskt, att fakultetsstudierna, med undantag af dem i Paris, der så mångfaldiga vetenskapliga institutioner och så oerhördt rika hjelpmedel tjena att höja dem, icke i Frankrike ega den vetenskapliga lyftning som vid de bättre af Tysklands universiteter. Och det är väl bekant, att äfven lärda män i Frankrike oftast känna föga af, hvad som finnes eller funnits utom Grekland och Rom och deras eget land.

Frankrike har dessutom ett stort antal teologiska seminarier och ungefär tjugu *écoles préparatoires de médicine et de pharmacie.* En kurs vid de senare kan likasom tjenstgöring hos en doktor eller vid ett lasarett bereda för erhållande af diplom såsom *officier de santé.* — Men denna grad motsvarar endast den af kirurg eller apteksprovisor. Den förutsätter också blott en kortare förberedande kurs. Lägre teologiska läroanstalter äro naturligtvis oanvändbara — för den protestantiska kyrkan. Lägre juridiska skolor finnas i Frankrike icke, ehuru man utan att vara *bachelier ès lettres* kan efter en kortare fakultetskurs få tillstånd att praktisera som *avoué.* Men *avocat* blifva blott *licenciés en droit.*

Detta nämnes, emedan det faller sig ganska naturligt att anse en mängd underordnade tjenstebefattningar i samhället kunna bestridas utan egentlig vetenskaplig bildning. Det är också svårt att förneka denna åsigts berättigande, ehuru det är lika svårt

att afgöra, hvar gränsen finnes. Man kan äfven med fullt skäl påstå, att en högre bildning är önskvärd just hos de tjenstemän, som stå massan af folket närmast; ty den tjenar att förebygga det förtryck och de orättvisor, hvilka icke sällan af dylika tjenstemän utöfvas, hvilka hafva sin grund i deras råhet och hvilka alstra det missnöje, som ger sig luft i revolutionerna. Egentligen beror det af statsmakten att förändra detta förhållande. Ty kan den mera bildade i de lägre tjenstegraderna motse en utkomst, lämpad efter hans lefnadsbehof, och befordran till högre platser efter förtjenst, skall äfven för dessa tjenster snart finnas tillgång på motsvarande aspiranter, och man bör tro, att i synnerhet här den högre bildningen skall inverka uppfostrande på massan, såsom å andra sidan en i dessa befattningar vunnen erfarenhet säkert framdeles vore af stort gagn vid bestridandet af vigtigare åligganden. Det finnes mycket skäl för den åsigt, att ett motsatt förhållande i Frankrike icke varit utan inflytande på detta lands under de senaste 70 åren lopp så vexlande öden.

Men äfven om den anförda tjenstemannabildningen i Frankrike vore fullt lämpad till landets förhållanden, kan den icke tjena till mönster för de mindre civiliserade nordiska folken. En orsak är, att den förberedande undervisningen här aldrig kan drifvas till samma höjd som i Frankrike. Fransmannen studerar utom latin och grekiska ett enda språk — sitt eget. — I norden deremot är kännedomen af vesterns språk vägen till högre bildning. Man måste derför här lära sig åtminstone tyska och franska, och nu mera läses dertill ofta äfven engelska. I Finland betungas ännu skolundervisningen af ryska språket, hvilket för Finland icke är ett bildningens språk, och hvars inlärande äfven för de flesta är utan allt praktiskt gagn. Ännu kommer härtill utom undervisningsspråket, svenskan, nationens eget språk, finskan. Det är läsningen af denna massa språk, som här retarderar skolundervisningen och gör det omöjligt att, såsom det sker i Frankrike, lyfta densamma till graden af vetenskapligt studium. Här är derför en universitetsbildning utom specialstudierna och en längre akademisk kurs nödvändig. I Frankrike gör en *docteur en médicine* sin akademiska

kurs på fyra, en *docteur en droit* sin på tre år; här erfordrar kursen minst 7 år och upptager vanligen 8 à 9 år.

Den yngre, mindre långt hunna civilisationen måste vidare i dessa länder uttaga sin rätt genom mindre tillgång på lärarekrafter och mindre intelligent förberedelse hos lärjungarne. Hvad i Frankrike kan ske, är derför i dessa länder outförbart; och universitetsstudiernas fördelande på specialskolor skulle häri otvifvelaktigt föra den vetenskapliga bildningen tillbaka.

Man kan säga, att i Frankrike de egentliga vetenskapsmännen bildas i Paris. De hafva der till ledare jordens utmärktaste män i hvarje fack; de hafva att tillgå jordens utmärktaste biblioteker och samlingar. Der finnas utom fakulteterna eller *les écoles* de förnämsta vetenskapliga instituter: *Collège de France, Museum d'histoire naturelle, Bureau des Longitudes, École des langues orientales* och slutligen *l'Institut*, men alla deras samlingar, föreläsningar, séancer, prisfrågor och belöningar. — Det är under sådana förhållanden, goda ämnen, utgångna från *les écoles,* kunna utbildas till dugliga lärare, som härifrån sprida sig till fakulteterna öfver hela landet. När man i våra nordiska länder kan härma något af allt detta, då må man äfven här taga bort namnet universitet, om detta namn oroar — eller om det hindrar vetande och bildning.

Det är lika obestridligt, att i dessa länder universitetslärarene öfver hufvud i vetenskapligt hänseende äro underlägsna, som orsakerna härtill äro lätt insedda. De ega icke stödet af en rik nationallitteratur, af en lika rik inhemsk vetenskaplig litteratur, af vetenskapliga instituter, omstrålade af seklers glans, af oskattbara biblioteker, vetenskapliga samlingar och konstmuséer m. m. De stå äfven lokalt så aflägset från den moderna vetenskapens centralpunkter. Särskildt i Finland sakna de den uppmuntran uppifrån och den lika vigtiga nedifrån af en stor, litterärt och vetenskapligt bildad publik, som tillfaller vetenskapsmannen och litteratören i Europas mera civiliserade länder; de sakna slutligen den frihet, som är vetenskapens lifsluft och hvars frånvaro för närvarande äfven i Frankrike vållat en jämförelsevis död saison för vetenskap och litteratur. En del af dessa brister kan ingen mensklig omtanke aflägsna; det tillbakahållande inflytandet af en annan del kan åtmin-

stone förringas genom de förhandenvarande krafternas koncentration, men måste verka desto menligare, ju mera dessa splittras.

Öfverflödigt torde det vara att anföra flera exempel. Förhållandet i England är dock så slående, att det må åtminstone kort beröras. Det är kändt, att vid de två äldre universiteterna, Oxford och Cambridge, nästan uteslutande idkas å ena sidan teologiska, å den andra så kallade humanistiska studier: filosofi, språkstudier, historie och litteratur. Likväl är det dessa universiteter, som fostrat Englands statsmän och männen för den högre administrationen. Den lägre handhafves för det mesta af kommunerna och deras valda embetsmän. Specialskolor finnas deremot egentligen blott för jurister. Men hvarken den lag, dessa juristskolor skapat, eller deras sätt att handhafva densamma skulle i något annat land och under andra politiska institutioner fördragas. Ty man vet, huru i England all lagkunskap är af juristerne monopoliserad. Lagen är deras hemlighet likasom erhållandet af rättvisa inför lagen är deras konst och i följd deraf så dyrt, att man ofta hellre lider orättvisa än köper rättvisa. För säkert kan antagas, att detta tillstånd icke skulle hafva inträdt, om lagkunskapen stått i närmare beröring med de humanistiska studierna. Fordran på vetenskaplig klarhet och system skulle då tidigare hafva gjort sig hörd, och en lagbok, tillgänglig för hvar man, skulle hafva sprängt det juridiska skråväsendet.

Slutligen må det nämnas den universela, humanistiska bildningen till välförtjent ära, att den alltid fostrat och fostrar laglydiga, öfvertygelsefasta medborgare. Forskningen efter orsaker och verkningar i andens verld lärer väl att i den finna och begära en jämnt fortgående utveckling, men den måste också alltid föra till öfvertygelsen, att denna utveckling icke kan brådstörtas, utan endast mödosamt fortgår med steg, ofta knappt nog under seklers lopp märkbara. Naturvetenskapen deremot, sjelf ett vetande om det evigt enahanda, ger ingen föreställning om arten af fortgången i samhället och historien. Och äfven den dogmatiska juristen ser i blott nya författningar ett nytt samhällsskick. Det är derför, såväl naturforskaren som den skråmässiga juristen lätt blir ett rof för dagens politiska opinioner. Humanisten är idealist, han vill sjelf

göra opinionen, och han oroar derför ofta med sina »nya idéer». Men naturforskaren tager idéerna och opinionen färdiga, sådane dagen bringar dem. Man såg senast vid 1848 års rörelser en liflig yttring af bådas olikheter. Det var icke universiteternas, utan specialskolornas ungdom, som till dessa rörelser hänrycktes;*) det var icke humanisterna, utan naturvetenskapsmännen, läkarena och advokaterna, som för dem stälde sig i spetsen. Filosofins alltid misstänkta och förföljda bekännare buro, såsom Hegel under slaget vid Jena, i all stillhet sina manuskripter till förläggaren, medan naturvetenskapen, den af alla Europas regeringar hyllade, skickade sina adepter midt i tumultet. Det är icke för att rosa den ena parten, anklaga den andra, detta nämnes. Det sker blott för att erinra, att båda väl behöfva hvarandra, att den humanistiska bildningen väl behöfver exemplet af naturforskarens förlitande på fakta för att icke begrafva sig i drömmar, hvilka sakna fäste i verkligheten, och naturforskaren åter humanisten för att ledas till tro på en högre verldsordning än den blinda naturlagens. Denna ömsesidiga inverkan saknas aldrig vid ett universitet. Den finnes mellan både lärare och lärjungar, och är i synnerhet för de senare af oberäknelig vigt.

Hvad här blifvit sagdt om naturvetenskapens förhållande till de humanistiska studierna gäller all på det praktiska riktad vetenskap. Erfarenheten ger kunskap, vetenskapens material; men den vetenskapliga formen, ordningen, sammanhanget, begripandet kommer till erfarenhetskunskapen från de humanistiska studierna, från filosofin, historie- och språkforskningen. Yttre beräkning har kanske mera än insedd grundsats i Frankrike fört flera eller färre fakulteter tillsamman till en akademi. Men de stå dock mera isolerade än vid de tyska universiteterna. De humanistiska studierna, ehuru i de förberedande skolorna långt drifna, hafva vid Frankrikes akademier aldrig innehaft den förhärskande ställning som vid Tysk-

*) Wien gör härifrån ett blott skenbart undantag. Medicinare stodo äfven der i spetsen, teknologer anslöto sig. Universitetet var före revolutionen en skola eller samling af skolor med föreskrifna kurser och läroböcker och censurerade föreläsningar.

lands universiteter, än mindre den exklusiva som vid de äldre engelska. — Man må rättvist uppskatta äfven flera andra inverkande förhållanden, men man misstager sig säkert icke, om man i det anförda ser en medverkande orsak dertill, att embets- och tjenstemanna personalen i Frankrike så beredvilligt hyllar hvarje vexlande regeringssystem. Centralisationen i förvaltningen är der erkändt absolut, och denna är formelt kanske mera snabb och kraftigt verkande än någonstädes eljes i Europa. Men uppenbart är, att öfvertygelsens makt ur den är bannlyst. För att till jämförelse åberopa något så ringa som Finland, må den allmänna underlägsenheten här erkännas; men att tjenstemännen här öfver hufvud hafva en solidare bildning, och att öfvertygelse och pligtkänsla hos dem verkar mer än kontrollen, det kan utan fara för gensägelse påstås. Om i den lägsta administrativa graden ännu mycket i detta hänseende återstår att önska, så bör orsaken härtill sökas deri, att dessa statens tjenare äro så eländigt ställda, att befattningen måste skys af den högre bildningen.

Det vore orätt att här icke mera specielt tala om det finska universitetets med afseende å ofvan i fråga komna förhållanden mest framstående brister. Dessa äro:

1:o underlägsna lärarekrafter;

2:o ensidiga fakultetsstudier i de båda afdelningarne af f. d. filosofiska fakulteten;

3:o bristande vetenskaplighet i blifvande presters, juristers och och tjenstemäns för administrationen bildning;

4:o bristande tillfälle till praktisk bildning för blifvande läkare.

Då i landet finnes blott ett enda universitet och vid detta en enda läraretjenst för hvarje fack, är deraf en gifven följd, att det beror på en lyckträff, om, då en tjenst blir ledig, någon utmärktare förmåga för dess besättande är att tillgå.

I någon mån afhjelpas kan denna olägenhet:

om vederbörande lärare allvarligt uppmanas att åt sig bilda en efterträdare, och den, som med framgång så gjort, vid afskedstagandet ihågkommes med lämplig belöning;

om vederbörande paragraf i Hans Kejserliga Maj:ts statuter för universitetet får en tydning, som frigör konsistorii bedömandet öfver sökandes duglighet*);

om konsistorii underdåniga förslag att tillerkännas rättighet och skyldighet att föreslå extra professorer vinner nådigt bifall. Detta förslags princip är: att tjenst inrättas, när en utmärkt förmåga framträder — medan nu för de ordinarie tjensterna oftast måste tagas, hvad som erbjuder sig. I förra fallet uppmuntras förmågan att söka utmärkelse. Det nu vanliga är, att blott medelmåttan uppmuntras att söka sig bröd.

Hvad andra punkten angår, har konsistorium afgifvit underdånigt förslag till ändring. Detta förslag synes dock så till vida olämpligt**), att det öfver höfvan ökar examensämnena, hvaremot äfven under deras bibehållande vid fem ämnen ändamålet synes kunna vinnas, om blott historie och fysik göras till ovillkorliga och för alla kandidater gemensamma — eller om härvid valet lemnas öppet mellan historie och modern litteratur å ena, samt fysik, zoologi och botanik å den andra sidan.

För de presterliga studiernas höjande fordras en reglering af församlingarne och prestaflöningen, så att icke endast allmogens och arbetarenas söner sträfva till prestembetet, hvilka af sin fattigdom och de närmaste framtida utsigterna tvingas att tidigt lemna universitetet. Härtill bidrager också vederbörande konsistoriers klagan öfver förment prestbrist och dermed sammanhängande slapphet i examensfordringarne. Prestbristen åter är intet annat än de väl försedda pastorernas rop på tjenstefrihet och vikarier. En sådan mängd (flera hundra) prester utan egen lägenhet som i Finland finnes icke i något protestantiskt land. Ett ohjelpligt hinder är, att i alla statskyrkor presterskapet måste förfalla — förfalla äfven i kunskaper och vetenskaplig insigt.

Den juridiska, deri innesluten den kameralistiska, universitetsbildningen har äfven i Sverige alltid lidit af ringa vetenskaplighet.

---

*) Se anmärkningen till denna sida.

**) Denna kritik sker på grund af reservation till protokollet mot konsistorii förslag.

Orsak är, att svenska lagen icke har något direkt samband med andra länders lagar, såsom de syd- och vest-europeiska folkens med romerska lagen. Något komparativt lagstudium eger icke heller rum, utan är all utländsk lagstiftning här ett helt och hållet okändt fält. Likaså har nationalekonomins studium vid Finlands universitet legat nere, äfven derför att kamerallagfarenhetens inpräglande upptagit lärarens hela tid. Nödvändigheten af ett komparativt lagstudium och af nationalekonomins studium borde derför inskärpas. Dessutom borde filosofisk rätts- och samhällslära samt historie ingå i den juridiska kursen. Ryska språkstudium borttager nu, med få undantag, helt och hållet gagnlöst en tredje del af den vanliga studietiden.

Utom kretsen för universitetets verksamhet ligger det hämmande förhållande, att vid senaten och hofrätterna ungt folk icke sysselsättes med något mera bildande än renskrifning. Följden häraf är naturligtvis lättjefullt lif, spel, dobbel och utsväfning, förgätenhet af allt, hvad universitetsstudierna kunnat bibringa, och bristande förmåga att sjelfständigt använda den ringa återstående kunskapen. Embetsmanna-skicklighet kan dessutom lika litet som någon annan finnas, der den icke efterfrågas. Och en sådan efterfrågan har man afhört först på de senaste två åren. Förut har det endast varit fråga om, hvem som haft baron v. H. eller baron v. K. eller guvernören o. s. v. för sig, eller om någons bror eller son eller svåger o. s. v. — Intet universitet, än mindre någon specialskola i verlden, är under sådana förhållanden i stånd att bilda dugliga tjenstemän.

I medicinska undervisningen har bristen på en tillräckligt omfattande klinik utgjort det svåraste hindret. — Helsingfors har nog stora sjukanstalter, men de hafva varit stängda för medicinestuderande. Orsak härtill har varit intriger från medicinalstyrelsens sida. Underdånigt förslag till ändring häri är för ett år tillbaka ingifvet; och är det att hoppas, att en enligt förslaget utvidgad klinik skall, i förening med ökadt antal lärostolar, hvarom ju säkerhet finnes, bringa medicinska studium vid universitetet till jämnhöjd med de fordringar, som billigtvis kunna ställas på detsamma.

Det lärer vara påtänkt att till en lärostol i fakulteteten, den för patologisk anatomi, kalla en utländing. Denna vetenskap är ännu ny, och antalet af utmärktare män i densamma ganska inskränkt. En profession deri har tidigare varit påtänkt, då en för insigt och grundlighet känd inhemsk mediker hade under studier i utlandet egnat sig åt denna vetenskap. Förslaget förföll, och den i fråga varande sattes ur tillfälle att fortsätta. Då nu en utländing skall inkallas, är det fara värdt, att universitetet får åtnöja sig med, hvad som erbjudes — *om icke* till nödvändigt villkor göres, att fakultet och konsistorium få afgifva yttrande öfver kandidatens vetenskapliga duglighet. I hvarje fall får en utländing här mången annan svårighet än språket att bekämpa. Han kan, om han eger utmärkelse, gagna för fackundervisningen, men han blir i öfrigt utan inflytande på ungdomen och — blott tolererad af de äldre.

Här föreslagna åtgärder angå visserligen blott detaljer. Vill man vidtaga en mera allmän reform, så erbjuder sig en sådan i alla embetsexaminas förläggande utom universitetet.

Att i reformväg gå ända derhän att tillintetgöra universitetets tillvaro, vore att för en osäker framtid uppoffra, hvad som finnes — ja, så mycket den, som skrifver detta, förmår inse, att säkert föra bildningen i landet tillbaka. Denna bildning sluter sig till den germaniska stammens, och universitetsinrättningen tillhör denna bildnings former. Vill man undantränga universitetet och i stället sätta de romaniska folkens institutioner, bör man äfven vara säker att kunna omskapa denna bildning från roten. Universitetet representerar nu vetenskapsakademi, vetenskaplig bildningsanstalt, teoretisk bildningsanstalt för landets blifvande tjenstemän och genom förhållandenas tvång undervisningsanstalt för den förberedande bildning, som elementarläroverken icke förmå meddela. Det har visserligen svårt att motsvara denna så sammansatta bestämmelse — och dess uppgift försvåras, ju flera omogna reformförsök elementarundervisningen underkastas. Men skall universitetet försvinna, bör man vara beredd att verkligen sätta något i dess ställe, det är: att genom särskilda institutioner ersätta, hvad det sträfvar att göra för anförda särskilda ändamål. Man bör då äfven ega en möjlighet

att efter denna reform inrätta elementarundervisningen — man bör vidare kunna ersätta universitetet såsom rent vetenskaplig anstalt genom en eller flera högre vetenskapliga instituter. Skulle detta också eljes vara möjligt, skall bristen på det erforderliga stora antalet män med insigter och förmåga göra det omöjligt — åtminstone skall ett halfsekel förflyta, förrän denna brist kan något så när fyllas.

Det är insigten i hvad universitetet i alla dessa hänseenden för landet varit och är, hos de insigtsfullare, det är den dunkla känslan deraf hos den stora mängden, som öfver hela landet skulle framkalla ett smärtans-skri den dag, universitetet skulle försvinna, för att gifva rum för diverse skolor i till ex. Tavastehus, Nykarleby, Jyväskylä och Nådendal. Med denna dag vore också den anda viken, som hittills mödosamt hållit landets bildning fästad vid den europeiska civilisationen. — Den nya anda, som skulle träda i dess ställe, må här lemnas utan namn.

Om extra professioner vid universitetet*).

I alla tider har besättandet af en professorsplats vid vårt universitet gifvit anledning till förvecklingar. I andra länder till ex. i Tyskland går saken mycket lätt för sig. Ty regeringarne besätta tjensten utan annan omgång än den utseddes samtycke. Denna betingar sig vissa löneförmåner, och den regering, som vill och kan bäst betala, vinner för sitt universitet de berömdaste lärare. Konkurrensen drifver regeringarne att öfverbjuda hvarandra. Ty studenterna gå till det universitet, som har de utmärktaste lärare. Och ingen regering vill se sitt universitet stå tomt och öde, äfven om, såsom dock förhållandet är, regeringen icke skulle vara öfvertygad, att vetenskaplig bildning är villkoret för all kultur hos ett folk.

*) Möjligen utgör äfven ofvanstående uppsats ett på anfordran af vice kansler afgifvet utlåtande.

I Sverige likasom i Finland har förhållandet varit ett annat. I äldsta tid förfor man likväl ungefär på samma sätt som i Tyskland, med undantag af ackorderandet. Ty platserna voro så få, i regeln två för hvarje vetenskap eller vetenskapskomplex, att ämnessvennerna med uppräckta händer mottogo, hvad dem bjöds. Men häri bestod förfarandets svaga sida. Professorns qvalitet berodde något så när af slumpen. I synnerhet fick vårt universitet från Sverige mottaga mången odåga jämte en och annan, som gjorde universitetet gagn och heder.

Otvifvelaktigt är den nu rådande ordningen, att konsistorium upprättar förslag, högligen att föredraga. Icke just att det är nödvändigt, att tre personer skola finnas på förslaget. För en tjenst är en föreslagen fullt tillräcklig, om blott qvaliteten är tillfredsställande. Men strängt taget kommer just detta moment i allmänhet icke i fråga. Ty för bedömmandet föreligger vanligast ingenting annat än två disputationer, en för licentiatgrad, den andra för professionen. Väl kan det sägas: *ex ungue leonem*. Men det tordc icke tillhöra det vanliga, att speciminanten är ett lejon.

För min del vågar jag betvifla, att i dylika fall någon kan skilja en professorsdisputation från en licentiatdisputation eller af endera eller båda tillsamman kan sluta till, att författaren är en framstående vetenskapsman och lofvar blifva en duglig universitetslärare. Om disputationer gäller i den lärda verlden nu mera: *græca sunt.* — Ingen tager om dem någon notis. Man har tillräckligt med att läsa i bokhandeln utkomna böcker och i de vetenskapliga journalerna införda afhandlingar. — Om författaren insinuerar sig hos någon tysk lärd, kan han väl få en anmälan på några rader i en journal. Ty de tyska lärde äro i allmänhet godmodiga. Men deraf följer icke, att ens anmälaren genomläsit disputationen än mindre, att någon annan någonsin läser densamma. Huru många af de bedömande i fakultet och konsistorium underkasta sig denna möda, kan icke afgöras. Flera vetenskaper äro af den art, att en afhandling i desamma kan förstås endast af specialister. Är den skrifven på finska språket förstår stundom flertalet icke ett jota deraf. Man har i alla dessa fall att lita till *ex officio* opponentens utlåtande och dömer på god tro. Men det är mensk-

ligt nog, att äfven sådane officianter äro af olika lynne, den ene human och mildt dömande, den andra finnande sin lust i uppsökandet af afhandlingens brister, utan att af de båda bedömda arbetena det ena har något positivt företräde framför det andra. Man öfvertygas härom, om man jämför ett strängare bedömdt professorsspecimen med andra, tidigare aflagda och utan anmärkning gillade. Af alla dessa omständigheter synes blott en slutsats kunna dragas nämligen den, att hela pröfningsmetoden är förkastlig.

Skulle det deremot göras till regel, att ingen sökande anses för kompetent, som icke redan gjort sig fördelaktigt känd genom utgifna afhandlingar, licentiatdisputation oräknad, i vetenskapen i fråga eller i en med densamma nära beslägtad vetenskapsgren, skulle ett säkrare material för bedömandet föreligga än den blott för tillfället för tjenst och lön skrifna disputationen, och äfven något bedömande redan finnas tillgängligt. Men häraf kunde väl blifva en följd, att en plötsligt ledigblifven profession möjligen komme att någon tid stå ledig? Ja väl. Men skadan deraf vore säkert mindre, än om professionen komme att bortåt 30 år innehafvas af en person, som föga gagn gör.

Mången synes luta till den åsigt, att anställandet af extraordinarie professorer, egentligen af professorer med mindre lön än de ordinarie, vore rätta botemedlet. Man synes glömma, att detta medel från universitetets äldre tider varit försökt, men af erfarenheten blifvit utdömdt. Universitetsadjunkterna i tiden voro sådane ringare aflönade lärare. Men häraf följde, att adjunkten oafvisligt blef sjelfskrifven till professionen, när denna blef ledig. Och huru var väl ett annat förfarande möjligt. Adjunkten hade i 10, 15, 20, kanske flera års tid svultit vid en ringa lön. Huru skulle då konsistoriales, bland hvilka många voro hans ungdomsvänner från studenttiden och magisteråren, alla hans mångåriga tjenstekamrater, vägra honom en så behöflig befordran. Han hade under tiden nödgats öka sin ringa inkomst genom privatundervisning. Föreläsningar kunde han sällan hålla, emedan han saknade auditorer. Ty hvem afhör vid vårt universitet en lärare, som icke är examinator? Följden blef, att han endast lamt fortsatte studierna, hvilket icke heller kan ske annorlunda än genom författande. Fordom skrefs

på latin, och författaren kunde utgifva ett arbete utan egen omkostnad i form af disputationer *pro exercitio* och *pro gradu.* Men detta förhållande förändrades efter hand. Man måste begagna något modernt språk; och att få en förläggare för ett vetenskapligt arbete är för en författare utan namn en den svåraste uppgift i alla länder. I Tyskland till ex. är det mycket vanligt, att en nybörjare ställer garanti för förläggarens risk. På honorarium är icke att tänka. Det är af dessa orsaker mången professor fått stanna vid producerandet för sina föreläsningar, hvilka han icke ens kunnat utgifva, såsom lärare vid utländska universiteter göra, hvilkas skrifter för det mesta äro omarbetade föreläsningar. Att sagde förhållande hos oss menligt återverkat på föreläsningarnes beskaffenhet, är sannolikt.

När nu latinets välde föll och dermed äfven disputationsväsendet, återstod för universitetsadjunkten icke ens föreläsandet såsom en maning att producera. Och ingen författar blott för egen bordslåda. Universitetsadjunkten hade dock sålunda god tid att utarbeta sitt blifvande professorsspecimen, hvars tryckning han i all händelse en gång måste bekosta. Antagligt är också, att detta blef ett lika dugligt arbete som dylika specimina vanligast, och desto svårare blef det för vederbörande att sätta sig mot hans befordran, i synnerhet som ett och annat förordnande att förestå professionen m. m. kom till meriten af de många tjensteåren. Sällan vågade derför någon yngre aspirant söka göra adjunktenplatsen stridig.

Till enahanda resultat måste äfven nu inrättandet af fasta läraretjenster med ringare aflöning leda, ehuru visst vetenskaplig författareverksamhet nu mera är något lättad genom de anslag, vetenskapssocieteten och universitetet disponera för vetenskapliga skrifters tryckning. Skulle dylika tjenster tillsättas i samma ordning som ordinarieprofessionerna, hade man endast vunnit fördelen af oftare återkommande sensationsuppträden. Ty påtagligt är, att sökande till extraprofessioner skulle än mindre än de till ordinarieprofession hafva någon annan merit än disputationsprofvet att åberopa. Och afgjordt är det icke, att, när ordinarieprofession blir ledig, den sålunda tillsatte extra professorns specimen skulle utan protest sättas framför en medsökandes, om någon sådan, härtill

uppmuntrad, skulle vågat anmäla sig. Man har åberopat Sveriges exempel, der till senaste tid adjunkturerna fortvarat. Men man behöfver blott läsa svenska tidningar för att finna, att nästan hvarje ledighet gett anledning till en *cause célèbre,* der så mycket lättare föranledd, emedan man på senare tid icke sällan haft att välja mellan sökande från båda universiteterna. Först genom senaste statutreform har utväg öppnats för fakultet och konsistorium att utan ansökning och specimen föreslå person till tjenstens erhållande. Detta förfarande gör väl slut på disputationsskandalerna. Men om detsamma icke skall leda till en obligatorisk befordran af de på expektans anställda lägre aflönade lärarene och i sak bibehålla adjunktsystemets olägenheter, ökade deraf, att all konkurrens kan uteslutas, detta återstår att lära af framtiden.

Den utväg, som ofvanför blifvit påpekad, att, då en profession blir ledig, icke alls anslå densamma till ansökning, i händelse icke en eller flera aspiranter äro kända, hvilka genom utgifna skrifter förvärfvat sig vetenskapligt anseende, tål väl vid att närmare pröfvas.

Främst torde väl mot densamma framställa sig vådan för universitetet af att kanske flera lärostolar komme att i åratal stå obesatta.

NÅGRA FÖRELÄSNINGAR

AF

J. V. SNELLMAN

SASOM

PROFESSOR.

OM STATSMAKTERNA.

UTDRAG UR

EN FÖRELÄSNINGSKURS LÄSEÅRET 1861—1862.

I

SAMHÄLLSLÄRA.

Vorden senator öfverlemnade Snellman åt professor A. F. Nordqvist att utgifva återstående numror af »Litteraturbladet» för 1863, ett uppdrag, som ej blott drog ut på tiden, utan icke ens slutföljdes. Tio numror utkommo dock af sagde årgång; den elfte befanns i korrektur till en god del färdig, upptagande det nu i fråga varande utdraget ur Snellmans föreläsningar i Samhällslära. Af obekant anledning blef nummern dock ej fylld, och i följd deraf utkom icke heller artikeln: »Om statsmakterna» i tryck, utom i *ett* afdrag, som eges af universitetets bibliotek, och hvaraf det nu följande är ett aftryck.

Om statsmakterna *).

Vi afbröto vår undersökning i läran om de politiska funktionerna: *lagstiftande-*, *regerings-* och den *suveräna* makten.

Dessa, sade vi, äro momenter i den politiska handlingen. De äro det Rätta såsom en nations vetande, viljande och makt. Dessa, i den individuela politiska handlingen blott för reflexionen närvarande momenter träda — emedan handlingen här är en nations historiska verksamhet, derigenom en totalitets af individer — i rummet och tiden fram såsom bestående funktion att uttala detta vetande, att förverkliga detsamma i handling och göra detta med karaktären af absolut makt. Individen bär vetandet om det Rätta inom sig, outtaladt; det bevisar sig blott i hans handling. En nation måste för sig uttala, hvad det Rätta är, för att samstämmigt handla derefter. Individen utöfvar i den politiska handlingen en makt, som icke är hans egen. Denna makt finnes der för reflexionen, för den yttre betraktelsen. Men en nations makt är erkänd såsom Rätt och bevisar sig såsom sådan i historien. Detta är icke blott nödtvång, ehuru visserligen samstämmighet i handlingen hos ett flertal af individer icke kan finnas utan meddelande, uttalande af, hvad som bör göras. Men det Rätta är och skall vara verklighet, derför vara uttaladt såsom gällande makt, icke blott såsom menadt, flera individers mening om det Rätta.

Dessa funktioner vidare representeras: af denna nu lefvande generation för hvarje tid, af det manliga slägtet, af det fullvuxna,

---

*) Utdrag ur en föreläsningskurs i *Samhällsläran.*

hos stora folk af folkets representanter. Äfven häri ingår ett naturmoment; alla individers deltagande i de politiska funktionernas utöfning är fysiskt omöjligt; men det förnuftiga häri är, att det förnuftiga vetandet och viljandet skall gälla, en nation representeras såsom förnuftig.

Här träder den menskliga klokheten in, reflexionen, som bestämmer och väljer medlen för ändamålet, representationsformen. Det spekulativa bestämmandet upphör — ger rum för det historiskt gifna. Endast detta kan tilläggas: att representationsformen hos hvarje nation skall sträfva dertill att i sig uttrycka, på sig bära stämpeln deraf, att representationen verkligen representerar nationen. Formen för alla de politiska funktionernas representation är Statsformen. Förnuftigt är, att denna mer och mer sträfvar till att blifva demokratisk: ty sålunda bär den politiska funktionen på sig stämpeln att vara en nations.

Vi erinrade oss, huru man en tid, under adertonde seklet och vid öfvergången till det nittonde, i statsläran strängt yrkade på statsmakternas från hvarandra noga skilda representation. Men då de politiska funktionerna äro endast momenter i samma verksamhet, kan och skall denna uteslutande fördelning af statsmakterna icke ega rum. Den har också ingenstädes varit genomförd. Ty till ex. regeringsmaktens representanter kunna icke representera blott viljandet, icke vetandet. Och för dem skulle patriotisk handling blifva omöjlig, om handlingen vore tvungen, ofri, dem föreskrifven af representationen för lagstiftande makten. Derför har lagstiftningen alltid tillhört representanterna för båda dessa statsmakter, äfven der en lagstiftande församling särskildt representerar denna makt.

Lagstiftande makten åter innebär i sitt begrepp regeringsmakten; ty först i och med den senare är densamma *Makt.* Lagen är makt genom seden: att alla göra detta, hvad lagen uttalar såsom Rätt. Men lagstiftande makten, denna särskilda verksamhet, politiska funktion, är makt derigenom, att det uttalade Rätta bevisar sig vara en nations makt, mäktigt att nedslå hvarje protest, och att samla och leda hela folkets verksamhet enligt nationens deri uttalade rättsmedvetande. Lagstiftande makten är derför *såsom makt* utan vidare *Regeringsmakt.*

Men funktionerna äro skilda momenter, och derför äfven representationen skild. Den är det mer eller mindre i alla stater; ty öfver allt finnes något Råd för lagstiftningen, huru absolut än regeringsmakten må vara.

Båda funktionernas olika art fordrar äfven en olikartad representation. Den ena är vetandets om det Rätta uttalande — den andra detta Rättas förverkligande. I den förra företer sig vetandets passivitet — i den senare viljandets iniativ. Den förra verksamheten såsom forskning, öfverläggning, slutar väl i *en* punkt, i ett subjekts afgörande; men den senare utgår ur denna punkt, ur ett subjekts intresse (patriotiska intresse). Man begär vis lagstiftning, kraftfull, energisk regering. En rådplägande församling kan diskutera länge och väl — den väntar på sitt ämne och behandlar det, när det förefinnes — först vid voteringen afgör en individ. En sådan kan icke regera. Försök dertill (under revolution) hafva misslyckats. Regeringen åter skall hafva initiativ, taga tillfället, icke mottaga det; för den kräfves ofta snabbt, ögonblickligt beslut, och den *börjar* med beslutet, med individens afgörande.

Derför faller detta af sig sjelft: en lagstiftande församling är periodisk: regeringen stadigvarande. Derför måste regeringen äfven hafva en stadigvarande spets.

Det allmännaste har varit: regeringsrepresentation ärftlig. I Europa har denna ordning mest utgått från feodalväsendet. Regenten var jordegaren, hade arfsrätt till regeringen, emedan arfsrätt till egendomen. Detta har efter hand förändrats. Arfsrätt till konungamakten har erhållit religiös helgd. Påfven, kyrkan sanktionerade, smorde konungar efter judisk, biblisk sed. Tanklöst är att anse detta för en tillställning. Monarken representerar icke blott regeringsmakten inåt, utan äfven en nations majestät — dess suveräna makt mot all makt på jorden — det hos nationen gällande Rättas maktfullkomlighet. Öfver allt och på alla tider har den ärftliga formen varit allmännast.

Olägenheten är i ögonen fallande. Monarkens regentduglighet är mer eller mindre tillfällig. Detta motväges ofullkomligt deraf, att han uppfostras för sin plats. Den höga bestämmelsen kan fostra en upphöjd håg; men sjelfva ofriheten i valet kan också

nedtrycka. Men alla olägenheter oaktadt har säkerheten i tronföljden alltid visat sig vara väsentlig för staternas inre lugn. I en småstat har detta mindre betydenhet. I en stor, som bestämmande skall deltaga i verldshändelserna, större. Till ex. Förenta Staterna hafva ännu icke utgjort en sådan stat. Men der likväl partiregenter, som mest representerat slafstaterna, haft detta intresse och uppburits deraf. Skulle detta lands läge och dess deltagande i verldshändelserna varit ett annat, är det antagligt, att en sådan regeringsform skulle bevisat sin olämplighet än mera än nu under det inbördes kriget. Äfven arfsrätten — rättare försöket till dess kullkastande — har gifvit inbördes krig. Men icke nu mera, då den af nationens medvetande bestämdare uppbäres. Pretendenter äro nu mera utan makt att uppstå. Derför äfven denna form icke beroende af resonnemang, utan af nationernas historiskt gifna medvetande. Till ex. i Frankrike har republiken varit fåfängt försök. Man är ense derom: folket är konungskt. Det svenska likaså.

Historien lärer, att statsförfattningarne blifva mer och mer demokratiska. Vi förstå härmed, att i statsformen mer och mer uttalar sig, att statsmakten är nationens. Detta fortgår så öfver allt hos de civiliserade folken. Och vi erkänna, att detta är det förnuftiga, emedan staten är och skall vara en nations vetande och viljande såsom Rätt.

Detta medgifvande synes innebära, att förnuftet är hos massan. Men detta åter strider mot all erfarenhet.

I sjelfva verket innebär också all statshistoria denna motsägelse och är processen att lösa den. Den innebäres i menniskans sedliga bestämmelse. Ty det är en motsägelse, att den menskliga individen med sitt inskränkta vetande, sina svagheter, begär och passioner skall göra historien, det vill säga: förverkliga det Rätta på jorden — och i verlden. Denna motsägelse träder i statslifvet fram. I statsmaktens representation skall denna nations förnuftiga vetande och viljande vara representeradt; men det är, emedan nationen är absolut afgörande: förnuftet som sådant skall vara representeradt — den sedliga verldsordningen. Det synes derför klart, att denna representation bör bestå af de insigtsfullaste män

med den ädlaste karaktär. Men sjelfva dessa superlativer visa, att denna individuela förnuftighet är blott en grad, derför icke motsvarar begreppet. Huru än alltså representationen inrättas, har dess förnuftighet sin dom endast i historien, i hvilken såsom sedlig verldsordning nationernas lif dömes. Men då den politiska handlingen har sitt berättigande, endast så vida den är ett uttryck för nationens förnuft — och har det Rättas makt, endast då i den nationens makt gör sig gällande, så är det det förnuftiga, att statsskicket skall hafva en form, som ger statsmakternas verksamhet stämpeln häraf — det är: att detta må i denna verksamhet vara uttaladt, framstå i dess form; och statsskickets utveckling är fortgång härtill. Denna form har detsamma, ju mera nationens alla medlemmar i den politiska verksamheten deltaga, ju mera representationen har prägeln af att representera nationen.

Men detta måste bero af en historisk utveckling. Medvetandet om en sådan kallelse måste hos nationens medlemmar förefinnas, det politiska medvetandet. Och detta åter är betydelselöst, det är: det finnes icke, eller det finnes blott såsom ett tomt menande, om det icke har till innehåll *vetande* om nationens angelägenheter och viljandet, nämligen intresse och bestämda förnuftiga ändamål för att i deras afgörande deltaga. Derför är detta deltagande till utsträckning, grad och sätt beroende af historisk utveckling.

Man har trott sig i det engelska statsskicket finna förträffligheten deri, att det är så väl sammansatt af monarkiska, aristokratiska och demokratiska elementer. Någon sanning må denna reflexion innebära: nämligen att massan inverkar, men dess inverkan aldrig är omedelbar. Det kan dock icke göras efter. Ty der finnes äfven det politiska medvetandets innehåll historiskt gifvet. Intet annat folk i Europa kan till ex. prestera parlamentsledamöter, som åtaga sig värfvet *utan* betalning, dertill betala derför. Detta ger af sig sjelft sitt mått för representationen. Annorstädes skulle man icke förmå det — mångenstädes icke heller tåla det, ty det innebär aristokrati. Men det utgör dock bevis för det fordrade vetandet och viljandet.

Representationens demokratiserande innebär det redan, att representationerna för de skilda funktionerna icke äro positivt

skilda. Vi hafva sökt förklara, hvarför lagstiftande makten utöfvas af en sådan representantförsamling och regenten. Men likaså finnes alltid regeringsmakten hos båda. Der statsskicket har den utbildning, att en särskild församling representerar lagstiftande makten, der måste inträffa, att den kontrollerar, huruvida regeringen föres i öfverensstämmelse med nationens uttalade vetande. Det förnuftiga häri är, att uttalandet blir tomt, om icke handlingen följer, att visshet om det senare måste finnas för att fortsätta med det förra. Och vidare: uttalandet träffar det rätta just derigenom, att det i handlingen, i utförandet kommer till medvetande, hvad detsamma är och innebär. Det bevisar sig såsom rätt först i praktiken. Detta lagstiftande församlingens deltagande i regeringen är dock genom sin natur negativt. Ty handlingen måste först finnas der. Den utgår, såsom redan anmärkts, från denna punkt, det individuela afgörandet. Det är ett Här, Nu, der öfverläggningen slutar, der beslutet afskär densamma. Den tillhör derför regeringsmaktens representant.

Det är detta negativa deltagande i regeringsmaktens representation, som i den moderna konstitutionela staten utöfvas förnämligast genom beskattningsrätten. Regeringsrepresentanten, regenten, står oberoende inom vissa gränser i sättet att förverkliga, hvad genom lagstiftningen är föreskrifvet — än mera i annat, för hvilket icke lag på förhand kan finnas — till ex. krig, fred, förbund. Men i det ena och andra fordras ett godkännande, som i den konstitutionela staten tillhör den lagstiftande maktens representation. Makten att göra detta godkännande effektivt har lagstiftande församlingen i beskattningsrätten. Ty detta medel, penningen, måste för en regering förefinnas för alla dess företag. Genom skattens medgifvande, inskränkande, vägrande understödas, tillbakahållas eller hindras företagen.

Vi betrakta då äfven detta politiska berättigande ur politisk synpunkt. Såsom utväg att spara, nedsätta skatterna o. s. v. är det tillfälligt — ofta småsak. I sjelfva verket äro de konstitutionela staterna ofta dyrare. Och skattebevillningen är i detta hänseende ceremoni. Man tadlar det, att engelska parlamentet afgör öfver budgeten så kort. Men detta blir sakens gång, der öfver-

ensstämmelse i yttre och inre politik finnes mellan lagstiftande församling och regering.

Vi skola särskildt tala om de medborgerliga intressenas betydelse och berättigande i det politiska lifvet. Det inse Herrarne nog, att i det dagliga resonnerandet detta icke betraktas ur vår synpunkt. Ty man hör aldrig talas derom, att en nation är till, för att det Rätta på jorden skall vara, eller att dess bestämmelse är dess plats i historien, i den sedliga verldsordningen. Den skall icke betala skatt — icke göra hållskjuts, få obehindradt göra kläder och skor o. s. v. — deröfver går detta tal icke. Äfven det har dock sin rätt. Men staten begriper det ej. Det är läran om »Anstalten» för individens skull.

En mera positiv form har lagstiftande församlingens deltagande i regeringen genom den så kallade ministerstyrelsen. Denna finnes väl icke annorstädes än i England, men utgör det mönster, som i andra länder eftersträfvas. Men äfven vid den måste lagstiftande församlingens deltagande i regeringen öfver hufvud hafva samma negativa form af ett efteråt kommande godkännande, hvilket icke ens bestämdt uttalas, utan bevisar sig genom majoritet i parlamentet för den ena eller andra af regeringens propositioner. Denna är i allmänhet den politiska frihetens form hos den anglosachsiska stammen. Äfven i Nord Amerikas Förenta Stater, der styrelsemännen så i staten som kommunen väljas, är deras makt att göra och låta stor. Och man underkastar sig densamma; men först vid nästa val kommer det positiva godkännandet eller ogillandet. Der man menar, att en representantkammare skall reglera hvarje detalj, och regeringsrepresentanten vara endast dess ombud såsom exekutiv makt, der förstör man all regering, skapar anarki. Försöken härtill hafva såsom förnuftslösa gått under.

När vi sagt, att ingen statsform som sådan ger en borgen för den politiska verksamhetens förnuftighet — förstå vi härmed: en borgen för att nationen intager ett högre rum i historien, i den allmänt menskliga utvecklingen, i den sedliga verldsordningen. Lagarnes vishet, regeringshandlingarnes klokhet, den yttre politikens tidsenlighet, nationens makt och ära kunna finnas i lika grad under den ena och andra statsformen.

Men vi hafva tillagt: det är dock förnuftigt, att statsformen skall blifva mer och mer demokratisk, i den mening, att nationen i dess helhet skall i de politiska funktionerna deltaga, emedan denna utveckling ger den politiska verksamheten prägeln af att vara nationens, stämplar statsmakternas representation såsom national-representation.

Öfver hufvud hänger detta tillsamman med det nationela medvetandets utveckling — det vill säga: det politiska med det nationela. Förut är anmärkt: nationaliteterna i Europa bildade sig under det absoluta konungaväldet. Jämte feodalismen upphäfdes provincialismen efter hand. Men nationel enhet i verk och gerning, i handlingen, har framstått samtidigt med de friare politiska institutionerna. Vid en flyktig betraktelse tycker man visst, att till ex. franska folket redan under Ludvig XIV var uniformt, sammangjutet till en nation. Men i lynne, seder, till och med lagar funnos ännu stora differenser. Den franska andan och bildningen tillhörde blott de högsta samhällsklasserna. Först revolutionen slog ned landskapsgränserna, uniformerade, sammangjöt. Indelningen i departementer o. s. v. var den yttre manifestation häraf. Så äfven i England. Jämförelsevis tidigt ett språk. Men ända till slutet af striden mellan Rosorna landskapsseder, lagar, förvaltning. Så i våra dagar i Italien. Man kan återfinna samma fortgång i det antika Grekland och Rom.

De grekiska staterna likasom medeltidens italienska fristater hade dock en annan karaktär. Vi kunna kalla den: kommunal. Den utgick i Italien från romerska municipalförfattningen. Den nationela enheten i språk och sed gick utöfver statens gränser, som ofta voro stadsmurarne. Äfven här måste dock de skilda folkstammarne sammangjutas, förrän den politiska friheten kunde fatta rot.

Vi tillägga derför: den fria politiska statsformen följer med det politiska medvetandets utveckling, men detta åter med national-medvetandets. Genom den fria formen får ett folks politiska verksamhet denna prägel att vara en nations, gör sig såsom sådan gällande i historien med en bestämd national karaktär — såsom

en bestämd form af den allmänt menskliga kulturen, deri representerande denna.

Man kan låna fria politiska former och försöka dem. Men de hålla icke. Man säger då: detta folk är icke för dem moget — det är: det politiska medvetandet är icke dertill utveckladt. Men det bör tilläggas: nationalmedvetandets grund saknas, den utveckling i detta, att nationen vet sig som sådan hafva en bestämmelse i historien — vet sin anda skild från andra nationers, vet den såsom en i historien berättigad makt och derför har viljan, energin att göra den som sådan gällande.

Representationens för statsmakterna ömsesidiga deltagande i lagstiftning och regering, i dessa båda funktioner, skapar den politiska seden; och denna i lag uttalad är den egentliga lagen = statsförfattningen såsom lag.

I all stat, till och med i Orientens despotier, finnes en statsförfattning såsom sed. Med representationens särskiljande uppstår behofvet af lag — en skrifven konstitution. Dennas väsentliga innehåll: representationens ordnande — men dertill kommer formen för sjelfva författningens vidare utveckling, för representationens omordnande. Brist i senare hänseendet gör revolution eller oktrojering nödvändig. Stadgandet i vår säkerhetsakt, att den skall gälla evigt, är oförnuftigt, orimligt: det är evigt stillastående eller revolution.

Med afseende på konstitutionen i synnerhet har läran om staten såsom grundad på aftal haft sin tid. Nämligen ytligare fattadt gäller den ett aftal mellan regent och folk — djupare ett aftal mellan individerna, som konstituera folket, om statens upprättande. I senare hänseendet är aftalsläran vederlagd. Den är ohistorisk. Endast statsförbund eller förbundsstater hafva genom sådant aftal uppstått. Men staterna äro i historien alltid färdiga. Dessutom kan aftalet ej förbinda ofödda slägten. Det skulle förneka dem all sedlig frihet — all patriotism.

Äfven i afseende å konstitutionen är aftalsläran begreppslös. Ty folk och regent äro icke två personer, personliga viljor, som godtyckligt afgöra. Nämligen, folk vill i detta hänseende säga: folkrepresentant. Afgörandet om statsformen är politisk handling

och skall utgå ur patriotismen. Deri dess frihet. Hvad som skall statueras, beror af nationens historiska utveckling. Friheten består i uttalandet häraf, och den är förverkligad, i den mån uttalandet i sjelfva verket träffar nationalmedvetandet. Dessutom är det klart, att regenten är nationens representant likasom en lagstiftande församling är det. Han representerar forntid och framtid, nationens historia; församlingen det närvarande, stunden.

I en konstitution finnes derför icke mera aftal än i hvarje medborgerlig lag. Lagen stiftas af båda statsmakternas representanter. Der måste alltså vara samstämmighet. Men den har icke betydelsen af ett godtyckligt aftal. Vid en sådan uppfattning betraktas statsmakterna såsom parter — att icke säga fientliga, då de enligt sitt begrepp äro momenter i samma process, maktutöfning — det Rättas förverkligande.

Det är nämndt: i statsinrättningen finnes mycket öfverlemnadt åt klokheten. Detta gäller i synnerhet det speciela i statsförfattningen.

Politiken har tvänne faktorer. Den ena principerna. Till dessa höra icke blott spekulativa åsigter ur den filosofiska statsläran, utan äfven på reflexion byggda allmänsatser i särskilda grenar af den politiska vetenskapen — till ex. i nationalekonomin — i statshushållningen. Den andra är ögonblickets kraf, de förhandenvarande historiska förhållandena. Äfven för statsförfattningsrätten finnas sådana allmänna grundsatser. Lagstiftanderätt, motionsrätt, beskattningsrätt för folkrepresentationen — yttrandefrihet, församlingsrätt öfver hufvud — allmän rösträtt för representantval. Å andra sidan ärftlig monarki, monarkens oantastlighet, ministeransvarighet o. s. v. Men vid deras genomförande måste åter afses de gifna historiska förhållandena.

Den enas af dessa grundsatser genomförande betingas af den andras. Och allas af ett folks allmänna kultur. Liberalismen och konservatismen äro egentligen dessa två sidor — båda ytterliga, när de abstrahera från hvarandra. Allmänsatserna äro lätt lärda; insigt i, hvad en nations närvarande historiska ståndpunkt kräfver; politisk vishet är icke lika lätt vunnen. Samtiden är full af

exempel på blindhet för grundsatserna; men också på ovist konstituerande. Bådadera hafva fört till våldsam omkastning.

Historien visar: den statsförfattning är fast, som är grundad i seden, har för sig häfd. Reformen är säkrast, der den sker efter hand genom antagen sed, och der bokstafven kommer efteråt för att reglera och befästa denna. England äfven häri mönster. Men en sådan utveckling är mest beroende af vis regering, som gör koncessioner efter hand — tager initiativet. Regeringen är genom sin natur konservativ — representerar traditionen och framtiden, icke de vexlande dagsmeningarne. Men derför finnes äfven lättare hejd och fasthet i de ifrån henne emanerande reformerna. När de utgå från lagstiftande representationen, blifva de lätt en partiåsigt, som åter kullkastas af en annan.

Lemnande derhän ett alltid osäkert bedömande af de mångfaldiga kombinationer, genom hvilka man i den moderna konstitutionela staten försökt lösa uppgiften att åstadkomma en folkrepresentation, som skulle representera nationens medvetande om staten — skola vi vid dem göra blott ett par erinringar.

De måste alltid i främsta rummet afse representantförsamlingens deltagande i lagstiftningen. Ty häri är denna alltid mäktigare än regeringen, hvilken icke utan att väcka missnöje och oro kan för längre tid sätta sig emot de af församlingen äskade lagreformerna.

Allmänt nog har man ansett denna dess öfvervägande makt så vådlig, att reformernas vidtagande blifvit afsigtligt försväradt genom inrättandet af tvänne på olika sätt tillsatta representantkamrar. Mönstret är taget från England. Der bildas öfverhuset väsentligen af adeln, som eger större delen af jorden. I många andra länder, der adeln nedsjunkit till en tjenstadel, har man haft svårt att finna några elementer för en sådan öfre kammare. Man har sökt ersätta dem derigenom, att medlemmarne utses af regeringen — eller, såsom i Norge, af representanterna sjelfva. Enligt nyaste förslaget i Sverige af lands- eller länetingen.

Den fördel, man vid en sådan inrättning af representationen vill vinna, är naturligtvis den, att tillfälliga dagsopinioner eller partibearbetningar icke må lätt föranleda obetänkta lagreformer —

då tvänne särskilda församlingar skola öfver dem afgöra. Men för det mesta hafva de konstgjorda öfverhusen visat sig maktlösa. I England har till ex. öfverhuset i trettio sessioner motsatt sig en reform i lagen rörande äktenskapsskillnad. I hvarje annat land skulle ett sådant motstånd varit omöjligt. Mera har det lyckats att i öfre kammaren samla den högre insigten. Men denna betyder föga i tider, då en starkare agitation upprör folken.

Endast i Förenta Staterna har senaten, sänd från de skilda staternas församlingar, ett öfvervägande inflytande, så att representanthuset (genom direkta val) betyder jämförelsevis litet. Men följden har här varit den, att slafstaterna regerat.

En annan punkt är, att några bildningskategorier icke kunnat bestämmas för valbarhet och valrätt, utan förmögenheten, resp. skatten tagits till norm. Detta strider mycket mot ett idealistiskt betraktelsesätt. Icke penningen, utan bildningen borde härska. Men denna kan i allmänhet icke offentligare bevisa sig; man har derför stannat dervid, att viss bergning äfven bevisar för viss grad af sjelfständighet och bildning. I svenska förslaget gäller blott penningar.

De materiela intressena äro medborgerliga samhällets — icke statens. Men staten lagstiftar för dem, främjar dem genom undervisning, statsanslag, kommunikationer, bankväsende o. s. v. Denna omsorg återverkar för statens ändamål, fullgörandet af nationens historiska bestämmelse. Hegel säger i läran om teleologiska processen (Log. Objektiviteten): Det är »Förnuftets list», att det subjektiva ändamålet = tänkandet, tanken, förnuftet såsom den subjektiva andens — är de objektiva ändamålens = de gifna naturprocessernas, äfven drifternas, begärens — makt, det är: gör sig såsom makt i dem gällande och i deras afnötande mot hvarandra uppehåller sig, härskar, förverkligar sig. Och detta kan tillämpas på denna lagstiftande församlingarnes sammansättning och verksamhet. De materiela intressena kämpa mot hvarandra, inskränka hvarandra och underkastas det allmänna statsintresset.

För det tredje: Herrarne hafva läsit om, huru representantvalen, ju mera de utsträckas till massan af folken, äro mera underkastade slumpen, partiernas bemödanden — tidningsskrik, tal,

traktering, mutor. Det synes svårt att inse, huru härur något förnuftigt kan framgå.

Man måste också tro, att det stannar vid mycken tillfällighet — i synnerhet i mera likgiltiga tider. Men då det gäller stora nationalintressen, ser man folken gripas af en allmän — man säger: »instinkt», det är: patriotismens ingifvelse. Och valen träffa dem, som följa densamma.

För det fjerde: den synes vara ganska liten, denna politiska verksamhet att välja en gång inom 3, 5, 7 år. Deri ett sådant minimum af bestämmande öfver nationens angelägenheter, att det synes vara = 0.

Men undersöker man närmare, hvad folken i den politiska friheten vilja, så är det mindre det ena eller andra speciela ändamålet än sjelfva denna frihet.

Hvad som i all stats tillvaro innebäres, att de politiska funktionerna, lagstiftning, regering, suveränitetens utöfvande äro en nations vetande och viljande — det är genom de liberala formerna, vi mena genom en sådan statsförfattnings tillvaro och funktionernas utöfvande i dess former, uttaladt, ligger i öppen dag, framstår genom sjelfva formen.

Det är medvetandet härom, som ger den politiska friheten värde. Individens deltagande och verksamhet äro för sig ringa, betydelselösa. Det har endast den betydelse, att han har det för sig, att statsmakterna äro nationens makt — att han tillhör ett folk, som föreskrifver sig sina egna lagar o. s. v. öfver hufvud sjelf bestämmer sin bana i historien.

Och detta är frihet, att menniskans vilja är hennes lag. — Hegel säger: att viljan vill sig sjelf, har sig till innehåll och ändamål.

Patriotismens afgörande innebär denna frihet, att individen tager lagen ur sig sjelf. Men dervid är han underkastad pluraliteten och det yttersta afgörandet. Den åter, som ger sista rösten, beror af de föregående. Men äfven från detta band frigjord är den, som vet, att hvad som sker är nationens vilja — ty intet annat skall heller individen i den patriotiska handlingen vilja.

Denna underkastelse under det i laglig form afgjorda utgör första villkor för den politiska friheten. Den, som sätter sig på sin egenkärleks bakfötter och menar, att det går på tok, emedan hans vilja icke segrat — han håller sin och några andra Matts Mattssöners viljor, af hvilka ingenting blifvit, för nationens vilja — han är och förblir ofri. Ty en nations vilja sker alltid. Detta är axiom.

Detta, att statsmaktens utöfning har denna liberala form — den nationela prägeln — det ger densamma ökad makt. Detta bevisar sig, i synnerhet utåt, i den suveräna maktens utöfning. Det kan i, hvad en absolut regering gör och låter, alltid ännu betviflas, om folket är med derom — derför huru långt det vill gå i uppoffring och kraftansträngning för att uppbära regeringens görande och låtande. Men allt mindre tvifvel härom finnes, ju liberalare statsförfattningen är. Derför är då den suveräna makten starkare, det vill säga: nationens deltagande i de allmänt menskliga angelägenheterna fastare.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —*)

Herrarne veta det: vår betraktelse erkänner icke den okunniga uppfattning, som förmenar, att under en absolut monarkisk författning lagstiftning och regering äro individernas, icke nationernas verk. Detta är liktydigt med att säga: denna stats historia är icke folkets, nationens, utan N. N:s lefverne. Påstår någon rent ut, att till ex. Ludvig XIV:s tidehvarf icke är franska folkets historia, så finna väl de flesta oförståndet deri. *Michelets »Histoire de France au dixseptième siècle»* är genom sin lutning häråt verkligen vidrig. Men då sådant yrkas blott i allmänhet, gifves det nog menniskor, som tanklöst gilla det. I allmänhet föraktar ingen historien grundligare än den ytlige, okunnige resonnören. Han begriper alltid, att mensklighetens historie borde göras om; och han daterar denna upptäckt från den märkliga dag, då hans skägg började växa.

---

*) Här uteslutes en framställning af föremålen för regeringsmaktens verksamhet och af de särskilda formerna för dess representation.

Not af J. V. S.

Men ehuru öfvertygad man må vara, att folkens historia är deras eget verk, är det icke desto mindre förnuftigt att yrka, att den skall vara det icke blott för betraktaren, för eftertanken, utan att den skall i hvarje stund bära på sig stämpeln häraf i den politiska handlingens form. Det är likväl, såsom nyss erinrades, icke blott den politiska formen, statsformen, som härvid förändras. Med den har det nationela medvetandet vunnit i utveckling och styrka och bevisar detta i den historiska handlingens innehåll, genom dennas mera utpräglade nationela karaktär och dermed följande högre betydelse i historien, i den sedliga verldsordningen. Det vill säga: den bevisar sig i utöfningen af nationens suveräna makt.

Lagstiftande makten kan föra detta namn endast sålunda, att den, genom regeringsmakten förmedlad, bevisar sig vara *makt;* och regeringsmakten åter är inskränkt och tillfällig, om den icke bevisar sig såsom makt i verldshistorien, i den sedliga verldsordningen såsom absolut, suverän makt. Staten är och skall vara denna suveräna makt. Detta är icke blott ett berättigande, erkändt i staternas ömsesidiga förhållanden, i folkrätten; det är det Rättas tillvaro såsom suverän makt. Vi veta det: det Rätta är icke blott teori, utan faktum och såsom sådant makt i verlden — i familjen föräldramakt, i medborgerliga samhället lagens och sedens makt, i staten slutligen verldshistorisk makt. Man kan säga: att äfven en lag, till ex. den romerska har ett verldshistoriskt inflytande. Men den medborgerliga lagens karaktär och bestämmelse är icke denna. En nations uppträdande i verldshistorien deremot bär på sig denna prägel att vara för densamma bestämmande makt — bestämmande för det verldshistoriskt Rätta. Och detta uppträdande är utan vidare — staten.

Vi behöfva icke någon utredning af frågan, hvems suveräniteten i staten är och skall vara. I medeltiden gällde den furstliga suveräna makten för gudomligt uppdrag. Länge framstod den äfven historiskt såsom af kyrkan åtminstone koncederad. Man kan säga: denna uppfattning är den uråldriga. Vi återfinna den allestädes i Orienten, i Grekland, i Rom. Men redan tidigt i sextonde och sjuttonde seklet ställde man häremot folksuveräniteten. Läran framgick dels ur antikt inflytande, dels ur mosaiskt. Men än djupare

verkade kristendomens läror om menniskans frihet inför Gud — om allas jämlikhet; hvarför också yrkandet på folksuveräniteten uppträdde i förbund med anspråket på religiös frihet. I Frankrike yrkades den af Hotoman och Languet. I Skottland af Buchanan.

För oss, emedan staten är det Rätta såsom en nations görande och låtande, är all statsmakt, äfven den suveräna, detta görande och låtande. Men der finnes mellan statsmakternas representation en förnuftig skillnad. Regeringsmakten skall i hvarje nu vara representerad. Det finnes derför icke och kan icke finnas någon annan representant för den suveräna makten än regeringen. Ty i dess verksamhet bevisar sig först lagstiftande makten såsom makt — och denna maktutöfning skall såsom rätt hafva karaktären af att vara i och för sig på jorden berättigad, vara såsom sådan erkänd — bära stämpeln deraf, vara suverän makt.

Såsom i hvarje stat regeringsmakten måste hafva en spets i statens öfverhufvud, valdt eller ärftligt — så äfven den suveräna makten. Hegel eller, såsom man säger, utgifvaren af hans »Philosophie des Rechts», Gans, har uttryckt detta så: der måste finnas någon, som säger: Jag — sätter pricken på J. Men äfven i en lagstiftande församling är ett votum afgörande. Derom kan sägas: detta är förnuftigt nödvändigt, att pluraliteten skall afgöra, emedan eljes intet slut finnes, och alltså gäller ytterst den ena rösten. Men vi hafva lärt oss inse, att detta har för regeringsmakten ännu en djupare betydelse, att i den skall finnas icke blott ett slut, utan ett initiativ — handlingen skall utgå ur *ett* intresse, *en* patriotisk impuls. Den ena rösten är här icke slutet, utan början; ty med den vidtager handlingen.

En stat är suverän äfven i den inre politiken, det vill säga: statsmakternas afgörande härutinnan är det högsta, absolut fritt, och det yttersta afgörandet har äfven häri regenten, suveränitetens representant. Men suveräniteten i detta afgörande är ännu en sak endast för reflexionen, för den yttre betraktelsen. När regenten låter promulgera en lag, som han gifvit sin sanktion, när han utfärdar en befallning, kan härtill göras den reflexion: ingen makt på jorden är berättigad att sådant hindra eller deri ingripa.

Men i den yttre politiken, i en stats förhållande till andra stater, bär handlingen på sig suveränitetens stämpel. Suveräniteten *erkännes* deri. Konventioner, allianser, krig och fred staterna emellan utgå från detta ömsesidiga erkännande. Vi betrakta derför den suveräna makten i denna dess verksamhet, hvari den som sådan bevisar sig, erkännes och gäller.

Under den fria statsformen, der lagstiftande makten är särskildt representerad, har, såsom vi visat, denna genom beskattningsrätten ett negativt deltagande i regeringsmaktens representation, hvilket dock är mera positivt, der denna form utbildat sig till egentlig ministerstyrelse. Men härigenom har en lagstiftande kammare äfven del i den suveräna maktens representation — mer eller mindre positivt, men i sjelfva verket mera än i regeringsmaktens.,

Nämligen: betydelsen deraf: att det är förnuftigt, att statsmakternas representation skall bära på sig stämpeln att representera en nations vetande och viljande, framstår i synnerhet här. Att nation och regering icke må kunna betraktas såsom skilda, att det icke må dragas i tvifvelsmål, att regeringens vilja och beslut är nationens — detta ger den suveräna makten dess egentliga styrka. Öfverensstämmelsen kan väl finnas äfven utan denna form. När ett folk med gladt mod följer en regent såsom härförare i krigets skiften, offrande egendom och lif, så innebär detta makt, tillförsäkrar om segern. Exempel: Karl XII, Napoleon I o. s. v. Ja, statens väl kan kräfva kriget eller andra uppoffringar för statens bestånd, hvilka massan af folket endast passivt underkastar sig. Detta är allmännast förhållandet vid ett lägre utvecklingsstadium hos folken, då statsangelägenheterna äro fattliga blott inom en inskränktare krets. Då är endast faktum bevisande. Och öfver hufvud måste ihågkommas, att statens angelägenheter aldrig vänta på den sista manliga eller qvinnliga individens i ett folk bifall, och att äfven vid den friaste författning bifallet mången gång måste komma efteråt. Såsom folkentusiasm visar sig bifallet vanligen blott i kriget. I den stundliga utöfningen af den suveräna makten — den yttre politiken öfver hufvud — icke. Men detta är af vigt, att i den må erkännas nationens vilja. Derigenom afvändas krigen; derigenom ökas en stats inflytande på menskligheten allmänna angelägenheter

öfver hufvud — det vill säga: på afgörandet öfver det Rätta i verldshistorien, det Rätta på jorden, i verlden. Likväl kan icke nekas, att den fria statsformen för sig icke alltid verkar detta. Exempel: frihetstiden i Sverige. Och till och med den allmänna folkstämningen kan i en upprörd tid föra till nederlag: Preussen 1806. En regering skall i den suveräna maktens utöfning representera icke blott det närvarande, utan forntid och framtid — nationens historia — se längre tillbaka i orsakerna och längre fram i verkningarne samt med ledning häraf pröfva folkstämningens berättigande att på afgörandet i den yttre politiken inverka. Öfver det i historien Rätta dömer dock ytterst historien sjelf. Den allmänna måttstocken för den politiska handlingen är, hvad menskligheten derpå vunnit. Men detta pröfvas åter deraf, huruvida hvarje faktum fyllt sin plats i historien, motsvarat de gifna historiska förhållandenas kraf. I öfrigt: hvarje nation har rätt att rådföra sig med endast sin egen makt, sin egen ära. Men detta är förnuftig politik: att nationens intresse må vara mensklighetens.

NIO FÖRELÄSNINGAR

I

STATSLÄRA.

(UNDER LÄSEÅRET 1862—1863).

Första föreläsningen.

Inledning.

Mina herrar!

Vi hafva tillsamman genomgått tvänne hufvudstycken af den allmänna sedeläran: *abstrakta rättsläran* och *teoretiska pligtläran*, hvilka hvardera för sig utgöra skilda discipliner och såsom sådane blifvit behandlade, vanligen under namn af naturrätt och moral.

Enligt vår uppfattning är rättsfilosofin, eller hvad vi kallat sedeläran, en serie af definitioner på den fria viljan, allt innehållsrikare, ju längre utvecklingen af ämnet fortgår. Man säger: menniskan *har* af naturen dessa rättigheter att åtnjuta frihet till person och egendom, samt å andra sidan dessa moraliska åligganden att fullkomna sig sjelf, att vara rättvis och välvillig mot andra menniskor o. s. v. Men det verkliga förhållandet är: att friheten *består* i personlighet, egande, aftalande, och vidare: i handlingar, med ett förnuftigt ändamål, såsom vetandets och viljandets fullkomnande, rättvisa, välvilja, det goda öfver hufvud. Ty viljan är verksamhet, handling, och hennes frihet är derför ett fritt handlingssätt. Det är till ex. icke den föreställda rättigheten att kunna besitta egendom, utan sjelfva egandet, som gör viljan fri. Än mindre utgör hennes rättighet till sin egen kropp personlig frihet, om hon icke eger verklig makt öfver densamma, både inåt såsom makt öfver de sinnliga drifterna och utåt såsom förmåga att för ett förnuftigt ändamål begagna öga, hand o. s. v. Och vidare vore denna förmåga betydelselös, om hon icke egde makt öfver tingen, faktisk eganderätt, hvari hennes frihet genom aftalet vinner erkännande. Derför kan man säga: det är pligt för menniskan att vinna makt öfver

sin kropp, att besitta egendom, att ingå aftal härom, ehuru på naturrättens ståndpunkt dessa momenter icke hafva denna betydelse af pligt, utan endast den af abstrakta rättsbestämningar, hvilka i aftalet få betydelsen af personliga rättigheter. På andra sidan framstå väl de moraliska rättsbestämningarne såsom pligter, men det är i sjelfva verket lika mycket menniskans rättighet som pligt att i handlingen hafva ett förnuftigt ändamål, att sträfva till fullkomlighet, att utöfva rättvisa och välvilja o. s. v., och till exempel samhällslagar, som vore hinderliga för dessa pligters utöfning, skulle redan ur denna grund, såsom inskränkande menniskans moraliska berättigande, vara förkastliga. Mina herrar erinra sig också, att vi rubricerat första hufvudstycket i den teoretiska pligtläran såsom lära om *subjektets rätt* — icke subjektets pligt — emedan denna lära om handlingens frivillighet, föresatsen, afsigten, ändamålet, såsom första moment efter öfvergången från den abstrakta rättsläran, ännu har denna betydelse att framställa, hvad det handlande subjektet är berättigadt att i gerningen erkänna såsom sin fria handling, men hvilket detsamma härigenom äfven förpligtas i den tillräkna sig såsom skuld.

I den allmänna föreställningen utgör frihet till person och egendom uttryck för blott rättigheter — rättvisa och välvilja deremot för endast pligter. Endast rättigheternas åtnjutande anses vara väsentligt villkor för friheten; pligternas uppfyllande icke. Och menniskan anses böra ega fritt val att begagna sig af rättigheten eller underlåta det. I motsägelse häremot yrkar man likväl, att hvarje samhällsmedlem är pligtig att försörja sig sjelf, det vill säga: att göra sin personliga frihet och eganderätt gällande. Men vanligen afses äfven vid detta yrkande icke personen, dess fria vilja och menniskovärde, utan andra personers nytta: ingen bör nämligen för sin försörjning falla sina medmenniskor till last. I sjelfva verket förhåller det sig dock så, att det för en individ, som ingenting kan och ingenting eger, är ganska likgiltigt att lefva under en konstitution, hvilken proklamerar menniskans naturliga rättigheter, medan tvärtom insigt, konstfärdighet, arbete och besittning af egendom frigöra menniskan under alla konstitutioner, och äfven sam-

hällslagarna bilda sig efter det mått af en sådan verklig frihet, hvartill individerna hunnit.

I afseende på pligterna tager hvar och en dem i anspråk från nästans sida såsom ett sitt berättigande. Men att uppfatta deras utöfning såsom en individens egen rättighet strider allt för mycket emot den alldagliga föreställningen. Man kan väl medgifva, att individen må bete rättvisa och välvilja mot andra, i ju ymnigare mått desto bättre, men man anser detta medgifvande såsom värdelöst med afseende på individens frihet. Ty den friheten har han utan allt medgifvande. Det förhåller sig visserligen så, att denna pligt-utöfning är en rättighet, som icke kan individen fråntagas, emedan all pligt har sin betydelse af föresatsen, afsigten, motivet och ändamålet i handlingen, det vill säga: af momenter, hvilkas beskaffenhet strängt taget ingen annan än den handlande individen sjelf kan känna. Detta är, hvad man kallar handlingens moralitet, som undandrager sig alla andras bedömande. Men likväl underkastas äfven den samhällets dom, nämligen i den onda gerningen, den onda afsigten, det lagstridiga ändamålet. Man bestrider sålunda individen rättigheten att i sina handlingar inlägga vissa afsigter, vissa ändamål. Derigenom erkännes alltså, ehuru negativt, att pligtens utöfning ger menniskan en frihet, som dess åsidosättande betager henne. Man går ännu ett steg längre, i det man erkänner, att menniskan i sina handlingar icke är ansvarig för annat än hvad hon i dem vetat och velat — ehuru man härvid antager, att alla menniskor böra innehafva ett visst mått af vetande både om tingen och om samhällsordningen. Detta erkännande gäller icke blott handlingens legalitet, utan det utsträckes af allmänna opinionen äfven till dess moralitet, så att äfven i den lagenliga handlingen den moraliska friheten medgifves vara en rättighet för individens egen skull, utan afseende på andras nytta af pligtutöfningen. Men detta innebär i sjelfva verket, att pligtutöfningen är en rättighet, som tillhör subjektets frihet, som för dennas förverkligande är förnuftigt nödvändig.

Herrarne känna, hvarför vi så strängt hålla på insigten i denna rättighetens och pligtens betydelse. Säger man, att de så kallade naturliga rättigheterna äro blott rättigheter, af hvilka indi-

viden må begagna sig eller icke, så blifva de för friheten likgiltiga bestämningar. Men inser man, att menniskan icke är fri, om hon icke utöfvar dessa rättigheter, så vinner man på samma gång en förklaring öfver, hvad frihet är, och erkänner dessa rättigheters förnuftiga nödvändighet. Deras naturnödvändighet kan icke förnekas; ty utan någon makt öfver sin egen kropp och öfver tingen kan menniskan icke existera. Men denna makt får en annan betydelse än djurets enahanda förmåga, om den begripes såsom ett villkor för frihetens, den fria viljans verklighet. Pligten åter är såsom moralisk förbindelse ett åliggande, hvilket det handlande subjektet sjelft föreskrifver sig. I pligtutöfningen handlar alltså individen enligt sitt eget fria bestämmande, det vill säga: gör sin frihet gällande. Det återstår dock att inse, att detta bestämmande af handlingens innehåll såsom pligt är förnuftigt nödvändigt, och att det såsom sådant tillhör menniskans frihet. Menniskan är i afseende på innehållet i sina handlingar underkastad icke blott samma naturnödvändighet som djuren, att handlingen utgår från de naturliga drifterna, utan dertill en historisk nödvändighet, som till dessa lägger flerehanda genom civilisationen inplantade böjelser. Men såsom tänkande, förnuftigt väsende, uppfattar hon såväl detta innehåll som den yttre verld, i hvilken handlingen rörer sig, i allmänna begrepp om ändamål och medel; och det är dessa ändamål, som antaga karaktären af pligter, emedan de äro den handlande individens eget afgörande öfver, hvad i handlingen *bör vara*, i den bör förverkligas. Men sjelfva detta afgörande är alltså subjektets rätt, såsom förnuftigt nödvändigt villkor för viljans frihet. Man kan också uppfatta denna förnuftiga nödvändighet sålunda: att en ändamålslös verksamhet skulle vara oförnuftig, samt att ingen annan än den handlande individen sjelf kan i hans handlingar inlägga ett ändamål.

Alltså: de naturliga rättigheterna äro rätt, pligterna äro rätt, båda såsom förnuftigt-nödvändiga momenter i viljans frihet. Den menskliga verksamheten beror af naturförhållandena icke blott i allmänhet, utan äfven af de särskildta naturförhållanden, geografiskt läge, klimat m. m., i hvilka individen lefver, äfvensom i någon mån af den naturliga stamskillnaden. Men detta beroende gäller

handlingens medel, icke dess ändamål. Öfver hufvud är den lagbundna naturnödvändigheten ett villkor för förnuftig handling. Ty ett förnuftigt handlingssätt vore omöjligt, om menniskan icke kunde förlita sig på den orubbliga kedjan af orsaker och verkningar i naturen. Väl har hon ett mer eller mindre inskränkt val mellan de naturföremål och naturkrafter, hon anlitar såsom medel för sina ändamål. Hon kan genom ökad insigt och energi i detta hänseende utvidga sin frihet; och vi hafva tagit äfven denna sida af viljans verksamhet i betraktande vid läran om fullkomligheten såsom ändamål. Men det är icke i detta hänseende, i valet af medel, viljans frihet bör sökas, utan i bestämmandet af handlingens ändamål. Och likväl mötes frihetssträfvandet af inskränkningar ännu i afseende på ändamålet, emedan i handlingens verld, i historien, de menskliga sträfvandena kämpa om plats, och i denna strid ändamålet kan realiseras — men också icke. Nekas kan väl icke, att endast den handlande individen, det vetande och viljande subjektet, bestämmer sin handlings ändamål. Men om ändamålet icke i handlingen förverkligas, förblir äfven denna frihet endast formel. Dock der återstår ännu, såsom vi lärt oss inse, i sjelfva ändamålets bestämmande en sida, som frigör viljan äfven från sistnämnda inskränkning, nämligen dess bestämmande såsom rätt. I naturordningen är ingenting rätt, ingenting orätt. Rätt och orätt finnes endast i den menskliga handlingen, i historien, i den sedliga verldsordningen; och det rätta är här menniskoverk, ett verk af den menskliga viljan. Man kan föreställa sig, att det rätta, såsom föremål för vetandet, hvad man kallat det rättas idé, finnes hos Gud, i det gudomliga medvetandet. Men faktiskt, såsom tillvarande verklighet, finnes det endast i den menskliga handlingen. Och det är häri, i att göra det rätta till handlingens ändamål, med andra ord: att bestämma, hurudant ändamålet bör vara för att vara rätt, förverkliga det rätta, som viljans frihet bör sökas.

Det är ur denna synpunkt pligtutöfningen är frihet, frihet i verk och gerning. Väl fordras det icke mycken uppmärksamhet på menskligheteus görande och låtande för att finna, att till ex. fullkomlighet i vetande och viljande, ja, äfven rättvisan och välviljan såsom pligter äro hvad man kallar idealer för handlingen

hvilka i densamma endast till någon grad, i större eller mindre mån realiseras. Vi hafva sökt att uppfatta denna pligtbestämningens idealitet, dess grund och dess betydelse, och skola ännu i korthet härtill återkomma, emedan just detta pligtlärans resultat motiverar öfvergången till det tredje hufvudstycket i rättsfilosofin, nämligen till den *praktiska sedeläran* eller *samhällsläran,* till hvars framställande vi nu skrida.

Men sagde pligtbestämningens idealitet gör densamma dock ingalunda till ett öfverflödigt eller ens likgiltigt moment i frihetens förverkligande. Man kan föreställa sig, att en handling kunde hafva hvarjehanda ändamål, hvilka icke skulle hafva något att skaffa med det rätta och pligten. Någon uppför till ex. en byggnad för att bebo densamma; han behöfver denna bostad för att lämpligt drifva en affärsrörelse; han vill genom denna verksamhet samla förmögenhet för att sjelf njuta deraf, hvilken njutning åter fördelar sig i särskildta ändamål, eller för att lemna den åt sina barn, hvilka densamma åter skall tjena till uppnående af hvarjehanda syften. Skenbart är i allt detta icke fråga om rätt och pligt. Men också blott skenbart. Ty i denna serie af åter till medel nedsatta ändamål saknas slutändamålet, hvarigenom sagde verksamhet kunde få betydelsen af att vara ett frihetens verk, icke blott ett ofritt görande och låtande af nyck och infall. Denna saknade fasta och förnuftiga betydelse får handlingen först derigenom, att ändamålet karaktäriseras såsom rätt — och dess förverkligande såsom pligt. Endast skenbart äro de anförda ändamålen för det rätta främmande; ty i dem ingår, att individen ålägger sig sjelf att arbeta, att skydda sin och de sinas helsa och lif, att bereda sig njutning af lifvet eller att sträfva för sina efterlefvandes bästa. Äfven om det kunde sägas, att han i sitt görande söker sitt eget goda och för dettas vinnande ålägger sig ansträngningar och uppoffringar, så är ett sådant ändamål icke moraliskt oberättigadt. Men också pligten mot medmenniskor såsom rättvisa och välvilja måste i detta sträfvande göra sig mera eller mindre gällande, emedan de exempelvis anförda ändamålen icke eljes kunna vinnas. Väl är det sant, att äfven bedragaren kan lyckas i sina planer. Men genom att gifva sig skenet af moralitet, erkänner äfven han pligten för rätt. På sin höjd kan

man invända, att menniskor olika uppfatta det moraliska slutändamålet eller, såsom man säger, för sitt handlingssätt uppställa olika moralprinciper, mera eller mindre egoistiska eller objektiva, från egoismen frigjorda.

Herrarne veta, att vår uppfattning af pligtläran icke utgår från någon sådan moralprincip. Vår undersökning har, i korthet fattadt, gällt frågan: hvilken form menniskan, då hon nödvändigtvis tager innehållet i sina handlingar ur sina begär och intressen, bör gifva dessas tillfredsställande för att häri vara fri, göra denna verksamhet till sin fria viljas verk? Och då vi funnit svaret på denna fråga, hafva vi kallat denna form för handlingen: det rätta såsom ändamål, det vill säga: pligt. Vår utgångspunkt har sålunda varit icke en princip, en grundsats, utan fordran på viljans frihet i förhållande till begären och intressena såsom dess verksamhets gifna innehåll. Också denna utgångspunkt har för oss icke varit en sjelftagen förutsättning, utan resultat af den abstrakta rättsläran, hvilken åter för oss haft utgång ur psykologin, eller närmare ur den psykologiska undersökningen af viljandet, af menniskoandens praktiska verksamhet.

Det resultat, till hvilket pligtläran fört oss, är, hvad nyss blifvit kalladt: insigten i pligtbestämningens idealitet; ehuru det kanske är riktigare att härom säga: slutinsigt än resultat, emedan det blifvande resultatet af undersökningen är sjelfva läran om pligten, insigten i hvad tillräknande, i hvad pligt är, och i pligternas system. Pligtbestämningens idealitet bevisar sig deri, att till ex., ehuru rättvisa såsom pligt bör ingå i all handlings ändamål, hvarje handling försätter individen i ett mångsidigt förhållande till andra individers handlingar, och det alltså återstår att afgöra, hvari rättvisan med hänsyn till dessa i hvarje fall består. Eller: menniskan lefver icke ensam i vildmarken, utan i samhället under redan bestående rättsförhållanden, och hon måste i utöfningen af rättvisans pligt taga dessa till råds för att kunna afgöra, hvari rättvisan i hvarje särskildt fall består.

Erkännandet, att det rätta är pligt, har likväl den högsta vigt och betydelse, ty det innebär, att i de mångfaldiga ändamål, för hvilkas realiserande menniskorna sträfva och arbeta, det rätta

skall vara slutändamålet, i förhållande till hvilket alla partiela ändamål nedsättas till medel, under det att hvarje sådant ändamål af slutändamålet bestämmes och derför detta jämte det närmaste ändamålet förverkligas, men tillika genom sin idealitet griper utöfver detsamma för att i nya verk och gerningar blifva verkligt. Sagde erkännande innebär vidare, att friheten bör sökas endast i bestämmandet och förverkligandet af det rätta, så att viljandets ur begären och intressena tagna innehåll, som för sig fattadt är menniskan omedelbart gifvet, af naturnödvändighet eller historisk nödvändighet, icke såsom sådant göres till handlingens ändamål, utan i handlingen ingår endast i denna det rättas form, man kan säga såsom det material, hvaraf den fria viljan skapar handlingens verld. Det synes väl, såsom skulle viljans frihet vara ofullständig deri, att likväl detta handlingens material öfver hufvud är henne gifvet, icke viljans eget verk. Men redan ur psykologisk synpunkt har det visat sig, att begäret och intresset äro det ur drifterna och böjelserna i vetandet och viljandet, alltså sjelfverksamt, upptagna allmänna innehållet. Och det återstår oss ännu att lära inse, att detta material såsom bildning och sed är ett frihetens verk i sig utgörande det rättas tillvaro såsom realiseradt ändamål.

Andra föreläsningen.

Inledning. (Fortsättning).

Mina herrar!

Förundra oss bör det icke, om många röster höja sig mot den lära, att all mensklig verksamhet skall hafva till uteslutande ändamål att göra det rätt är. Ty en sådan lära synes stå illa tillsammans med de högt predikade åsigterna, att äfven staten är till för individernas behof för att förhjelpa dessa till välstånd, till bildning, till den högsta möjliga uppodling af deras kropps- och själskrafter samt till en obegränsad frihet att använda desamma. Man kan dock af sådane predikare med skäl fråga: hvad sedan?

Hvartill skola välståndet, bildningen, dessa utvecklade kropps- och själskrafter och denna obegränsade frihet tjena? Hvad skall den med allt detta utrustade menniskan i denna verld uträtta? Det uppriktiga svaret måste blifva: »ingenting vidare». Det anförda är i och för sig det absoluta slutändamålet.

Vi hafva redan lärt oss känna, hvad ett så beskaffadt slutändamål betyder. Det är lycksaligheten eller, med en stegring häraf, fullkomligheten såsom slutändamål. Dessa ändamål äro utan tvifvel moraliskt berättigade. Men vi veta, att de tillhöra så att säga pligtens lägsta trappsteg, såsom utgörande den blott subjektiva pligten, hvilken först i och med utöfningen af de objektiva, rättvisans och välviljans pligter, vinner moraliskt erkännande, det vill säga: får ett objektivt moraliskt berättigande.

Svaret på den anförda frågan: »Hvad sedan»? borde derför lyda: sedan och derutöfver pligtutöfningen, ett sedligt handlingssätt, det rättas förverkligande, såsom all mensklig handlings immanenta slutändamål.

Till och med den religiösa åsigten, att jordlifvet är endast en förberedelse för lifvet efter detta, ehuru den står vida högre än den nyss kritiserade uppfattningen, kan icke godkännas, så vida den gör individens salighet äfven till handlingens slutändamål. Den motsäger också sig sjelf, då den å andra sidan, och detta med rätta, gör tron, icke handlingen till villkoret för salighetens vinnande. Individens bästa, det subjektiva goda, kan icke i någon form vara slutändamålet i handlingens verld. Erfarenheten lärer tillräckligt, att ett sådant slutändamål icke kan i den förverkligas. Grunden härtill är, att det blott subjektiva ändamålet gör handlingen ofri, å ena sidan beroende af individens tillfälliga intressen, å den andra af andra individers handlingar; så att det blir tillfälligt, om detsamma realiseras eller icke. *)

Men äfven det objektiva slutändamålet i pligtutöfningen blir ett ideal, i förhållande till hvilket handlingen nedsättes till ett medel. Vi hafva uppfattat detta förhållande sålunda: grunden för utöfningen af rättvisans och välviljans pligter är subjektets, den

*) Här hade Snellman i manuskriptet tillagt: ett »notabene, omarbetas».

handlande individens moraliska erkännande; det vill säga: att subjektets frihet i ändamålets bestämmande blir uti utöfningen af dessa pligter objektiv, att handlingen bär uppå sig prägeln af denna frihet, att den af andra subjekter i handlingen erkännes. Men sjelfva slutändamålet blir härigenom objektivt, moraliteten öfver hufvud i handlingens verld. Denna öfvergång bevisar sig i utöfningen af välviljans pligter, hvilka ytterst måste afse äfven nästans moralitet. Moraliteten öfver hufvud såsom handlingens slutändamål kalla vi det goda *(summum bonum)*, och det godas förverkligande i handlingen är den ideala pligten, i hvilken det moraliskt rättas idealitet får sitt uttryck.

Det goda är det i och för sig rätta, man säger: »det absolut rätta», *som bör vara.* Detta *bör* innebär dess idealitet; det är det ideelt rätta. Någon annan definition på detsamma kan icke gifvas. Alla försök att utleta *ett* högsta goda såsom slutändamålet för all mensklig handling hafva förbisett dess idealitet. Man kan säga: det innefattar det sanna, det rätta, det sköna, men såsom ändamål i all mensklig handling, derför under begreppet af rätt. Menniskan sträfvar att förverkliga detta, det ideelt rätta, i alla menskliga förhållanden, i familj, samhälle och stat. Det är derför icke blott ett tankens eller fantasins, utan det moraliska krafvets ideal. Det är icke heller, som man säger, »ett tomt ideal», ty det är genom dess förutsättande såsom slutändamål i all handling det nya i handlingens verld — i historien — skapas, och det innebär sålunda all framtidens fullhet. I detta sträfvande hafva vi att söka grunden till det närvarandes ofullkomlighet. Vi hafva härom yttrat: »Teorin må försöka beviset, att det närvarande i handlingens verld är det bästa — eller tvärtom, att det kommande skall blifva lika bristfälligt och ofullkomligt. Menniskans moraliska frihet åtnöjer sig icke med denna bevisning. Individen vet det vara sitt moraliska berättigande och sin pligt att sträfva till idealet och skapa det nya — och det närvarande har derför ingen blifvande stad». *)

Det är på denna punkt af undersökningen den moraliska frihetens höga betydelse för den menskliga handlingen framgår. Den

*) I »Läran om Staten».

utgör i handlingens verld det moverande, det *punctum saliens*, hvarur all rörelse i historien framgår. Man har sagt: det är behofvet, menniskans i jämförelse med djuren stora hjelplöshet och värnlöshet, som framdrifver all mensklig verksamhet. Ur psykologisk synpunkt har detta yrkande sitt berättigande, och vi hafva på dess plats icke förbisett detsamma. Men om endast det djuriska behofvet vore det moverande, skulle historien icke finnas till. Djuret har ingen historia. Att invända, att menniskan framför djuret har sitt förnuft, och att derför behofvets förnuftiga tillfredsställande gör historien, är uppenbart att åberopa just det, vi här yrkat, att nämligen det rätta såsom slutändamål är det moverande i handlingens verld. Ty behofvens förnuftiga tillfredsställande vill säga deras tillfredsställande i öfverensstämmelse med, hvad rätt är. Friheten är menniskans stora, all hennes handling omfattande behof, och det är med karaktären af moralisk frihet, den bevisar sin moverande makt.

När subjektet reflekterar på sig såsom denna frihet, makt, att afgöra öfver rätt och orätt, kallas detta frihetsmedvetande: samvetet. Det bör dock noga ihågkommas, att här icke är fråga om ett endast teoretiskt afgörande öfver det rätta, utan om frihetens aktuela tillvaro i handlingen, alltså äfven om subjektet såsom i handlingen tillvarande verksam makt. Man säger: det goda eller onda samvetet kommer först efter den rätta eller orätta handlingen. Men detta betyder endast, att till ex. det onda samvetet såsom blott vetande om handlingen då denna återkallas för den reproducerande fantasin, är ett oroande medvetande. Ett sådant endast posthumt samvete vore för handlingen likgiltigt. Ur denna synpunkt måste man fullkomligt godkänna Goethes:

»Nichts hilft Reue,
Noch weniger Ungeduld,
Jene vermehrt die Schuld,
Diese schafft neue.»

Samvete är väl teoretiskt förhållande, menniskans medvetande om det rätta eller orätta i handlingen, men tillika praktiskt, handlingens inneboende makt, som gör densamma till en gestalt af det

rätta — eller det orätta. Endast såsom denna makt har samvetet en betydelse för handlingen.

Omedelbart är samvetet känsla, sympati och antipati, afgörande öfver det rätta utan någon grund för detta afgörande. Att denna känsla icke är medfödd, naturlig drift, behöfver icke bevisas. Den fostras under pligtutöfningen, är mer eller mindre pålitlig, starkare eller svagare, i den mån uppfostran utvecklat densamma. Men sjelfva denna tillfällighet är ofrihet. Den bevisar sig såsom sådan i den ur denna känsla utgående handlingen. Då nämligen individen vill i sin handling förverkliga det goda, möter han en verld af handlingar, hvilka gälla såsom rätt, det redan förverkligade goda, och det blir tillfälligt, huruvida det af individens samvete fordrade goda ändamålet med detta, det bestående rätta, öfverensstämmer eller icke, ehuru dess förverkligande af en sådan öfverensstämmelse beror. Samvetet såsom vilja, motiverande och verkande handlingen, bevisar sig i en serie af goda afsigter och ändamål. Men verkligen godt är ändamålet icke, om dess förverkligande icke sökes på sin rätta tid och rätta plats i handlingens verld. Någon regel härför innehåller samvetet icke, förrän detsamma tager förhållandena i denna verld till råds. Och då här icke är fråga om samvetet såsom endast vetande och spekulation, utan såsom praktiskt, i handlingen verksamt samvete, måste vi anse det för en konseqvens häraf, att subjektet endast i erfarenheten, att det för godt ansedda slutändamålet i handlingen icke förverkligas, kommer till medvetande om sitt afgörandes ofrihet. Man kunde invända: det onda samvetet kommer alltså dock efter handlingen, såsom erfarenhets-vetande om dennas ofrihet och ändamålets tillfällighet. Men i handlingen uppenbaras intet annat, än hvad subjektet deri inlagt. Medför handlingen ondt samvete, så har detta, såsom slutändamålet bestämmande, varit ondt, dess goda ändamål icke varit godt. Vi hafva i den speciela undersökningen i detta ämne tillräckligt afhandlat den mycket diskuterade frågan om det ondas förnuftiga nödvändighet — »*Si Deus, unde malum? Si malum, qvis Deus*»? — och dervid sökt visa ohållbarheten af den ganska allmänna åsigten: att väl intet tillräknande kan finnas, om icke menniskan har fritt val mellan det goda och onda, men

att endast möjligheten af ett sådant val vore för handlingens frihet tillräckligt. Här kunna vi icke återgå till denna undersökning, ehuru det synts påkalladt att kort rekapitulera läran om det goda och samvetet för att sammanfatta vår undersöknings resultat.

Äfven för det allmänna föreställningssättet är det en afgjord sak, att individen i sina handlingar skall afse sina familjeförhållanden, sin samhällsställning, de lagar och institutioner, under hvilka han lefver, öfver hufvud sin tids och sin nations bildning och sed, från hvilka han icke ens skulle förmå frigöra sig. Men läran om pligterna innehåller ännu intet häraf; rättvisans och välviljans pligter skola under alla förhållanden utöfvas, det goda skall alltid och allestädes utgöra handlingens slutändamål. Vi säga nu: först i läran om samvetet, om den fria viljan såsom absolut makt att afgöra öfver rätt och orätt framgår begreppet om det rätta såsom en objektiv, förnuftigt sammanhängande ordning — moralisk verldsordning i motsats mot det tillfälliga i den moraliska känslan fordrade goda. Och emedan detta för det handlande subjektet icke är teori, utan praktik, så bevisar det sig i den subjektivt goda handlingens tillfällighet i förhållande till ett bestående objektivt, rättstillstånd, samhället, historien.

I utöfningen af de objektiva pligterna ställer sig individen i förhållande till andra individer, afser i sina handlingar deras handlingar. Men det rätta i dessa har dervid blott betydelsen af moralisk frihet, moralitet i handlingen. Det goda deremot såsom slutändamål är det objektivt rätta, det som i och för sig i verlden skall vara. Och när likväl det goda, som individen, ledd af sin moraliska känsla, sitt samvete, vill förverkliga, bevisar sig vara behäftadt med tillfällighet — det vill säga: när individens handling i verkligheten får denna karaktär af tillfällighet — framstår häremot handlingens verld öfver hufvud med betydelsen att innebära det rätta såsom förnuftigt nödvändigt, såsom ett system af förnuftiga handlingar, individens och andra individers.

Läran om det rätta såsom ett sådant system af handlingar är samhällslära. Den är praktisk sedelära i den mening, att den framställer icke den goda sed, som skall vara (i enlighet med dess rättsteori), utan den sed, som verkligen är och gäller för god.

Filosofin har, såsom vi känna, efter hand kommit till denna uppfattning, att samhället icke är en tvångsanstalt, utan en sedlig institution eller rättare ett folks, en nations sedliga görande och låtande, process af sedliga handlingar.

För antiken var likväl denna uppfattning icke främmande. Tvärtom. Icke blott Greklands stora tänkare uppfattade staten såsom en sedlig institution och den politiska verksamheten såsom sedlig handling, utan man kan säga, att detta hos grekerna var det allmänna betraktelsesättet i den form, att icke blott gudar och heroer ansågos för statsinrättningens upphofsmän, utan äfven deltagandet i det politiska lifvet och uppoffringen för statens bestånd för individen gällde såsom ändamål, icke såsom medel. Att vara en god medborgare var summan af sedeläran.

Då i bredd med statsbandets upplösning anspråket på den subjektiva friheten i bestämmandet af det rätta gjorde sig gällande, blef etiken såsom pligt- eller dygdlära en särskild diciplin; och de olika åsigterna i densamma utgöra förnämligast det utmärkande för de särskilda filosofiska skolorna efter Plato och Aristoteles. Redan denna etik saknade ett positivt samband med samhällsläran. Och när kristendomen efter hand intog den antika bildningens plats, förlorade staten betydelsen af en sedlig institution och antog den af en tvångsanstalt, nödvändig för den menskliga svaghetens och ondskans skull. Icke blott den romerska statens dåvarande beskaffenhet understödde denna uppfattning. Den antika statsteorin hade nämligen redan vid tiden för republikens slut blifvit undanträngd, och åsigten, att staten vore en tvångsanstalt mildrades blott föga deraf, att äfven lag och rätt räknades bland ändamålen för dess tillvaro. Ett universalvälde sådant som romerska kejsardömet kunde icke ega någon annan form eller annat rättfärdigande.

Denna åsigt af staten såsom en tvångsanstalt förblef den rådande äfven efter den nyare tidens ingång och upplifvandet af antikens studium. Men den stödde sig efter hand på en ny disciplin, naturrätten, som blef ett tredje hufvudstycke i den praktiska filosofin. Staten fattades såsom en rättsinstitution för värnandet af de så kallade naturliga rättigheterna. Vetenskapligt utvecklades denna lära i filosofin, men gjorde sig äfven gällande i

det allmänna tänkesättet och har utöfvat ett välgörande inflytande såväl på den politiska som synnerligast på den allmänna medborgerliga lagstiftningen.

Men ehuru obestridligt det är, att å ena sidan de naturliga rättigheterna icke utom samhällslifvet kunna göras gällande, och att å andra sidan staten bör förverkliga dem, så tillfredsställer det dock icke den förnuftiga eftertanken att anse staten för endast en sådan rättsanstalt, utan betydelse för menniskans intellektuela och moraliska förädling, och äfven historien lärer, att stater hvarken grundas eller uppehållas genom vissa rättsstipulationer och dessas tvungna iakttagande af samhällsmedlemmarne. En blick på familjelifvet, det medborgerliga samlifvet och den politiska verksamheten — att icke tala om folkens historiska uppträdande och öden — måste föra äfven dem, som icke sysselsatt sig med hithörande undersökningar, till den öfvertygelse, att i allt detta andra makter äro verksamma än menniskornas medvetande om sina naturliga rättigheter och sträfvanden att skydda dessa. Det erkännes tvärtom för rätt, att i alla nämnda förhållanden kropps- och själskrafter skola ansträngas för andra ändamål än individens och för en framtid, som icke mera hörer individen till, ja, att äfven helsa, egendom, välstånd, sjelfva lifvet och dermed alla naturliga rättigheter skola för sådana ändamål uppoffras.

I Tysklands filosofi har bevisningen blifvit förd hufvudsakligen från moralens synpunkt. Nämligen om menniskans moraliska sträfvanden icke förmå skapa något bestående samband mellan individerna, blir det goda, det moraliska idealet i sjelfva verket ett tomt ideal, utan all objektivitet. Fichte och Schleiermacher sökte denna objektivitet, utom och utöfver staten, i kyrkan, och den senare ännu derutöfver i ett allmänt menskligt broderskap. Men det kunde icke af dem förbises, att religionen icke är blott sedelära, och att kyrkan, hvars handlingssfär dessutom är ganska inskränkt, grundas och består genom andra än blott sedliga motiver. Kyrkans, dess medlemmars, verksamhet faller inom staten, tillhör ett folks görande och låtande; och i den mån samvetsfriheten på det religiösa gebitet gjort sig erkänd, har kyrkan blifvit en fri association, en social, icke en statsinstitution. Sambandet

mellan individer, tillhörande skilda stater och folk, är åter mångahanda, för industriela, vetenskapliga, litterära, humanistiska, religiösa ändamål. Men äfven sådane förbindelser och föreningar äro tillfälliga, utan fast bestånd, och de sträcka sig blott till ett tillfälligt, större eller mindre antal individer, beröra icke folken i dessas helhet. Att flera eller färre individer af ett folk lefva i främmande land, bundna af dess lagar och i någon mån af dess sed, ändrar intet häri. Den moderna staten och nationela seden har den fasthet, att de äfven kunna i sig upptaga främmande elementer, hvilka vanligen redan under första generation assimileras. Härtill kommer, att det rätta på jorden, såsom erfarenheten visar, är och måste vara en objektiv *makt,* en bestående makt att i handling göra sig gällande mot alla subjektiva åsigter och sträfvanden.

Det är Hegels ovanskliga förtjenst att, den förste i filosofin, hafva lärt och bevisat, att den sedliga verldsordningen är verklig i menskligheten historie, och att dess bärare och fullgörare för hvarje tid äro nationerna, i hvilkas historiska uppträdande det rätta bevisar sig såsom erkänd och verksam makt, staten. Denna åsigt hade väl redan tidigare gjort sig gällande i historien såsom vetenskap, hvilken, erkännande en allmänt mensklig bildning och utveckling, ur denna synpunkt bedömt folkens och staternas verksamhet och öden. Men att denna verksamhet omfattar all sedlig handling, och att derför i den det rätta i hvarje nu har sin enda och totala verklighet, denna insigt kan endast inom filosofin vinnas och vetenskapligt befästas.

Tredje föreläsningen.

Samhällsläran.

Mina herrar!

Vår undersökning har ledt oss till den slutsats: att menniskan, då hon vill det goda och sträfvar att förverkliga detsamma, uppfyller sin pligt, samt att hon är i sin goda rätt, då hon härvid

rådfrågar endast sitt samvetes vitnesbörd; men likaså: att då det goda har betydelsen af det objektivt rätta, det rätta, som i och för sig skall vara, dess förverkligande konstituerar en moralisk verldsordning, i hvilken hvarje individuel handling utgör blott en länk i kedjan af den menskliga verksamhet, hvari detta det i och för sig rättas förverkligande består. Men härigenom ställes den fordran på samvetets afgörande — eller rättare: samvetet måste på sig sjelft ställa denna fordran, att det goda, som skall förverkligas, skall tillhöra den moraliska verldsordningen, vara sålunda bestämdt, att det i denna ordning kan intaga en plats.

Skulle menniskan i hvarje ögonblick af sin verksamhet nödgas skrida till denna pröfning, nödgas undersöka, huruvida det goda, hon vill uträtta, i sjelfva verket är ett godt i den mening, att dess förverkligande är af den moraliska verldsordningen fordradt, och att det alltså kan intaga en plats bland dennas gestalter, så skulle hennes handlingar blifva lätt räknade, hennes lif förgå i val och qval, desto mera, ju ömmare hennes samvete är. Hvar och en inser dock äfven vid den flyktigaste reflexion öfver egna och andra menniskors handlingar, att dessa — och företrädesvis i det goda — ledas af vanan, en vana, som fått namnet af *sed,* och som, just emedan den verkar till det goda, gifvit det handlingssätt, hvarigenom det rätta förverkligas, namn af *sedligt* handlingssätt, *sedlighet.* Sedligheten är likväl icke en vana, så att säga, att ständigt göra ett och detsamma eller ständigt handla på samma sätt, utan en vana att alltid träffa det rätta under de vexlande förhållanden, i hvilka individens lif rörer sig. Hvarje mensklig handling är nämligen en ny företeelse i verlden, bestämd af ett nytt ändamål, framträdande under nya förhållanden. Många så kallade dagliga vanor äro väl af så betydelselös art, att de föga synas förtjena namnet af sed, icke heller vara beroende af förändrade förhållanden. Men strängt taget är intet i menniskans görande och låtande sedligt likgiltigt (ett *ἀδιάφορον*); och den ena dagen i hennes lif är icke den andra lik. Och likväl förhjelper henne det till sed vordna handlingssättet i det mesta af hennes verksamhet från ett ängsligt rådplägande öfver, hvad göras bör, hvad i hvarje fall är det rätta. När samvetet i afgörandet öfver och verkandet af det goda eger

denna fasthet, kalla vi detsamma sedligt samvete. Äfven då handlingen fordrar en föregående, mer eller mindre omsorgsfull pröfning, kan det likväl icke genom någon bevisning afgöras, hvad i densamma rätt är. Grundsatser för handlingssättet kunna uppställas, ett slutändamål teoretiskt bestämmas, mer eller mindre förutseende och klokhet göras gällande i valet och begagnandet af medlen. Men frågan återstår: motsvarar denna bestämda handling grundsatserna; hvilket närmaste ändamål i densamma förer till slutändamålet; finnas inga andra medel, som säkrare leda till ändamålets förverkligande, medel, lämpade icke blott efter de särskildta yttre förhållanden, i hvilka den handlande individen lefver, och efter de specifika omständigheter, under hvilka denna handling i detta Nu framträder, utan äfven efter individens egen karaktär och förmåga? Öfverläggningen härom måste i någon punkt afbrytas, och ett afgörande träffas, om någon handling skall komma till stånd; och detta yttersta afgörande hemfaller åt det sedliga samvetet. När menniskan tror sig kunna inför sitt samvete åtaga sig ansvaret för handlingen, handlar hon. Såsom exempel må vi eftertänka, hvad som afgör en moders beslut i barnets uppfostran, eller en af patriotismen ledd fältherres, som i stridens tärningskast spelar om sitt lands väl eller ve. Det är vidt skilda sfärer; men i båda beror dock afgörandet af samma makt. Ingen annan finnes; ehuru detta afgörande får sin dom i sjelfva handlingen, uti hvad i den förverkligas.

I en upprörd tid, i perioder af religiös, politisk eller social förvirring se vi äfven samvetet blifva osäkert, och ofta de ädlaste personligheter draga sig tillbaka ur det verksamma lifvet. Från sådana tidpunkter har man så väl religiösa som filosofiska läror, hvilka framställa denna tillbakadragenhet såsom sedligt berättigad, såsom nödvändigt villkor för ett godt samvete och ett sedligt lif. Sjelfva Platos filosofi är icke fri från denna ensidighet; ty i Platos Republik skall väl den vise styra, men icke för att fylla sitt lefnadsmål, utan af nödtvång, för de ovetandes skull. Stoicismen antog hos romarena denna karaktär. Sin spets — och sin kritik — har läran i de kristna pelarhelgonens lif och i de hinduiska fakirernas »Om», »Om»! Det är tydligt, att underlåtandet är icke mindre samvetssak än görandet; men det förra innebär då endast ett hand-

lingssätt i stället för ett annat. I det ena som i det andra förutsättes den moraliska verldsordningen såsom det redan bestående rätta, och afgörandet skall ske i öfverensstämmelse med denna förutsättning.

Vi hafva härförinnan talat om den förvirring i den vetenskapliga terminologin, som föranledts af den föränderliga betydelse, i hvilken orden moralitet och sedlighet, moral och sedelära inom densamma blifvit använda. Det allmännaste har likväl varit, att man med handlingens moralitet förstått: föresatsen, afsigten, ändamålet i handlingen, alltså den handlande individens, subjektets vetande och viljande i densamma. Moralen är, i denna mening fattad, vetenskapen härom, om handlingens moralitet. Och då äfven pligten intet annat innebär än det rätta såsom ändamål och i betydelsen af åliggande utgör den förbindelse, subjektet sjelft pålägger sig att förverkliga detta ändamål, stannar moralen såsom pligtlära ännu inom nyss antydda gräns att vara läran om subjektets rätt, det för subjektet rätta. Men om moralen fattas såsom dygdlära, går densamma utöfver sagda betydelse; ty dygden är vana, sed att göra det rätta, och i dygdens utöfning är fråga icke blott om åsigten och ändamålet, handlingens moralitet, utan äfven om dess legalitet, handlingens öfverensstämmelse med lag och derutöfver med allmän god sed; hvarför man äfven i en sådan dygdlära kommer till särskilda dygder för menniskan såsom medlem i familjen, såsom medborgare, ja, äfven såsom tillhörande en särskild samhällsklass, till ex. husbonde, tjenare, prest, krigare o. s. v. Det är den välbekanta hustaflans innehåll. Men ehuru gagnelig en sådan dygdlära må vara, är den likväl icke vetenskap, emedan dess innehåll blott empiriskt kan samlas och ordnas, och den icke ger någon förklaring öfver familjens, samhällets, statens betydelse och förnuftiga nödvändighet. Det är intet oriktigt deri att kalla en sådan dygdlära för sedelära; men vetenskaplig sedelära är den icke.

Hegel rubricerar läran om det objektivt tillvarande, förverkligade rätta med den korta öfverskriften: »*Die Sittlichkeit*». Under denna rubrik afhandlar han läran om familjen, medborgerliga samhället (det sociala lifvet) och staten (derunder inbegripet statshistoriens betydelse). Det förstås, att hos en tänkare sådan som Hegel

denna anordning icke är tom form. Det synes oss nu mera vara en mycket nära liggande reflexion, att stat, samhälle, familj *äro mensklig handling,* icke blott föreställda institutioner, skrifna konstitutioner och lagar och handlingen begränsande och ordnande former. Denna skenbart så enkla sanning har dock före Hegel ingen gjort i vetenskapen gällande.

Handling? det är verklighet, tillvaro i tid och rum. Till den hörer, att menniskan lekamligen tillgriper naturföremålen och begagnar dem såsom medel för frambringandet af ett handlingens objekt, som är förnimbart för de yttre sinnena, och som på sig bär spåret af att vara menniskoverk, ett frihetens verk, icke naturprodukt, ett alster af naturnödvändighet. Förnuftig är handlingen genom att innebära ett förnuftigt ändamål; och hvarje menniskoverk bär mer eller mindre på sig uttrycket för ett ändamål, särskiljande sig härigenom från naturföremålen. Ett odladt fält, ett redskap, en boning, ett husgeråd, en bild, en musikalisk ton, ett taladt eller skrifvet ord bära på sig denna prägel att vara till för att förverkliga ett ändamål.

Men på samma gång menniskan sålunda i handlingen tager makt med naturen, inlåter hon sig i en strid med naturmakterna, i sin egen lekamliga natur och i den för densamma yttre naturen. Hela vår föregående undersökning har fört beviset derför, att handlingen är den fria viljans verk genom att ega karaktären af rätt, såsom förverkligande det rätta. Detta ändamål i handlingen står utöfver all naturmakt, för densamma oåtkomligt. Stat, samhälle, familj består endast i mensklig handling, men i handling med karaktären af rätt, utgörande öfver hufvud en nations sed, i bemärkelse af god sed. I mån af en nations bildning är dess sed äfven allmän mensklig sed, hvars bärare de särskilda nationerna äro.

Det är detta Hegel benämner »sedligheten» — det rättas verklighet.

Någon mera upphöjd och mera upplyftande åsigt af, hvad menskliga samlefnaden och samhället bör vara, har icke blifvit uttalad. Och likväl ligger sanningen af densamma så i öppen dag att den måste öfvertyga hvarje tänkande. Samhällslagarne äro en död bokstaf, om de icke efterlefvas. Men skulle å andra sidan deras

efterlefnad bero endast af tvång, af hotelsen med straff, vore det oförklarligt, icke blott hvem eller hvad, som är den tvingande makten, utan äfven huru ett helt folk skulle underkasta sig detta tvång. Inga förmenta samhällskontrakter gifva häröfver någon förklaring. Ty den historiska staten och samhället hvilar icke på något sådant aftal; och hvarje ny generation vore dessutom af detsamma obunden. Också äro de, hvilka anse staten för en tvångsanstalt, glada öfver att hafva religionen såsom ett band på den stora massan, hvarförutan anstalten icke skulle kunna hålla ihop, — det vill säga: de erkänna, att icke beräkningen och nyttan att komma i åtnjutande af den ena eller andra rättigheten, utan att ett sedligt band utgör det sammanhållande. Så förhåller sig i sjelfva verket, att hvad hos ett folk gäller för rätt, icke blott i individernas öfvertygelse, utan faktiskt i deras görande och låtande, det är lag, skrifven eller oskrifven. Deri består lagens tvingande makt mot lagbrytaren. Ty hvad millioner menniskor göra, det är en för individen förkrossande makt. Der den skrifna lagen såsom uttryck för denna makt upphör, der återstår ännu den allmänna seden, som bestraffar öfverträdelsen med ogillande och förakt.

Att det rätta är makt, detta är blott ett annat uttryck för, att det rätta är verkligt. Äfven de mest plausibla åsigter om, hvad i handlingens verld bör vara, förblifva blott teorier öfver det rätta, men äro icke rätt, så länge de sakna makt att förverkliga sig. Individens sedliga handling får sin makt icke ur hans öfvertygelse om det rätta i densamma, utan ur handlingens sedlighet, det vill säga: dess öfverensstämmelse med den allmänna seden. Man kunde derför säga: icke endast en statsmaktens representant, en regent, handlar med en nations makt, utan äfven hvarje nationen tillhörande individ utöfvar denna makt i sina sedliga handlingar. Skillnaden är, att denna makt i individens handling framstår såsom nationens makt endast för vår uppfattning, för vår betraktelse, men att statsmakten är samma makt såsom verklig, såsom sådan i nationernas inbördes förhållande erkänd och gällande. Det är en stor åtskillnad. Men det är icke desto mindre riktigt, att sedligheten såsom det rättas makt är densamma i all handling. Densamma erkännes och gäller, har en objektiv tillvaro, icke blott såsom statsmakt, utan

äfven såsom föräldramakt i familjen, lagskipande, administrativ makt, o. s. v. i medborgerliga samhället. All samhällsmakt, som är ordnad genom skrifven lag, har väl sin form genom ett uttryckligt eller tyst aftal — tyst, emedan lagen genom efterlefnad af samhällsmedlemmarne från generation till generation godkännes. Men lagens makt kommer icke från aftalet, utan från efterlefnaden, från den allmänna seden, samhällsmedlemmarnes sedlighet, hvarför det äfven erkännes såsom fordran på en god lagstiftning, att lagstadgandet redan bör *implicite* förefinnas i folkets sed, samt att tvärtom stadganden, som icke hafva stöd i seden, förblifva en död bokstaf.

Mot denna uppfattning af det rättas verklighet har man invändt å ena sidan, att seden såsom denna städse gifna, förhandenvarande makt utgör ett tvång på individens fria vilja, på subjektets bestämmande öfver det rätta, alltså tillintetgör handlingens moralitet, och å den andra, att den genom att gälla för det absolut rätta skulle förblifva stationär och innebära en förnekning af all mensklig utveckling. Närmare betraktadt gälla dessa invändningar samma sak: viljans frihet. Vi hafva redan i det föregående, vid framställningen af läran om det goda såsom handlingens ideala slutändamål och om samvetet, den sedliga viljan, kunnat öfvertyga oss om dessa anmärkningars grundlöshet. Sjelfva frågan är likväl af så stor vigt, att om densamma ännu må tilläggas några ord.

Genom ingen teori kan det ändras, att menniskan ju födes till en för henne på förhand gifven mensklig kultur, att hon uppfostras till en gifven sed, inträder i en gifven samhällsordning, utan sitt val tillhör en gifven stat. Hon kan med ett ord icke göra om verldshistorien. Men allt detta af individen förefunna, som gäller för rätt, är menniskoverk, den menskliga frihetens verk. Anspråket på en deraf oberoende handlingsfrihet är i grunden liktydigt med en fordran, att individen borde vara den enda menniskan på jorden, åtminstone den enda, som skulle i handling förverkliga sin frihet. Ingen kan tveka att anse ett sådant anspråk för oförnuft.

Det förnuftiga är deremot, att det rätta skall i handlingen hafva en tillvaro, icke blott för subjektet, utan, objektivt, för alla subjekter, att det skall erkännas och gälla såsom rätt i och för sig, oberoende af allt subjektivt menande, och vara mäktigt att

tillvara mot allt subjektivt godtycke. Det är denna fordran, subjektet sjelft ställer på det rätta såsom det goda, i hvars förverkligande det söker sin frihet. Erkännandet, att det goda redan är verkligt såsom en bestående moralisk verldsordning, är samvetets eget erkännande af sin, sitt afgörandes, tillfällighet och ofrihet, så länge afgörandet består blott i dess omedelbara vitnesbörd om hvad rätt är, dess icke på någon objektiv grund stödda medvetande om det rätta. Denna saknade objektiva grund är det rättas system, det förnuftiga sammanhanget i den objektiva sedliga verldsordningen, i hvilken det rätta har den fordrade karaktären att gälla i och för sig med det rättas makt. När derför samvetet afgör på grund af sitt medvetande om denna ordning och derigenom ställer handlingen i öfverensstämmelse med densamma, är detta en frigörelse, ett upphäfvande af den afgörandets tillfällighet, som omedelbart utgör det till det goda sträfvande samvetets ofrihet. Hela denna process hos samvetet hafva vi icke fattat såsom blott teoretisk, en öfverläggning. Samvetet är vilja, i handling verksam vilja, och hvad nyss kallades medvetande om dess frihet eller ofrihet, är medvetandet om handlingen såsom fri eller ofri. Det tillfälliga, ofria afgörandet är derför handlingens faktiskt bevisade tillfällighet och ofrihet, den onda handlingen, hvilken genom denna sin tillfällighet icke får någon plats i den sedliga verldsordningen, utan dukar under för dess makt, så att subjektets i den inlagda ändamål icke förverkligas.

Hvar och en står det öppet att i teorin förneka, att öfverensstämmelse med det bestående rätta frigör handlingen, förer till dess ändamåls förverkligande. Men praktiskt i handlingen bevisar sig ett sådant förnekande vara ofrihet; det bestående rättas erkännande såsom rätt deremot frihet, emedan handlingens ändamål endast såsom tillhörande denna objektiva ordning, utgörande en förnuftig länk i densamma, förverkligas. Handlingen utgör dock alltid en ny gestalt i denna objektiva verld, och det beror på individens afgörande, huru den skall vara beskaffad för att kunna intaga denna plats. Det bestående rätta är alltså ingalunda oföränderligt. Det utgöres endast och allenast af handling och är alltså en verld af vexlande gestalter. Det bestående är det förnuftiga samman-

hanget mellan ändamålen. Genom att tillhöra detta förnuftiga sammanhang blir individens handling för honom frigörande, förverkligande hans ändamål med det rättas berättigande och makt.

Sålunda förhåller det sig med en nations sed. Den har sin tillvaro i vexlande handlingar och är derför stadd i ständig utveckling. Familjen, som kommer att utgöra det närmaste föremålet för vår betraktelse, är denna utvecklings egentligaste härd. Statens institutioner och samhällets lagar deltaga i densamma, men genom sin natur blott periodiskt. Förändringarne i dessa äro derigenom och emedan de förkunnas och i traditioner bevaras mera framstående, medan förändringen i seden, ehuru oaflåtlig, är mindre märkbar, och det först efter längre perioders förlopp kan i bestämda begrepp uppfattas och uttalas, hvari förändringen bestått. Sjelfva lagstiftningen och all samhällsreform är ett sådant uttalande af, hvad den förändrade seden kräfver. Äfven i staternas ömsesidiga förhållanden gör sig den nationela utvecklingen gällande, icke blott såsom förändrade maktförhållanden, utan äfven i andan och beskaffenheten af de traktater, på hvilka det internationela samlifvet stöder sig, återverkande på utvecklingen hos de särskilda nationerna till en allmänt mensklig kultur. Det förtjenar anmärkas, att historieskrifningen först på senaste tid från berättelsen om och bedömandet af folkens politiska verksamhet och öden och af reformerna i staternas lagar och institutioner gått tillbaka till forskningar angående källan till alla dessa förändringar, utvecklingen i nationernas vetande och sed.

Det nyss sagde torde i förening med det tidigare anförda vara tillräckligt öfvertygande med afseende på både den sedliga handlingens frihet och det bestående rättas immanenta utveckling. Hufvudsak i båda hänseenden är att ihågkomma, att vi tala om den fria viljan icke såsom en föreställd själsförmåga eller förmögenhet, utan såsom i handlingen verksam och verklig vilja, samt om handlingens ändamål, det rätta, icke såsom objekt för en teoretisk åsigt, utan såsom i handlingen tillvarande, förverkligadt ändamål. Den fullt tillfredsställande vetenskapliga bevisningen kan dock härvid, såsom i hvarje del af filosofin, icke föras utom sjelfva disciplinen; hvarför denna bevisning här måste förblifva förbehållen åt

sjelfva framställningen af samhällsläran. Herrarne torde dock på grund af det anförda, som närmast afsett endast att bevisa det berättigade i öfvergången från *pligtläran* till *samhällsläran,* icke tveka, huru de ord böra förstås, i hvilka Hegel sammanfattar sin åsigt, då han säger: »Was vernunftig ist, das ist wirklich», hvilket vi öfversätta: *det förnuftiga är det verkliga.* Denna utsago innebär ingalunda, såsom okunnigheten velat uppfatta den, att det närvarande skall evigt bestå, sålunda påbördande den djupsinnigaste tänkare en orimlighet, som ett barns förstånd räcker till att vederlägga. Men det närvarande, verkliga, innefattar all forntid och all framtid, och det förnuftiga kan derför icke sökas utom detsamma, utan består i dess utveckling; ty det verkliga är det sig utvecklande bestående.

Man kan dock säga, att Hegels framställning, likasom öfverväldigad af den objektivitet, den det rättas verld, hvars förnuftiga sammanhang och nödvändighet densamma utreder, låter det subjektiva momentet, den individuela friheten, rättigheten, pligten, sedliga verksamheten stå i skuggan, eller åtminstone icke ställer den i en fullt tillfredsställande dager. Vi hafva sökt och skola så fortfara att lägga mera vigt på detta moment i utvecklingen. Det är ur sådan synpunkt samhällsläran för oss får betydelsen af praktisk sedelära. Må det anses för en öppen fråga, huruvida filosofin kan och bör i detta hänseende gå längre i sedens analyserande. Öfver hufvud måste det dock fasthållas, att till ex. uppfattandet af familjens förnuftiga nödvändighet och af de momenter i familjelifvet, i hvilka den bevisar sig, tillika utgör en lära om familjemedlemmarnes sedliga handlingssätt, om hvad härtill hörer. Den, som rätt inser, hvilken plats och hvilken bestämmelse familjen såsom institution har i den sedliga verldsordningen, saknar då icke heller kunskap om, hurudan familjens sed bör vara, det vill säga: kunskap om, hvar normen för denna sed bör sökas. Ty i det speciela måste äfven familjeseden vara vexlande allt efter kulturens allmänna ståndpunkt, den nationela sedens utvecklingsgrad, familjemedlemmarnes samhällsställning o. s. v. På samma sätt förhåller det sig med samhällsseden, seden i det sociala samlifvet. Framställningen har dock häri ett större eller mindre utrymme. Den kan inskränkas

till den stränga begreppsutvecklingen — och nekas kan icke, att detta är den sant vetenskapliga fordran på densamma — eller den kan gå utöfver allmänbegreppet till uppfattning af de, af detsamma bestämda faktiska förhållandena, hvarigenom, så att säga, den för begreppet vunna dager faller öfver en rikare verklighet. Gränsen blir i förra fallet det för den filosofiska bevisningen nödvändiga, i det senare det för densamma möjliga. Ty denna bevisning rörer sig nödvändigtvis i abstrakta begrepp, och bemödandet att leda densamma ned till den empiriska detaljen och de föreställningar, i hvilka denna sammanfattas, måste sakna framgång. Till en sedelära, sådan som den ofvan påpekade i hustaflan, kan derför samhällsläran icke utsträckas.

Fjerde föreläsningen.

Staten, samhället och familjen.

Mina herrar!

För att lätta uppfattandet af familjens och familjesedens betydelse är det lämpligt att, förrän vi öfvergå till undersökningen om denna, den första form, i hvilken det sedligt-rätta uppenbarar sig, förskaffa oss en öfversigt af dettas hela område.

Bland de anspråk, man pådiktat den så kallade idealistiska filosofin, har äfven det intagit ett rum, att filosofin skulle sträfva att *a priori* deducera eller konstruera det tillvarande, verkligheten. Så vidt denna dunkelt uttryckta beskyllning kan förstås, skulle den innebära, att till ex. filosofin ville bevisa, att stat och familj finnas, äro till. En så onödig och gagnlös möda har filosofin veterligen icke åtagit sig. Dess uppgift kan vara endast den att begripa verkligheten, att uppfatta dennas förnuftiga betydelse. Men den söker den förnuftiga betydelsen i sammanhanget, i systemet; och att begripa verkligheten vill i filosofin säga att fatta det förnuftiga sammanhanget mellan verklighetens gestalter. Beviset för detta sammanhang blir sålunda ett bevis äfven för dessa gestalters och derigenom för det verkligas öfver hufvud förnuftiga nödvändighet.

Alltså gäller beviset icke, *att* det tillvarande är, utan *hvarför* det är, ehuru detta »hvarför» icke förklaras genom från hvarandra isolerade skäl och grunder, utan ur det verkligas eget sammanhang.

Fortgången af vår undersökning har varit denna: 1:o den fria viljan är det rätta; det vill säga: menniskan är fri, när hon vill det rätta, faktiskt, i sitt görande och låtande, så att viljandet i det faktiskt rätta är verkligt; 2:o det rätta i sitt begrepp är rättighet, närmast menniskans i förhållande till naturen, emedan det rätta är en den fria viljans verld utöfver naturordningen, men vidare ömsesidig rättighet mellan personer, emedan rättigheten skall vara faktisk, erkännas och gälla för rätt — häri den abstrakta rättsläran, om personlig-, egande-rätt, aftal; 3:o emedan aftalet beror af tydning af den betydelse, kontrahenterna deri inlagt, så är det rätt, endast om ingånget *bona fide*, eljes orätt; det rätta bestämmes derför af afsigten, ändamålet — häri pligtläran, ty det rätta såsom ändamål är det rätta, menniskan sjelf förelägger sig i handlingen; och 4:o visar sig det rätta i och för sig (det goda) såsom slutändamål förutsätta sig sjelf såsom bestående moralisk verldsordning. Detta resultat är det faktum, vi alla dagar hafva för ögonen, att allt det goda, som menniskan kan uträtta, måste utgå från det redan förhandenvarande rättstillståndet, och att hon endast genom att sjelf tillhöra detta kan fatta det goda, som bör ske, och göra det till sin handlings ändamål. Genom nyss antydda utveckling är icke detta faktum bevisadt — det behöfves icke — utan blott dess betydelse samt i och med detsamma dess förnuftiga nödvändighet ådagalagd.

Det närmare i denna öfvergång hafva vi under loppet af senaste föreläsning sökt att uppfatta. Här utgå vi från satsen: det rätta är bestående ordning och makt eller noggrannare uttryckt: bestående process af handlingar, i hvilka det rätta i och för sig är verkligt. Det rätta är i denna betydelse det absolut rätta och bevisar sig såsom sådant genom att vara absolut makt. — Detta är staten.

För att afvärja ett möjligt missförstånd böra vi lägga synnerlig vigt derpå, att här icke yrkas, att något bestående rättstillstånd på någon tid såsom oförändradt bestående vore det absolut rätta.

Då det rätta är handling, kan ingen fråga uppstå om en sådan rättstillståndets oföränderlighet. Men i hvarje Nu innefattar handlingens verld det rätta i dess totalitet. Bakom sig har det traditionen, det vill säga: endast vetandet om det rätta i förgångna handlingar; framom sig likaså ett ändamål endast för föreställningen.

Hvad ett folk statuerar såsom rätt, derifrån gifves ingen appell; ett folk såsom stat erkänner ingen makt öfver sig och sitt afgörande. Denna dess sjelftagna rätt och makt är såsom sådan äfven erkänd af andra stater. I folkrätten antages såsom det väsentliga attributet för en stat dess specifika kännemärke: rättighet att föra krig och sluta fred, det vill säga: erkänd makt att i högsta instans afgöra öfver, hvad i handlingens verld skall vara.

Man är icke van vid att utsträcka begreppet om det rätta till staternas yttre politik, i hvilken man icke sällan tycker sig sakna rättvisa. Vi kunna här icke ingå i en undersökning, som tillhörer den egentliga statsläran. Men det kan kort anmärkas, att i staternas förhållande till hvarandra frågan i sjelfva verket gäller att skydda all folkens rätt, det sedligt rätta. Öfver den makt, som härtill fordras, är hvarje stat för sin del domare; och att vinna denna makt är för densamma högsta rätt. Staterna kunna icke drifva någon idealpolitik, offra tusendens lif och egendom för att i andra stater göra den ena eller andra teorin gällande, såsom ungdomen plägar drömma det. Men verldshistorien fäller dock sin dom öfver den politik, de följt, förbytande stundens framgång i framtida nederlag eller tvärtom; och att dess domar, som utföras af den ena staten mot den andra, äro rätta, det bevisas af mensklighetens fortgående utveckling.

Schillers djuptänkta och sköna: »Die Weltgeschichte ist das Weltgericht» — kan väl tillämpas äfven på individens ringa lif, vid hvars slut domen lyder: »Dein Lohn ist abgetragen» — men sin stora och egentliga tillämpning har denna inspirerade utsago i fråga om staternas verldshistoriska öden.

Den makt, ett folk såsom stat gör gällande, är det i dess görande och låtande tillvarande sedligt rättas makt. I den egentliga politiska handlingen gäller med rätta patriotismen såsom uttryck för handlingens sedlighet, om dermed förstås icke blott det patrio-

tiska sinnelaget eller tänkesättet, utan patriotism i verk och gerning, patriotisk verksamhet. Man erkänner villigt den patriotiska handlingens berättigande, dess sedlighet, äfven om i densamma all vanlig rättvisa åsidosättes, till ex. andras lif och egendom tillspillogifves, fiendens och egna medborgares. Det är ett högre Rätt, för hvilket det eljes i det sociala lifvet för rätt erkända måste vika.

Den politiska verksamheten är likväl endast undantagsvis af denna art. Äfven i en stats förhållande till andra stater är densamma förenlig med allsidig rättvisa. Den är också icke endast utåtvänd, utan har ett vidsträckt fält inom hvarje stat, och af densamma fordras, såsom sådan, att den skall akta allt det, som hos nationen för rätt gäller, ehuruväl härvid kollisioner kunna uppstå, vid hvilka, såsom man uttrycker det, de enskildas berättiganden måste vika för det allmännas.

Det väsentliga härvid är likväl, att, då den politiska verksamheten likasom all handling är en ny gestalt i handlingarnes kedja, den skall inspireras af den nationela seden, och dess ändamål vara det af denna sed fordrade rätta, emedan ändamålet endast under detta villkor kan förverkligas. Detta utgör det sakliga i patriotismen, som är blott en tom intention, om handlingen icke ledes af den insigt i det rätta, hvilken stämplar den såsom nationens verk.

Vi återkomma här till en för hela vår undersökning vigtig bestämning, nämligen nationalitetsbegreppet, hvilken, redan i det föregående använd, vi likväl icke egnat den för en noggrann uppfattning nödiga utredningen.

Så vidt jag känner, har en bestämdare åtskillnad mellan begreppen folk och nation först i närvarande sekel i vetenskapen kommit i fråga. Orden: nation, nationalitet hafva väl länge varit i bruk, men utan en noggrannare fixerad betydelse. Hos romarena betydde ordet *natio:* infödingar, det i landet födda folket. Latinet har ännu ett ord af enahanda härledning, nämligen *gens*, hvilket synes hafva blifvit begagnadt i den vidsträcktare betydelsen af folkslag, folkstam. Romerska folket, *populus romanus*, kallades aldrig nation, om för dess blandade härstamnings skull eller af sjelfkänsla, må lemnas oafgjordt. I franskan har »nation» till senaste

tid bibehållit samma etymologiska betydelse som det motsvarande i latinet. Det är i tyskan och beslägtade språk, som de för dem främmande orden *nationalitet*, *national*-anda och *nationel* sed först erhållit en annan betydelse än folkegendomlighet, folkanda, folksed, hvilka senare hänföra sig till den stora massan, icke till folket i en stat, nationen i dess helhet. — Författare i folkrätten definierar enkelt: en nation = en stat.

Sist anförda definition motsvarar verkligen samtidens uppfattning i den mening, att ett folk, som utgör en stat, äfven bör vara en nation, med enhet i härstamning, vetande och sed. Man kan derför säga, att nationaliteten likasom staten är en historisk produkt, uppkommen genom sammangjutning af mera eller mindre beslägtade folkstammar, hvarunder äfven den olika härstamningen genom sammanblandning mer och mer försvinner. Dervid har en härskande stam varit den statsbildande, ehuru utan afseende derpå nationalandan formát sig efter den högre civilisationen. Då hos ett folk enhet i vetande, öfvertygelse och sed icke kan ega rum utan enhet i språk, som äfven utgör villkoret för en, den nationela bildningen förmedlande tradition och nationallitteratur, så anses med rätta språket för ett kriterium på nationaliteten.

Först i närvarande tid har nationalitetsfrågan tagit en afgörande plats i politiken, och man har erkänt en »nationaliteternas rätt», nämligen rättighet för ett genom enhet i språk, vetande och sed förbundet folk att bilda en sjelfständig stat; hvartill man dock äfven lagt fordran på en egen historie såsom grund för berättigandet.

I andens verld förhåller det sig såsom i naturen, att den synliga orsaken till en verkan icke utgör den moverande grunden i den process, hvars fenomen orsak och verkan äro. Man må i den minsta detalj följa de fysikaliska och kemiska företeelserna i en växts grodd, sprickning, uppspirande, blomstring och frösättning och i allt detta finna en oafbruten kedja af orsaker och verkningar, så innebära dessa likväl ingen förklaring öfver den egentliga grunden för hela denna utveckling. Först när den är fulländad, vet man, hvartill densamma syftat, och man måste erkänna, att utvecklingen följt en lag, hvars inflytande bevisar sig i växtens specifika beskaf-

fenhet. Så förhåller sig äfven med bildningen af en stat. Mångfaldiga historiska orsaker äro dervid verksamma. Men när staten utbildat sig, och utvecklingens produkt bevisar sig vara en bestämd nation, hvars ifrån andra nationers särskilda vetande och sed ger denna stat dess betydelse i verldshistorien, måste man erkänna, att denna nationalitet gifvit utvecklingen dess lag; och om man sedan går tillbaka i den i fråga varande statens historia, spårar man i den öfver allt nationalandans inflytande såsom den makt, hvilken behärskat kedjan af orsaker och verkningar i statens historiska utveckling.

Hvad man nu kallar nationaliteternas rätt är derför icke något nytt, först i detta sekel tillkommet berättigande, utan en rätt, som alltid och allestädes i staternas historia varit till och bevisat sig såsom en deras utveckling bestämmande makt. Ett folks historiska förhållanden, bland dem äfven de yttre till andra stater, inverka på nationalitetens formation; men den är den makt, som behärskar alla dessa inflytanden, likasom i en organisk process med sig assimilerar deras verkningar.

Begär man af filosofin ett svar på frågan: hvarför sedligheten har dessa former såsom särskilda nationers sed eller hvilket är detsamma: hvarför en mångfald af stater, icke en enda stat, hela menniskoslägtets, finnes — så kan ett sådant svar gifvas först vid samhällslärans afslutande, i historiens filosofi. I vår tid gäller knappt mer det fysiska hindret af afståndet mellan verldsdelarne såsom ett erfarenhetsskäl mot möjligheten af en allmänt mensklig republik. Snart är äfven invändningen vederlagd, att rasskillnaden skulle hindra sammangjutningen till en nationalitet. Dessutom ger intet naturhinder en förklaring öfver den förnuftiga grunden. Men äfven på vår undersöknings närvarande ståndpunkt kunna vi såsom förklaring åberopa, att det väsentligen tillhör det Rätta såsom verklighet (sedligheten) att vara makt, och att en sedlig makt är detta genom att erkännas, icke såsom naturmakten blott genom att vara till; hvarför alltså mångfald af stater och deras ömsesidiga erkännande utgör ett förnuftigt nödvändigt moment i det rättas verklighet.

Det kan sägas: en stat är dock erkänd inom sig af sina medborgare, och detta erkännande kunde finnas äfven inom en universalrepublik. Men ett sådant erkännande konstituerar icke staten, utan hvad vi kalla det medborgerliga samhället. Det förefinnes icke i den politiska, utan i den sociala verksamheten — nämligen med ihågkommande af att vi icke tala om blott ett teoretiskt erkännande, utan om det faktiska i handlingen. Den enskilda medborgaren står öfver hufvud icke i förhållanden till statsmakten såsom sådan, utan till densamma såsom medborgerlig lag och öfverhet. Den sociala verksamhetens sedliga karaktär är laglydnad, icke patriotism. Med laglydnad förstå vi dock icke den tvungna underkastelsen under en känd lag, utan den goda seden, som utgör lagens grund, och hvars iakttagande frigör från lagens tvång; såsom också erfarenheten lärer, att samhällslagarne äro af jämförelsevis få samhällsmedlemmar kända och likväl efterlefvas, der god sed råder, öfver hufvud icke i något samhälle ega bestånd annorlunda än genom medborgarenas sedliga handlingssätt. Visserligen kan patriotism bevisas äfven i den sociala verksamheten, såsom till och med i familjen till ex. barnauppfostran kan hafva ett patriotiskt syfte. Men detta är i dessa kretsar subjektivt, icke handlingens objektiva karaktär *).

Att den sedlighet, som i medborgerliga samlifvet bevisas, har sin rot i familjen och är af uppfostran i densamma grundlagd, har i den kristna staten varit på alla tider erkändt. I den antika, grekiska staten finna vi exempel, att den offentliga uppfostran sattes i familjeuppfostrans ställe. Men dess historie lärer också, att Greklands stater hade ett kort bestånd; och det låter lätt uppvisa sig, att det sedliga förfall, som medförde deras undergång, hade sin grund i den ringa betydelse, familjelifvet i dem egde. Men äfven det sociala lifvet hade hos grekerna ett ganska inskränkt område. Slafveriet befriade den grekiska medborgaren såväl från det industriela arbetet som från många familjelifvets omsorger, och den manliga delens verksamhet kunde derför vara och blef, i den

---

*) Marginal-anteckning af J. V. Snellman: »notabene: Hegel, laglydnad».

mån staten utvecklades, uteslutande politisk. Vi veta, att allt detta förhöll sig något olika i skilda stater, och familjelifvet och den sociala verksamheten intogo i dem samma ställning som i all stat, ehuru ingendera kom till den utbildning som i den moderna staten.

Denna öfversigt af de särskilda formerna för den sedliga verksamheten har, såsom anticiperad, icke kunnat vara bevisande. Bevisningen måste följa på sin plats vid öfvergången från den ena formen till den andra under vår fortsatta undersökning. En öfversigt öfver hela det föreliggande gebitet lättar dock uppfattningen af delarnes betydelse, i synnerhet som i fråga om ett så konkret objekt som staten sambandet mellan de skilda momenterna är fastare än på mera abstrakta gebit för undersökningen, och derför det för tanken föregående momentet städse hänvisar till de efterföljande. I denna öfversigt hafva vi förfarit analytiskt, i det vi från framställningen af den politiska verksamhetens art gått tillbaka till karaktären af den sociala och till familjelifvets betydelse. Men både för begripandet och historiskt för individen är familjen första momentet — formen för sedens omedelbara tillvaro.

Sedligheten såsom en nations sed är *staten* i vidsträcktare bemärkelse. Dess omedelbara tillvaro är *familjelifvet*, den nationela seden såsom en familjs sed, hvars utmärkande karaktär skall blifva närmaste föremål för vår betraktelse. Familjen icke blott förutsätter för sitt bestånd den sociala verksamheten, utan den upplöses genom barnens utträdande ur densamma, hvarigenom familjeseden öfvergår i den medborgerliga. Äfven den närmare betydelsen af denna öfvergång måste längre fram på dess plats utläggas. Seden i det *medborgerliga samhället* hafva vi öfver hufvud karaktäriserat såsom laglydnad. Den sociala verksamheten omfattar alla samhällsmedlemmarnes sträfvanden för sina intressen, individuela eller associerade. Individen blir i densamma delaktig icke blott af den bestående samhällsordningens skydd, utan vinner äfven andel i den förhandenvarande nationalförmögenheten och tillgodogör sig den redan från familjen ärfda nationela bildningen. Men i allt detta möter han staten såsom en bestående makt, i lagar, institutioner, förvaltning, och derutöfver i hvarje stånd, samhällskrets och gren

af social verksamhet en stadgad nationel sed, hvars skrankor han väl kan i någon mån utvidga, men hvilken han dock öfver hufvud måste underkasta sig. Det förra, sedens utveckling, civilisationsarbetet, tillhör äfven den medborgerliga verksamheten, och delaktigheten i den allmänna bildningen och förmögenheten samt det internationela skydd, staten bereder individen, ger honom medel dertill. Men äfven denna utveckling måste för att ega framgång bygga på grund af den nationela seden. Det är denna lydnad för seden, vi inbegripa under laglydnaden, såsom den allmänna karaktären för den sociala sedliga verksamheten. Slutligen utgör, såsom nyss antydts, den politiska verksamhetens tillvaro allsidigt en förutsättning för den medborgerliga. Lagarna förutsätta lagstiftningen; lagskipningen, den allmänna säkerheten och den fria verksamheten för de sociala ändamålen en högsta makt, statsmakten, hvilken äfven möjliggör den internationela beröringen och deraf beroende civilisationen. Med ett ord: den sociala verksamheten förutsätter den politiska, som utgör *staten* i inskränktare, egentlig bemärkelse. Men det positiva i denna öfvergång från det medborgerliga samhällets begrepp till statens består icke i här antydda, för en yttre reflexion framgående förutsättning. den politiska verksamhetens förutsättning nämligen, såsom den socialas villkor, utan deruti, att den senare såsom en ständigt ny gestaltning af det sociala lifvet, en ny form för sjelfva det medborgerliga samhällets tillvaro, alltid innebär en omotsvarighet mellan denna verksamhet och lagarne, institutionerna samt den nationela seden *såsom gifna*, förhanden varande. Till bevarande af sin egen karaktär, laglydnaden, fordrar derför den sociala verksamheten det gifna beståendes reformerande och utveckling. Det vill säga den politiska verksamhetens begrepp innehålles i den sociala verksamhetens karaktär, i utvecklingen af dennas betydelse. Den sociala verksamheten skall vara öfverensstämmande med den gifna sedliga ordningen, men just genom att sträfva härtill skapar den en ny sedlig ordning; och den politiska verksamheten (lagstiftandet, reformerandet af samhällsinstitutionerna o. s. v. samt en härmed konform styrelse och regering) är endast det faktiska erkännandet af, att så skett och förhåller sig. I medborgerliga samhället verka individerna för sina enskildta ändamål och för det

allmänna endast såsom association, för gemensamma, icke i och för sig allmänna ändamål. Men dessa skiftande sträfvanden för det egna intresset verka i grunden för det nationelt allmänna, icke blott till ex. genom att öka nationalförmögenheten, utan äfven genom att förkofra den nationela bildningen och befästa den nationela seden, hvilken är desto fastare, i ju flera verksamhetssfärer den gör sig gällande, och ju mindre ensidig och mera utbildad den i följd häraf blir. Denna verkan är säker, i samma mån individen sträfvar att gifva sitt handlingssätt den fordrade karaktären af laglydnad. Ty endast sålunda hafva hans företag utsigt till framgång, medan å andra sidan framgången ger hans verksamhet betydelsen af att representera den sed, som bör vara, och sålunda verka till reform i sed, lagar och institutioner.

I denna utveckling af ämnet hafva vi lemnat åsido ett det vigtigaste moment för hela rättsläran, nämligen att det rätta i alla dess former utgör ett förverkligande af viljans frihet, eller strängare fattadt, att det rätta är den fria viljan såsom verklig.

Denna uppfattning af viljans frihet får först här, i samhällsläran, sin rätta betydelse. Negativt fattadt, har menniskan först såsom tillhörande en stat det nödiga utrymmet för sina handlingar genom det skydd, hon i sina ändamåls förverkligande åtnjuter. Denna frihet är henne tillerkänd i familjelifvets inom sig inskränkta krets, i hvilket hon såsom vårdare af dess angelägenheter bestämmer öfver det för familjen rätta eller orätta och handlar enligt detta sitt bestämmande, utan att någon främmande eger eller kan deröfver afgöra. Men emedan familjen utgår från den nationela seden såsom redan bestående rätt och bygger sin sed på denna grund, utgör detta väl icke en yttre, men en inre inskränkning i individens fria bestämmande. Positivt innebär dock sjelfva denna inskränkning en vidgad möjlighet för frihetens förverkligande, emedan den gifvit individen den intellektuela och sedliga bildning, i mån af hvilken han förmår åtnjuta den frihet, familjelifvet erbjuder. Såsom derjämte tillhörande medborgerliga samhället, saknar väl individen den rätt och makt att ordna detsamma, hvilken honom i afseende på familjen tillerkännes. Men negativt åtnjuter han äfven här lagens och institutionernas, öfver hufvud samhällsordningens skydd för sina

enskildta sträfvanden, medan han positivt vinner i förmåga att förverkliga sina ändamål, i den mån han förvärfvar sig delaktighet i alla de hjelpmedel, en kultiverad nations samhällsskick erbjuder, exempelvis för det produktiva arbetet, jordbrukets, manufakturindustrins, handelns bedrifvande, för hans intellektuela bildnings förkofran, vidare genom deltagande i bestående eller fria associationer. Friheten begränsas dock här deraf, att ordningen, lagarne, institutionerna äro gifna, oberoende af individens vilja, och äfven samhällsseder, allmänna opinionen såsom en gifven makt gör sig mot honom gällande. Frihetens begränsning, som i familjelifvet är en inre, sjelfva individens afgörande öfver det rätta bindande makt, såsom hans egen gifna bildning och sed, förbytes i samhällslifvet till en yttre makt. Vi hafva dock sökt för oss göra det klart, huru den sociala verksamheten i grunden är ett sträfvande att upphäfva denna inskränkning och i sjelfva verket utför detta genom att reformera samhällsseden. På denna dess verkan utgör den politiska verksamheten, så att säga, en bekräftelse, i det den i öfverensstämmelse dermed reformerar lagarne och institutionerna. Huru vidt den ena eller andra individen lyckas att bringa detta sitt bestämmande öfver rätt och orätt i staten, i de särskilda kretsarne för den sedliga verksamheten, staten innefattar, kan bero af många omständigheter, det tidehvarf, hans lif tillhör, nationens kulturståndpunkt, statsförfattning, lagar, samhällsklass, individuel håg och förmåga. För oss är endast det af vigt: att staten i sjelfva verket är frihetens verld och frihetens enda verld, såsom det existerande rätta, samt att de särskilda kretsarne för den sedliga verksamhet, som utgör staten, äro förnuftigt nödvändiga momenter i densamma, tillika utvecklingsstadier för frihetens verklighet. — I den politiska verksamheten når friheten sin spets. Ty i den är handlingen ändamål, icke såsom i den sociala verksamheten bestämdt af det subjektiva intresset, hvilket derför har lag och sed till förutsatt norm, utan utgör det i och för sig berättigade allmänna, för hvars bestämmande individen tager normen, grundsatsen, endast ur sitt eget medvetande om, hvad som *bör* vara och gälla såsom rätt, med det rättas makt. Att stifta lagen, att med nationens berättigande makt ordna dess angelägenheter, att i förhållande till andra stater afgöra

öfver dess historiska öden och lägga denna makt i verldshistoriens, den allmänna menskliga utvecklingens vågskål — detta är en sedlig verksamhet och innebär en frihet i verk och gerning, som borde tillfredsställa hvarje anspråk.

Femte föreläsningen.

Familjen.

Efter tagen öfversigt af hela gebitet för den sedliga handlingen med dess särskilda kretsar, familj, medborgerligt samhälle och stat, öfvergå vi till den speciela undersökningen af familjens väsende. Härvid måste vår närmaste uppgift vara: att ur filosofisk synpunkt rättfärdiga uppfattningen af familjelifvet såsom första moment i denna sedliga ordning för att derigenom tillika komma till insigt i den specifika karaktär, sedligheten i detsamma eger och bör ega.

När subjektet, den handlande individen, i den ideala pligtens uppfyllande, genom att göra det goda, det i och för sig rätta, till sina handlingars ändamål, kommer till medvetande och erkännande deraf, att det rätta redan är förverkligadt såsom en bestående sedlig verldsordning, i öfverensstämmelse med hvilken handlingens ändamål bör bestämmas, samvetets afgörande öfver det i densamma rätta ske, är denna ordning för subjektet omedelbart gifven, bestående, utan någon grund för sitt berättigande härtill, ehuru den mot subjektet gör sig gällande såsom en berättigad makt.

Denna sedlighetens omedelbarhet, att den är gifven och består utan vidare, såsom en objektiv makt, är här det väsentliga. Begreppets, tänkandets, rörelse är öfver hufvud denna, att dess första form är omedelbarheten, hvarur det utvecklar sig till förmedling med sig sjelf, och saken, då den begripes, fattas i sitt förnuftiga sammanhang inom sig, måste hafva samma form för dess utveckling som begreppet. Vi hafva i det föregående sett denna utveck-

ling af begripandet och saken ständigt återkomma. Saken är här sedligheten, handlingens verld såsom rätt, bestående sedlig ordning. Den är icke blott för subjektet, som vill det rätta, omedelbart gifven; utan detta, att så är, utgör ett objektivt, förnuftigt moment i sedlighetens tillvaro.

Vi säga: Sedligheten såsom omedelbart tillvarande är *familjen*.

Att denna definition är riktig, skall under fortgången af vår undersökning bevisa sig derigenom, att den är tillräcklig att förklara familjelifvets betydelse och förnuftiga nödvändighet, eller, om man så vill, förnuftiga bestämmelse, men denna då icke fattad såsom ett teoretiskt ideal, utan såsom förverkligad bestämmelse, verkliggjord i familjens bestående lif.

Familjen, likasom all verklighet och all mensklig handling, har sin rot i naturen, naturens ordning. Slägtets fortplantning är naturlig ordning, för menniskan gemensam med djuren. I viljandet gör sig naturordningen gällande såsom naturdrift, och sådana drifter äro könskärleken och ömheten för affödan, den senare likväl såsom naturdrift icke förekommande hos alla djur, emedan icke för affödans bevarande nödig, och äfven hos de högre djuren regelbundet endast hos modern. Men den menskliga affödan är den mest hjelplösa, mest beroende af föräldravård, och äfven moderns tillstånd är hjelpbehöfvande, hvarför den naturliga ömheten delas af mannen, och det äfven kan antagas, att densamma hos menniskan är starkare än hos djuren.

Ehuru sålunda familjelifvet utgår ur naturnödvändigheten, kan familjens tillvaro lika litet som den sedliga verldsordningen öfver hufvud ur den förklaras, ur de naturliga drifterna. För djuret finnes hvarken rätt eller orätt, emedan ingen viljans frihet, alltså icke heller frihetens verklighet, det rätta, frihetens skapelse, dess öfver naturordningen stående verld, för hvilken såsom ändamål den förra endast är ett medel.

Psykologin lärer, att driften är den momentana impulsen, bunden vid ett Nu, ett Här, men att densamma såsom medveten, föreställd, upphör att vara denna oändligt individualiserade impuls och blir ett allmänt begär, till ex. hunger, törst, med val af medel för deras tillfredsställande. Likaså: att hos menniskan civili-

sationen omformat driften till en mångfald af böjelser, hvilka vi såsom medvetna kalla intressen. Vi säga derför, att viljan gör drifterna och böjelserna gällande såsom begär och intressen, hvilket alltså innebär, att dessa impulser hafva karaktären af allmänhet och medgifva för viljans afgörande ett obegränsadt val af medel för deras tillfredsställande icke mindre än ett val mellan sjelfva begären och intressena, som för att kunna tillfredsställas måste underordnas det ena det andra.

Sålunda hafva äfven dessa drifter, som utgöra familjelifvets naturgrund, icke för detsamma betydelse såsom blott sådane. Erfarenheten lärer, huru valet i äktenskapet är beroende af civilisationen, så att, äfven då detsamma fritt grundas af böjelsen, denna beror af mångfaldiga intressen. Den fordrar till ex. någon jämlikhet i civilisation öfver hufvud, i intellektuel bildning, i håg och sträfvanden. Likaså bestämmes ömheten för barnen af andra impulser än den djuriska driften, såsom af hågen att uppfostra arftagare till ett familjenamn eller en familjeförmögenhet, eller föremål för kärlek och omsorg under den verksamma åldern, hjelpare och glädjebringare för ålderdomen, eller må vara: nyttiga och dugliga medborgare, goda patrioter till fäderneslandets och mensklighetens tjenst. Allt sådant må vara beräknadt vid äktenskapets ingående eller endast för handen såsom ännu dunkla böjelser och först under dess förlopp komma till klart medvetande. Det är dock obestridligt, att dessa intressen förefinnas; och deras tillvaro utgör det i familjens upphof förnuftiga, hvarigenom menniskan i afseende på de anförda naturdrifternas inflytande skiljer sig från djuren.

Men ehuru detta förhållande bevisar, att familjen icke är en produkt af naturnödvändigheten, utan har andra af den fria viljan bestämda ändamål för sin tillvaro, ger det dock ingen tillfredsställande förklaring öfver familjens betydelse och dess förnuftiga nödvändighet. Det ena eller andra intresset kan på familjens bildande och fortvaro öfva inflytande, men det kan frågas: äro dessa intressen berättigade och, om så är, kunna de icke göras gällande, äfven utan att familjen existerar? Svaret måste alltid blifva osäkert, emedan en måttstock för berättigandet saknas, så länge frågan om familjens betydelse, dess bestämmelse, dess förnuftiga nödvändighet icke är utredd.

Annorlunda gestaltar sig undersökningen, om vi betänka, att familjen faktiskt är till, såsom en det rättas makt på jorden — i verlden — att den såsom sådan består och erkännes, det vill säga: icke blott erkännes med rätta bestå, utan erkännes såsom makt och såsom berättigad att vara makt. Familjen har detta positiva erkännande i äktenskapet, i familjeegendomen, i barnauppfostran. Samhällslagar och statsmakt respektera familjens fridlysta område, inom hvilket föräldra*makten* lagstiftar och administrerar.

Häri: att vara en sedlig makt, består familjens bestämmelse, dess förnuftiga nödvändighet. Denna dess bestämmelse är ett faktum hos alla folk på jorden. Familjens rätt och föräldramakten har aldrig och ingenstädes saknat erkännande. Detta erkännande kan gälla endast familjemedlemmarnes handlingar, den verksamhet, hvari familjens tillvaro uppenbarar sig, det vill säga: familjens sed, alltså familjen såsom sedlig makt. Det innebär, att hvad i familjen skall vara god sed kan och bör endast inom familjen bestämmas. Skulle bestämmandet häröfver tillkomma till ex. statsmakten, så att denna skulle förfoga öfver äktenskapet och barnauppfostran, vore familjen tillintetgjord. I det föregående erinrades, att lagarne i vissa Greklands stater närmade sig till en sådan ringaktning för familjen såsom sedlig makt. Men det är ovisst, huru långt dessa frihet kränkande lagar kunde genomföras, och deremot allmänt insedt och erkändt, att i dem låg fröet till dessa staters snara upplösning. Hos romarena deremot utsträckte lagen fadersmakten utöfver det sedliga måttet, måttet för familjens sedliga sjelfbestånd, likväl, så vidt man känner, utan att lagens medgifvanden föranledde till dess missbrukande, emedan äfven här familjens sedliga anda reagerade mot lagstiftarens teoretiska konseqvens. Hos orientens nomadiska folk, hvilkas vandringslif hindrat uppkomsten af en fast statsmakt, finna vi exempel på motsatsen af den grekiska uppfattningen, i det fadersmakten utsträckts till patriarkalisk makt öfver stammen och horden. Men häri är endast yttre likhet med familjemakten, hvilken såsom sådan derjämte varit erkänd.

Med kristendomen trädde familjen under kyrkans skydd och erkännande. Äktenskapet var gudomlig institution; och det förblef i hufvudsak dervid, ehuru äktenskapet icke betraktades såsom på-

bjudet, utan tillvarande för mensklig svaghets skull. I katolska kyrkan blef vigseln ett sakrament, och äktenskapet lydde icke under borgerlig, utan under kanonisk lag. Äfven på barnauppfostran öfvade kyrkan, icke staten, inflytande genom undervisningen och kyrkotukten. Den helgd, familjelifvet sålunda erhöll, gaf detsamma erkännande och skydd äfven i förhållande till staten, gjorde sedligheten inom densamma till en erkänd makt. Detta faktiska förhållande var oberoende af den religiösa teorin, enligt hvilken det ogifta ståndet innebar en högre sedlig förtjenst och betydelse än äktenskapet. Sådan var under medeltiden kyrkans teori i afseende på samhället öfver hufvud. Ty äfven staten hade, enligt den, samma betydelse att vara till för den menskliga ondskans skull, ehuru kyrkan gaf statsmakten sitt erkännande och genom påfvemakten religiös helgd. Denna form för de sedliga makternas erkännande hörde tiden till. Den befästade med afseende på staterna det ömsesidiga erkännandet, som under deras formationsperiod och striderna om det territoriala omfånget var osäkert, äfvensom det lösa feodala statsbandet i det inre. Nationerna och den nationela seden voro ännu stadda i sin utbildning, hvarför icke heller familjens sed i den hade sitt stöd och sitt skydd.

När antikens studium återlifvades, och kyrkans inflytande förföll, visade sig verkan af det reformerade vetandet först med hänseende till staten. Antiken kunde icke lemna någon högre åsigt af familjen än den, som redan hos kyrkan gjort sig gällande, men var full af läran om statens sedliga betydelse, oberoende af någon kyrkans sanktion. Med den fastare monarkiska statsformen följde äfven större fasthet i besittningarne, så att både det yttre erkännandet och statens inre organisation samt statsmaktens förhållande till medborgerliga samhället och familjen blefvo af kyrkan oberoende.

I vetenskapen uppfattades dock alla dessa förhållanden ur den abstrakta rättens, naturrättens synpunkt. Härtill verkade tvänne orsaker: att i den ur den feodala utgångna monarkiska staten ännu arfsrätten gällde såsom bestämmande för statens territoriala omfång, samt att den romerska rätten, hvars tradition genom hela medeltiden fortgått, lades till grund för rättsvetenskapen och lagstiftningen i de flesta europeiska stater. Det ligger

i sakens natur, att den yttre statsrätten, folkrätten, under staternas fredliga förhållanden beror af traktaterna, af aftalet. Likaså är i den civiliserade staten eganderätten allmänt beroende af aftal, och den medborliga verksamheten har derför öfver hufvud denna begränsning för sitt berättigande. Detta öfverfördes äfven på statsmakten i dess förhållande till medborgerliga samhället, och derur uppväxte efter hand fordran på politisk frihet gentemot den mer eller mindre absoluta monarkiska makten. Slutligen fattades äfven familjens rätt till erkännande ur denna synpunkt, emedan till äktenskapet hörer aftal, och familjens eganderätt är af aftal beroende. Äfven i den filosofiska rättsläran fördes derför läran om familjen till naturrätten, ännu sedan statsläran redan i den utgjorde en särskild disciplin. Till fyllnad häri upptogs å andra sidan i moralen, i läran om pligterna, särskildt äfven läran om de pligter, som åligga familjemedlemmarne inbördes.

Det är icke här meningen att förneka hela denna uppfattning dess berättigande. Naturrättens bestämningar komma till giltighet, blifva faktiskt rätt, först i samhällslifvet, och aftalet har sin förnuftiga betydelse äfven för familjen. Men traktaterna gälla endast, till dess de af statsintresset brytas; konstitutionerna blifva död bokstaf, der de icke uppbäras af nationernas bildning och sed; samhällsordningen skulle störta tillsamman den stund, den hade sitt värn endast i skrifna lagar och aftal, icke i samhällsmedlemmarnes af seden verkade pligtuppfyllelse, och äfven den medborgerliga verksamheten för det allmänna är lika litet som patriotismen en frukt af något aftal; än mindre förmår aftalet i familjen uppehålla bandet mellan makarne, mellan föräldrar och barn. Det är förnuftigt, att det rätta i alla dessa förhållanden skall i aftal vara uttaladt och erkändt, men den förnuftiga *grunden* till samhällsbandet öfver hufvud och till sjelfva aftalets innehåll ligger icke i aftalandet, utan i de sammanbundna individernas sedliga görande och låtande.

Särskildt för uppfattningen af familjens sedliga betydelse inverkade reformationen hos de folk, som af densamma berördes, och medelbarligen äfven hos öfriga nationer i så måtto, att det ogifta ståndet upphörde att räknas för en sedlig utmärkelse. Likväl

är ännu Luthers lära i detta afseende sväfvande, och talet om äktenskapets berättigande för mensklig svaghets skull återkommer ännu länge hos protestantismens teologer. I den filosofiska rättsläran var efter den nyare tidens ingång frågan om familjens betydelse förbisedd för undersökningen om statens väsende, i hvilken senare såsom redan nämndt, inflytandet af antikens återlifvade studium visade sig verksamt. Den första, så vidt jag känner, som sökte uppfatta familjens betydelse i dess förhållande till staten, är den bekante Bodinus (Jean Bodin, död 1596), hvars arbete »*La république*» utgör en fullständig statslära. Han lägger sjelf stor vigt derpå, att staten icke, såsom Aristoteles lärer, är en förening af individer, utan af familjer, och behandlar utförligt nog läran om äktenskapet och om fadersväldet. Skriften begagnades länge vid universitetsstudierna, i latinsk öfversättning af Bodin sjelf, i alla Europas länder, till och med vid universitetet i Åbo, såsom man finner af vår berömde landsmans Vexionii (Gyldenstolpe) utgifna disputationer, år 1652 särskildt aftryckta i hans »*Politica ad modernum imperii Sveo-Gothici statum accommodata*», hvilket arbete dock står efter Bodins icke blott i utförlighet, utan äfven i principer. Den senares anförda yrkande i afseende på familjen är hos Vexionius borttappadt, och läran om familjen hänvisas till en särskild disciplin: »*Oeconomica*», som jämte »*Politica*» skall utgöra en tillämpning af den allmänna rättsläran, moralen. Öfver hufvud fann Bodin i denna del icke efterföljare och bearbetare. Icke såsom skulle läran om familjen blifvit förbigången. Äktenskapet, fadersväldet, arfsrätten afhandlas, hela raden utför af Hobbes, Locke, Grotius, Puffendorff, allt från naturrättens ståndpunkt, med tillägg efter behof af moraliska maximer, emedan ännu icke naturrätt och moral behandlades såsom skilda discipliner. Men hos ingen läres något annat samband mellan familj och stat, än att båda hvila på samma grund, naturrättens. I Lockes framställning af familjerätten förtjenar det dock anmärkas, att han grundar föräldramakten på barnens rätt till uppfostran samt yrkar fadersväldets upphörande, sedan detta ändamål är vunnet.

Såsom främst Tysklands vetenskap har äran af den moderna uppfattningen af historien såsom mensklighetens utvecklingshistorie,

så är det äfven den tyska filosofin, som tillgodogjort sig denna insigt för begripandet af den menskliga friheten och det rätta i dess konkreta tillvaro. I någon mån kan denna åsigts källa ledas tillbaka till Leibnitz och Wolff, ehuru formalistiskt än den senares systematiserande var. Leibnitzs lära om verldsordningens förnuftighet var väl ännu i bevisningen fjättrad af det teologiska föreställningssättet, och viljans frihet i förhållande till denna objektiva ordning förblef i hans lära en fordran, ett postulat. Wolff kunde häri icke komma längre; men han fasthöll dock i hufvudsak vid Leibnitzs åsigt, i det han, skiljande mellan naturrätt och moral, gjorde menskligheteus fullkomnande till handlingens slutändamål. Inflytandet af Wolffs i Tyskland vidt utbredda lära äfven på den nämnda uppfattningen af historien får icke förbises. Kants från Wolff afvikande åsigt med afseende på slutändamålet, eget fullkomnande — andras lycksalighet, är af mindre betydelse. I hufvudsak är dock äfven deri riktningen fasthållen. Och ehuru han ännu håller sig till läran om rättsstaten, sker det icke ur synpunkten af en nödfallsanstalt, utan emedan det tillhör det abstrakt rätta och särskildt aftalet, att ett högsta afgörande, en domare, måste finnas. Oväntadt förefaller det dock, att Kant stannade vid denna uppfattning, medan han i verldshistorien ser en allmänt mensklig utveckling och yrkar på denna vetenskaps behandlande ur denna synpunkt. Denna fordran, humanismen, hörde tiden till. Men i 18:de seklets filosofi, i synnerhet i Frankrike, var den en fordran stäld på framtiden, med förkastande af det historiskt gifna i familj, samhälle och stat. Den hade sin spets i Rousseaus lära om samhällsförderfvet och naturtillståndets oskuld och sedlighet. Men den syftade icke till historiens begripande såsom en sedlig ordning.

Tysklands filosofi fortgick deremot genom Schellings, äfven Fichtes senare läror, Herder, Schiller till detta begripande, och står i detta hänseende i synnerhet Schillers intuition framom den samtida, systematiska filosofin, hvilken väl sträfvade att fatta både natur och historie såsom det absolutas manifestationer, men dervid icke fann någon tillfredsställande förklaring öfver den menskliga frihetens ingripande i denna manifestation, medan Schiller, mindre bunden af bevisningen, betraktade den historiska utvecklingen vä-

sentligen såsom den menskliga frihetens egen. Från den abstrakta spekulationen vände sig Schleiermacher i sina etiska undersökningar till de konkreta former, i hvilka den sedliga handlingen rörer sig, till familjen, samhällslifvet, staten och, enligt hans åsigt, äfven kyrkan och det allmänna menskliga samlifvet. Hans hithörande skrifter utkommo ungefär samtidigt med Hegels första uppträdande, i följd af hvilket hans undersökning trängdes i bakgrunden och synes mig icke hafva blifvit enligt förtjenst uppskattad.

Schleiermacher fattar familjen såsom en produkt af natur och historie, med en ärfd lekamlig familjetyp, en likaså ärfd sed, hvilka hvardera i nya familjer modifieras och förändras, dels genom typernas sammansmältning, men väsentligen genom sedens fria utveckling, hvilken äfven inverkar på den lekamliga typen med densamma åtföljande temperament. På lika sätt fattar han staten såsom produkt af en nations fysiska och andliga tradition, utvecklad genom nationens fria verksamhet. Att familjeseden är en specifikation af den nationela, var vid en sådan uppfattning ett gifvet korollarium. Denna rent historiska utveckling synes så enkel, att man kunde förundra sig öfver, att den nu först framstod. Men det återstår visserligen att bevisa det förnuftigt nödvändiga i en sådan familjens och statens formation, samt att försona en så objektiv, historiskt gifven utveckling med fordran på den vid densamma bundna individens handlingsfrihet, förutan hvilken utvecklingen icke har betydelsen af rätt och sedlighet. Schleiermacher står i detta hänseende på det Fichteska och Schellingska konstruerandets ståndpunkt, ömsom definierande och beskrifvande; och med afseende på friheten ledes han att söka en högre frihet för individen utom verksamheten i familjen och staten, nämligen i kyrkan, som är af nationaliteten jämförelsevis oberoende, och ytterst i allmänna menskliga samlifvet, det vill säga, egentligen det fria sällskapslifvet. Sist anförda uppfattning hängde tillsamman med den, i förening med konstentusiasmen, af Göthe, Tieck och Schleglarne efter hand utbildade fordran på den sjelftillräckliga, individuela utbildningen till, hvad man sedan kallat en »skön själ», en fordran, som ännu spökar i pedagogiken under form af »den harmoniska utvecklingen» såsom ändamål i och för sig.

Från Schleiermachers uppfattning till Hegels är, så att säga, blott ett steg, utan att dock den förra öfvat något inflytande på den senare. Steget föreskrefs af den europeiska bildningens allmänna ståndpunkt vid den tiden. Teorin fordrade förnuftigt sammanhang både i natur och historie, ett förnuftigt ändamål i den senare. Verldshändelsernas gång förde tillbaka från förestälda, subjektiva idealer såsom detta ändamål och till erkännande af den objektiva, sedliga ordningens icke blott yttre nödvändighet, utan fasta, verksamma makt. Franska revolutionen gaf tiden denna lärdom. Äfven Schiller, som börjat med »Die Räuber», sjöng nu: »Heilige Ordnung, holde Sitte»! Hvad Hegels uppfattning har framför Schleiermachers är egentligen detta: Det rätta är makt, men denna makt är frihetens egen; ty friheten är förnuftig ordning, sed.

Viljans, den subjektiva andens öfver hufvud, förhållande till naturnödvändigheten afhandlar, såsom vi känna, Hegel i antropologin och fenomenologin, såsom psykologiska discipliner. Denna undersökning kan icke hafva sin plats i sedeläran. Civilisationen har till uppgift att behärska alla naturliga differenser, icke blott nationel och familjetyp, utan äfven geografiskt läge, klimat, jordmån o. s. v. Nationaliteter, som uppstått genom skilda stammars sammangjutning, bevisa sig lifskraftigare än oblandade stammar, och äktenskap inom den närmare slägten äro äfven fysiskt försvagande. Också är den nationela egendomligheten hos de civiliserade folken öfver allt en produkt af dessas historiska öden. Naturordningen är i sig förnuftig. Men endast det tänkande förnuftet, den tänkande, känner och vet det. I det tänkande förnuftets egen verld, historien, dess fria skapelse, får derför naturordningen den betydelse, som den fria viljan ger densamma, och denna är betydelsen af medel för viljans ändamål. Detta gäller icke mindre menniskans egen natur än den henne omgifvande naturen.

Märkligt är, att Hegel icke begagnar ordet nation, utan folk och folkanda för att uttrycka den totalitet af individer, som konstituerar en stat, medan Schleiermacher bestämdt skiljer mellan folk och nation och uttryckligen förklarar ett statsband, i hvilket flera till språk, vetande och sed särskilda stammar ingå, för en öfvergångsformation. Detta må bevisa för, huru jämförelsevis ungt

nationalitetsbegreppet är. Att likväl statens begrepp, sådant det af Hegel uppfattas, innebär folkets nationela enhet, inses lätt och är väl kunnigt för alla, som läsit hans »Historiens filosofi». — Att enhet i vetande och sed icke kan finnas utan enhet i språk, är klart redan för en ytligare reflexion. Den stora okunnighet om språkets betydelse, hvilket fattar detsamma endast såsom ett likgiltigt vehikel för meddelandet i tal och skrift, är så ytterst modern, att den på Hegels tid föga ännu hade vågat sig i offentligheten.

Ehuru läran om familjen och staten såsom sedliga makter fått sin vetenskapliga form förnämligast i Tysklands filosofi, har densamma dock gjort sig gällande hos alla Europas folk åtminstone i praktiken, om också icke i teorin. I Frankrike hade redan Montesquieu sökt visa, att lagarne böra bero af folkens olika sed; och ehuru franska revolutionen glömde denna lärdom, har sanningen deraf sedan dess blifvit mer och mer erkänd äfven med afseende på den politiska lagstiftningen. Om det erkännande, äfven politiken egnat nationaliteternas rätt, har tidigare blifvit erinradt. Med afseende på barnauppfostran verkade, såsom bekant, Rousseau en reform åtminstone inom de högre samhällsklasserna i Europas flesta länder. Att han ville göra densamma oberoende af det traditionela, af familjens ärfda sed, sammanhängde med tidens protest mot allt bestående öfver hufvud; men detta rättades hårdhändt af historien. Det stegrade erkännandet af qvinnans rättigheter, den lika arfsrättens införande, inrättandet af flickskolor, bemödandena för folkskolan, för helsovården i arbetarens hem m. m. bevisar allt för den ökade betydelse, man äfven från statsmaktens sida gifver familjelifvet och dess sedliga berättiganden. Man kan säga, att i Europa nu mera endast en röst finnes för att prisa de nationer lyckliga, hos hvilka familjelifvets sedlighet icke är af en ytlig civilisations lättsinne anfrätt. Det har icke alltid så förhållit sig. Ty om äfven hos massan af folken aktningen för ett sedligt familjelif bestått, orubbad af tänkesättets flärd i samhällets högre lager, tillhör medvetandet om dess betydelse för folkens sociala och politiska verksamhet först den moderna tiden. Om också icke strängt vetenskapligt hafva frågorna om familjens betydelse, om qvinnans ställning i densamma och om barnauppfostran i alla länder under senaste årtionden blifvit

behandlade i en rik litteratur. Sysselsättande oss med en undersökning om familjens betydelse, kunna vi derför anse oss vara inne i, hvad man kallar, en af samtidens mest brännande frågor.

Sjette föreläsningen.

Familjelifvets sedliga karaktär.

Mina herrar!

I det föregående hafva vi sökt bevisa riktigheten af den uppfattning af familjen: att den är sedligheten såsom omedelbart tillvarande.

Vi förstå härmed, att den verksamhet, de handlingar, det handlingssätt, som utgör familjens tillvaro, äro en omedelbart gifven sed, i den mening, att densamma, ehuru historiskt förmedlad, hos föräldrarne såsom ärfd sed, modifierad och utvecklad i deras sociala lif, hos barnen såsom genom uppfostran inplantad sed, likväl icke häri har grunden för sin giltighet i familjen, utan i densamma gäller för god sed endast på den grund, att den af dem för sådan erkännes och som sådan stämplas. Hvad till ex. en moder gör för barnens vård och uppfostran, må mer eller mindre öfverensstämma med, hvad hon i sitt eget barndomshem sett och erfarit. Men hon iakttager detta handlingssätt icke på sådan grund, utan hon gör, hvad moderskärleken hos henne kräfver, och dennas vitnesbörd utgör den tillräckliga grunden för hennes handlingssätt. Än mera i ögonen fallande är detta i barnens handlingssätt; ty för dem är tron på och kärleken till föräldrarne den fasta grunden för deras försanthållande och den inplantade sedens giltighet såsom god sed.

Så förhåller sig icke till ex. med seden i det medborgerliga samhället. Individen har normen för sin sociala verksamhet i positiv lag och allmän sed. All handling fordrar visserligen subjektets eget afgörande; men i det sociala lifvet afgör individen öfver det rätta och orätta i sitt handlingssätt på grund af, hvad han anser lag och allmän sed af honom kräfva. Såsom familjemedlem har individen normen för sitt handlingssätt inom sig endast i sitt eget

vetande och viljande, såsom samhällsmedlem utom sig, i den gifna samhällsordningen. Vi säga derför: i den förras handlingssätt har sedligheten en omedelbar tillvaro, i den senares en förmedlad.

Det vidare är: att detta så skall förhålla sig, att det är förnuftigt-nödvändigt, att alltså familjen är förnuftigt-nödvändig gestalt af det sedligt-rätta, i den sedliga verldsordningen.

I all handling hemfaller afgörandet ytterst åt subjektets sedliga samvete. Äfven då densamma i lag och sed har en yttre norm, stannar afgörandet öfver hvad dessa fordra hos den handlande individen. Hvarje handling är i afseende på dess rättsenlighet en ny företeelse, till sin sedliga beskaffenhet, specifikation, skild från alla andra i handlingens verld, och såsom sådan beroende af individens insigt och beslut. Än mera måste detta vara förhållandet, der såsom i familjelifvet denna yttre norm saknas. Här måste individen endast ur sig, ur sitt sedliga samvete bestämma handlingen så, att den tillhör den sedliga verldsordningen.

När det vid öfvergången från pligtläran visar sig, att det goda såsom slutändamål icke kan förverkligas annorlunda än i öfverensstämmelse med en redan bestående sedlig ordning och såsom en länk i denna, kan detta icke fattas så, som om subjektet skulle förefinna denna ordning och sjelft stå utom densamma. Den filosofiska uppfattningen är icke historisk framställning, utan begripande, här begripande af den process, hvari den fria viljans verklighet, det rätta består. Pligten med det goda såsom slutändamål är ett moment i denna process, sedligheten ett annat; handlingen är pligt, och samma handling skall vara sedlig; det ena utesluter icke det andra. Då vi derför säga, att sedligheten såsom sedlig ordning har en omedelbar tillvaro, så innebär detta, att subjektet i sina handlingar tillhör denna sedlighetens omedelbara tillvaro, förnuftenligtvis skall tillhöra den. Denna sedlighetens omedelbarhet skall alltså bevisa sig i subjektets viljande, i sjelfva handlingssättet.

Ett handlingssätt, sådant det nyss ofvan blifvit skildradt, hör derför familjelifvet till. Individen skall omedelbart ur sig bestämma, huru handlingen skall vara beskaffad för att vara sedlig. Han skall bestämma handlingen enligt sitt vetande om den sedliga ordningen;

men handlingen skall icke begränsas och bestämmas af denna ordning såsom tillvarande i andras handlingar än familjemedlemmarnes.

Familjelifvet är denna inom sig slutna krets, hvars ordning af familjemedlemmarne skapas med medvetande om och anspråk på, att densamma likväl skall gälla såsom sedlig, vara i och för sig rätt, skall höra den sedliga verldsordningen till. En nations sed har denna fasta borg, inom hvilken dess tillvaro och utveckling hvarken af de vexlande och stridande sociala intressena kan störas, eller af statsmaktens missbruk förstöras. Ty ingen främmande kan föreskrifva, huru makarne eller föräldrarne och barnen i en familj skola förhålla sig till hvarandra, ingen annan makt än familjemedlemmarnes egen fria vilja förmär ändra detta förhållande. Detta utgör grunden för det ryktbara *adage:* att en engelsmans boning är hans borg. Men antingen det är i lagarne uttryckligen uttaladt eller icke, är förhållandet detsamma hos alla folk, att familjen gäller och erkännes för en sedlig makt, och hvarje menniska, som i en familjekrets eger ett hem, känner och njuter af denna dess frihet.

Menniskan födes till en nations sed såsom till en tidpunkt eller ståndpunkt i den allmänna menskliga utvecklingen, i historien. Detta är naturtvång, likasom på andra sidan döden, som afbryter all hennes verksamhet. Hon födes likaså inom en bestämd familj, med dess fysiska typ (vanligen), stark eller svag fysik, skarpa eller slöare sinnesorganer, temperament, m. m. till dess särtradition och egna sed, i allt detta likaså underkastad naturnödvändigheten. Frågan om denna naturbestämdhet hör endels icke till oss nu föreliggande filosofiska disciplin, utan till psykologin, till läran om den psykologiska utveckling, hvarigenom menniskan behärskar inflytandet af dessa naturliga differenser. Erfarenheten lärer dock, att denna utveckling hufvudsakligen faller inom familjelifvet, och vi skola längre fram i fråga om barnauppfostran till den återkomma. Här fästa vi oss endast dervid, att barnet inträder i en nations sed och i den närvarande tidens bildning öfver hufvud inom familjen, alltså inom denna krets, der sedligheten har formen af omedelbart gifven sedlig ordning. När vi alltså säga: det är naturtvång, att barnet kommer till verlden just i denna bestämda familj, inom denna nation, på denna tid böra vi tillägga: men det är äfven förnuftigt, att

sedligheten för menniskan skall hafva denna form att vara henne omedelbart gifven, att seden af henne skall omedelbart erkännas för rätt. Detta har för oss visat sig hafva den närmare betydelse, att i familjen seden skapas, nämligen såsom familjens sed, omedelbart af familjemedlemmarnes sedliga samvete bestämmes; och man kan sätta i fråga, huru det är möjligt, att barnet såsom familjemedlem kan deltaga i detta familjesedens bestämmande. Till förklaring häraf kan det redan här åberopas: att dock äfven barnets handlingar af dess vilja bestämmas, ehuru det bestämmande momentet i dess viljande är och skall vara det kärleksfulla förlitandet till uppfostraren och sträfvandet att med dennes gillande bibehålla hans återkärlek. Härmed bör dock icke förstås, att motivet för barnets goda sed vore en så kallad egoistisk beräkning. Kärleken till föräldrarne sammanfaller hos barnet med kärleken till det goda, till den hos detsamma inplantade goda seden, och dess viljas afgörande är sålunda ett sedligt afgörande. För det andra lärer erfarenheten, att barnen icke i ringa mån medverka till familjesedens skapande. Barnets tillkomst pålägger makarne, såsom man säger, nya och högre pligter, föräldrakärleken manar dem icke blott att för barnen dölja det onda exemplet, utan att i sitt eget lefverne positivt iakttaga god sed, och allt efter som barnen uppväxa, blifva icke blott de äldre tillika de yngres uppfostrare, utan äfven familjens lefnadsordning, hemmets sysselsättningar, förändras i mer eller mindre mån likasom vetandet, insigten och åsigterna inom familjen, samt under inflytandet af allt detta äfven handlingssättets sedlighet.

Det för vår undersökning vigtigaste i denna sida af familjelifvet är dock det anförda: att det naturtvång, hvilket prædestinerar barnet att upplefva inom en bestämd familj och blifva delaktig af dess sed, har sin högre betydelse i sedlighetens väsende att tillvara såsom omedelbart gifven sedlig ordning. Man kan negativt utlägga detta förhållande sålunda: att sedligheten icke skulle kunna hos menskligheten bevaras, om den icke genom uppfostran inplantades hos menniskan under barnaåren och i familjens skydd, förrän passionerna vaknat och förrän det sociala lifvets egoistiska intressen, frestelser och onda exempel vunnit makt öfver henne. Denna reflexion torde väl erkännas för sann, sådane förhållandena nu en

gång äro. Men förnuftet och filosofin nöjer sig icke härmed, utan fordra insigt i sjelfva de gifna förhållandenas förnuftiga nödvändighet. Leibnitz sökte visa, att Gud bland alla verldar skapat den bästa. Man har dertill medgifvande sagt: den är åtminstone den bästa verld, menniskan känner. Men hvad som skall bevisas är, att den är den enda möjliga. Den positiva utläggningen i förevarande fråga är derför den, att anförda form af omedelbarhet, omedelbar tillvaro, tillhör sedligheten, den sedliga verldsordningens väsende.

Härmed är likväl icke frågan besvarad: hvarför denna bestämda individs tillvaro infaller på denna tid, icke på någon annan — hvarför han tillhör denna nation, icke en annan? Sådana frågor kan filosofin icke besvara. Historien söker göra det genom att visa, att en verldshistorisk tilldragelse af föregående händelser varit framkallad på den tid, den inträffat; och deraf kan dragas den ytterligare slutsats, att någon eller några individers lif, hvilka varit tjenliga redskap för den i fråga varande handlingens utförande, tillhört den sedliga verldsordningen. Men om äfven hvarje tids kraf finner sin rätta man, är dermed just icke sagdt, att denne nödvändigtvis bort föra detta namn och vara född på detta år och af denna moder, hvarom allt historien nu vet att berätta. Ingen individs tillvaro bör väl anses vara för menskligheten likgiltig, men ingen individ är heller för den oumbärlig. Naturnödvändigheten har i anfördt hänseende obestridligen ett stort utrymme. Men det nyss sagda innebär, att detta icke inverkar på menskligheten öden. Historien hjelper sig, när rätta stunden är slagen. fram med ganska litet. Att fantisera öfver, hvad som kunnat hända, om icke en födelse eller ett dödsfall mellankommit, är deremot en uppenbart bortkastad möda. Emellertid kan det visserligen falla sig tungt för individen att bära korset af en tillvaro, till ex. under tider af en nations sedliga förfall. Men för det första har menniskan på hvarje tid och under alla omständigheter mycken tunga att bära, och för det andra finnes ingen säkerhet derför, att individen under lyckligare förhållanden skulle något uträttat, värdt att omtala. Att menniskan icke finner sin plats i verlden, bevisar intet mot tidehvarfvets lämplighet, men väl för individens egen svaghet och

oförmåga. Dock bör det erkännas: handlingens verld är i hvarje fall rik på brister och sorg. När menniskan i den utfört sitt värf, är vetandets verld hennes tillflykt och tröst — en tillflykt, hvilken i det religiösa vetandet står alla öppen.

Mycket kunde ännu vara att säga härom, men det skulle föra oss för långt ifrån vårt närmaste ämne. En nationalhistoriker och en fysiolog kan det väl förefalla främmande, att den sedliga verldsordningen skulle hafva något att skaffa med individens födelse och död. Men äfven blott historiskt fattadt, har ett sådant yrkande sina goda skäl. Äfven naturalhistorikern måste finna, att en sådan uppfattning är riktig redan med afseende å de odlade växterna och husdjuren, af hvilka hela varieteter och raser äro historiskt framkallade, och hvilka till milliarder individer växa upp i trakter på jorden, der menniskohand fört dem till lifvet. I än högre grad gäller detta de menskliga individernas egen tillvaro, hvilken med hundratals band är fästad vid folkens och familjernas historiska öden, såsom äfven den ärfda fysiska familjetypen är af historiska inflytanden bestämd. Dock det är icke detta, hvarom här är fråga. Individens födelse må också vara, hvad den icke är, en helt och hållet blind nödvändighet. Vi säga då blott: den har likväl såsom all naturprocess i den sedliga verldsordningen en bestämmelse, som icke är af naturprocessen beroende, och denna är, att sedlighetens tillvaro förutsätter, att dess väsende kräfver, att menniskan sålunda skall födas till en omedelbart gifven sedlig ordning, som derför icke kan vara hennes eget fria val. Detta är en nödvändighet, som tillhör frihetens egen verld.

Af det föregående framgår, hvilken den karaktär är, som utmärker den sedliga handlingen i familjen. Då det vid den anticiperade öfversigten af den sedliga handlingens gebit i en tidigare föreläsning (den fjerde) kort antyddes, att i det sociala lifvet laglydnaden, i den politiska verksamheten patriotismen skall gifva handlingen dess sedliga karaktär, lemnades frågan om den familjelifvet utmärkande sedliga karaktären oberörd för att här på dess rätta plats upptagas. Laglydnad och patriotism kunna beteckna en sinnesstämning, en känsla, men också en böjelse, ett intresse, hvarur handlingen utgår, och slutligen sjelfva handlingens objektiva

karaktär, den stämpel, handlingen bär uppå sig, och som karaktäriserar densamma såsom sedlig. Det synes väl vara något främmande att tala om laglydnaden såsom en känsla. Men om man säger aktning, vördnad för lag och sed, torde uttrycket anses tillåtligt, och sakförhållandet lättare erkännas för riktigt.

Herrarne känna från våra gemensamma psykologiska undersökningar, att jag på anförda skäl icke ansett den vanliga åsigten af känslans betydelse och förhållande till vetandet och viljandet för väl grundad. Andens teoretiska förhållande kan väl öfver hufvud skiljas från dess praktiska, i synnerhet om man noggrant vidhåller, att viljandet såsom verkligt, i egentlig betydelse, är handling. Men såsom vetandet ingår i viljandet, emedan föresatsen, afsigten, ändamålet i handlingen äfvensom medlen för dettas förverkligande måste vara medvetna, föreställas, tänkas, så ingår äfven i vetandets process ett viljande, en håg, ett beslutande, som ger åskådningen, fantasin, föreställningen, tänkandet dess riktning. En sådan håg är känslan, som låter medvetandet med behag dröja vid det ena objektet, med obehag vid ett annat, och som i synnerhet vid fantasins friare spel framträder med synnerlig styrka, men äfven åtföljer åskådningen icke mindre än tankens sysselsättning med det öfversinnliga, såsom vid njutningen af ett landskaps skönhet och i den religiösa andakten. När känslan gör sig gällande äfven i handlingen, är det för en klar uppfattning af den psykologiska processen härvid sakenligast att föra känslan till det med handlandet förknippade vetandet och icke förblanda den med drift, böjelse, begär och intresse, hvilka momenter i viljandet tillhöra endast det praktiska förhållandet, handlandet, och icke såsom känslan återfinnas äfven i det rent teoretiska. När vi derför säga: familjekärleken, derunder inbegripna den äktenskapliga, föräldra- och barna-kärleken, utgör den sedliga karaktären i familjelifvet, i familjemedlemmarnes handlingar, böra vi icke stanna vid den föreställning om densamma, som först erbjuder sig, att kärleken är en känsla. Ty kärleken är äfven en böjelse, ett intresse, ett förnuftigt viljande, hvilket såsom handlingens ändamål skall i den bevisa sig, gifva handlingen dess karaktär, dess prägel, och som derför bestämmer dess innehåll och form.

Härvid böra vi ännu erinra oss en annan, men i läran om det moraliska tillräknandet ingående bestämning i afseende på ändamålets betydelse. Afsigten med en handling betyder den blott subjektiva föreställningen om, hvad genom en handling skall åstadkommas. Afsigten är derför fördold för hvarje annan än den handlande individen sjelf. Ändamålet deremot är begreppet om, hvad i handlingen skall objektivt förverkligas, och detsamma ger derför handlingen dess förnuftiga betydelse, stämplar densamma äfven inför andra individer till, hvad den är. När afsigten sammanfaller med ändamålet, förlorar den sin subjektivitet, blir objektiv, i handlingen uppenbar. Vi kalla den då icke för afsigt, utan för handlingens motiv, det handlingen motiverande (moverande, verkande) viljandet. Det är icke afsigten, som leder menniskan att handla, utan ändamålet utgör för henne motivet dertill. Motivet är derför handlingens förutsatta slutändamål, som verkar sin egen verklighet. Det vill säga, handlingens motiv skall vara så beskaffadt, att det intet annat innebär än det förverkligade slutändamålet, ty om så icke förhåller sig, motsvarar individens görande icke, hvad han vill göra, och handlingen är icke fri, hans fria viljas verk. I den sedliga handlingen förutsättes denna öfverensstämmelse mellan motiv och slutändamål. Det är till ex. förgäfves, att individen föreger sig hafva haft en laglydig afsigt, om handlingen är lagstridig. Likaså dömer historien öfver den patriotiska handlingen, icke efter möjliga patriotiska afsigter hos den handlande individen, utan efter det realiserade ändamålet, handlingens patriotiska karaktär.

Om man nu är villig att medgifva, att förhållandet familjemedlemmarne emellan bör styras af kärlekens anda, så torde det likväl förefalla mången tveksamt att antaga, att detta förhållande icke är sedligt, om icke kärleken tillika utgör dess ändamål, icke blott dess motiv. Eller kanske rättare: man finner, att de handlingar, som konstituera familjelifvet, hafva ett mångfaldigt vexlande innehåll af små och stora omsorger, som hvar för sig utgör stundens ändamål, och man fattar icke rätt meningen med, att likväl kärleken skall utgöra det i handlingarne blifvande, identiska ändamålet. Till sakens upplysande bör det medgifvas, att detta är ganska riktigt: individen tager äfven i familjelifvet handlingens innehåll ur sina

begär och intressen. Detta innehåll specificeras efter hvarje dags och stunds vexlande kraf på mångfaldigt sätt. Men i hvarje stund återkommer också frågan: är detta innehåll såsom handlingens ändamål rätt? Hvilka medel för dess förverkligande äro de rätta? Härom kan individen öfverlägga med sig sjelf, kan söka upplysning, uppställa allmänna grundsatser och reglor för sitt handlingssätt, pröfva handlingens öfverensstämmelse med dem — och bör göra allt detta för att handla förnuftigt — kan vidare öfva sig i att lägga band på sina begär och intressen för att icke låta dem växa ut till passioner, lika så på sina sinnesrörelser och sina känslor för att göra sagde öfverläggning möjlig. Detta kan allt, såsom lätt inses, subsumeras under den i pligtläran afhandlade pligten att sträfva till fullkomlighet i vetande och viljande. Vi kunna dock icke här åter genomgå hela den följande utvecklingen af läran om det moraliskt rätta, som visat, huru fullkomligheten såsom ändamål icke ger den sökta enheten mellan motivet och slutändamålet. Det är tillräckligt att erinra, att resultatet af denna utveckling är fordran på handlingens öfverensstämmelse med den sedliga verldsordningen. Och det är denna punkt, som vid allt det nyss anförda ännu för den öfverläggande individen återstår att afgöra. Med rätta säger man, att hvarje dag har sin omsorg. Men detta har i fråga om handlingens sedlighet den högre betydelse, att hvarje handling i den sedliga ordningen har sin plats, af hvilken dess beskaffenhet skall bestämmas; och den ena dagen och stunden är i detta hänseende icke den andra lik. Hvarje öfverläggning måste hafva ett slut: ett beslut i öfverensstämmelse med stundens fordringar måste fattas. Det är härvid handlingens sedliga karaktär måste göras gällande. Detta sker i familjelifvet derigenom, att kärleken afgör, och så, att handlingen bär vitne om detta afgörande: det vill säga: derigenom att kärleken såsom bestämmande öfver det rätta i handlingen gör sig sjelf till dess, innehållet rättfärdigande ändamål, genom hvars förverkligande handlingen är, sådan den bör vara. Ty bär handlingen vitne derom, att den är af kärleken verkad, bär den på sig denna prägel, så är kärleken uppenbart såsom ändamål i handlingen förverkligad. I öfrigt må handlingens innehåll vara hvilket som helst, till ex. angå familjeegendomens

vårdande eller barnens fysiska vård eller deras undervisning eller sedliga uppfostran. Allt sådant utgör det närmaste ändamålet i densamma. Det skall allt till sin beskaffenhet bestämmas af slutändamålet — det rätta, här det sedligt rätta, det enda ändamål, som kan sammanfalla med sitt motiv. Detta motivet motsvarande sedliga ändamål är i familjelifvet familjekärleken, som derför utgör dess sedliga karaktär.

I all mensklig handling kräfver dess sedlighet en sådan öfverensstämmelse mellan motiv och förverkligadt ändamål. Alla partiela ändamål äro af den beskaffenhet, att en sådan öfverensstämmelse icke kan i afseende å dem ega rum. Man säger till ex. hungern är motivet till, att någon individ arbetar. Men icke är detta motiv i arbetets produkt synbart såsom dess ändamål. Om man tycker sig vara säkrare, i fall man säger: hungern är motivet till att menniskan äter, så är dock denna utsago lika haltande; ty för hvarje sedligt verksam individ är naturbehofvets tillfredsställande medel, icke ändamål, bör så vara hos alla menniskor. Äfven i handlingar, som vitna om sjelfuppoffring, till ex. en moders omsorg vid sitt barns sjuksäng, utgöra hvarken sjelfuppoffringen eller sjelfva handlingens bestämda innehåll, till ex. vakandet, läkemedlens ingifvande o. s. v., öfver hufvud det i handlingen realiserade speciela ändamålet, dess motiv. Man kan fatta motivet allmännare och säga: bevarandet af barnets lif är motivet i alla dessa handlingar, och de vitna derom. Men detta ändamål, som skall utgöra motiv, är icke i dessa handlingar förverkligadt. Hvad man här kallar motiv är en afsigt, till hvars tillvaro man af handlingarna kan sluta. Detta utgör exempel på den andra sidan af omotsvarigheten mellan hvad man kallar motiv och ändamål. Sådane motiver kunna genom handlingen tillfredsställas, afsigten vinnas, men också icke. Och frågan om slutändamålet återstår dock alltid. Så kan det icke vara slutändamålet i sist anförda exempel, att barnet skall lefva — endast vegetera på jorden. Alla sådane motiv och ändamål äro, för sig fattade, af den art, att de göra handlingen ofri, emedan hvad subjektet i dem vill icke förverkligas. Endast det rätta kan såsom ändamål och såsom motiv öfverensstämma, och i det rätta såsom sedligt rätt finnes alltid denna öfverensstämmelse. Det är

blott i bestämmandet af det rätta och dess förverkligande, som viljan är fri. Men der det rätta är slutändamålet, der frigöres hon äfven i hänseende till handlingens innehåll i öfrigt derigenom, att dettas beskaffenhet af slutändamålet bestämmes.

Så skall familjelifvets verksamhet af dess sedliga karaktär bestämmas, och det tillhör läran om familjen att uppvisa, hvilken denna verksamhet är och huru bestämmandet sker, med andra ord, att utreda, hvari den sedliga verksamheten i familjen består.

Huruvida all mensklig handling verkligen bör i afseende på dess sedliga karaktär hänföras till familjekärleken, laglydnaden eller patriotismen, eller med andra ord, huruvida dessa bestämningar äro nog omfattande och betydelsefulla för att utgöra likasom pröfvostenar på sedligheten i all mensklig handling — denna frågas besvarande måste öfverlemnas åt samhällsläran i dess helhet. Hegel är den, som uppmätt och indelat den menskliga verksamheten i familjelif, social och politisk verksamhet. Att finna på någon mensklig handling, som icke tillhör någon af dessa kretsar, torde lika litet lyckas någon annan. Här hafva vi blott att tillägga, att den ena verksamheten icke utesluter, utan tvärtom förutsätter den andra, således icke heller de särskilda bestämningarne för handlingens sedliga karaktär. Det synes icke vara svårt att inse och medgifva, att en god husfader äfven är en god medborgare och patriot. Men der finnes visserligen en åtskillnad: ehuru till ex. en makes och faders förhållande i familjen för en yttre betraktelse kan vara patriotiskt, emedan, då detsamma vidmakthåller god sed i familjen, det äfven upprätthåller nationens sedlighet, så framstår likväl icke det senare i sjelfva handlingen, såsom bestämmande dess sedlighet, utgörande dess sedliga karaktär, dess motiv och ändamål. Likaså är omvändt det patriotiska handlingssättet till ex. hos en fäderneslandsförsvarare tillika en akt af familjekärlek, ty han försvarar hus och hem, föräldrar, maka och barn, familjemedlemmarnes framtid jämte nationens, ehuru icke det senare, utan det förra — uppoffringen för fäderneslandet — ger handlingen dess objektiva, sedliga karaktär. Båda arterna af verksamhet innebära äfven aktning för sed och lag, hvilken skall saknas lika litet hos patrioten som hos familjemedlemmen.

Det inses lätt, att hvad i pligtläran kallades det sedliga samvetet, här i handlingens sedliga karaktär får sin närmare definition. Kärleken till barnet till ex. är i detta förhållande en moders sedliga samvete. Från dess afgörande finnes ingen appell. Samhällslagen och statsmakten äro mot detta afgörande maktlösa — skola så vara; ty det är i sin krets högsta rätt och högsta makt, erkännes derför som sådan i alla folks medvetande och sed.

Öfver hufvud vinna i den sedliga verksamheten alla pligtlärans bestämningar sin sanna betydelse. Så i familjen. Der familjekärlek finnes, der finnes sträfvande till lycksalighet och fullkomlighet, ömsesidigt moraliskt erkännande, utöfning af rättvisans och välviljans pligter, det goda såsom handlingens ideala ändamål, samvete, äfven såsom medvetande om godt och ondt, i fel, ånger och försoning, nämligen icke blott i scener, utan i handling, och i det sedliga samvetets erkännande af, att familjen och dess lif tillhöra en allmän sedlig verldsordning.

Sjunde föreläsningen.

Äktenskapet.

Mina herrar!

Ett mycket begagnadt talesätt lyder: »Naturen är allas vår moder». För menniskan är dock naturen en mycket sträng moder. Ty att börja med ger hon henne endast det nakna lifvet jämte en fullständig hjelplöshet för dess bevarande och uppehållande. Redan de gamle sade: luften och vattnet äro allas gemensamma egendom; och ehuru denna eganderätt, hvad vattnet angår, har sina inskränkningar, gäller den dock oinskränkt om luften, hvilken äfven det nyfödda barnet tager i besittning såsom naturens enda gåfva åt detsamma. Men i öfrigt måste menniskan tillkämpa sig alla gåfvor af den gemensamma modern, och en betydlig del af det menskliga civilisationsarbetet består i öfningen att vinna makt öfver naturen och dess håfvor.

Dock har naturen del i ännu en gåfva, den dyrbaraste, som blifvit menniskan gifven, modersvården. Moder! — heliga ord,

vid hvars nämnande millioner i sitt sinne med rätta böjt knä och prisat Gud. Jag skulle säga: det är naturens högsta värde och ära att hafva del i denna gåfva åt menskligheten. Ty genom modersömheten har hon möjliggjort historien, hvilken dock sjelf har största andelen i gåfvans värde.

Huru ringa naturens andel i densamma varit och är, finna vi af historien om erkännandet af hvad man kallat qvinnans berättiganden. I det moderna samhället riktas fordringarne på detta berättigande till qvinnans deltagande i den sociala och äfven den politiska verksamheten med den ifver, att man nära nog glömmer hennes äldsta, fastaste och mest omfattande rättstitel: modерskallet. Såsom menniskan alltid aktar det, hon eger, ringa emot det, hon eftersträfvar, så förgäta vanligen sagde berättigandens både manliga och qvinnliga sakförare, att qvinnan äfven i det sociala lifvet, åtminstone i den kristna staten, åtnjuter ett erkännande, som der icke tillkommer mannen. En man är i samhällslifvet erkänd och aktad för, hvad han gjort sig till, i mån af sin insigt, sin drift, sin redbarhet. Så kallade lyckans håfvor, börd, ärfd förmögenhet m. m., hvilka i samhällets barndom gällt för de anspråks skull, som på dem kunna ställas, hafva mer och mer förlorat i betydelse, sedan en mera utbredd intellektuel bildning vidgat utrymmet för valet af de allmänna angelägenheternas handhafvare. Qvinnan, äfven den ogifta, aktas utan vidare, endast genom att vara till. Denna aktning grundar sig på hennes framtida kallelse eller hos den gifta qvinnan på denna kallelses uppfyllande *).

Emedan i läran om familjen ingen annan plats lämpar sig för ämnets betraktande, må jag här med några ord framställa min åsigt om qvinnoemancipationen.

Det synes mig uppenbart, att anspråket härleder sig från vårt samhällslifs brister, icke från dess högre utveckling, ehuruväl den senare kan anses ega något sammanhang med de förra. För min del har jag mig icke bekant, att någon lycklig maka och moder skulle fört emancipationens talan. Hos mödrar, som till sin sorg,

---

*) Här hade Snellman anfört något citat ur Schillers skrifter, hvilket han ej i sitt manuskript upptecknat.

såsom i dylikt fall alltid, hafva äldre ogifta döttrar, vore dock ett sådant uppträdande icke att undra på. Men de qvinnliga sakförarene utgöras af sådane äldre ogifta fruntimmer och en och annan qvinna, som i sitt äktenskap lidit skeppsbrott, väl sällan utan egen skuld deri. I städerna vållar flärden hos de mera bildade samhällsklasserna och sedeförderfvet öfver hufvud, att så många qvinnor förblifva ogifta. De stående arméerna verka dertill bland den stora massan både i stad och på landsbygd. Naturen sörjer derför, att förhållandet i antal mellan könen är temligen jämnt; och äfven om männerna i följd af sin verksamhet äro mera utsatta för lifsfaror, jämnas detta af de faror, för hvilka sjelfva moderskallet utsätter qvinnan. Och en icke ringa del af dödligheten bland männen förorsakas icke af strängare arbete och faror, utan af osed och laster, hvilka, äfven om de qvarlemna ett uselt lif, betaga så mången man möjligheten att grundlägga ett hem för maka och barn.

Man må nu, så mycket man behagar, demonstrera om gagnet för mannen af att erhålla en hustru, som förmår försörja sig sjelf, reda sig i alla samhällsförhållanden, kanske också sköta politiken, så tror jag ingen af herrarne finner en så emanciperad och fulländad qvinna mera begäransvärd, än hon skulle varit dessa dygder förutan. I detta fall anser jag herrarnes åsigt bero icke blott på ett skällöst tycke, utan delas af hela det manliga slägtet och detta på god, förnuftig grund. Man må helt och hållet lemna å sido mannens berättigade anspråk på lycksalighet i äktenskapet och behaget af samlefnaden med en för egen räkning trafikerande och politiserande hustru. Ty derom kan ännu sägas, att männerna icke rätt förstå att värdera sin kommande lycka, och kanske tilläggas, att den är för menskligheten likgiltig. Men hvad som icke är likgiltigt, är den sedliga ordningens fortvaro.

Det medborgerliga samhället är tummelplatsen för de egoistiska intressena och sträfvandena. Få äro de, som ur deras strid utgå obesmittade. Allt menskligt förderf är samhällsförderf, ty äfven då förderfvet nått familjen, har det i den inträngt ur samhällslifvet. Den politiska verksamheten åter, äfven der den ledes af patriotismen, är af den art, att den framför all annan verksamhet upptager menniskans hela håg och sinne och fostrar derför i

partistriderna den politiska passionen, som i så hög grad utmärker vigtigare perioder i en nations politiska utveckling. Mannen är genom sin fysik, naturligt temperament, uppfostran och tidig vana utrustad och härdad för all denna kamp och strid, i hvilken dock de flestas själslugn skulle gå under, om icke familjen erbjöde dem en tillflykt ur densamma. Familjen ger denna tillflykt, i den mån den är af striden oberörd, emedan i samma mån derstädes råder den sedliga anda, af hvilken familjelifvet upprätthålles. Skulle qvinnan allmänt deltaga i männernas sociala och politiska sträfvanden, skulle denna anda, familjekärleken, och med den all god sed, ur familjen försvinna. Ty seden vårdas i den förnämligast af qvinnan och kan endast af henne grundläggas, nämligen derigenom, att hon utträder ur den ena familjen, sitt barndomshem, för att öfvergå i den andra, det nya hem, hon grundar, oberörd icke blott af samhällsförderfvet, utan äfven af all samhälls- och stats-lifvets oro, strid och passion. Hon är i familjen företrädesvis den ärfda sedens bevararinna, på grund af hvilken den nya familjens sed kan byggas; medan denna tradition hos mannen är grumlad genom en längre eller kortare tids lefverne utom familjebandet och äfven af mer eller mindre upplösande teorier, hvarigenom han blir oförmögen att grundlägga en familjesed. Att det oskyldiga sinne, den finkänslighet och takt, som äro qvinnans uteslutande besittning, och som göra henne till sedens bevararinna i familjen och äfven i dess närmaste relationer, i sällskapslifvet, tillkomma henne just derigenom, att hennes lif och verksamhet icke gått utom familjelifvets gränser, behöfver icke bevisas *).

Men faran är visst icke stor. Tingens ordning, både den naturliga och den sedliga, skall i all tid fästa qvinnan inom denna gräns. Der samhällsförhållandena i större skala drifvit henne utom densamma, såsom i de stora städerna och bland arbetarebefolkningen vid fabrikerna öfver hufvud, har det icke skett till familjelifvets och sedlighetens fromma. Derstädes, såsom vid det undantagsförhållande öfver hufvud, att ett antal ogifta qvinnor finnas, hvilkas uppehälle beror af deras egen omsorg, och hvilkas uppfostran sätter

*) Äfven här hade föreläsaren användt citat ur Schillers skrifter.

dem ur stånd att såsom tjenarinnor söka skydd inom familjens krets, bör utan tvifvel samhället för dem göra, hvad ske kan, åtminstone icke genom en för närvarande samhällsskick föråldrad civil- och ekonomisk lagstiftning samt polisordning lägga hinder i vägen för deras verksamhet. En sådan emancipation är i hvarje fall berättigad. Likväl ser man till och med från Förenta Staterna, der den största arbetsfrihet i förening med den största arbetstillgång finnes, klagan föras deröfver, att i städerna ett qvinnoproletariat tillväxer, vålladt deraf, att unga qvinnor från landsbygden der samla sig, dragna dit af fåfänga, flärdlystnad, förhoppningar att komma ur sitt stånd, sin samhällsklass, till ett lättare arbete och ett mera förfinadt lefnadssätt *). Öfver allt kan man se små spår häraf. Men i våra förhållanden är det i synnerhet embetsmäns döttrar, som befinna sig i det beklagliga förhållande att nödgas sjelfva sörja för sin utkomst. Hos ett litet folk måste antalet af embetsmän vara proportionsvis talrikare än hos ett större. En stor del af dem måste stanna på de lägre platserna. Våra pensionskassor, frukten af en omsorg och sparsamhet, som i de flesta länder saknats, äro likväl ännu otillräckliga att försörja deras efterlemnade. Tidiga dödsfall öka de värnlösa döttrarnes antal. Det är blott menskligt, att dessa erhållit en uppfostran, som för dem inskränker valet af arbete till egen försörjning. Qvinnoemancipationen har väl här saknat sakförare, men den ogifta qvinnans ställning icke behjärtande, så att både lagstiftare och administration utvidgat kretsen för hennes sjelfförsörjning.

Vi återvända från denna utflykt, som likväl icke varit främmande för ämnet, och hvars mening längre fram skall vinna ytterligare stöd. — Jag har icke talat om en förfelad naturbestämmelse såsom emancipationens sannolika följd i talrika fall. Ty derpå ligger ingen vigt, emedan tillfällighet hör naturordningen till. Milliarder växter och djur förgås utan att hafva hunnit till sin utvecklings mål. Den sedliga bestämmelsen deremot skulle förlora denna sin betydelse, om den vore tillfällig, om tillfälligheten skulle tillhöra dess väsende, om det vore rätt att anse den sedliga bestämmelsens

*) Riehl hade här citerats.

uppfyllande af individen för likgiltig, emedan den dock uppfylles af andra individer. Menniskan måste i detta som i andra hänseenden resignera sig i den ställning, som samhällslifvets brister pålägga henne. Men det tillhör samhället att i, hvad ske kan, bota dessa brister.

Naturbestämmelsen verkar i könskärleken såsom naturdrift. Men den sedliga bestämmelsen förädlar denna till den böjelse, hvilken utgör förnämsta delen af ungdomslifvets poesi och af skaldernas sånger. Denna ungdomskärlekens poesi kan anses hafva en dubbel grund: den ena att menniskan vid den åldern står inför det djupaste naturmysterium, lifvets upphof, af hvars makt hennes varelse genombäfvas; den andra, mäktigare, att denna böjelse kallar henne till en verklig själarnes harmoni, nämligen att åt barnen öfverlemna det ädlaste, föräldrarne tänka och vilja, och sålunda hos ett tänkande och viljande väsende sammangjuta bådas andliga tillvaro. Så länge den icke uttalar sig eller eljes manifesterar sig i handling, utan blott har formen af en känsla, är den hemfallen åt fantasin, hvilken ikläder denna aning sina egna sjelfvalda former. Ynglingen älskar icke den individ, som är föremålet för hans kärlek, utan det ideal, hon representerar. Ungdomskärleken gör derför något hvar till poet och många äfven till versskrifvare. Det är lika oförnuftigt som trivialt att bele densamma såsom endast en illusion, en ungdomsdårskap. Hängifvelsen åt idealet förer menniskan till den sanna verkligheten, hvilken för det prosaiska hvardagsförståndet förblir en okänd makt, hvars viljelösa tjenare detta förstånd likväl är. Med ungdomskärleken följer entusiasmen för menskligheten högsta intressen. Den betecknar inträdet i den medvetna verksamheten för den sedliga verldsordningens utveckling. Den ideala pligten med det goda såsom slutändamål utgör ett moment i alla sedliga sträfvanden; men i denna period af lifvet, då dessa sträfvanden ännu blott tillhöra en nära liggande framtid, då viljandet såsom medvetet sedligt sträfvande ännu icke utgått i handling, är det Goda såsom ideal endast föremål för känslan, kärleken till det Goda, och denna känsla stegrad till entusiasm. Sjelfva detta förhållande, att med ungdomskärleken följer entusiasmen för det Goda, för idealet i den sedliga verldsordningen öfver hufvud, vitnar

för riktigheten af den ofvan angifna förklaringen öfver böjelsens mellan könen sedliga grund. Denna är närmast den sedliga ordningen i familjen och dess väsentligaste moment makarnes i kärleken till barnen förenade kärlek. Men fantasin går utöfver denna krets ända till den sedliga verldsordningens yttersta mål, den allmänna menskliga utvecklingen; hvarför ungdomsentusiasmen, om den också dröjer vid de mellanliggande stadierna och värmes för sociala, än mera för patriotiska ändamål, dock företrädesvis har ett kosmopolitiskt, allmänt menskligt syfte.

Huru denna känsla gestaltar sig från qvinnans sida, är icke lätt att säga. Jag tror, att ännu ingen qvinna uppriktigt redogjort derför. Orsaken torde vara, att den i ett ädelt qvinnligt sinne åtföljes af en skygghet, som icke ens tillåter den egna blicken att hvila derpå. Att den likväl äfven hos jungfrun är förenad med entusiasm för det Goda, detta har för sig tillräckliga bevis. Men denna entusiasm dröjer mera än ynglingens vid det närmaste, vid idealet af ett lyckligt hem — jag tror i detalj utsmyckadt — och då den går derutöfver, ser den, såsom naturligt är, det Goda verkadt och utfördt af det älskade föremålet, genom hans insigt, håg och mod. Häri förekomma, såsom synes, icke några emancipationsplaner. Allt detta gäller dock egentligen, sedan förbundet är afgjord sak. Derförinnan råder den nämnda skyggheten dubbelt stark; ty för qvinnan är det en sann våda att i otid röja sig. Hon kan välja, först sedan någon erbjudit sig, och hon måste bespara sin kärlek för den, hon väljer. Hyser hon derförinnan en starkare och allvarligare känsla, måste hon sträfva att dölja den till och med för sig sjelf.

Det vemod, som åtföljer ungdomskärleken, är en för-aning af döden såsom följd af såväl naturbestämmelsens som den sedliga bestämmelsens uppfyllande. Denna uppfattning stöder sig på den psykologiska slutsats, att känslan öfver hufvud innebär medvetandet om allt det innehåll, som ur densamma utvecklas, ehuru det icke på känslans ståndpunkt kan i bestämda begrepp uppfattas. Begreppsenligt åter, enligt med naturens ordning, är det, att den lefvande individen i slägtets fortplantande nått sin bestämmelses och sin lefnads mål; likasom å andra sidan med barnens utträdande ur familjebandet familjens

och äktenskapets sedliga ändamål är förverkligadt, och föräldrarne såsom sådane fyllt sitt lifs bestämmelse.

Men erfarenheten lärer, att äktenskapen icke stiftas af ungdomskärleken? Nej och ja. Detta beror af olika sed, hos skilda folk, i skilda samhällsklasser, af särskilda familjeförhållanden, slutligen af det individuela lynnet, individuel sedlighet eller osedlighet. Det är väl, och det är illa, att så icke sker, efter omständigheterna. Det är väl, emedan det är en tillfällighet, till hvilket föremål i synnerhet ynglingens första kärlek vänder sig. Valet måste alltid vara begränsadt. Det kan efter olika lefnadsförhållanden vara detta mer eller mindre, men är i de år, då böjelsen vaknar, vanligen inskränkt. Det är väl, emedan en känsla genom sin natur kan vara fastare eller flyktigare, och på densamma för sig intet fast, sedligt förhållande kan byggas. Det är illa, emedan äktenskap afslutade utan all ömsesidig böjelse icke gifva garanti för, att i dem den kärlek skall vakna, som man med rätta kallar den *äkta*-kärleken, och på hvilken det sedliga förhållandet i familjen grundar sig.

Hos de romaniska folken saknas, hvad likväl tyskarne benämnt med ett franskt ord »sentiment», i betydelsen af en djupare, varmare idealiserande känsla, som i mera utmärkande grad är de germaniska folkens tillhörighet. Hos de romaniska folken äro böjelserna häftigare, intressena lifligare och yttra sig snabbare i handling, utan att länge dröja i teoretisk form för föreställningen och fantasin, i hvilken form känslan har sitt område. Man kan väl icke säga, att den poetiserande kärleken uteslutande tillhört de kristna folken, ehuru den visst hos de antika var af mindre betydelse. Men först kristendomen har med läran om alla menniskors likhet inför Gud och försoningsläran, som gör individen ensam ansvarig för sitt väl och ve, i högre mening frigjort qvinnan, ehuru icke på modernt emancipationssätt. I bredd med denna qvinnans frigörelse har erkännandet af familjens frihet och sedliga berättigande tillvuxit, och i sammanhang härmed ungdomskärlekens idealitet utvecklat sig. Hos de germaniska folken mötte kristendomen redan en god grund för detta sitt inflytande. Hos de romaniska råder i förhållandet könen emellan öfver hufvud häftigare passion, men äktenskapet är dock hos dem mera uteslutande förståndssak och beräk-

ning. Föräldrarnes sträfvande är att samla en hemgift åt döttrarne, och, när den är i ordning, afslutas giftermålet. Äfven i borgarståndet och bland förmögnare landtmän är det sed att lemna döttrarne att uppfostras i klostren. De inträda derifrån i den nya familjen jämförelsevis utan tradition från den gamla. Den äktenskapliga kärleken och familjelifvet är vanligen derefter. Och ehuru förhållandet hos den stora massan af landtfolket är ett annat, saknas i sydvestra Europa öfver hufvud det germaniska familjelifvets innerlighet.

Öfver allt gör sig dock vid äktenskapets afslutande icke blott böjelsen, utan äfven förståndigt bedömande af förhållandena gällande, dels hos kontrahenterna sjelfva, dels hos föräldrar och andra målsmän, som öfver dem ega inflytande. Ungdomskärleken tvingas stanna vid känslans form. Det är icke blott nödtvång, utan sedlig ordning, att en familj icke skall lättsinnigt sättas i verlden utan medel att trygga sitt sjelfbestånd. Mannen skall hafva en fast ställning i samhället, som gör det honom möjligt att genom sitt arbete försörja och bilda familjen, göra den delaktig i nationalförmögenheten och i nationens civilisation. Denna fordran gör sig snart gällande hos både mannen och qvinnan, sedan ett knappt par år förgått, som tillhöra den första ungdomsuppblomstringen, så att säga deras första möte i lifvet. De finna sig behöfva, såsom Rückert så vackert sjunger, »ein Aestchen» på lefnadsträdet för att der bygga »ein Nestchen». Detta behof är efter olika samhällsställning olika och mer eller mindre lätt tillfredsställdt. Med medvetandet derom följer på den första svärmande känslan eftertanken öfver hufvud, och äfven det sedliga ändamålet — en familj stiftad och uppehållen af sann, i verk och gerning bevisad kärlek, familjekärleken — kommer i fråga närmast såsom reflexion på de ömsesidiga egenskaperna, lynne, känslor, böjelser och intressen, förstånd, bildning, karaktär och sed. Såsom erfarenheten lärer, är faran för handen, att ungdomskänslan, som ställer förhoppningens anspråk endast på individen sjelf, öfvergår till ett anspråksfullt, egoistiskt lycksalighetsbegär, som har sin krassa spets i en blott ekonomisk beräkning. Eftertanke och förstånd skola i denna förbindelse för lifvet hafva sin berättigade plats, emedan den gäller en form för

sedlighetens tillvaro, således handlingens verkliga verld, som icke består i känslor, utan i förverkligande af förnuftiga ändamål, genom desamma motsvarande medel. I familjelifvet äro, såsom visadt blifvit, alla de moraliska ändamålen, således äfven lycksaligheten såsom ändamål, berättigade; och naturrättens abstrakta rättigheter skola i densamma vinna verklighet, således äfven eganderätten i en familjeegendom, såsom förnuftigt nödvändigt medel för dessa ändamåls förverkligande. Men både ändamål och medel hafva sin norm i det sedliga slutändamålet, i det sedliga samvetets afgörande. Huru påkallade än reflexionen och eftertanken vid äktenskapets ingående äro, står likväl böjelsen det sedliga afgörandet närmare, emedan det är af den ömsesidiga kärleken familjelifvets sedlighet beror; och ehuru å ena sidan tillgifvenhet kan uppstå äfven i ett äktenskap, ingånget, såsom man säger, endast med kallt förstånd, och å den andra böjelsen kan försvinna utan att öfvergå i sann äktenskaplig kärlek, är likväl det blott förståndiga afgörandet i sig osedligt, emedan deri familjelifvets sedliga karaktär åsidosättes eller dess tillvaro öfverlemnas åt slumpen. Då den första ungdomskärlekens föremål är tillfälligt, kan, sedan den flammat ut, en lugnare böjelse uppstå, som lemnar rum åt reflexionen, en verklig kärlek till personen, icke blott till det af fantasin skapade idealet. Och obestridligt är, att, om den senare kan dröja vid samma föremål som den förra, detta lyckliga förhållande utgör en borgen för framtiden.

Jag har dröjt härvid, emedan ämnet är ett nog vigtigt föremål för praktisk sedelära. Jag vill tillägga, att den bästa borgen för ett godt val från mannens sida, är familjelifvets beskaffenhet i qvinnans barndomshem. Det utgör från gammalt en med förebråelse upprepad utsago, att den unga qvinnan är så inom sig sluten, att hon icke kan bedömas, ja, så begåfvad med naturlig förställningskonst, att bedömandet missledes. Hvad det förra angår, kommer det deraf, att en i barndomshemmet uppvuxen qvinna icke har något synnerligt att yppa. Samhällslifvet känner hon för litet för att kunna fälla några omdömen öfver personer och förhållanden. Att hon skulle med anspråk på att gälla för bedömanden utbreda sina sympatier eller antipatier för eller mot menniskor och ting

eller ens företeelser i litteratur och konst, derför aktar sig den väl uppfostrade qvinnan med rätta. Man kan säga: det är nog, att den ena parten, den unga mannen, torgför sina omogna omdömen. Ett enahanda förfarande från qvinnans sida skulle antagligen komma partiet att höra till dem, som icke blifva något af. Men den unga qvinnan kan icke gerna manifestera sitt inre i någon annan form än i ord, i samtal; och då hon med rätta deri är reserverad, förblir hennes inre en gåta för sig. — Man kan säga: det skall så vara. Denna gåta skall lösas i familjelifvet, i hennes lif såsom maka och moder. Menniskan är öfver hufvud en gåta för sig sjelf, tills hon tvingas att i handlingen objektivera sitt inre. Muntliga trosbekännelser hafva föga att betyda; tron skall bevisas i gerningarne. I dem kommer något helt annat fram, än hvad individen tilltrott sig sjelf, och de bekända principerna och lärorna väga ofta i handlingen fjäderlätta. Huru qvinnogåtan i äktenskapet skall lösas, beror väsendtligen på mannen. Eger han en gång hennes tillgifvenhet, så är felet hans, om ur den icke utvecklas allt det goda, som finnes inom området för hennes förmåga. Hvad åter förställningen angår, är det en gifven sak, att qvinnan likasom mannen skall i umgängeslifvet visa sig på den fördelaktigaste sida. Det är en uppfostran på samma gång det är utöfning af en pligt. Att vara älskvärd är den moraliska pligten; att åtminstone visa sig älskvärd är en pligt i samhällslifvet. Är bemödandet att visa älskvärdhet så allvarligt, att det aldrig åsidosättes, sammanfaller det med att vara älskvärd. Den egentliga förställningen i här i fråga varande afseende är en låtsad böjelse och tillgifvenhet. Qvinnan väljes, men har icke alltid rådrum att välja. Det är en svår ställning, som utgör ett bland de starkaste skälen för den fordrade emancipationen: att hon nämligen för att blifva försörjd skulle nödgas antaga ett anbud, utan att för personen hysa någon böjelse. Ett sådant tvång gäller de qvinnor, hvilka i följd af uppfostran äro urståndsatta till ansträngande kroppsarbete. Och deras belägenhet är behjertansvärd. Giftermål utan all böjelse bör icke ega rum. Men på andra sidan har en högt uppskrufvad romantik sin del i böjelsens frånvaro. Den verkar ofta nog detsamma som en vanvårdad uppfostran i de lägre samhällsklasserna, att qvinnan i

den första ungdomskänslan icke egt den skygghet, hvarom ofvan talats; och hängifvenheten åt den medför hennes olycka, verklig eller fantiserad, och giftermål utan böjelse eller qvarstående på de öfvergifnas lista. Qvinnliga författarinnor ådagalägga nogsamt, huru qvinnofantasin, när den får spela fritt, föreställer sig sina hjeltar, utan rot i samhälle och stat. I sig är en högre intellektuel bildning hos qvinnan icke ett hinder för ett lyckligt äktenskap; ehuru dock afståndet i detta hänseende bör hafva sin gräns. Mannen skall gälla, icke med hvad han vet eller med sitt uppträdande i sällskapslifvet, utan genom sitt verksamma lif. Men detta är för sagde romantik allt för prosaiskt. Bland män utgör handlingen grunden för aktningen. Att en man är föremål för aktning bland män, bör derför vara qvinnans förnämsta ögonmärke vid valet af make. Kan en sådan man icke tillvinna sig hennes böjelse, ligger felet i hennes förvända anspråk. Men väl beror det på mannen att i äktenskapet icke blott bibehålla en hustrus tillgifvenhet, utan äfven att allt mer och mer tillvinna sig densamma. Männernas egen odugligbet härtill föranleder vanligen talet om förställning hos qvinnan.

Här är platsen att ännu tillägga ett varnande ord om ynglingens ungdomskärlek. Det är en dygd att bära den inom eget bröst.

Den tidpunkt i lifvet, densamma tillhör, har sin rätt, emedan ur den skall medtagas de idealer, som drifva menniskan att fullkomna det närvarande, att utveckla det bestående — den ideala pligten. Öfriga objektiva pligter äro upptagna i den ideala, en ideel rättvisa, en ideel menniskokärlek. Det kommer sig deraf, att ynglingens lif ännu icke tillhör verkligheten i samhälle och stat. Deremot är härjämte det subjektiva moraliska sträfvandet framstående, lycksalighetssträfvandet, fullkomlighetssträfvandet (drömda bragder), anspråket på moraliskt erkännande (äran). Öfver hufvud kämpa hos ynglingen de subjektiva och objektiva pligterna sin kamp. Det moraliska erkännandet sökes tills vidare icke i handlingen, utan fordras för denna strids skull, för de ädla afsigterna, för beredvilligheten att uppoffra lycksalighetssträfvandet för den ideala pligten.

Emedan ungdomskärleken delar denna idealitet och pryder sitt föremål med alla fullkomligheter, måste den i denna form hafva en öfvergång. Såsom fordrande genkärlek ingår i den lycksalighetssträfvandet starkare än i öfriga ynglingaålderns framtidsdrömmar. Det är derför hufvudsakligen såsom en strid mellan dess och dessa senares mål kampen mellan den subjektiva och objektiva pligten framstår. Schiller uttalar detta, när han sjunger:

»Ich riss sie blutend aus dem wunden Herzen
Und weinte laut und gab sie Ihr» —

nämligen offrade kärleken för sanningens tjenst. I denna upphöjda form tränga sig verklighetens fordringar icke alltid in på ungdomsdrömmarne. Men det vore ett stort misstag att tro, att icke äfven den mindre bildade ungdomen har sina idealer och sina strider, ehuru de förra närma sig till, hvad ofvan blifvit sagdt om den qvinnliga romantiken, afse familjelif och samhällsställning och derför lättare äro med böjelsens mål förenliga, och kollisionen gäller till ex. den närmaste pligten mot föräldrar och barndomshem, eller förpligtelsen till soldattjenst o. s. v., således de konkreta sedliga förhållanden, dock äfven den religiösa öfvertygelsens mera ideala fordringar. I all folksång utgör kärleken ett ständigt återkommande ämne, och man ser icke sällan äfven hos de minst bildade tragiska utbrott af densamma, som vitna om denna känslas djup och styrka.

Icke blott med afseende på den tillfällighet, som vidlåder densamma, utan äfven och hufvudsakligast med afseende på, hvad som blifvit anfördt om qvinnans förhållande till familjelifvet, är det mannens pligt att icke i otid yppa sina känslor. Det är i familjen och genom den qvinnan verkar äfven för samhälle och stat. Hennes känsla är i följd häraf innerligare, har en mera sedlig hållning såsom mindre egoistisk, emedan den skall grundlägga hennes, daglig och stundlig sjelfuppoffring fordrande lif och verksamhet såsom maka och moder. För henne är derför en väckt och gäckad böjelse ofta för hela lifvet förstörande. — Den, som har på sitt samvete, att hon förfelat sin bestämmelse eller inträdt i familjen med deladt hjerta — bär på en svår skuld.

Åttonde föreläsningen.

Äktenskapet. (Fortsättning).

Att kärleken mellan makarne, den äkta kärleken, är en annan än ungdomskänslan, detta är ett obestridligt faktum; och olikheten finnes just deri, att den äkta kärleken bevisar sig i yttre fakta, i handling, är objektiv, icke såsom ungdomskärleken består i en blott känsla, ett faktum endast för subjektet, för det subjektiva medvetandet. Den finnes till och den är sann endast i den mån, den i handling bevisar sig. Genom utöfningen tillväxer den i styrka, blifver en vana, ett handlingssätt och, emedan handlingarne hafva ett sedligt ändamål, en sed, god sed. Det kärleksfulla handlingssättet återverkar på sinnesstämningen och på känslan; hvarför den äkta kärleken äfven såsom öm känsla blir allt fastare och oföränderligare, ju längre tid och ju mera den i handling bevisar sig. För att vara till fordrar den derför samlefnad mellan makarne och för att vara sedlig erkännandet såsom rätt, samlif i en berättigad krets af handlingar, såsom hemlif, familjelif.

Dessa fordringar på den äktenskapliga kärleken äro icke tillfälligtvis uppställda eller blott ett åberopande på erfarenheten. Vi tala om, hvad rätt är, särskildt om det sedligt-rätta, och erkänna icke någon det rättas tillvaro annorlunda än i handlingen, icke heller något för sedligt rätt, som icke bevisar sig såsom makt, gällande erkänd makt. I det föregående hafva vi sökt öfvertyga oss, att det tillhör det sedligt-rättas begrepp, att det har denna omedelbara form för sin tillvaro, familjen. Likaså hafva vi för oss utredt, hvad ett omedelbart sedligt afgörande och handlingssätt betyder, huru motiv och slutändamål i detsamma måste vara beskaffade. Vår uppfattning häraf var den, att individen måste afgöra öfver, hvad i familjelifvet rätt är, ur sitt sedliga samvete, oberoende af all yttre norm för detta afgörande. Motivet i afgörandet, i viljandet hafva vi kallat familjekärlek samt, emedan viljans frihet fordrar öfverensstämmelse mellan motiv och slutändamål, tillagt: att familjekärleken äfven skall utgöra handlingens sedliga slutända-

mål, det vill säga: att handlingens sedliga karaktär bestämmes deraf, huruvida familjekärleken i den verkligen bevisar sig, blir objektiv, har en objektiv tillvaro. Familjekärleken såsom ömsesidig kärlek mellan makarne kalla vi äktenskaplig kärlek. Att denna skall vara till i handling är en konseqvens af det föregående. Och då här är fråga om sedlig handling, vill detta säga: att dess tillvaro i handlingen skall vara sed, således fortsatt handlingssätt.

Men all handling utgår ur drift och böjelse, af medvetandet fattade i formen af allmänhet såsom begär och intressen. Vi lemna här äfven naturdriften dess rätt; men då frågan är om ett sedligt ändamål, säga vi: att handlingen såsom sedlig utgår ur böjelsen. Det vore riktigare att, sedan detta är förklaradt, i stället för böjelse säga *intresse,* emedan vi uppfattat böjelsen såsom viljandets oändligt individualiserade utgångspunkt, hvilken endast i formen af allmänhet, såsom ett allmänt intresse, kommer till medvetande. Böjelsen är nämligen fängslad vid ett Nu, ett Här, har en ögonblicklig tillvaro i tiden och är riktad på sitt föremål såsom ett individuelt, outsägligt individualiseradt. Den är medveten endast såsom med ögonblicket försvunnen, såsom ett viljandets, det allmänna intresset föregående stadium. Intresset, det i böjelsen allmänna innehållet, har deremot många sätt och vis för sitt tillfredsställande och är derför ett genom tiden fortgående viljande. Böjelsen kan sålunda tillfredsställas endast i denna form af intresse. Men denna uppfattning är något afvikande från det vanliga föreställningssättet. Emedan man icke kan säga, kan uttala, hvad böjelsen, som sådan innebär, och emedan den tillfredsställes endast »på sätt och vis», i den ena eller andra formen, men icke i dess menade helhet, fattar man böjelsen såsom ett handlingen i tiden föregående viljande, hvilket utgör ett föremål blott för subjektets vetande, har en teoretisk tillvaro. Ett sådant viljande erkänna vi alls icke. För oss finnes viljandet till endast såsom verksamt, handlande, och är derför äfven i dessa momenter, såsom böjelse och intresse, verkligt, praktiskt viljande. Såsom blott lust eller olust i föreställningen, med fantasins bilder till föremål, kalla vi böjelsen för känsla. Det är i denna mening, vi talat om ungdomskärleken såsom känsla. Men ehuru ömheten mellan makarne har äfven denna känslans form,

skall densamma derutöfver hafva en verklig tillvaro såsom verksam böjelse och intresse.

Såsom handlingen verkande böjelse, intresse, sedligt motiv afser kärleken slutändamålet, det i handlingen rätta, handlingens sedliga karaktär. Vi kunna icke ur den härleda verksamhetens innehåll; men den skall rättfärdiga detta innehåll och bestämma öfver den form, i hvilken detsamma får och bör göras i handlingen gällande. Menniskan står i verkligheten, med dess mångfaldiga begär och intressen. I familjelifvet, såsom sedlighetens omedelbara tillvaro, så att säga den sedliga ordningens utgångspunkt från naturen, göra sig de sinnliga begären gällande, och deras tillfredsställande ger en stor mångfald af ändamål. Lifvets hela naturliga förlopp, från födelsen till döden, all kroppens vård under helsa och sjukdom, med de lekamliga behofvens tillfredsställande, faller inom familjelifvet. Civilisationen har mångfaldigat dessa behof, bestämt deras innehåll och form för tillfredsställandet, det vill säga, mångfaldigat ändamål och medel, derigenom fostrat böjelser och intressen, hvilka blott i sin utgångspunkt sammanhänga med naturdrifterna, men till sitt bestämda innehåll icke i dessa återfinnas. Redan bondens boning, husgeråd, mathållning, klädedrägt m. m. vitna om ett annat ändamål än det enkla tillfredsställandet af hunger och törst och behofvet att skydda kroppen. Måttet för alla dessa speciela ändamål, ordningen för deras förverkligande, tiden för arbete och hvila o. s. v. är ett sedligt mått. Det ena är rätt, det andra är orätt, icke såsom lag eller allmän sed, än mindre såsom abstrakt rättsteori, utan enligt makarnes i familjen afgörande, efter hvad de anse sina lefnadsförhållanden, familjeegendomens vård och barnens uppfostran fordra. Man saknar här kanske: deras egen tillfredsställelse, deras egen lycksalighet? Men denna för sig ger icke något sedligt mått. Måttet skall vara objektivt, det goda, men här såsom familjens goda sed, och den egna lycksaligheten sökas i de objektiva ändamålens förverkligande. Romantiken, den falska, öfverspända, finner allt detta prosaiskt, och den äktenskapliga kärleken likaså, om den skulle bevisa sig i bestämmandet af det sedliga måttet för allt hithörande görande och låtande. Poesi finnes dock deri för det verkligen poetiska sinnet. När Heiberg i ett af sina

dramatiska stycken låter en snickare i en vacker sång erbjuda sin blifvande maka sina händers verk: en säng, en vagga och — en likkista, då tiden dertill är inne, hvilken han, då han hyflar sina »bræder», med sina »taarer væder», häpnar man öfver den djupa poesi, ett så enkelt lif innebär. Erfarenheten bevisar, att det är just i dessa skenbart ringa, alldagliga omsorger, den äktenskapliga kärleken pröfvas. Qvinnliga författarinnor fantisera om ett äktenskapligt samlif af känsloyttringar, samtal vid tebordet och estetiska njutningar af poesi, musik m. m. Det är lätt insedt, i huru många familjer och huru många stunder sådant kan förekomma i jämförelse med den tid, de gemensamma omsorgerna för familjen upptaga. Men här bör visserligen tilläggas, att utom och utöfver de åberopade materiela intressena, civilisationen medför en mångfald andliga intressen, intellektuela och omedelbart sedliga, de sistnämnda direkt riktade på god sed såsom ändamål. Vi kunna säga, de afse öfver hufvud familjens egen civilisation och de direkt sedliga förnämligast barnens uppfostran, som sammanfattar den största summan af familjelifvets intressen och ändamål, och i hvilken den äktenskapliga kärleken har det på samma gång vidsträcktaste och för familjelifvets vigtigaste område att i handling bevisa sin verklighet. I ömheten för barnen tillkommer till den äktenskapliga kärleken ett nytt naturmoment och sedligt moment i familjelifvet, ett tredje i barnens genkärlek, i hvilka moment icke blott nya intressen och ändamål för familjelifvet hafva sin rot, utan genom hvilka den äktenskapliga kärleken får en ny form såsom äfven andligen förverkligande sig i ett individuelt vetande och viljande, i barnets tänke- och handlingssätt. Den verksamhet, som häri för densamma öppnas, är så rik och så betydelsefull, att ingen fantasi förmår för äktenskapet dikta ett högre lif än det, som i denna verksamhet har tillvaro. Icke heller innebär menniskans lif någon rikare poesi än den, som innefattas inom den trånga kretsen af tvänne makars och deras barns kring hvarandra slutna armar.

Vi hafva hittills hufvudsakligen betraktat det subjektiva momentet i den sedliga verksamhet, som konstituerar äktenskapet. Men familjeseden öfver hufvud är en nations sed såsom omedelbart gifven. Den skall i familjen icke skapas, likasom om den icke fun-

nes till i den enskilda familjen och före dennas tillvaro. Familjen öfver hufvud är lika gammal och lika berättigad som staten, och en nations sed har alltid och allestädes denna omedelbara form att vara familjesed. Den är derför såsom sedligt-rätt omedelbart till i hvarje familj. Såsom sådan är den för den enskilda familjen ärfd sed. Dessa böjelser, intressen och ändamål, om hvilka vi nyss talat, medföras af makarne till familjen; och så vidt som deras tillfredsställande och förverkligande tillhöra familjelifvet, äro de äfven ur familjelifvet ärfda, ur makarnes barndomshem. De kunna vara genom egen eftertanke, intellektuel bildning, iakttagelse af exemplet i andra familjer modifierade; men till grunden ligger den ärfda seden. Detta visar sig i synnerhet hos den stora mängden i en nation, som i sin familjesed är ytterst konservativ, mest hos den jordbrukande befolkningen, hos hvilken äfven hemmet, boning, husgeråd gå i arf genom generationer. Den ärfda seden gör sig i äktenskapet allt mera gällande, när till omsorgerna för familjeegendomen kommer barnens vård och uppfostran. Denna konservatism i familjeseden utgör nationernas sedliga styrka. Den bevarar dem för dagsteoriernas vexlande inflytande icke mindre än för de politiska stormarnes, samhällsbanden upplösande inverkan och för det samhällsförderf, som åtföljer civilisationen, den högt drifna industrin och handeln, men som af familjesedens konservatism hindras att i vidare kretsar intränga i familjelifvet. Den utgör verldsförbättrarenas, de sociala och politiska fantasternas förtviflan; ty äfven om det lyckats dem att genom predikan, stämplingar och revolutioner omstörta och omstöpa samhällsordningen, återvänder snart allt, väl icke till det gamla, men dock till en på det historiskt gifna gamla grundad författning. Äfven det sedeförderf, som långvarig rikedom och maktutöfning införa i vissa stånds och samhällsklassers familjelif, stannar på denna yta. Sagde familjesedens konservatism gläder deremot den sansade menniskovännen och patrioten, som deri ser en borgen för det rättas bestånd och utveckling och för nationernas sjelfbestånd.

Såsom ofvan anmärkts, skulle menniskans verksamhet blifva ganska inskränkt, om hon i allt sitt görande och låtande vore tvungen att öfverlägga, rådfråga teorin, pröfva grundsatser och ängsligt

välja bland sätten för dessas tillämpning, men seden frigör henne från all denna inskränkning. Vigtigast är denna sedliga frihet i familjelifvet, som omfattar den dagliga och stundliga verksamheten, medan såväl de sociala som de politiska sträfvandena upptaga endast vissa tidsmomenter och derför lemna mera rum för öfverläggning och ett principielt, på teorin grundadt handlingssätt. Det får dock icke glömmas, att äfven den ärfda seden i familjen och i äktenskapet är rätt, icke derför, att den är ärfd och så att säga har häfd, utan derför, att den af makarne för rätt erkännes. Den är sed, sedlig vana, endast på grund af deras sedliga afgörande; ty den är och skall vara den fria viljans verk. Seden är derför, hafva vi sagt, icke ett återkommande sätt och vis att handla, en så kallad mekanisk vana, utan det sedliga samvetets säkerhet i afgörandet öfver det rätta och orätta och i att verka, det rätt är. Den sedliga individen vet alltid, hvad han skall göra, och är derför verksam i det goda; den osedliga tvekar, är overksam eller griper till den ena eller andra utvägen, under osäkerhet om dess ändamålsenlighet och om ändamålets berättigande, hvarför hans lif bär stämpeln af denna ofrihet och tillfällighet och lemnar begären och intressena rum att i detsamma göra sig gällande, utan allt sedligt mått.

Att företrädesvis qvinnan är den ärfda sedens bevararinna, är ofvan nämndt. Det skall så vara, emedan hon i familjens sedliga lif skall råda. Det är naturbestämmelse, men det är också framför allt sedlig bestämmelse. Barnens vård och uppfostran, slägtets uppehållande och den sedliga ordningens upprätthållande genom generationerna utgöra familjelifvets vigtigaste moment. Från barnens tidigaste ålder tillfaller denna vård och uppfostran modern såsom ren naturordning, och emedan den naturliga ömheten hos henne är tidigare och starkare, men derutöfver såsom sedlig ordning, emedan faderns verksamhet icke är bunden vid familjelifvet och han derför hvarken har tillfälle att oafbrutet egna sig åt uppfostrarekallet eller, i följd häraf mera öppen för teorier och bortryckt af andra intressen, eger samma förmåga dertill som modern. Faderns allvarligare deltagande deri inträder först vid de år, då hos barnet någon sjelfbestämmelse utvecklat sig, och då efter hand den

passiva lydnaden hos detsamma skall ersättas af eget sedligt afgörande. Äfven familjeegendomens vård sammanhänger så nära med vården om barnen, att den, hvad användandet för familjens behof angår, väsentligen af den senare bestämmes.

Att i familjelifvet råda är dock icke detsamma som att härska och befalla. All sed innebär samstämmighet i viljande. Den är det allmängiltiga rätta, som af individerna erkännes för rätt och i deras handlingssätt iakttages såsom en nations sed, seden hos en samhällsklass, hos en familjs medlemmar. Ehuru allmängiltig innebär den dessa differenser, emedan den är stadd i ständig utveckling. Den ena nationens sed skiljer sig från den andras, såsom inom nationerna seden hos skilda samhällsklasser och skilda familjer. Så finnes äfven i äktenskapet en differens mellan de båda makarnes ärfda sed. Men denna differens skall utjämnas till enhet i seden. En familjs sed skall ega denna enhet såsom öfverensstämmelse i medlemmarnes handlingssätt. Hos makarne förutsätter en sådan öfverensstämmelse ömsesidig uppoffring af böjelse och intressen. Mannen representerar i familjen det reformerande elementet i förhållande till den ärfda seden. Dess tradition är hos honom rubbad af teoriernas och samhällssedens inflytanden. Men i följd häraf är han äfven mindre bunden vid ett gifvet handlingssätt; och, om han likväl strängt håller härpå, får en sådan oböjlighet karaktären af egoism, af förkärlek för egna meningar och åsigter. Hustrun deremot representerar det konservativa elementet. fasthållande vid den traditionela seden. Denna konservatism har alltså en objektiv grund. Den är icke den egna meningens, utan ett erkännande af den sedliga ordningens makt. Och det är denna, som skall råda. Familjelifvet skall icke vara ett fält för experimenter, hvarken i hushållningen eller i barnauppfostran. Fädernas sed skall i familjelifvet aktas och bevaras, och reformen endast tveksamt få rum. Till följd af denna qvinnans rol i familjen är eftergift i sjelfva verket för henne svårare än för mannen; ty hennes sedliga samvete säger henne, att saken icke är hennes, utan den sedliga ordningens. Den finkänslighet och den takt att afgöra och välja, hvad som i hvarje fall öfverensstämmer med god sed, hvilka med rätta anses tillhöra qvinnan, grunda sig, så vidt jag förstår, just

häri, att hon besitter familjesedens tradition i högre grad än mannen. Vi böra blott härvid ihågkomma, att seden icke är mekanisk vana att iakttaga ett visst handlingssätt, utan vana, säkerhet att afgöra, hvad den sedliga ordningen kräfver, det sedliga samvetets säkerhet. Emellertid är familjesedens utveckling redan derigenom garanterad, att äktenskapet tillför familjen en dubbel tradition, hvars enande till *en* familjs sed utgör dess uppgift. Denna uppgift kan endast af den ömsesidiga kärleken lösas, af den, om hvilken Stagnelius säger:

»Hvad är kärleken, som fordrar allt,
Mot den kärlek, som kan allt försaka».

Den sedliga ordningen hos en nation är seklers verk. Den har en kontinuitet, som icke kan brytas. Såsom en förkrossande makt går den öfver alla försök härtill. Dess makt är menskliga frihetens egen, hvilken endast i den är verklig. Den innebär derför öfverensstämmelse i individernas handlingssätt, i deras viljande. Men sedligheten, det rätta i denna ordning, är dock icke summan af öfverensstämmande viljor, utan den förnuftets egen ordning, som hos menskligheten gör sig gällande och verkar denna viljornas öfverensstämmelse. Detta är, hvad Hegel benämner: den i och för sig allmänna viljan.

Individen står aldrig utom den sedliga ordningen, så att han kunde godtyckligt välja, om han vill inträda i densamma eller icke. Han tillhör den genom sitt förnuft och sin viljas frihet. Om han i den skickar sig villigt eller ovilligt, eller bryter deremot, rörer detta endast denna frihet. Så kan individen icke heller i äktenskapet och i familjen öfver hufvud fattas såsom staende utom den sedliga ordningen. Äktenskap och familj äro ju uttryck för sedlig ordning. Men de hafva denna betydelse i den mening, att i hvarje familj, i hvarje äktenskap den sedliga ordningen är till, utan vidare, i familjemedlemmarnes vetande och viljande, tänke- och handlingssätt. De kunna iakttaga den i den ena handlingen, bryta den i den andra; men de tillhöra dock densamma, icke blott såsom samhällsmedlemmar, utan såsom medlemmar i familjen. I äkten-

skapet tillhöra makarne denna ordning derigenom, att de hvardera sjelfva utgått ur en familj. Derför beteckna vi med den ärfda seden detta deras oupplösliga samband med den sedliga ordningen, att de vid inträdandet i äktenskapet omedelbart tillhöra densamma. De hafva ur den äfven de böjelser och intressen, för hvilka de i familjelifvet söka tillfredsställelse. Äfven måttet för dessas tillfredsställande är dem gifvet, nemligen i den mån deras sedliga samvete eger förmåga och säkerhet att bestämma detsamma. Denna säkerhet är det väsentliga i den ärfda seden; ty äfven böjelserna och intressena höra den sedliga ordningen till, endast så vida de hafva detta mått — nämligen med ihågkommande, att vi icke tala om menade, utan om verkliga, i handlingen verksamma böjelser och intressen.

Man kunde tycka och yrka, att det vore riktigare att säga: sedligheten skall i familjelifvet vara verksamhetens motiv och slutändamål. Men detta vore orätt af tvänne goda skäl. *För det första:* Hvad är sedligheten såsom slutändamål? Uppenbart intet annat än det goda, slutändamålet i den ideala pligten. Ett sådant bestämmande af familjelifvets slutändamål skulle alltså föra oss tillbaka till pligtläran. Men vi hafva lemnat denna ståndpunkt och böra såsom resultat af undersökningen på fullt allvar erkänna, att det rätta är ett i hvarje Nu realiseradt slutändamål, är verkligt såsom bestående sedlig verldsordning, att det rätta i den har verklighet, icke nu först skall få en tillvaro och till vidare vore endast en teori. Vi söka begripa denna verklighet, det vill säga, uppfatta dess förnuftiga sammanhang, dess förnuftiga nödvändighet. Så är det för oss förnuftigt nödvändigt moment, att sedligheten har en omedelbar tillvaro såsom familjelif. Till denna omedelbarhet hörer, att seden i familjen är gifven, ärfd sed. Men *för det andra* skall det sedliga samvetets säkerhet i äktenskapet gälla så att säga det rätta i tvänne individers handlingar, emedan hvardera makens handlingssätt skall förverkliga äfven den andras viljande. God sed, sedligt rätt, nämligen är den ärfda seden genom att af familjemedlemmarne, närmast i äktenskapet af makarne, som sådan erkännas och viljas. Detta gemensamma viljande hafva vi kallat äktenskaplig kärlek. Den skall göra bådas ärfda sed till en sed, till familjens.

Skulle vi nu säga: sjelfva sedligheten skall vara det gemensamma viljandets motiv och ändamål, så vore vi inne i den nyss skildrade cirkelgången: att förneka den sedliga ordningens verklighet och uppgöra en teori för, hvad sedligheten borde vara. Det sedliga i äktenskapet är just detta, att makarne i en gemensam vilja skola afgöra öfver och i handling förverkliga, hvad de i den ärfda seden akta för rätt. Äfven den traditionela seden har genom ett sådant afgörande tillkommit. Den skall icke binda den nya familjen såsom en oföränderlig lag och en mekanisk vana, utan följas, emedan och så vidt den af familjemedlemmarne för god sed erkännes. Kärleken mellan familjemedlemmarne och särskildt mellan makarne är alltså redan såsom böjelse och intresse i sig sedlig. När den i familjelifvet bevisar sig i deras afgörande och låtande, det vill säga: såsom slutändamål i deras handlingar är förverkligad, är familjelifvet sedligt utan vidare, i och för sig rätt. Genom att vara kärleksfullt, rättfärdigar sig familjelifvet. Ingen för familjen främmande eger rättighet att derom något säga eller deri ingripa. Det gäller och erkännes för rätt utan vidare.

En annan sak är, att familjen står i förhållande till medborgerliga samhället, och att familjemedlemmarnes handlingar i en eller annan del tillhöra icke blott familjelifvet, utan samhällslifvet. Detta förhållande skall längre fram afhandlas. I detsamma är handlingssättet underkastadt lagens och samhällssedens tvång. Men såvidt handlingarna tillhöra endast familjelifvet, fordras för deras sedliga giltighet ingen annan karaktär än den sagda, att vara verk af familjemedlemmarnes ömsesidiga kärlek. Detta bör noga särskiljas. När till ex. ett sedeslöst par stör grannars frid eller ger offentlig skandal, eller föräldrar tillåta sina barn tiggeri eller dessa eljes utom familjen förete olater och laster, som vitna om dålig uppfostran, ingriper samhällsmakten eller det kyrkliga samhället. Så stadgas äfven gränser för föräldramakten till ex., då barnatuktan öfvergår till misshandel, och lagen belägger brott af barn mot föräldrar med strängare straff. Men allt detta angår samhällsordningen, och sådana handlingar bevisa frånvaro af familjekärleken. Dock äfven der dennas frånvaro i en familjs lif kan af en yttre betraktelse presumeras, lemnar samhället med rätta förhållandet obeifradt,

så länge samhällsordningen deraf icke störes. Om sådant talas mycket i tysthet, i synnerhet qvinnor emellan, men det allmänna omdömet stämplar detta tal såsom obehörigt sqvaller, dermed erkännande familjelifvet för ett fridlyst område. Från pressens sida har det anspråk uppstått, att äfven familjelifvet skall vara öppet för dess publikationer. Man bemantlar det med den vackra frasen, att hvar och en äfven i sitt hem bör lefva så, att han icke behöfver sky offentligheten. För tidningsutgifvares vinningslystnad är det ett lockande fält, som hittills varit de så kallade skandalbladens. I sig är anspråket oberättigadt. Ty öfver det rätta i familjen skall och kan icke finnas någon annan domare än familjemedlemmarne sjelfva. Hvad i den af mensklig svaghet brytes, skall och kan endast inom den försonas. Detta gäller framför allt makarnes inbördes förhållande.

Hos skilda folk, på skilda tider, äfven i skilda samhällsklasser är i afseende på mannens och hustruns inbördes ställning seden en annan. Att angående den uppställa allmänna reglor tillhör det slags teoretiserande, för hvars förkastlighet skälen blifvit anförda. Samma skäl gälla i praktiken all främmande inblandning i detta förhållande. Endast den yttre formen och förhållandet till samhället kan blifva föremål för en bevisning, nämligen ur den synpunkt, att allt, som inskränker friheten i makarnes inbördes lif eller för detta förutsätter någon annan grund än den äktenskapliga kärleken, i äktenskapet såsom institution icke är berättigadt. Det är en negativ kritik. Ty såsom institution beror äktenskapet af samhällslagarne, och formen för detsamma har derför sin positiva grund i samhällsseden. Vi skola i nästa föreläsning sysselsätta oss med betraktandet häraf.

Nionde föreläsningen.

Äktenskapet såsom institution.

Hos alla civiliserade folk är äktenskapet en institution, en samhällsinrättning.

Familjelifvet tillhör en nations lif; familjen inneslutes i staten. De intressen, som äro familjens, äro äfven statens. Familjeförmö-

genhetens rätta vård och en god barnauppfostran, ett sedligt familjelif öfver hufvud intressera staten på det högsta, emedan detta utgör roten till statens bestånd och makt, till ett verksamt och laglydigt samhällslif och till en upplyst patriotisk verksamhet hos närvarande och kommande generationer. Staten erkänner derför familjen såsom tillhörande den sedliga ordningen och äktenskapet såsom en berättigad institution. Det lagliga erkännandet gäller äktenskapet, emedan genom dess afslutande familjen bildas.

Öfver hufvud skall all sedlig verksamhet som sådan erkännas. Det rätta skall vara en sedlig makt, såsom sådan hafva verklighet. Naturmakten är till, erkänd eller icke. Men den sedliga ordningens makt sträcker sig så långt, som densamma af menniskor erkännes. Staternas tillvaro beror af ömsesidigt erkännande såsom suveräna makter. Inom staten finnes statsmakten till endast genom att af undersåtarne erkännas: och hvarje stat sträfvar till att befästa detta erkännande genom att uttala detsamma i politiska lagar, grundlagar, en konstitution. Samhällslagarne åter bestämma den sociala verksamhetens berättiganden, den krets, inom hvilken individen, associationerna, kommunen, kyrkan ega makt att vårda sina intressen. Särskilda lagar afse slutligen familjens berättiganden och familjelifvets skydd i förhållande till samhällsordningen. Genom äktenskapets lagliga erkännande göres hvarje ny familj delaktig af detta skydd och dessa berättiganden, blir familj såsom en erkänd sedlig makt.

Den skrifna lagen ger som sådan icke berättigande och makt; den endast uttalar ett berättigande och en makt, som redan förefinnes i seden, af en nations medvetande såsom sådan erkännes. Familjens rätt har varit erkänd äfven hos de vildaste folk, utan alla skrifna lagar. Endast under slafveriet har den, såsom all annan rätt, varit beroende af herrens godtycke.

Sedan kristna församlingen blifvit en härskande kyrka, gaf den äktenskapet religiös helgd, derigenom befästande familjens rätt mot den ännu osäkra och derför våldsamma statsmakten. Efter hand öfvergingo de familjen rörande lagstadgandena i den allmänna medborgerliga lagen. Så i de svenska landskapslagarne redan i 13:de och 14:de seklet, det vill säga, nära samtidigt med Finlands

eröfring; och vi känna, att tvänne balkar, giftermåls- och ärfda balken i 1734 års lag upptagas af hithörande stadganden. Emellertid har äktenskapets afslutande, giftermålet, äfven i protestantiska länder bibehållit betydelsen af en religiös akt. Först på senaste tid hafva de förvecklingar, som uppstått vid giftermål mellan personer af olika trosbekännelse, föranledt medgifvande af det så kallade civiläktenskapet, giftermålets afslutande inför civilmyndighet, hvarvid åt makarnes fria val öfverlemnas att härtill foga den religiösa akten, vigseln.

Obestridligt är, att äktenskapets uppfattning ur religiös synpunkt är djupare och med dess sedliga betydelse mera öfverensstämmande än dess betraktande såsom endast ett aftal, ett kontrakt. Att äktenskapet är gudomligt bud, innebär, att det är rätt i och för sig, tillhör den sedliga verldsordningen. Men kyrkan har icke obetingadt vidhållit denna lära, antagligen till tveksamhet föranledd deraf, att kristendomen i dess stiftares lärdomar yrkar lika litet på statens som familjens förnuftiga nödvändighet. Man kan säga: detta ligger också utom religionslärans område såsom ren försoningslära. Kyrkan går derför såväl i vigselformuläret som i stadgandena om äktenskapet till gamla testamentet, till den mosaiska lagen och Adam och Eva. En liberalare uppfattning borde dock icke hindra att anse det tillhöra kristendomens uppgift att helga alla berättigade jordiska förhållanden; såsom kyrkan också sett sig föranlåten till att läsa välsignelser öfver fanorna och sjunga Tedeum öfver segrarne. Att äktenskapets ingående tillhör menniskans sedliga bestämmelse, motsäges icke deraf, att för individen ett fritt val i detta afseende måste finnas. Fysiska och psykiska orsaker, lyten, sjukdom, dermed sammanhängande sinnesslöhet eller sjuklig känslighet kunna utgöra hinder. Och om det erkännes, att giftermål utan all böjelse, än mera tvärtemot böjelse, är förkastligt, måste dess ingående bero af böjelsens besvarande, och förbindelsen derför blifva öfverlemnad åt individens fria afgörande. Bestämmelsen består icke i giftermålet, utan i förverkligande af familjens sedliga ändamål. I ett barnlöst äktenskap kan detta icke ske. Men tusental makar förfela ändamålet äfven i ett barnrikt äktenskap genom egoism,

passioner och laster. Sedligheten är frihetens verk. Ehuru bestämmelse, kan den derför af individen förfelas.

Det är oriktigt att säga, att äktenskapet är aftal. Ty hvarje aftal kan gälla endast de yttre tingen. Löftet att älska i nöd och lust är en bekännelse, icke ett kontrakt. Kants grofva uppfattning »persönlich dingliches Recht» har redan i den abstrakta rättsläran omnämnts. Men att till giftermålet hörer ett aftal, på det att den nya familjen skall komma i åtnjutande af derpå grundad samhällsställning, är en annan sak. Äktenskapslöftet skall offentligen uttalas. Föreningen vinner derigenom lagligt erkännande af samhället såsom en familj. Genom detta uttalande grundas en gemensam eganderätt till familje-egendomen, den egendom, makarne medföra till boet, och den, som af dem kan ärfvas och förvärfvas, barnens arfsrätt o. s. v. I detta hänseende, i fråga om familje-egendomen, innebär löftets uttalande ett aftal. I det civiliserade samhället är all eganderätt grundad på aftal. Lagen föreskrifver formen för giftermålet. När denna form iakttages, anser den aftalet angående familje-egendomen vara ingånget. Lagens stadganden i afseende på denna äro mångahanda: mannen är laglig målsman; föryttring eller pantsättning af hustruns fasta arfgods fordrar äfven hennes medgifvande; vid dödsfall är den efterlefvande maken barnens naturliga förmyndare, ärfver sjelf sin bestämda andel i boet o. s. v. Alla sådana, familjemedlemmarnes eganderätt rörande lagstadganden tillämpas med stöd af det offentligen uttalade äktenskapslöftet. Detta iakttages enligt vår lag, om löftet afgifvits i vitnens närvaro, äfven utan att vigsel följt, alltså utan att äktenskap verkligen inträdt, hvilket visar, att äfven inför lag eganderättsaftalet och äktenskapet icke äro samma sak. Den betydelse af aftal, lagen tillerkänner äktenskapslöftets offentliga afgifvande, kan äfven genom särskildt biaftal inskränkas, genom aftal om morgongåfva, genom så kalladt pactum, äktenskapsförord, o. s. v. Med hänsyn till barnauppfostran äro samhällslagens stadganden färre och mera inskränkta. Barnens underhåll åligger föräldrarne; desse skola bibringa dem ett visst mått af vetande, hos oss religionskunskap för skriftskolan, i flera länder obligatorisk skolkunskap, hvilket mått anses såsom villkor för barnens inträde i det medborgerliga samhället; de skola afhålla dem från osed, som

strider mot samhällsordningen. Sådana förpligtelser på föräldrarnes sida och andra lagliga förpligtelser på barnens, när dessa hunnit myndig ålder, kunna icke anses tillhöra aftalet mellan makarne, utan utgöra förbindelser mot samhället, hvilka omedelbart följa med familjens lagliga erkännande. Äktenskapslöftets offentliga uttalande är äfven för sig påkalladt af särskilda lagbestämmelser, som fordra, att giftermålet skall vara frivilligt, icke ingås före viss ålder, icke inom vissa slägtleder, att vigseln skall föregås af lysning med afseende på ett möjligen tidigare löfte o. s. v.

Såsom institution, såsom af samhället erkänd förening, innebär alltså giftermålet ett aftal, hvarigenom familje-egendomen konstitueras. Familjen erkännes med stöd deraf för en *persona moralis,* berättigad att förvärfva, besitta, föryttra egendom, öfver hufvud att sluta lagligt bindande aftal. För alla associationer och bolag erfordras ett dylikt särskildt inregistrerande, hvarigenom de underkastas de för sådane gällande lagstadganden i afseende på eganderätten. Till och med hos vilda stammar förekommer alltid någon offentlig ceremoni vid äktenskapets afslutande; och den har öfver allt samma betydelse: att göra föreningen erkänd och att grundlägga ett särskildt egendomsförhållande, så att, också der hustrun i detta förhållande är jämförelsevis rättslös, likväl sönernas eller blott äldste sonens arfsrätt derpå grundar sig. Härvid bör man dock, såsom redan blifvit erinradt, skilja mellan äktenskapslöftet och det deri presumerade aftalet. Det förra gäller endast familjelifvet inom sig, det senare familjens förhållande till samhället och samhällslagen. Att äktenskapslöftet skall formligen uttalas, betingas likväl icke blott deraf, att aftalet om familjens eganderätt skall konstateras, utan i första rummet deraf, att i familjelifvets frihet öfver hufvud familjens sedliga ändamål och berättigande inom sig skall tillerkännas denna enskilda familj, som genom giftermålet grundas — berättigandet nämligen för makarne att inom familjelifvet enligt dess slutändamål fritt afgöra öfver rätt och orätt.

Stahl har väl uttryckt hufvudmomenterna i äktenskapet, då han säger, att dessa äro: 1:o *Conjunctio maris & feminae,* 2:o *Communio omnis vitae* och 3:o *Juris communicatio* *). Det första mo-

*) Jag finner, att denna definition i hufvudsak är lånad från de romerska juriskonsulterna. Författarens anm.

mentet är det naturliga: »föreningen mellan man och qvinna» för slägtets uppehållande; det tredje: »rättsgemensamheten» uttrycker makarnes ställning i förhållande till samhället. Det andra: »förening för lifvet» eller närmare: »gemensamhet i alla lifvets öden» afser det för familjelifvet utmärkande sedliga förhållandet. Men vid dessa korta bestämmanden bör visserligen underförstås, att äktenskapet icke är till såsom sitt eget ändamål, utan såsom grundläggande familjen, det vill säga: att det utgör familjelifvets begynnelse, men derjämte fortfar att vara dess grund och botten. I uppfattningen af äktenskapets betydelse bör derför inbegripas dess fulländning i barnauppfostran, den verkliga tillvarande enheten i makarnes viljande. Det är derför jag vid förklaringen öfver Stahls definition tillagt angående första momentet, att det afser naturändamålet: barnens tillvaro, slägtets uppehållande. Men äfven vid det andra momentet: »gemensamhet i lifvets öden» bör den väsentliga vigten läggas på öden i familjelifvet, gemensamheten i den sedliga verksamheten i familjen, deri inbegripen barnauppfostran såsom medelpunkten för denna verksamhet.

I detta hänseende: förening »för hela lifvet» visar sig vigten af anförda tillägg. I alla civiliserade länder tillåta lagarne äktenskapsskillnad, äfven i de katolska, ehuru enligt kyrkans lära äktenskapet såsom sakrament borde vara oupplösligt. Civiläktenskapet har häft denna svårighet, och har detta förhållande medverkat till dess införande. Att behandla frågan härom endast ur synpunkten af makarnes ömsesidiga godtycke, är lika lättsinnigt som sjelfva detta godtycke. Äktenskapet bör utgå ur ömsesidig böjelse och fortfarande hvila på makarnes inbördes kärlek. Men denna skall icke nedsättas till medel för lycksalighetsbegäret, utan bevisa sig och söka sin tillfredsställelse i familjelifvets konkreta förhållanden, i verksamheten för dessa. I ett barnlöst äktenskap saknas dock den väsentligaste delen af familjelifvet. Det blir derför svårt att afgöra, på hvilken grund ett sådant äktenskap skall fortfara för lifvet. Man har visserligen försökt att i äktenskapet för sig, endast såsom samlif mellan makarne, inlägga ett sedligt ändamål. Men, så vidt jag känner, äro de för en sådan uppfattning anförda bevisen icke tillfredsställande. Redan Aristoteles fattade äktenskapet

ur den betydelsefulla skillnaden mellan könens både lekamliga och andliga konstitution, om detta ord får nyttjas i sistnämnda hänseende. »Mannen är starkare, qvinnan svagare formad, på det att hon af fruktan må vara varsammare, mannen genom mod mera stridbar, den ene må förvärfva de yttre tingen, den andra bevara dem i hemmet: hon flitig i hushållsgöromålen, men för svag för lifvet utom hemmet; han föga egnad för dettas stillif, men kraftig att röra sig». Men enligt grekiskt åskådningssätt tillägger han: »Modern vårdar, fadern uppfostrar barnen» — sålunda frånsägande qvinnan, hvad vi anse för hennes vigtigaste uppgift i äktenskapet och i lifvet, företrädesvis hennes. På grund af det anförda, säger dock Aristoteles: »Deras förening sker, icke blott för att de må kunna lefva, utan för att de må med hvarandra (»hvarandras bistånd») lefva fullkomligt». Så hög är denna uppfattning icke, som till ex. Trendelenburg vill göra densamma. På bottnen af densamma ligger, öfverensstämmande med Aristoteles' empiriska ståndpunkt i öfrigt, frågan om föreningens gagn och nytta. Den åberopades emellertid äfven af medeltidens skolastiska teologer och har i nyare tid utbildat sig till en mera ideel uppfattning. Så hos nyss åberopade Trendelenburg. Vi kunna dock med mera skäl såsom representant för densamma anföra den klarsynte svenske filosofen *Grubbe*. Han säger: »De tvänne könen uttrycka icke blott i fysiskt, utan äfven i andeligt hänseende den menskliga naturen, betraktad ifrån tvänne olika sidor, eller utgöra tvänne ensidiga och ofullständiga framställningar af mensklighetens idé, hvilken först genom båda i sin helhet framträder. Det är nu icke såsom isolerade, utan blott i sin fortfarande förbindelse och genom sin ömsesidiga inflytelse på hvarandra, som dessa båda framställningar af mensklighetens idé, i den manliga och qvinnliga naturen kunna vinna sin högre och fullkomligare utbildning. Häraf uppkommer en förnuftets fordran, såväl i allmänhet af ett förädlande umgänge mellan könen, som i synnerhet af en fortfarande förbindelse mellan en man och qvinna, genom hvilken de förenas till en gemensam personlighet och ett gemensamt lif, eller medels hvilken de båda ensidiga framställningarne af mensklighetens idé förenas till ett båda omfattande Helt, samt genom deras ömsesidiga inflytande på

hvarandra vinna en högre utbildning, och dermed tillika i båda tillsammans en fullkomligare framställning af mensklighetens idé beredes än den, som kunde vinnas utan deras förening. Denna genom makarnes förening beredda fullkomligare framställning af menskligbetens idé förmedels deras ömsesidiga förädlande inflytelse på hvarandra samt den sedliga skönheten och sällheten af deras gemensamma lif utgör den äktenskapliga förbindelsens etiska ändamål, sådant det visar sig med afseende på makarnes förhållande till hvarandra, och då vi ännu icke göra afseende på deras förhållande till sina barn».

Denna uppfattning har mycket tilldragande — för fantasin. Den sammanfaller hufvudsakligen med den poetiska af en »själarnes harmoni» såsom kärlekens ändamål. Men vi måste hålla oss till verkligheten och dess begripande.

Utredandet af den förnuftiga grunden för könsskillnaden i den organiska naturen öfver hufvud tillhör naturfilosofin, om hvilken vi i allmänhet erkänna, att dess problem ingalunda är löst. Frågan: hvarför slägtets tillvaro fordrar könsskillnad tillhör säkerligen de svåraste att besvara. Men från vår närvarande ståndpunkt är svaret redan gifvet i det yrkande, att det rättas tillvaro, frihetens verklighet, innebär familjens, och att i familjelifvet kärleken skall utgöra sedligt motiv och ändamål, samt att äfven äktenskapet har denna förnuftiga grund. Menskligbetens idé? Hvad bör väl härmed förstås? Om icke menskligbetens historia ger svar på frågan, så finnes intet annat. Att Grubbe lika litet som öfriga anförda åsigters bekännare utreder frågan och besvarar den, behöfver knappt nämnas. Ty förklaringar eller omskrifningar, sådane som: »alla menniskors högsta möjliga odling, förädling och sällhet», förklarar ingenting; hvar och en kan under dylika bestämningar inbegripa, hvad honom behagar. Hvad är förädling? Hvad är sällhet? Till och med det gamla: menniskans bestämmelse är att veta sanningen och göra det goda, ger ännu intet svar. Ty der återstår Pilati fråga: hvad är sanning? — och hvad är det goda? I sjelfva verket utgör frågans besvarande föremålet för vår undersökning. Men idén har för oss icke betydelsen af ett ideal, utan af historisk verklighet, nämligen det verkligas förnuftiga grund och sammanhang.

Detta förädlande samlif mellan könen, hvarom fråga är, har visserligen sin plats och betydelse äfven i familjelifvet, nämligen för familjens civilisation öfver hufvud, hvarom vi längre fram skola tala. Redan för en yttre reflexion visar det sig dock, att dertill icke fordras äktenskap, utan blott sällskapslif, vänskap, äfven idealiserande galanteri. Visserligen kan det sägas: i äktenskapet bör allt detta ingå och kan finnas för handen i högre grad än i sällskapslifvet. Men detta vore dock såsom ändamål en svag grund för en förbindelse för lifvet. Tvärtom är ett sådant samlif i äktenskapet mera förädlande derför, att det hvilar på gemensamheten i intressen och i sedlig verksamhet, i det skenbart prosaiska bestyret, familje-egendomens vård och barnauppfostran. Förädlingen och äfven enheten i känslor och åsigter blifva *för äktenskapet* värdelösa, om de icke bevisa sig i de handlingar, i hvilka familjelifvet består. Förädling i viljande och handling och just i detta lif, hvari makarne verka såsom makar, är den, som ger förädlingen i känslor och åsigter dess värde i och för äktenskapet. Och tvärtom: den kärleksfulla samverkan för familjen utgör det verksammaste sätt för makarnes ömsesidigt förädlande inflytande på hvarandra äfven i känslor och tänkesätt, till och med i åsigter angående lifvet utom familjen, i samhälle och stat.

För min del anser jag det derför för riktigt och förnuftsenligt, att äktenskapets fortvaro skall bestämmas af familjens. Och ehuru familjebandet icke upplöses genom barnens myndigblifvande, så upphör dock familjen som sådan att vara till med deras utträdande ur densamma. Lagstiftningen rörande äktenskapsskillnad bör derför utgå ur denna synpunkt. Det kan icke intressera samhället, att dessa tvänne personer skola för lifvet vara bundna vid hvarandra utan allt vidare ändamål. Men samhället har det högsta intresse deri, att barnen skola åtnjuta sedlig föräldravård, och djupare, att den nationela seden skall derigenom bevaras och utvecklas. Så länge barnen äro i behof af denna vård, måste äktenskapsskillnad anses för positivt osedlig. Med rätta ställa derför lagarne hinder deremot. Endast då villkoret för allt familjelif, ömsesidig kärlek, helt och hållet saknas, eller endera makens osedlighet i öfrigt omöjliggör detsamma, blir äfven skilsmässa oundviklig, för

att barnens vård må öfverlemnas åt den andra maken ensam. Jag säger med beråd: osedlighet »i öfrigt», ty den, som begär äktenskapsskillnad endast af skäl, att hos honom eller henne hat trädt i kärlekens ställe, afsäger dermed domen öfver sig sjelf såsom en osedlig personage. Annat är förhållandet, der qvinnan bortgifves obesedt, och der tillfälligt är, om någon böjelse i äktenskapet kan vakna; men sedens makt finnes äfven under sådant förhållande att fostra ett tillgifvenhetens band, som varar för lifvet.

Mensklig svaghet, egoism och passioner finnas i alla menskliga förhållanden. Äktenskap, fritagna från alla slitningar, torde öfver allt vara fåtaliga. Men kärleken har en stor makt att åter försona och hela såren. I synnerhet på qvinnans sida finner man en tillgifvenhet, som till och med fördrager lasten, om blott tillgifvenheten lönas med någon återkärlek. Undantag gifvas; men öfver hufvud är det mannens egen skuld, om han icke förmår tillvinna sig och bibehålla någon grad af tillgifvenhet från qvinnans sida, och derför äfven om han icke genom den förmår rätta eller jämna hennes fel. Villkoret är, att han för sitt lefverne och sin verksamhet så inom som utom familjen eger andras aktning — att han är *en man.* För öfrigt utgöra barnen det alltid försonande medium, så länge sann kärlek till dem hos makarne finnes.

Vid denna uppfattning synes det, som om vi skulle nedsätta det barnlösa äktenskapet. Men så är icke meningen. Barnlösheten är en olycka; och olyckan kan icke nedsätta. Erfarenheten lärer, att den af makarne vanligen djupt kännes. Och såsom gemensamt delade lidanden binda menniskorna vid hvarandra, så synes det, som om i sådane äktenskap den inbördes ömheten ofta vore större, än der kärleken koncentreras på barnen, vården om dem vållar, att mannen får åtnöja sig med mindre omsorg från hustruns sida, och äfven vanligen ökar hans arbete för familjen och leder hans tankar och sträfvanden till samhällslifvets intressen. Dessutom finnes i ett barnlöst äktenskap utsigten till en förändring och vanligen äfven hoppet derom ända till den ålder, vid hvilken samlifvet redan så bundit makarne vid hvarandra, att äfven alla ojämnheter af detsamma utjämnats. Detta band är icke en blott vana, utan

sedlig makt att jämföra med den konservativa makten hos en nations sed.

Det behöfver knappt tilläggas, att, ehuru den sedliga grunden för äktenskapets fortfarande är sjelfva familjens fortvaro, ända tills barnen utträda ur densamma, häraf icke följer, att äktenskapet då borde upplösas. Vi säga blott: att äktenskapet skall fortvara till denna tidpunkt; det är för familjelifvets sedlighet nödvändigt, och samhället har då mera icke något intresse af dess fortbestånd. Men makarne, som i familjen fyllt sitt kall, hafva ett sedligt intresse i äktenskapets fortfarande såsom bundna af den sedliga makt, om hvilken vi nyss talat. Familjebandet fortfar i förhållande till barnen, såsom slägtskapsband, vanligen öfverförande föräldrakärleken med förnyad styrka till barnabarnen.

De skäl, som anföras för monogamin, äro desamma hos alla kristna folk. Det är gudomligt bud, det vill säga: det är i och för sig förnuftigt och sedligt. Grunden är, att den kärlek, ur hvilken familjelifvets sedlighet utgår, icke kan ega rum i polygamin. Man anför till försvar för den senare, att den orientaliska qvinnan hastigt åldras, och att hennes fruktsamhet är ringa. Men att detta är ett svepskäl, finnes deraf, att monogamin är sed äfven bland orientalerna hos den stora massan, så att endast de rika lefva i polygami. Äfven om det skulle ega sannning, bevisar till ex. turkarnes historia, att en nations lif icke beror af folkökningen, utan af folkets sedliga tillstånd. Deras förfall, såvidt det har sin orsak i familjelifvet, beror af qvinnans ställning i detsamma, hennes ofrihet och deraf följande oförmåga att i familjelifvet uppfylla makans och moderns kall, hvarken i familjeegendomens vård eller i barnens uppfostran eller i familjens civilisation. Orsaken åter till denna qvinnans ofrihet hos orientens folk, äfven utom muhamedanismen, måste sökas i allmänna historiska förhållanden. Ty ehuru familjeseden är roten till den nationela seden, måste densamma dela dennas historiska utveckling. Man kan säga, att qvinnans låga ställning i familjen på alla tider sammanhängt med slafveriet. Ty hos den härskande stammen fyller slafven i verksamheten för familjen den plats, som vid en högre civilisation intages af modern och husmodern. Slafveriet åter har visat sig vara ett villkor lika mycket

för Greklands demokratiska republiker som för orientens eröfrande despotism.

Ville man af detta förhållande draga en praktisk konseqvens med hänsyn till de moderna qvinnoemancipationsteorierna, måste man anse den för menskligheten vigtiga qvinnoemancipationen hafva bestått deri, att hennes inflytande i familjen allt mera blifvit erkändt — men naturligtvis, att hon också blifvit allt mer och mer förmögen att utöfva detsamma. Detta är ungefär rena motsatsen mot den moderna emancipationens fordringar, enligt hvilka verksamheten i familjen anses för qvinnan vara allt för låg och inskränkt *).

Ännu bör det med afseende på qvinnans verksamhet i familjen ihågkommas, att all mensklig befrielse måste bevisa sig i handling. Viljans frihet är icke menadt berättigande och makt att göra eller låta, så att den kunde finnas till äfven under återhållsamhet från att handla, utan är verklig, endast då den verkar, framträder i verk och gerning. Ju verksammare lif, desto mera frihet. Så länge qvinnan, såsom den turkiska, lefver i overksamhet, är hon *de facto* ofri. Men den andra sidan af saken är, att i verksamheten skall finnas fritt afgörande öfver rätt och orätt, tillräcknande och sedlig frihet, sedligt samvete. I familjelifvet tillvinner sig qvinnan denna frihet hufvudsakligen genom barnavården och barnauppfostran. Man kan derför anse, att qvinnans högre ställning hos de germaniska folken redan före kristendomens antagande väsentligen berodde deraf, att seden lagt barnavården i hennes hand, icke såsom i orienten i slafvens. Under denna synpunkt voro äfven Rousseaus läror om barnavården frigörande för qvinnan i de högre samhällsklasserna, medan friheten från familjebandet och familjens omsorger medfört hennes osedlighet och förnedring.

Jämte det slafveriet stöder polygamin, upplöser det familjen genom att åt slafegaren öfverlemna slafvinnorna. Man anför derför, att i följd både häraf och polygamin den kärlek mellan makarne, som utgör äktenskapets motiv och ändamål, i polygamin icke kan ega rum. Och utan tvifvel är detta skäl det vigtigaste, emedan

*) Äfven här synes Snellman haft för afsigt att göra något tillägg i texten.

det är taget ur fordran på äktenskapets sedlighet. Andra invändningar, såsom den, att intriger och fiendskap måste tillintetgöra hemfriden, äro af mindre betydelse. Ty erfarenheten torde i detta afseende icke vitna mera ondt mot polygamin än mot monogamin. Orsaken är tydligen den orientaliska qvinnans ofrihet och passiva lefnadsställning.

Öfver hufvud kunna vi åtnöja oss med det positiva i vår uppfattning af familjen, som icke innebär någon polygami eller något konkubinat. Och då vi likväl finna dem tolererade af betydande nationers sed och lag, men tillika se dessa nationers samhällslif och politiska lif underkastade ett snabbt förfall, äro vi berättigade att yrka, att deras familjelif har sin andel i orsaken härtill, allt likväl under medgifvande, att förhållandet har sin grund i dessa nationers sedliga ståndpunkt och således är historiskt berättigadt. Vi böra tillägga: hos de kristna folken äro bådadera icke blott olagliga, utan osedliga, och hos dem är familjelifvets sedlighet beroende af lagligt äktenskap i monogami.

En väsentlig bestämning rörande äktenskapet är förbudet mot giftermål i vissa slägtleder. Det har en dubbel grund: dels den att icke förvirra ett redan bestående familjeförhållande mellan personerna genom ett nytt sådant; dels den att genom aflägsnande af tanken på en möjlig äktenskaplig förening skydda familjelifvet för förförelse och osedlighet — i detsamma bevara en ren obesmittad kärlek äfven mellan familjens medlemmar af olika kön. Familjebandet sträcker sig såsom slägtskapsförbindelse utom den egentliga familjen, så att barnen i familjen hysa vördnad och tillgifvenhet för föräldrarnes föräldrar och äfven för de förras syskon och mot dem bete lydnad, såsom de åter af dem med kärlek omfattas. Ett liknande förhållande eger rum mellan svärbarn och svärföräldrar. Det af dessa förbindelser alstrade samlifvet utpräglar tillgifvenhets- och lydnadsförhållandet i större eller mindre grad, och hos skilda folk är detsamma af seden fordradt mer eller mindre, i en vidsträcktare eller inskränktare krets. Genom äktenskap inom dessa slägtleder skulle till ex. en fader kunna blifva sin sons svärsson, eller en dotter sin moders svägerska o. s. v. och derigenom det gifna lydnadsförhållandet omkastas eller blott upphäfvas. Det

är visst sant, att det egentliga lydnadsförhållandet upphört vid den tidpunkt, då äktenskap kan ingås; men det fortfar i vördnaden och i den form, den till sed vordna tillgifvenheten bibehåller. Icke mindre vigtigt är afseendet på umgänget mellan könen inom familjebandet. Man kan väl antaga, att den tillit och det förtroende, som i dessa familjeförbindelser från qvinnans sida bevisas de manliga medlemmarne, försvinner i samma förhållande, som omfånget af de förbjudna lederna inskränkes. Men familjelifvet har i dem ett sedligt stöd, som gör det önskvärdt, att gränsen, der detsamma upphör, icke må blifva för trång. Särskildt gör sig behofvet af detta stöd kännbart vid föräldrarnes frånfälle eller oförmåga, tillfällig eller förvållad, att sköta uppfostrarekallet, och vid annan familjeolycka, hvarigenom barnens uppfostran äfventyras. Närmaste fränders åligganden i sådana fall, äfvensom descendenters mot hjelplösa ascendenter, äro äfven i lag utstakade. Den skyddande omvårdnad dervid förutsättes, kan, om äktenskap mellan skyddsman och skyddsling är tillåtet, lätt blifva en snara. Förvecklingar af här påpekad art hafva sin betydelse äfven med afseende på familjeegendomens vård. Väl icke utan vigt, ehuru underordnad, är äfven den fysiologiska erfarenheten, att äktenskap inom närmare slägtleder medföra fysiskt urartande.

Om äktenskap mellan föräldrar och barn och mellan syskon sky vi att tala.

Lagen har hos de flesta folk gjort giftermålet beroende af föräldrarnes samtycke och i synnerhet qvinnans af en giftoman. Hos Europas folk är detta på en gång biblisk (judisk), romersk och germanisk tradition. Hos romarene var det en gifven konseqvens af det högt stegrade fadersväldet, hos de germaniska folken, hvad giftomannaskapet för qvinnan angår, af seden att bortgifva döttrarne mot en fästningsgåfva af den blifvande mannen till hennes fader eller närmaste skyldeman. Enligt fornsvensk lag skulle äfven moder, till och med närmaste fränder på båda sidor tagas till råds. Samma lag stadgade dock skydd mot tvång till giftermål, och qvinnan kunde i detta afseende appellera till domstol, ända till konungens dom. I 1734 års lag är giftomannarätten bibehållen såsom en följd deraf, att ogift qvinna enligt samma lag är omyndig. Icke blott

dotter, utan under vissa förhållanden äfven son, hvilken gifter sig mot föräldrarnes vilja, kan af dem göras arflös. Nu mera är dock öfver allt i Europa qvinnans myndighet medgifven *). Dermed måste giftomannarätten försvinna. Att föräldrars råd och bifall vid giftermåls ingående begäres, är sakenligt, icke blott med afseende på egendomsförhållandena, utan äfven med hänsyn till den nya familjens sedliga ordning, som måste lida af ett kallt förhållande till föräldrahemmet. Men å andra sidan ger ett sant kärleksfullt förhållande mellan föräldrar och barn de förra tillräckligt inflytande äfven i fråga om de senares giftermål, i synnerhet hvarje moder stor makt öfver dotterns hjerta. Ur klokhets synpunkt är det önskligt, att detta inflytande aldrig må saknas, emedan tillfälligheten i ungdomsböjelsens val af föremål lätt medför ånger i en på den grundad förbindelse, och åtminstone ett af föräldrarne föranledt uppskof tjenar till att pröfva böjelsens bestånd.

Lagstadgandenas angående äktenskapet antal har ökats genom de nya förhållanden, som uppstå i följd af endera makens död och den efterlefvandes inträdande i nytt gifte. Teoretiskt är om sådana äktenskap intet att tillägga, om icke, att de, när äfven omyndiga barn efterlefva, äro kärlekslösa, om vid dem icke dessas vård afses, och att i sådan händelse deras afslutande fordrar dubbelt mått af besinning och omtanke. Ty eljes upplöses i följd af desamma den sedliga ordningen i familjelifvet. Den undergifvenhet för styfföräldrar, lagen föreskrifver, hvilar på förutsättningen, att en sådan besinning skall ega rum; ehuruväl i hvarje fall en förnuftig grund förefinnes för den påbjudna aktningen mot faders och moders hustru eller man. För barnen är tidig förlust af moder städse en större olycka än faderns frånfälle, och en styffader en mindre våda än en styfmoder, som alltid måste göra en skillnad mellan de egna barnen och styfbarnen, så mycket mera skadlig för de senare, som modersvården är det vigtigare momentet i barnauppfostran.

Äktenskapsskillnad har i alla kristna folks lagstiftning betraktats ur synpunkten af berättigande, om lekamligt lyte eller sådan

---

*) Äfven i Finland, sedan dessa föreläsningar höllos.
Senare tillägg af författaren.

obotlig sjukdom, som hindrar prokreation, efter giftermålet yppas, samt i händelse af begånget brott, så att icke blott äktenskapsbrott, utan äfven annan grof brottslighet ansetts berättiga den oskyldiga maken till skilsmässa. I öfrigt har äktenskapsskillnad gällt såsom ett medgifvande för nödfalls skull, som berott af domstolarnes eller annan vederbörande myndighets pröfning.

På alla tider hafva ytterliga verldsförbättrare uppträdt mot äktenskapet såsom institution, yrkande på hvad de kalla fria föreningar, det vill säga: äktenskap, upplösliga, när helst endera maken finner för godt att skiljas. Vi tala icke om den stora mängd, som endast af lättsinne och egen ruin önskar allmän upplösning af samhällsbanden, utan om de allvarliga verldsförbättrarena. De utgå från den riktiga åsigten, att äktenskapet skall hafva sin rot i ömsesidig böjelse. Men de stanna härvid, i det de för detsamma icke erkänna något allmänt slutändamål än böjelsens tillfredsställande, huru beskaffad än denna må vara. Äfven de, som sökt närmare bestämma denna beskaffenhet och jämte naturdriften fordrat något slags själssympati, kunna naturligtvis i denna icke inlägga annat än subjektiva föreställningar och fantasibilder. Ty om böjelsen tillerkännes ett förnuftigt objektivt innehåll, kan detta icke vara något annat än familjekärlekens i familjens konkreta lif. Men hufvudpunkten i detta: föräldra- och barnakärleken och makarnes i föräldrakärleken faktiskt förenade ömsesidiga kärlek kommer i sagde teorier icke alls i fråga. Med andra ord: böjelsens sedliga innehåll, dess tillfredsställande i det verksamma familjelifvet, lemnas i dem åsido. Derför utgör kommunismen, egendomsgemensamhet och barnens uppfostran i offentliga vårdsanstalter ett konseqvent appendix till det så kallade fria äktenskapet. Sin härd hafva dessa teorier haft i Frankrike, der de redan vid stora revolutionen, men senast efter Julirevolutionen 1830 jämte kommunismen funno utbredning i Paris och andra stora städer. I Sveriges litteratur gjorde Almqvist ett försök att skaffa dem plats, antagligen dock mindre i allvarligt praktiskt syfte än i följd af hans litterära exentricitet öfver hufvud.

Från samhällslagens sida betraktas äktenskapsskillnaden ur familjelifvets synpunkt, afseende icke omedelbart äktenskapets, utan

familjens bestånd. Denna synpunkt är utan tvifvel den rätta. Familjeegendomens vård och barnens sedliga uppfostran, icke makarnes, dessa konkreta förhållanden förbiseende anspråk grunda lagliga förpligtelser. Der endera makens sedliga förderf omöjliggör denna familjelifvets uppgift, bör äktenskapsskillnad anses påkallad. Mannens ställande under förmynderskap och så kallad skillnad till säng och säte äro enligt vår lag utvägar att förekomma egentlig äktenskapsskillnad, som för den oskyldiga maken medför rättighet att ingå nytt äktenskap. Vid alla dessa åtgärder är det förnuftigt och rätt, att hufvudsakligen inflytandet på barnens vård och uppfostran afses. icke makarnes pretension på egen tillfredsställelse, och i synnerhet att skillnad, hvarigenom barnen aflägsnas från fader eller moder, icke beviljas, så länge kärleksfull omvårdnad från bådas sida kan motses. Denna utgör i äktenskapet det starkaste föreningsbandet och försoningsmedlet; såsom det äfven är föräldrarnes åliggande att för den undertrycka inbördes ovänlighet och anspråk. I makarnes förhållande är en brytning ohjelplig, endast om förakt trädt i tillgifvenhetens ställe. Det fostras af mannens lastbara lefverne och af sanningslöshet hos qvinnan, den odygd, hvari hon lättast förfaller, och som näst liderlighet mest nedsätter henne i mannens ögon. I alla de samhällsklasser, der arbete är villkor för familjens bestånd, således med jämförelsevis få undantag, håller modig och redlig verksamhet hos mannen, duglig husmoderlig omsorg hos qvinnan den ömsesidiga aktningen uppe, och föga ledighet blir öfrig för subjektiva känsloanspråk. Den gemensamma kärleken till barnen stärker makarnes verksamhet. Denna samstämmighet i verk och gerning utgör ett starkare band än alla förmenta känslosympatier.

Vi kunna anse det för det vackraste vitnesbörd om sedlighetens ståndpunkt i fäderneslandet, att bland den mera bildade samhällsklassen äktenskapsskillnad är en ytterst sällsynt företeelse. Äfven bland den besutna allmogen är den mindre vanlig. Bland de legda arbetarena föranledas skillnad vanligast af fylleri på mannens sida eller af äktenskapsbrott på qvinnans. Men mera vanligt än laglig skillnad är det bland sistnämnde klass, att mannen öfvergifver hustru och barn, hvilket lättsinne med den obegränsade

vandringsfriheten utan tvifvel tilltager. Frankrike torde vara det land i Europa, der äktenskapsskillnad mest förekommer; och den sysslolösa bördsadeln är den samhällsklass, inom hvilken i alla länder äktenskapet allmännast är en blott konventionel förening på behaglig tid.

Familjen är öfver hufvud kretsen för den religiösa andaktsöfningen och det religiösa sinnelagets utveckling. Bön, vigsel, dop, begrafning äro akter, betydelsefulla för familjen, men angå samhället endast, så länge en statskyrka kan ega bestånd. Ju mera deremot kyrkan blifvit en fri association, desto mera måste de blifva familjens ensak. Det är nämndt, att i de katolska länderna civiläktenskapet tillkommit såsom en tillflykt undan kyrkans anspråk i förhållande till de så kallade blandade äktenskapen och undan den vigseln tillagda sakramentala betydelsen. Kyrkan sökte icke blott hindra äktenskap mellan olika trosbekännare, utan fordrade äfven de i dessa framfödda barnens dop till katolicismen; och vigselns sakrament gjorde äktenskapsskillnad omöjlig — om icke genom påflig dispens. I den lutherska statskyrkan har vigseln icke denna karaktär; men den nedsjunker deremot mer och mer till en blott ceremoni, föga skild från civiläktenskapets afslutande. Det är ingalunda väl, att så sker. Ty äktenskapet får derigenom skenet att bero endast af ett aftal. Men någon utväg att rätta detta finnes icke inom statskyrkan, ur hvilken den anda, som grundade densamma, försvunnit. Kyrkans af lag föreskrifna mellankomst vid begärd äktenskapsskillnad visar sig derför gagnlös. Möjligen kan dock förmaningen inför konsistorium, ehuru den icke förmår förlika, såsom ett hot förebygga äktenskapsskillnader, dels emedan makarne blygas att underkasta sig den officiela varningen, dels emedan för de fattigare den långa resan till stiftsstaden är afskrämmande. Dock synes det vara skäl, att lagen hellre borde uppställa andra försvårande hinder än den erkändt overksamma kyrkliga förmaningen. Intet hindrar religiös förmaning från presterskapets sida; men såsom påbjuden officiel ceremoni förlorar den af sin religiösa karaktär, enligt hvilken den borde vara en vädjan endast till makarnes öfvertygelse. Man kan derför, så vidt jag inser, icke anföra något grundadt skäl mot civiläktenskapet och vigselns öfverlemnande åt ma-

karnes eget afgörande. Finnes hos dem icke behof af kyrkans välsignelse, bidrager densamma icke heller till föreningens befästande. Det nyssanförda gäller dock mindre statskyrkan i vårt land, der ännu i vida kretsar ett giftermål utan kyrklig vigsel skulle anses för gudlöst. Minsta betydelse torde den ega för den okunnigaste delen, den så kallade lösa befolkningen på landsbygden och arbetarbefolkningen i stad, bland hvilken lättsinniga giftermål, åtföljda icke blott af fattigdom, utan derjämte af oenighet mellan makarne, försummad barnauppfostran, sedeslöshet och brott, oftast förekomma. Det kan icke sättas i fråga, att icke detta förhållande har många sociala orsaker, hvilkas undersökande här icke har sin plats. Men jag anser, att det faktum icke kan förnekas, att kyrkans lära om äktenskapet, som i denna samhällsklass utgjort den enda form, i hvilken den egt något medvetande om familjelifvets sedliga betydelse, förlorat i makt öfver dess öfvertygelse; i följd hvaraf äfven vigseln mer och mer af den betraktas såsom en ceremoni. Denna brist ersättes här mindre af samhällssedens civiliserande inflytande, som redan hos den besutna allmogen lägger den yttre anständighetens band på makarnes samlif, tillbakahållande utbrott af sjelfsvåld och dåliga passioner, och förmår föräldrarne att i barnauppfostran sträfva till jämlikhet med de i samhället bäst ansedda familjer. Det är säkert icke utan inflytande, att daglönaren oftast icke har en egen boning, så att hans familjelif alltid har vitnen, och vanan härvid småningom borttager skammen öfver slitningar och osed inom detsamma. Det franska ordspråket säger betydelsefullt, ehuru plumpt: »*Il faut laver sa linge sale en famille*». — Hvarje familj har för sina svagheter behof af hemväggarnes skydd. Den förmögnare, som eger ett slutet hem, kan föga tänka sig någon familjefrid och familjelycka derförutan. Också för barnauppfostran är detta en vigtig punkt, som borde betänkas vid uppförandet af torparekaserner och arbetareböstäder.

Öfver allt hafva med rätta förslag att genom särskilda lagstadganden hindra obetänkta giftermål i daglönareklassen blifvit förkastade. Lagen stadgar viss ålder för äktenskaps ingående. Hvad i detta hänseende anses vara myndig ålder i en samhällsklass, är det äfven i en annan. Enligt vår lag utgör genomgången skrift-

skola ett ytterligare villkor. Det kan sättas i fråga, huruvida detta stadgande nu mera är rättfärdigadt, åtminstone i den form, skriftskola hålles. Med hänsyn till äktenskapet borde godkännandet innebära ett erkännande af individens sedliga myndighet, det vill säga: icke blott vetande, utan äfven fasta öfvertygelse om familjens sedliga ändamål. Det kan tilläggas: denna öfvertygelse borde vara bevisad icke endast genom muntlig bekännelse, utan i verk och gerning, det vill säga: i det familjeförhållande såsom barn, hvari ungdomen dittills lefvat. Ty ett kärleksfullt barnaförhållande är den säkraste borgen för ett framtida kärleksfullt äktenskap. Någon härtill syftande undersökning kommer i skriftskolan icke i fråga, föga ens någon lära om familjelifvet, utan hufvudsakligen trosdogmer, oförstådda och obegripliga. Hvad skriftskolan har att göra med tillståndet att ingå äktenskap, torde derför vara svårt att utreda. Erfarenheten visar dock, att den ur denna synpunkt fattas af ett flertal i synnerhet bland den qvinnliga ungdomen; och säkert torde vara, att en icke ringa mängd tvingas till skriftskolan deraf, att den utgör ett villkor för tillstånd till äktenskap. Man har svårt att öfvertyga sig, att allt detta är, såsom det vara bör. Förunderligt synes det icke, om kyrkans vigsel blir allt mera betydelselös, då kyrkan så litet gör för att i församlingens öfvertygelse gifva den en betydelse. För min del tror jag, att i vår kyrkas undervisning för liten omsorg egnas åt sedeläran. Ingen kan hafva något deremot, att i religionsläran gerningarne fattas såsom trons frukt. Men det är i predikan vanligare, att ett sedligt lefverne förklaras för värdelöst, om det icke är förenadt med försanthållande af vissa dogmer, än att tron fördömes såsom död, om den icke bevisar sig i ett sedligt lif, att högre vigt lägges på undflyende af den onda verlden än på ett verksamt lif i familj, samhälle och stat.

Det är en hvardaglig lära, att tanken på och sträfvandet för det allmänna höjer och förädlar menniskan, medan egoismen förnedrar och förderfvar. Men det allmänna, som närmast föreligger hvarje menniska, är familjen. Den förädling, en uppoffrande verksamhet för familjen medförer, är i lika grad stor, som den är allmänt mensklig. Man föreställer sig förhållandet ofta så, som om den sedliga förädlingen, den egentliga själsadeln, skulle bero af

något högre mått intellektuel bildning. Men det förhåller sig icke så. Sven Dufva var, i sanning, en ädel patriot. Och likväl har patriotismen för sig fattad icke samma förädlande makt som familjekärleken, emedan den förra icke såsom den senare är kallad till en daglig och stundlig utöfning, icke heller alltid, såsom familjekärleken, ger plats åt utöfningen af den objektiva pligten, rättvisans och välviljans pligter.

FÖRELÄSNINGAR

I

PEDAGOGIK.

(1861).

Första föreläsningen.

I ett inledande kort företal erinrade Snellman om, att honom tillfälligtvis uppdragits åliggandet att i pedagogik examinera. Då de vid studierna till dessa examina för närvarande begagnade läroböckerna öfver hufvud voro sammanfattade utan system och derför utan ledande princip, önskade han göra ett försök att ersätta denna brist. Pedagogin är praktik, är handling. Den måste i grundsatsernas genomförande rådfråga erfarenheten i afseende på medel, sätt och vis. Derför har pedagogiken såsom vetenskap sin metodlära, stödd på erfarenheten. Föreläsaren kunde ej säga, att hans egen erfarenhet var stor, men dock någon. Den stora erfarenheten i lifvet är historiens. Den hade föreläsaren rådfrågat och önskade att stödd härpå verka mot i fäderneslandet rådande missbruk, dels i uppfostran, men ännu mer i undervisningen. Afsigten var att under dessa föreläsningar sysselsätta sig med den senare, såsom tillhörande åhörarnes blifvande lefnadsverksamhet. Till ledning vid studierna jämte afhörandet af föreläsningarna rekommenderades *Rosenkranzs* »*System der Pädagogik*», men i brist derpå äfven andra läroböcker att begagnas discursivt, allt eftersom kapitlen i dem motsvarade de särskilda föreläsningarne. Påpekande det onödiga i att här framhålla uppfostrans och pedagogikens vigt, öfvergick Snellman med följande ord till det egentliga ämnet för denna föreläsning. *)

Menniskan är, hvad hon gör sig sjelf till: detta är det första. Ingen är annat än hvad han vill vara. — Eljes finnes ingen ansvarighet, ingen skuld. — Friheten är dess villkor. — Detta synes förneka all uppfostrans betydelse. Men å andra sidan: *menniskan skall icke vilja vara annat, än hvad hon bör;* detta är förnuft, är sann frihet. Således är svaret på frågan: hvad bör hon vara? — hufvudsak.

Att svara: hon bör vara »menniska» — ega sann humanitet, o. s. v. det är floskel. Ty det återstår att besvara: hvad är detta? —

*) Se anmärkningen till denna sida.

mera positivt. Ty derunder förstås då, hvad en positiv religionslära om Gud och menniskans förhållande till honom lärer. Naturligtvis är här fråga om den kristna religionen. Men äfven i dess lära, såsom i all religion, är vetandet om försoningen det egentliga, det är, om lösningen af motsägelsen: att menniskan icke är, hvad hon bör vara. Hela det verksamma lifvet skall inläggas deri, i allmänna bud: »Gör icke åt andra, hvad du icke vill, att andra skola göra åt dig», »älska din nästa såsom dig sjelf». Hvad bör man vilja, att andra icke skola göra åt en sjelf? Huru skall man älska sig sjelf? Hela det medborgerliga lifvet, menniskans hela praktiska lif skall få rum deri. Till ex. studera naturvetenskap, historie. Var sådan och sådan jordbrukare, embetsman; förvärfva egendom, verka för samhället, det allmänna; var patriot: offra egendom och lif, eget och andras, eget folks och främmande nationers. — Allt detta inrymmes då i buden? Ja, de äro abstrakta. Således det skall i dem inläggas.

Men det allmänna häri, den konklusion, vi vilja draga af det sagda: menniskan skall icke vilja vara annat, än hvad hon bör — är denna: hon skall göra sig sjelf till något, som icke ligger inom hennes tycke och val — något, *som gäller, äfven om hon icke vore till.* Detta är uppfostran i stort fattad. Der finnes ett tvång, som menniskan skall underkasta sig. Hon skall vara något, som icke af hennes afgörande beror.

Detta tvång består deri: individen tillhör en viss tidpunkt i historien — utan sitt val. Hennes vetande och viljande kan icke gå utöfver denna tid. Detta är absolut gräns. Hon tillhör vidare en nation, en samhällsklass, en familj — allt utan val. — Dessa gränser kan hon utvidga — i sitt vetande; men hennes handling faller inom dem. Detta är det förnuftiga, att så är, och att så skall vara. Individen skall lefva sig in i detta lif, som han utan vidare tillhör. Detta är hans förnuft. Endast deri är frihet: att lefva det fritt, af öfvertygelse och ur fritt beslut — emedan det är det förnuftiga, som är.

Således närmare uttryckt: uppfostran är denna lifvet genomgående sjelfuppfostran till förnuft och frihet. Men individen träder
Det religiösa svaret: hon bör vara »Guds barn», »Guds beläte» är

dertill, till historien, till alla dessa för handen varande förhållanden. De äro för honom gifna.

Hvar finnas de? Hvari bestå de? I det redan tillvarande slägtets vetande och handling. Hvar finnes historien? Förunderligt: alla veta det — och få menniskor hafva reda derpå — att den finnes endast och allenast i det närvarande, i det nu lefvande slägtets vetande och handling. Kristi uppträdande skulle hafva en helt annan, föga historisk betydelse, om icke läran *lefvat* genom seklerna, för hvarje Nu, i folkens tro och verk — och om den icke i det närvarande skulle lefva, jämte hela denna dess utvecklingshistoria, som ligger mellan båda tidpunkterna. Femte och sjette seklen lefva qvar i den närvarande fördelningen af Europas nationer, deras olika kultur, vetande och sed; det femtonde och sextonde i de nuvarande nationallitteraturerna och nutidens politiska lif, såsom allt bestämdt af antikens inflytande; det sextonde seklet vidare i de protestantiska folkens lif och i de katolskas, så vida seklet äfven för dem medförde en reform; — i den amerikanska kulturen och dess återverkan på den europeiska o. s. v. Adertonde seklet i det nittondes naturvetenskap, uppfinningar, upplysning (frihet från fördomar), i hela dess sociala lif. Såsom vetande är historien om det förflutna för hvarje tid en annan. Grekerna äro för oss något vida mera, än de voro för sig sjelfva, för sitt eget medvetande. Och i det närvarandes handling antager likaså det förflutna i hvarje Nu en ny form. Man säger: det är så *i dess följder*. Ja, men i den närvarande följden är hela utvecklingen innesluten. I den förra *lefver* den senare; för sig fattadt är det förflutna dödt.

Och nationen, samhället, familjen, om hvilka talades såsom för individen gifna? Hvar finnas de? I dessa individers vetande och handling, — nämligen äfven vetandet, så vidt det i handling uppenbarar sig. — Denna familj? — det är dessa individers görande och låtande i förhållande till hvarandra. Dessa samhällslagar? De äro icke den skrifna bokstafven, utan dessa medborgares samstämmande, lagbundna, det är: regelbundna, ordnade handlingssätt. Detta är den lefvande lagen, lagen såsom tillvarande makt. — Denna nation? — det är detta folks historiska uppträdande i hvarje

Nu — det är hvad alla dessa individer, som utgöra nationen i förhållande till andra nationer, göra och låta.

Det för individen gifna är alltså detta vetande och detta handlingssätt, samtidens, denna nations, dessa medborgares, dessa familjemedlemmars. — Individen födes härtill — han har det för sig såsom gifvet. Han kan icke undfly det. Det är: menniskan födes ofri. Hon har för sig verldshistorien, den i detta Nu lefvande såsom det band, hvari hon är bunden. Hon födes oförnuftig; ty hon har verldshistorien, det lefvande förnuftet, utom sig, står främmande för detta.

Och härtill kommer natursidan af hennes tillvaro. Hon födes lekamligen såsom ock andligen hjelplös. Man har med rätta sagt, att denna menniskans hjelplöshet, hvari hon står ensam bland alla lefvande väsenden, utgör möjligheten dertill, att endast hon kommer till frihet och förnuft. Hon är härigenom oförmögen till sjelfuppfostran. Det tillvarande, lefvande förnuftet, verldshistorien såsom tillvarande makt, tager makt med henne. Detta tvång är uppfostran — icke ännu sjelfuppfostran. I den mån denna makt gör henne delaktig af förnuftet, det är: förer henne till det vetande och den handling, hvari den sjelf består, frigöres hon; ty hon blir sjelf en representant af den tillvarande verldshistorien, dennas makt blir hennes — och uppfostran öfvergår i sjelfuppfostran, i fortfarande utförande af verldshistoriens verk.

Herrarne säga kanske: denna uppfattning af, hvad uppfostran är, är allt för allmän. Vi skola komma till dess specifikation. Kanske synes denna uppfattning allt för hög? Ty huru kan individens ofta så ringa, så obetydliga lif vara verldshistoriens? Men det är dock faktiskt, att hvarje individ bär verldshistorien i sitt bröst. Ty hvad allt detta, för individen gifna är — det är hans vetande derom. För honom *är* allt detta: samtidens vetande och handling äro *till* blott i hans eget vetande — han bär det der, hurudant än detta vetande må vara — och ur detta sitt vetande handlar han. Hans tillvaro är likgiltig — emedan verldshistorien uppbäres af andra individers vetande och handling; men han är sjelf en af

dessa andra i förhållande till hvarje annan individ, och hans tillvaro har derför detta oändliga värde, att förnuftet, det lefvande verkliga, i honom och genom honom är till, i hans vetande och handling.

Och vi hafva genom denna uppfattning från början ställt oss på en annan ståndpunkt än den naturalistiska, i närvarande tids pedagogik på många håll omfattade. Uppfostran skall vara utveckling af en menniskan medfödd natur, heter det! Den skall bestå blott i denna naturs utveckling! Uppfostrarens tillgörande skall vara blott trädgårdsmästarens, som ställer denna förträffliga växt i solskenet och vattnar den! Allt tvång skall ur uppfostran vara bannlyst! Den härliga naturen skall fritt få utveckla sig! Menskighetens historia, den kamp och strid, den nöd, de lidanden, hvilka den genom årtusenden genomgått och än dagligen genomgår, är ett stort misstag! Dessa förträffliga pedagoger skulle vara de män, de äro, äfven om allt detta icke funnits! Ja, de skulle vara något vida mera, om blott en sådan pedagog råkat lefva på Adams tid och låtit Adams förträffliga natur fritt utveckla sig.

Åsigten har sammanhang med naturvetenskapernas utomordentliga utveckling — men sin närmaste rot i adertonde seklets scepticism, i dess förkastande af all tradition och allt traditionelt, hvaremot den uppstälde den rena, af traditionen oförvillade humaniteten, den rena menskliga naturen såsom det ideal, hvilket äfven uppfostran skall göra till sitt mål att framdraga.

Men vår uppfattning skiljer också ifrån sig denna humanism och kosmopolitism, äfven der den framträder mindre naturalistisk. Menniskan födes icke till menskligheten i allmänhet, utan till den Nu lefvande och icke till denna i allmänhet, utan européen till den europeiska menskligheten. Att uppfostras till kinesens eller hinduns mensklighet är alltså icke ett finskt barns bestämmelse — icke heller till den europeiska medeltids menskligheten. — Men ett sådant barn födes också icke till en europeisk närvarande mensklighet öfver hufvud, utan till en humanitet, sådan den lefver i detta det finska folkets vetande och handlingssätt — detta ännu specificeradt enligt samhällsställning och familj. — En sådan verklig, icke menad, fantiserad humanitet är den, hvartill barnet icke blott

af omständigheternas tvång uppfostras, utan skall uppfostras; ty deri är verklighet och förnuft.

Men det sades: dessa gränser, nationalitetens o. s. v. kunna utvidgas. — I hvad mån? Och huru? Derom mera framdeles.

Andra föreläsningen.

Mine herrar!

Vi sade senast: gifvet är å ena sidan, att menniskan födes till en verld och ett verldstillstånd, hvilka ligga utom hennes val.

Det är dock detta verldstillstånd, hon är kallad att i sitt vetande och sin handling representera. Hon kan icke undgå det. För hennes vetande och handling finnes intet annat än detta gifna innehåll.

Detta är hvad hon bör göra sig till — redan derför, att hon måste.

Men å andra sidan: menniskan har anspråk på frihet; ty hon har eljes ingen ansvarighet. Hon är eljes en växt, som näres af dessa safter — den gifna verldsordningen — och utvecklas enligt sitt frös egenskaper och deras inflytande.

Derför, om hon icke gör sig sjelf till hvad hon är, saknar hon förnuft och frihet. Om hennes vetande och handling är af det gifna verldstillståndet förut bestämdt, upphör hon att vara ett fritt och förnuftigt väsende.

Denna motsägelse måste hon i sitt lif lösa. Detta är hennes lifvet genomgående sjelfuppfostran — det är: denna motsägelses upplösning är detta.

Men hon kommer till verlden utan förmåga härtill. Hon födes oförnuftig och ofri. Hon är helt och hållet i andras våld. Hennes vetande och handling bestämmas af andra — det är: af detta gifna

verldstillstånd — historien, för henne hennes nations plats i densamma, hennes samhällsställning, hennes familj.

Nämligen: det verldstillstånd, hvarom vi här tala, är det historiska. Och vi inse då: att detta alltid är ett närvarande, har verklighet i de nu lefvande menskliga individernas vetande och handling. Så hvad egentligen kallas historie — det är verklighet, har tillvaro i vetandet och handlingen; — så äfven nation — samhälle — familj.

Det är detta vetande, denna handling, som utöfvar sin makt öfver barnet — gör att individen utan hans val är en representant af detta verldstillstånd — äfven han. I hans vetande och hans handling är från första stund endast detta.

Detta är uppfostran i egentlig, inskränktare mening. Det är ett tvång, hvari individen förhåller sig ofritt. Han har det gifvet för sig, hvad och huru han skall veta och handla, i andras vetande och handling. Han kan icke komma derifrån. Det ålägges honom såsom hans vetandes och handlings lag.

Man kan säga: han har dock något eget, egendomligt individuelt. Ja, han har sin organism och sin själ, såsom djursjäl. Han är en naturprodukt. Men han har intet egendomligt vetande, intet egendomligt handlingssätt. Det vill säga: i den yttre företeelsen är hans handling egen — i rum och tid individuel, har sitt egna uttryck. Men hvad han vet och huru han vet, det är lånadt och hvad han gör, det är inlärdt. — Det närmare härom snart.

Men härför och för pedagogiken öfver hufvud är psykologisk insigt nödvändig förutsättning. Jag kan icke här och nu framställa psykologi. Men vi måste förstå hvarandra, då vi tala om vetande och handling, om förstånd och vilja m. m.

Derför anför jag blott kort, hvad jag härmed förstår, anhållande om mina herrars uppmärksamhet.

Vi särskilja såsom vetandets former: *åskådning*, *föreställning*, *tanke*.

Vi göra oss bilder af frånvarande föremål. Vi säga: vår inbillningskraft reproducerar bilderna. De äro allmänna, framställa

föremålet i ungefärliga konturer. Exempel: bilden af ett träd, en björk i ungefärlig kontur, likaså stam, grenar, blad, deras färg m. m. — omgifvande föremål och plats i rummet.

Alldeles på samma sätt veta vi ett föremål, som vi se framför oss. När vi söndertaga bilden af björken, passa dess delar in äfven på andra björkar — ungefär nämligen, i allmänhet. Skillnaden är blott, att till bilden af de omgifvande föremålen kommer den af betraktarens lekamliga närvaro.

Detta bör icke kallas åskådning. Det är *inbillningen* — produktion och reproduktion af bilder.

Men vi äro öfvertygade, att vetandet för att vara denna allmänna bild, *förut* måste vara vetande om det individuela. Före bilden af ett blad måste vara vetande om alla dess delar. Men vetande om hvarje del, då det fixeras, är åter en bild, som förutsätter vetande om bildens delar, och så i oändlighet.

Vetandet om detta individuela kalla vi *åskådning*. Det är visserligen en svår sak att kalla detta en vetandets form, som ännu icke är vetande, det vill säga, hvarom vi veta först, då det är ett annat, nämligen vetande i bild. Men det är en nödvändig förutsättning. Och hvarje särskild åskådning har sin plats i tiden: först åskådningen af *a*, sedan af *b*, ehuru den för vår betraktelse går tillbaka i oändlighet, till det i rum och tid oändligt individuela.

Notabene: Hvarje qvalitet: färg, ton, ljud, hårdhet, sötma, rosendoft, är så i oändlighet bestämd och bestämbar, i hvarje punkt och i hvarje ögonblick i oändlighet en annan.

Anmärkning. *Sensation* är själens medvetande om förändring i organismen, om intrycket på sinnesorganerna, medvetande *att* detta är; åskådningen är vetande om sensationens *hvad?*

Nu till den andra sidan. Vi kunna tro, att detta är barnets första vetande: ett vetande blott i bild. Vi hafva skäl anse, att djurets vetande aldrig är något annat.

Men så snart bilden, resp. det i bilden afbildade får ett namn, *är* den icke blott allmän, utan får *betydelsen att vara det*. Bilden

af ett träd, en björk, ett blad är visserligen bild af något visst träd, björk, blad, när den hänföres till åskådningen, men är bild af detta såsom ett *exemplar* af det allmänna slaget.

Detta är *föreställningen* = vetande i en bild med medvetande om dess allmänna betydelse. Endast menniskan har föreställning. Barnet har den med första ordet, det hör och hänför till en bild, förrän det sjelft talar. Inbillningen producerar, sammansätter bild af bilder, äfven för det osedda och ohörda = fantasi. Men öfver hufvud har menniskan allmänna abstrakta begrepp i föreställningens form, till ex. dygden i bild af vissa handlingar och personer; lagen likaså; Gud antropomorficerad.

Slutligen *tanken* — dessa allmänna betydelsers, notionernas, begreppens, sammanhang.

Anmärkning. Man anser saken så: begreppen äro färdiga; de förenas, sammanhanget utsäges i omdömet. Men så förhåller sig icke saken, utan hvarje begrepp är genom omdöme bildadt, och dess plats i begreppssammanhanget bestämd. Det har denna plats icke blott i andras vetande, traditionelt, före individens tillkomst. Individen sjelf bestämmer genom omdöme dess plats. *Efter*tanken uppsöker den åter, tagande begreppen såsom färdiga, *uttalar* det förutgångna omdömet. Så förhåller sig äfven med omdöme och slutledning. Att två notioner höra till samman eller icke, derför har tänkandet redan en grund. *Efter*tanken uttalar den i slutledningens bevis.

Nu är vidare att märka: Menniskan åskådar icke *en* gång — kl. 5 — föreställer sig det åskådade en *annan* gång, tänker deröfver en *tredje*. Vid allt hvad hon ser, hör o. s. v., det är: då hon ser, hör, föreställer hon sig äfven det sedda i en bild och ger bilden en allmän betydelse i en notion, som tänkandet bildat, hvars sammanhang med andra notioner hon vet, som således är ett begrepp — hvilande på omdöme och slutledning. Men hon kan sedan sätta sig ned för att eftertänka. Såsom hon kan korrigera bilden, så äfven tanken — lägga till och taga från den förra, reda den senare. Detta hör till sjelfuppfostran.

Att veta vetandet om det allmänna såsom allmänt, detta är öfver hufvud abstraktion. Menniskan har den, icke djuret. Om

djurets lif i bilder är likt vår föreställning, så är det *blott* föreställning, en mening, ett menande.

Bevis för det anförda saknas. Här har icke kunnat blifva fråga derom. Det är nog, att vi förstå hvarandra.

Se vi tillbaka på det sagda, så finna vi, att föreställningen icke finnes utan allmänna notioner. Det är, allt vetande är vetande om det allmänna. Men menniskan vet i föreställningen det allmänna *såsom allmänt.* Den har för henne en allmän betydelse. Betydelsen ligger i den notion, som med bilden är förknippad. Detta medvetande om det allmänna såsom allmänt får barnet med första ord, det hörer. Här börjar dess delaktighet i det gifna vetandet — dess uppfostran — ända till bilden, det är: lika långt som hos djuret är vetandet dess eget. När bilden har en allmän betydelse, är dess vetande allmänt, menskligt vetande.

Tredje föreläsningen.

Mine herrar!

I uppfattningen af vetandets psykologiska former: åskådning, föreställning, tanke, förekommma två svårigheter.

1:o. Att åskådningen är vetande om det individuela, ehuru detta vetandes innehåll aldrig som sådant, utan blott i en allmän bild kan fixeras.

Det är så: försök att utsäga vetandet om hvilket sinnligt föremål som helst! — Det är alltid utsaga om ett vetande om det allmänna.

»Bord», »fyrkantig», »hård», »svart», »3 alnar långt», »5 qvarter bredt», »nyans af hårdhet, färg» »här grå, der mörkare». — Men tusen saker äro bord, etc. »Detta bord»? Men allt är ett »detta».

Men det är klart, att i hvarje sådant utsagdt vetande innefattas åsyn af oändlig detalj — eller vidrörande af oändliga olika hårda punkter. Detta är åskådningen, som föregår bilden.

Bilden kan delas i en mångfald af bilder. Bild af universum — jorden — Europa — Finland — denna stad — ett hus — ett rum — ett bord — skifvan — fötterna — minsta del af skifvan o. s. v. Men i den sista bilden finnes ännu en mångfald sammanfattad; åskådningen är der bakom.

Anmärkning. I sensation förhåller sig anden (själen) till kroppen. — I åskådningen anden till sig sjelf — till sensationen.

2:o. Den andra svårigheten gäller frågan: huru bildens karaktär af allmänhet blir medveten? Det vill säga: huru den för menniskan får en allmän betydelse? resp.: huru menniskan i sitt vetande är menniska, icke djur? Ty här skiljas de.

Man kan föreställa sig, att, då barnet hör orden: »bord», »stol», dessa *ljud* äro åskådningar, som det vet i ljudbilder, ytterst en totalbild af hela ordljudet, och att det nu jämför en bild, ljudets, med flere (synens och känselns). — Men detta är blott å ena sidan (notabene: ungefär) samma bild — ljudets, å den andra vexlande bilder — synens. Deri ingår intet medvetande om allmänhet, allmän betydelse. Detta inträffar först, då till ex. bord är lika med skifva på fötter för att begagnas vid ätande o. s. v., stol lika med skifva med fötter och ryggstöd för att begagnas vid sittande. Notabene: allt detta: fötter att uppbära, ryggstöd att luta mot, är ändamål. — Det vill säga: då först, när sammanhang inses mellan dessa skilda bestämningar, blifva de allmänna betydelser, få öfver hufvud karaktären af allmänhet, det är: gifva bilderna denna karaktär. — Det är: tänkandet — notionernas sammanhang i föreställningen förutsatt — ingår deri.

Att vi dock från föreställandet särskilja tänkandet har sin grund deri, att tänkandet *för sig* icke är vetande i bild, utan begripande af notionernas sammanhang.

Bevis att så är, än mer, att så måste vara, kan här ej blifva fråga om. Det tillhör psykologin. Här är blott frågan, att vi förstå hvarandra.

Men ännu en vigtig sak. *Känslan* spelar en stor rol, i lifvet — i uppfostran och i pedagogiken.

Vilja och vetande få icke fattas så skilda, att icke den ena verksamheten ingår i den andra. Vetande och handling äro två

skilda saker. Vetandet yttrar sig icke, finnes blott för den vetande sjelf. Handling är till i yttre måtto, för andra. I den begagnar menniskan kroppens organer och de yttre tingen som medel — de förra *mot* de senare. Öfver hufvud yttrar sig handlingen i bemäktigande, omformande, användande af naturtingen. Äfven *tala,* vetandets meddelande, är handling (luftens formerande genom organerna). Ett ord är historie. — I handlingen är viljan verksam *Κατ' ἐξοχήν* — vetandet är förutsättning. I vetandet är intelligensen (det är: vetandet sjelft) verksamt, viljandet förutsättning. Sensationen är ännu tvång. Deri ingår blott *lust* och *olust.* Äfven åskådningen, bilden, kan *sökas* och *undflys.* Men föreställningens allmänna betydelse och tänkandet utgå ur fri håg. Likaså bilden för producerande fantasin.

Viljan i vetandet, öfver hufvud denna lust och olust, detta sträfvande, denna fria håg i föreställningen, är = *känsla.* Känslan är: viljandet *i* vetandet på denna ståndpunkt.

Förståndet i tänkandet, begripandet, är icke sensibelt. Men inbillningen, den reproduktiva och produktiva, det vill säga: fantasin, är det. —

Bilden af det förflutna och af det tillkommande väcker denna lust- och olust-känsla, eller omvändt: känslan förer till bilden af, hvad som varit och hvad som komma skall. Fantasins ålder är äfven känslans. Det känsliga könet lefver i föreställningar. Filosofin, vetenskapen, systematiserandet, begreppssammanhanget är icke dess sak. Känslan gör sig gällande i konsten.

Från känslan skiljer sig *affekten.* Denna förutsätter sinnlig närvaro — sensation.

Man talar om känsla *af* sorg, *af* glädje, *af* misströstan, *af* hopp. Men sörjandet *actu* o. s. v., det af sorg, glädje m. m. upprörda själstillståndet, är affekt — lust och olust i sensationen. Vänskap, hat äro känslor. Ömt sinne, — kärleksfullt sinne, — vrede äro affekter. Ömhetens och vredens föremål hänföra sig till det närvarande. Affekten ger sig uttryck i löje, tårar, miner, åtbörder.

»Känslan stegras till affekt», heter det, det vill säga: föreställningen kan göra bilden så lefvande, att denna ersätter den sinnliga närvaron. Men egentligen är affekten beroende af denna

(föremålets närvaro och *frånvaro* — att ryckas derifrån). Derför finnes hos djuren affekt, men icke känsla; ty denna behöfver ej blott bild, utan bildens betydelse. Konsten lemnar oss bevis för detta påstående.

När man säger: »menniskan handlar ur sin känsla», vill det säga: känslan öfvergår till intresse, och handlingen går ut på dess tillfredsställande. Det synes väl likgiltigt, om vi säga: känsla eller intresse. Men det är icke så. Vetande och handling böra ej förblandas. Af känslan kan menniskan öfversvämma, utan att någonsin komma till handling. Tvärtom: känslan drager vanligen från handlingen. Den är passiv. Men är känslan af den art, att den innebär ett intresse: det är: öfvergår den i denna form, till ex. kärleken i familjekärlek, såsom intresse för familjens ekonomiska bestånd, makans lycka, barnens bildning o. s. v., antar den dessa former af ett behof, som skall tillfredsställas, så utgör den den kraftigaste sporre till handling.

Härmed hafva vi berört den teoretiska sidan, vetandets former — hvarvid dock längre fram ett tillägg skall göras om hvad som bör förstås med förnuft.

Nu komma vi till frågan om viljandets, det i handling verksamma viljandets former.

Detta är det vanliga föreställningssättet, att själen sitter der som en varuproberare och väljer mellan en hel hop fantasier — ur den ena eller andra grunden eller helt grundlöst och godtyckligt beslutande sig för att göra den ena eller andra fantasin till verklighet.

Detta föreställningssätt har den grund, att viljan kan draga sig tillbaka ur all handling — och åter fritt i handling utgå. Menniskan icke blott vet, *att* så är, utan har i sitt vetande medvetande om sig såsom denna makt att handla eller icke. Vi skulle säga: det är viljans såsom denna makt medvetande om sig sjelf.

Men det är långt ifrån, att denna makt vore verkligt *godtycke,* fritt val att i handling göra *det ena* eller *det andra.* Tvärtom,

när menniskan handlar utan vidare, så ur sin innehållslösa, tomma vilja, är dennas makt äfven en tom makt. Handlingens innehåll är *gifvet* såsom det ena eller andra begäret — håg, lust, intresse.

Man säger: individen kan välja, hvilket intresse af de många, som hos honom förefinnas, han behagar. Nej! han väljer det öfvervägande intresset. Han kan till ex. försaka ett begärs tillfredsställande af tillgifvenhet för någon annan eller för sin pligt, till ex. försaka tillfredsställandet af hungerns begär. »Af tillgifvenhet»? det är: ett starkare intresse. »Af pligt»? Det är äfven ur *en gifven* öfvertygelse, en gifven vana vid pligtuppfyllandet, ett starkare intresse: för godt samvete eller för fäderneslund, mensklighet. Det senare är blott: det sedliga (intellektuelt moraliska) intresset, som här är det starkare, öfvervägande.

Och dertill kommer, att den tomma viljans, maktens sjelfmedvetande, i sjelfva verket är maktlöst att genomföra den ena eller den andra handlingen. Det är makt att handla eller icke, besluta eller icke, men icke makt att förverkliga i handlingen ett gifvet innehåll. Är begäret, intresset tillräckligt starkt, då har menniskan makt öfver sin kropp och de yttre tingen. Äro de svaga, matta, så är denna makt ringa.

Alltså: handlingens *hvad*, dess bestämda innehåll, och viljans makt att i handlingen förverkliga detta innehåll: detta är begär och intresse.

Makt att handla eller icke — ytterst att göra slut på lifvet och handlingen: detta står i menniskans makt — icke i djurets.

Dessa: begären och intressena äro viljans bestämningar, bestämda viljanden. De motsvara föreställningarne på vetandets gebit. De äro föreställda. I begäret ingår bilden af det föremål, hvarpå begäret är riktadt, till ex. hungerns bild af födoämnena — och denna bild med en allmän betydelse — födoämnen, bröd i allmänhet. Uti intresset åter ingår bild af den verklighet, som skall komma till stånd — en byggnad, en lag (det är: ett handlingssätt hos medborgarene), en seger öfver fienden, det är: bilden af arméns belägenhet efter denna, fred, frihet för fosterlandet — detta framtida tillstånd. Det vill säga: allt detta är i handlingen fattadt endast i form af intresse: för eget skydd mot väder och vind,

eller för familjens skydd, *kärlek* till denna (eller till beqvämlighet), *intresse för* samhällsordningen, *patriotismen.*

Således begär och intressen äro allmänna och riktade på tillfredsställandet i allmänhet.

Likasom föreställningen förutsätter den på det individuela riktade åskådningen, så förutsätta dessa viljans riktning på det individuela, det vill säga: begäret i hvarje Nu. Till ex. hungern är medvetande (föreställning) om denna brist, magens tomhet, i allmänhet, och om viljans riktning på tillfredsställandet, likaså i allmänhet, med föda öfver hufvud. Men häri ingå oändliga sensationer och åskådningar af denna brist i den organiska processen i skilda organer — i alla organismens delar — emedan felande assimilation och reduktion förefinnes i det hela — i hvarje punkt — i hvarje oändligen fördeladt Nu. Likaså förefinnes samma oändliga enskildhet i riktningen på begärets föremål och i åskådningen af detta.

Denna begäret föregående, det vill säga: begreppsenligt föregående viljans individualisering kalla vi *drift.* Till medvetande kommer driften i det allmänna och på det allmänna riktade *begäret.* Driften som sådan kan ej tillfredsställas.

Vi böra komma i håg: att fråga är om viljan såsom verksam. praktisk, i sjelfva handlingen. Alltså drift och begär äro i *ett* verksamma. Begäret såsom af bildningen fostradt kallas intresse. Driften såsom af bildningen fostrad kallas böjelse. Begär finnes hos djuret likasom bild — men icke medvetande om dess allmänhet. Derför är det i begäret fånget, dess begär är blindt, är instinkt.

Till dessa två former kommer den tredje: viljandet af ändamål: viljan såsom teleologisk verksamhet, der viljans innehåll är uppfattadt i tankens form.

Fjerde föreläsningen.

Mine herrar!

Vi omtalade senast tvänne viljans former eller momenter: driften och begäret.

Driften är viljandet, riktadt på det individuela — det är: på det yttre föremålet såsom individuelt. (Nämligen all handling, allt praktiskt viljande, har denna yttre form: naturföremålets tillgripande, användande).

Driften är också i sig individuel; den sinnliga driften är ett kroppens behof i denna punkt, i detta Nu, och såsom sagdt för behofvets tillfredsställande riktad på ett individuelt ting, såsom en punkt i detta Nu.

Men driftens innehåll kommer till medvetande i begäret, sammanfattningen af oändliga momenter, viljanden — derför allmänt och riktadt på det allmänna. Det är: driften är i förhållande till begäret samma förutsättning som åskådningen i förhållande till bilden.

Exempel: Hungern såsom drift är: detta senterade och (genom känseln) åskådade behof i organismens alla punkter, det är: i hvarje punkt i ett Nu, och viljan att tillfredsställa det, riktad på den näring, som tillfredsställer detta punktuela behof. Hungern såsom begär är åter sammanfattningen af alla de punktuela behofven i den allmänna lusten till föda — och viljandet för dess tillfredsställande, riktadt på föda i allmänhet, eller något visst födoämne i allmänhet. Likaså böjelse för leka, för läsa hos barnet; grunden dertill ligger i vanan, i behofvet att fylla detta Nu i tiden med denna sysselsättning, punktuelt, men behofvet medvetet såsom allmänt intresse och som sådant verksamt att tillfredsställa sig i saken i allmänhet, eller, såsom närmare bestämdt, i denna lek, detta slags läsning, läsning af denna bok i dess totalitet, o. s. v.

Det är öfver dessa allmänna intressen och begär menniskan fattar sig såsom afgörande; om, säger man, det ena eller andra skall tillfredsställas eller icke. (Viljan är praktiskt sjelfmedvetande; den är makt och maktens medvetande om sig). Menniskan *besluter*. Men i sjelfva verket gäller beslutet blott att tillfredsställa eller icke, handla eller icke. Godtyckligt fritt, grundlöst, utan vidare, kan beslutet endast afgöra öfver detta *att* eller *att icke*. Men handlingens *hvad* — det vill säga: om det ena eller andra begäret eller intresset skall få företräde — dertill finnes alltid en grund i begären och intressena sjelfva. Till ex. om hunger eller behof af hvila eller om ingendera, utan arbete, läsning, verksamhet för andra

skall få företräde, beror af det öfvervägande intresset. Vanan, seden, uppfostran hafva makt att gifva böjelser och intressen.

Djuret, anse vi, eger icke detta sjelfmedvetande om sig såsom makt att göra eller icke. Detta är (praktisk) abstraktion, tillbakadragenhet från all handling, viljan såsom stående fri, oafgjord, obestämd, bestämningslös öfver handlingarna. Det motsvaras i vetandet af det rena teoretiska sjelfmedvetandet, jagets medvetande om sig såsom af ingen bestämd föreställning bunden, medvetandet abstraheradt från allt innehåll. Det föreställande, tänkande, begärande, viljande subjektet.

Djurets medvetande är försänkt i bilderna och begären. Det *är* nu »ett», nu »ett annat» och fortgång i dem enligt sin natur och vanans makt.

Men det tredje momentet i viljandet är: att det viljande jag'et vet sig i begären och intressena bundet. Detta är *passionen.*

Denna skall vara; den är förnuftigt moment i den mening, att, om intresset icke är starkt nog, kraft saknas att tillfredsställa det, att taga makt med den yttre verlden, med tingen (äfven med det motstånd, som andra individer ställa deremot, och som, äfven det, har sin yttre företeelse, i hvilken motståndskraften är verklig). — Men menniskan är icke fri deri, och fordran på fritt afgörande innebäres dock i viljans sjelfvetande om sig såsom handlingens makt. När menniskan afhåller sig från handlingen, finnes detta frihetsmedvetande såsom vetande. Men hon *kan icke* afhålla sig och *skall icke* afhålla sig från handling. Ty det är just såsom viljande, praktiskt, i handlingen denna frihet skall vara, icke blott i föreställningen, vetandet.

Begären och intressena fattas derför i deras allmänna betydelse — såsom ett handlingens ändamål, för hvilket hvarje tillfredsställande utgör medel. Ändamålet är det Tänkta — af menniskan fritt bestämda viljandet, som åter bestämmer tillfredsställandets art och grad. Till ex. födan, öfver hufvud det nödvändiga. Och i begärens och intressenas strid om företrädet skiljer den tänkande menniskan mellan det enas tillfredsställande och det andras såsom medel och ändamål. Exempel: föda, arbete, vetande, godt samvete. Omsesidigt ändamål och medel — för olika förhållanden,

till ex. föda, arbete. (Menniskan äter för att kunna arbeta och arbetar för att kunna äta.) Men tänkandet fordrar sammanhang, och den häraf bestämda seden gör detta sammanhang i handlingen verkligt.

Handling med tänkt ändamål är först i egentlig mening *handling*. Djuret handlar icke, har icke något medvetet ändamål. Dessa äro viljandets trenne momenter: 1:o Drift eller Böjelse; 2:o Begär eller Intresse; 3:o Ändamål, det är: viljandet såsom ändamål, handling (notabene: praktiskt, verkligt viljande). Dessa tre momenter förekomma i all handling. Viljan *utgår* ur böjelsen, *är* intresse, men *bestämdt* såsom *ändamål*.

Motsvarande vetandets momenter äro: Åskådning. Föreställning. Tanke.

Vid en blick på det anförda kunna vi draga konklusionen rörande uppfostran.

Till vetande:

1:o Åskådning ur ett bildadt lifs omgifningar — af menniskoverk öfver hufvud. Naturföremålen — betydelse af ordning, skönhet, naturmakt — förvånande, väckande häpnad, fruktan (affekter och känslor). Konstföremålen: hvart och ett har en *betydelse* i sig, ett deri inlagdt ändamål. Exempel: ett hus, ett husgeråd, en åker, ett konstverk. Menniskornas handlingar: en domstol, en gudstjenst o. s. v. Åskådandet af allt detta drifver till att veta betydelsen.

Man lägger mycken vigt på naturåskådningen — med rätta. Intrycken äro för sig af värde. Vetandet om naturen är gagneligt, för handling nödvändigt. Det är vetande om ett slag, ett slägte och sammanhang, lag. Men naturåskådningen är ringa mot åskådande af menniskoverk, emedan dessa gifva samma intryck som naturens, nämligen genom massa, konstnärlighet, en församling, orgelsång, men derutöfver hafva en bestämd betydelse, föra till tänkande uppfattning. Vilden kan åskåda naturen tanklöst. Men han kan icke stå på *London-bridge* utan att drifvas ur sin vildhet — han måste fly till skogen eller söka bildning, intellektuel.

2:o. Likaså är för inbillningen naturåskådningen endast för konstproduktionen verksam. Men åskådningen af menniskoverk förer inbillningen i framtiden. Naturordningen är enahanda, *idem per idem*. Men i menniskoverk finnes ändamål, bestämmelse, framtid. Menniskan uppmanas af dem att föreställa sig denna, afbilda den, se den i andanom och söka fatta dess betydelse.

Dock är detta hos barnet endast aning — osäker bild — bilden af Guds försyn — af känslan uppburen. Det har sin tid af stegring vid den tidpunkt, då föreställningens ståndpunkt relativt skall gifva vika för tankens. (Nämligen ehuru både föreställning och tanke äro momenter i allt vetande, kan endera hafva öfvervigt, vara mera framträdande).

3:o. Men det hufvudsakliga är detta: betydelsen och sammanhanget, det är: tänkandet, *läres* helt och hållet. Det är i hvarje nu gifvet, tradition. Häri ligger den intellektuela uppfostrans makt och tvång.

Menniskan, säger man, har *förmåga* att tänka. Ja, hennes förmåga är denna, att hon från första stund omgifves af menniskor och menskliga bildningens verk, att hon åskådar dessa, och att hon häraf drifves att söka dessa åskådningens bilders betydelse. Hos den, som skulle (från barndomen) försättas utom medmenniskors krets, skulle tänkandet icke finnas. Man anför exempel: den döfstumme. Men den döfstumme tänker icke, förrän han lärt sig teckenspråk och, vidare, läsning. Till dess lefver han blott ett lif i bilder. Den tomma *förmågan* är abstraktion, det rena sjelfmedvetandet, som redan förutsätter bestämdt tänkande, den som tänker, som har dessa tankar. I historiens, menniskolifvets, handlingens åskådning och bild ligger reel tanke-möjlighet; ty betydelsen, sammanhanget är der verkligt, objektivt, har tillvaro för menniskan (barnet), hennes verk, och dessas utveckling derur, det är: tankens utveckling derur, är utveckling genom bilden *ur* åskådningen, utveckling af tänkandets verklighet ur dess reela, tillvarande möjlighet.

Denna traditionens betydelse för tänkandet framgår i dettas högsta form och djupaste grund: *slutledningen*.

Det anmärktes nämligen: att omdömet icke är ett sammanställande af färdiga begrepp och ett blott bedömande öfver dessas

sammanhang — utan att hvarje begrepp är genom omdömen bildadt. Exempel: menniskan är förnuftig. Hvad är »menniska», om deri icke redan »förnuft» innehålles? Djur — med förnuft. »Djur» är: organism, fri rörelse. »Rörelse» innefattar rum och tid. »Fri» innefattar själ, något öfversinnligt, immaterielt. — Slutpunkten åt detta håll är: detta, detta — uttryck för åskådningen. Allt derutöfver är omdöme, formelt taget. Likväl är omdömet i högre mening icke blott utsago, hvad detta *är,* utan att det förnuftigt — nödvändigt så är (= skall vara): egentlig, bedömande insigt.

Derför kan likaså sägas: omdömet grundar sig på slutledning. Slutledningen innebär bevis, tillräcklig grund för detsamma. Slutledningen har karaktären af allmängiltighet, inför alla tänkande, är icke såsom omdömet endast uttryck af subjektiv öfvertygelse.

Bevisning, allmängiltighet, det vill säga: hvad som redan gäller eller på detta gällande grundar sig, dermed öfverensstämmer.

Och så är det: individen finner vetandets system, sammanhanget, tänkandet *färdigt.* Det är menskligheten vetande — närmare samtidens, en bildningsperiods, en verldsdels i den, europeisk, en nations, samhällsklassens i denna, föräldrarnes.

Detta är den intellektuela bildningens tvång. Menniskan icke blott tänker *såsom hon lärt* sig det, utan hon tänker, *emedan* hon lärt tänka. och lärandet sker nödvändigtvis i denna gifna form.

Men vi hafva sagt: familjens, samhällsklassens, nationens gränser kunna öfverstigas. Processen af detta öfverstigande är i allmänhet: *Skolan* — det vill säga: en tradition att lära tänka utöfver deras gränser. — Men samtidens tänkande, historien såsom verklig i detta Nu, är absolut gräns. Ett lära tänka finnes icke derutöfver.

Det skall än tydligare visa sig, hvilken traditionens makt, hvilket uppfostrans tvång är på viljandets, på handlingens gebit. Derom nästa gång.

Femte föreläsningen.

Mine herrar!

Vi sökte lära inse, att på vetandets gebit i hvarje moment traditionens inflytande gör sig gällande:

i åskådandet af menniskoverk och menniskohandling, såsom deri från naturföreteelsen skilda, att de innebära en i dem inlagd betydelse;

i bilderna af dessa åskådningars föremål, att de genom sin betydelse hänvisa på en framtid, väcka fantasin, den producerande inbillningen, som häri äfven återkastas på det förflutna;

i sjelfva bildernas betydelse såsom traditionel, inlärd; samt i tänkandet, i deras tänkta sammanhang, hvilket individen förefinner såsom traditionelt vetande; hvarför menniskan lärer icke blott ett visst sätt att tänka, utan sjelfva tänkandet, emedan tänkande är detta vetandets sammanhang.

Men, säger man, alla menniskor tänka lika. De hafva det af naturen medfödt.

Mine herrar ville titta i våra tidningar, i historien — och i filosofins historia.

Meningen är: i formen öfverenstämma alla. Men hvad är denna form? Vissa slag af omdömen och slutledningar? Kategorier — enligt Aristoteles och Kant. Det vill säga: de allmännaste, mest abstrakta begrepp; egentligen deras sammanhang. Till exempel: substans och accidens, orsak och verkan, o. s. v., det är: dessas inlärda sammanhang. Till exempel: »*ex analogia*», vill säga: begreppens likhet och olikhet och dessas tillämpning, afbruten vid en godtycklig gräns. De förekomma på hvarje bildningens ståndpunkt. Det mest abstrakta är = det mest allmänna. Tillika det mest konkreta. Ty det har tillvaro i allt, i all företeelse. I natur och historie är till ex. allt orsak och allt verkan.

Man frågar: hvilket är då tänkandets första upphof? Gud gjorde menniskan till sitt beläte. Första ägget? Första materien kraften — stöten på himlakropparne eller gasen? — Dermed befatta vi oss icke. För oss gäller blott att begripa hvad som är.

På handlingens gebit särskilde vi: Driften — den sinnliga, af naturen gifna, hvilken menniskan har gemensam med djuret. Ringa i jämförelse med alla de böjelser, som traditionen fostrar. Äfven gifves moraliska böjelser för eller emot. Exempel: kärlek för orter, naturföremål (blommor o. s. v.), personer, sysselsättningar; men äfven genom vana vid af vissa själstillstånd fostrade böjelser (vänlighet, ovänlighet, håg för drömmeri, nyhetsbegär, uppmärksamhet o. s. v.) —

I begäret kommer driften till bestämdt medvetande, likasom böjelsen i intresset. Det är som sådane, i denna form af allmänhet de tillfredsställas. Men de tillfredsställas på ett visst sätt och vis, medlen för tillfredsställandet äro mångfaldiga. Barnet väljer dem icke; till ex. icke ens modersmjölken är alltid det, som stillar hungern, utan ett surrogat. Tiden och måttet för äta och sofva bestämmas af andra. I allt blir en bestämd vana eller ovana rådande. Och det är i detta tillfredsställande böjelserna fostras — de sinnliga drifternas tillfredsställande först, den ena eller andra böjelsens sedan, hvaraf nya böjelser uppstå. Till ex. kärleken till modern uppstår genom hennes omvårdnad för den sinnliga driftens (behofvens) tillfredsställande. Kärleken för naturen, kärleken till fosterjorden uppstår genom vana.

Häri det moraliska sinnelagets tidiga grundläggning: i böjelserna, och i vanan, seden.

Nämnda sätt för tillfredsställandet är tradition; olika hos skilda folk, inom skilda samhällsklasser, skilda slägter från led till led. Det förändras långsamt genom seklerna, vanans, brukets, sedens makt. Det bestämmes också af land och klimat, men blott till viss grad, emedan civilisationen småningom jämnar alla dessa naturliga skillnader.

Herrarne veta, att man vanligen anser intellektuel förmåga medfödd, men icke gerna böjelser, som kunna räknas inflyta på moraliteten. I motsats häremot föredrager individen det dock vanligen mindre att anses till ex. för dum än för argsint. Det kan likväl svårligen afgöras, hvilket inflytande naturlig organisation har äfven på böjelsen, icke blott driften, egentligen i graden och yttringssättet: temperamentet. Nationela och slägtåtskillnader inverka äfven.

Äfven moderns affekter. Men väsentligen hafva sådana olikheter sin rot i nationel o. s. v. vana och sed, bestämd af klimat m. m., men förnämligast af historiska öden. Ty nation är icke race eller folkstam, utan historisk produkt (sammansättning af flera folkstammar, vetande och sed bestämda af beröring med andra nationer i krig och fred och af tidpunkten för nationens tillvaro). Så äfven samhällssed enligt samhällsställning och slägtsed.

Likväl inses: att det naturliga, medfödda, har lika mycket inflytande — eller lika litet — i teoretiskt som praktiskt hänseende. Mera i råhetstillståndet. Ty civilisation och kultur äro just detta: att besegra naturbestämdheten — subjektivt och objektivt — tillintetgöra dess makt.

Det sagda är tillräckligt för att visa, hvilken makt traditionen på det praktiska gebitet utöfvar, såsom böjelserna fostrande.

Men vidare: det är genom sättet och viset för tillfredsställandet det bestämmes, hvad begäret och intresset är. Man tycker: hunger är hunger, huru än den tillfredsställes. Ja, den är densamma såsom drift, såsom det outsägliga, obegripliga. Men såsom medvetet begär är den något annat hos djuret, hos vilden, hos den civiliserade menniskan. Den är jämte propagationsdriften djurets allt. Men redan vilden har dertill fostrade böjelser i mängd. Och hos den civiliserade menniskan är hungern: behof af en otalig mängd födoämnen, det ena eller det andra, ett begär, hvars bestämda innehåll kan mångfaldigt bestämmas (ger fritt val för tillfredsställandet; — hos djuret: behof af kött, gräs); det har sina fritt ordnade tider. Barnet är hungrigt fyra gånger om dagen — mången endast *en* gång, o. s. v. Det är detta, som konstituerar, *hvad* hungern såsom begär är. Medvetandet om behofvet i organismen — dess afmattning, resp. assimilationsprocessens afmattning, får derigenom sin af vanan bestämda gång. Men härtill kommer ännu tillfredsställandets förhållande till andra begärs och intressens tillfredsställande — begärets betydelse i förhållande till dessa såsom medel för ändamål. Ett intresse — synnerligast ett högre andligt — nedsätter det till ett minimum. Fäderneslandsförsvararen i striden lider hunger; begäret finnes för honom icke till. Sorg och glädje glömmer att äta och dricka o. s. v.

Vi äro härmed inne på viljandets tredje moment, der viljandet är tänkt ändamål.

Vanan i uppfostran ordnar begärens och intressenas tillfredsställande samt dermed sjelfva begären. — Ju flera bildningens intressen tillkomma, desto mindre makt har hvarje begär och intresse för sig, desto lättare ordnas tillfredsställandet, det är: bestämmes sjelfva begärens innehåll. Detta (praktiska) systematiserande sker enligt traditionen, en tids; en nations kulturgrad, och systematiken är denna enligt ändamål och medel. Frågan är här: hvarför denna ordning och icke en annan? Uppfostraren har den såsom tradition gifven och är efter sin kulturgrad mer eller mindre i stånd att besvara detta: hvarför?, att gifva skäl. Den kan vara sed eller ock osed, der den är insigtslös. Men all tradition sträfvar till sitt eget begripande och dermed osedens — det *oskäligas* — aflägsnande. Den uppfostrade mottager denna systematik blott på grund af auktoritet. Och häri ligger traditionens yttersta praktiska makt — uppfostrans tvång.

Hvad ännu återstår, det hör redan till sjelfuppfostran. — Derom kort.

Nämligen: när vetandet fortgår till bevisning — i slutledningen — framstår för individen vetandets traditionela sammanhang, det är: att det är ett system af allmänt menskligt vetande. Ty bevis är allmängiltighet, giltighet för tänkandet öfver hufvud. Men bevisning är bevis äfven för individens eget vetande, egen tänkande öfvertygelse. Hvad icke inför denna gäller, det gäller icke för tänkandet öfver hufvud. Sålunda gör hvarje individ vetandets traditionela sammanhang till ett sammanhang äfven för sig, och deri är detta en fortgående process, fortgående utredning underkastadt. Detta är i vetandet *sjelfuppfostran*, hvarvid på en gång det menskliga vetandet utvecklas, och individens vetande blir en representant deraf, det är: detsamma i individens vetande har verklighet.

Denna sjelfuppfostran ingår i uppfostran från den stund, individen bevisar med insigt i beviset, det är: med medvetande om dess allmängiltighet.

Afse vi det: att beviset för vetandet gäller natur och historie, den fysiska och moraliska verldsordningen, det förnuftiga sammanhanget i dessa, så är detta vetande = förnuftigt, förnuft.

Likaså då menniskan handlar enligt ändamål, träder hon praktiskt, i handlingen, in i den förnuftiga verldsordningen, naturnödvändigheten, historiens ordning (närmast i statens). Hon måste, om hon vill förverkliga sina ändamål, ställa sin handling i öfverensstämmelse med denna gifna ordning. Naturen kan hon begagna som medel, men icke omvända dess ordning. Att oföränderlig ordning, naturnödvändighet finnes, gör det för henne möjligt att beräkna handlingens följder. Likaså: sin nations sed och lag och dess öden måste hon underkasta sig. När hon gör det med insigt i denna ordnings förnuftighet, förnuftiga sammanhang, är hon i handlingen fri, hennes viljande förnuftigt = förnuft. Men handlingen hör då såsom en gestalt den moraliska verldsordningen till, utvecklar den, ger den verklighet.

Äfven denna sjelfuppfostran börjar i uppfostran, så snart menniskan handlar ur sitt samvete, såsom medvetande om hvad i den moraliska verldsordningen skall vara.

Sjette föreläsningen.

Mine herrar!

Förnuft: det är icke något särskildt psykologiskt moment i vetandet eller viljandet.

Vetandets momenter äro tre: åskådning, föreställning, tanke. Viljandets momenter: drift, begär, ändamål. Tänka har åter dessa momenter: begripa, bedöma, bevisa. — Omdömet är subjektiv mening. Kopulan är = den tänkande, hans mening, subjektiva öfvertygelse. Bevisandet innebär fordran på allmängiltighet. Det bevisade sammanhanget finnes der före subjektivt eftertänkande, såsom tillvarande förnuft i natur och historie, såsom förnuftig insigt häri hos den tänkande öfver hufvud. Vi hafva sagt: när menniskan fordrar denna insigt, skäl, bevis och förmår för sig bevisa, då börjar sjelfuppfostran.

Likaså i viljandet såsom ändamål. Ändamålet är blott traditionelt, auktoritetsvis gifvet. Men individen ger detsamma subjektiv form, vill det på sitt sätt — subjektivt, tillfälligt, enligt subjektiv nyck, håg och lust — men äfven enligt öfvertygelse och mening om detta sitt subjektiva afgörandes berättigande. Det tredje är att erkänna förnuft i natur och historie, förnuft i det bestående traditionela, de allmängiltiga ändamålen i samhället och historien, och att individen gör dessa ändamål till sina, emedan de äro i sig förnuftiga. Detta är förnuft i handlingen, förnuftigt viljande = frihet såsom sann, verklig frihet. Sjelfuppfostran är detta medvetande om och viljande af det allmänna som sådant.

Derför är uppfostran: *den process, hvarigenom menniskan kommer till förnuft och frihet.*

Men deri ingår sjelfuppfostran. För att denna skall finnas, måste detta det gifnas, beståendes, traditionens inflytande på vetande och viljande ega rum: 1:o genom åskådning af menniskoverk och mensklig handling, hvarur medvetandet sammanfattar bilder med en allmän betydelse, och genom att lära fatta denna *såsom* allmän — lära tänkandet. 2:o genom att inplanta böjelser och ur dem bilda intressen, hvilka äro i sig allmänna, samt genom att gifva dessa en medveten karaktär af allmänhet såsom allmänna ändamål.

Derför är uppfostran: *den process, hvarigenom menniskan blir delaktig af vetandet och viljandet såsom tradition.*

Denna process är förutsatt för sjelfuppfostran. Den är auktoritet och tukt i förhållande till tro och lydnad. Den fostrar reaktion mot tvånget: egen mening och egen vilja. Men deri öfvergången till sjelfuppfostran.

Sjelfuppfostran börjar från detta *grund*lösa vetande och viljande, och förer, det är: skall föra, till förnuftig insigt (grund för vetandet) och förnuftig handling = frihet (viljande af det allmänna såsom det berättigade, det förnuftiga, rätta). Hvad som härvid reagerar är icke menniskans »gifna natur», någon hennes »medfödda» frihets lust. Det är det meddelade vetandet och viljandet, den traditionela läran och seden, som sjelf drifver härtill, utvecklar sig. Denna är i sig sjelf likasom gäsningsämnet. Den skall icke vara blott traditionel. Dess omedelbara form är väl denna. Men den

är i sig förnuftig, allmängiltigt sammanhang: och i den mån den bildar individens vetande och viljande, tvingar den till förnuftig insigt, hvars början är egen mening, egen vilja. *Sjelfmedvetandet:* att den individuela anden fattar sitt jag såsom makten öfver eller i detta gifna traditionela innehåll.

Nämligen förnuftet såsom tillvarande i natur och historie, såsom deras immanenta lag och ordning, är förnuft såsom förnuftig insigt; och särskildt i historien, i den menskliga handlingens verld, såsom förnuftigt viljande, utveckling, fortgång från det närvarande till framtiden. Man kan om naturen säga: den förnuftiga ordningen är der, äfven om menniskan icke vet den. Men man föreställer sig då, att den är der för Gud, medveten. Notabene: Företeelserna äro till — icke lagen som sådan; den är en abstraktion. I historien deremot finnes intet förnuft, som icke af menniskan deri inlägges. Den förnuftiga ordningen är här menniskans *verk och gerning.*

Derför: ju rikare vetandet och viljandet — läran och seden — genom uppfostran äro, desto fastare är sjelfmedvetandet, och desto mera drifves menniskan till förnuftig insigt och förnuftig handling. Men äfven vetandets och sedens art hafva härvid sin betydelse: till ex. vetenskaplig undervisning; samhällsställning med en mera omfattande verksamhet. Notabene: den patriotiska verksamheten; kriget, politisk frihet; missionsverket.

Bildning är medvetandet om det allmänna och verksamhet derför.

Curtmann ställer: »Die christliche Civilisation» såsom uppfostrans ändamål. Men han förflygtigar åter detta genom att göra det till en förestäldt ideal — mensklig fullkomlighet. Och han säger derför: uppfostran är »unga menniskors afsigtliga utbildning till den under gifna förhållanden möjligaste menskliga fullkomlighet».

Det hade varit nog att ur hans synpunkt säga: »till de gifna förhållandena». Ty dessa äro »kristlig civilisation», nämligen den verkliga, icke blott föreställda, fantiserade. Han säger derför äfven: »Der Gesittungs-Zustand, wie sie sich in der *Vorstellung* der trefflichsten

Zeitgenossen abspiegelt». Hvem åtnjuter då uppfostran? Ingen. Millionernas uppfostran är blott traditionelt vetande och traditionel sed. Och de få, som kunna något känna om dessa de »förträffligaste samtidas föreställningar», uppfostra dock enligt sin egen sed. Äfven de förträffligaste sjelfva skulle såsom uppfostrare handla förvändt och oförsvarligt, om de satte sina föreställningar såsom högsta regel, icke det allmängiltiga, som i vetande och sed är verkligt. Öfver hufvud är häri verkligheten förflygtigad i subjektiv teori, i mening.

Detta sammanhänger med bestämningen »afsigtlig». Deraf medgifvandet, att uppfostran likväl för de mesta är oafsigtlig, »naturlig» — äfven af dem, som fattat dess ändamål »idealiskt». De sjunka i otaliga fall tillbaka i ett oafsigtligt förfarande, och andra inflytanden komma äfven till deras afsigtliga uppfostran.

Slutligen kommer härtill den gifna andliga naturen, förmågan, hos den uppfostrade. Och hela fullkomligheten försvinner så för subjektivt och objektivt gifna förhållanden. Dessas blir makten.

Men den skall i sjelfva verket hos dem förblifva. Ty den förblir då hos förnuftet, icke hos någon subjektiv teori — föreställning.

I den Curtmannska uppfattningen ingår icke heller sjelfuppfostran som moment, utan blott denna gifna natur. Det är: det begripes icke, att det gifna, traditionela, bestående i sig sjelf är fortgång, utveckling — att detta är det förnuftiga deri, verlds*ordning*, den andliga fortgången till ny form, att derför individen icke kan göras delaktig af traditionel lära och sed — »den kristliga civilisationen» sådan den i detta Nu är verklig — utan att den i hans vetande och viljande antager ny form, upphör att vara blott traditionel, till ex. såsom sed blir en handling, hvilken icke förut varit till och icke vidare skall komma — denna länk i utvecklingen, hvars plats ingen annan kan intaga.

Vi hafva begagnat denna jämförelse och kritik för att visa, att vår uppfattning af uppfostran icke lägger grund till en sådan teori, utan innebär ett begripande af hvad uppfostran allestädes är,

varit och skall vara — ett begripande af verkligheten. Således: *pedagogiken* såsom vetenskap om uppfostran är icke en framställning af hvad uppfostran skall vara, utan en *framställning af hvad uppfostran är.*

Men begripande är såsom förnuftig insigt = vetande om det allmänna såsom det allmängiltiga, förnuftigt nödvändiga. — Pedagogiken är derför framställning af uppfostrans vara såsom förnuftigt nödvändigt, icke beskrifning på uppfostran i den ena eller andra tidpunkten af historien eller hos den ena och andra familjen, i den ena och andra staten i detta Nu, utan uppfattning af uppfostran i och för sig såsom denna process, hvarigenom menniskan kommer till förnuft och frihet, specielt den, hvarigenom hon blir delaktig af vetandet och viljandet såsom tradition. — —

Sjunde föreläsningen.

Mine herrar!

Jag har sökt visa, att uppfostran är den process, hvarigenom menniskan kommer till förnuft och frihet. Då häri ingår äfven sjelfuppfostran, kunde uppfostran i inskränktare mening (barnauppfostran) betecknas såsom den process, hvarigenom menniskan blir delaktig af vetandet och viljandet såsom tradition.

I den senare definitionen ligger vigten derpå, att vetandet och viljandet såsom det förnuftiga vetandet och viljandet, förnuftet och friheten, icke är en tom förmåga, utan vetande i ett innehåll, och viljande i verklig handling. Således å andra sidan: tradition är icke böcker och monumenter, utan hon är detta nu lefvande slägtes vetande och handling i detta nu. Det är detta sätt att veta, detta sätt att handla, som utgör traditionen, hvaraf menniskan genom uppfostran blir delaktig. Och detta *sätt* är sjelfva vetandet och viljandet.

Detta kan närmare preciseras ur psykologisk synpunkt.

Att åskåda, formera bilder af tingen, detta har menniskan gemensamt med djuren.

Men att gifva bilderna en allmän betydelse, detta för menniskan egendomliga, utgör föreställningen, och detta *läres.*

Till ex. bilden af Finland, af jordklotet, likasom äfven af inskränktare naturföremål såsom hvetet. Betydelsen är beroende af samtidens kultur. Än mera en kyrka, en predikan, det vill säga sjelfva den yttre handlingens, bildens deraf betydelse. Men denna betydelse sammanhänger åter med hela det nu gällande menskliga vetandets system, särskildt med till ex. det europeiska, det katolska, det tyska, professorns, bondens.

Likaså i handlingen. Drift och begär äro äfven djurets. Men begärets allmänna betydelse, ändamålet (notabene: *handling* med ändamål), detta läres. Det sammanhänger med handlingens verld, det i slägtets handlingssätt verkliga, äfvenså med en kulturepoks, en nations, en samhällsklass handlingssätt. Exempel: hungern, dess tillfredsställande på detta vis, i denna ordning, för detta ändamål; kroppsligt arbete, för jordens odling, för familjens bergning, för barnens uppfostran till oberoende, frisinnade, patriotiska medborgare, för fäderneslandet (det allmänna), derigenom för menskligheten, derigenom för Guds rike på jorden, för salighet (allas) i himmelen. Dessa ändamål (inclusive i begärets tillfredsställande) äro beroende af traditionen såsom närvarande kultur. Notabene: ej blott vetandets, utan (det allmänna) handlingssättets, en nations i handling tillvarande institutioner, lagar, sed. Än mera de af samlifvet (upp) *fostrade,* invänjda böjelserna och intressena. Sålunda utgå alla dessa ändamål ur böjelsens och intressets form. Till ex. egendomsförvärf, kärlek till barnen, till medmenniskor, patriotismen. Men traditionen gör sig gällande förnämligast i ändamålen, det allmänna i handlingens och ändamålens sammanhang, det ordnade handlingssättet.

Detta är = vetandet och viljandet såsom tradition.

Karl Rosenkranz säger i sitt arbete: »Die Pädagogik als System»:

Die Aufgabe der Erziehung ist »Entwickelung der dem Einzelnen immanenten theoretischen und praktischen Vernunft (det är: förnuft och frihet).

Här är »immanent» det samma som längre fram kallas »vorhandene reelle Möglichkeit».

Hvad bör härmed förstås? Naturen i motsats mot traditionen. Reel möjlighet är: 1:o individen så och så organiserad och 2:o tillhörande denna tid, denna nation m. m. af *naturen.* Det vill säga individuelt — men subjektivt och objektivt.

Och vidare: individens natur är icke blott död materieformation, utan lif, själ. Lif tillhör naturen i växten. Själ i djuret, nämligen djurorganismens bildning, utveckling och upprätthållande icke utan själ möjlig. Rörelse, tillgripande o. s. v.

Att begripa detta, vore att inse, att alla jordens alster, verldsbyggnadens delar, äro förnuftigt nödvändiga, att skapelsen icke kan existera utan kropp och själ. Detta är naturfilosofi. Ty om verldsbyggnaden kan vara till till ex. utan ljus, utan värme, utan kristallisation, utan växtlif, djurlif — om allt detta är tillfälligt, kan vara eller icke vara, då är deri intet förnuft.

Vi resignera på begripandet. För vårt ändamål kunna vi icke gå in på undersökningen.

Den nyare filosofin säger: det är andens verk. Anden är detta faktum: att förutsätta naturen för att vara ande och veta sig i motsats mot sin förutsättning = position. Deri består andens hela väsende — teoretiskt och praktiskt. Andens väsende är förutsättning och förutsättningens upphäfvande. Det är gifvet och negation af det gifna: i vetandet (allt allmänt är abstraktion, till ex. materien och dess egenskaper), och i viljandet (handlingen, naturens begagnande nedsätter naturen till medel för andens vara). Naturordningen är förutsättning för sedlig verldsordning. Vi lemna här detta derhän.

Men detta är förhållandet äfven i individen. Han är kropp och själ. Hans tillvaro består i att negera *sin* natur, denna realitet, som derigenom blir reel möjlighet, i det han nämligen öfver hufvud sätter traditionen (den andliga) såsom en ny natur i stället för det af naturen gifna.

Dock själfva *förmågan* härtill är ju, säger man, en reel möjlighet? Nej, *icke reel,* blott föreställd tomhet.

Djurets medvetande i *bilder* är förmåga icke förr och icke senare, än när bilden finnes der, när den är verklig. Detta tillhör psykologin att visa: att lifvet, såsom sjelfkänsla, nödvändigtvis är åskådning och bild — drift och begär. Nämligen, det är först i bilden och begäret som rörelsen och tillgripandet, organismens upprätthållande öfver hufvud blir verklighet. — Detta kunna vi kalla anden i naturen.

Men när vi komma till det för menniskan utmärkande: föreställningen (bild med allmän betydelse) och handling med ändamål, *då* fordras en annan reel möjlighet: traditionen. Nämligen menniskan har af naturen denna särskilda organism — talorganerna, hjernans konstruktion, upprätta ställningen, handen o. s. v. Detta är generisk naturmöjlighet. Men den rent andliga (reela) möjligheten är traditionens tillvaro. Detta är vår betraktelses hörnasten. När naturforskaren säger: hvarifrån första stöten kom, eller värmen, som var latent i gashypotesen, och de enkla ämnena och tyngdlagen o. s. v. — *då* skola vi säga: hvarifrån traditionen kom. När han visar, huru en menniska, i stånd att vårda och föda sig, kom ur gyttjan, eller huru apan lärde sin son tala — då skola vi medgifva, att vetandet och viljandet är naturlig förmåga, individuel möjlighet.

Vi hafva förut sagt derom: början angår oss här icke. Sista slutet blir: Gud lärde. Frågan är: att begripa det, som är; och det, som är, är den sagda individuela möjligheten, dels djurets, dels menniskans egna organisation, men framför allt den objektiva reela möjligheten, traditionens tillvaro såsom slägtets vetande och viljande.

Likväl må vi ihågkomma, hvad Rosenkranz anmärker angående Form der Erziehung, Wesen des Geistes: 1:o »An sich» — omedelbart; 2:o »muss sich seiner selbst entfremden»; 3:o »Diese Fremdheit hebt sich auf».

Omedelbarheten: i åskådningen och böjelsen. Menniskan, medveten om sig, finner sig sådan. Hon är för sig gifven, gjord. Men detta skall hon lära tänka och såsom tänkande i handling förverkliga, icke efter mening och godtycke, utan såsom traditionelt

vetande och viljande, icke hennes, utan en annans. Men hon skall häri komma till förnuft och frihet — negera detta tvång, denna »Fremdheit» — (sjelfuppfostran).

Åttonde föreläsningen.

Mine herrar!

Jag sökte senast visa, så mycket i denna korta framställning ske kan, att vetandet och viljandet, sådant det utmärker menniskan, i sjelfva verket är lärdt, tradition. Vi förneka dock dermed icke, att icke individen, delaktiggjord af detta traditionela vetande och viljande, tänker och handlar ur sig, omskapar detta traditionela vetande och viljande och öfverlemnar det såsom något annat, än det af honom mottagits. Detta tillhör sjelfuppfostran.

Må det ännu en gång tilläggas: vi bekymra oss icke om traditionens början. Den är i alla folks tro gudomlig uppenbarelse. Gudarne hafva varit lärare. Gud skapade menniskan till sitt beläte, fullfärdig, vetande och viljande. Vi söka endast begripa det, som är. Och vi säga: menniskan har vetandet och viljandet såsom tänkande och handling enligt ändamål (ett tänkande väsendes handling), icke af naturen, icke heller såsom gifven andlighet, i likhet med djuren — utan af traditionen.

Möjligheten, förmågan att veta och vilja är tom abstraktion. Den reala möjligheten är ytterst den naturliga tillvaron, lifvet och dess känsla af sig, lifvets sjelfkänsla. Denna är den sinnliga varseblifningens, sensationens möjlighet. Sensationen är åskådningens och driftens, dessa åter bildens och begärets möjlighet. Allt detta är gifven ande, andlighet, hos djur och menniska. Man kan säga: denna innebär vetandets och viljandets möjlighet, men den blir hos djuret icke verklighet. Härtill måste komma såsom objektivt villkor — en objektiv, real möjlighet — traditionens, vetandets och viljandets traditionela tillvaro.

Det är obestridligt, att härtill ännu för menniskan kommer en naturlig real möjlighet, hennes generiska organisation, främst sinnes- och tal-organernas och äfven nervsystemets. Utan ordet

och språket finnes ingen tradition: tänkandets och viljandets. Man kan visst antaga en tradition äfven hos djuren — vanans, vissa vanors. Den är bildens och begärets. Men den menskliga är tänkandets och ändamålens — medvetandets om det allmänna såsom allmänt. Denna är ordets tradition. Man föreställer det sig så, att ordet är blott ljudet. Men detta är icke riktigt. Ordet är lefvande ord, är begrepp. Det är: ett vetandets system. Man kan föreställa sig, att i ett enda, i hvarje ord, som har en abstrakt, allmän betydelse, ligger hela menskliga vetandets system; det vill säga: att, då dess betydelse utredes, då ordet begripes, hela menskliga vetandets system utgör definitionen derpå.

Notabene: Det är detta system, detta sammanhang, som utgör begripandet, tänkandet, ett sammanhang i vetande och handling. Det finnes der i ordet. Detta kan hafva sitt uttryck i olika ljud — uti skilda språk. Men ordet är icke tecknet, ljudet. Sagda sammanhang, och dermed ordet, är tradition. Menniskan har det för sig färdigt. Uppfostran gör henne delaktig deraf. Det utgör hennes mensklighets sanna, reala möjlighet.

Det är denna tradition, vi nu vilja närmare betrakta, emedan vi eljes icke kunna begripa, hvartill menniskan uppfostras.

Traditionen i sin allmännaste betydelse är historien. Såsom vetenskap, vi veta det, är denna en framställning af menskligbetens vordna vetande och viljande. Anmärkas kan, att äfven såsom vetenskap historien räknas till *nationallitteraturen.* Det vill säga, äfven såsom vetenskap är hon en ny uppfattning för hvarje tid. Hvad grekerna varit, känna vi bättre än de sjelfva. De hade ingen aning om sin kulturs betydelse för menskligheten. Derom kan sägas: *sub judice lis est.* Till exempel, en del yrkar: denna kultur är genuin (Ottfried Müller). Andra säga: den är orientalisk tradition (Röth, Braun). Derigenom får den helt olika betydelse. Men vidare: denna nya uppfattning är tingerad af nationaliteten, den nationela kulturen. Derför hör den till nationallitteraturen.

Men historien är äfven annat än vetenskap; den är handling, verklighet. Historien såsom vetenskap är i alla fall: den närvarande

tidens vetande. Historien såsom verklighet, handling är: den närvarande tidens görande. I detta är denna tradition immanent, verksam, forntid och framtid äro der koncentrerade.

Är detta görande, denna handling, den närvarande, nu lefvande mensklighetens? Nej. — Menskligheten handlar aldrig. Den historiska handlingen är nationernas.

Dessa äro *makten* i historien. Och menskligheten erkänner, att denna makt är icke blott naturmakt — makt, styrka, våld utan vidare, utan att den är berättigad, är rätt. Uttrycket för nationernas makt, den handlande makten i historien såsom berättigad är staten. Staterna äro nationerna såsom berättigade makter. Deras makt är det rättas makt. Man må protestera mot denna rätt, men protesten är vanmäktig, emedan den är makten i historien.

Och det är icke till menskligheten menniskan födes. Hon födes till denna familj, som tillhör denna samhällsklass, inom denna nation, på denna gifna tidpunkt af nationens lif.

Det vill säga, för att vara korta: hon födes till denna handling på jorden — och till denna handling såsom rätt.

Nämligen: nationens historiska makt såsom rätt är denna stat. Men inom denna stat gäller detta handlingssätt för rätt. Det har icke varit sådant, som det *Här, Nu* är, hos någon annan nation på någon tid, icke heller hos denna nation på någon annan tid — skall icke heller blifva sådant ännu en gång i någon framtid. Detta är en nations *sed,* det öfverensstämmande, för rätt gällande handlingssättet, som finnes *i sin allmänhet* uttaladt i samhällslagen, den skrifna, vidare den kodifierade — medan denna lag har sin verklighet, sin makt just i detta handlingssätt, och den uttalade *allmänna* regeln deri i seden har sin specifikation och sitt supplement.

Lagen åter såsom seden är till skilda delar verklig i skilda samhällsklassers handlingar. Bonden har icke mycket att göra med handelsbalken, än mindre med tullagarne, städernas kommunalordning o. s. v. Seden är i Nilsiä en annan än i Helsingfors, friheten på skogsstigarne der en annan än på trottoirerna här. Allt är i skilda samhällsklasser ett annat vetande och handling — andra intressen, ändamål.

Slutligen: i öfverensstämmelse härmed är äfven familjeseden hos skilda nationer på skilda tider, i skilda samhällsklasser, och äfven inom dem i skilda slägter och familjer — en annan.

Det är härtill — till denna handling — menniskan födes och uppfostras, och till den såsom rätt, god sed.

Det är ett faktum, som hvar och en har för ögonen. Men det är också förnuftigt, att så är. Ingen rätt kan på jorden framgå ur ett subjektivt teoretiserande, ingen rätt nämligen såsom en bestående moralisk verldsordning. Denna är och skall vara en makt, som förmår göra sig gällande; och den är det derigenom, att den såsom sed är det hos en nations medlemmar öfverensstämmande handlingssättets makt, hvilket för individen alltid är gifvet, finnes till, har verklighet, och såsom nationens historiska uppträdande i förhållande till andra nationer, en stats makt, gör verldshistorien till rätt, ger dess tilldragelser denna prägel af en moralisk verldsordning.

Det kan icke vara åt individen öfverlåtet, att (såsom man kunde föreställa sig) insamla ett visst mått af vetande och ur detta sitt vetande, oberoende af det bestående, för rätt gällande, bestämma öfver, hvad som skall vara rätt på jorden. Detta är tvärtom egenvilja, orätt, ofrihet. Ty frihet i handlingen är möjlig endast genom denna öfverensstämmelse i handlingssätt. Derför syftar uppfostran dertill, till frihet.

Af det anförda draga vi den konklusion: att uppfostran är uppfostran till handling, men icke till något allmänt menskligt handlingssätt. Det är: då menniskan göres delaktig af viljandet såsom tradition, föres hon in i ett bestämdt handlingssätt, denna tids, denna nations, denna samhällsställnings, denna familjs, icke i något allmänt menskligt handlingssätt. Sträfvandet att i uppfostran uppdraga till ett sådant blir och måste blifva ett infall, subjektiv mening, orätt.

Uppfostran till handling är således icke heller någon utveckling af en förment »andens *natur*», hvarken en harmonisk eller oharmonisk. Icke af en allmän moralisk natur — ty seden är bestämd, annorlunda i annan tid, hos annan nation. Icke heller af någon speciel grekisk eller engelsk moralisk natur. Ty detta torde

erkännas vara en än mera förvänd supposition än den allmänna moraliska naturen.

Likväl finnes der en öfverensstämmelse angående rätt och orätt hos alla folk i alla tider. Hvarför? Härom samt om vetandets allmänna menskliga art nästa gång.

Nionde föreläsningen.

Mine herrar!

Vi sysselsatte oss senast med att visa, huru och hvarför menskliga viljandet är bundet vid tid och rum; det vill säga: vid det närvarande och vid denna nations verldshistoriska verksamhet, hvilken individen tillhör. Uppfostran fattade vi derför såsom den process, hvari menniskan göres delaktig af viljandet såsom tradition, delaktiggörandet af denna nations, denna samhällsklass', denna familjs verksamhet, handlingssätt såsom rätt, öfver hufvud sed.

Det förnuftiga består här deri, att den sedliga verldsordningen är mensklig handling, men icke mensklighetens såsom totalitet, utan nationernas. I dessas verksamhet är historien verklig, icke blott ett vetandets innehåll eller föremål, och i den är det Rätta en *makt*.

Vi erinrade, att det Rätta likväl är samstämmande hos alla nationer på alla tider. Till exempel: barmhertighet, menniskokärlek, välvilja, i mer eller mindre omfattande mening, är Rätt, dess motsats orätt. Eganderätten är erkänd, stöld straffad o. s. v. — i allmänhet, om också icke utan undantag.

Men *för det första:* äfven dessa och dylika allmänna bestämningar för det Rätta hafva icke hos alla nationer och på alla tider haft samma betydelse. Eganderätten har varit en annan i England och i Turkiet. Menniskokärleken en annan i kristendomen och för antiken.

De äro *för det andra* blott allmän-begrepp, blott vetande om det Rätta, teori. Handlingen är något mera än blott teori. Hvarje mensklig handling är något, som aldrig varit och aldrig mera skall

komma. Den skall icke blott bestämmas af vissa allmänna reglor och grundsatser. Den skall vara på sin plats i verlden, sådan som denna för denna individ, i dessa gifna förhållanden, i detta Här och i detta Nu bör vara. En make och fader hjelper sig icke med allmänna reglor i sitt dagliga och stundliga beteende mot maka och barn, eller med dessa allmänna läror om eganderätt och mennisko-kärlek. En affärsman lika litet i sin handel och vandel, vid sitt förfarande i kommunala angelägenheter o. s. v., än mindre en statens styresman, till ex. en engelsk premierminister, i fråga om fäderneslandets bästa och hvad som i nationernas förhållanden bör gälla för rätt. I allt detta är en engelsmans och en turks förfarande helt och hållet olika, ja, äfven en engelsmans och en fransmans. Men just detta är det verkliga lifvet — det Rättas verklighet, den moraliska verldsordningen såsom verklig. Det rätta är icke blott föremål för vårt vetande; det är denna handling, denna verklighet, en makt på jorden.

Således, vetandet om det Rätta, detta är något allmänt menskligt, tillhörande en totalitet af menskliga individer, ehuru tillhörande skilda nationer och lefvande på skilda tider. Det är det Rätta såsom tänkt, teori.

Men viljandet af det Rätta, såsom i handling utgånget, tillvarande, verkligt viljande — det är en nations, en medborgareklass', en familjs (inom nationen) verksamhet såsom sed, sedligt Rätt, såsom bestående makt, staten, samhället, familjen, — och denna makt är makt öfver individens viljande, tager makt med honom, uppfostrar honom till en ny bärare, förverkligare af denna sed, som, om han sätter *sina* teorier, sin mening, sin egenvilja i dess ställe, äfven i annan mening tager makt med honom, med sjelfva hans viljande, hans frihet, straffar honom med bannorna och riset, med medborgerlig missaktning, med bojorna, döden, vanäran i historien.

Detta är viljandet såsom verkligt, såsom en makt på jorden — en makt, emedan det är det Rättas, den sedliga verldsordningens makt.

Af det, angående vetandet om det Rätta sagda framgår skillnaden mellan menskligt vetande och viljande öfver hufvud.

Vetandet är nämligen icke nationelt, utan allmänt menskligt. Dock är detta att förstås *cum grano salis.*

Vetandet derom, att jorden röres kring solen är detsamma hos en asiat och en europé. Öfver hufvud är allt vetande om naturen af denna art.

Araberna hafva varit de utmärktaste matematici; Europa har af dem lärt. Matematiken, har man med rätta sagt, är det mest universela vetande. Den är det mest abstrakta. Voltaire (eller Montesquieu) säger: matematiken lemnar menniskan sådan, den funnit henne.

Den ena och den andra kan hafva samma insigt i latinska språket, i hvart och ett för båda främmande språk öfver hufvud.

Äfven det historiska vetandet som sådant är allmänt menskligt. Det är föga skillnad i uppfattningen, om en fransman eller en rysse läser Schlossers verldshistorie, likasom föga skillnad mellan en kronist bland det förra eller senare folket.

Men blir det fråga om det pragmatiska i historien, om den historiska öfvertygelsen, då är det annat. En tysk och vi med germanisk bildning skola kunna ansluta oss till Schlossers, i hans 18:de århundradets historia uttalade öfvertygelser. En fransman, en italienare skall näppeligen förstå honom och aldrig dela hans åsigter. Likaså har endast en tysk kunnat skrifva den. Detta gäller i än högre grad det egna fäderneslandets historia. Blott en svensk kunde skrifva Geijers svenska folkets historia. Den kunde skrifvas blott på svenska språket, och endast svenska folket förstår den och har i den ett uttryck för sina öfvertygelser och sin patriotism.

Det är derför vi sagt: historien äfven såsom vetenskap är en annan för hvarje tid. Det förflutna ses i ett annat ljus. Vi kunna tillägga: den är en annan för hvarje nation. Herrarne veta det: historien är nationallitteratur.

Så förhåller sig äfven med filosofin. Den är tysk, engelsk, fransysk (i engelskt spår för det mesta). Der finnes ett ömsesidigt inflytande likasom i det historiska vetandet. Men såsom öfverty-

gelse är den nationel, uttalar en nations vetande. Vi kunna icke ingå på betraktande af filosofins särskilda disciplinåers mer eller mindre nationela betydelse. Men såsom, hvad man kallat praktisk filosofi, det är: just den vetenskapliga läran om det Rätta, handlingens teori, utgör proban på ett filosofiskt system, så träder i denna del främst den nationela öfvertygelsen i dagen.

Men den upphör dock icke derigenom att likasom det historiska vetandet vara teori och derigenom menskligt allmän. Fransmännens teori för eganderätten, att den finnes för den individuela nyttans skull, hvarför hon äfven ur nyttans synpunkt kan förneka den och förklara egendom för en stöld, skiljer sig visst från Hegels, för hvilken eganderätten är till såsom i och för sig rätt, emedan det Rätta endast i och med den finnes på jorden (den fria viljans verklighet i tingen). — Dessa teorier äro himmelsvidt skilda. Men det hindrar icke, att icke en fransman kan omfatta Hegels teori, och det hindrar framför allt icke, att icke eganderätten kan vara öfver hufvud lika respekterad och lika af lag skyddad i Frankrike som i Tyskland. Vi må tillägga: under tingens vanliga ordning, ty det är knappt troligt, att till ex. i Tyskland, såsom i Frankrike, en revolutionsregering, konventet, skulle kunnat tillintetgöra all eganderätt.

Men det är dock detta vetande, det i handlingen utöfvade, som hos alla folk står fast. Det sades nämligen: det Rätta är icke blott teori, allmän sats, regel. Det är handling, tillvarande, bestående verklighet. Det är dock klart, att det Rätta, äfven sådant det såsom nationel sed gäller, icke sker medvetslöst. Med andra ord: menniskans handling har ingen annan plats än *denna*, i verlden, i detta Här, detta Nu. Det är som sådan den skall bestämmas, det är: den är sedligt rätt, när den fyller denna plats. Nu är det klart, att menniskan skall veta det, inse det, hvilken denna plats är och handla ur detta vetande. Denna teori ingår alltså i all handling. Men det vetandet är icke blott teori, det är vetande om dessa konkreta förhållanden, enligt hvilka handlingen bestämmes, af hvilka den beror och bland hvilka dess plats är. (Notabene: familj, samhälle, stat, såsom dessa tillvarande). Det utgör de allmänna

satsernas, närornas tillämpning. (Till exempel: eganderättens, menniskokärlekens).

Mängden af menniskor har den allmänna satsen, läran nog obestämd för sig. Men seden gör tillämpningen säker. Osäkra teorier i naturrätt, moral, statslära — och dock säkra handlingar. Men den intellektuelt bildade kan finna det, att det allmänna menskliga vetandet här, i dessa handlingar, har sin tillämpning. Och medvetandet om desamma i denna tillämpade form utgör det nationela vetandet.

Och ännu: vetandets allmänt menskliga karaktär visar sig i detsamma såsom stående öfver handlingens verld.

Vetandet är nämligen icke till blott för handlingen, för att tillämpas i den. Menniskan höjer sig i sitt vetande öfver handlingens verld, i hvad man kallar verldsåskådning, hennes öfvertygelse om det eviga och bestående, om den allmänna verldsordningen: öfver hufvud det religiösa vetandet. Det inflyter, återverkar på handlingen. — Men det är till för dess egen skull. Menniskan har deri en tillfredsställelse, en ro, som höjer henne öfver vexlingarne i handlingens verld. Deri, i detta vetande, kan hon mer eller mindre vara bunden af sin nationalitet och sin tid. Men detta är ingen fordran på henne. Tvärtom: det nationela kan här framstå som fördom, hvarifrån hon skall befria sig för att veta sanningen i och för sig.

Denna vetandets dubbla ställning är vigtig att ihågkomma.

Resultat: att delaktiggörandet af det traditionela viljandet skall vara nationelt. Detta är uppfostran i strikt mening. Delaktiggörandet af det traditionela vetandet deremot skall vara eller sträfva till det allmänt menskliga. Detta är undervisningen.

I denna insigt ligger en stor vinning för hela vår betraktelse.

Tionde föreläsningen.

Mine herrar!

De läror, hvilka vi sökt göra klara, och på hvilka vi stöda de satser, som vi lägga till grund för en systematisk uppfattning af uppfostringsläran äro:

I. *psykologiska;* nämligen:

1. att *vetandet* såsom åskådning och vetande i bild,

2. och viljandet såsom drift och begär äro menniskan med djuren gemensamma samt icke läras;

att likväl hos menniskan fostras, inplantas, *läras genom vanan* drifter och begär, hvilka vi kalla Böjelser och Intressen, allt rikare i mån af högre kultur;

Anmärkning. Att detta äfven förekommer
hos de högre djuren.

samt att åskådningen och bilden af menniskoverk och menniskohandling drifver menniskan, icke djuret, att i dem uppfatta en betydelse och ett ändamål, hvaraf de på sig bära prägeln, det vill säga: hon lärer detta, men har genom åskådning intresset;

3. men att vetandet såsom vetande om bildens betydelse, föreställning, och om betydelsernas sammanhang, tänkandet, tillhör menniskan ensam och är tradition, läres;

4. äfvensom, att viljandet såsom viljande af ändamål, egentlig handling, är tradition, läres;

5. hvarvid, för det femte, erinras: att menniskan såsom tänkande och menskligt viljande är sjelfmedveten, vet sitt Jags, sin subjektiva andes identitet, abstrakt det rena Jaget, i motsats mot vetandet och viljandet såsom innehåll, såsom den tänkande och viljande (notabene: godtycke, fritt väljande), men konkret såsom i tänkandet och viljandet (med ändamål) närvarande.

II. Allmänt filosofisk lära:

Förnuftet är icke särskild psykologisk form, moment. Förnuftet är tillvarande i naturen medvetslöst; i andens verld deremot, historien (såsom vetandets och viljandets) medvetet.

Derför är menniskans vetande och viljande *förnuftigt*, när hon begriper det tillvarande i natur och historie och handlar i öfverensstämmelse med naturens ordning (notabene: såsom medel) samt gör den sedliga verldsordningens ändamål till sina. Detta är: Förnuft, Frihet.

Öfvergången härtill utgör i tänkandet bevisningen (i slutledningen), i fordran på vetandets allmängiltighet, samt i viljandet erkännandet af den godtyckliga handlingens ofrihet och af en allmängiltig ordning i handlingen såsom Rätt. Detta erkännande sker i handlingen, är praktisk erfarenhet deraf, att det subjektiva ändamålet icke förverkligas, af den förhanden varande allmänna ordningen nedslås, hvarför verklig frihet, realiseradt ändamål, finnes endast i dettas öfverensstämmelse med sagde ordning.

III. Rättsfilosofiska läror:

1. Att menskligheten som totalitet af menniskor icke handlar, är maktlös;

men att handlingen, makten i historien, är nationernas verksamhet, hvilka handla med menskligheten Rätt och med den sedliga verldsordningens makt. Denna verksamhet och makt såsom Rätt är Staten;

2. att det allmängiltiga handlingssätt, i öfverensstämmelse med hvilket individen skall handla, är en nations. Det nationela handlingssättet såsom rätt är öfver hufvud Seden;

denna öfverensstämmande allmängiltiga sed utgör en nations lagar såsom tillvarande, verklig makt. Den är uttalad i de skrifna lagarne och representeras af de samhällsinstitutioner, som upprätthålla densamma mot den subjektiva meningen och godtycket: det medborgerliga samhället;

3. att den allmänna seden är olika specificerad i skilda samhällsklasser; samt

4. att den har sin rot i familjens sed, ur denna utgår.

På dessa läror hafva vi stödt följande pedagogiska definitioner och grundsatser:

1. Definition: Uppfostran är den process, hvarigenom menniskan kommer till förnuft och frihet.

Anmärkning: Häri ingår då hvad vi kallat Sjelfuppfostran: att individen sjelf gör sitt såsom tradition mottagna vetande allmängiltigt och sätter sitt likaså mottagna viljande i öfverensstämmelse med den sedliga verldsordningen, det vill säga: sjelf gör detta af öfvertygelse och fritt.

2. Definition: Uppfostran (i inskränktare mening) är den process, hvarigenom menniskan blir delaktig af vetandet och viljandet såsom tradition.

Anmärkning: Äfven i denna mening fortgår uppfostran lifvet igenom. (Vi skola komma till den inskränkning i uppfostrans begrepp, som innebär, att menniskan af andra göres delaktig — icke blott i allmänhet *blir* delaktig).

Anmärkning: Sjelfuppfostran börjar redan inom denna uppfostrans period med den hos individen vaknande fordran på bevis och egen öfvertygelse. Roten till denna fordran är redan i åskådandet af menniskoverk och mensklig handling (se ofvan) samt i den fostrade böjelsen, men den utvecklar sig ur det traditionela vetandet och viljandet, såsom en reaktion mot dettas gifvenhet, traditionalitet, och är medveten såsom Sjelfmedvetande.

Till denna senare definition hafva vi bifogat en förklaring, som innebär tvänne pedagogiska grundsatser:

1. Grundsats: Det traditionela viljandet är en nations handlingssätt, sed, och den moraliska, rättare sagdt sedliga uppfostran skall derför vara nationel.

2. Grundsats: Men det traditionela vetandet är såsom vetenskap allmänt menskligt, hvarför den intellektuela uppfostran, undervisningen, skall vara allmänt mensklig (human).

Anmärkning: Likväl, emedan det traditionela vetandet i flera delar och i synnerhet i hvad som tillhör nationallitteraturen är till i nationela former, skall äfven undervisningen häraf bestämmas, modifieras.

Bisats: Vi kunna tillägga, hvad som klart af det sagda följer, att just »den allmänna undervisningen» skall ega denna

nationela form, hvaremot den särskildt vetenskapliga företrädesvis skall vara rigtad på det allmänt menskliga vetandet som sådant.

B i s a t s: Slutligen, emedan vetandet har den dubbla betydelse: 1:o att vara till för handlingen, såsom insigt i ändamål och medel, men 2:o menniskan i sitt vetande drager sig tillbaka på sig sjelf, höjande sig öfver sina öden i handlingens verld, deri frigörande sin ande från dessas tvång, så är vetandet i denna senare betydelse *rent* menskligt, det är: menniskan tillhör deri ingen nationalitet, och häri skall *all* undervisning vara blott allmänt mensklig. (Notabene: *icke* mensklig såsom en totalitets).

Vetandet i sistsagda betydelse är öfver hufvud det religiösa vetandet, äfven verldsåskådning, verldsbetraktelse.

Denna rekapitulation har tagit tid, men varit nödvändig. Vår kurs har intet värde, om ej grundsatserna äro klart insedda och fasthållna. Endast så kunna vi i det följande draga konseqvenser.

Lätt insedt är: att såsom sjelfuppfostran småningom inträder i den egentliga uppfostran (= processen att *blifva* delaktig), så äfven denna fortgår lifvet igenom. Menniskan *gör sig* delaktig af traditionen.

Men uppfostran har sin naturliga början, vid hvilken ingen sjelfuppfostran i densamma ingår.

Först efter hand vaknar menniskan till sjelfmedvetande ur det gifna innehållet. Sjelfmedvetandet är abstrakt, rent detta: att anden drager sig tillbaka på sig ur, abstraherar från allt vetandets innehåll, vet sig såsom den tänkande.

Innehållet skall derför vara gifvet, finnas förut.

Så äfven i viljandet. Der skall finnas en traditionel handling, ett fostradt invandt handlingssätt, som har en betydelse, förrän menniskan fattar sig såsom makt att i den inlägga en sådan, förr än hon vet sig såsom Den viljande, fritt väljande, godtycke.

Djuret har icke sjelfmedvetande.

Men sjelfmedvetande har äfven en högre betydelse: att anden vet sig *i* vetandet och handlingen. Det vill säga: vet vetandets

sammanhang såsom sitt verk och det Rätta i handlingen såsom sin fria bestämning.

Detta, såsom man säger, *ger sjelf*medvetande, i högre mening: andens medvetande om *sin* — det är *sina* tankars och handlingars — förnuftighet. Med detta sjelfmedvetande uppträder menniskan inför sina likar såsom medveten af sitt menskliga värde, sin menskliga rätt och pligt.

Det är till detta högre sjelfmedvetande delaktigblifvandet af traditionen drifver henne.

Herrarne skola fortfarande insamla vetande och utgå i handlingens gifna verld. Ju mera detta sker, desto mindre skall vetande och handling lemna Er någon ro för arbetet på en förnuftig öfvertygelse och frihet.

Traditionen, blott och bar, såsom det första, är derför icke blott naturlig början, utan såsom början förnuftigt nödvändigt moment.

Sjelfmedvetandet är således *icke*, såsom man vanligen menar, något medfödt; det är icke detta abstrakt fattadt, än mindre såsom konkret sjelfmedvetande. Det skall fostras och förvärfvas.

Denna sjelfmedvetandet fostrande uppfostran är *barnauppfostran*. Derför:

Definition: Barnauppfostran (i inskränktaste, vanligaste mening) är den menskliga verksamhet, hvarigenom det uppväxande slägtet göres delaktigt af det traditionela vetandet och viljandet för att komma till förnuft och frihet.

Vi hafva med denna definition med ens tagit steget ut, emedan det är onödigt att tillägga, att det traditionela vetandet och viljandet är det redan till förnuft och frihet komna slägtets vetande och viljande.

Likaså hafva vi tillagt: »för att komma till förnuft och frihet», ty derigenom hafva vi betecknat barnauppfostrans gräns, slutpunkt.

Barnauppfostrans början, emedan den sker såsom böjelsens inplantande och åskådningen (genom sensationers beredande), eger rum från det barnet kommer till verlden. Om tidigare? Kan ifrågasättas.

Dess slutpunkt är af uppfostran bestämd. I samhället bestämmes den, för godtyckets aflägsnande, genom myndighetsåldern.

Ett årtal måste väljas, beroende af mensklig klokhet. (Notabene: i all handling är beslutet gräns utan vidare). Derförinnan beror slutpunkten af uppfostrarens enskilda bedömande.

Anmärkning: Rosenkranz säger, att uppfostran har sin »subjektiva» gräns i anlagen. Bestämningens odugliget bevisas deraf, att den ej kan gälla för den sedliga uppfostran.

Också i traditionens art är ingen »objektiv» gräns gifven, emedan den är outtömlig, för mensklig förmåga, och fortfar att inhemtas, sedan barnauppfostran slutat.

Elfte föreläsningen.

Mine herrar!

Man kan väl resonnera olika angående ordningen för ämnenas behandling inom pedagogiken. Herrarne finna, att Rosenkranz uppstält dem, som följer: *orthobiotik*, *didaktik*, *pragmatik* — det vill säga: läran om den *fysiska*, om den *intellektuela* och om den *praktiska* uppfostran.

Denna uppställning strider emot den allmänna häfdvunna: läran om *uppfostran*, läran om *undervisning*, det är enligt vår uppfattning: läran om det traditionela viljandets meddelande, läran om det traditionela vetandets meddelande.

1. Sedlig uppfostran, 2. Undervisning. Vi vidhålla denna ordning på följande grunder.

Af naturen tillhör barnet föräldrarne, dess vård tillhör dem. Men denna naturliga ordning har äfven en sedlig betydelse.

Viljandet, handlingen i verldshistorien, hafva vi sagt, är en nations. Nationens verksamhet såsom Rätt är Staten. Det vill säga: det är historiskt, faktiskt, att en nations verksamhet såsom berättigad i verldshistorien erkännes, och den är — det vill säga: dess verksamhet — är då en stat bland stater. Men en nations historiska verksamhet har sin rot i dess medlemmars öfverensstämmande vetande och viljande, verkligt i deras öfverensstämmande

handlingssätt, den nationela Seden. Detta handlingssätt såsom Rätt utgör en Stats lagar och institutioner, och Staten i denna form kalla vi det medborgerliga samhället. Denna en nations allmänna sed åter har sin rot i familjeseden; det vill säga: nationens allmänna sed utgår ur detta naturliga samhälles sed, och Familj är derför namnet för dettas, det naturliga samhällets sed såsom Rätt.

Likasom staten är det Rätta såsom verkligt, erkändt i historien, så hafva en nations lagar inom nationen detta erkännande. De gälla för Rätt och hafva det Rättas makt. På samma sätt erkännes inom det medborgerliga samhället familjen för Rätt. Familjens lif inom sig är sedligt berättigadt. Ingen utom familjen stående har att blanda sig deri. Samhällsmakten stannar utanför hemmets tröskel. »Mitt hus är min borg» — säger engelsmannen. Detta är intet politiskt berättigande, det är familjens berättigande som sådant, dess sedliga berättigande. Det Rätta är äfven i familjen verkligt såsom makt, föräldramakten. Den erkännes, den gäller.

Här är derför i staten, i medborgerliga samhället, i familjen icke fråga om, hvad som är rätt såsom mening, föreställning, olärd eller lärd teori, utan om det rätta såsom gällande, tillvarande, verkligt, sig sjelf såsom en makt på jorden förverkligande Rätt. Detta kalla vi det sedligt Rätta.

Emedan nu det sedligt Rätta i familjelifvet har sin rot, är familjen icke blott naturligen det första samhället, utan den skall äfven vara det ur sedlig synpunkt. Denna är dess sedliga betydelse.

Det är likaså naturlig ordning, att barnen uppväxa och utträda ur familjen för att bilda nya familjer. Men denna familjens naturliga upplösning har äfven sin sedliga betydelse. De många familjerna bilda det medborgerliga samhället. Den ur familjen utgångna seden är och skall vara en nations gemensamma sed, en laglig samhällsordning.

Det är såsom stat nationen står i förhållande till andra nationer — verldshistoriskt. Men af detta förhållande beroende träder äfven individen såsom tillhörande det medborgerliga samhället i kommunikation med andra nationer i deras medborgerliga verksamhet. I medborgerliga samhället förmedlas derför en nations vetande och viljande med andra nationers. Det främmande inflytandet direkt

på seden är jämförelsevis ringa. Men det är i vetandet detta inflytande röjes. Vi säga: det skall så vara. Ty nationens tillvaro beror på öfverensstämmelsen i seden, i handlingssättet. Deri består den nationela enheten. Utländsk sed verkar upplösande. Men genom delaktighet i det allmänt menskliga vetandet reformerar en nation dagligen och stundligen sin sed.

Derför är äfven den sedliga uppfostran (i familjen) det första, delaktigheten i det allmänt menskliga vetandet (i medborgerliga samhället) det andra. Detta är icke blott naturlig ordning, utan begreppsenlig, förnuftig, sedlig ordning. Derför hafva vi äfven i pedagogiken: 1:o läran om *den sedliga uppfostran;* 2:o läran om *den intellektuela undervisningen.*

Två anmärkningar: Första anmärkningen. Menniskan lefver icke ena gången här, den andra der, än i familjen, än i medborgerliga samhället, än i staten. Samma handling är sedlig ur familjelifvets synpunkt, lagenlig och patriotisk. Men dess sedliga karaktär är i dessa skilda hänseenden en annan. Menniskans samvete, hennes medvetande om godt och ondt, ger den dessa skilda karaktärer. Den är Rätt, emedan hon deri bevisar sin kärlek till familjen. Den är Rätt, emedan hon deri tillika är laglydig. Den är Rätt, emedan samma handling äfvenså är patriotisk. Samvetet är då ett sådant medvetande om det sedligt Rätta = sedligt samvete.

Men i lifvet inom familjen behöfver menniskan, då hon handlar ur sann kärlek till familjen, icke bekymra sig om laglydnaden och patriotismen. Ty en sådan handling är utan vidare äfven laglydig och patriotisk, till ex. då hon väl uppfostrar barnen, ledd af sin kärlek. Likaså då hon handlar patriotiskt i staten, är detta utan vidare äfven kärleksfullt mot familjen. Då hon offrar egendom och lif för fäderneslandet, gör hon det äfven för de sina, för deras sedlighet, hvilken icke finnes annorlunda än såsom en nations sed.

Med den laglydiga handlingen är förhållandet något annorlunda. Om laglydnad förstås blott såsom öfverensstämmelse med den uttalade lagen, således som reflekterad laglydnad, är saken annorlunda. Men om handlingen är fri sed (sådan att lagen icke binder), nationel sed, öfverensstämmande, då är den äfven patriotisk, och, emedan den medborgerliga verksamheten tillika är tillfreds-

ställande af familjens andliga och materiela behof, äfven ur familjelifvets synpunkt, såsom tillika ur kärleken till familjen utgående, sedlig.

Andra anmärkningen är, att sedlig uppfostran icke kan finnas utan undervisning. För handlingen fordras vetande om tingen, vetande i ett språk, modersmålet (ordens betydelse), om menskliga handlingars (exemplens) betydelse, äfven, såsom bidragande läsning, vetande ur historien och religiöst vetande, lära. Men vetandet har här den underordnade betydelsen att tjena till medel för den nationela (familje) sedens inplantande, icke den, såsom i undervisningen, att göra delaktig af det allmänt menskliga vetandet. Derför är undervisningen i familjen företrädesvis meddelande af nationelt vetande: modersmål, nationallitteratur, dikt, biografi och så vidare.

Alltså pedagogikens första del är: läran om den sedliga uppfostran, (notabene: barnauppfostran).

I denna ingår äfven läran om den fysiska uppfostran. Ty den sedliga uppfostran är uppfostran till handling. All praktisk verksamhet innebär de yttre tingens begagnande, förändrande o. s. v. hvarvid kroppen och dess organer äro medel. Den fysiska uppfostran består derför deri att göra kroppen till ett lydigt medel för handlingen.

Genom denna uppfattning vända vi oss mot den antika estetiska åsigten af kroppens utbildning: att den bör ske i och för sig, utan annat ändamål, för att framställa sig sjelf, hvilken åsigt väl äfven omfattas af mången modern utvecklare af menniskans fysiska och psykiska förmögenheter. Men vi anse den den kristna ovärdig — lemnande denna utveckling, som genom sitt uppträdande skall förnöja, åt lindansare och akrobater.

Kroppen skall vara ett redskap för den inneboende anden, för dess egna ändamål, sedliga ändamål. Hvad den skall uttrycka och framställa är andens lif, öfver hufvud den sedliga karaktären. Det studerade, inöfvade sköna uppträdandet går icke ut härpå, utan afser hellre att under en uniform, glatt yta dölja all karaktär.

Der finnes visserligen ett mått äfven för uttrycket. Den framstående egendomligheten blir lätt för andra menniskor stötande och störande. Men måttet ligger icke i den yttre inlärda begränsningen och öfningen, utan i det inre, i karaktärens sedliga mått. Hvad man kallar hjertats godhet, välvilja, menniskokärlek, frånvara af egoism, färdig uppoffring för andra i förening med en fin blick för deras känslor och önskningar, detta ger i främsta rummet skönhet åt det yttre uppträdandet. Barnets uppträdande är utan vidare skönt, emedan i dess själ intet ondt bor. Nämnda uppträdandets skönhet är förnämligast qvinnans. Men villkoren få icke heller fattas hos mannen, ehuru dertill kommer hans karaktärs, i lifvets strid förvärfvade lugna kraft, som i det yttre ger den värdiga hållningen, utan all exercis.

Vi hafva nu nämnt detta exempelvis, med afseende på den ställning och den betydelse, vi gifva den fysiska uppfostran.

Förrän vi specielt tala derom, böra framställas de allmänna momenterna i den sedliga uppfostran.

Denna (såsom barnauppfostran) faller naturligt och begreppsenligt inom familjen.

Dess a och o är kärleken — föräldrarnes och barnens. Denna är känsla och intresse, i handling verksam. Den finnes såsom naturligt moment äfven hos djuren. Men hos menniskan är den = det sedliga Samvetet. Den lärer en fader och moder hvad i hvarje stund bör ske. Utan den och utom familjen finnes icke detta sedliga medvetande. Uppfostraren och den uppfostrade utom detta förhållande veta icke, hvad de skola göra. Ingen teori, intet sinnelag ensamt hjelper menniskan i handlingen öfver hufvud. Hennes samvete skall afgöra. I familjen är detta samvete familjekärleken. Der den finnes, der är uppfostran *god.* Härom mera härnäst.

Tolfte föreläsningen.

Mine herrar!

Den sedliga barnauppfostrans i familjen bestämmande intresse är familjekärleken: såsom föräldrakärlek utgörande motiv och ändamål i uppfostrarenas handlingssätt, såsom kärlek till föräldrarne i barnens.

Föräldrar uppfostra sina barn till, som man säger, dugliga, dygdiga menniskor. De söka hos dem inplanta ett moraliskt sinnelag, familjekärlek, rättskänsla, ödmjukhet, menniskokärlek, gudsfruktan. Men detta sker i synnerhet i barnets späda ålder mindre genom lära än genom att föra barnet till ett handlingssätt, i hvilket detta sinnelag har verklighet, dessa dygder utöfvas. Detta kan visserligen ske blott genom lära, men genom läran såsom bud och befallning: detta skall göras, detta underlåtas, icke såsom teori, utredning, begripande och bevisning. Det är: barnen föras till god sed, vänjas vid ett handlingssätt, som förutsätter sagde moraliska sinnelag, och detta sinnelag fostras derför genom seden, icke tvärtom. Barnet vinner i handlingen medvetande om, hvad sanning, menniskokärlek o. s. v. är, och vanan vid dessas utöfning fostrar hos detsamma det sannings- och menniskoälskande sinnelaget.

Härvid, i detta uppfostringsarbete, hafva alltså föräldrarne för hvarje gång, i hvarje Nu, särskilda ändamål: att föra barnet till sanning, ödmjukhet, välvilja o. s. v., det vill säga: särskilda syftemål med afseende på barnet. De skola bringa sanning m. m. till verklighet i barnets handlingssätt. Men motivet i deras eget förfarande härvid är kärleken till barnen, och ändamålet är att i detta förfarande tillfredsställa densamma. De begära för sig intet annat än, att denna kärlek för hvarje gång tillfredsställes i den form, hvari den framträder, det vill säga: deri, att det speciela ändamålet hos barnet vinnes. Vi säga derför, att detta, som i uppfostringsarbetet, i barnets sedliga uppfostran af föräldrarne eftersträfvas, utgör föräldrakärlekens bestämda form, men hvilken derför äfven i hvarje Nu ger densamma ett bestämdt innehåll.

Men denna kärlek har en djupare betydelse. Menniskan kan i fråga om rätt och orätt följa vissa allmänna grundsatser, reglor

för sitt uppförande, en teori öfver det Rätta, mer eller mindre klar. Men man är ense derom, att ingen teori är tillräcklig, om det moraliska sinnelaget saknas, om öfver hufvud icke kärlek till det goda finnes. I medborgerliga samhället är den positiva lagen en sådan teori. Men det är icke nog för handlingens sedlighet, för det Rätta deri, att den är legal. Man fordrar äfven frivillighet i densamma, det Rätta för det Rättas skull. Och likväl äro hvarken teori eller sinnelag tillräckliga för att afgöra, hvad i hvarje särskild handling är Rätt. Teorin är allmän, abstrakt regel. Det är på dess rätta tillämpning det kommer an. Sinnelaget åter kan hafva sin tillfredsställelse i oändliga, olika beskaffade handlingar. Menniskan måste i hvarje Nu med sig sjelf afgöra öfver det i denna bestämda handling Rätta. — Det är förut sagdt: hvarje handling är ett unicum i verlden. Individen skall dervid taga i betraktande alla dessa för honom och hans handling speciela förhållanden, i hvilka han handlar. Med ett ord: han skall så bestämma sin handling, att den fyller denna bestämda plats i den sedliga verldsordningen. Eljes hörer den icke denna verldsordning till, det vill säga: den förverkligar icke det Rätta, som individen deri vill — den är ond.

Detta individens medvetande om, hvad i den sedliga verldsordningen skall vara, och ur hvilket han afgör med denna verldsordnings rätt och makt, kalla vi hans *sedliga samvete*. Föräldrakärleken är detta uppfostrarens i familjen sedliga samvete. Teori, grundsatser, blifva i uppfostran otillräckliga — kanske falska. Ett moraliskt sinnelag är alltid otillräckligt, ty det innebär för sig icke vetande om sättet och viset för det moraliska ändamålets förverkligande. När uppfostraren skall afgöra, huru barnet i hvarje Nu skall handla, bete sig, äro hans moraliska afsigter otillräckliga att häröfver bestämma, således att bestämma hans egen verksamhet som uppfostrare. Derför låter en fader och moder sin kärlek till barnet leda sig och afgöra, och när denna kärlek afgör öfver det Rätta eller Orätta i barnets handlingssätt, det är: öfver det Rätta, som i detta skall förverkligas, säga vi: att denna kärlek utgör föräldrarnes sedliga samvete, har den sedliga verldsordningens berättigande och makt.

Likaså är barnets kärlek till föräldrarne *dess* sedliga samvete. Barnet har deri vissheten om sitt görandes berättigande, och denna kärlek ger detsamma makten, förmågan, kraften att göra hvad föräldrakärleken bjuder, såsom å andra sidan endast hvad ur föräldrakärleken utgår har makt att inverka på barnet, att uppfostra detsamma.

Vi hafva sagt: en nations görande är Rätt och Makt i verldshistorien — Stat.

Kärleken är Rätt och Makt i familjen. Familjelifvet består i den ur densamma utgående handlingen, det är: i dess (kärlekens) verklighet i handling, dess verksamhet: familj är uttrycket för detta lif såsom Rätt och Makt.

Derför erkännes i staten familjen såsom en berättigad institution, fri för hvarje intrång. Mot samhällslagen får naturligtvis icke brytas i familjen. Medlemmarne tillhöra äfven medborgerliga samhället. Men familjens lif inom sig har intet att skaffa med lagen, och en fader och moder äro i sina barns uppfostran ansvariga endast inför Gud och sitt samvete.

Den sedliga uppfostran kan derför icke ske utom familjen. I den saknas då det sedliga samvete hos uppfostraren och den uppfostrade, som ger visshet om det Rätta, ger uppfostran makt att verka på båda sidor.

Men, säger man, uppfostran sker och måste ofta ske utom familjen. Ja, föräldrarnes död eller osedlighet (det är: familj blott till namnet) kan göra sådant nödvändigt. Det är en olycka och ett nödtvång.

Föräldrakärleken utgår ur den naturliga ömheten för fostret. Denna finnes äfven hos djuren. Hos barnet är detta naturliga moment oafgjordt, emedan medvetandet först efter hand utvecklas. Dess ömhet fostras. Derför kan hos barnet kärleken till en främmande uppfostrare (om tidigt åt denne öfverlemnadt) intaga kärlekens till föräldrarne (modern) plats. Men den främmande uppfostraren (mindre uppfostrarinnan) förblir alltid osäker, saknar detta sedliga samvete, som ger visshet om det i uppfostran rätta, och saknar dess makt, inflytandet på barnet. Det är förnuftig ordning, att sålunda naturen som utgångspunkt, förutsättning, tjenar till medel för den sedliga verldsordningens ändamål.

Emedan nu det moraliska sinnelaget, kärleken till det goda, hos barnet fostras genom vanan vid den sedliga handlingen, den invanda seden, så måste denna bero af bud utan vidare. Det skall göras.

Detta har man i pedagogiken benämnt *tukt.* Barnets förhållande till den är *lydnad.* Det är detta moment i uppfostran, att seden skall föregå det moraliska sinnelaget hos barnet.

Men deri uteslutes icke den ömsesidiga kärleken. Af denna skall budet bestämmas, och lydnaden skall i barnets kärlek hafva sin rot, ur denna visshet om det rätta i lydnaden och lydnadens fortfarande utöfver ögonblicket, den ena handlingen, makten hos barnet att följa budet. Det är derför icke orätt att säga, att det sedliga samvetet finnes hos barnet före det moraliska sinnelaget såsom medveten kärlek till det Goda, sanningskärlek o. s. v. Det finnes i denna form — den ur kärleken till föräldrarne utgående lydnadens.

Först efter hand lärer sig barnet att i sina handlingar inlägga, fatta en bestämd betydelse. Detta är lära, undervisningen såsom medel för den sedliga uppfostran — undervisning om hvari sanning, ödmjukhet, välvilja består. Det rätta är för barnet omedelbart, i lydnaden, föräldrarnes vilja, bud, hvad tukten kräfver. Men det blir genom läran det Rätta i denna form: sanningens, rättvisans, välviljans o. s. v. form. Det är: barnet får en föreställning om sina handlingars betydelse — om de specifika ändamålen i tukten. Dess ur böjelsen utgångna intresse i lydnaden (kärlekens intresse) specificerar sig i en mångfald af moraliska ändamål med en bestämd betydelse, och dessas förverkligande blir motiv för dess handlingar. Det är så det moraliska sinnelaget — sanningskärlek, rättvist sinne, välvilja — träder i stället för kärleken såsom blott intresse.

Vi säga: barnets kärlek blir moraliskt sinnelag. Det är sanning, som skall sägas, välvilja, som skall bevisas, och detta handlingssätt har barnets tillgifvenhet. Icke likväl derigenom, att det vet denna handlingens speciela betydelse, vet det, hvad det bör göra, oberoende af budet, utan det gör det påbudna i medvetande om, att det är detta, och derför att det i dess görande bevisar sin kärlek.

Men det Rätta skall hafva en objektiv allmängiltig karaktär, och uppfostraren skall gifva sina bud denna stämpel. Detta sker genom att gifva dem *religiös* helgd. Det är gudomlig vilja, gudomligt bud, att sanning, rättvisa, ödmjukhet, välvilja af menniskan skola bevisas. Det skall ske af kärlek till Gud, det är: till den gudomliga viljan.

Denna är den religiösa lärans betydelse för den sedliga uppfostran. Den ger buden och dermed barnets handlingssätt en objektiv karaktär, att vara det, som i och för sig på jorden skall vara — sedlig verldsordning.

Äfven detta, kärlek till Gud, träder icke i barnakärlekens ställe. Den lärer icke barnet dess handlingssätt. Föräldrarne äro den gudomliga viljans tolkare; att de och deras kärlek och barnets kärlek finnas, detta är gudomlig vilja. Den moraliska betydelse, barnet lärt sig att i handlingen inlägga: sanningen o. s. v., får helgd, detta Rätta är förnuftigt nödvändigt, det är barnets teori, dess principer, grundsatser.

För dem af herrarne, som studerat rättsfilosofi, är ofvan framstälda ordning den omvända ordningen. För vår eftertanke är: 1:o teorin, allmänna reglor, lagen; 2:o frivilligheten, det moraliska sinnelaget; 3:o sedlig handling såsom bådas enhet. I barnauppfostran är tvärtom 1:o den konkreta handlingen, 2:o sinnelaget, 3:o teorin. Så äfven i vetenskapens historia.

Trettonde föreläsningen.

Mine herrar!

Vi fästa uppmärksamheten derpå, att Rosenkranz indelar pragmatiken i:

Sociale, Moralische, Religiöse Bildung. Den sociala är blott yttre sällskapssed, skickligt samlif med andra.

Vår lära är: att den sedliga uppfostrans momenter öfver hufvud äro dessa:

1:o Sed, vana att göra hvad göras bör i smått och stort.

2:o Moraliska sinnelaget såsom den goda sedens frukt.

3:o Det religiösa medvetandet, såsom medvetande derom, att den goda seden, det Goda, det Rätta, är objektivt, allmängiltigt, gällande för alla menniskor såsom gudomlig vilja. Notabene: det religiösa vetandets moraliska betydelse.

Men Rosenkranz indelar vidare den moraliska bildningen i:

pligtbegreppet; dygden; samvetet — nämligen sålunda: att barnet skall läras göra det Goda för det Godas skull. Vidare: öfvas häri — dygdens utöfning.

Slutligen: samvetet skall afgöra. Samvetet är subjektets medvetande om det Goda såsom ideal och om sitt handlingssätt i förhållande dertill såsom godt eller ondt.

Detta är visst så i fråga om den redan uppfostrade menniskans handlingssätt. Det rätta skall göras för dess egen skull. Men redan denna uppställning af pligtbegrepp och samvete är i min tanke oriktig. Medvetande om pligten i och för sig är redan samvete = medvetande om godt och ondt. Det är moraliteten, friheten i handlingen. Pligtbegreppet skall hos Rosenkranz företräda den goda sedens allmängiltighet, att den i och för sig skall vara. Men denna allmängiltighet är blott subjektiv. Subjektet, individen, sätter den, erkänner den. Den har icke sin grund utom subjektet. Annat är det, om man säger: det goda är sedlig verldsordning, det förnuftiga gudomlig vilja. Detta moment upptager Rosenkranz dock i den religiösa bildningen under titeln: »Der praktische Process der religiösen Bildung».

Öfver hufvud är således vår uppfattning öfverensstämmande med hufvudmomenterna i Rosenkranz's framställning, endast att vi i hvad han kallar »sociale Bildung» innefattar den goda sedens invänjande öfver hufvud, det är andra momentet i »moralische Bildung» hos Rosenkranz, nämligen dygdeöfningen, samt att vi således icke anse den goda sedens invänjande föregås af pligtbegreppet, det moraliska sinnelaget, utan tvärtom.

Nämligen för eftertanken är det första: att bestämma, hvad Rätt är, den allmänna lagen för handlingen. Det andra: att pröfva viljan i handlingen, motivet och ändamålet, frivilligheten, moralite-

ten, det Rätta för det Rättas skull. Det tredje: den sedliga handlingen, som är objektivt rätt, legal, och tillika moralisk, fri, utan annat motiv och ändamål än det Rätta sjelft. Men denna handling är den, som hör den sedliga verldsordningen till, i denna har sin plats.

In concreto deremot, i det menskliga lifvet och i barnets utveckling, är den sedliga handlingen såsom oreflekterad, oöfverlagd sed och vana det första. Menniskan kan blott i sina egna handlingar lära, hvad godt och ondt är, komma till medvetande om det rätta. Hennes vilja är aldrig en *tabula rasa,* en blott menad, obestämd, innehållslös vilja. Viljan är handling. Hon framstår icke såsom en sådan menad varelse för att mottaga *läror* om hvad Rätt är och om pligten. I handlingen vaknar hennes vilja till sjelfmedvetande, och hennes samvete är medvetande om detta redan inöfvade handlingssätt såsom det goda, afvikelsen derifrån såsom det onda. Vi bestämma icke någon viss tid för den oreflekterade seden, icke någon viss tidpunkt för samvetets vitnesbörd, utan endast att detta senare framgår ur den förra. Och det tredje och sista är, att detta viljans sjelfmedvetande, samvetet, som omedelbart i den invanda goda seden har sin lag, blir medvetande om menniskans frihet och rätt att afgöra äfven öfver det Rätta i den gifna seden, att hon fordrar, att denna skall vara Rätt i och för sig, icke blott såsom uppfostrarens lära och bud. Då inträder sjelfuppfostran i den sedliga uppfostran. Men för barnet har den invanda seden sin sanktion, sin karaktär af att vara Rätt i och för sig. Det är samma medvetande som den tänkandes om en sedlig, förnuftig verldsordning — äfven religiöst fattad, såsom förnuftet i Gud. Men hos barnet är detta medvetande blott i föreställningens, känslans form. Gud är icke blott ande, utan en öfvermensklig, den högsta, verldskapande individen, i mensklig bild och för mensklig kärlek.

Dessa äro den sedliga uppfostrans allmänna momenter. Om deras betydelse i det speciela längre fram.

Vi anmärka endast: att, emedan det moraliska sinnelaget, kärleken till det Goda, specielt till sanning, rättvisa, ödmjukhet, kärleksfullt sinnelag o. s. v. med seden fostras, hos barnet utbildar sig, förrän det eger någon *insigt,* något tänkande afgörande öfver

rätt, såsom känsla, sympati och antipati för eller mot ett handlingssätt — dessa så kallade moraliska böjelser, rättare intressen, så tidigt och så fast grundläggas, att uppfostran genom öfvertygande, lära, vetande om det i och för sig rätta, föga öfver dem förmår, hvarför den sedliga uppfostran såsom sinnelaget, det moraliska intresset, samvetets känslighet fostrande, i barnets tidigaste ålder är gjord. Det är förskräckande, men vid 4 à 5 år är dess framtid afgjord.

Men ännu: vi få icke kringgå en fråga. Herrarne känna »Evangelische Pädagogik» af Palmer, likaså Raumers »Geschichte der Pädagogik». Herrarne finna, att i båda, i synnerhet i den senare, lägges mycken vigt på läran om menniskans syndiga natur, och anses den pedagogiska teorin till ex. icke blott hos Rousseau, utan äfven hos Pestalozzi hufvudsakligen lida af bristande erkännande af denna menniskans syndfullhet, äfven i anlaget: arfsynd.

Vi kunna icke inlåta oss på den kyrkliga och teologiska läran. Den är mystisk, såsom läran om försoningen genom tron. Den är lemnad åt subjektet, åt andens vitnesbörd utan vidare. Der gäller ingen bevisning. Såsom den mest anslående teologiska uppfattning anse vi Anselmus': hvarför klaga öfver synden, då utom den ingen försoning?

Vi fatta frågan pedagogiskt. Rousseau lärer: menniskan är god af naturen. Hon födes sådan. Samhällslifvet (inclusive uppfostran) förderfvar henne. Läran är gammal, uttalas af Montaigne, Charron, de första moralister i Frankrike under nyare tiden, i synnerhet den förra. I sak är detta detsamma, om förderfvet anses oundvikligt, går i arf. Ty ingen kan väl mena, att synden kommer i menniskan af naturen, som växtens generiska typ eller såsom öga och hand.

Men läran är pedagogiskt falsk, emedan den utgår från det naturligen gifna, yrkande, att blott detta skall utvecklas. Den går igen i all pedagogisk lära om harmonisk utveckling af den så kallade lekamliga och andliga naturen, på hvilken den religiösa salvelsen blir en blott yttre påstrykning. Den förnekar traditionen, en sedlig verldsordning i *historien*.

Den religiösa arfsyndsläran blir icke pedagogiskt bättre. Äfven den stannar vid det allmänna förderfvet, förnekar ett Guds rike på jorden. Och konseqvent är dess pedagogiska slutändamål icke detta, utan individens fulländning och salighet (i en annan verld). Den erkänner dock traditionen i vetandet såsom specifik, gudomlig uppenbarelse och har derför en objektiv lag och regel. Vi sade: »icke bättre», emedan äfven arfsyndsläran betraktar uppfostran såsom blott ett individuelt fullkomnande. Såsom Rousseau lär äfven den en allmän mensklig naturs utveckling hos individen. Ingendera betraktar förnuft och frihet såsom den sedliga verldsordningens verklighet.

Vi tala här om den sedliga uppfostran. Naturen har öfver hufvud den betydelse att vara medel för handlingen. Verldsbyggnaden må vara till för hvad som helst. Men i afseende å det Rätta, den sedliga verldsordningen, är den blott det förutsatta medlet.

Naturordningen, naturkrafterna, naturföremålen begagnas, (ej blott jorden, äfven solljuset, planeternas gång och stjernornas ställning) såsom vägvisare. Så äfven menskliga naturen. Den är organ för handlingen, för det Rättas verklighet. Men såsom menniskan i handlingen förändrar naturen enligt sina ändamål, ger den dessas prägel — i menniskoverk — så äfven den egna naturen. Den skall vara, men icke såsom natur, utan såsom organ för andens ändamål, skall bära på sig denna prägel. Förnuft och frihet äro en annan natur, hvartill den naturliga menniskan skall komma. Derför: den menskliga naturen skall förnekas såsom natur. Växten är naturlig, djuret är naturligt, blott i högre slägten ringa förändradt af vanor. Men menniskan är naturlig, då det Rätta hos henne blifvit natur, i hennes görande och låtande, då traditionen blifvit natur, så att det Rätta är hennes eget fria verk. I detta hänseende kan sägas, att hennes natur icke är det Goda, det, som skall vara, såsom natur. De naturliga drifterna och begären äro medel äfven de. Men de skola icke tillfredsställas såsom naturliga, utan i den form, andens högre ändamål gifver dem. Uppfostran är derför alltid ett arbete att behärska menniskans egen natur, lägga den under andens makt, så att sjelfva lifvet blir medel, kan uppoffras och skall uppoffras. Menniskan är också den enda varelse på jorden, som kan uppoffra det.

Man talar derför med rätta om det djuriska hos menniskan som ett ondt, der det kommer till välde. Och detta har hon af naturen, djuret. Det skall uppfostran lära henne behärska.

Hennes natur är alltså god, emedan den är förnuftigt nödvändig såsom medel, organ; den är ond, emedan den icke skall vara såsom blott natur.

Men annat är det moraliskt onda. Medvetandet om ondt och godt måste finnas — samvetet. Det fostras. Derom längre fram.

Fjortonde föreläsningen.

Mine herrar.

Vi betrakta den *fysiska uppfostran* såsom moment i den sedliga. Kroppens organer äro väl äfven organer för vetandet, nämligen sinnesorganerna, och dessas öfning kommer derför i betraktande äfven vid den intellektuela uppfostran. Men öfver hufvud är kroppen organ för handlingen. All handling har denna yttre form, att menniskan genom kroppen såsom organ inverkar på de för den yttre tingen. En sådan verksamhet utan ändamål kalla vi en *gerning,* ett görande, men *handling,* då den har ett ändamål. Kroppen är sålunda och skall vara organ för handlingen.

Naturföremålet är medlet, medium, hvari ändamålet uppenbarar sig. Genom den menskliga verksamheten erhåller naturföremålet på sig en prägel af det deri inlagda ändamålet. — —

Kroppen är organ, ej blott verktyg och alltså äfven medel; den är medium för den ändamålet bestämmande och förverkligande viljans tillvaro. Ty lifvet är icke något annat än själen = lifvets medvetande om sig sjelft, och menniskoanden är detta sjelfmedvetande såsom tänkande och viljande (notabene: uppställande tänkta ändamål).

Men lifvet i organismen är dock som sådant naturprocess, natur, anden såsom natur, och det delar dermed naturföremålens betydelse för handlingen, det vill säga: är äfven medel såsom or-

gan. Det är anmärkt: menniskan har rätt att förstöra sin organism bit för bit, göra ända på sitt lif för sina ändamål; och detta sista kan hon ensam. Djuret närmar sig denna förmåga i honans uppoffring för ungen, af naturlig drift, naturlig ömhet. Redan förut är anmärkt: detta är det mest menskliga hos djuret.

Vi säga derför: det allmänna i den fysiska uppfostran är: att bilda kroppen till ett organ för andens ändamål.

Vi tillägga: kroppen är icke detta organ af naturen. Den skall bildas härtill.

Äfven denna, den fysiska uppfostran är ett delaktiggörande af viljandet såsom tradition. Den är en annan hos skilda folk på skilda tider.

Vi indela den i: 1:o *Allmän fysisk barnavård,* såsom ingående äfven i sjelfuppfostran: *dietetik.*

2:o *Öfning till lekamliga färdigheter.*

3:o *Öfning i att uthärda i andens tjenst: kroppens härdande.*

Att menniskans kropp icke af naturen är duglig att vara organ för anden, detta bevisar anblicken af det nyfödda barnet. Ingen varelse i naturen är odugligare än den nyssfödda menniskan. — Hennes oförmåga till allt är hennes mest utmärkande egenskap. Deri visar sig dock hennes naturliga bestämmelse: att vårdas, att uppfostras, att göras till något annat, än hvad hon af naturen är.

Äfven de högre djurens ungar behöfva moderns omvårdnad, men ingen i lika grad som barnet. Det är dock icke denna qvantitativa åtskillnad, som är det för barnavården utmärkande. Djurhonans omvårdnad om ungen är densamma från slägte till slägte. Men moderns om sitt barn är bestämd af hennes egen mottagna och förvärfvade bildning, af nation, dess utvecklingsgrad, samhällsställning, familjelif. Någon allmänt mensklig fysisk barnavård finnes icke och — såsom vi skola visa — skall icke finnas.

Att barnet af modern får sin föda, att det lemnas åt sömn och hvila, detta är visserligen allmän djurisk vård, till och med att dess nakenhet betäckes. Äfven kunna allmänna reglor uppställas

för sättet och viset vid allt detta. Läkarena strida derom, och hvarje ny tid bringar nya läror. Det är, huru ofta barnet skall få föda, om det skall lindas och vaggas eller ej, om rummet skall hållas varmt eller svalt o. s. v. Dessa läror influera mer och mindre märkbart på seden. Det vill säga: de uttala egentligen en förhandenvarande god sed. Ty såsom rent teoretiserande vore de odugliga. När Rousseau uppträdde med läran om en, såsom han kallade det, naturligare barnavård: att mödrarna sjelfva skulle dia sina barn, att barn skulle stärkas i fria luften o. s. v., lärde han blott de högre samhällsklasserna — i vissa länder — att allmogens barnavård var den förnuftigare.

Dessa allmänna reglor, de tillhöra vetandet, delaktigheten i den allmänna menskliga bildningen. Men den fysiska barnavården är handling. Och den bestämmes som sådan af moderskärleken. Det är: hvad i hvarje Nu i handling, i verkligheten, skall för barnet göras, det vet ingen annan än en moder.

Vi återkomma här genast till den fråga, som för den sedliga uppfostrans begripande är den vigtigaste, nämligen: att ingen teori kan lära menniskan, hvad hon bör göra i hvarje Nu af sitt lif, hvad som är Rätt.

Icke heller något moraliskt sinnelag, den bästa håg, de bästa afsigter och allmänna ändamål lära henne detta. Till ex. böjelse att göra hvar man rätt, rättrådigt sinnelag, afsigt att i detta bestämda fall vara rättvis, ändamål att blott förverkliga denna afsigt för rättvisans egen skull, ur detta motiv — allt detta är icke tillräckligt att i det enskilda fallet bestämma handlingen.

Hvad i detta bestämda fall är rättvisa, det måste hon lära af lagen och seden hos sin nation, i det samhälle, hon tillhör. Men hvilken lagens mening är, och hvilken sed, som är den goda seden, deröfver skall hon sjelf afgöra, likasom öfver tillämpningen af båda i detta bestämda fall, som aldrig varit och aldrig återkommer. Vi kalla detta afgörande samvetets, det sedliga samvetets, emedan samvetet dervid är medvetande om den sedliga verldsordningen och bestämmer handlingen såsom denna verldsordning tillhörande, gör den till en länk i densamma, *förverkligar* denna. Menniskan måste handla med den sedliga verldsordningens egen rätt och makt.

Detta afgörande har i den tidigaste barnavården modern. Icke blott af naturen, emedan hon framföder barnet och föder det, och emedan hon med de högre djuren delar den naturliga ömheten för fostret. Detta utgör den naturliga utgångspunkten. Men handlingen skall af hennes sedliga samvete bestämmas, vara Rätt, höra den sedliga verldsordningen till. Sjelfva detta hennes sedliga samvete kalla vi moderskärlek.

Kärleken kallas en känsla, tillhör föreställningen. Men den är äfven såsom handlingen bestämmande en böjelse, ett intresse, den är, såsom intresset i detta familjens sedliga, berättigade lif, sjelf ett sedligt intresse. Bestämdt såsom ändamål i handlingen är föräldrakärleken barnens lycksalighet och fullkomlighet o. s. v., och detta ändamål är äfven handlingens motiv. Föräldrarne eftersträfva den endast för barnets, för denna lycksalighets och fullkomlighets skull. Och i den vård och uppfostran, som skall föra barnen härtill, utgör denna kärlek föräldrarnes sedliga samvete, innefattar deras medvetande om, hvad som i hvarje stund är det Rätta. Den ger dem äfven sjelfuppoffringens styrka, och ger deras handlingssätt makt att på barnet verka. Det är i denna betydelse vi kalla en moders sedliga samvete: moderskärleken.

Mera härom, då vi komma till läran om den sedliga uppfostran specielt.

Det är i sådan betydelse, vi säga, att föräldrakärleken, närmast moderskärleken är den, som är den enda berättigade att bestämma, hurudan äfven den fysiska barnavården skall vara, emedan den enda, som vet detta, och den enda, som förmår utöfva den. En främmande fostrarinna saknar säkerhet i sitt vetande härom, är desto mera osäker ju mera samvetsgrann, saknar krafter till den sjelfuppoffring, den fordrar, och saknar makt att inverka på barnet.

Det är icke fråga derom, att icke en moder må upplysas, inhemta vetande om barnavården, genom lärdomar, studium ur böcker och exempel. Men exemplet kan hon hemta endast af en annan moder, ty ingen annan kan gifva henne det. Och äfven lärorna och teorierna dömer hon med absolut makt och myndighet. Ingen i verlden är berättigad att ingripa i hennes görande. Hennes insigt och makt har erkänts, erkännes och skall erkännas i alla tider, hos

alla folk. Det gifves ingen dödlig, som kan intaga hennes stad och ställe.

Erfarenheten lärer, att vetandet och förmågan häri vanligen gå i arf från moder till dotter, att traditionerna äro olika, icke blott hos skilda folk, utan äfven i skilda slägter. Förfarandet förändras efter hand, allt efter en nations stigande upplysning, genom dennas inflytande på det sedliga medvetandet. Det är: detta blir hos den intellektuelt mera bildade mera intensivt, mera känsligt för rätt och orätt.

När man dömer öfver barnavårdens likasom den sedliga uppfostrans beskaffenhet hos en nation, får man derför vara försigtig.

Den, som vet sig kunna gifva till ex. en teori, hvilken skulle lära vårt folk att uppfostra ett kraftigare slägte än det, som odlat och försvarat denna jord, burit dess eländen af klimat och krig m. m., den tro vi misstaga sig.

Man kan upptäcka särskilda misstag, något, som hos andra nationer är annorlunda och bättre, men det skall alltid visa sig vara något relativt likgiltigt.

Man må sprida medvetandet derom och klaga deröfver, att folket icke förstår och icke vill. Det vet, hvad det vill. Det vill fäderneseden — den från århundraden kommande.

I min tanke har den visaste folkförbättrare att i kojan lära.

Femtonde föreläsningen.

Mine herrar!

Vi sade oss vilja uppfatta den fysiska uppfostran under tre momenter, nämligen: 1. *kroppens vård;* 2. *öfning* (i färdigheter); 3. *härdande.*

Dessa tillhöra icke skilda tidpunkter af barnauppfostran, ehuru första och tredje momentet företrädesvis kunna anses särskildt framstående för olika ålder. Tidigast nämligen blott vård, först

senare krafternas ansträngande till härdning mot klimat, vid ansträngande sysselsättning o. s. v. Men egentligen ingå alla i all fysisk uppfostran: till ex. kroppsrörelse för öfning, färdighet, men nödvändig äfven för vården, helsans bibehållande och utveckling samt härdande.

Vi betrakta dem särskildt.

Den fysiska barnavården.

I afseende å denna talar man framför allt om en naturlig utveckling och en naturenlig metod. Menniskans kropp tillväxer och utvecklar sig nämligen såsom all organism. Lifsprocessen fortgår enligt sin bestämda lag. Men den måste till en början af vårdarens hand underhållas. Barnets hjelplöshet är större än något annat fosters. Och här blir genast fråga om sättet, huru?

Men hvilken är den naturenliga metoden? Den enda säkra undervisning, naturen ger, är modersvård och modersmjölk. Också har den alltid och allestädes blifvit följd, med undantag af vissa samhällsklasser, i hvilka familjelifvet varit upplöst. Rousseau dundrade dessa på sin tid tillbaka till naturen häri. För mängden behöfdes hans läror icke.

Vi tillägga: modersvården skall vara, men icke derför, att naturen anvisar dertill. Mensklig vård om växter och djur är öfver hufvud en annan än naturens. Till exempel arters och racers kroasering, odlingen ger andra egenskaper än det vilda tillståndet. Öfver hufvud: naturen göres till medel för menniskans ändamål, och naturprodukten ombildas. Så är äfven barnet af naturen anvisadt åt moderns vård och modersömheten, naturlig drift. Men denna lärer icke, hurudan sagda vård skall vara. För andhemtningen fordras ren luft, till föda modersmjölken, nakenheten betäckes, barnet rengöres. Sådana allmänna bestämningar äro naturliga. Men luftens temperatur? Tid för och mängd af föda? Beklädnadens art och mått? Sättet för renhållningen? Derom lärer naturen intet. Saken är: moderns lif är icke natur, utan konst, kultur. Menniskans måste så vara.

Vi hafva nu mångahanda läror häröfver, den allmänna erfarenhetens, vetenskapens. Sjelfva det naturliga är af mensklig forskning bestämdt. Hvilken luft är ren? När är modersmjölken sådan den bör vara? Sund? Tillräcklig? Hvilken beklädnad är naturlig o. s. v.

Naturvetenskapens (medicinens) läror öfva omärkligt sitt inflytande, ingå i den allmänna seden. Men huru litet och omärkbart hos den stora massan af folken, derom kan historien öfvertyga oss. Seden häri är olika, hos skilda folk, i skilda samhällsklasser, och den står fast genom seklerna.

Reformatorn klagar häröfver. Vi skola icke göra det. Det förhåller sig med familjelifvet som med samhällsordningen och statsinrättningen. Englands samhällsskick står öfver hvarje annat i Europa. Men vi kunna vara säkra derpå, för oss duger det icke — öfver hufvud icke för någon annan nation än den engelska. Teorin har mycket att dervid anmärka; men England reformerar sig icke enligt teorier, utan enligt stundens kraf, och reformerar i allmänhet högst motvilligt. Och familjelifvet är dock vida ömtåligare. Lagar och institutioner kunna ett folk påtvingas, eller af partier genomdrifvas, men seden blir af dem oberörd, det afskuddar dem, modifierar dem. Men för familjelifvet gäller ingen lag. Och barnauppfostran är familjelifvets innersta kärna. Såsom ett folk dömer öfver samhällsteorierna, antager eller förkastar hvad det behagar, så dömer det i familjeseden öfver uppfostrings- och fysiska barnavårdsteorierna. Än absolutare i familjen, ty i den *skapas* en nations sed. Och hvilken är i den fysiska barnavården denna seds skaparinna? Moderskärleken. Ty endast den vet det häri Rätta. Vi säga derför: modersvården skall vara, icke derför att naturen anvisat den. Funnes någon bättre, det är: funnes någon mensklig individ, som bättre än modern vet, hvad som härigår rätt, borde barnet fråntagas henne. Men vården tillkommer henne, emedan ingen annan vet, hurudan den skall vara.

Det är visst sant: ingen annan har förmåga och krafter att utöfva den. Ingen annan är i stånd till en moders sjelfuppoffring. Teoretikerna tala härom i den mening, att de icke kunna finna någon bättre tillämparinna af teorin. Men de bedraga sig. Ty in-

gen moder lånar sig härtill. Ett främmande barn kan en qvinna vårda enligt föreskrift, desto lydigare, ju kärlekslösare hennes vård är. Men ingen moder vårdar sitt eget barn enligt en professors i pedagogiken föreskrifter. Hon följer sitt eget sinne. Hon vet det med sig; ingen menniska på jorden kan lyfta ansvarigheten från hennes skuldror. Hon rådfrågar derför blott sitt eget samvete, sin kärlek till barnet. Derför alltså är modersvården, att endast modern deri vet det rätta.

Sålunda uppstår och utbildas den nationela seden äfven i barnavården, olika modifierad i skilda samhällsklasser. Mödrarne ärfva den och omskapa den efter hand, ledda af sin kärlek = sitt sedliga samvete.

Men skall då folket icke läras? Jo. Vetenskapen — den medicinska — må forska och lära, pedagogiken må sprida dess läror. Den olärda, enskilda erfarenheten må gifva sina råd. Vi kunna kalla den ärfda sed, hvarifrån moderns förfarande utgår, dettas elementer. I mån af den mottagna intellektuela upplysningen, modifierar hon, förändrar, fullkomnar denna sed, skapar sin egen. Men ingen annan än modern har en måttstock för den ärfda sedens bedömande och för det inflytande, som åt läran bör inrymmas. Hon är misstänksam mot läran, och med rätta, ty lärorna vexla. Hon litar till den ärfda seden och med rätta: ty för den talar seklers erfarenhet. Men den lider dock alltid i hennes görande en ny tillämpning. Den nya tiden finnes, utom i läran, i allmännare välstånd, bättre boningar, nya produkter för föda och beklädnad m. m. Allt detta förer utan vidare, såsom större rikedom på medel, till en förändrad barnavård.

Ett exempel: en finsk bondqvinna förer det späda barnet genom trettio graders köld till den 50° à 60° heta badstuguatmosfären och åter. En fin mor kan dåna deråt. Hennes barn badas i kar. Hvarje springa i dörren tilltäppes, rummet eldas, täcken hängas kring karet. Barnet inlindas i flanell. Det är ett oändligt bråk, hvarpå dock följer snufva kanske oftare än på bondbarnets bastufärd. En pedagog skall visst fördöma det senare, föreslå det förra. Men han predikar för döfva öron. Bondqvinnan tänker kanske ej derpå. Men ett sådant badande i hennes stuga, med

hennes tillgångar skulle troligen döda hennes barn. Hon vet blott, att hennes sätt är godt, lemnande alla öfriga i deras värde. Så äfven buljong, kalfkött, stekta äpplen (Bednar och andra.) Man kan le deråt. Sådana råd äro skrifna för 18 bland våra 1,800,000. Men vi lämna detta och fästa uppmärksamheten derpå, att redan i barnavården kroppen underkastas andens ändamål — ett folks, en samhällsställnings. Förrän menniskan sjelf tänker och har ändamål, göres hennes kropp af fostraren till organ för ändamål, för en gifven förnuftig ordning.

På barnhus och i barnkrubbor kunna hvarjehanda experimenter göras. »*Experimentum fiat in corpore vili*». Resultatet i de förra har, under den lärdaste ledning och mest menniskoälskande omsorg, varit enorm dödlighetsprocent, sjukdomar och svaghet. De senare taga enligt sitt ändamål barnet blott för en tid af dagen från modern. Det är nödfall. Men äfven om det läte tänka sig, att en barnavård bättre än i hemmet kunde skänkas barnen, men denna lika för alla, skulle barnen genom den göras dugliga blott för en lefnadsställning. De skulle, återgifna åt sin familj, icke fördraga dess boningar, dess föda, icke berga sig med det mått af omvårdnad, dem i en arbetares familj kan skänkas.

Här har exempelvis fråga varit om den tidigaste barnavård. Vid den är barnet passivt. Först med förmåga att gå och röras blir barnavården inöfvande af en sed, af vanor hos barnet, bud och tillåtelse att göra eller undfly. Då ingår i vården barnets vänjande vid att handtera sin kropp, att gå, att tala, att använda kroppens organer för bestämda ändamål.

Öfning i färdigheter.

Detta hör kroppens vård till såsom barnets egen verksamhet. Denna öfning är närmast barnets vård om sig sjelft. Det läres älska fri luft, rörelse — kroppsöfningar, men bevakas ännu, emedan det icke är härdadt.

Det träder då ifrån moderns uteslutande vård. Äfven häri är det allmänna *natur:* att gå, stå, drift att tillgripa tingen, deri

öfva sin vunna makt öfver kroppen. Men i sätt och vis beroende af tradition och föräldrarnes samhällsställning. Öfningen är annan på ett golf med snidade, målade o. s. v. leksaker än på berg och backar med vedträn och stenar. Öfningen i de högre stånden afser att så mycket som möjligt närma barnen »naturbarnens» raskhet och färdighet såsom medel för helsa och kroppsstyrka. »Naturbarn», emedan föräldrarnes ställning, yrke, icke tillåter samma bevakning, hvarför utvecklingen hastigare, öfningen friare. Man kan vara säker derpå, att bondfolket icke drömmer derom, att deras uppfostran i detta hänseende är ett mönster. Men de hafva sjelfva så uppvuxit och sett all sin omgifning så uppväxa. De hafva intet annat val. Men äfven der de kunde följa andra exempel, är det blott den herrskapshärmande, som gör det, hvars barn derför icke mera duga till det hårda arbetet. Dessa föräldrar äro osäkra. De öfriga hafva säkerhet — godt samvete.

Härdande.

Kroppens öfning i färdigheter är tillika dess *härdande*. Men detta kan såsom afsigtligt härdande mot klimatets vexlingar först efter hand inträda och först med vänjande vid arbete få sin egentliga betydelse: uthållighet i organernas begagnande. Barnets fria öfning är annorlunda, derför icke ansträngande. Arbetet är enformigt, derför tröttande. Öfning härvid är det egentliga härdandet, öfning i samma organers begagnande på samma vis. — — —

Sextonde föreläsningen.

Mine herrar!

Herrarne finna hos Rosenkrantz afdelningen »Orthobiotik» indelad i dietetik; gymnastik; sexualpedagogik. När vi sagt: krop-

pens vård och kroppens öfning, sammanfaller detta med de två förra afdelningarne.

Men om herrarne genomläsa den tredje afdelningen (»sexualpedagogik») hos Rosenkranz, finnes det, att dess innehåll icke tillhör orthobiotiken, den fysiska uppfostran. Frågan är der om sättet att förekomma förvillelser och utsväfning, föranledd af könsdriften. Någon särskild fysisk vård för sådant ändamål kan ej angifvas. Detta hör till moralisk uppfostran. Rosenkranz uppgifver också blott de två föregående: diet och gymnastik — kroppsrörelse, arbete.

I förbigående kunna vi nämna Rosenkranz's råd. Af flera pedagoger är föreslaget att underrätta om könsdriftens ändamål. Af Tissot och, jag vill minnas, Campe är föreslaget att demonstrera på kadaver. Jag tror ej, att detta vore rätt, emedan det svårligen med egna barn och lärjungar vore utförbart. Bättre, att det förblir en hemlighet så länge som möjligt, skyddad af blygheten, som är naturlig vid denna tidpunkt och genom uppfostran kan inplantas.

Rosenkranz rekommenderar åskådande af konstverk, vänjande vid nakenheten i bild; blotta skönhetssinnets väckande skulle vara i detta hänseende bevarande. Jag tror ej heller derpå. En så grof förvillelse som pederastin hos grekerna och äfven hos nutidens italienare i icke ringa grad bevisar för motsatsen. Ty intet folk har mera uppfostrats vid åskådande af skön konst än dessa. Hvad helst bildande konsten verkar förädlande, icke är det i detta hänseende. Utöfvarenas historia är bedröflig. Rafael förstördes. Thorvaldsen i icke ringa grad. Hundrade med dem. De största konstkännare och beundrare hafva icke häraf afhållits från ett utsväfvande lif. Den rena formskönheten, förnämligast i skulpturen, är hedniskt ideal. Dermed som med den estetiska bildningen är mycken afgudadyrkan bedrifven, sedan tyskarne fingo tag deri. Annat är naturafbildning i landskapsmåleriet och den menskliga naturens i ädel handling, der formskönheten ger ett förhöjdt uttryck åt det andliga innehållet.

Det enda medlet är sedlig uppfostran, som inskärper, att den sexuela utsväfningen är synd, ondt, samt framställande af de lekamliga och andliga följderna: förstöring, eländig död, van-

sinne. Föräldrar och lärare belasta sig med ansvar, om de ej äro uppmärksamma och tala i tid — dock ej i otid.

Detta härom. Rosenkranz har deremot ej vid fysisk uppfostran ihågkommit öfning i arbete, kroppens härdande härigenom och härtill. Vi lägga vigt härpå, emedan häri är spetsen af den fysiska uppfostrans betydelse: att göra kroppen till organ för andens ändamål. Denna synpunkt skall strängt fasthållas. Icke naturutveckling, utan naturanvändande, naturbildning, i den betydelse naturen för menskliga handlingen har: att vara medel.

Senast talades om den egentliga fysiska barnavården. För oss är vigtigast: att den hvilar på nationalsedvänja och samhällsskick och härigenom bildar den gifna naturen för historiskt gifna förhållanden, således redan den gör barnets kropp till organ för de i dessa gifna ändamål. (Notabene: den fysiska organisationen har sin typ — en folkstams, af historiska inflytanden beroende). Vidare: att den bestämmes af moderskärleken, och slutligen, att läran, den intellektuela bildningen, teorin, inverkar, enligt moderns afgörande modifierande den traditionela sedvänjan. Denna dess ombildning verkas äfven af ökade medel för barnavården, nämligen stigande välstånd m. m.

Och vi säga: detta är det Rätta, emedan ingen annan förmår afgöra, hvad i barnavården är det riktiga, berättigade, och ingen annan än en moder förmår genomföra det för riktigt erkända, ingen annan öfvertaga ansvaret. Det är rätt och såsom det Rätta öfver hufvud i verlden erkänd och gällande makt. Således icke menadt, föreställdt, utan tillvarande, verkligt. Moderns rätt att afgöra erkändes hos alla folk, på alla tider. Den är en verldsmakt.

Häri är barnets förhållande passivt. Men till den bildning, barnavården ger, hörer kroppens, dess organers öfning, Den är för vården nödvändig, ingår deri. I öfningen är barnet aktivt, derför åt sig öfverlemnadt. Men äfven dennas sätt och vis är beroende af traditionela förhållanden, olika hos skilda folk, i olika samhällsställning.

Men barnet förhåller sig deri aktivt. Och äfven öfningen såsom fysiska uppfostran öfver hufvud skall vara process att göra kroppen till organ. Ändamålet skall alltså vara barnets eget, det

är: det skall föras dertill att sjelf i öfningen hafva ändamål Uppfostran är alltså här uppfostrarens verksamhet att föra barnet dertill, från passiviteten, kroppens bildande enligt uppfostrarens ändamål, till aktivitet, dess bildande, under det barnet förverkligar sina egna.

Barnet kan aldrig hafva kroppens utveckling som sådan till ändamål. Denna reflexion på sin tillvaro, lekamliga eller andliga, såsom ändamål för sig är egoismen. Den skall icke finnas och finnes aldrig hos barnet. Derför skall icke heller barnets lekamliga utveckling vara uppfostrarens ändamål. Han kan aldrig få barnet att adoptera det, att göra det till sitt, att öfva kroppen blott för öfningens skull. Det är: den passiva fysiska barnavårdens öfvergång till aktiv öfning kan på sådant sätt icke ske. Med andra ord: den förra skulle komma att sakna, hvad den bör innebära. Fortfarande öfning enligt uppfostrarens ändamål är *dressyr*. Den låter sjelfverksamheten icke uppkomma. Den dresserade gör icke sina konster oftare, än han är tvungen dertill, och gör, ofta tvingad, intet annat än dessa.

Den konstmässiga gymnastiken är på teori byggd naturutveckling. Men den var det egentligen blott hos grekerna. Dess abstrakta karaktär förändrades dock här genom seden. Den bestämdes af de nationela lekarne, spelen. Men grundåsigten att blott i individen framställa och glädjas öfver den fulländade utvecklingen anse vi för hednisk, ovärdig den kristna kulturen. Antiken hade först mot sitt slut ett dunkelt medvetande om anden såsom ande. Derför hade den icke heller medvetande om en verldshistorie och en sedlig verldsordning, utan blott om ett blindt öde. Men för den kristna kulturen har den sedliga verldsordningen verklighet i verldshistorien, i mensklighetens historia, och i förhållande till den är naturen det förutsatta medlet. Förut är anfördt: för vetandet må naturen vara hvad som helst, förnuft i sig, men för handlingen är den medel. Och menniskonaturen gör intet undantag.

Derför säga vi: äfven gymnastiken afser medlet. En abstrakt, allmän, regelmässig öfning af handens muskler till exempel måste höja dess duglighet som organ för arbetet. Gymnastiken är då elementarfärdighet för den egentliga kroppsöfningen, såsom form-

läran för språkkunskapen. Man ser också, att ungdomen älskar båda precis lika mycket. Gymnastiktimmen är en tunga såsom Gyldéns eller Snellmans öfningar. Pligten, att alla fylla budet, och att det skall fyllas, lättar den. Men för vår tids skolor är gymnastiken sjukgymnastik; den skall bota, hvad som genom barnens öfveransträngning förstöres. Lemnas ungdomen tillbörlig hvila och frihet att sköta dess egna öfningar i fri luft, så behöfves den ej för den egentliga helsovården eller fysiska barnavården, men rättfärdigas såsom elementar-öfning.

Barnet glädes öfver sin vunna makt med kroppen, dess sjelfmedvetande växer med den. Täflan häri och seger stärka detsamma. Täflingsleken är derför den gladaste. En del lekar afse blott makt med kroppen: springa, hoppa. Men kroppen är organ för makt öfver tingen: hvarför täflan häri af barnen älskas uthålligare; hos oss kälke, skidor, skridskor, simma. Med åldern ser man hos barnet en öfvergång till nöje i dessa öfningar, som hafva ett annat ändamål än blotta makten öfver kroppen. Ett yngre barn roas af täflan i springa, ett något äldre af bollslagning, kälke o. s. v., det är: makt öfver tingen. Men längre fram skridsko, skidor, simma, rida, fiska, skjuta o. s. v. Rosenkranz tadlar afseende på det nyttiga. Men detta är det högre, att i leken. öfningen finnes ett ändamål utom öfningen sjelf, att 1:o makt öfver kroppen, 2:o makt öfver tingen, 3:o denna dubbla makt för ett ändamåls förverkligande utgör öfningens innehåll, bestämmer den. Och denna utveckling visar erfarenheten. Ungdomen har efter hand glädje, det växande sjelfmedvetandets glädje i denna ordning.

När öfningen uppmuntras såsom nationalsed, får den ett högre lif. I England har man bollspel, kapprodd, kappfäktning, boxning, rida, köra, räfjagt. I Sverige simpromotioner — fria brandkårer. I Tyskland försök med »turnen», ty der älskar man alltid det abstrakta; men det har blifvit tråkigt äfven som politisk demonstration, hvarmed det i början kryddades. En ny tid har börjat genom frivilliga nationalbeväpningen i England. Låt skolungdomen marschera, exercera, manövrera, skjuta till måls, och den skall icke finna det ledsamt såsom den abstrakta gymnastiken. Saken är: deri finnes ett upplyftande ändamål.

För den qvinnliga ungdomen behöfves ej denna, af styrka beroende makt öfver tingen. Det är: den har ej i dessa öfningar något ändamål. Bollkastning, volant — nätt och lätt; äfven skridskoåkning och simma utan långt drifven täflan. Dansen. Denna och gränsen i de nyssnämnda öfningarne utgör det behagliga. Ty för qvinnan har uppträdandets skönhet sin egen linie. Den skall icke ens hos henne vara ändamål för sig. Uppträdandet skall vara uttryck af det inre, hjertats godhet; det skall häri hafva sitt inre mått. Öfningen skall icke förstöra detta uppträdande genom manliga fasoner såsom ovana.

Men öfningen innebär sitt, utom densamma liggande ändamål. Detta framstår redan i öfningen. Men det är medvetet för handen i arbetet, som har sitt ändamål, men tillika är både diet och gymnastik. Vänjandet vid arbete är den fysiska uppfostrans fulländning.

Sjuttonde föreläsningen.

Mine herrar!

Vi betrakta här arbetet ur den fysiska uppfostrans synpunkt. Vi säga: vänjande vid arbete är äfven fysisk uppfostran. Det är dennas högsta form. I arbetet uttalar sig dennas väsende att vara öfning till makt öfver kroppen för andens ändamål. Ty arbetet är icke blott historiskt gifvet enligt en nations sedvänjor och en viss samhällsställning. Arbetet är ett kroppens vårdande och en öfning för det i detsamma eftersträfvade ändamålets förverkligande. Öfning deri = kroppens härdande för detsamma, bildar organismen; men sker icke derför, utan för de ändamål, som i arbetet ingå, äro inlagda.

Således är i arbetet kroppens bildning för andens ändamål synligt. Det vill säga: det är der till för alla, för det allmänna medvetandet. Uppfostraren kan veta, att detta är innehåll redan i fysiska barnavården. I öfningen finnes det äfven för barnets medvetande. Andra anse det för ändamålslöst, lek. Och det kan blifva

fråga om den ena eller andra öfningen verkligen har detta ändamål. Men allt arbete är en praktisk, verklig kroppens tjenst för något ändamål. Arbetet bär på sig prägeln deraf, att kroppen i detsamma är blott organ. Hvar och en erkänner det.

Uppfostrarens uppgift är att vänja vid arbete. Han får icke öfveranstränga, utan arbetets art och mått skall rätta sig efter krafterna. Uppfostran vid arbete är, som sagdt, kroppens härdande. Det vill säga: arbetet är ett fortsatt enformigt användande af kroppsorganerna, färre eller flera. Det fordrar uthållig styrka. Uppfostran är vänjande härvid.

Härdande i vanligaste mening, mot klimatet, sker redan i blotta öfningen, i leken. Derom må nämnas, att i min tanke härdandet icke bör börja tidigt i ett så strängt klimat som vårt. Värme är allt tillvarandes behof. Efter hand och vid 5 à 6 år må härdandet börja. Hos oss skulle behöfvas en Rousseau att predika mot skolgossars pelsar, galoscher och bottforer. Dock är öfver hufvud uppfostran rask, äfven i de bildade klasserna.

Men det egentliga härdandet sker i arbetet. Erfarenheten visar: det första arbete är hvad man kallar själsarbete. Detta derför, att kroppen tjenar, och att vetande måste hos barnet finnas, förrän det kan i arbetet öfvergå från passivt till aktivt förhållande, hafva sina egna ändamål i detsamma. Detta har för den sedliga uppfostran den högre betydelse, att barnet måste lära känna den verld, hvari det lefver, medlen för handlingen, naturen, och de förnuftiga ändamålen, historien, andens verld, förrän det kan handla fritt, således fritt göra det Rätta, bestämma deröfver och förverkliga det af eget fritt beslut, handla sedligt. Men de för det så kallade själsarbetet nödiga organer: sinnesorganerna med hjärnan och nervsystemet, äro tidigare utvecklade. Ben och muskler med flera organer för det gröfre kroppsarbetet tilltaga i styrka ända till det tjugonde året. Ögat till ex. är deremot genast färdigt, likaså jämförelsevis tidigt nervsystemet. Man menar vanligen: läsa är blott själsarbete. Men det fordrar stillasittande, ögats, örats, nervsystemets begagnande som organ. Det vill säga: det är handling, arbete. Blotta fantiserandet och tänkandet, det är något annat — icke handling, icke arbete, endast negativt genom att afvärja

störande inflytande. Sittandet likasom gåendet eller liggandet derunder tröttar, icke blotta tänkandet. Men det blir arbete, när det är produktivt, meddelar sig i tal, i skrift. Det är mottagandet: att höra, läsa, och reproducerandet: att svara, skrifva, som gör barnets lärande till arbete, och dertill stillasittandet samt äfven det negativa afvärjandet i uppmärksamheten af alla störande intryck på sinnesorganerna, deras fixerande åt ett håll, i en verksamhet.

Med ett ord: undervisningens mottagande, det är arbete som ett annat, äfven om det icke sker med händerna, är handarbete. Det har arbetets allmänna betydelse i fysiska uppfostran: kroppen härdas deri, och det bär på sig i eminent grad prägeln af en kroppens öfning för andens ändamål.

Till den fysiska uppfostran hör den nödiga hvilan, absolut i sömnen för alla fysiska uppfostrans momenter, relativ för öfningen och arbetet, nämligen i omvexling af öfning och återgång från arbete till öfning. Icke så från arbete till arbete, utan blott i inskränkt mått. Ty barnet förhåller sig i arbetet passivt, blir först aktivt, när det får egna ändamål. Det är denna passivitet, hvarifrån barnet behöfver hvila äfven för kroppen, och det finner denna hvila i den fria kroppsöfningen, icke i den tvungna, som är ett nytt arbete. Det är: det finner den i aktiviteten, organernas begagnande för ändamål, hvilka det sjelft bestämmer. En sådan hvila är äfven andlig, emedan den återger åt barnet sjelfmedvetandet i makten till kroppens fria begagnande.

Ordning skall finnas i arbete och hvila likasom för kroppens näring o. s. v. Detta har sin betydelse äfven för den fysiska uppfostran, men förnämligast för den sedliga, i läran om hvilken äfven den närmare betydelsen af arbete och lek skall framställas.

Vi öfvergå till läran om den sedliga uppfostran — Rosenkranz's pragmatik.

Den sedliga barnauppfostran är process att göra barnet delaktigt af viljandet såsom tradition. Närmare är viljandet såsom

tradition alltid en nations sed, denna såsom Rätt, med det Rättas makt.

Såsom moment häri hafva vi fattat den fysiska uppfostran. Den angår organet för den sedliga handlingen. Den sedliga uppfostran i egentlig mening afser handlingens ändamål, sjelfva viljandet deri.

Vi hafva sökt lära känna, att och hvarför den sedliga uppfostran närmast skall ske i familjen. Det är nämligen icke blott naturligt förhållande, att barnet tillhör föräldrarne. Utan det är endast föräldrakärleken, som vet hvad i uppfostran är det rätta. Denna kärlek är föräldrarnes sedliga samvete.

De båda föräldrarne inträda i familjebandet med en gifven sed. Denna kalla vi familjesedens element, dess grundämne. Men faders och moders gifna sed skall i barnets sammangjutas. Der ombildas alltså i familjen den gifna seden, antar en ny form. Det är här således den nationela sedens utveckling har sin härd.

Familjens lif och barnauppfostran i densamma tager inverkan af föräldrarnes fortgående intellektuela bildning, inhemtad genom omedelbar erfarenhet, läsning o. s. v. Detta vetandets, lärans inflytande kalla vi *familjens civilisation.* Till den hörer äfven barnens mottagna undervisning, dennas inverkan på barnets sed och på föräldrarnes sätt att i uppfostran behandla detsamma.

Men öfver lärans sanning, dess berättigande till detta civiliserande inflytande på seden såsom gifven (familjesedens elementer) afgör för den egentliga sedliga uppfostran såväl som för den fysiska (såsom visats) föräldrakärleken. Det är den, som tillämpar läran på den gifna seden och i barnen skapar den nya, med den densamma tillkommande rätt. Det är barnens återkärlek till föräldrarne, som gör dem mottagliga för den inplantade seden. Häri är grunden till det nämnda förhållandet i uppfostran, å ena sidan tukt, å den andra lydnad.

I denna först passivt mottagna sed vaknar barnet efter hand till medvetande om rätt och orätt och utträder med den ur familjen i medborgerliga samhällslifvet. Den är utbildad under lärans, vetandets civiliserande inflytande på den ärfda, gifna seden (familje-

sedens element). Det är: den är den under det allmänna menskliga vetandets inflytande utvecklade nationela seden.

Det gifves för tukten i barnauppfostran en osviklig regel: att föräldrarne handla blott af kärlek till barnet. Och att detta skett, bevisar sig i barnets genkärlek.

Snart sagdt alla förvillelser i barnauppfostran hafva sin rot deri, att kärlek saknas, att föräldrarne i sitt handlingssätt inlägga andra intressen än kärleken till barnen. Det vanligaste är, att dessa intressen äro egennyttiga. Barnet göres till en leksak för föräldrarnes nöje. Barnen skola skicka sig väl för att icke utskämma föräldrarne inför andra. Häraf dressering; annat uppträdande i hemmet, annat inför främmande. Förställning blir tidigt inplantad hos barnen, liksom äfven gripande efter främmande skick, ringaktning för fädernesed. Barnen skola lära sig en hop saker, för att derom må kunna talas, eller de få visa det. Civilisationen blir sålunda likaså ostentation. Ingen kärlek till vetande, ingen håg att fullkomna seden eller blott förbättra den. Barnen klädas för att visa föräldrarnes förmögenhet och smak. Deras framtid bestämmes så, att slägten må lysa o. s. v. Öfver hufvud äfven det i sig goda och otadliga hos barnen framhålles såsom bevis för att de brås på de förträffliga föräldrarne. Hvilka genier ser man icke vid 8 år. Det är gifvet, ty af genier kunna icke annat än genier födas o. s. v.

Likaså har den så kallade klemande kärleken sin rot i sjelfva bemödandet att vinna barnets genkärlek, för egen glädjes skull; barnet afgudas, på det att det må afguda modern; svagheten är nämligen vanligare på mödernet. Barnets genkärlek skall icke vara föräldrarnes intresse. Det är egennytta såsom all annan. Men de må deraf, om den vinnes, pröfva, huruvida deras kärlek till barnet varit sann. Ty genom den klemande, egennyttiga kärleken vinnes den ej. Ett klemadt barn slår sin moder.

Tvärtom, den tyranniska uppfostran vinner naturligtvis lika litet genkärlek. I den ingår otyglad passion, kärlekslöshet.

Men göra föräldrarne i uppfostran kärleken till barnen till sitt enda intresse, allt för barnets egen skull, utan annan biafsigt, kan uppfostran icke misslyckas.

Naturligtvis förutsatt, att god sed finnes hos föräldrarne. Ty derförutan finnes icke heller kärlek. Denna uppoffring af allt egennyttigt, egoistiskt intresse, denna styrka att dagligen och stundligen vaka för en annans väl, den kan finnas som djurisk ömhet, drift, och bevisa sig i fysisk omvårdnad. Men den kan då icke finnas som andlig omvårdnad. — Detta intresse, hvarur tukten utgår, skall likväl icke förblifva blott intresse. Det skall tänkande uppfattas, bestämmas såsom ändamål. Härom härnäst.

Adertonde föreläsningen.

Mine herrar!

Vi sade: föräldrakärleken är det sedliga medvetande, som i uppfostran bestämmer det Rätta. Den utgår från en böjelse, är ett intresse, rigtadt på det allmänna, men skall tänkas, det är: dess innehåll skall tänkande uppfattas och göras till handlingens, uppfostringsarbetets ändamål. Det är: dess allmänna betydelse skall uppfattas och göras till ändamål i handlingen, förverkligas.

Hvilket är detta innehåll? Erfarenheten ger ett svar derpå. Kärleksfulla föräldrar vilja bereda sina barns lycka: helsa, bergning, åtnjutande af andra menniskors aktning och vänskap, egen själsfrid, evig lycksalighet. Dessa ändamål kunna mångfaldigas af reflexionen. Man kan till ex. tillägga: omfattande vetande, framstående samhällsställning, politisk makt, ära. Det är, de önska dem, hvad de sjelfva ega och värdera, eller hvad de umbära, men efterlängta. Ändamålen kunna också på mångahanda sätt specificeras, till ex. bergning i den eller den formen, den ena eller andra samhällsställningen o. s. v.

Men vi måste komma i håg, att allt sådant är teori, vetande. Icke utgör detta det presenta ändamålet, som för hvarje Nu i uppfostringsarbetet förverkligas. Föräldrakärleken skall bestämma det Rätta i föräldrarnes eget görande och låtande i förhållande till barnet.

Det förra, de uppräknade ändamålen, är något annat. De uttala menniskans bestämmelse, föräldrarnes och barnens. Afgörandet öfver dem tillhör teorin. Hvartill bör menniskan sträfva? Medvetandet om dem tillhör äfven uppfostrans teori. Men läran om dem är i pedagogiken lånad. Så vidt de angå handlingen — svaret på frågan: Hvad bör menniskan göra? — tillhör deras bestämmande rättsfilosofin, *alias* sedeläran, etiken — på samma sätt som teorin för barnavården, dietetiken, är naturvetenskaplig användning, grundad på fysiologins läror.

Vi måste i detta hänseende vara korta. Vi säga: det sedligt Rätta är icke teori, utan verkligt, såsom makt, är en nations sed. Men denna sönderfaller i tre momenter: familjeseden, den medborgerliga seden, nationens sed såsom verldshistorisk verksamhet — bevisad i lifvet i familjen, det medborgerliga lifvet, en nations lif inom sig, såsom särskilda samhällsklassers sed i skilda yrken, korporationer, kommuner; slutligen i den politiska verksamheten. Individens sedliga samvete, hvarur han i hvarje Nu bestämmer sitt handlingssätt i dessa former, äro: familjekärlek, laglydnad, patriotismen.

Här är närmast fråga om uppfostran i familjen, således om familjelifvet, om dess sed, i detta hänseende. Till familjelifvet hörer nämligen familjeegendomens vård och användande, barnauppfostran samt familjens civilisation inom sig och makarnes inbördes förhållande i allt detta. Men här är fråga om uppfostran, familjesedens bestämmande häruti.

Familjeseden utgår från den ärfda familjeseden, den nationela, specificerad efter slägttradition och föräldrarnes samhällsställning. På den inverkar vidare föräldrarnes (och äfven barnens) civilisation, intellektuela bildning. Det är denna sed, föräldrarne hos sig sjelfva erkänna för Rätt, och det är den, hvartill de söka föra barnet. Men härtill kommer, att den hos barnet blir en sammangjutning af båda föräldrarnes sed, hvarför sjelfva uppfostringsarbetet skall åstadkomma samstämmighet häri, verkad af föräldrarnes gemensamma kärlek till barnen.

Ändamålet i hvarje Nu är alltså denna föräldraseds förverkligande i barnets handlingar. Det är den, som utgör föräldrakärle-

kens innehåll. Hvad deras samvete i deras eget handlingssätt gillar, detta skall barnet göra. Något bättre kan deras kärlek icke eftersträfva. Men detta innebär, att deras egen sed häri fullkomnas, och det är sin sed med detta fullkomlighetssträfvande, de åt barnet öfverlemna.

Barnets eget lif är familjelif. Äfven i dess handlingar är familjelifvet representeradt. De skola vara denna fullkomnade sed, den nya form af den nationela seden, familjelifvet skapar.

Denna är föräldrakärlekens tänkta betydelse, densamma såsom ändamål. Hvad af föräldrarnes samvete, deras medvetande om rätt och orätt, erkännes såsom rätt i deras eget görande och låtande, dertill föra de barnet. Men genom familjesedens civilisation skapas i barnets handlingssätt en ny sed, ur hvilken det af föräldrarne i deras egen traditionela sed för orätt erkända är uteslutet. Den blir derigenom den fullkomligare seden.

Således, föräldrakärlekens bestämda innehåll, såsom handlingens ändamål i hvarje Nu, specificerar sig till denna mångfald af ändamål, hvilken förverkligas i föräldrarnes egen goda, af dem för rätt erkända sed. Denna kärlek lärer dem, hvad i deras egen sed är det rätta. Vi säga icke, att icke föräldrarne äfven i sitt öfriga lif, sitt förhållande inbördes och till andra individer utom familjen, i samhällslifvet, skola korrigera sin egen sed. Men vi påstå, att detta sker och skall ske äfven i förhållande till barnen, och att, hvad lifvet i familjen angår, kärleken till barnen ger föräldrarne medvetande om det rätta eller orätta i den egna seden, utgör deras sedliga samvete, som häröfver dömer.

I sjelfva verket finnes ingen strängare och samvetsgrannare sjelfpröfning än den, en fader och moder underkastar sitt görande och låtande inför sina barns ögon, om hos dem kärlek till barnen finnes. Orden vägas i läran; beteendet korrigeras i exemplet.

Den pedagogiska teorin kan nu uppställa allmänna läror för ändamålen i den sedliga uppfostran. Dessa äro ur sedeläran lånade allmänna satser angående den menskliga bestämmelsen.

Nittonde föreläsningen.

Mine herrar!

Det första i den sedliga barnauppfostran är barnens vänjande till föräldrarnes sed. Men icke till denna sed utan vidare, såsom föräldrarnes tillfälliga tillhörighet, såsom blott gifven, sådan den såsom ur deras barndomshem medförd för dem är gällande, emedan de tillfälligtvis tillhöra denna slägt i denna samhällsställning, sådan den är modifierad genom deras tillfälliga beröring med andra i samhällslifvet, sådan den fortfarande utvecklar sig hos dem under inflytande af den intellektuela bildning, som tillfälligtvis, det är i följd af deras välstånd, deras samhällsställning o. s. v. tillfälligtvis, fallit på deras lott, utan sådan denna deras sed af kärleken till barnen bestämmes. Det vill säga: kärleken förer föräldrarne att erkänna endast det i sin egen sed för rätt, hvartill de vilja vänja barnen. De aflägga, hvad de erkänna för osed, för att genom lära och exempel föra barnet endast till den sed, hvilken de för rätt erkänna.

Vi sade: för reflexionsvetandet finnas många ändamål i den sedliga uppfostran. Det är trivialt att uppräkna: barnet skall föras till sanning, till rättvisa, till menniskokärlek, vidare till ordentlighet, höflighet m. m., m. m. Det är sådant, som alla menniskor veta, ehuru det visst icke finnes någon ända på denna ändamålsserie.

Men det är i uppfostran fråga derom att föra barnet till alla dessa dygder. Vi säga: det sker, för det första, när föräldrarne vänja barnet vid sin sed, men i denna verksamhet bestämma, hvilken sin sed de skola föra dem till. Detta är föräldrakärleken som ändamål, dess tänkta innehåll, föräldrasedens öfverförande på barnen såsom ånyo pröfvad, med stämpeln af denna kärleks erkännande, föräldrarnes sedliga samvetes stämpel. Ändamålet är alltså: sjelfva denna det sedliga samvetets prägel på den sed, till hvilken barnet vänjes.

Man bör komma ihåg, att sanning, rättvisa, menniskokärlek icke för sig utgöra någon handlings innehåll. Sanning, när man talar om det ena eller andra, befaller, beder, lärer, berättar om natur och ande o. s. v., välvilja mot andra, när man tilltalar dem, mottager eller gifver, arbetar för andra eller låter dem arbeta för mångahanda ändamål, begärs och intressens tillfredsställande.

I uppfostran är nu fråga om handlingen *in concreto,* seden, det bestämda görandet och låtandet, huru barnet skall äta, dricka, sofva, kläda sig, gå, stå, sitta, leka, tala till föräldrar, syskon, tjenstefolk, främmande, hvilka ting i huset det får handtera, huru de skola handteras o. s. v., om arten, måttet, sättet och viset i allt detta. Deri, i detta görande, kan det bevisa ödmjukhet, kärlek, sanning eller tvärtom. Men det skall lära sig göra allt detta *så,* att alla dygder i dess handlings*sätt* finnas. Detta är den goda seden, när menniskan handlar så, har en sådan vana att göra och låta, att i hennes handlingssätt alla dygder finnas, utan att hon tänker derpå, som man säger. Sjelfva hennes begär och intressen skola vara sådane, att de såsom handlingens konkreta ändamål (tillfredsställandet) göra den moraliskt god.

Det är en sådan sed, som hos barnet skall inplantas. Den är en afbild af föräldraseden, men en af föräldrakärleken omformad afbild. Den skall vara det, och är det, der denna kärlek finnes; ty denna gör sig då gällande såsom ändamål: att pröfva, gilla, förkasta, omforma den gifna föräldraseden och göra den till barnets sed med denna erhållna prägel af Rätt, sedligt rätt — notabene: af sjelfva kärleken, såsom föräldrarnes sedliga samvete, erhållna prägel.

Man säger: föräldrarne gifva barnet det ädlaste af sin egen andliga varelse. Vi tillägga: det har icke hos dem denna ädelhet, förrän det gifves. De veta icke förut, hvad det ädlaste hos dem är, de pröfva det först i sjelfva gifvandet. Men det blir också derigenom ett annat, än hvad det förut varit. Det tager form af pröfningen, af deras sedliga samvete såsom kärlek till barnet. Att gifva föräldraseden denna form i barnets sed — detta är sjelfva föräldrakärlekens innehåll, den såsom ändamål tänkt och i handlingen förverkligad är detta intresses betydelse.

Vi hafva tillagt: denna sed, hvartill barnet föres, är sed i familjen, handling inom familjen, i familjelifvet.

Huru detta sker och skall ske? För handlingen har barnet af naturen den sinnliga driften. När den kommer till medvetande, är den medveten såsom begär, allmän, begär till föda, till hvila, till värme (kroppens skyddande), till rörelse, kroppsorganernas begagnande och dermed till tingens tillgripande; äfven till att se, att höra, smaka allt möjligt, som förekommer.

Det första är begärets bildande, kultiverande. Hos barnet bör utbildas bestämd vana, sätt och vis, i begärets tillfredsställande. Häri fostras böjelserna. Exempel: böjelse för enkel föda eller för sötsaker, kryddor, skadlig föda; för återhållsamhet eller snålhet; för renlighet eller smuts, för förstörande eller bevarande, för den ena sysselsättningen eller den andra, det är, med dessa ting eller med andra; för foglighet, egensinne, undergifvenhet, sjelfsvåld m. m., såsom böjelser och medvetna såsom intressen. Det är: barnet vill icke sjelfsvåldet som sådant, men det har intresse för sysselsättningar efter eget sinne, har icke glädje af andra o. s. v.

Allt barnets sysslande med tingen kan man anse hvila på naturlig drift att taga makt med kroppen, begagna organerna, och derför tingen. Djuret har för tillfredsställande af denna drift endast naturtingen. Men menniskan menniskoverk. Dessa hafva i sig sin betydelse att vara till för ett ändamål, såsom medel för detta. Barnet kommer till medvetande häraf i deras begagnande och dermed till medvetande om ändamål och medel öfver hufvud. Detta är det andra i vänjandet vid sed.

Nämligen det första var böjelsernas och intressenas formerande. Men detta innebar redan det andra momentet. Ty det är genom att vänjas vid vissa medel för intressenas tillfredsställande, som dessa formeras. Exempel: böjelsen för enkel föda, måttlighet eller tvärtom. Böjelse för grannlåt i drägt o. s. v., böjelse för bevarande = användande för ändamålet. Sysselsättning efter eget sinne begränsas inom bestämdt område genom medel, lämpade för ända-

mål, som kunna vara barnets. Vana härvid, vana vid foglighet, ordning, icke sjelfsvåld, egensinne. (Notabene: fullvuxna i ett hus).

Det tredje är förhållandet till föräldrar, syskon o. s. v. Barnet har icke medlen för sina intressens tillfredsställande af egen makt. Det är i allt beroende. Det förstår icke deras användande. Häri framträder seden egentligen med stämpeln af rätt och orätt för barnets medvetande. Det öfvergår från passivt till aktivt förhållande i seden.

Om böjelserna som berättigade eller icke kan barnet icke veta. Likaså angående medlen för ändamålet. I sig ligger intet ondt deri att förstöra det ena eller andra; allt är förgängligt. Nämligen att vissa medel äro egnade för vissa ändamål, detta kan vara rigtigt, men har icke stämpeln af rätt. Men det ena som det andra får stämpeln af rätt eller orätt i förhållande till föräldrarne. Det skall vara eller icke; det är lofgifvet eller icke. Det är lofgifvet och rätt, när det ödmjukt begäres, tacksamt mottages o. s. v. Dessa äro formerna, i hvilka barnet kommer till medvetande om det rätta eller orätta i intressena och ändamålen.

Äfven detta moment innehålles i det andra och derigenom i det första.

Det kan inses, att denna uppdelning är psykologisk. Men tredje momentet går utöfver psykologin. Det är förnuftig ordning, för barnet medveten. seden som sådan, viljandet som tradition. Likväl allt hvilande på föräldrarnes bud, på andras auktoritet öfver hufvud.

Jag har icke på förhand gjort indelningar, emedan ämnet är så omfattande.

Allt hvad som blifvit sagdt om föräldrakärleken och dess betydelse för den sedliga uppfostran är inledning till dennas betraktande.

Vi hafva sagt: den sedliga handlingen har dessa tre gebit: familj — samhälle — stat.

Uppfostran i dem fortgår såsom sjelfuppfostran äfven utom familjen.

Men barnauppfostran sker för dessa tre gebit i familjen, likväl för de två senare under dessas medverkan. Likväl blir uppställningen redigast, om vi säga:

Den sedliga barnauppfostran sker:

I. *för familjen, till familjesed;*

II. *för medborgerliga samhället, till medborgerlig sed;* samt

III. *för staten till patriotisk sed.*

Beträffande första punkten I, märkes:

A. Uppfostran till seden såsom vana,

a) till sedliga böjelser och intressen,

b) till sedliga ändamål,

c) till seden såsom medvetet rätt;

B. till moraliskt sinnelag, samvete;

C. till medvetande om det sedligt Rätta såsom allmängiltigt, förnuftigt.

Huru förhåller sig föräldrakärleken i sedens inplantande i sagde momenter: böjelsens formerande (bildande), ändamålens bestämmande, rättsmedvetandet i seden eller seden såsom Rätt?

Dessa böjelser, detta ändamålsenliga handlingssätt, denna rättsmedvetna sed, som hos barnet inplantas — de finnas i föräldrarnes görande och låtande.

Men barnens verksamhet är dock annan än föräldrarnes och mångfaldigt annorlunda bestämd.

Delvis annan föda, annan drägt, andra sysselsättningar o. s. v.

Det är alltså ej i denna mening föräldrarnes sed, som inplantas hos barnen. Detta sker först, sedan de uppvuxit, i arbetet, i de kroppsarbetande samhällsklasserna — äfven de industri-idkande öfver hufvud — vid fabriken, på kontoret, o. s. v., och sedan barnet äfven eljes närmat sig föräldrarne i lefnadssättet, sedan den egentliga barnauppfostran är slut.

För barnet, i barnaåren, är allt annorlunda. Barnet ledes att göra, hvad föräldrarne icke sjelfva göra.

Men böjelserna skola likväl vara desamma, skola vara det i sitt väsende: de renaste, ädlaste, som hos föräldrarne finnas — ingen besmittelse. Likaså skola ändamålen vara oskyldiga, efter barnets förmåga afpassad härmning, bild af det verkliga lifvets ändamål, till väsendet dermed identiska. Och slutligen i förhållandet till föräldrar, syskon, husfolk, främmande; äfven annorlunda än för-

äldrarnes sed i bevisandet af ödmjukhet, lydnad, förlitande till auktoriteten utan vidare, men i väsendet finnes och skall finnas i föräldrarnes sed ödmjukt sinne, erkännande af egen uselhet, underkastelse under det bestående rätta o. s. v.

Föräldrarne taga alltså detta, hvad barnet skall anse för rätt i sitt görande, ur sin egen seds betydelse. De måste vinnlägga sig sjelfva om att vara ett exempel för barnet, hvari detta framlyser.

Tjugonde föreläsningen.

Mine herrar!

Jag framställde senaste timme betydelsen af punkterna I. A. a. b. c., enligt den då gjorda indelningen. Nämligen huru böjelserna formeras genom drifternas och begärens tillfredsställande i en af uppfostraren bestämd form, huru medlen för tillfredsställandet, såsom menniskoverk, deri få en betydelse för barnet, att vara till för ett ändamål, och sålunda barnets verksamhet frigöres från begärens tillfredsställande och blir ett förverkligande af fria ändamål;

(Anmärkning: Härpå ligger vigten i detta moment b. Barnet i spädaste ålder äter, sofver, begagnar kroppsorganerna, ser tingen, tillgriper dem utan medvetande om ändamål, ändamålslöst. Men det lärer sig efter hand känna, att tingen äro medel, förnämligast i menniskoverk (notabene: skillnad mellan stadsbarn och landsbarn), och att begagna dem för ändamål enligt böjelser och intressen, det är specificera dessa i tänkta ändamål, tillfredsställa dem enligt deras betydelse).

Och för det tredje, huru både medlens betydelse läres, och medlen gifvas af föräldrar för bestämda ändamål, hvilka äro lofgifna, derför för barnet få karaktären af rätt (och auktoritet), med ändamålen rättfärdigande böjelserna och intressena.

Alla dessa momenter ingå i sedens invänjande. Pedagogiken är vetenskap, begripande, pedagogin konst med erfarenhets läror.

d). Det har funnits de, som säga: ett barn bör få äta, när det vill, sofva, när det vill, smaka på allt, tillgripa allt, hvad det ser. Man skall icke göra det snålt, reta det o. s. v. genom att vägra. Det är öfver hufvud: dess begär skola tillfredsställas, mättas för att icke väcka dess olust och dermed onda böjelser.

Men detta är enkel uppfostran till egoism, till likgiltighet, intresselöshet. Der vakna andra drifter och begär än hungern. Vill man följa samma regel? Hufvudsak är, att ingen makt finnes att försaka. Det har sanning, att begärets välde stäckes genom tillfredsställandet, och det finnes för att tillfredsställas. Men detta skall hafva sitt mått, det är medel för andens ändamål. När det icke får annat mått än sig sjelft, blir det äfven ändamål för sig.

Utsätter man å andra sidan barnet för retelser och vägrar tillfredsställa dess begär, är detta lika illa. Olust, snålhet, ondt sinne, o. s. v. bildas, med ett ord dåliga böjelser. Men underkastas det genast en gifven ordning, så skickar det sig deri, lärer sig skilja sina ändamål och medel från föräldrarnes och från medvetande om det rätta i desamma. När deremot allt är lofgifvet, är ingenting rätt eller orätt.

Hvad som är lofligt eller icke lofligt, måste seden lära. Den rike kan föda sitt barn med hvetebröd, för bondens är det konfekt. Den förre kan gifva det mycket att förstöra, för den senare har en pappersbit, en jernbit värde.

Alltså, bestämd ordning, bestämdt mått för begärens tillfredsställande måste finnas. Derigenom nedsättes detta till medel, och ätandet och drickandet o. s. v. blir rätt eller orätt. Barnets lif är till en början äta, leka och hvila, och det är i detta lif dess böjelser skola fostras, ändamålen bestämmas, och medvetandet om rätt och orätt väckas.

Böjelserna fostras ur känslan af lust eller olust. Öfver hufvud bör känslan af lust underhållas = glädje, glädtigt sinne; dermed fostras goda böjelser. Men det underhålles ej genom mättnad vid allt. Likgiltigheten är icke lust. Att något begära och vinna, det ger lust. Är barnet rätt väl hungrigt, äter det med glädje, rätt trött, är hvilan god och glad. Får det, efter hand det tillväxer, utvidga kretsen för sin verksamhet, så griper det i det nya med

lust. Vidare: dess ringa vetande gör det osäkert i valet. Det har sin lust i förlitandet på auktoritet. De barn äro de gladaste, hvilkas lefnadsordning är bestämd, hos dem råder aldrig tvekan, aldrig kollisioner och motstånd. Deraf förnöjsamhet, lydnad, välvilja, lust vid ordning och regel. Och när medlen varit inskränkta, finnes för uppfostraren rum att utvidga dem och göra barnet glädje, hvaraf följa ödmjukhet och tacksamhet.

Vi hafva »Erziehungs- und Unterrichtslehre» af F. E. Benecke, i Berlin, en känd psykolog. Han betraktar själen såsom en substans, i hvilken alla rörelser lemna »spår» efter sig — under protest mot materialism. Uppenbarligen är detta blott en liknelse. Böjelsen är viljans rörelse i det nötta spåret, med känsla af lust eller olust. Vi säga: anden såsom viljande är detta görande och låtande. sjelfva denna verksamma lust och olust. Dess återkommande, vanan, beror af hvad man kallar idéassociation: i föreställningen bildassociation (i tänkandet begreppssammanhang), understödd af regelbundet återvändande företeelser i kroppen och den yttre omgifningen. Sinnelaget är: lusten i dessa härigenom återkommande böjelser och intressen. Till exempel: välvilligt, försonligt sinnelag är intresset att lefva ett fridfullt lif i förhållande till medmenniskor — lusten häri. Häri medverkar bildassociation af inverkan på andras beteende och återverkan på egen belägenhet, eller i tänkandet fattadt sammanhang: att härigenom allmän frid och frihet främjas, att allmängiltig, kristlig pligt utöfvas. Böjelsen, intresset fostras redan genom afhängigheten i begärens tillfredsställande, barnets beroende af välvilja och åtnjutande deraf.

För begärens tillfredsställande fordras medel och för de fostrade intressenas ordning, mått i tillfredsställandet, ordning, mått i medlens tillhandahållande. Menniskoverkens betydelse är, att hvarje sak har sin tid, sitt rum, sitt sätt för användandet. Barnet, infördt i denna ordning, måste rätta sina ändamål efter medlen.

Barnets verksamhet utom födan, hvilan är lek — lek, emedan ändamålen äro fingerade; låtsadt allvar, låtsad verklighet. Leken utgår från behofvet af makt öfver kroppen och tingen såsom begär; närmare: drift att begagna organerna, hvilket måste ske mot tingen. Den är då endast öfningslek för kroppen, hvarvid likväl äfven

medel. Leken är bestämd af olika folksed, klimat, natur och föräldrarnes samhällsställning, i stad, på landet o. s. v. Men särskildt, för makt öfver tingen, är den härmning, låtsadt allvar. Häri ingår medvetande om ändamål.

Ordning, mått drifna till ständig bevakning, blifva förtryckande, fostra likgiltighet, således viljelöshet. I afseende på föda, hvila, kan icke ordning och mått lemnas åt barnets fantasi, redan med afseende på den fysiska uppfostran. Men i leken kunna de bestå i vissa gränser, inom hvilka full frihet lemnas. Mycken vigt ligger på härmningsleken, att icke dåligt exempel gifves: valet är mest bestämdt af föräldrarnes sysselsättningar. I högre samhällsklasser, der arbetet är andligt, för det allmänna, är det ett rådande ondt, att exemplet saknas och måste lånas. Deraf mindre frid och förnöjsamhet i leken.

Hvarför frihet? Emedan eljes icke lust i ändamålens förverkligande.

Vi erinra ännu, att detta icke är en ny sak, utan innebäres i böjelsernas formerande.

Genom förseende med medlen bildas hos barnet medvetandet om ändamålen, det vill säga: intresset specificerar sig, får betydelse derefter. Så grundläggas anlagen, icke efter behag, emedan mångfaldiga omständigheter utom uppfostrarens makt inflyta — läror, exempel, natur och konstomgifningar.

Det är egentligen med undervisningen, som anlagen komma i fråga. Men det är icke utan sedlig betydelse, om ett i sig lofligt intresse motarbetas och qväfves eller understödes. Tvärtom blir den sedliga karaktären fast, ju afgjordare menniskan fördjupar sig i det objektiva, och energin större i mån af inskränkningen.

I medgifvandet af medlen får ändamålet karaktären af rätt, i förnekandet af orätt. Ändamålets berättigande kan icke för ett barn demonstreras. Får det en knif för att tälja, så vet det, att snickrandet är en loflig sak. Likaså, får det en bok med berättelser, vet det, att läsning är godt, och vidare att det i boken tadlade är ondt, det lofordade godt. Denna stämpel af rätt är ännu blott den obetviflade auktoritetens. — Detta till punkterna: *A.* a. b. c.

B. Vanan vid den goda seden bildar det moraliska sinnelaget, medvetandet om rätt och orätt, samvetet. Det är af Gud gifvet, ty endast menniskan har det. Men dess domslut äro uppfostrans verk. På skilda tider, hos skilda nationer, i skilda familjer blir det ett annat. Söderhafs-öbon stjäl, indianen dödar med godt samvete, oberäknadt graden af känslighet.

Det är häri och härför uppfostran måste vara afvärjande. Väl är att hålla barnet hemma och blott med full säkerhet bland andra. Säkrast är att de första åren hålla det inom familjen. Likaså ständigt under modersöga. De tre, fyra årens möda och omsorg löna sig; ty då är moraliteten, det moraliska sinnelaget grundlagdt, samvetet bildadt.

C. Men det moraliska sinnelaget och samvetets dom äro utan grund. I stället för rätt eller orätt, hvilande på auktoritet, har väl trädt barnets eget afgörande. Men äfven detta är grundlöst.

Derför bör det rätta få religiös helgd. Det rätta skall vara gudomlig lag, allmängiltigt. Tillfälligheten i föräldrabudet och det egna samvetet skall afskuddas.

Det är våpighet att förklara bön och gudstjenst olämpliga för barn. Tvärtom utgöra de den enda rätta religiösa undervisning för dem. Likaså orätt är att mena: de fatta ej hvad Gud är. De fatta det lättare, än hvad en sten är, ty anden vitnar om anden. Häri första förnuftsgry.

Härnäst om den sedliga uppfostran till medborgerlig och patriotisk sed.

Tjugondeförsta föreläsningen.

Mine herrar!

Uppfostran till familjeseden består i: *A.* sedens invänjande; *B.* det moraliska sinnelagets, samvetets bildande, samt *C.* sedens rättfärdigande genom religiös uppfostran.

Vi anmärka, att detta tredje moment hörer icke blott den kristna kulturen till. Hos alla folk har religionen denna betydelse för handlingen att sanktionera den, gifva seden prägeln af allmängiltighet. Hos alla folk är det förnämligast familjeseden, som har denna sanktion.

»Till familjesed», emedan denna uppfostran angår barnets lif inom familjen. Seden såsom vana är familjesed. Dess karaktär af rätt hvilar på föräldrarnes auktoritet. Utom familjen mötes barnet af en annan sed. Det öfvertager hit, i det enskilda umgänget, något af denna invanda sed, men nödgas äfven i det gömma den under en konventionel umgängessed. I den egentliga medborgerliga verksamheten deremot träder familjeseden helt och hållet tillbaka. Den gömmes för hemmet. En industri-idkare, en handlande, en embetsman har annat att göra. Den lagliga ordningen och den allmänna samhällsseden skola binda honom. Men det moraliska sinnelaget, samvetets afgörande och medvetandet om det Rättas allmängiltighet, fostradt i familjen af den religiösa sanktionen, skall följa honom äfven i samhällslifvet. (Punkterna B. och C.)

Här skiljer sig de olika könens uppfostran. Qvinnans stannar inom familjeseden. Mannens skall fortgå till uppfostran, till medborgerlig sed. Det är dock orätt att tillägga den manliga uppfostran denna karaktär, att säga: han skall uppfostras för medborgerliga samhället. Denna uppfostran skall hvila på den till familjeseden. Ty endast i uppfostran till den senare bildas samvetet och får det Rätta betydelsen af något, som i och för sig skall vara — sanktioneras.

Såsom sjelfva förhållandet mellan föräldrar och barn, så är familjelifvet allmänt menskligt. Dess sed är en nations, det är: den har denna nationela form. Men barnets lif är dock på alla tider och hos alla folk detsamma. Familjelifvet är en nations; men det har sitt berättigande icke såsom en nations, utan i och för sig, hos alla folk på alla tider. Samhällslifvet deremot bär på sig karaktären af att vara denna nations, och endast som sådant är det i verlden berättigadt. Samma böjelser och intressen, samma samvetsdomar, det Rättas gudomliga karaktär gälla öfver allt. Men ett

lif i öfverensstämmelse med dessa lagar och denna samhällssed gäller, emedan individen hör till detta folk på denna tid.

Frihet råder i familjeseden och dess skapande. Familjelifvet är frihetens lif i förhållande till tvånget i medborgerliga samhället. Der skapas seden, här är den för hvarje Nu bestående, gifven. Familjen är förgänglig, upplöser sig, och hvarje ny familj skapar i full frihet sin sed, enligt sitt medvetande om rätt och orätt, sitt samvete, men hvarje individ har samhällslagen och seden färdig för sig och måste lyda den utan vidare.

Föräldrarne tillhöra samhällslifvet. Barnet införes efter hand deri. Uppfostran gäller derför äfven detta traditionela viljande, delaktighet deri. Men såsom sedlig uppfostran gäller den uppfostran i handling och till handling. Och då denna faller inom medborgerliga samhället, förhåller sig så äfven med sjelfva den uppfostrande makten, tukten. Den är den allmänna seden, hvars tukt icke är kärlekens, utan tvångets utan vidare. Den tvingar genom aktning eller missaktning, och vid viss gräns såsom medborgerlig myndighet och makt.

II. *Barnet uppfostras att lyda samhällsseden:*

A. — i umgängeslifvet — till konventionel sed;

B. — i arbetet — till laglydig sed; samt

C. — i val af samhällskall — till sjelfständig, hedrande sed.

Punkten A. är det första momentet i läran om den sedliga uppfostran hos Rosenkranz: »Die sociale Bildung.» Lätt inses, att den icke af föräldrarne bestämmes. De böja sig sjelfva derunder. Uppfostran dertill sker dels i hemmet mot tjenstefolk och besökande, dels utom hemmet.

Den konventionela bildningen bör utgå ur välvilja, hjertats godhet. Förhållandet till tjenstefolk är en vigtig öfning i ödmjukhet, artigt beteende. Deremot vållar tidig dressyr för ceremonier, sätt att helsa, bocka o. s. v., mera skada än gagn, emedan den fostrar blott yta. Konventionel sed skall finnas mera för det dåligas och ondas skull, icke för det godas — såsom Missgerningsbalken.

B. Arbetet. Dertill skall barnet öfvergå från leken. Äfven vid arbete i hemmet inträder förhållandet mellan husbonde och

tjenare. Barnet är icke mera blott barn. Det arbetar för att förtjena födan m. m. I mån af stigande bildning blir ställningen svårare. Ty föräldrakärleken får ett rikare sedligt innehåll, medan åter förvärfvet genom konkurrensen, delaktigheten i nationalförmögenheten fordrar större insigt och blir mera beroende af samhällslag och sed. Derför är tjenarens ställning friare. Och denna sonens eller dotterns frihet mot föräldrarne kommer i strid med det barnsliga beroendet. Derför bättre: tidigt ut ur föräldrahuset.

Skolan är en sådan uppfostran till samhällssed. Denna är skillnaden, när man talar om skolan såsom uppfostringsanstalt. Uppfostran är der uppfostran till samhällssed. Det är en ordning utom familjens, färdig, förut bestämd, verklig i lärares och lärjungars görande och låtande; och hvar och en, som der inträder, skall utan vidare underkasta sig den.

Misstag — ofta renommisteri — äro alla försök att sätta uppfostringsanstalter i familjens ställe. De kunna vara i nödfall, der föräldravård saknas. Men äfven så är bättre: fosterföräldrars vård, emedan i någon mån från deras sida, än mera från barnets, kan bildas den kärlek, det sedliga samvete, som skapar seden, bildar det moraliska sinnelaget och den religiösa öfvertygelsen, medvetandet om sedens allmängiltighet.

I den konventionela seden förhåller sig menniskan öfver hufvud passiv. Man låter den vara och rättar sig derefter. Det är svårt att säga, hvem som gör den. (I Paris — men den är äfven olika hos folken och efter samhällsklasser — likväl mest härmning). Notabene: qvinnan är häri den lag*stiftande*.

I arbetet är menniskan aktiv, emedan det gäller egna behof och intressen. Hon kommer deri till laglig ordning, måste underkasta sig denna. Men lagen, den uttalade samhällsseden, det i samhället Rätta, har sin tillvaro och makt i denna samstämmande sed. Vi taga derför laglydnad i mera omfattande mening såsom lydnad för samhällsseden. Denna lydnad är ett tvång. Men den är det allt mindre, ju mera menniskan ur familjeuppfostran har goda böjelser och intressen, lofliga ändamål och förmåga att välja rätta medlen, ju mera bildadt hennes samvete är, och ju mera hon

känner sin förpligtelse att följa dess dom. Hon ikläder sig då med lätthet samhällsseden, ty denna har intet, som strider häremot.

Exempel: lagens bud för allt görande och låtande, gåendet på gatan, åkandet, eldens vård, hvar man får köpa och sälja, huru rättighet vinnes att drifva det ena eller andra yrket, huru egendom förvärfves, begagnas, förytttras, alla aftal uppgöras, o. s. v. Der lag ej finnes, der supplerar seden och tvingar genom missaktning, om ej straff.

Men den, som för ett ordnadt lif, som följer god sed i familjesedens mening, kommer jämförelsevis litet i beröring med lagen. Lagar mot brott äro för honom öfverflödiga. Men äfven polis- och ekonomiska lagar m. m. Med civillag har han sällan att göra. Hans sed är på förhand sådan, att den icke strider mot den yttre samhällsordningen, som genom sin natur mest är negativ, bestämmer gränser till ömsesidiga rättigheters skydd.

Vanan vid arbete inför individen i det nödiga af denna ordning. Och valet af ett bestämdt kall med ett bestämdt slag af arbete gör, i kallets skyldigheter och rättigheter, samhällsordningen gällande i individens sed, men befriar äfven från det återstående tvånget, emedan det samvetsgranna uppfyllandet står öfver lagens åtkomst och öfver samhällssedens fordran. Den, som i sitt kall fyller samhällssedens mått, är otadlig och oåtkomlig. Den, som utmärker sig, gör mera än seden fordrar.

C. Det är i denna mening vi säga, att valet af samhällskall är tredje momentet i uppfostran till medborgerlig sed. Nämligen uppfostran skall föra dertill och till ett kall, som mannen med heder kan fylla, den skall verka kärlek derför, insigt och handlingskraft dertill och känsla för hederns fordringar, samt sålunda bereda en sjelfständig ställning i lifvet.

För mängden är kallet förut bestämdt. Uppfostran för till att hålla det i ära, väl fylla det och göra detsamma ära, hedra sitt stånd. Sällan blir fråga att välja ett annat. Den *liberala* uppfostran, hufvudsakligen beroende af undervisning, intellektuel bildning, ställer valet fritt; derför är den liberal. Nödvändigt att så är, emedan deraf beror direkt verksamhet för det allmänna — det allmänna ståndets tillvaro.

Valet af kall ligger delvis hos föräldrarne. Hos dem ligger större förmåga att bedöma, hvartill barnet duger. Men på hågen inverkar främmande beröring. Föräldrakärleken har ej rättighet att mot den afgöra, ty nämnda kärlek är ej mera här detta sedliga samvete, som vet det rätta. Men är valet gjordt, hörer det uppfostraren till att sörja för dugligheten, förberedelsen. Synpunkten att med heder fylla platsen är berättigad, ty det är att med godt samvete fylla den. Motsatsen är att för barnen söka framstående plats genom utkomst, utmärkelser, utan afseende på förmåga att fylla den.

Tjugondeandra föreläsningen.

Mine herrar!

Det tredje momentet i den sedliga uppfostran är uppfostran till patriotisk sed.

Vi hafva utan vidare upptagit dessa tre former af den nationela seden: familjeseden, den medborgerliga och den patriotiska, emedan all mensklig handling kan hänföras till någon af dessa trenne. Vår åsigt här hvilar på den framlagda bevisningen, att allmän mensklig handling icke finnes, utan att nationernas verldshistoriska verksamhet äfven är den allmänt menskliga.

Men detta har det sammanhang, att icke blott familjens bestånd förutsätter samhällsordningen, och denna är konstituerad genom den politiska verksamheten — inre statsstyrelsen, lagars och institutioners stiftande — utan familjeseden, ehuru i sig en nations, har icke denna karaktär, det vill säga: icke såsom sådan sitt berättigande, medan åter den medborgerliga seden, som bär på sig denna stämpel att vara berättigad såsom en nations, är en tvingande sed, framstår såsom omedelbart gifven, ett tvång för individen.

Vi hafva sagt: att individen uppfostras för ett kall i samhället, till att ära detta, med duglighet derför, förmåga att med heder fylla det, detta utgör ett frigörande moment. Hans med-

borgerliga verksamhet blir derigenom frivillig, erkännes och åtnjuter heder som sådan.

Individen frigöres derigenom från tungan och tvånget i arbetet, hvilket närmast är verksamhet för det egna intressets tillfredsställande. Detta tvång visar sig deri, att arbetet förer till laglydnad, underkastelse under samhällsseden såsom gifven. Att uppfostra arbetsamma menniskor, det är att uppfostra laglydiga.

Men då arbetet får betydelsen att vara arbete i ett kall, vill detta säga ett kall i samhället, en verksamhet således för samhällets bästa. Det är häraf kallet och dugligheten deri har sin ära.

Men uppfostran för kallet är tillika uppfostran för det egna intressets tillfredsställande, det vill säga, detta ingår ännu deri. Der står laglydnadens form qvar, verksamheten är vid lag och sed bunden. Detta objektiva tvång följer med det egna behofvets.

Men då denna verksamhet blir patriotisk, då är det egna intresset deri försvunnet. Menniskan skall för sitt fäderneslands offra sitt lif: deri är allt sagdt. Familjebandet skall upplösas, den medborgerliga verksamheten upphöra, och det rätta, det sedliga består deri, att så sker. Det är icke sagdt, att ingen annan patriotisk handling finnes. All verksamhet kan och skall antaga denna karaktär: uppoffringens för det allmänna. Häri är samhällsverksamhetens tvång löst. Ty hvarken lag eller sed lärer, hurudan handlingen skall vara för att vara patriotisk. Individen får och måste taga lagen härför ur sitt eget bröst. Hvari fäderneslandets väl består, och huru det skall främjas, derför ansvarar den, som har det i sina händer, endast inför sig sjelf.

I den patriotiska verksamheten sker alltså en återgång till den frihet i bestämmandet af det Rätta, som gäller i afseende å familjen, men med medvetandet derom, att bestämmandet skall ske i en nations anda, såsom i dess namn.

Nu säga vi: den sedliga uppfostran skall ytterst vara en uppfostran till patriotisk sed. Att familjeseden är nationel, detta är en yttre betraktelse. Den utgår ur den ärfda seden och modifieras af vetandet, det allmänt menskliga, men i nationel form. Detta, som här är vår reflexion, det är i fordran på uppfostran till

patriotisk sed uttaladt såsom uppfostrans ändamål. Det är det Rätta, att seden skall hafva denna nationela karaktär.

Men ehuru vi säga: uppfostran till patriotisk sed, är det klart nog, att barnet icke kan föras till egentlig patriotisk handling. Äfven om samhällsseden gäller det, att den väl såsom konventionel sed kan tidigt inplantas. Men till arbete kan barnet först vid en längre hunnen ålder föras. Likväl kan medvetande om medborgerlig sed bibringas i förhållande till tjenstefolk, grannar, o. s. v. Jag menar icke blott genom undervisning, utan genom att tillhållas i handling respektera andras rättigheter till person och egendom. Likaså patriotisk uppfostran. När arbetet och förberedelser till kallet inträda, då kan medvetande efter hand finnas, att arbetet är för fäderneslandets skull. Men tidigare kan patriotismen inplantas endast i leken, icke i andra barnets handlingar. Det vill säga: i gossarnes: leka krig, vara fosterländska hjeltar. Men det tillhör icke desto mindre den sedliga uppfostran att förbereda den tid, då patriotismen kan bevisa sig i handlingen genom att väcka känslan och fostra intresset. Detta har sin rot såsom böjelse i kärleken till fädernejorden och modersmålet. Vidare i kärlek till sjelfva familjeseden såsom *fädernesed.* I allt detta, i synnerhet i den sistnämnda, kan således detta medvetande bevisa sig äfven i barnets handlingar, icke specielt, men i allmänhet.

Att uppfostra ett barn utom eget land, i främmande tungomål och sed, är att beröfva det denna utgångspunkt. Vidare: tidigt böra meddelas berättelser ur eget lands historia. En oerhörd olycka är att icke ega dem. Skaldestycken, som upphöja natur och folk, men äfven blott tillfälle att lära känna något utmärkt af båda, och patriotisk ton i föräldrars ord och exempel, allt detta bildar hjelpmedel för den patriotiska uppfostran.

Om den patriotiska uppfostrans värde hafva vi talat. För individen är den frigörande ur samhällssedens tvång. Den, hvars handlingar styras af patriotism, verkligen, i det valda kallet, i familjen, kan icke sedligt förfalla. Hos honom finnes medvetande om sedens öfver hufvud berättigande, det Rätta deri, såsom allmängiltig sed, och detta medvetande såsom handlingens motiv och ändamål (allmängiltigt berättigadt viljande) i handling verkligt.

Det nämndes: att verksamheten i samhället egentligen är mannens. Men gifvet är, att äfven qvinnan i sin bestämmelse såsom maka och moder tillhör medborgerliga samhället. Äfven i hennes handlingar bevisar sig medvetande om andras berättigande och lagliga rättigheter och skyldigheter. Hon företrädesvis är bevararinna af den ärfda seden. Och i sjelfva moderskallet skall hon ega medvetande om sin pligt mot fäderneslandet. Detta är så vigtigt, att der i en nation patriotiskt medvetande finnes hos qvinnan, der finnas patriotiska män, och att, då en nationalangelägenhet af qvinnorna med kärlek omfattas, den ej kan falla. De inverka ej blott på barnen, utan på maken och på mannen öfver hufvud. Denna medelbara, genom mannen förmedlade patriotiska verksamhet är qvinnans.

Ännu borde tilläggas om tuktens art i alla anförda hänseenden. För föräldrar gäller såsom enkel regel: att barnets kärlek skall väckas och bevaras. Sträng, ordnad uppfostran fostrar den, då i denna framlyser, att allt sker för barnets skull. Måttstock är: att icke barnaglädjen förstöres och barnakärleken; de följas åt. I förra fallet är uppfostran pedantisk, i senare tyrannisk. Vi hafva talat om den klemande uppfostran: den alstrar ingen glädje hos barnet. Öfvermättnad, vexlande lustar, egensinne, *osäkerhet* i görande och låtande förstöra den. Ingen kärlek uppstår, ty föräldrarnes görande är egoism, de söka sin egen glädje.

I familjeuppfostran gäller enkelt invänjande, afvärjande af främmande inflytande. Rättfärdigandet är allmänt, religiöst. I den medborgerliga enkelt bud: det skall så vara. Efter hand kan grund dertill framställas. Arbetets grund: sjelfständighet, duglighet för kallet. Rättfärdigandet för den patriotiska seden ligger i det patriotiska medvetandet. Detta väckes och näres, inverkan lemnas åt sjelfuppfostran.

Vi öfvergå till den tredje delen af pedagogiken, *didaktiken: läran om undervisningen.* (Vi hafva dröjt längre än beräknadt var vid denna framställning — första gången, troligen sista).

Lätt inses: att den sedliga uppfostran icke kan finnas utan undervisning, i familjen, begynnande från att lära barnet gå och tala. Med talandet följer tänkandet, bildernas betydelse, det är deras sammanhang.

Öfver hufvud är denna undervisning lära om medel och ändamål: att känna föremålen till slag, art, att veta, hvartill de duga och icke duga. Vetandet om naturföremålen har denna rigtning på nyttan, hvad menniskan med dem skall göra, på betydelsen af medel *för handlingen;* konstföremålen, menniskoverk bära på sig stämpeln deraf.

Att lära känna blott namnen på en mängd ting är för barnet tråkigt. Det är tom form. Hvad är det? är en underordnad fråga. Hvad gör man dermed? — det är hufvudsak, och denna fråga ligger för barnet redan i den förra. Vi skola återkomma härtill i de så kallade åskådningsöfningarne.

Teorin är barnet likgiltig. Praktiken är hufvudsak. Det har föga lust att motionera sin hjerna, men ögon, öron, armar och ben.

Förhållandet har sin grund i vetandets anförda dubbla betydelse: att vara till för handlingen, men äfven att höja menniskan öfver handlingens verld. Detta senare är teori. I vetandet i denna högre mening hvilar den individuela anden på sig sjelf, är fri. Det angår ingen annan än honom.

Men för att känna behofvet deraf måste ett material af vetande förefinnas. I den mån detta är rikare, är behofvet oemotståndligare. Teorin rättfärdigar det praktiska lifvet, handlingen. Men i barnauppfostran är handlingen *prius*, rättfärdigandet kommer sedan.

Så är i familjeseden den religiösa sanktionen tredje moment. I samhällsseden kallets ära, dess betydelse för det allmänna. Öfver hufvud seden rättfärdigande är: det patriotiska medvetandet — allt *i handlingen.*

Men teorin står öfver hufvud öfver handlingens verld, rättfärdigande dess öden, menniskans inskränkta makt i det Rätta, och hennes egen brist i denna makts utöfning.

Derför har den tidigaste barnauppfostran, undervisningen i familjen, denna karaktär att angå medel och ändamål.

Tjugondetredje föreläsningen.

Mine herrar!

Vi sade: undervisningen i familjen angår medel och ändamål. Vetandet härom är icke teori, system; det är vetande för handlingen, praktiskt, diskursivt. Äfven den praktiska mannen behöfver icke teorin. Han lärer sig dika sin jord, göda den, plöja den, så och skörda. Den kemiska teorin för saltomsättningen i jorden, den fysiologiska för växters utveckling är honom obekant och kan vara det. Barnet befinner sig än mera i detta läge. Det vänjes vid seden i de naturliga drifternas tillfredsställande. Teorin för matsmältningen är detsamma likgiltig, likasom den för den uppkastade bollens bana. Än mindre förmår det fatta något teoretiskt rättfärdigande för den ordning, det mått, det sätt, hvari drifterna skola tillfredsställas, någon ethisk teori. Men medlen för tillfredsställandet behöfver det lära känna, de tillåtna och de icke tillåtna, och genom detta vetande om medlen kommer barnet till medvetande om ändamålen. Dess begär och intressen blifva förestälda ändamål. Exempel: intresset att ega och besitta, hvilket specificerar sig till lusten att ega en knif för att af trä tillverka slädar, kärror, bollträn, att ega dessa närmaste ändamål, att använda kärran för härmande af formans eller jordbrukarens arbete, köra sand, sten, gräs m. m., gräset till föda för lekhästar, boskap, o. s. v. Eller när uppfostrarens lära och exempel visar, att egendom är gåfva af Gud äfven för likars bästa: lusten att besitta en penning för att gifvas åt den fattiga (närmaste ändamål), vidare för den fattiges näring och beklädnad. Häri ett nytt intresse: medlidsamheten såsom böjelse, intresset att vara hjelpsam specificeradt till det ena eller andra ändamålet, hvarigenom det tillfredsställes. — Notabene: hjelpsamhet: att tjena, föra, hemta, uppassa, visa väg o. s. v., men genom detta medel, denna egendom specificeradt såsom hjelp till föda o. s. v.

Denna undervisning utvidgas med barnets verksamhet. Den har hos många folk varit nära uteslutande muntlig. I vår tid är den skriftliga, genom böcker, i Europa allmän. Likväl gör läsandet icke intellektuel och sedlig bildning. Till exempel: det säges: alla kunna

hos oss läsa, men icke i Frankrike och England. Men der råder kultur, annat jordbruk än svedjandet; der finnas fabriker, städer, handel; i England kommunallif och politisk frihet, der eget lands och Europas affärer, dess regenter och ministrar diskuteras hvarje dag, der finnes bildning äfven hos dem, som icke läsa. Hvad gör det deremot, att en af de våra om söndagen läser sin psalmbok och knappt nog vet, om kejsarn eller kungen i Sverige är hans regent, och som för öfrigt intet annat sett än träden i skogen och oxarne för plogen, på sin höjd sett fogdens schäs och frack och gapat stum vid en sockenstämma.

Läskunnigheten är dock i hvarje fall ett plus, i särskilda samhällsförhållanden en nödvändighet.

Att »lära läsa» skall ske i familjen, bondens; derpå har hos oss vigt blifvit lagd. I sig är det likgiltigt. Men derpå ligger vigt, att barnen få läsa i familjen. Äfven denna läsning rör sig om medel och ändamål, det vill säga om handling, verksamhet: sagor, sedelärande berättelser, historiska, i synnerhet från forntiden, i hvilken individen gällde, icke massan.

Denna undervisning afser och skall afse handlingen, den sedliga handlingen. Den intresserar barnet. Dess uppfostran är att göra naturen — kroppen, tingen — till medel för andens ändamål. Dess ande fostras häri, kommer till medvetande om sig, till sjelfmedvetande. Det är derför andens verld, som intresserar det, naturen intresserar endast såsom medlet, såsom tjenande.

Vetandet om menniskoverk intresserar mera än om naturföremål.

Vi hafva börjat härmed, emedan det utgör ett erfarenhetsbevis, att vetandet såsom teori icke är för barnet, utan att det har betydelse endast för handlingen.

Man betraktar i pedagogiken den individuela anden såsom en naturprodukt. Den skall vara till såsom frö från födelsen, kanske från konceptionen eller ägget. Själen är der såsom detta frö, hos menniska och djur. Vi hafva betecknat såsom divergenspunkter: i medvetandet öfvergången från vetande i bild till vetande om bildens betydelse, med andra ord: då vetande i bild är vetande om ett allmänt, icke om det individuela — öfvergången till medvetande

om detta allmänna *såsom allmänt*. För denna öfvergång är traditionen nödvändig — ordet såsom tradition. Som sagdt: hvad som varit före traditionen, det lemna vi derhän. Men nu finnes intet menskligt vetande utan tradition. Med dess mottagande uppstår anden.

Så äfven i det praktiska: att intresset öfvergår till ändamål. Derför hafva vi sagt: att i barnauppfostran barnet skall göras delaktigt af vetande såsom tradition, det traditionela vetandet.

Således undervisningen är icke någon formel uppöfning eller utveckling af en naturligen gifven ande, utan inplantande af gifvet vetande, hvarigenom först själen blir ande.

Man må säga, hvad man vill; erfarenheten skall aldrig visa, att det nyssfödda barnet har sjelfmedvetande, och tanken kan icke fatta tillvaron af en blott möjlig ande — möjligheten såsom tillvaro öfver hufvud. Den är en abstraktion, det verkliga tänkt två gånger. Men möjligheten är reel möjlighet; till exempel: driften är begärets, begäret ändamålets möjlighet. Så är öfver hufvud själen andens möjlighet. I vetandet är åskådningen bildens, bilden föreställningens, denna tankens möjlighet.

Noga fattadt äro redan åskådningen, bilden, driften, begäret andens momenter. Djuret är i denna mening ande. Men menniskoanden är detta, att bilden får en allmän betydelse, begäret blir ändamål.

Själen såsom der bakom är sjelfkänsla, lifvets känsla af sig. Dess bestämningar äro sensationer: att själen är i hvarje Nu sjelfkänsla såsom känsla af en förändring i organismen, af intryck på sinnesorganerna — teoretiskt förhållande — och praktiskt af lifsprocessens vexling i organismen, senterande, *att* vexlingen är. Och slutligen, såsom känsla af lust och olust i sensationerna: affekt.

Men *hvad* sensationerna äro, medvetandet om deras bestämda innehåll, detta uttryckes i åskådning, bild, drift, begär, och för menniskan i föreställning (bild med betydelse) och ändamål.

Derför säga vi: anden såsom möjlighet är själ, en verklighet. Menniskoanden såsom möjlighet är djur-ande: åskådning, bild, drift, begär. Traditionen, uppfostran till ändamål och föreställning, gör denna möjlighet till verklighet, skapar menniskoanden.

Hvad som anförts om sedliga uppfostran likasom om undervisningen i familjen innehåller, om rigtigt, det utförda beviset härför. Detta: att gifva vetande om medel och ändamål, det är att gifva vetandet såsom innehåll. Deri utvecklas icke en förhandenvarande ande, eller exerceras vissa gifna andliga krafter, utan anden blir menniskoande såsom detta vetandets och viljandets innehåll, närmare såsom process i innehållet, sjelfva innehållets öfvergång från form till form, bestämning till bestämning. Exempel i det föregående. Vetandet är samma öfvergång från föreställning till föreställning som viljandet från ändamål till ändamål.

Men såsom den sedliga uppfostran börjar från driften, så den intellektuela uppfostran eller undervisningen från åskådningen.

Nämligen: åskådningen af menniskoverk är den undervisande. De äro för barnet det första. Naturföremålen komma sedan. Äfven djuret ser dem, vet dem i en bild. Bilden allmän (till exempel för hästen pisken, för kalfven ämbaret). Bildassociationen är vanans, (djuret ser pisken, väntar smällen, ser ämbaret, vill dricka). Så äfven hos menniskan. Men för menniskan tillkommer *ordet*. Bilden får en allmän betydelse (pisken, att vara till för hästen, en häst i allmänhet, hvilken som helst, och att hafva detta allmänna ändamål för hvilken häst som helst, eller blott för de lata; ämbaret att vara ett kärl i allmänhet, för våtvaror i allmänhet, deras förvarande, transporterande, detta allmänna ändamål). Dessa exempel äro triviala. Men likaså om de tagas ur barnets lif (skeden, pallen, stolen, bordet, sängen o. s. v.). Detta medvetande finnes icke hos djuret. Dess bild är allmän, men medvetande om dess allmänna betydelse finnes ej.

Således att låta barnet få bilder af föremål (främst menniskoverk) är undervisning, men undervisning derigenom, att det lär känna bildernas betydelse, att åskådningarna blifva föreställningar.

Jag säger: *bilder* af föremål, ty åskådningen blir först i bilden medveten.

Seendet, hörandet, kännandet: det är sensation, en senterad förändring, bestämning, i organet, i organismen. Åskådningen är denna sensations *Hvad?* men i den oändliga individualitet, punktualitet i rum och tid, hvaraf bilden är sammansatt. Först i bilden blir detta *Hvad* medvetet.

Men i bilden är intet *sjelf*medvetande. Djurets ande *är* en bild. Djuret *har icke* bilder. Först med bildens betydelse finnes sjelfmedvetandet. Djuret har sjelfkänsla, vet sig i kroppen och vet tingen såsom *för kroppen* yttre. Men det kan icke veta bilderna såsom sina, skilda från tingens vara, emedan det icke vet dem *såsom* allmänna, och det är *genom sin karaktär af allmänhet* bilden skiljer sig från det afbildade. Denna karaktär skall vara medveten. (Notabene: det är icke värdt att säga: bilden är här, i hjernan, tinget der. Ty bilden intager intet rum. Verlden blir med den lika rymlig som förut).

Alltså, när bilden får en betydelse såsom allmän, då finnes sjelfmedvetande. Då vet anden bilden såsom sin, tinget såsom ett annat, ett vetandets objekt. Då har anden sjelfmedvetandet: Jag = Jag.

Detta bevisar, att anden icke är natur, naturligen gifven. Men betydelsen läres. Anden är ande, emedan delaktiggjord af andens verld.

Ännu bör ihågkommas, att ordet icke är språket. Ordet är bildens betydelse. För detsamma finnas äfven tecken utan ljud, till ex. hos den döfstumme. Men språket är det tecken, hvari traditionen fortlefver, är allmänt menskligt.

Således det resultat, hvartill vi velat komma, är: undervisningen skall icke vara formel, formel öfning, utveckling. Den tyska pedagogiken har råkat på denna irrväg. Men i praktiken har den icke förmått deraf något göra. Åskådningsöfningar, tankeöfningar — smått skräp. Allmän grammatik — fattig lexa. Latinet som formelt bildningsmedel — förlorad post. Reaktionen mot denna naturalism rörer sig redan starkt. Hos oss begär den inträde, när det der redan lutar nedåt.

Tjugondefjerde föreläsningen.

Mine herrar!

Senast var för oss hufvudsak att visa, det undervisningen icke skall bestämmas såsom en formel exercis med en naturande. Beviset fördes ur lifvet, psykologin.

Att menniskan göres delaktig af Ordet, detta gör hennes ande till menniskoande i intellektuelt afseende; att hon göres delaktig af det Rätta, gör hennes ande till menniskoande i sedligt afseende.

Men der finnes väl dock en möjlighet, förmåga härtill? Ja, den finnes; öfver hufvud som i själ, och vidare såsom djur-ande, en verklig möjlighet. Men hvarför ej djuren göras delaktiga af ordet? Emedan denna möjlighet, själen hos menniskan, är en annan. Själen, det vill säga lifvets sjelfkänsla i organismen, är i menskliga organismen en annan. Häri består den för menniskan generiska, naturliga möjligheten, förmågan.

Vidare: organisationen är en folkstams. Här inträder redan historien, som sönderdelar och sammansätter. Häri är gifven specifik organisation och sjelfkänsla.

Ytterligare: könsskillnad och dermed följande olika organism. Till exempel: nervsystemet hos qvinnan relativt öfvervägande, derför öfvervägande sensibilitet. Hos mannen blod och muskelsystemet öfvervägande. Häraf sjelfkänslan en annan.

Vidare slägtorganisation, röjande sig äfven i det yttre till ex. ansigtsbildning: varietet samt slutligen individuel organisation med individuelt modifierad sjelfkänsla. I båda hänseendena gör sig historiens, kulturens inflytande gällande: på slägten genom slägtleder, på individen genom uppfostran.

Allt detta konstituerar naturanlaget, som kan sammanfattas i temperamentsskillnaden: för folken, för slägterna, för individerna.

Temperamentet kan fattas såsom naturdrifternas grader och proportion inbördes — qvantitativ skillnad.

Men uppfostran, bildningen sätter en annan natur i stället för den naturliga, andens bestämdhet i stället för själens, historien

i stället för naturen. Vi säga: vetandet och viljandet såsom tradition inplantas. Men vi kunna äfven säga: individen inplantas i vetandet och viljandet såsom tradition, får der i mensklighetens historia, i andens verld en plats, göres till en länk i denna utvecklingskedja, till ett moment i denna process, som i individernas vetande och viljande har sin tillvaro. Menskligheten, dess historia *är* andligen *till* i denna ena individs vetande och viljande. Derigenom och derför är han menniskoande — icke eljes. Således historien, traditionen är andens andliga möjlighet: att den finnes i det lefvande slägtets vetande och viljande, denna andens verklighet utgör möjligheten derför, att menskligheten kan finnas såsom ett nytt slägte. Hvarje tillvarande bär i sitt vetande och viljande mensklighetens forntid och framtid.

Det sagda är vår lära om de naturliga anlagen. Hvad i öfrigt kallas anlag, det är uppfostrans verk. Vi bestrida icke, att det naturliga anlaget är bestämmande för anden. Men det är såsom olika — icke blott generiskt — sjelft redan af historien bestämdt: folkstammens, slägtens, individens. Och det individuela nedsjunker till det betydelselösaste, emedan differenser gifvas i oändlighet, det vill säga: anlaget är i milliontal specificeradt.

Ingen normalorganism finnes i naturen. Slägtets typ är en fantasibild. Fullkomligare och mindre fullkomlig organisation, det är närmande eller icke till denna konstnärstyp, idealet. Men naturen idealiserar icke, det är menniskan, som idealiserar naturbilden. Det gifves dock organiska afvikelser — det är naturligt — hvilka hafva stor betydenhet: döfstum, blindfödd o. s. v. Der är icke blott sjelfkänslan en annan, utan organet för andens ändamål och för sensationer, dermed för åskådningen och bilden, saknas. Det är brist på naturligt anlag, individuelt naturanlag som undantag. Mera afgjordt är ett folks naturanlag, såsom artkaraktären, afgjordare än den individuela skillnaden. Men den är hos menniskan historisk, af bildning beroende natur.

Individuelt själsanslag är egentligen genom uppfostrans inflytande bildadt intresse. Med intresset följer förmågan och tvärtom. Man säger väl till exempel: ett godt hufvud, utan intresse för något. Men det vill säga: lätthet att lära och förstå, emedan individen intresselöst stannar vid ytan, griper till det närmast till

hands varande. En sådan är också derför en: »som icke bryr sig om hvad han gör», det vill säga: är belåten i det första bästa, belåten att komma ifrån. Detta är hans intresse — »att slippa». Förmåga utan intresse är lättsinne. Likaså: »god vilja, dålig förmåga.» Det är icke intresse för saken i fråga, utan ostensivt, tvunget intresse, af pligt eller af fåfänga eller annat främmande motiv. Sant intresse är förhanden, när endast ändamålet är motiv. Äfvenså: att fond brister, nödigt vetande. — Detta verkar äfven brist i förmågan. Men också brist i intresset. Är detta rätt starkt, hjelper det sig fram utan fond och medel, finner nya. Det är geniet.

Detta om det fostrade anlaget, hvilket är sedligt såväl som intellektuelt. Notabene: det sedliga naturanlaget plägar förnekas, det intellektuela antagas. Men i den betydelse som ofvan är äfven det bådadera.

Vigtigt är att skilja, hvad som är »andens natur», det för anden gifna, från det fostrade och lära inse, att det är detta, som i vetandet och viljandet utvecklas, icke det förra.

Denna utveckling i vetandet är med afseende å bilderna juxtaposition: specialbilden fullkomnas desto mera, mot ju flera andra dylika den hålles. Exempel: bilden af ett äppelträds blad mot andra träds, mot barr-, gräs-, ört-blad. Såsom den förstnämnda är en totalbild, så uppstår härigenom totalbild af blad öfver hufvud. Detta är empirin, utgående från sensation till åskådning — och bild.

Men medvetande om totalbilder har blott menniskan och har den derigenom, att hon tänker, närmast genom att hon lärer sig att gifva bilden en betydelse, får ett ord för densamma. Blad, trädblad, örtblad, gräsblad — dessa betydelser motsvaras af totalbilder, typer. Typen är icke enahanda, den vexlar, är för skilda stunder en annan. Ingen kan i hast säga, hurudan den bild, han gör sig af björken, är beskaffad. *Alla* bilder äro sådana allmänna bilder. Men de få betydelsen af allmänhet genom ordet, tänkandet.

Nu är hvarje betydelse (i ord) hvad den är genom sitt sammanhang med andra. Exempel: björkblad, blad i allmänhet; en art

jämte andra, ett björkens organ jämte stam, grenar, rötter; björkens, det vill säga: detta träds, det vill åter säga: slag, arter, organism m. m. Men härtill kommer betydelsen af medel, ändamål (inre, yttre, orsak, verkan m. m.). I bladet kärlen, safterna, porerna, verkan af luft, ljus. Det är detta mångsidiga *sammanhang,* som är tankens, icke bildernas. Vanans bildassociation, öfvergång från bild till bild, enligt deras betydelsers sammanhang, (med medvetande om betydelsen) är föreställning.

Att deremot utreda endast sammanhanget, det är att tänka — fälla omdömen, bedöma. I detta vetande, strängt fattadt, försvinner bilden; det är vetande i ord, och slutligen bevisning, systematisering, det är: teori.

Fyra punkter äro utredda:

1:o. Undervisningen är icke och skall ej vara en formel öfning, utan delaktiggörande af vetandet såsom innehåll, traditionen.

2:o. Naturanlaget är ej andens natur, utan själens. Såsom temperament måste det afses i uppfostran öfver hufvud (äfven i undervisningen) nämligen i sättet. Men det andliga anlaget är det fostrade. Detta, om det röjer sig såsom framstående intresse för det i sig goda och lofliga, skall äfven i undervisningen befordras.

3:o. Vetandets momenter äro oskiljbara. Medvetande om åskådningens innehåll finnes först i bilden, och menskligt vetande först genom bildens betydelse, som innebär vetande om betydelsernas sammanhang, tänkandet.

Någon undervisning i åskådande i egentlig mening kan derför icke ega rum. Tingen kunna förevisas, gifvas barnet i hand o. s. v. Det gör sig bilder af dem och för vanans bildassociation. Endast den sedliga uppfostran har här ett intresse, nämligen att underhålla barnets lust och glädje, utan att vänja det vid egensinne, häftigt begär och dess tillfredsställande, men vid förnöjsamhet. Vidare kan och bör barnet läras att noga gifva akt på föremålen, det är: dess sinnen uppöfvas, så att sensationen är fullständig och icke af andra sensationer förvirras, hvarigenom bilderna blifva bestämdare. Men detta hör till medel och ändamål i familjen. Det är öfning, icke undervisning, meddelande af tradition.

Först när ordet kommer dertill, när barnet förstår och talar, blir åskådandet undervisande, öfvergår till bilder med betydelse: föreställningar.

Derför säger man nu mera icke: »åskådningsundervisning», utan »tal- och tankeöfningar». (Notabene: formalism).

4:o. Att den första barnaundervisningen sker och skall ske med hänsyn till vetandets betydelse af vetande för handlingen. Föräldraundervisningen lär medel och ändamål för menniskans görande och låtande.

5:o. Härifrån skall undervisningen efter hand öfvergå till meddelande af det traditionela vetandet såsom teori, i vetandets betydelse att vara till för sin egen skull, icke för handlingen.

Detta karaktäriserar den offentliga undervisningen. Såsom den icke kan rättfärdiga sin sed för barnet (i likhet med samhällslifvet), så kan den icke heller rättfärdiga sitt öfverlemnade vetande med ett ändamål, annat än vetandet sjelft, hvars högre betydelse först efter hand fattas af barnet, blir intresse.

Denna är vetandets humanistiska karaktär. Realkunskaper inhemtas för handlingen, för nyttan; äfven sedelärande och historiska berättelser höra hit, ty de hafva tendens att väcka och nära moraliskt, patriotiskt sinnelag. Familjeundervisningen är realistisk. Men vetandet skall vara allmänt menskligt, humanistiskt. Det är detta såsom teori för teorins skull.

Äfven naturvetenskaperna skola läras med denna karaktär; icke resultater, berättelse om data, utan teori, angående naturens lagar och deras sammanhang. Vetenskapen sträfvar dertill. Den blir teori i denna mening, då den förbindes med vetandet om anden, såsom naturfilosofi.

Det är först genom sjelfstudium och sjelfundervisning menniskan kommer till en sådan allomfattande teori, verldsbetraktelse. Barnaundervisningen måste hafva till föremål teorin i skilda ämnen, särskilda vetenskaper, utan samband med hvarandra (annorlunda än såsom hjelpvetenskaper).

Denna undervisning har i folkens barndom varit blott muntlig tradition i poetiska kosmogonier, mer eller mindre sammanhängande med religionsläran.

Men med vetandets fortgång och lifligare samband mellan folken, grundadt genom kristendomens universalitet, blir detta vetande mer och mer allmänt menskligt, universalt, medan det dock i sin högsta spets har nationel form, i nationallitteraturen, såsom verldsbetraktelse.

Det är denna syftning, den offentliga undervisningen skall hafva: att förmedla nationens vetande med det allmänt menskliga. Och detta sker i vetandet såsom teori. Teori är bevisning, allmängiltighet, det är i och för sig gällande, förnuftigt vetande. Ur denna synpunkt är det statsmaktens (den nationela verksamhetens) berättigande och förpligtelse att genom undervisningsanstalter upprätthålla detta nationens samband med menskligheten. All skola, som ej är byggd på denna grund, är förfelad, folkskolan som den lärda skolan.

Öfvergå vi ur denna synpunkt till att bestämma läroämnena, lemna vi alltså allt uppskattande af desamma enligt deras antagna lämplighet att formelt öfva den ena eller den andra själsförmögenheten. Det enda, undervisningen har att hålla sig till, är tänkandet.

Pro memoria: Om dettas beroende af vetandet i bild — inbillningskraften — i fråga om metoden.

Ämnenas vigt, deras vigt för teorin, för ett sammanhängande menskligt vetande.

Det vigtigaste är språket, dess teori. Närmast och allmännast modersmålet. Språket är ordets uttryck; och ordet = tanken. Ordets sammanhang i språkets. Det formela i teorin är: formläran och satsen. Men det konkreta sammanhanget är betydelsens: det lexikaliska sammanhanget. Att förstå, hvad som talas och läses är att fatta först betydelsen. Men betydelsernas sammanhang, der-

igenom betydelserna sjelfva, beror af satsen. Det är: begrepp och omdöme. Betydelsen är för barnet gifven, hänföres till bilden. Så är äfven språkets rot sinnlig. Men sammanhanget uttaladt är betydelsens grund. Främmande språk läras lingvistiskt: genom jämförelse blir teorin utvidgad, fördjupad.

För det andra: alla de ämnen, som omfatta andens verld, historien, innefattande geografin, så vida den är kulturgeografi, politisk kunskap om land och folk; samt egentlig historie. Båda främst fäderneslandets. Hit hör äfven läran om dess lagar såsom uttryck för det nationela medvetandet. Icke blott beskrifning och berättelse, utan sammanhang. Ordningen för nationel och allmän mensklig utveckling meddelas. Vidare rättslära, moral, samhällslära, religionslära.

Tjugondefemte föreläsningen.

Mine herrar!

I gårdagens framställning sökte jag visa, för det femte, att vetandet såsom föremål för meddelande i undervisningen utom familjen, skolundervisningen, skall hafva den högre betydelse att vara till icke för handlingen, utan för sin egen skull, vara det vetande, hvari menniskan höjer sig öfver handlingens verld, vetandet som sanning.

Jag sökte visa, att vetandet i denna mening är humanistiskt. Det är teori, system, bevisning, allmängiltigt.

Derför är det undervisningens uppgift att meddela vetandet icke såsom blott datum, utan såsom vetenskap.

Att vidare undervisningens första föremål är språket, dess teori. Ty undervisningen gäller blott tanken, tänkandet. Tankens kropp är ordet, och språket är dettas uttryck.

I språkinnehållet (ordet) utgör det abstrakta, det allmänna, det andliga, det språket systematiserande, och detta innehåll är derför det närmaste undervisningsämnet, nämligen det historiska och filosofiska vetandet, andens verld, inbegripet religionsläran.

Slutligen teorin i vetandet om naturen grundar sig på vetandet om andens verld, det är, emedan i denna finnes ordning, lag, förnuft, söker menniskan förnuft i naturen. Hit hör jämte naturvetenskap matematik, såsom, kan man säga, naturvetenskapens språk.

Denna uppfattning är idealistisk. Men endast som sådan kan undervisningen vara human. Vetandet såsom allmänt menskligt har sitt uttryck i vetenskapen. Och all vetenskap är idealistisk, sträfvar till en teori.

Man kan nu säga: detta förstås om den lärda undervisningen. Men vi finna för oss folkskolor, realskolor, flickskolor — skall äfven i dessa undervisningen hafva denna idealistiska karaktär? Utan tvifvel. Ty ingen menniska eger rättighet att för sina likar bestämma undantag hvarken i den sedliga uppfostran eller den intellektuela. Endast att erfarenheten här tvingar att inskränka undervisningstiden och dermed undervisningsämnenas mått.

Men äfven i folkskolan och dermed i öfriga nämnda skolor är språkstudium det vigtigaste. Och det måste afse teorin. Icke det förvända, att tro teorin vara gifven med en så kallad allmän grammatik. Icke heller med inlärandet af definitioner på ordslag former, satsdelar och satser. Men i öfning att läsa, förstå, tala, skrifva bör vara teoretisk ordning och sammanhang, samt detta sammanhangs nödvändighet förklarad, hvarigenom uppstår regeln såsom uttryck för detsamma.

I den lärda skolan skall början vara densamma. Men här kan definitionen tidigare träda till, undervisningen anläggas mera rent vetenskapligt. Den kan närma sig härtill, ju mer tillfälle finnes för jämförande språkundervisning.

I det historiska vetandet likaså. I lärda skolan meddelas ett kronologiskt skelett, som framdeles skall utfyllas. I folkskolan utförlig historia, tidigast skildrande och fragmentarisk, fäderneslandets pragmatisk. Likaså i geografi: land och folk, kultur o. s. v. (Notabene: läse-, icke läro-böcker).

Naturvetenskap sönderfaller genom sin art i många gebit; teorierna stå bredvid hvarandra. Men hvad som i lärdomsskolan

läses är gagnlöst, om ej systematiskt. Naturvetenskapen har i folkskolan föga rum, om ej såsom tillhörande geografin.

Öfver hufvud är i folkskola m. m. inskränkningen och ämnets behandling beroende deraf, att skolan för lärjungen utgör på en gång skola och universitet. Men likväl bör alltid hänsyn tagas till sammanhang, teori.

I folkskolan bör undervisas främst fäderneslandets språk, (natur) kultur, historiska förhållanden. Detta är här det humana och humaniserande.

När vi sålunda gifva akt på det vetande, som är det traditionela, finna vi, att det innebär rättfärdigande af handlingens verld öfver hufvud.

Vi hafva sagt: samhällsseden är tvång. Den är allmängiltig, har denna karaktär. Men den är gifven, grundlös. I den patriotiska seden kommer menniskan till medvetande om grunden för dess berättigande; nämligen, den är berättigad, emedan nationen, fäderneslandet, är det absolut berättigade (nationens verldshistoriska verksamhet). Men äfven den patriotiska handlingen hvilar på seden, det genom seden inplantade medvetandet om rätt och orätt. Samvetet erkänner den utan vidare.

Men i vetandet, synnerligast det historiska, får det närvarande ett högre rättfärdigande, såsom produkt af en förnuftig utveckling, förnuftigt nödvändigt moment i verldshistorien. Samvetets dom rättfärdigas i vetandet, den omedelbara öfvertygelsens genom den sammanhängande, på bevisning grundade insigten.

Individen lärer sig sålunda fatta sitt lif såsom tillhörande en förnuftig verldsordning. Härigenom är han ställd öfver vexlingarne i handlingens verld, öfver sina öden.

Religionsläran, religionen såsom teori, ger öfver hufvud denna insigt om Guds försyn, gudomlig verldsordning. Men kristendomen såsom universel — och för att vara universel — rättfärdigar endast den sedliga handlingen öfver hufvud, icke den nationela seden såsom sådan.

Den historiska insigten är dertill nödvändig. Den har blifvit det, ju mera historien blifvit fattad såsom verldshistorie och i verkligheten öfvergått dertill i sambandet mellan nationernas vetande

och, häraf förmedladt, i deras sed. Det har skett på kristendomens egen grund, dess lära om allas likhet och allmän menniskokärlek. Häri kunna vi söka grunden derför, att det religiösa vetandet för sig är otillräckligt, att nutiden i folkskolan begär något mera, ett supplement dertill.

För religionsläran som teori återstår dess gebit, försoningsläran för den individuela bristen och synden (och, såsom i läran om familjeuppfostran blifvit nämndt, såsom gifvande seden och samvetets vitnesbörd, det moraliska sinnelaget, dess sanktion, likväl här ej såsom teori, utan enkel lära för tron).

Detta är det väsentliga, hufvudsak och hufvudsyfte i undervisningen.

Men såsom vetandets omfattning bestämmes af stånd och villkor, så kommer till det sagda i undervisningen afseendet på det blifvande yrket. Skolan skall med afseende härpå föra familjeundervisningen vidare. Detta är klokhetsmesyr — har icke något systematiskt rättfärdigande.

Skolan inöfvar med afseende härå färdigheter och är undervisning i medel och ändamål.

Hit hör skrifvandet och räknandet, betraktade icke såsom öfning för teorins begripande, utan för användningen i det verksamma lifvet. Hit läran om jordbruk och trädgårdsskötsel i folkskolan på landet, teknologisk undervisning i folkskolan i staden och realskolan; äfven den lärda skolan har öfning för användandet: deklamation, författande, talande af främmande språk.

Allt detta är det sekundära: realistisk undervisning. Det måste afses, men skall icke utgöra princip för undervisningens ordnande.

Vi återvända till hufvudsaken. Klart är, att den teoretiska insigt, hvartill undervisningen skall föra, blir ett föremål för sjelfstudium lifvet igenom. Det är anmärkt, att derförutan finnes blott teorier i skilda vetandets grenar, icke allmän verldsåsigt. För denna

fordras sjelfstudium, den egna forskningen, en egen öfvertygelse. Barnaundervisningens, skolundervisningens öfver hufvud gräns är nådd, när intresse och förmåga till sjelfstudium finnes. Men villkoret härför är, att fast grund är lagd i det speciela. För lärda undervisningen sker öfvergången till sjelfstudium vid universitetet. För öfriga skolor blir undervisningen allt mera anlagd på sjelfstudium, ju mindre omfattande vetandet är. Derför här läseböcker, icke läroböcker.

För den vetenskapliga öfvertygelsen är villkor: tviflet, förkastande af auktoritet, eget afgörande. Lätt stannar individen härvid, om ej vana finnes vid sträng teori, systematiskt vetande, och han ej finner sig bunden af det ena eller andra strängt bevisade.

För folkskolan o. s. v. är den religiösa undervisningen härför af synnerlig vigt, emedan religiös öfvertygelse utgör ett fast stöd, när auktoritet förkastas, och den egna pröfningen inträder. Men det är också klart, att ju mer realistisk undervisningen är, ju mer det humanistiska elementet tillbakasättes, desto mindre finnes fasthet, desto mindre grund, medan dock den erhållna väckelsen förer till reflexion och egen pröfning. Det är då väl, att det lärda ger något fäste åt densamma.

OFFICIELA UTLÅTANDEN

AF

J. V. SNELLMAN

SÅSOM

LEDAMOT I KEJSERLIGA SENATEN FÖR FINLAND.

1863—1868.

I. Från kejserliga senatens plena

från den 13 Juli 1863 till den 15 Juli 1868.

Från senatens plena år 1863.

J. V. Snellman, som af Hans Kejserliga Majestät den 21 Mars 1863 kallades att från den 1 Juli samma år vara ledamot i senatens ekonomie departement, aflade den 13 Juli tro-, huldhets- och embetsed samt intog domsäte som senator.

Redan vid följande plenum den 20 Juli förekom en fråga af ett slags internationelt intresse. Senaten var nämligen anbefald att inkomma med underdånigt betänkande rörande afskiljande af det jordområde, hvarpå *Systerbäcks gevärsfaktori* är anlagdt, från Finland och dess förenande med S:t Petersburgska guvernementet.

Såsom den yngste senatorn egde Snellman att till först afgifva sitt votum, hvari majoriteten instämde, och yttrade han dervid *):

att han för sin del ansåg sig böra hos H. K. Maj:t hemställa, att, i händelse H. K. Maj:t funne det för landet gagneligt att bifalla förslaget att från Wiborgs län afskilja och med S:t Petersburgska guvernementet förena det område af 12 qvadratversts omfång, hvarå Systerbäcks gevärsfaktori är anlagdt, H. K. Maj:t i nåder täcktes i enlighet med landets grundlagar till landets ständers öfverläggning

---

*) Utgifvaren anför här såsom ock i efterföljande referat protokollens ordalydelse, dock med förenklande af officiela benämningar och tilläggsord.

och utlåtande hänskjuta berörda fråga samt att, emedan det i Snellmans tanke icke torde vara lämpligt att föreslå ständerna att utan vidare bortgifva en del af Finlands jord, ehuru väl det i fråga satta afskiljandet kunde anses deraf påkalladt, att området är bebodt endast af ryska undersåtar, H. K. Maj:t lika nådigt måtte lemna ständerna öppet att mot afträdandet betinga landet något vederlag från kejsardömets sida, jämte det Snellman fann sig underdånigt böra fästa H. K. Maj:ts uppmärksamhet derå, att tillfälle till ett sådant vederlag sjelfmant erbjöde sig genom afträdande åt Finland och de finske lapparne af den ringa kuststräcka invid Ishafvet öster om Jakobs elf och vid Stolboa viken, angående hvars upplåtande till fiskalägen för sagde lappar, senaten den 17 Mars 1862 hos H. M. underdånigst hemställt *).

*

Snellman var af andra embetsgöromål hindrad att öfvervara plenum den 1 Augusti 1863, dervid underdånigt förslag till proposition om förordning angående *tryckfrihet i Finland* och om villkoren för dess begagnande antogs.

*

Den 8 September 1863 fingo J. V. Snellman samt allmänna referendariesekreteraren John Snellman i uppdrag af senaten att uppgöra förslag till proposition i anledning af *Hypoteksföreningens anhållan om garanti från statens sida* för uppfyllandet af de förbindelser, föreningen vid upptagande af lån å utrikes ort kan komma att ikläda sig. Detta förslag föredrogs redan vid plenum den 16 i samma månad och blef dervid godkändt.

*

Vid plenum den 14 December 1863 upplästes generalguvernörens skrifvelse af den 29 Augusti samma år rörande den förut väckta frågan om inrättande af *ett fiskaläge på*

*) Se anmärkningen till denna sida.

Ishafvets kust inom Arkangelska guvernementet för de *finske lapparne.* Vid omröstningen afgaf Snellman ett utlåtande, hvari de flesta af senatorerne förenade sig och i enlighet med hvilket senatens åsigt i frågan uppsattes. Snellman yttrade dervid:

att han, emedan svårigheter syntes framställa sig mot fullt beviljande af hvad senaten genom dess underdåniga hemställan och förslag sökt till förmån för de finska lappmarkernes inbyggare utverka, öfvervägt, i hvad mån sagde förslag må kunna inskränkas och efter de af ministerium för riksdomänerne och finansministern afgifna yttranden afpassas, utan att helt och hållet förfela ändamålet, som vore att åt nämnde, på allt sätt vanlottade finska undersåtar, bereda en skälig och lämplig ersättning för det de, ehuru inom Utsjoki och Enare församlingar bosatte ganska nära Ishafvet och enligt traktat af den 2 Oktober (21 September) 1751 berättigade att derstädes idka fiske och sälfångst inom norska området, likväl utan eget förvållande, genom en i afseende å gränsens reglering den $^{14}/_{2}$ Maj 1826 afslutad konvention gått förlustige denna rättighet och blifvit från allt tillträde till hafvet utestängde, samt sålunda urståndsatte att annorlunda än i norska befolkningens tjenst utöfva de yrken, af hvilka de förut nästan helt och hållet hemtat sin bergning.

Dervid hade det förekommit honom uppenbart, att, om de finska lapparne ej tillerkännas enskild och uteslutande rätt till den kuststräcka af Arkangelska guvernementet, der fiskelägen för deras räkning äro i fråga att anläggas, så måste ofelbart förr eller senare missämja uppstå emellan dem och de andra personer, med hvilka sagde rätt skulle komma att delas. — Angeläget vore också, att de finske lapparnes område utstakades i ett sammanhang och så beskaffadt som erfordrades, dels till uppförande af nödige förrådshus jämte nödtorftiga boningar för den tid fisket påstår, dels till härbergerande af deras båtar och redskap med mera, samt på det deras medförda boskapsdjur må kunna helst någon tid lifnära sig genom bete å marken. — Att Arkangelska guvernementets nuvarande invånare skulle behålla några platser vid Jakobs elfs mynning och

sålunda blifva instängde emellan norska gränsen och de finska lapparnes område, vore, efter hans tanke, föga lämpligt; och det borde ej blifva omöjligt att af dem bland de förre, som tro sig ega verklig rätt till i fråga varande, endast sommartiderna af dem besökte, men, efter hvad det syntes, eljes obebodda platser, emot lösen erhålla deras samtycke till afträdande af såväl sjelfva grunden som derå befintliga byggnader och andra inrättningar. Likväl ansåg Snellman, att det i fråga varande området kunde tilltagas något mindre än guvernören i Uleåborgs län i sitt förslag antydt, äfvensom han hoppades, att det skulle kunna åtminstone för någon tid aflöpa utan synnerliga svårigheter och förvecklingar, om rättigheten till fiske och sälfångst på de i förslaget omnämnda grund och öfriga ställen tills vidare blefve gemensam för de finske lapparne och Arkangelska guvernementets invånare, hvarutom jemväl några andra afvikelser från det ursprungliga förslaget borde, med anledning af de från förbemälde ministerier gjorda framställningar, medgifvas.

I stöd af dessa åsigter ansåg Snellman nu såsom en utväg att i någon mån lindra den svåra belägenhet, hvari Utsjoki och Enare finske lappmarkers befolkning oförskyldt blifvit försatte, för sin del sig böra föreslå: att till deras evärdeliga ego och besittning afträdes den del af Arkangelska guvernementets kust, som från Jakobs elfs mynning utmed Ishafvet sträcker sig åt öster förbi Stolboa viken, Falkfjorden och Niemetsk viken intill vestra stranden af viken Guba Petsinga, till en bredd af tjugu eller trettio verst; att de inom detta område befintliga, ryska undersåtar tillhöriga boningar, förvaringsrum och fisktorkningsanstalter äfvensom ängsmarker och odlingar måtte få af finska statsverket inlösas, efter värdering förrättad af en finsk och en rysk tjensteman i samråd, sedan egarene blifvit i saken hörde; att rättigheten till fiske och sälfångst uti Ishafvet och dess vikar, såväl i närheten till eagde besittning som öfver allt inom ryska gränsen, finge af finnarne, utan någon skatt eller afgift, för alltid utöfvas gemensamt med kejsaredömets invånare; att finnarne egde ej mindre fritt färdas öfver ryskt område på väg till och ifrån fiskeläget samt dervid och under vistelsen å detsamma i närheten å ställen, som här-

intills icke blifvit af enskilda intagna, beta sina kreatur, inberga foder och använda skog till husbehof, utan ock obehindradt och tullfritt föryttra eller afföra afkomsten af deras fiske, jagt och annan näring, äfvensom inhemta salt och andra förnödenheter, hvaraf de hafva behof, dock med undantag af spritdrycker och eljes sådant, som är till införsel uti kejsaredömet förbjudet; att vid Boris och Glieb kyrka utsåges och bestämdes lämplig mark till erforderlig vidd, hvarest finnarne kunde, då sådant vore af nöden, upplägga och förvara sina farkoster, fiskeriredskap och varor uti dertill inrättade förvaringsrum, äfvensom uppföra boningar för upplagens vårdare; samt att, för handhafvandet af ekonomi och polis inom fiskläget, guvernören i Uleåborgs län tillsatte en ordningsman, som biträddes af fyra bland fisklägets medlemmar genom val utsedde bisittare, hvilken myndighet äfven egde i frågor om rättsförhållanden emellan finnarne och ortens ryska invånare för iakttagande af de förres rätt och talan, ställa sig i omedelbar beröring med de ryska auktoriteterna på stället; hvaremot de fiskläget besökande finnar i allt öfrigt, utom beträffande inre ekonomi och administration, skulle, medan de uppehålla sig å fiskeläget, vara underkastade i kejsaredömet gällande lag och författningar.

För öfrigt, i händelse vederlag anses böra komma i fråga för den jordvidd, hvars afträdande ifrån Arkangelska guvernementet i ofvanstående måtto föreslagits, trodde Snellman för sin del sig böra åberopa hvad i detta hänseende finnes framställdt i senatens underdåniga skrifvelse af den 20 Juli innevarande år rörande väckt förslag att från Finland skilja det jordområde, hvarpå Systerbäcks gevärsfaktori är anlagdt.

Från senatens plena år 1864.

Vid plenum den 14 Januari 1864 föredrogs en skrifvelse af generalguvernören med framställning af bestämmandet af *ryska allmogens rätt till handel i Finland*, och afgaf Snellman den 18 i samma månad sitt utlåtande i ärendet, som refereras sålunda:

Ehuru utgången af den af H. K. Maj:t till landets nu församlade ständer aflåtna och på landtdagens åtgärd ännu beroende propositionen om en utvidgad handels- och närings-frihet möjligen kunde hafva inflytande på frågan om ryska allmogens rätt att härstädes idka handel, trodde Snellman sig kunna, oberoende deraf, för närvarande tillstyrka ej allenast, att ryska guvernementernas invånare i allmänhet måtte tillåtas att, med iakttagande af gällande pass- och tullstadganden, forsla köpmannavaror från Ryssland till bestämdt uppgifven stad i Finland, äfvensom härifrån till Ryssland, utan ock att det af senaten i dess ofvanberörde underdåniga hemställan föreslagna villkor vid transport från Ryssland till Finland af råalster och landtmanna tillverkningar, att desse böra vara förpassade till bestämd stad, utsträcktes sålunda, att, på sätt generalguvernören föreslagit, vederbörande stadsauktoritet finge, der så fordrades, genom anteckning å passet eller forsedeln tillstädja varornas vidare transporterande till annan stad i landet.

Beträffande särskildt invånarene i arkangelska och olonetska guvernementerne fann Snellman åberopandet af den i senatens hemställan omnämnde 109:de paragrafen i 14:de tomen af kejsaredömets år 1836 utgifna lagkodex, vid det af generalguvernören anförda förhållande, kunna förbigås. Senaten hade äfven, enligt Snellmans åsigt, med dess åberopande endast velat framhålla, att i fråga varande guvernementers invånare, enligt den deri fastställda grundsats för erhållande af pass till Finland, borde visa eller åtminstone uppgifva lofligt ärende. Hvad åter anginge generalguvernörens begäran om närmare bestämmande af de erinringar, som borde allmogen i dessa guvernementer vid deras färder till Finland meddelas, ansåg Snellman sig böra, jämte upprepande af hvad senatens hemställan i denna del innehåller, såsom af synnerlig vigt påyrka vederbörande embetsmyndigheters i Ryssland anbefallande att vid utfärdande af pass till Finland göra afseende å den passbegärandes frejd och ändamålet med hans resa, äfvensom att vid nämnde allmoges hitförpassande i afseende å idkande af handel eller i annat laga värf upplysa densamma om den handelsrätt, som, enligt gällande och i senatens ofta nämnde underdåniga hemställan äfven uppgifne stadganden är sagde allmoge här i landet medgif-

ven samt för öfrigt jämväl fästa deras uppmärksamhet å den dem, enligt k. förordningen af den 31 Januari 1859, åliggande skyldighet att vid ankomsten till finskt område anmäla sig vid finsk tullbevakningsplats för att låta påteckna sina pass. Likväl och ehuru någon tullbevakning ej finnes inrättad norr om Suojärvi socken, ansåg han sig böra tillstyrka, att personer hörande till ryska allmogen må tillåtas att till Finland öfver landtgränsen äfven norr om nämnde socken införa landtmanna produkter och alster af landtmanna husslöjd; dock med villkor, att de, enligt stadgandet i kejserliga brefvet af den 14 Januari 1853, hos närmaste inom gränsen boende kronolänsman till påteckning uppte sitt resepass, samt att i förpassningen upptages de inhemtade varornas beskaffenhet och belopp, samt, derest de bestå af annat än spannmål, mjöl och gryn, staden, till hvilken de äro destinerade.

För den händelse, att hans i detta ämne uttalade åsigter och förslag vunne H. K. Maj:ts nådiga bifall, hade Snellman i öfverensstämmelse med samma förslag och redan härförinnan utfärdade författningar upprättat sammandrag af sådane stadganden, som han funnit lämplige och nödige att meddelas den ryska allmogen vid dess färder till Finland, hvilket sammandrag han förordade, att bilades svarsbrefvet till generalguvernören med anhållan, att generalguvernören, i antydt fall, ville så begå, att nämnde allmoge vid dess förpassande hit till landet i omförmälde ändamål, blefve på sätt lämpligast finnes erinrad om att noggrant iakttaga dessa föreskrifter.

Slutligen och som vederbörande myndigheter i Finland ej hafva kännedom om hvilka auktoriteter i kejsaredömet ega att utfärda pass åt rysk allmoge för resor till Finland, och sådan kännedom för handhafvande af nödig kontroll är oumbärlig, ville Snellman hos generalguvernören tillika anhålla om närmare meddelande härutinnan. — — — —

Här följer ofvan berörda, af Snellman uppsatta

»Sammandrag af stadganden, angående hvad personer hörande till ryska allmogen böra iakttaga vid resor till Finland och under vistelsen derstädes.» —

I Snellmans utlåtande förenade sig flertatet af senatens ledamöter.

*

Från plenum den 9 Maj 1864. Efter det senaten anbefalts yttra sig rörande ständernas svar på propositionen angående *ogift qvinnas myndighet vid viss ålder*, afgaf Snellman sitt utlåtande i frågan, i enlighet med hvilket äfven senatens hemställan uppsattes. Snellman yttrade,

att han fann ständernas förslag afvika från den till dem aflåtna propositionen förnämligast deri, att ständerna velat bereda ogift qvinna tillfälle att före den i propositionen utsatta ålder af 25 år undantagsvis blifva myndig redan vid uppnådda 21 år, om hon dertill inför domstolen sig anmäler, likasom ständerna ansett qvinnan efter nyssnämnda ålder icke böra tillförbindas att vid ingående af giftermål rådfråga sina föräldrar i annat fall och under andra villkor än 2 § 6 kap. giftermålsbalken omförmäler. Den befrielse, ständerna önskat tillerkänna qvinnan från hennes i nu gällande lag stadgade beroende af förmyndare och giftoman, vore således något längre sträckt, än senaten i sina härförinnan afgifna underdåniga yttranden i ämnet tillstyrkt H. K. Maj:t att från sin sida för närvarande föreslå; men det borde likväl medgifvas, att till stöd för ständernas åsigt kunna anföras hvarjehanda skäl, som i synnerhet i afseende å allmogen och den arbetande klassen öfver hufvud ej sakna antaglighet; och att en lagförändring i enlighet med sagde åsigt skulle medföra några vådor af betänkligare art eller andra olägenheter än lagen förmår afhjälpa, kunde efter hans tanke ingalunda förutsägas. Då han således ej fann skäl att yrka på ogillande af hvad ständerna i nyssberörde delar föreslagit, och ständernas framställningar i öfrigt ej afvika från propositionens grund och syftemål, ville Snellman till H. K. Maj:ts nådiga godtfinnande underdånigst öfverlemna, om icke ständernas förslag i sin helhet kunde i nåder godkännas. — — —

*

Vid plenum den 11 Maj 1864 föredrogs den ännu på slutlig handläggning beroende frågan angående *finska språkets införande till bruk vid landets domstolar och embetsverk.* Bland de fyra ledamöter, som mot pluralitetens beslut läto anteckna

sina från detsamma afvikande yttranden, var äfven Snellman, hvars utlåtande egde följande lydelse:

Då H. M. Kejsaren genom förordningen af den 1 Augusti 1863 kungjort sitt nådiga beslut att undanrödja den orättvisa, åttaniondedelar af landets befolkning i sekler lidit derigenom, att landets domstolar och öfriga offentliga myndigheter i alla sina expeditioner begagnat ett för denna befolkning främmande, af densamma oförstådt språk, samt äfven den muntliga förhandlingen vid underdomstolarne blifvit ledd af domare, som allmänt nog varit mindre kunniga i samma befolknings eget tungomål, anser jag för min del, enär H. M. åt senaten öfverlåtit att föreslå de åtgärder, genom hvilka den af H. M. påbjudna reformen härutinnan må förberedas, senaten böra så inrätta detta förslag, att H. Maj:ts nådiga afsigt icke må genom åtgärdernas otillräcklighet göras om intet, utan påbudet komma att i finska folkets tideböcker inskrifvas och af kommande slägten välsignas såsom den akt, genom hvilken massan af detta folk upphört att uti i fråga varande afseende utgöra ett undantag från alla Europas nationer och åtminstone närmats till lika berättigande med den ringa svenska talande delen af landets invånare.

Det tryckta förslag till i fråga varande åtgärder, hvaröfver senaten infordrat de högre domstolarnes och åtskilliga andra auktoriteters utlåtanden, anser jag för min del föreskrifva det minsta mått af tillgöranden, som till en början måste vidtagas. Då jag likväl, jämte det jag yrkar på några mindre betydliga ändringar och tillägg i detta förslag, med min röst förändrar de i detsamma ingående tidsbestämningar, sker detta i afsigt att bereda det väsentliga i de föreslagna stadgandena framgång, samt i det hopp, att inom få år ytterligare, verksammare åtgärder till reformens genomförande skola vidtagas.

Jag voterar alltså för följande ändringar i förslaget:

Mom. 1, a) att tiden, från hvilken för anställning vid Alexanders universitetet såsom professor, e. o. professor eller docent i juridiska fakulteten och såsom professor i pedagogiken erfordras fullständig kännedom af finska språket och förmåga att handhafva

undervisningen genom föredrag på sagde språk, samt för anställning i öfriga enahanda befattningar förmåga att förstå finsk skrift må bestämmas till 1871 års början;

hvarvid jag anser mig böra tillägga den anmärkning, att förmåga att förstå finsk skrift borde utan vidare utgöra ett åliggande för hvarje ordinarie professor, emedan en sådan nu mera åligger att bedöma på detta språk utgifna specimina.

Äfven föreslår jag den ändring, att från uppfyllande af här stadgade fordran utländingar må kunna af H. M. dispenseras.

Mom 1, b) att den e. o. professor, som i juridiska fakulteten anställes, bör vara kandidat i fakulteten eller hafva aflagt domare- och kameral-examen, samt att för befattningens bibehållande ingen bestämd tid må föreskrifvas;

mom. 1, c) att det föreskrifna betyget skall vid både domare- och kameral-examen företes af studerande, som undergå sagde examina, sedan nyssnämnde e. o. professor varit två läseterminer i sin tjenst insatt;

mom. 1, d) att den här föreskrifna terminen, äfven med afseende å detta ärendes sena afgörande, ändras till år 1867.

Mom. 2. Att de läroämnen, i hvilka finskan kommer att såsom undervisningsspråk begagnas, skola bestämmas af domkapitlen på vederbörande skolkollegiers förslag, samt att om denna undervisnings vidare utsträckande förordnas af ekonomie departementet.

Mom. 3. Att den skrifvarehjelp, som tillägges underdomare, hvilka åtaga sig här uppräknade dokumenters utfärdande på finska språket, må kunna uppgå ända till 1,600 mark efter justitie departementets närmare bepröfvande.

Mom. 4. Att terminen, från hvilken i domsagor, hvilkas befolkning i något tingslag till största delen talar finska språket, hvarken ordinarie eller tjenstförrättande domare må anställas utan åtagen skyldighet att genast på finska språket utfärda de i mom. 3 uppräknade dokumenter, må utsträckas till år 1871, jämte skyldighet att underkasta sig ytterligare förordnanden i ämnet, hvilket äfven bör gälla för alla de tjenstemän, som enligt momenterna 1, 5, 7 a) och b), 8, 9, 10, 11 och 12 blifva underkastade skyldighet att från viss föreskrifven tidpunkt utfärda dokumenter på finska språket.

Hvad i dessa båda momenter är föreslaget, äfvensom det åliggande att använda finska språket, hvilket längre fram i mom. 7 a) för länestyrelsers tjenstemän föreslås, motiveras i min tanke öfver hufvud deraf, att alla öfningar vid skolorna och universitetet äro för ändamålets vinnande otillräckliga, om icke en snar början göres med språkets officiela användande.

Hvad eftertanke och alla länders erfarenhet i detta hänseende lärer, bevisas äfven af förhållandet i eget land, der de unga män, hvilkas modersmål svenskan är, och hvilka på detta språk åtnjutit all sin undervisning, likväl icke kunna uppsätta det obetydligaste officiela dokument utan ledning af förhandenvarande mönster. Det är derför oundvikligen nödvändigt, att, om finskan skall som kurialspråk användas, början dertill göres af män, erfarne och skicklige i hithörande dokumenters uppsättande på svenska språket. Billigheten kan kräfva, att detta icke göres obligatoriskt för dem, som hunna till en högre ålder och i arbetsdryga befattningar icke ega nödig tid eller den energi, som fordras för en sådan öfvergång. Men då likväl bland dem personer kunna finnas, hvilkas patriotism och kärlek för den finska befolkningen mana dem att medverka till reformens genomförande, så bör dessas ädla håg understödjas genom statsanslag, som sätta dem i tillfälle att förskaffa sig biträden för det tjensten åtföljande mera mekaniska arbetet. Deremot skulle föga i något annat land någon tvekan kunna uppstå, huruvida regeringen eger föreskrifva de villkor för tjensters erhållande, hvilka den för deras rätta handhafvande anser nödiga. De anspråk, som i vissa infordrade utlåtanden röjas, att hvarje person, hvilken ingått i statens tjenst, skulle vara berättigad till befordran utan att för sin del behöfva motsvara de stegrade fordringar, regeringen kan anse böra ställas på tjenstens innehafvare, så att hvarje befattning borde af dessa personer få skötas alldeles på samma sätt och under samma villkor, som vid deras inträde på tjenstemannabanan varit gällande — detta anspråk måste jag anse för lika obefogadt som dess framträdande är djerft. Vunne detta anspråk i närvarande fall erkännande, så är det klart, att den af H. Maj:t anbefallda reformens fullständiga genomförande år 1884 vore omöjligt — och man hade då gjort det af H. Maj:t åt landets

finska befolkning gifna, af denna befolkning med fastaste tillförsigt och varmaste undersåtliga erkänsla omfattade löfte om intet. De i samma utlåtande itereradt yttrade farhågor för rättvisans jämna skipande, när finska språket, som nu begagnas i den muntliga förhandlingen vid domstolarna, skall begagnas äfven i deras skriftliga domar och utslag, kunna delvis vara välmenta och uppriktiga; men de anförda grunderna för desamma hafva mångfaldigt blifvit vederlagda, och deras upprepande synes föga vara på sin plats, sedan frågan om reformen är genom H. Maj:ts nådiga vilja afgjord.

Hvad i mom. 5 om lagmansrätterne stadgas, anser jag vara gagneligt, emedan dessa domstolars upphäfvande, förr än den anbefallda reformen är genomförd, i min tanke skulle lända den finska befolkningen till men, då vid dem vitnens afhörande och muntlig förhandling är tillåten, och de alltså lemna ett tillfälle till rättelse i de misstag, underdomaren i följd af ringa och osäker kunskap i finska språket kunnat begå.

Mom. 6 gillar jag för min del, ehuru önskligt varit, att den fordrade upplysningen redan hade till senaten ingått.

Likaså röstar jag för att i

mom. 7 a) den föreslagna terminen för utfärdandet af kungörelser m. m. utsträckes till 1867, från hvilken tid äfven resolutioner i skuldfordringsmål och skatteköpsbref böra på finska utfärdas af vederbörande tjenstemän, mot uppbärande af enahanda skrifvarehjelp, som den för domare föreslagna. Dylika tjenstemän deremot, som anställas från och med 1871, böra, utan erhållande af omförmälde penningebidrag, vara förpligtade härtill;

mom. 7 b) att syneinstrumenters utfärdande af kronofogdarne på finska må gälla endast för dem, som anställas efter författningens utfärdande;

mom. 7 c) utan ändring;

mom. 8 att nuvarande landtmätare äro förpligtade utfärda öfrige dokumenter på finska, efter det författning utkommit, men endast de, som från 1871 utnämnas eller tillförordnas, äfven protokoller och förrättningsinstrumenter, hvilket senare äfven bör gälla egodelningsrättsordförande med afseende å dessa rätters protokoller, domar och utslag;

mom. 9 att om forsttjenstemän böra gälla samma bestämningar som om landtmätare;

mom. 10 att här nämnda dokumenter skola utfärdas på finska, då sådant begäres, samt att såväl här som i

mom. 11 föreslagna stadgande skall gälla från det författning utkommer;

mom. 12 att stadgandet bör gälla alla af staten aflönade läkare från och med 1871.

Mom. 13 att stadgandet angående företräde vid befordran bör gälla, så snart författning utkommit, men stadgandet angående fordran på betjente i senat och hofrätt, såsom föreslaget är, från 1867; ty det är i min tanke enligt med förnuft och rätt att gifva den företräde, hvars insigter göra hans verksamhet för fäderneslandet gagneligare, och en viss tidsbestämmelse i detta hänseende har för sig intet skäl; men då på i fråga varande betjente, utöfver hvad sedan 1851 varit föreskrifvet för examen till civiltjenst, ställes den uttryckliga fordran, att de äfven skola förstå finsk skrift, så torde en kort respit för denna färdighets inhemtande böra medgifvas.

Slutligen torde nedsättandet af en kommitté för utarbetande af mönster i kurialstil icke vara nödvändigt, utan eljes dertill skickliga personer af senaten få utses samt till honorarier och tryckningskostnad anslås 12,000 mark.

*

Från plenum den 23 Maj 1864. I anledning af flere prestmäns underdåniga ansökning om tillstånd till bildande af *en förening för inre mission i Finland* hade H. K. Maj:t funnit det väckta förslaget innebära en icke otydligt uttalad åsigt derom, att religionsvården inom landet icke vore fullt tillfredsställande, hvarför H. K. Maj:t förklarat sin vilja vara, att senaten egde vidtaga sådana åtgärder, som för väckande af ett högre andligt lif inom församlingarne kunde finnas lämpliga och med de bestående förhållanden inom kyrkan förenliga.

Sedan domkapitlen o. s. v. hörts i frågan, och handlingarne i ärendet tryckts och bekantgjorts, skred senaten till pröfning af ärendet, då senator Snellman yttrade,

att hos honom i öfvervägande kommit, hurusom nästan alla af vederbörande i ofvan antydt syfte föreslagna åtgärder allaredan å annan väg blifvit gjorda till föremål för lagstiftningen samt förty komme att i sinom tid särskildt pröfvas och afgöras.

Men emedan angelägenheten af en ordnad lekmannaverksamhet till befrämjande af kristligt sedliga ändamål, till hvilken författningarne om kyrkovård, kyrkosexmän och bys-äldste innehölle antydningar, särskildt blifvit af domkapitlen i Åbo och Kuopio framhållen, ville han i öfverensstämmelse dermed hafva samtlige domkapitlen anbefaldt att för stiftens å synodalmöte församlade presterskap framställa till öfverläggningsämne, huru denna angelägenhet kunde ändamålsenligast ordnas samt huruvida föreningar församlingsvis, under vederbörande presterskaps inseende, borde åstadkommas för spridande af biblar och uppbyggelseskrifter, byalagens samlande på söndagseftermiddagarne till andaktsöfningar och nyttig läsning, värnlösa barns vård och kristliga uppfostran, sedligt förfallna och efter utståndet straff frigifne personers upprättande med mera, som till befrämjande af sann kristendom och sedlighet inom församlingarne hörer.

*

Vid plenum den 11 Juli 1864 lät Snellman, i anledning af underdånigt förslag till förordning angående *fri spannmålshandel*, till protokollet anteckna sin från pluralitetens inom senaten afvikande åsigt, som refereras sålunda:

Senatorn Snellman yttrade, att han för sin del ansåg ständernes uttryckta underdåniga önskan, att kronans spannmål må försäljas endast genom definitiv auktion, icke vara välgrundad, hvarken med afseende på statsverkets fördel eller med hänsyn till befolkningens gagn.

Spannmål komme att i kronans magasin till större belopp inflyta endast de år, då i följd af ymnigare skörd priset stode lågt;

och det vore blott under sådane lyckligare år det kunde komma i fråga att på auktion försälja någon del af förråderna. Men just på en sådan tid vore spekulanterna få, och, om auktionsanbuden skulle utan pröfning antagas, komme varan lätt att bortgifvas för ett pris vida under dess värde, i synnerhet som det icke vore ovanligt, att vid dylika auktioner de få köparne på förhand sinsemellan öfverenskomma om det pris, som högst borde erbjudas. Han ansåg derför det vara lämpligast, att, då spannmål ur kronans magasiner på auktion försäljes, ett minimipris bestämdes under förbehåll, att, om anbuden icke uppginge till detta pris, deras antaglighet skulle komma att af guvernören i länet pröfvas.

Öfver hufvud torde i följd af kapitalernas ringhet och svåra kommunikationer samt dermed förenad dryg transportkostnad någon af köpmän drifven betydligare, ordnad spannmålshandel, vid hvilken förhandenvarande förråder i goda år skulle uppköpas och magasineras för att vid dålig årsväxt och högre pris åter försäljas, icke kunna i Finland uppstå, helst det vore landtmannen obetaget att hvarje tid af året från kejsaredömet sjelf inhemta sitt och sina grannars behof af brödföda. Men äfven om en sådan komme till stånd, vore den olägenhet, som osäkerheten angående de vid en auktion på kronans spannmål gjorda anbudens antagande kunde för spannmålshandlandena medföra, af jämförelsevis ringa betydenhet. Såsom all annan handel förmedlades äfven spannmålshandeln i alla länder af en långväga korrespondens. Väntan på afgörande i åtta, högst tio dagars tid kunde derför icke anses för något ovanligt, icke heller lägga något hinder för spekulationen, i synnerhet som spannmålsbehofvet och spannmålspriset aldrig vore ögonblickligt vexlande. Det skulle alltså sällan inträffa, att en affär i denna vara i följd af anförda korta väntan försummades. Minst kunde detta ske här i landet, med anledning af försäljningen ur kronans magasiner, emedan en sådan af många skäl rättast anställdes på vårvintern före sjöfartens öppnande, då alltså hvarken priset inom landet vore vexling underkastadt eller exporten till utlandet genom den korta väntan på afgörandet fördröjdes.

Spannmålshandeln i landet torde. såsom hittills skett, komma att inskränka sig dertill, att vid inträffad dålig skörd, trafikanterna

från utlandet importera säd och mjöl för att omedelbart försäljas. Så länge ingen svårare nöd vore för handen, vore det utan tvifvel vigtigt, att denna handel icke stördes genom försäljning till de behöfvande ur kronans förråder.

*

Från plenum den 11 Juli 1864. Efter det senaten blifvit anbefalld att yttra sig, huruvida senaten ansåge några betänkligheter möta godkännandet och bekräftandet af ständernes hemställan till svar på propositionen, innefattande lagförslag angående *egostyckning och jordafsöndring å frälse och skattelägenheter* samt legoaftal om någon del af slika lägenheter, uttalade Snellman sin åsigt i ämnet, i det han sade:

att jordkulturen i landet, öfrig industri och kommunikationerne ännu icke befunne sig i det skick, att såsom i mera kultiverade länder äfven det minsta jordbruk kunde tillförsäkra dess idkare nödig lifsbergning, hvartill komme, att vid de svåra missväxterna i landets nordliga delar brukarene af små hemman hvarken egde samlade förråder eller kredit och derför endast genom lån och förskotter af kronan kunde bevaras från hungersnöd och förses med utsäde. Under dessa förhållanden fann han för sin del betänkligt att främja jordstyckning till än mindre hemmanslotter, än hvad redan enligt nu gällande författningar kunde ske. En sådan styckning vore icke heller af omtanken för den lösa befolkningens bosättning nödvändig, om fri jordafsöndring mot årlig afgäld till stommen komme att medgifvas.

På anförde grunder ansåg Snellman sig böra underdånigst tillstyrka nådigt bifall till de af ständerne i propositionen gjorda ändringar i öfrigt, utom hvad anginge första paragrafen, i hvilken den för besuttenhet i propositionen föreslagna och genom kungörelsen den 1 Mars 1852 närmare bestämda grund, enligt hans tanke, borde vidhållas; anseende han detta partiela förkastande af ständernes ändringsförslag vara grundlagsenligt, emedan frågan icke rörde hvad i 9 § 4 kap. Jordabalken stadgades, utan dess ordnande

berodde af monarken ensam, såsom också alla äldre författningar i ämnet utan ständernes hörande tillkommit.

(Senatens pluralitet tillstyrkte godkännande af ständernes förslag i dess helhet).

*

Från plenum den 12 Oktober 1864. I anledning af ständernes svar på propositionen angående *styrelsen och förvaltningen af Finlands bank* — i hvilket svar ständerne förklarat sig beredvillige att under sin förvaltning och ansvarighet emottaga bankens primitiva och hypoteksfonder samt handhafva inseendet öfver dem genom fullmäktige, hvarjämte ständerne i afseende å denna angelägenhets ordnande framställt åtskilliga önskningar och förslag — hade senaten blifvit anbefalld att yttra sig rörande ständernes ofvan berörda underdåniga svar. Vid omröstningen afgaf Snellman följande, skriftligt uppsatta utlåtande:

Penningväsendets säkerhet är för ett lands materiela välstånd af så öfvervägande stor betydelse, att inga garantier för densamma kunna anses öfverflödiga. Man kan sätta i fråga, om denna säkerhets upprätthållande icke hellre bör öfverlemnas åt det enskilda intresset än åt en statsbank. Men der en statsbank har detta uppdrag, har erfarenheten bevisat, huru nödvändigt det är, att dess förvaltning icke beror ensamt af regeringen. Ty nästan öfverallt har det inträffat, att regeringarne under tider af tvingande behof för statsverket begagnat sin makt att göra lån hos statsbanken och derigenom icke blott undandragit industrin och handeln det nödiga kapitalet, utan, emedan sådane lån icke utan ökad sedelutgifning kunnat ske, äfven gjort penningvärdet osäkert.

I Finland har dock något sådant icke skett. Tvärtom har Finlands bank från regeringens sida blifvit med all omsorg vårdad och vid inträffande kriser understödd. Men af anfördt skäl är det likväl en vis omtanke för framtiden, att densamma ställes under ständernes garanti och vård. Härtill kommer, att detta i paragraf 55 af Regeringsformen är uttryckligen påbjudet. Och då H. Maj:t

beslutit, att så skall ske, så utgör detta ett bland de många vedermälen af H. Maj:ts nådiga omsorg om Finlands väl och hägn för landets grundlagar.

Likväl hade icke heller under landets tidigare förening med Sverige ständerne ensamme lagstiftande makten i bankens angelägenheter. Det synes också vara klart, att i denna såsom i alla öfriga statsangelägenheter representationens vexlande åsigter behöfva en motvigt i de fastare principer, styrelsen alltid följer och måste följa. Att denna motvigt i vårt lands närvarande förhållanden är mera än eljes påkallad, följer redan deraf, att landtdagen och dess deltagande i de allmänna angelägenheternas ordnande äro från går-dagen. Och hvar och en, som följde med förhandlingarne vid den nyss afslutade landtdagen i de frågor, som rörde landets penningväsende, har haft tillfälle att öfvertyga sig om osäkerheten i de rörande desamma rådande åsigterna.

Då H. Maj:t infordrat senatens yttrande öfver ständernes framställning med afseende å bankens styrelse och förvaltning, är det ur ofvan anförda synpunkter jag i frågan afgifver mitt underdåniga votum. Hans Majestät har i proposition i ämnet tillåtit ständerne inkomma med förslag till andra bestämningar än dem, propositionen innehåller. Ständernes framställning är derför i de punkter, i hvilka den från propositionen afviker, ett sådant förslag, som för att blifva lag och lända bankfullmäktige och bankens direktion till efterrättelse erfordrar H. Maj:ts stadfästelse. Häraf är en gifven följd, att, om H. Maj:t finner den ena eller andra bestämningen i förslaget olämplig, densamma till vidare förfaller, utan att sådant kan hindra bankfullmäktige att öfvertaga det dem af ständerne meddelade uppdrag.

Emedan angående tidpunkten för nyssnämnda fonders öfverlåtande åt ständernes vård ingenting finnes stadgadt i propositionen, icke heller ständerne härom afgifvit förslag, har senaten ansett sig böra hos H. Maj:t föreslå lämplig dag för öfverlåtelsen.

Skyldig att i denna omständighet yttra mig, får jag underdånigst hemställa, att H. Maj:t täcktes uppskjuta bestämmandet af denna tidpunkt, tills det visat sig, huruvida den reform i landets penningväsende, hvarom H. Maj:t enligt statssekreteriatets skrifvelse af den $^{29}/_{17}$ Augusti 1863 förordnat, kan på den i samma förord-

nande förutsatta väg genomföras, och i sådan händelse öfverlåta bankens vård åt ständerne först, sedan densamma blifvit för silfverutvexling öppnad.

Denna underdåniga hemställan grundar sig på följande skäl:

Ehuru, såsom i propositionen utlofvades, ständernes bankutskott fått mottaga alla nödiga upplysningar angående i fråga varande för landet och bankens framtida bestånd så maktpåliggande ärende, samt innehållet af H. Maj:ts åberopade förordnande blifvit äfven för ständerne framlagdt i den särskilda propositionen om garanti för det lån, hypoteksföreningen komme att å utrikes ort upptaga, hafva ständerne i sin framställning angående bankens styrelse lemnat samma H. Maj:ts åberopade förordnande helt och hållet ur sigte. Jag förutsätter, att sådant skett af förbiseende; men följderna deraf kunna, om bankfullmäktige skulle tillträda sin befattning, förrän det nådiga förordnandet kommit till verkställighet, blifva de för landet mest förderfliga.

Hans Majestät har tillåtit hypoteksföreningen att af lånet i banken deponera ända till tre millioner rubel samt stadgat, att, sedan sålunda två millioner rubel i utländska valutor till banken influtit, metalliskt mynt i mark och penni skall vara enda lagliga värdemätare i landet, från den dag, senaten eger bestämma, äfvensom bemyndigat senaten att vidtaga alla de för denna reforms genomförande nödiga åtgärder.

Ständerne hafva deremot föreslagit och för sin del beviljat upptagandet af ett statslån till belopp af åtta millioner mark, hvilka skulle åt banken öfverlemnas till förstärkande af dess silfverfond, med tillägg, att detta lån skulle upptagas efter »bankfullmäktiges derom gjorda framställning».

De hafva vidare föreslagit, att bankens öppnande för silfverutvexling skall bero af regeringens och bankfullmäktiges »samstämmiga beslut«.

Härtill kommer, att enligt ständernes förslag alla stadganden rörande hypoteks- och primitivafonderna, hvilka mellan landtdagarne kunna påkallas, skulle utfärdas af H. Maj:t »efter egen pröfning i öfverensstämmelse med bankfullmäktiges utlåtande».

Skulle nu dessa ständernes förslag vinna nådig stadfästelse, och banken före den af H. Maj:t påbjudna myntreformens genomförande åt ständerne och deras fullmäktige öfverlåtas, så är det uppenbart, att bankfullmäktige skulle nödgas anse sig vara af desamma bundna, och reformen icke kunna genomföras på den af H. Maj:t föreskrifna väg, allra minst senaten kunna bestämma tidpunkten för densamma och vidtaga de för dess utförande nödiga åtgärderna.

Och i hvarje fall skulle denna för landet så utomordentligt vigtiga angelägenhet komma att bero deraf, huru bankfullmäktige individuelt skulle uppfatta sitt uppdrag och sitt berättigande.

Men en kollission i anfördt hänseende mellan regeringen och ständernes fullmäktige vore äfven ur politisk synpunkt att beklaga.

Med dessa vådor för ögonen kan jag derför för min del icke tillstyrka, att H. Maj:t måtte öfverlåta banken åt ständerne, förrän densamma blifvit för silfverutvexling öppnad, eller åtminstone icke förrän ingen annan utväg än den af ständerne föreslagna för ändamålets vinnande återstår.

Ty jag måste äfven anse den af ständerne föreslagna utvägen till silfverutvexling, ehuru välment, för oklok, emedan den skulle leda till att onödigtvis belasta banken och landet med utländsk skuld.

Det är nämligen klart, att, då för myntreformen och silfverutvexlingen behöfves endast det belopp metalliskt mynt, som den dagliga cirkulationen i landet erfordrar, emedan banken innehar tillräcklig valuta för inlösen af sina utelöpande sedlar, sagde belopp kan erhållas genom hvarje utländskt lån och att, om blott banken såsom kommissionär får indraga detsamma, så att derigenom den erhållna valutans utgående i cirkulationen inom landet garanteras, den utan vidare kan för silfverutvexling öppnas. — Skulle af en eller annan orsak hypoteksföreningens tilltänkta lån, hvars upptagande den svåra penningeställningen i utlandet hittills hindrat, komma att förfalla, erbjuder det lån för jernvägsanläggningarnes fortsättande, hvartill ständerne beslutat, banken tillfälle att indraga och låta i cirkulationen utgå det för denna nödiga belopp metalliskt mynt.

Vid anförda förhållande är upptagandet af ett särskildt lån för bankens räkning så mycket mera förkastligt, som annuiteterna

för öfriga tilltänkta utländska lån, lagda till det för landets penningförhållanden betydliga belopp af nära två millioner mark, hvartill ränta och amortissement å redan befintliga statslån uppgå, göra hvarje ytterligare skuldsättning i utlandet högst betänklig.

Likväl vågar jag underdånigst tillstyrka stadfästelse å i fråga varande af ständerne föreslagna bestämning angående ett utländskt låns upptagande för bankens räkning, såsom erbjudande en yttersta utväg till silfverutvexlingens främjande och i hvarje fall till förstärkande af bankens fonder, om sådant af någon särdeles landsolycka skulle påkallas.

Obetingadt kan jag icke heller med min röst tillstyrka särskilda andra af ständerne föreslagna stadganden.

Ständerne hafva uttryckt den önskan, att de nu utgående anslagen ur primitiva fonden för jordbruksskolorna med 80,000 mark och ur hypoteksfonden för realskolorna med 73,440 mark samt för dårvården med 179,461 mark, skulle fortfara att ur dessa fonder utbetalas endast till utgången af det år, då nästa landtdag afslutas.

Underdånigst vågar jag hemställa, att H. Maj:t icke må för närvarande till en sådan åtgärd besluta, så mycket mindre som H. Maj:t i proposition till ständerne gjort sagda anslags fortfarande utgående ur nämnda fonder till ett uttryckligt förbehåll vid bankens öfverlåtande åt ständernes vård.

Utan att till skada för landet helt och hållet inställa särskilda allmännyttiga åtgärder, för hvilka nya statsanslag erfordras, kan statsverket för närvarande icke öfvertaga i fråga varande betydliga utgift. Att åter på förhand bestämma dess öfverförande på utgiftsbudgeten vid en bestämd framtida tidpunkt, om hvilken ingen kan förutse, huruvida statsverkets dåvarande tillgångar göra ett sådant öfverförande möjligt, skulle föga öfverensstämma med en viss omtanke om dess bestånd.

I öfrigt är primitiva fonden i sjelfva verket icke någon bankfond, utan en af statsmedel bildad, för ett bestämdt ändamål, nämligen för jordbrukets understödjande afsedd utlåningsfond, hvilken H. Maj:t, utöfver hvad grundlagen påbjuder, täckts öfverlemna åt ständernes vård. Då denna fond tillvuxit genom räntorna å lån

åt landets jordbrukare, synes det vara billigt nog, att någon del af dess årliga räntevinst användes för främjande af jordbrukarens insigt i sitt yrke, hvarigenom det kapital, han såsom lån erhåller, kan blifva honom verkeligen gagneligt. Att derför anslaget ur denna fond må fortfarande ur densamma utgå, anser jag både för billigt och af omständigheterna påkalladt.

Hvad åter angår anslaget för realskolorna ur hypoteksfonden, kan för dess utgående ur denna fond samma billighetsgrund anföras, då räntorna å lån, utgifna åt manufaktur-idkarene i landet, i betydlig mån bidragit till dess tillväxt. Men emedan å andra sidan förökandet af hypoteksfondens tillgångar är ett för hela landet önskvärdt mål, är det lika önskvärdt, att anslaget må kunna på allmänna statsfonden öfverföras, ehuru det vore obetänkt att på förhand bestämma tidpunkten för detta öfverförande.

Det ur samma fond utgående anslaget för dårvården har deremot här en i hvarje afseende olämplig plats. Jag får derför underdånigst hemställa, att H. Maj:t täcktes tillåta senaten att vid statsförslagets upprättande, så vidt statsverkets tillgångar det medgifva, föreslå detta anslags öfverförande på allmänna statsfonden.

Ständerne hafva vidare föreslagit, att primitiva fondens behållning efter hand skulle omsättas i räntebärande statsobligationer, hvilka skulle användas till silfveruppköp till förstärkande af hypoteksfondens redbara tillgångar.

Denna i sig sjelf svåra operation att till silfver förvandla bankens sedlar, af hvilka primitiva fondens tillgång består, skulle i hvarje fall icke främja bankens öppnande för utvexling, emedan fondens medel äro utlånade på en amorteringstid af 33 år. Äfven om den afser att sätta hypoteksfonden i tillfälle att utgifva mera sedlar och sålunda öka cirkulationsmedlet i landet, är ett sådant förfarande oriktigt, emedan cirkulationen bör bestämmas af industrins och handelns behof, icke godtyckligt uppdrifvas genom utlåning och sedelutgifning. Sistnämnda förfarande måste hindra handeln att från utlandet indraga behöfliga medel för cirkulationen, hvilket är det enda sunda sätt att öka cirkulationsmedlet, medan hvarje annat förfelar detta mål.

Primitiva fonden är dessutom snart sagdt den enda lånefond i landet, som tjenat till jordbrukets understödjande. Tills erfarenheten visat, om och till hvad grad den nyinrättade hypoteksföreningen förmår verka till dess förkofran, vore det obetänkt att undandraga detsamma det ringa, men vida billigare kapital, primitiva fonden erbjudit. Befinnes i en framtid denna fond vara för jordbruket obehöflig, blir det för landet vida gagneligare att använda den till amortissementslån för större industriela företag öfver hufvud än att öfverföra densamma till hypoteksfonden för att användas endast till lån på kort tid. Det är bristen på anläggningskapital och på dertill användbara amorteringslån, som belastat hypoteksfonden med en massa omsättningslån, hvilka utan låntagarenas ruin icke kunna uppsägas, och hvilka fortfarande hindra från ett bankmässigt bedrifvande af dess rörelse.

På dessa grunder får jag underdånigst afstyrka bifall till ständernes i fråga varande förslag.

Det redan nämnda, af ständerne föreslagna stadgandet, att bankens öppnande för silfverutvexling skall bero af H. Maj:ts och bankfullmäktiges »samstämmiga beslut» anser jag i högsta grad vådligt.

Ty äfven om detta landets önskningsmål icke skulle kunna uppnås på den af H. Maj:t föreskrifna väg, och H. Maj:t af sådan anledning skulle öfverlåta bankfondernas vård åt ständerne, förrän silfverutvexlingen kommit till stånd, är det betänkligt att göra denna beroende af bankfullmäktiges beslut, hvilka kunna anse sig dervid bundna af den enda utväg, ständerne föreslagit, nämligen upptagandet af ett statslån för bankens räkning, en utväg, hvars olämplighet jag i det föregående sökt ådagalägga.

Af samma skäl får jag underdånigst afstyrka bifall till det af ständerne föreslagna stadgandet, att, när föreskrifter rörande bankfonderna finnas mellan landtdagarna vara nödvändiga, de skulle af H. Maj:t »efter egen pröfning och *i öfverensstämmelse med bankfullmäktiges* beslut», påbjudas att gälla till första landtdag. Sådane nya föreskrifter komma synnerligast i fråga, då banken för silfverutvexling öppnas. Med all aktning för de af ständerne utsedda bankfullmäktige, vågar jag dock åberopa ett kändt faktum, att bankväsendet och bankrörelsens bedrifvande för flertalet af dem är ett

nytt fält. Att göra framgången af en så grannlaga operation som den i fråga varande absolut beroende af deras bifall, kan jag icke tillstyrka. Det vore så mycket betänkligare, som stadgandena för silfver-utvexling stå i närmaste sammanhang med reformen i landets myntväsende, i afseende på hvilken bankfullmäktige icke hafva någon beslutande, icke ens en rådgifvande myndighet. Beslutet, att metalliskt mynt skulle vara enda lagliga värdemätare i landet, beror af H. Maj:t ensam, och af detta beslut är bankens öppnande för silfverutvexling en sjelfnödvändig följd. — Men beslutet förutsätter också de stadganden och åtgärder, som äro ett nödvändigt villkor för dess verkställande. Huru skulle då dessa stadgandens och åtgärders beskaffenhet kunna göras beroende af bankfullmäktiges bifall? Vådan, att icke säga orimligheten häraf är så uppenbar, att den icke borde kunna förbises.

Men äfven om dessa förhållanden, under hvilka bankfondernas vård skall åt ständerne öfverlåtas, icke vore så ovanliga undantagsförhållanden, som de i sjelfva verket äro, och det i fråga varande stadgandet med afseende på dem vore olämpligt, måste jag anse dess lydelse vara sådan, att tvifvelaktigt är, huruvida H. Maj:t icke enligt detsamma borde utan vidare påbjuda de föreskrifter, bankfullmäktige anse vara af behofvet påkallade. Skulle dock detsamma kunna tydas så, att dylika föreskrifter kunna utfärdas endast på grund af H. Maj:ts och bankfullmäktiges samstämmiga beslut, torde äfven ett sådant stadgandes lämplighet i allmänhet kunna betviflas, der fråga är om föreskrifter, hvilka skola gälla endast till nästa landtdag, och då kunna af ständerne gillas eller förkastas. Så vidt jag känner, hafva bankfullmäktige aldrig egt en sådan lagstiftande makt. Också innehåller H. Maj:ts proposition härom endast, att bankfullmäktige skola utöfva samma inseende öfver förvaltningen af primitiva- och hypoteksfonderna, som hittills tillkommit senatens ekonomie departement i allmänhet och finans expeditionen i synnerhet.

Underdånigst får jag derför hemställa, att H. Maj:t med ogillande af ständernes förslag i dessa delar, måtte försäkra: *att väl bankfullmäktige ega hos H. Maj:t i underdånighet föreslå de föreskrifter och åtgärder, hvilka de anse påkallade, äfvensom, att H. Maj:t rörande sådane alltid vill inhemta bankfullmäktiges mening, men att*

H. Maj:t förbehåller sig sjelf afgörandet, ständerne likväl obetaget att vid först infallande landtdag åter upptaga desamma till öfverläggning och beslut.

De ändringar, ständerne föreslagit i § 2., § 26., mom. 2 c. och § 28, i förordningen den 13 April 1859 samt i § 33 i förordningen den 9 November samma år, äro väl motiverade, men torde lämpligast påbjudas i sammanhang med öfriga i fråga ställda ändringar i hithörande författningar, till hvilka en för ändamålet nedsatt kommitté afgifvit förslag och i sammanhang med de förändrade stadganden för bankens förvaltning, dess motsedda öppnande för silfverutvexling påkallar; hvarför jag underdånigst föreslår, att H. Maj:t måtte hänvisa ständernes förslag i denna del till senatens ekonomie departements yttrande, då också ständernes förslag angående högsta tillåtna utlåning till samma person torde af departementet tagas under pröfning.

För den händelse likväl, att H. Maj:t skulle vilja afgöra omedelbart äfven öfver dessa frågor, vågar jag fästa H. Maj:ts uppmärksamhet på olämpligheten af ett stadgande af sist omförmälda beskaffenhet. För sig är ständernes förslag i denna del, att åt samma person lån icke får utgifvas till högre belopp än 200,000 mark, än olämpligare derigenom, att dervid ingen skillnad göres mellan låntagarnes olika affärsställning och skilda industriers olika behof af kapital, icke heller mellan lånens beskaffenhet af amorteringslån mot inteckning i jordegendom ur primitiva fonden, mot hypotek eller på kassakreditiv eller genom diskontering i hypoteksfonden, att icke tala derom, att samma person kan såsom acceptant och såsom delegare i bolag komma att deltaga i många låneoperationer, vid hvilka bankdirektionen har svårt att hålla reda på hans andel i förbindelsen. Men öfver hufvud tillhöra föreskrifter af detta slag särskilda instruktioner för bankdirektionen, icke lagstiftningen.

Och äfven då en föreskrift i anfördt hänseende förefinnes blott såsom instruktion, bör det icke, såsom ständerne föreslagit, tillåtas bankfullmäktige att från densamma bevilja enskilda undantag, emedan sådant leder till godtycklighet.

(Detta Snellmans votum omfattades icke af pluraliteten i senaten.)

*

Från plenum den 17 Oktober 1864. Sedan ständerne godkänt syftet af, men tillika önskat modifikationer i propositionen om nyttan och behofvet af *enskilda banker med sedelutgifningsrätt* samt angående villkoren för inrättande af enskilda banker i allmänhet, blef senaten anbefalld att yttra sig om detta ständernes underdåniga svar. Senatens pluralitet enades då om att afgifva förslag till stadganden i ämnet, dervid Snellman afgaf sin afvikande mening i följande skriftliga yttrande:

Då det, enligt min tanke, för senaten icke är möjligt att på förhand pröfva nyttan och behofvet af den ena eller andra bankinrättningen, men alla medborgare deremot böra vara lika berättigade att under iakttagande af hvad lag förmår, använda sin förmögenhet och kredit på sätt, de finna nyttigast, får jag underdånigst tillstyrka, att § 2., andra momentet måtte i öfverensstämmelse med ridderskapets och adelns samt bondeståndets förslag erhålla följande lydelse: »Finner senaten bolagsreglorna öfverensstämma med denna förordning och hvad lag i öfrigt stadgar, meddelas enskild bank oktroj» o. s. v. Härjämte vågar jag i djupaste underdånighet hemställa, att H. Maj:t icke måtte låta utfärda författning i ämnet, förrän Finlands Bank blifvit för silfverutvexling öppnad.

Det vore öfver hufvud vådligt att genom tillåtelse till sedelutgifvande bankers öppnande öka cirkulationsmedlet i landet, medan det lagliga betalningsmedlet utgöres af ett med tvångskurs löpande, dagligen fallande sedelmynt.

Men också endast ökandet af tillgången till lån och derigenom af spekulationen och penningtransaktionerna är i högsta grad betänkligt, huru än en lösning af närvarande svåra penningförhållanden må ske. Lyckas det att återgå till pari kurs, äro likväl förlusterna betydliga, då sådant sker vid en kursdifferens af 20 till 25 procent. Skulle endast en realisation återstå, inser hvar och en de förstörande följderna af densamma. I hvartdera fallet ökas dessa, ju mera genom kreditens utvidgande och anlitande affärsrörelsen uppdrifves.

Vid en sådan omkastning vinna eller förlora naturligtvis icke endast de, som hafva sedelmyntet på hand, utan alla de, genom hvilkas händer detsamma gått och blifvit för produktiva företag användt, utan att det i dessa nedlagda kapitalet ännu hunnit realiseras. Och intet är mera egnadt att föra penningen från hand till hand än inrättandet af nya banker, hvilkas hufvudsakliga uppgift just är den att förmedla en sådan penningens cirkulation. Den kredit, de öppna, indrager äfven värdet på fastigheter och varor i cirkulationen, så att nya företag bekostas endast med anvisningar på den kommande afkastningen af tidigare dylika. Det vore derför under förhållanden sådana som de närvarande obetänkt att föranleda denna kreditens utsträckning. Härtill kommer, att, om det lyckades att anskaffa det belopp valuta, som är behöfligt för Finlands Banks öppnande för silfverutvexling, det icke är önskligt, att sedelmyntet i landet genast må genom privatbankernas åtgärd ökas, emedan Finlands bank sålunda skulle blifva ur stånd att genom inskränkning af sin lånerörelse och sedelutgifning hämma en starkare påtryckning på dess metalliska tillgångar.

Om det öfverlemnas åt senaten att efter bepröfvande oktrojera privatbanker, kan visserligen faran undvikas derigenom, att ingen banks inrättande tillåtes, förrän stadga i penningvärdet på en eller annan väg vunnits. Men det synes vara vida lämpligare, att frågan om nya banker icke alls väckes, än att deras lagligen medgifna inrättande likväl genom särskilda resolutioner vägras. Författningen skulle vid ett sådant förfarande i allt fall komma att betyda lika mycket och lika litet, som om densamma aldrig sett dagen.

Också förefinnes intet upptänkligt skäl att för närvarande påskynda enskilda bankers inrättande. Att här i landet utvidga krediten och uppdrifva affärsrörelsen och spekulationen, medan i hela Europa en pågående kris verkar till indragning i desamma, och medan dertill penningvärdets osäkerhet gör hvarje affärsföretag till ett vågspel, kan ingalunda anses vara påkalladt. Tvärtom är äfven ur först anförda allmänna synpunkt någon tids dröjsmål icke blott önskvärdt, utan af omständigheterna på det allvarligaste påbjudet.

*

Vid plenum den 27 Oktober 1864 affattade senaten sitt anbefallda utlåtande rörande ständernes svar på proposition med förslag till förordning angående *tryckfrihet i Finland* och om villkoren för dess begagnande, hvilket nådiga förslag ständerne förklarat sig vilja antaga äfven i oförändradt skick för den händelse nämligen, att H. K. Maj:t icke skulle till större eller mindre del godkänna några af ständerne såsom önskningsmål begärda ändringar deri. Senatens utlåtande affattades dels enligt enhälligt beslut, dels på grund af fleste rösterna, och antecknades afvikande meningar rörande särskilda paragrafer i förordningsförslaget. Sådana anteckningar till protokollet gjordes för Snellmans räkning beträffande följande paragrafer, nämligen:

§ 13. Senator Snellman, som biträdde det beslut, hvari senatens flesta ledamöter rörande denna paragraf stannat, ville såsom skäl dertill framhålla, huruledes det icke förhölle sig så, som ständerne föregifvit, att den i mom. 1 föreskrifna kaution af periodisk skrifts utgifvare skulle vara en ställd borgen för ett laglydigt uppträdande. Densamma afsåge uppenbarligen endast, att den person, som sig förbryter, sjelf skulle bära ansvaret derför. Begärde man af en skrifts utgifvare en garanti för dess beskaffenhet, måste man gå till särskilda personliga qvalifikationer. Men fordran på sådane vore öfver hufvud lika odiös, som bedömandet öfver desamma blefve osäkert och godtyckligt, och hvad särskildt anginge utgifvare af periodiska skrifter, kunde en sådan fordran på dem sällan tillämpas, emedan tidningars utgifvande mera än öfrig förlagsrörelse vore en industriel spekulation, som bedrifves icke blott af boktryckare och bokhandlare, utan af affärsmän i allmänhet. Det vore också dem kautionen gjorde ansvarige för skriftens innehåll, medan det åt dem öfverlemnades att försäkra sig om redaktörer, hvilka icke satte deras egendom i fara. Borttages deremot kautionen, kunde också alla bötesbestämningar ur författningen utstrykas; ty det blefve alltid billigare att besolda en ansvarig utgifvare, som med fängelse aftjenade böterna, än att utbetala dessa. När en gång förhållandena och vanan vid yttranderättens missbrukande gjorde alla ansvars-

bestämningar öfverflödiga, kunde äfven kautionen bortfalla. Men så länge lagligt ansvar ansåges erforderligt, kunde detsamma endast genom kaution utkräfvas, hvarför densamma äfven i de flesta länders presslagar vore bibehållen.

§ 39. Senator Snellman ansåg besvär öfver sådane öfverstyrelsens beslut, genom hvilka enligt nu i fråga varande förordning förseelser, utöfvade af personer, som icke lyda under öfverstyrelsen, med straff beläggas, böra anföras i senatens justitiedepartement. För öfrigt och med förändring i nämnda syfte ville senatorn bibehålla i fråga varande paragraf med den lydelse, som den nådiga propositionen upptager.

§ 40. Senator Snellman, som biträdde den af senatens pluralitet uttalade mening, att i fråga varande paragraf borde blifva oförändrad enligt förslaget i propositionen, ville såsom motiver för en sådan åsigt framhålla, att, ehuru det principielt stridde emot begreppet om tryckfrihet, att en tryckskrift viss tid före dess utgifvande skall till granskning aflemnas; dock som i § 3 föreskrifves, att förordningen och således dess stadgande om qvarstad icke egde tillämplighet på tryckalster, »innan det offentligen utställts eller kommit i annans hand än boktryckarens eller förläggarens», kunde i fråga varande i den nådiga propositionen upptagna föreskrift icke medföra någon våda för tryckfriheten, medan den å andra sidan utgjorde en ytterligare garanti mot dess missbrukande genom att gifva vederbörande ombudsman rådrum att tills vidare hindra all större spridning af en såsom förgriplig ansedd skrift. Och ansåg senatorn derjämte omständigheterna hafva gifvit sagde föreskrift en så väsentlig betydelse, att ett yrkande på dess bortfallande icke stode väl tillsamman med önskan om tryckfrihetens förverkligande inom de gränser, förordningen i öfrigt bestämde.

§ 41. Senator Snellman, hvilkens yttrande biträddes af senatorerne Gripenberg, presidenten, friherre af Schultén samt vice ordföranden, friherre Nordenstam, förordade, att propositionens förslag i denna del måtte utan förändring bibehållas.

§ 43. Senator Snellman yttrade, att, då det vore en i alla länders presslagar antagen grundsats, att en så kallad juridisk personlighet, ett samfund, icke finge åtala en ärekränkning, och då detta vore en gifven följd deraf, att en sådan personlighet icke hade någon verklig tillvaro, således ej heller kunde genom smädelser eller förolämpningar kränkas, så vore den af ständerne i detta afseende föreslagna ändringen förkastlig. Lika så litet skäl funnes å andra sidan att inskränka talan emot smädaren till en delegare i bolaget; ty det vore till exempel en väsentlig skillnad emellan en vanlig aktieinnehafvares och en verkställande direktörs anspråk på upprättelse af en person, som offentligen tillvitat bolaget ett bedrägligt förfarande, och, om smädaren på den förres yrkande blifvit till ansvar dömd, borde ansvaret blifva vida större, i händelse äfven den senare toge sig talan i saken; och öfver hufvud borde hvarje person, som af en dylik smädelse träffats, ega rättighet att för sin del söka upprättelse, oberoende af det ansvarspåstående, andra individer kunde hafva funnit sig berättigade eller hugade att emot smädaren utföra. På dessa skäl fann senatorn sig böra i underdånighet tillstyrka antagandet af § 43 utan förändring, sådan den lyder i den nådiga propositionen. *)

§ 49. Senatorn Snellman fann det vara af vigt att alltid, då ett tryckalster blifvit med qvarstad belagdt, genom domstols utslag afgöras må, om detsamma inneburit något förgripligt eller icke, på det att den möjligen oskyldigt lidande må kunna söka den upprättelse, som genom stadgandet i § 45 är medgifven. I öfverensstämmelse med denna åsigt och med förändring af stadgandet i propositionen derom, att åtal alltid borde vid domstol anställas samtidigt, då om qvarstaden der anmäldes, föreslog senatorn i underdånighet, att § 49 skulle erhålla följande lydelse: »Har qvarstad anordnats af öfverstyrelsen eller dess ombud, skall derom å nästa rättegångsdag, eller, i fall det i anseende till tidens korthet ej då hinner ske, å första rättegångsdag derefter anmälas hos domstol,

*) Snellmans mening omfattades af senatorerne Gripenberg, Granlund, Trapp och friherre Nordenstam.

der äfven åtal för den förbrytelse, hvaraf qvarstaden föranledts, i sådan händelse skall anhängiggöras. Åliggande domstolen att» o. s. v. enligt lydelsen i propositionen. *)

§ 62. Senatorn Snellman uttalade enahanda åsigt, som innefattas uti det af pluraliteten, bland senatens ledamöter rörande denna paragraf afgifna utlåtande, men ville för att närmare motivera denna sin mening framhålla, huruledes den ömhet för smädaren och det ringa afseende på öfrige medborgares berättigande till lagligt skydd, som ständernes förslag till redaktion af författningen om falsk angifvelse och annan ärekränkning innebure, till hvilken författning den föreslagna ändringen i denna paragraf hänvisade, icke kunde rättfärdigas, så länge icke en längre utöfning af tryckfriheten gjort densamma oskadlig genom det allmänna omdömets likgiltighet och förakt för allt skandal åsyftande skriftställeri.

Senatorn Snellman ville dessutom till H. K. Maj:t i underdånighet hemställa. huruvida icke H. Maj:t kunde i nåder finna lämpligt att tillägga ordföranden i pressöfverstyrelsen en fast lön af 14,000 mark samt öfverombudsmannen, utom expenserne i öfverensstämmelse med förslagsstaten 1,600 mark, ett arvode af 6,800 mark.

Senatorns öfvertygelse vore nämligen, att ordföranden borde kunna egna sin uppmärksamhet uteslutande åt litteraturen och pressangelägenheterne, hvarför han borde åtnjuta lön och vara berättigad till pension. En person med omdöme och takt i skötandet af denna grannlaga befattning och som tillika egde H. K. Maj:ts nådiga förtroende, så att honom kunde nådigst tillåtas göra framställningar omedelbart hos H. Maj:t, en sådan person vore icke lätt funnen och borde derför så aflönas, att aflöningen icke gjorde hinder. Äfven öfverombudsmannen borde egna sig endast åt sin, ofta med stort obehag förenade befattning, och då han komme att åtnjuta endast arvode på obestämd tid blefve det så mycket svårare att lämpligt besätta platsen. Skulle senatorns nu gjorda framställning vinna

*) Senatorerne Gripenberg, Knut Furuhjelm, Trapp samt friherrarne Sackléen och Nordenstam voro af samma mening som Snellman.

H. K. Maj:ts nådiga bifall, så komme det andra stycket i § 37 af förordningsförslaget att undergå en derefter lämpad förändring.

*

Plenum den 31 Oktober 1864. Sedan senaten afgifvit anbefaldt utlåtande i anledning af ständernes svar på propositionen, åsyftande förändrade lagbestämningar angående *tillverkning och försäljning af brännvin i landet*, dervid öfver hufvud gillande ständernes svar, afgaf Snellman till protokollet följande skriftligen affattade reservation:

Ehuru ständerne af brännvinsbränningsskatten icke anvisat medel för de ändamål, H. Maj:t i dess proposition äskat, utan annorlunda om denna inkomsts användande disponerat, får jag underdånigst tillstyrka, att H. Maj:t måtte låta vid denna ständernes disposition bero, emedan till den grundlagliga skattebevillningsrätten äfven hörer beslutande rätt angående medlens användande.

Väl hade det varit önskligt, att ständerne med mindre frikostighet sett kommunernas och deras enskilda medlemmars fördel till godo och icke gjort de anslag, som för hela landets allmänna bästa kräfvas, så uteslutande beroende af ett lån i utlandet, hvaraf tungan till betydligaste del faller på kommande slägten, om ens lån till det höga belopp, ständerne föreslagit, blir möjligt och med afseende på landets tillgångar rådligt att upptaga. Men vid det beslut, ständerne i detta hänseende fattat, anser jag för min del rätt, att de åt kommunerna förbehållna medlen lemnas helt och hållet åt dessas fria disposition, hvarför jag icke kan tillstyrka, att H. Maj:t må låta utfärda några föreskrifter för deras användande, så mycket mindre som den föreslagna nya kommunalförfattningen i min tanke är utsatt för att blifva en tom bokstaf, och detta endast derigenom kan afvändas, att åt kommunalförvaltningen lemnas den största möjliga frihet.

Till det beslut, ständerne fattat om brännvinsbränningsskattens användande i öfrigt, hafva de delvis varit tvungne, emedan inkomsten

af den bevillning, de sig åtagit, omöjligen kunde motsvara de behof, som enligt propositionen i ämnet med densamma borde fyllas.

Men genomförandet af, hvad ständerne i så måtto beslutit, visar sig åtminstone för närvarande möta mångfaldiga svårigheter, hvilka ökas just derigenom, att enligt detta beslut de stora anslagen till kommunerna skola främst afgå af inkomsten näst efter ersättningen för brännvinsarrendet till kronan.

Kan nämligen det lån, hvartill ständerne beslutit eller någon betydligare del deraf icke under närmaste framtid upptagas, så är det gifvet, att icke heller de af ständerne beslutade allmänna företagen kunna till vidare utföras i den vidd, ständerne afsett. Det är dessutom högst sannolikt, att brännvinsbränningsskatten icke kommer att de första åren uppgå till det belopp, ständerne beräknat, emedan uppsamlingen af det kapital, som för den fabriksmässiga tillverkningen är behöfligt, erfordrar sin tid, och äfven, sedan kapitalet finnes i beredskap, en rund tid måste förgå, förrän fabrikerna komma i verksamhet. Skulle till ex. endast halfva beloppet af den påräknade skatten det första året inflyta med 3,440,000 mark så skulle härifrån enligt ständernas belut afgå:

till kronan för brännvinsarrendets ersättande	660,000
$^1/_4$ af återstoden till kommunerna	695,000
ytterligare till kommunerna	1,000,000
till kontrollen och brännvinsredskapers inlösen antages $^2/_3$ delar af totalbeloppet	200,000
till fängelserna	600,000
	3,155,000

hvarefter först det till ränta och amortering å ett lån om 19,000,000 mark beräknade anslaget komme att utgå med det ringa återstående beloppet af 285,000 mark, hvars ringhet, om lån icke på antagliga villkor kan erhållas, gör den enda eljes återstående utvägen omöjlig, att nämligen för fortsättande af jernvägsanläggningen till vidare använda hvad af bevillning och brännvinsbränningsskatt kan för ändamålet disponeras. För sådan händelse kan det anses vara med det allmännas fördel mera öfverensstämmande att hellre använda

den ringa behållningen för sådane af ständerne voterade kanalarbeten, hvilkas utförande inverkar på kommunikationen å den redan färdiga jernvägen.

Skulle till en början endast tredjedelen af den beräknade skatten utgå, skulle icke ens till kontrollkostnaden någon tillgång finnas. I sådan händelse måste väl nödtvunget anslaget till fängelserna det första året minskas, och denna minskning i framtiden godtgöras.

Det är sådane förhållanden, som erfordra ett noggrant öfvervägande. Ständernes och landets önskan kan icke vara den, att regeringen skall utan allt afseende på inträffande omständigheter följa det af ständerne uppställda programmet. Endast alla de företag efter hand genomföras, till hvilka ständerne beslutit, och medlen icke användas för andra än de af ständerne bestämda ändamålen, måste det blifva åt H. Maj:ts höga pröfning öfverlemnadt, huru och i hvad ordning sådant lämpligast kan ske.

Underdånigst får jag derför hemställa, att H. Maj:t täcktes tillåta senatens ekonomie departement att yttra sig rörande här i fråga varande anslags användande; och då senaten tidigare jämte den af ständerne antagna bevillningsstadgans öfverlemnande åt H. Maj:ts höga godkännande hemställt, att H. Maj:t måtte höra ekonomie departementet angående det föreslagna statslånets upptagande, torde H. Maj:t nådigst infordra departementets yttrande i ett sammanhang öfver båda dessa ärenden.

Skulle H. Maj:t härtill bifalla, hindrar sådant likväl icke H. Maj:t att, såsom senaten nu underdånigst hemställt, i nåder godkänna det af ständerne omfattade förslaget till förordning angående tillverkning och försäljning af brännvin i landet. Hans Majestäts beslut rörande brännvinsbränningsskattens användande hör ingalunda till denna förordning och torde i all händelse icke kunna komma att i densamma ingå.

*

Plenum den 3 November 1864. Anbefalld att yttra sig rörande ständernes svar på propositionen, innefattande förslag

till allmänna grunder för en *ny brottmålslag*, skred senaten till omröstning i frågan, dervid Snellman yttrade:

att han af ständernes underdåniga skrifvelse inhemtade: att ständerne förklarat sitt bifall till propositionen, ej blott i fråga om behofvet af en ny strafflag för Finland samt utarbetandet af ett förslag i ämnet, hvilket skulle ständerne till antagande föreläggas, utan ock beträffande förslagets redigerande i öfverensstämmelse med de allmänna grunder, som i propositionen innehållas, under iakttagande likväl af särskilda ändringar och tillägg, hvilka ständerne i deras svarsbref förordat; och som ständernes anmärkningar i nästnämnde afseenden icke åsyfta rubbning af det i propositionen antagna straffsystem eller de för lagen utstakade rättsgrunder samt ej heller eljes vore af den beskaffenhet, att skäl till deras ogillande syntes förekomma, ansåg Snellman sig böra till H. Maj:ts godtfinnande i underdånighet öfverlemna, om ej ständernes framställning kunde af H. Maj:t i nåder godkännas samt senaten anförtros att tillsätta en kommitté af några uti i fråga varande del af lagstiftningen genom ådagalagd kunskap och erfarenhet bepröfvade män för att, under inseende af vice ordföranden i senatens justitie departement eller den, H. K. Maj:t kan finna godt att dertill utse, utarbeta fullständigt förslag till ny strafflag för Finland i enlighet med de af H. K. Maj:t uti Dess till ständerne aflåtna proposition uppställda och af ständerne antagna grunder med de ändringar, H. K. Maj:t i anledning af ständernes underdåniga framställning täcktes medgifva; hvarjämte senaten skulle tillåtas att af allmänna medel tilldela kommitténs arbetande ledamöter lämpligt arvode samt att i afseende å ordnandet af kommitténs verksamhet på framställning af dess ordförande meddela de närmare föreskrifter, omständigheterna påkallade; såsom ock att efter vidtagen granskning af kommitténs arbeten, hvilkas tryckning skulle bekostas med allmänna medel, uppgöra och till H. K. Maj:t öfverlemna underdånigt förslag till proposition i ämnet för att, i händelse det vinner H. K. Maj:ts bifall, landets ständer till antagande vid landtdag föreläggas.

(I enlighet härmed affattades senatens underdåniga yttrande i ämnet).

*

Plenum den 14 November 1864. Sedan ständernes svar på propositionen i anledning af uppgjordt förslag till *ny kyrkolag* för de evangeliskt lutherska församlingarne i Finland hänskjutits till senatens underdåniga yttrande, hade ärendet redan tidigare upptagits till föredragning, dervid Snellman dock förbehållit sig betänketid, innan han yttrade sig öfver ständernes tillika gjorda hemställan om *utvidgad religionsfrihet* samt om utarbetande af fullständig *dissenterlag.* Då ärendet nu ånyo upptogs, yttrade Snellman:

att, emedan allmänna opinionen i landet kunde anses nog upplyst och tolerant att medgifva alla kristna trosbekännare lika medborgerliga och politiska rättigheter med lutherska kyrkans medlemmar, så ville han underdånigst hemställa, att H. K. Maj:t måtte låta proposition i denna syftning ingå bland de förslag till grundlagsändringar, som enligt H. K. Maj:ts yttrade nådiga vilja skola vid nästa landtdag ständerne föreläggas.

En så beskaffad grundlagsändring förutsatte visserligen äfven en lag, som reglerar dissenterande kyrkors och församlingars ställning i landet samt bestämmer sättet för deras bildande och upprätthållande.

Medgifvas måste dock, att en så utförlig dissenterlag i vårt land ännu vore endast af teoretiska grundsatser föranledd, men icke af gifna förhållanden påkallas, emedan främmande trosbekännare i landet vore fåtalige, samt, der de funnits i tillräckligt antal för att bilda egna församlingar, sådant i öfverensstämmelse med gällande författningar varit dem medgifvet. Också kunde en verklig frihet att bilda nya kyrkosamfund icke genomföras, så länge i lutherska kyrkan församlingarne icke egde fullkomlig frihet i dispositionen öfver kyrkans egendom, i tillsättandet af lärare med mera. Under nu bestående förhållanden i detta hänseende kunde nämligen en större eller mindre del af en församling icke genom att utträda ur lutherska kyrkans gemenskap frigöra sig från skyldigheten att underhålla kyrka, aflöna prest och så vidare, än mindre göra anspråk på andel i den kyrkliga egendomen.

Då likväl till de väsentligaste bestämningarne i kyrkolagsförslaget hörde friheten att från lutherska kyrkan öfvergå till annan kyrka, så blefve ett lagligt ordnande af nyssnämnda förhållanden nödvändigt, och ville han derför underdånigst hemställa, att H. Maj:t måtte tillåta senaten utse en kommitté för utarbetande af lagförslag i detta syfte att ständerne vid nästa landtdag föreläggas; hvaremot utfärdandet af en allmän dissenterlag torde kunna tills vidare uppskjutas.

Ett sådant uppskof betingades äfven deraf, att medlemmarne af de religionssamfund, hvilkas kyrkliga angelägenheter komme att genom en dissenterlag ordnas, billigtvis borde ega rättighet att i denna lagstiftning deltaga, och att alltså medgifvandet för dem af lika politiska berättiganden med lutherska kyrkans medlemmar borde föregå, medan så länge endast lutheraner äro till landtdagsmän valbare, den kyrkliga lagstiftningen borde inskränkas till lutherska kyrkans angelägenheter; och komme i följd häraf äfven ständernes framställning rörande frihet för grekiska trosbekännare att till annan kyrka öfvergå att tills vidare förfalla.

Från senatens plena år 1865.

Plenum den 6 Februari 1865. I fråga om beredande af utvägar åt de på *donationsgodsen* i Wiborgs och S:t Michels län bosatte bönder att tillösa sig sina åboende lägenheter utspann sig en diskussion i senaten, dervid Snellman, utan att vinna majoritet för sin mening, sammanfattade denna i följande skriftliga utlåtande:

Ehuru i H. K. Maj:ts proposition i ämnet till landets ständer äfven utvägen af ett inhemskt lån för donationsgodsens inlösande blifvit antydd och ständerne alternativt omfattat denna utväg, vågar jag under närvarande förhållanden underdånigst afstyrka densamma. Det kan nämligen förutses, att å ett sådant på tid ställdt lån ganska

litet skall inflyta; och har hypoteksföreningens i landet gjorda erfarenhet nogsamt bevisat, med hvilken svårighet och hvilka förluster för låntagaren ouppsägbara obligationer här kunna placeras. Men då afgjordt är, att jordbruket och manufakturindustrin i landet lida stor brist på kapital, vore det äfven stridande mot landets sanna fördel att på en gång här upplåna stora kapitaler för att öfverlemna dem åt de till vida största delen i kejsaredömet bosatte egarene till donationsgodsen.

Och då äfven ett lån i utlandet skulle icke blott under närvarande penningförhållanden möta stora svårigheter, utan äfven föranleda ett ökadt behof af utländska valutor för annuiteternas betäckande, hvilket behof landets handel svårligen vore i stånd att fylla, emedan en lång tid måste förgå, förrän produktionen kan märkbarare tilltaga i följd af donationsjordens öfverlemnande åt åboerne, måste jag anse hvarje forceradt upptagande af ett sådant lån vara högst betänkligt.

Härtill kommer, att, antingen man ville på en gång inlösa alla eller åtminstone större delen af donationerna, hvartill medlen måste beräknas till flera millioner rubel silfver, eller inlösen skall ske efter hand, då en serie af statslån borde upptagas, i hvartdera fallet alla andra låneföretag för kommunikationerna och industrins upphjelpande skulle nödtvunget måsta uppskjutas till en obestämd framtid.

Det återstår derför i min tanke ingen annan utväg än den att öfverlemna inlösen åt donations-allmogen sjelf och understödja densamma från statsverkets sida endast med det anslag, ständerne beviljat och de besparingar, som efter hand må kunna för ändamålet användas samt, då behof deraf göres, genom regeringens garanti. Skola dock större egendomar på detta sätt gemensamt inlösas, måste detta ske genom utställande af räntebärande obligationer, betalbara på bestämda terminer. Efter den erfarenhet, man hittills haft, synes donations-allmogen vara i stånd att betala ända till åtta procent per år å en måttlig köpesumma. Räknas häraf fem och en half procent såsom ränta, så vore enligt vanlig beräkning för amorteringslån hufvudstoden gulden inom 22 år. I den mån statsverket egde tillgång att vid köpets afslutande förskjuta större eller mindre

del af köpesumman, skulle säljaren kunna än tidigare erhålla full betalning, medan statsverkets förskott skulle först derefter af köparen godtgöras. På det att likväl äfven vid detta inlösningssätt icke allt för stort kapital måtte plötsligen dragas ur landet, borde regeringens medverkan till inlösningen inskränkas till ett visst bestämdt belopp årligen.

Skulle H. Maj:t nådigst i princip godkänna ett sådant inlösningssätt, hvartill ständerne för sin del alternativt bifallit, är det dock att förutse, att de enskilda donationsegarene skulle omåttligt stegra sina anspråk och, för att rättfärdiga dem, pålägga sina underhafvande högre räntor och ökade prestationer. Ett sådant förfarande från deras sida vore så mycket mera att befara, ju längre tid det blefve nödigt att uppskjuta inlösen af deras donationer. Kan detta icke förhindras, så skola anspråken stegras derhän, att inlösen blir omöjlig, och H. K. Maj:ts yttrade nådiga afsigt att förbättra donationsböndernas ställning skall hafva gifvit anledning till deras ytterligare betungande. Det blefve derför nödvändigt, att den så kallade frälseräntan måtte bestämmas till visst oföränderligt belopp antingen oåterkalleligen eller för en period af åtminstone femtio år, samt att likaså åboernas besittningsrätt till det jordområde, de nu bebruka, blefve dem tillförsäkrad.

Landets ständer hafva underdånigt tillstyrkt, att H. K. Maj:t måtte utfärda en härtill syftande förordning. Men om det å ena sidan kan påstås, att monark och ständer ega vidtaga hvarje af statens allmänna bästa påkallad lagstiftningsåtgärd, är det likväl å andra sidan betänkligt att genom sådane åtgärder ingripa i eganderätten. Och det är obestridligt, att donatarierna genom förordningen den 25 November 1826 och i synnerhet genom den lagliga giltighet densamma alltsedan af domstolarne tillerkänts, äro tillförsäkrade om egande- och dispositionsrätt till den donerade jorden.

Men då det synes vara tillräckligen utredt, och jag för min del haft tillfälle att derom fullkomligen öfvertyga mig, att H. Maj:t kejsar Nikolai I vid utfärdandet af sagde förordning icke blifvit tillbörligen upplyst om arten af de förhållanden, densamma afsåg; då vidare upplyst är, att genom densamma jordens natur för största delen af donationsgodsen förändrades från skatte- och krono- till

frälse, hvilken förändring icke öfverensstämmer med landets grundlagar, samt då samma förordning åtminstone med lika rätt, som den tillkommit, kunde genom en ny författning upphäfvas, vågar jag anse, att både rätt och billighet kräfva en sådan åtgärd, hvarigenom de beklagliga förhållanden, i fråga varande förordning föranledt, må, så vidt ännu ske kan, rättas och utjämnas.

Underdånigst får jag derför hemställa, att H. K. Maj:t måtte besluta till en sådan förklaring af meningen i förordningen den 25 November 1826, att densamma icke afsett att åt donatarierna öfverlemna en godtycklig frihet att bestämma öfver den åboerna åliggande räntan, dagsverksskyldigheten och öfriga prestationer, hvarför H. Maj:t, då likväl en annan uppfattning gjort sig gällande och åstadkommit bestämningar i dessa hänseenden, hvilka det nu mera är omöjligt att annullera, allernådigst ville, intill dess H. Maj:t kan finna för godt att definitivt reglera dessa förhållanden, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med, hvad ständerne i detta afseende underdånigst tillstyrkt, förordna: 1:o att de nuvarande åboerna skola oförkränkt besitta och bruka den jord, samt åtnjuta de öfriga förmåner, för hvilka de nu erlägga skatt; 2:o att deras räntor och öfriga prestationer till donatarierna icke må utan ömsesidig öfverenskommelse förändras; 3:o att afhysning icke får ske för annan orsak än för vanhäfd eller försummadt uppfyllande af bestående förbindelser samt äfven då endast i laga ordning.

För det fall, att H. K. Maj:t behagade besluta till en sådan förklaring, vågar jag i lika underdånighet hemställa, att H. Maj:t måtte tillåta senaten utse en kommission, under hvars ledning och tillsyn donatarier och åboer finge träffa närmare och bestämd öfverenskommelse angående den, hvarje åbo tillhörande jordvidd, villkoren för dess häfd m. m. samt de af densamma utgående räntor och prestationer, och hvilken kommission det ålåge, att såväl hemställa dessa öfverenskommelser till senatens ekonomie departements fastställelse som, der sådan öfverenskommelse icke kunnat träffas, hos senaten föreslå en billig jämkning mellan kontrahenterna, hvarefter senaten borde till H. Maj:ts eget höga bestämmande öfverlemna, för huru lång tid denna reglering skulle komma att gälla, och torde H. Maj:t nådigst rätta denna termin efter den tidslängd, under

hvilken det kan pröfvas möjligt att verkställa den föreslagna inlösen af donationsgodsen.

Genom ett sådant nådigt bestämmande skulle godsen erhålla ett fast värde i donatariernas hand, och desse finna sin fördel i att ingå på deras aflåtande mot en, detta värde motsvarande köpeskilling, dertill räknad den förlust, de möjligen kunde göra vid försäljning af de obligationer, som komme att å köpeskillingen utfärdas.

Då en betydlig del af den i fråga varande jorden besittes af ryska kronan, får jag underdånigst föreslå, att dessa besittningar skulle till vidare undantagas från ofvan antydda åtgärder, hvaremot H. K. Maj:t nådigst torde anbefalla en särskild undersökning rörande förhållandena å dessa domäner, den möjliga afkastningen och värdet af desamma samt lika nådigst tillåta senaten att utse några lagkunnige finske män att denna undersökning öfvervara och genom senaten till H. Maj:t öfverlemna särskildt underdånigt utlåtande. Och vågar jag yttra det fasta hopp, att H. K. Maj:t nådigst skall på grund af denna undersökning bestämma sådane villkor för jordens öfverlåtande åt den på dessa domäner bosatta befolkningen, att för densamma endast återstår att förena sina välsignelser med de millioners, åt hvilka H. Maj:t i hela sitt vidsträckta rike skänkt friheten och en tryggad tillvaro.

Ständernes underdåniga framställning om nedsättandet af en kommission, hvilken skulle undersöka rättsförhållandet angående egande- och besittningsrätten till donationerna äfvensom ständernes yrkande, att vid donationsjordens eventuela inlösen åboskapet skulle öfverlemnas icke åt innehafvaren, utan åt dem, som bevisa sig till detsamma ega laglig rätt, kan jag för min del icke förorda. Såväl eganderätten till donationerna som åboskapet har, enligt hvad kändt är, under årens lopp öfvergått från hand till hand, hvarjämte den af åboerna besuttna egovidd varit underkastad mångfaldiga förändringar, och egorna delvis blifvit åboerna fråntagna samt underlagda hofgårdarne. Allt detta har skett under en såsom laglig antagen form. Att nu upprifva alla dessa nya egendomsförhållanden och återföra dem till hvad för nära 40 år tillbaka egde bestånd skulle icke blott medföra ett våldsamt borttagande af förvärfvad egendom och föranleda ett större osäkerhetstillstånd och elände än det, man

vill bota, utan äfven blifva omöjligt att genomföra, i anseende till svårigheten att utreda, hvem och hvilka, som nu äro de dåvarande åboernas rättsinnehafvare, samt särskildt, emedan, såsom upplyst blifvit, från äldre tid ingen egentlig åborätt tillkommit brukarene af kronans jord i norra Kexholms län, hvilken jord varit åt dem på arrende öfverlåten.

Hvad ständerne i öfrigt i öfverensstämmelse med den nådiga propositionen för sin del samtyckt, torde H. K. Maj:t nådigst lägga till grund för donationernas blifvande inlösen.

Slutligen får jag underdånigst åt H. K. Maj:t öfverlemna, huruvida H. Maj:t pröfvar lämpligt höra ständerne angående den tidrymd, för hvilken besittningen och räntan skulle på sätt ofvan föreslagits komma att blifva oförändradt gällande, eller H. Maj:t endast vill låta till ständerne aflemna en berättelse om de åtgärder, H. Maj:t låtit i ärendet vidtaga, hvilka äfven ständerne i sitt underdåniga utlåtande allaredan öfverlemnat åt H. Maj:ts nådiga afgörande. Dock vågar jag underdånigst tillstyrka, att H. K. Maj:t ville derförinnan affordra senatens justitie departement ett utlåtande angående donationsförhållandenas närvarande beskaffenhet ur rättslig synpunkt jämte yttrande, huruvida ett deraf beroende ordnande af desamma är önskligt eller ens möjligt. Ty jag vågar anse ett afgörande häröfver vara högeligen påkalladt icke blott till ledning för landets ständers öfvertygelse, utan äfven till lugnande af donationsböndernas sinnen och beredande af villighet å deras sida att ingå på de landsfaderliga åtgärder, till hvilka H. Maj:t kan för dessa förhållandens billiga ordnande allernådigst besluta».

(Snellmans förslag vann icke pluralitet af senatens ledamöter.)

*

Vid plenum den 6 Mars 1865 förekom fråga om, att *tiden för studentexamen* måtte förläggas till dagarne näst efter vårterminens slut, och yttrade Snellman sin, af majoriteten icke omfattade åsigt härom på följande sätt:

Han ansåg för sin del den föreslagna förändringen ingalunda medföra det gagn, dermed åsyftats, nämligen mindre ansträngning för lärjungarne vid elementarläroverken.

Det vore nämligen en känd och erkänd sak, att lärjungarnes kropps- och själskrafter öfver höfvan ansträngdes genom den rådande lärometoden att öfverlasta dem med hemläsning och använda skoltimmarne nästan uteslutande till hemlexornas förhörande. Äfven nu i fråga varande förslag hade sin grund i täflan läroanstalterna emellan om höga betyg för lärjungarne i studentexamen, och vitnade det nogsamt om undervisningens art, att man fruktade, att de inlärda lexorna skulle hinna förflyga, om studentexamen icke aflades vid läseterminens slut, utan tre månader senare. I fråga varande täflan hade ökats derigenom, att vid lyceum i Helsingfors lärjungarne icke såsom sig borde vid årsexamen dimitterades till universitetet och erhölle dimissionsbetyg, utan tvingades att för dettas erhållande ännu under ferien läsa vissa pensa och underkasta sig slutförhör näst före studentexamens undergående. De betyg, valedicenterne från lyceum i följd af detta förfarande vunnit, hade vid öfriga läroverk i landet väckt önskan att äfven deras lärjungar måtte få undergå studentexamen genast efter det lexorna äro inöfvade.

Men då vid studentexamen mogenheten i kunskaper, omdöme och uppförande, icke den för tillfället inlärda lexan, bör tagas till måttstock för bedömandet, trodde Snellman sig icke böra tillstyrka en åtgärd, hvarigenom endast ett motsatt förfarande uppmuntrades.

Den mellantid af tre månader emellan slutförhöret i skolan och studentexamens undergående, under hvilken abiturienternes studier hittills varit öfverlemnade åt deras egen omtanke, ansåg han för sin del hafva ländt dem till gagn, då de under densamma kunnat efter eget val och på egen hand reda den inhemtade lexkunskapen. Denna dem lemnade frihet kunde icke heller medföra någon öfveransträngning, om blott läsningen vid läroverken icke verkade dertill. Men detta senare skulle desto mera inträffa, ju mera läseterminen för erhållande af rådrum till studentexamens undergående förkortades.

I öfrigt komme, såsom föredraganden anmärkt, den i fråga varande ändringen i tiden för studentexamens anställande att inbringa högre betyg endast åt eleverne från lyceum i Helsingfors och från de till denna ort närmast belägna gymnasier, emedan det för lärjungarne vid de aflägsnare läroverken blefve nära nog omöjligt att begagna sig af densamma; äfvensom den antingen skulle leda till ökad, icke till minskad kostnad för föräldrar och målsmän.

Snellman önskade på grund af det anförda, att åt senatens ekonomie departement måtte öfverlemnas att vidtaga sådan åtgärd, att icke mindre det ofvan anmärkta extra ordinära förhöret med abiturienterne från lyceum i Helsingfors komme att afskaffas, utan äfven vid statens läroverk lärjungarnes öfveransträngande må förekommas.

Skulle likväl senaten finna för godt att tillstyrka det i fråga varande förslaget, borde tiden för studentexamen så bestämmas, att examinatorerne vid universitetet icke kränktes i sin rätt att åtnjuta den af statuterna för universitetet dem medgifna ferie, hvilken rätt de sig äfven förbehållit.

Plenum den 20 Mars 1865. I anledning af anbefaldt utlåtande angående af ridderskapet och adeln till H. K. Maj:t inskickadt förslag till *ny riddarhusordning* yttrade Snellman bland annat:

att han ansåg sig böra fästa H. K. Maj:ts nådiga uppmärksamhet vid den i paragraf 10 föreslagna ändring af nu gällande riddarhusordning, att nämligen ättens hufvudman, icke ätten, skulle ega utse fullmäktig för densamma vid landtdag.

Ridderskapets och adelns privilegium att utgöra en fjerdedel af representationen vore, såsom allmänt insedt och erkändt är, hvarken rättvist eller tidsenligt i ett land, der sagde stånd besitter en så ringa del af nationalförmögenheten och icke heller nu mera kan anses företrädesvis och för sig representera den högre insigten och bildningen. Redan stadgandet, att ättens hufvudman eller näst honom den i slägtföljden äldste eger representera ätten, gjorde det dessutom tillfälligt, om representanten hade något allmännare sam-

hällsintresse att bevaka och egde den insigt samt den mogenhet i omdöme och karaktär, som borde fordras af en folkets lagstiftare. Skulle dock privilegiet stannat härvid, hade den uppoffring, bevistandet af landtdag kräfver af en representant, som intet arvode åtnjuter, utgjort någon borgen för den sjelfskrifne representantens värdiga utöfvande af sitt kall. Men då riddarhusordningen tillåter ätten till fullmäktig för sig utse hvilken adelsman som helst, hade detta haft till följd, att till besparande af representationskostnaden fullmäktigskapet blifvit öfverlemnadt åt någon adelsman, som för sin tjenst eller eljes varit bosatt på den ort, der landtdag hålles, vanligast hufvudstaden. I Sverige hade detta förfarande i förening med voteringen *per capita* under den så kallade frihetstiden lemnat partierna villiga köpta redskap, och äfven sjelfva fullmakterna hafva utgjort och torde ännu utgöra föremål för handel. Ännu är derstädes ridderskapet och adeln till betydlig del representeradt af unga män i hufvudstaden, utan förmögenhet, utan insigt och erfarenhet. Äfven vid senaste landtdag här i landet var genom sådane fullmakter representantkallet delvis öfverlåtet åt personer, hvilkas samhällsställning icke ännu gifvit dem några allmännare intressen att representera, och hvilkas kallelse till lagstiftare man icke kan anse sig förbunden att allt för högt uppskatta.

Skulle nu rättigheten att utfärda sådan fullmakt öfverföras från ätten på hufvudmannen ensam, måste olägenheterna och missbruket blifva än större.

Och som i fråga varande stadgande om representant-kallets utöfvande genom fullmäktig vore af den ingripande betydelse för landet och dess representation, att Snellman fann tvifvelaktigt, huruvida någon ändring deri borde i riddarhusordningen ske, förrän den ingått i en af H. K. Maj:t och landet ständer beslutad allmän landtdagsordning, afstyrkte han densamma. — — — — — —

I öfrigt ville han i underdånighet till H. K. Maj:t öfverlemna, huruvida H. Maj:t ville bifalla till förslaget eller funne lämpligare att låta detsamma hvila, till dess H. Maj:t beslutit angående de ändringar i grundlagen, till hvilka proposition komme att ständerne föreläggas.

*

Plenum den 27 Mars 1865. Då senaten i underdånighet föreslagit ständernes hörande, om de ville åtaga sig *bevillning utöfver den, de redan för 3 år utfäst*, och såsom anledning dertill uppgifvit åtskilliga allmänna, erkända samhällsbehof, tillade senaten, att några af dessa behof visserligen torde kunna småningom tillfredsställas ur statsverkets ordinarie inkomster, hvilket oaktadt senaten fann sig böra tillstyrka, att uppgiften i dess helhet måtte ständerne föreläggas till upplysning vid det beslut, dem tillkommer att i ämnet vidtaga. Häremot reserverade sig bland andra ledamöter äfven Snellman, yttrande:

att han för sin del underdånigt afstyrkte proposition till ständerne angående nya skattebidrag:

27:o e) till inrättande af flera sjukhus i landet;

g) till en förökad landtmäteristat;

i) till anställande af sjömätningar i Bottniska viken;

k) till förökadt antal elementarläroverk m. m.

l) till högre aflöning åt länsmän.

Emedan alla dessa utgifter äro af den art, att de böra och kunna med statsverkets löpande inkomster bestridas, endast man icke fordrar, att, medan äfven under senast förflutna decennium så utomordentligt stora tillökningar i anslagen för allmänna inrättningar skett, allt hvad som kan återstå att önska skall på en gång genomföras.

Och borde Snellman lika underdånigst upplysa, hvad angår

e) anslagen för allmänna helsovården: att dessa från 1856, då de utgjorde 526,000 mark, år 1865 stigit till 867,000 mark, samt i följd häraf medtaga mera än en sextondedel af allmänna statsfondens inkomst för året, äfven om denna beräknas till 14 millioner mark eller en million högre än i statsförslaget, en proportion, som i intet annat land torde hafva ett motstycke;

k) anslagen för elementarundervisningen: att äfven dessa inom samma tid stigit från 316,000 mark till 776,000 mark och alltså medtaga en adertondedel af statsinkomsten; hvarutom utgår för särskilda andra skolor 308,000 mark, för folkundervisningen 81,000 mark

och för finska kadettkåren 239,000 mark, så att sammanlagda statsanslaget för skolundervisningen uppgår till 1,404,000 mark eller en tionde del af statsinkomsten. Att öka lärdomsskolornas antal ansåg han för sin del vara i närmaste framtid obehöfligt, emedan allaredan lärarenes antal i förhållande till lärjungarnes vore öfverdrifvet stort. Till de lägre skolornas reorganisation och förvandling till borgarskolor kunde åter medel beredas efter hand som dugliga lärare vore att påräkna;

i) anslaget till sjömätningar i Bottniska viken: att detsamma de senare åren utgått med nära 32,000 mark, och att senatens ekonomie departement beslutat hos H. K. Maj:t underdånigst hemställa om dess förhöjande till 60,000 mark, med hvilket belopp lotsöfverstyrelsen förklarat mätningarna kunna slutföras inom tio år; men har sagde underdåniga hemställan blifvit hvilande till detta års slut, emedan anordningarne för mätningsarbetets utvidgande icke före årets seglation hunnit vidtagas; emellertid har äfven detta år arbetsmanskapets antal med en kostnad af 6,000 mark ökats från 40 till 50 man. Glömmas borde också icke, att samtidigt sjömätningar i Saimas vattensystem blifvit påkostade med ett anslag af 60,000 mark årligen äfvensom de två senaste åren för triangelmätningar utgifvits 60,000 mark;

l) anslag till högre aflöning åt kronolänsmännen: att detta anslag år 1864 blifvit ökadt med 50,000 mark; och har H. K. Maj:t bifallit till senatens underdåniga begäran att få inkomma med ytterligare hemställan om dess successiva förhöjande;

g) anslag till en förökad landtmäteristat: att frågan härom väsentligen beror deraf, att det af en nedsatt kommitté uppgjorda förslaget till landtmäteriets reform icke blifvit i senaten definitivt granskadt och gilladt; men kunna äfven för detta ändamål medel af löpande inkomster beredas, om blott en successiv tillökning i anslaget medgifves; och visar det sig, att anslaget för landtmäteriet och forstväsendet under åren 1856—1865 stigit från 192,000 mark till 601,000 mark. Snellman ansåg det icke blott för obehöfligt att vid anförda sakförhållande af ständerne begära medel till i fråga varande utgifter, utan äfven för obilligt och opolitiskt. Ständerne hade vid senaste landtdag åtagit sig en ökad beskattning

af ungefär 5 millioner mark, hvarigenom befolkningens utskylder till statsverket stiga med nära 33 $^1/_3$ procent. Att nu ånyo begära ökade skattebidrag, der de icke af högsta nöd kräfdes, skulle leda till den jordbrukande befolkningens utarmande, på hvilken i följd af landets industriela förhållanden nära nog all utskyld till statsverket trycker. I särskilda stånd hade man visserligen vid senaste landtdag mindre välbetänkt yrkat på nya statsutgifter. Men i Snellmans tanke borde regeringens svar härpå icke blifva en fordran på ökade utskylder, utan en framställning af, huru mycket som i sjelfva verket under senare tid blifvit gjordt och användt för allmänna företag och institutioner, samt af det förderfliga i att brådstörtadt ytterligare öka statsutgifterna och beskattningen.

*

Vid plenum den 8 Maj 1865 upptogs till ompröfning ett på senatens förordnande uppgjordt förslag till författning angående *fiskerinäringens upphjelpande* samt befordrande af fiskens fortplantning uti insjöar och strömmar, och afgaf Snellman dervid följande, af majoriteten gillade utlåtande. Snellman yttrade:

att, då senaten uti dess ofvanberörda underdåniga utlåtande yttrat, det senaten ej funnit skäl till ogillande af ständernes i ämnet uttalade önskningar vara förhanden, hade sådant skett under förutsättning, att det förslag till ny fiskeristadga, som komme att af senaten uppgöras, skulle, på sätt derom tillika i underdånighet hemstäldt blifvit, till H. K. Maj:ts pröfning och stadfästelse öfverlemnas, hvarvid senaten hade fått tillfälle att framhålla de mindre afvikelser från ständernes mening, till hvilka anledning enligt senatens tanke kunde förekomma. Till fullgörande af H. K. Maj:ts senaten nu meddelade föreskrift, hade emellertid förslag till i fråga varande författning blifvit utarbetadt i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ständernes önskningar; men som Snellman, hvad anginge paragraf 30 i förslaget, ansåg betänkligt att oförändradt antaga det af ständerne förordade stadgande, enligt hvilket notdrägt och fina bragders begagnande öfver allt i saltsjön borde utan någon

inskränkning tillåtas, utbad han sig att få framställa skälen för denna åsigt.

Erkännande, att notdrägt under lektid i insjöar är i hög grad skadlig för fiskets bestånd, hafva ständerne deremot trott sådant fiskesätt i saltsjön ej i någon betydlig mån inverka på fisktillgången, emedan, enligt deras förmenande, större delen af lekfisken derstädes ej kunde, såsom i grunda insjöar med not uppfångas samt vissa i saltsjön förekommande fiskslag blott under lektiden närmade sig stränderna och vore åtkomliga; hvarför innehafvare af lägenheter i skärgården, hvilka till stor del äro skattlagde för fiske, genom ett förbud i berörda afseende kunde blifva urståndsatte att erlägga sina utskylder. Och hafva ständerne förty tillstyrkt oinskränkt rättighet till notdrägt i saltsjön.

Snellman kunde för sin del ej obetingadt biträda detta ständernes yttrande. Vetenskapen och erfarenheten hafva nämligen lemnat öfverensstämmande bevis derpå, att fisk af flere slag i saltsjön såväl som i insjöar årligen på bestämda tider uppstiger från djupare till grunda vatten och i synnerhet till de inre vikarna i skärgården för att leka samt derstädes i botten och vid vattenväxter längs stränderna afsätta sin rom, hvars ostörda utveckling utgör ett hufvudvillkor för fiskens fortplantning, äfvensom att fisken af naturlig instinkt återvänder till lekplatserna. Det kunde således ej vara likgiltigt eller utan inflytande på fiskfångsten vid landets kuster under kommande år, om på sådana ställen, hvilka mångenstädes i saltsjön äro lika lätt åtkomliga som uti insjöar, lekfisken lemnas utan allt skydd eller det späda ynglet förstöres genom obegränsad frihet att idka fiske utan afseende på tid, ort eller sätt. Grundlösheten af den gamla, ännu hos många inrotade folktron, att vattnet i saltsjön vore outtömligt på fisk, har redan länge varit insedd, då kändt är, att tillgången på fisk i flere trakter af skärgården just genom oförnuftigt fiskande hufvudsakligen med not under lektiden år från år så aftagit, att en mängd lägenheter derstädes finnas, hvilka fordom af sitt fiske haft riklig inkomst, men nu mera deraf ega ringa eller ingen afkastning. Af denna orsak hade fråga blifvit väckt om skattenedsättning för hela landsorter vid sjökusten, hvartill äfven H. K. Maj:t beträffande Korpo socken

i Åbo län på senatens framställning redan i nåder bifallit. Och då för öfrigt strömmingsfisket, som utgör en väsentlig näringskälla för kustboerne, ej komme att i någon mån lida derigenom, att rättigheten till notdrägt å grunda ställen kunde i vissa fall inskränkas, så vida detta fiske egentligen bedrifves å djupare vatten i skärgården, samt fiske med stående bragder, såsom not, ryssjor med flera dylika redskap, ändock finge öfver allt i saltsjön äfven under lektid idkas, kunde en sådan af allmänt behof påkallad inskränkning ej ens anses på något sätt obillig. Förbud i antydt syfte äro också under de senare åren, på grund af nu gällande lag, för åtskilliga kustorter i landet af senatens ekonomie departement fastställde.

På de af Snellman i förestående motto anförda skäl ansåg han sig böra hos H. K. Maj:t underdånigst anhålla om godkännande af det i ofvannämnde paragraf af den utgående författningen införda stadgande, i följd hvaraf guvernör och senaten skulle ega att undantagsvis äfven i saltsjön förordna om inskränkning af rättigheten till notdrägt och finare bragders begagnande.

*

Plenum den 15 Maj 1865. I anledning af Finska litteratursällskapets skrifvelse af den 19 April 1865 med förslag till åtgärder för att åvägabringa en samling af *uttryck på finska språket i den juridiska, kamerala och kuriala stilen* samt af exempel på hvarjehanda expeditioner på sagde språk afgaf Snellman ett kort andragande, yttrande:

att han vid öfvervägande af litteratursällskapets framställning i saken fann det för närvarande ej vara lämpligt att förordna till nedsättande af en kommitté med sådant uppdrag, litteratursällskapet föreslagit; men deremot ville till litteratursällskapet öfverlemna, huruvida litteratursällskapet funne sig vara i tillfälle att med enskilda, sakkunniga och finska språket erkändt mäktiga personer, företrädesvis sådana som officielt i skrift användt detsamma, träffa aftal om uppgörande af en samling utaf exempel på språkets användande till hvarjehanda expeditioner och, då ännu i närmaste

framtiden öfverrätter härvid icke vore i fråga, hufvudsakligen till sådana, som allmännast utgå från länestyrelserna äfvensom lägre myndigheter och domstolar, samt att, sedan samlingen i afseende å sjelfva språket undergått den vidare granskning, litteratursällskapet kunde finna nödig, låta genom tryck offentliggöra arbetet, hvarvid de deri upptagne exemplen ej borde framställas med anspråk att gälla såsom formulärer, hvilket kunde leda till oriktig föreställning om deras betydelse. I händelse litteratursällskapet ansåge sig kunna emottaga detta uppdrag, borde af litteratursällskapet, så fort ske kunde, till senaten lemnas uppgift om det anslag af allmänna medel, som för arbetets tillvägabringande, granskning och tryckning blefve erforderligt.

I sammanhang härmed förordade Snellman, att litteratursällskapet egde hos senaten anmäla angående ungefärliga omfånget af den förteckning öfver termer på finska, hvilka assessorn vid öfverstyrelsen för väg- och vattenkommunikationerna A. E. Stråhlman har under bearbetning och om genom litteratursällskapets bemedling sådan öfverenskommelse kan träffas, att arbetet efter undergången nödig granskning befordras till tryck och för skäligt pris, som tillika borde uppgifvas, hålles allmänheten tillhanda emot villkor, att 500 exemplar deraf för samma pris utaf styrelsen inlöstes.

Från senatens plena år 1866.

Plenum den 26 Februari 1866. Efter det nytt förslag till proposition angående *styrelsen och förvaltningen af Finlands bank* blifvit uppgjordt och af majoriteten i senaten gillats, anfördes till protokollet skiljaktiga åsigter, som under omröstningen blifvit uttalade, bland hvilka Snellmans af innehåll:

att han underdånigst vågade fästa H. K. Maj:ts uppmärksamhet på ständernes framställning angående primitiva fondens

användande, såsom innebärande ett ur finansiel synpunkt formelt misstag.

Ständerne önska nämligen, att primitiva fondens kapital, som nu är utlånadt åt jordbrukare, skall indragas och förvandlas till utländska valutor för att med dessa förstärka hypoteksfondens kapital.

En sådan operation kan icke genomföras annorlunda, än att de äskade valutorna skulle med bankens sedlar köpas af hypoteksfonden, det vill säga af banken sjelf eller också af enskilda personer, hvilka eljes skulle erbjuda dem åt hypoteksfonden till diskontering, så att i hvarje händelse banken komme att afgifva de valutor, med hvilka dess fond skulle förstärkas.

För närvarande, då banken skall öppnas för silfverutvexling, och metalliskt mynt utgöra enda lagliga betalningsmedel, kan primitiva fondens kapital förvandlas till valuta endast genom att indraga dess utlåningar i metalliskt mynt. Detta vore likväl samma operation i annan form, emedan bankens hypoteksfond skulle nödgas åt cirkulationen återgifva det metalliska mynt, som vid inbetalningarne till primitiva fonden ur densamma indragits.

Snellman insåg derför icke, att i fråga varande indragning af primitiva fondens utlåningar kunde verka på bankens ställning, om icke indragningen skedde i bankens sedlar, och dessa utan vidare åt bankens hypoteksfond öfverlemnades, då, ehuru bankens valuta derigenom icke ökades, likväl proportionen mellan valuta och utelöpande sedlar förändrades, så att bankens reserv blefve förstärkt — allt under förutsättning, att en sådan minskning af cirkulationsmedlet skulle lända landet till gagn.

Då det derför syntes honom tydligt, att ingen möjlighet gåfves att genom indragning af primitiva fondens kapital öka beloppet af valuta i banken, och ständernes underdåniga framställning härom alltså berodde på ett misstag, vågade han underdånigst åt H. K. Maj:t öfverlemna, huruvida samma framställning skall i H. K. Maj:ts proposition till ständerne bibehållas.

För öfrigt och ehuruväl Snellman, i likhet med senatorn baron von Born, ansåg, att instruktion för bankfullmäktige berodde af ständernes initiativ å hvarje landtdag, fann han sig likväl, all-

denstund H. K. Maj:t enligt minister-statssekreterarens ofvanberörda skrifvelse anbefallt senaten att i enlighet med de af ständerne framställde önskningar och förslag utarbeta ny proposition i ämnet, för sin del förhindrad att i fråga varande instruktion ur förslaget till propositionen utesluta.

*

Plenum den 30 April 1866. I anledning af presterskapets petition om åtgärders vidtagande för *zigenarenes i landet sedliga förbättring* hade senaten anbefallts i ämnet yttra sig. Snellmans af majoriteten omfattade votum framhöll:

huruledes zigenarfolket, af hvilket enligt presterskapets aflemnade uppgifter omkring 700 personer kunde anses uppehålla sig inom Finland, fördelade å de skilda stiften till ett antal af 164 inom Åbo, 330 inom Borgå, 199 inom Kuopio stift, i alla länder, der detta folk förekommer, visat sig nästan otillgängligt för hvarje direkt bemödande att meddela individerna af detsamma sann kristendom och civilisation, hvarför äfven de i sådant afseende af såväl regeringar som enskilde på olika tider gjorda mångahanda försöken i allmänhet aflupit fruktlöse. Deremot hafva zigenarene, efter hvad erfarenheten här i landet gifvit vid handen, från sina tillfälliga vistelseorter, så snart dessa blifvit mera odlade och bebodde, dragit sig tillbaka till de glesare befolkade trakterne och antagligen äfven till någon del bosatt sig och blandats med den öfriga befolkningen. I sagde aflägsnare trakter hafva invånarne visserligen någon gång af dem lidit öfvervåld och ofog, utan att detta förhållande likväl borde anses för den allmänna säkerheten innefatta någon större våda, än att densamma i de flesta fall kunde med till buds stående utvägar afböjas. Att under sådane omständigheter företrädesvis å en för bättringsförsök så oåtkomlig folkstam, hvilken under tidernas längd oaktadt deremot ställda förbud lyckats att hit intränga, möjligen förgäfves uppoffra nog betydligt af landets för så många andra mera fruktbringande ändamål behöflige medel, fann han sig icke böra tillstyrka, helst det också af landets egen och egentliga befolkning ännu återstår en talrik folkklass, som är i saknad af

bildning och stadig bergning, och för hvilken statens krafter och tillgångar främst böra och med säker utsigt till framgång kunna tagas i anspråk. Lika med preseståndet trodde äfven Snellman, att alla mera genomgripande stränghetsåtgärder mot zigenarene skulle aflöpa utan åsyftad verkan, samt att enda möjligheten till ernående af målet måste sökas uti deras sanna omvändelse till kristendomen, hvilken nu af flertalet bland dem väl i yttre måtto, men ej i verkligheten omfattas, ehuru han ansåg, att bemödandena härutinnan skola vinna fullständigare framgång endast efter hand och i den mån de finna sig omslutna af en idog och civiliserad befolkning. Han vågade derför i underdånighet förorda, att preseståndets petition och generalguvernörens framställning åtminstone tills vidare ej måtte föranleda till annan åtgärd än att åt landets presterskap öfverlemnades att, en hvar inom sin krets, efter förmåga söka genom ordets makt öfvertyga zigenarene om den kristna religionens sanningar äfvensom att vederbörande guvernörer anbefalldes att noggrant och utan eftergift å de zigenare, hvilka föra ett kringstrykande och lastfullt lefverne, tillämpa stadgandet uti § 24 af förordningen den 23 Januari 1865, angående försvarslöse personer och deras behandling, så att de måtte tvingas att småningom öfvergifva sina förderfliga vanor samt antaga fasta boningsplatser och lofliga näringsfång, hvarigenom äfven den uppväxande generationens uppfostran till nyttiga medborgare i framtiden kan emotses. Och torde, derest H. K. Maj:t bifölle denna hans underdåniga hemställan, det få å senaten ankomma att deraf föranledda nödiga åtgärder vidtaga.

*

Plenum den 7 Maj 1866. Frågan om beredande åt *finska Lappmarkens inbyggare* af någon ersättning för den förlust, gränsregleringen 1852 tillskyndat dem, upptogs ånyo, sedan ryska ministerium för riksdomänerna och finansministern i kejsardömet nu mera gjort några ytterst små eftergifter. Vid öfverläggningen härom yttrade Snellman:

att, i händelse H. K. Maj:t icke funne lämpligt, på sätt genom kungörelsen den 15 Februari 1864 alternativt förklarats, att såsom

vederlag för det till kejsardömet Ryssland afträdda Systerbäcks gevärsfaktori med dess närmaste jordområde skulle framdeles tilldelas Finland den kuststräcka invid Ishafvet öster om Jakobself och invid Stolboa viken, om hvars upplåtande till fiskeläge för finska lapparne väckts fråga, och hvarigenom Finlands lappska befolkning skulle vederfaras någon lindring i dess år för år tillväxande ekonomiska betryck, ansåg han, i likhet med och på de af senatorn, baron von Born, anförde skäl, bemälde ministeriers ofvan omförmälde anbud böra antagas samt ville hos H. K. Maj:t underdånigst anhålla om nådig fastställelse å de finska lapparne sålunda erbjudne förmåner och rättigheter samt om tillåtelse för senaten att, i händelse lapparne komme att till större antal sig deraf begagna och samlas å de åt dem i förestående måtto till fiskelägen erbjudna trakter, der få anställa ett finska styrelsens ombud för att ej allenast vid uppkommande stridigheter och förvecklingar emellan ryska undersåtar och finska undersåtar och ryska lokalmyndigheterne föra lapparnes talan, utan ock tillse, att desse ej kränkas i de dem medgifna förmåner och rättigheter; och torde om H. K. Maj:t härtill meddelade nådigt bifall, senaten tillåtas att tillägga i fråga varande ombud ett årligt arvode af högst tretusen mark.

*

Plenum den 15 oktober 1866. Till vidare åtgärd företogs frågan om en del tingslags inom Åbo hofrätts jurisdiktion undantagande från bestämmelserna att begagna *finska språket vid domstolarne*, hvarvid Snellman inlemnade ett, af senatens majoritet dock icke gilladt, skriftligt utlåtande, hvari han framhöll:

att han af handlingarne inhemtat, hurusom inom Åbo hofrätts jurisdiktion i Kimito, Pargas, Sjundeå, Esbo, Sibbo, Thusby och Strömfors socknars tingslag, äfvensom den del af Askola kapell, som hörer till Borgå sockens tingslag, samt inom Wasa hofrätts domkrets i Lappfjärds sockens tingslag, icke allenast allmogen, utan ock till större delen häradsrätterne och delvis äfven guver-

nörerne yttrat sig för domares skyldighet att utfärda expeditioner på finska språket;

Åbo hofrätt hade deremot i sitt afgifna utlåtande följt den åsigten att utestänga den finska befolkningen från åtnjutande af dess rätt genom att undantaga sagde tingslag äfven mot allmogens önskan och häradsrätts och guvernörs tillstyrkan.

Rättvisa och billighet syntes fordra, att åtminstone alla domstolar i landet skulle i sina expeditioner begagna båda språken efter sakegares önskan. Ty att uppresa murar emellan den svenska och finska allmogens områden vore att arbeta på fortfarandet af en dualism, hvilken teori och erfarenhet bevisat vara menlig för folkens kultur och sociala utveckling.

I de finska landsdelarne vore det icke alls ifrågasatt, att icke domare och öfrige tjenstemän fortfarande skola begagna svenskan och detta med rätta. Men hvarför skall i de svenska domsagorna finskan vara för all framtid förvisad? Svaret kunde endast blifva: för vederbörande tjenstemäns beqvämlighets skull.

Blefve det riktiga förfarandet härvid under närvarande förhållanden omöjligt, så syntes det åtminstone vara rätt, billigt och klokt:

1:o) att de rent svenska domsagorna och tingslagen undantagas endast *tills vidare* eller till 1882.

2:o) att domsagor eller tingslag, hvari någon del af befolkningen är finsk, *icke* undantagas.

Och till dessa höra de ofvan uppräknade, der allmogen och häradsrätt eller blott endera vitsordat behofvet af expeditioner på finska språket. Ty mot allmogens önskan kan häradsrättens utlåtande icke gälla, och der den senare ensam yttrat sig mot undantagandet, såsom i Esbo, kan antagas, att den finska befolkningen ej varit tillstädes eller icke förmått göra sig hörd eller har, såsom i Sibbo och Thusby med flera socknar, allmogen af någon särskild anledning alls icke tillstädeskommit.

*

Plenum den 22 December 1866. Rörande ett föredraget »*Förslag till förordning angående handel och näringar i stor-*

furstendömet Finland» yppade sig vid omröstningarne skiljaktiga meningar rörande särskilda paragrafer. Snellmans åsigter i frågan framgå ur de andraganden, han gjorde till protokollet beträffande följande paragrafer:

Till § 6. Snellman fann olämpligt, att i denna förordning meddelades föreskrifter om någon bestämd utskyld till kronan eller kommunerna, som af yrkesidkare borde afläggas, och skäl således förekomma, att från paragrafen uteslöts, hvad deri särskildt nämnes om landthandlande pålagd skatt; härtill ansåg han anledning så mycket mer för handen, som denna skatt tillkommit utan ständernes begifvande, och önskligt vore, att densamma, såsom utgörande skatt på sjelfva rörelsen och ej på dess afkastning, framdeles utbyttes emot utskyld efter taxering. Han föreslog derför för denna paragraf följande lydelse:

»Handlande, fabriksidkare och handtverkare å landet skola utgöra de utskylder och allmänna besvär, som dem genom särskilda författningar ålagda äro eller framdeles åläggas.

Vill någon å landet idka sådan mindre handel, slöjd eller handtverk, såsom i paragraf 5 omförmäles, vare från särskild skatt för yrket till kronan fritagen. Om vanföre, sjuklige och fattige gälle äfven på landet, hvad i nämnde paragraf angående sådane stadsinvånare är stadgadt.»

Till § 20. Snellman ansåg, att något förbud mot kringförandet af handelsvaror i landet från gård till gård ej borde i förordningen ingå, emedan ett sådant förbud icke allenast vore stridande emot förordningens syfte att frigöra handel och näringar, utan äfven i sjelfva verket skulle medföra förlust för det allmänna. Enligt hans tanke vore det nämligen obestridligt, att ett stort antal artiklar under närvarande tid dels såsom värdelösa förstöras, dels af brist på afsättning ej tillvaratagas eller tillverkas, af hvilka artiklar ett icke ringa bidrag till befolkningens försörjande likväl kunde hemtas, samt att sådantegde rum af orsak, att dessa artiklar ej finge af kringresande personer genom byteshandel mot fabriks- och handtverksvaror uppsamlas; ty för hvarje enskildt hushåll lönade det sig icke att föra dem till aflägsna afsättningsorter,

medan å andra sidan en uppsamlare icke heller vid kontant uppköp kan å dem åtnjuta skälig vinst. Sådana artiklar äro lump, borst, tagel, hår, kreatursben, horn, tarmar, hofvar och klöfvar, jernskrot, garfämnen, trädfrön m. m. samt af handslöjd i synnerhet gröfre väfnader. Att i förordningen göra undantag endast för vissa varor skulle icke afhjelpa olägenheten af det allmänna förbudet, såsom af det härutinnan uppgjorda förslaget tydligen framginge; ty hvarför vore det till ex. skadligare att tillåta gårdfarihandel med grytor, pannor och andra kokkärl, knifvar, saxar, nålar m. m. eller med gröfre fajans- och porslins-varor, bomulls- och linnedukar och band än, såsom föreslaget är, med krukmakaregods och glasvaror? Efter Snellmans tanke borde öfver hufvud den åsigt öfvergifvas, att befolkningen genom lagar och författningar skall hindras åtkomma hvad som anses för lyxartiklar, emedan behofvet af andra artiklar än dem, individen sjelf förmår frambringa, för sig utgör ett verksamt bildningsmedel och är ett oundgängligt villkor för det allmänna välståndets tillväxt. Det väsentliga uti i fråga varande hänseende vore, att lastbara personer, bedragare och lättingar hindrades att stryka kring landet under föregifvandet att idka handel; med afseende åter å svårigheten att kontrollera beskaffenheten af de varor, som af gårdfarihandlande kringbjudas, borde öfver hufvud alla varor ämnade till förtäring för menniskor äfvensom medicinalier undantagas från antalet af dem, med hvilka gårdfarihandel finge bedrifvas. Enligt Snellmans öfvertygelse bevisade det fåfänga, ehuru stränga förföljandet af kringvandrande arkangeliter, och det skydd, desse af allmogen åtnjuta, att gårdfarihandeln är ett behof; äfvensom det syntes vara säkert, att sagde stränghetsåtgärder kunnat undvikas, om i fråga varande handel varit landets invånare lagligen medgifven.

På dessa skäl föreslog han följande lydelse för sista stycket i denna paragraf: »eller annan ort antagne».

»Kringförandet af handelsvaror till varubyte eller försäljning från gård till gård på landet vare endast sådane personer tillåtet, som äro för ändamålet försedde med förpassning af guvernören i det län, der de äro bosatte. Sådan förpassning eger guvernör på vederbörande magistrats eller kronofogdes tillstyrkan utfärda för

välfrejdad person för ett år i sender, med fästadt afseende derå, att sökanden vid anhållan om förpassningens förnyande företer tillförlitliga bevis öfver godt uppförande på de orter, han för sin handels bedrifvande besökt. Likväl vare det ingen tillåtet att till byte eller försäljning kringföra varor, ämnade till förtäring för menniskor eller de i elfte paragrafen under mom. 3 och 4 uppräknade artiklar *), börande detta förbud intagas i förpassning till gårdfarihandel.»

Till § 31. Snellman förordade vid slutet af denna paragraf efterföljande tillägg:

»Biträde, som af sin husbonde sysselsättes med annat arbete än det, som yrket tillhör, vare berättigad att, efter derom skedd anmälan hos vederbörande polismyndighet, från sin tjenst skiljas. Lag samma vare, om husbonde icke skyddar lärling mot misshandel af å verkstaden anställde gesäller och andra arbetare.

Minderårigt biträde må till arbete icke hållas tidigare än kl 6 förmiddagen och senare än kl. 8 eftermiddagen; och vare mot denna bestämning stridande aftal ogiltigt.» — — —

Från plena år 1867.

Plenum den 4 Februari 1867. Beträffande det antagna förslaget till proposition angående förändring af grunden för beräknande af den afgift, som under benämning: *tolagsafgift* för alla tullbara varor i landets stapelstäder uppbäres, yttrade Snellman sin, med majoritetens beslut ej sammanfallande åsigt sålunda:

Såsom i den historiska ingressen till förslaget genom åberopande af tidigare regeringshandlingar visas, har bestämmandet af tolagens belopp alltid tillhört regeringen. Endast under den så kallade frihetstiden togo ständerne dermed som med de flesta regeringsärenden befattning. I äldre tid bestämdes genom sagde hand-

*) Läkemedel, gifter, brännvin, krut, tändstickor med fosfor m. m.

lingar den procent af varuvärdet, till hvilken tolagen skulle utgå, än högre än lägre. I en senare tid skedde här mindre ändringar, hvaremot varuvärdet, då äfven tullen efter värdet utgick, fixerades genom tulltaxorna. Tolagen vill säga tillägg till tullsatsen, en ökad tullafgift, och en tid uppbar äfven staten sin tolag, såsom städerna sin. Tolagsafgiften utgår också endast af tullbara varor. Det är derför lika principenligt, att den, som bestämmer tullsatsen, äfven bestämmer beloppet af tolagen, som det är historiskt, att detta bestämmande tillkommit regeringen efter 1772, då ständernes befattning med tullagstiftningen upphörde.

Också grunden för detta bestämmande utgör derför icke någon privilegiifråga. Likasom regeringen lagt helt andra förhållanden än varuvärdet till grund för tullagstiftningen i öfrigt, måste den kunna tillämpa dessa nya åsigter äfven på tolagsafgiftens bestämmande. Detta kan inses äfven deraf, att, då styrelsen eger pröfva och ändra de af städernas magistrater föreslagna varuvärdena, dessa kunna så modifieras, att afgiften i hvarje händelse kommer att uppgå till viss procent af tullsatsen, och alltså varuvärdets bibehållande såsom grund för bestämmandet blir för afgiftens belopp fullkomligt likgiltigt.

Väl ansåg Snellman för sin undersåtliga pligt att i en hemställan till H. K. Maj:t om proposition till ständerne i underdånighet uttala, hvilken rätt ständerne vid afgörandet tillkommer. Men i denna fråga förefinnes härtill äfven det särskilda skäl, att, om densamma skulle såsom privilegiifråga behandlas och göras beroende af alla fyra ståndens samstämmande beslut, man med erfarenheten till ledare måste befara, att frågan icke skulle komma till någon lösning.

Att frågan öfver hufvud öfverlemnas till ständernes lagenliga behandling, ville han dock icke motsätta sig, emedan han hoppades, att densamma icke skulle af ständerne såsom en privilegiifråga behandlas, och emedan, om så skulle ske, ständerne icke ensidigt egde att häröfver afgöra. Men hvad de speciela bestämningarna i förslaget angår, egde i hans tanke ständerne öfver dem endast yttra sin mening såsom i alla andra den ekonomiska lagstiftningen rörande frågor, öfver hvilka H. K. Maj:t behagar inhemta deras ytt-

rande; och vore en sådan behandling från ständernes sida äfven af sakens natur föreskrifven, emedan eljes hvarje af erfarenheten påkallad framtida ändring i tolagstaxan för den ena eller andra staden skulle erfordra en proposition till ständerne. Och fann han, enär således, enligt hans tanke, nytt förslag i ämnet ej behöfde uppgöras, någon särskild åtgärd i ärendet af ekonomie departementet icke påkallas, utan ändring af förslaget i antydt hänseende böra af föredraganden verkställas, och ärendet derefter senatens plenum åter föredragas.

*

Plenum den 11 Februari 1867. Beträffande förslaget till förordning angående *städernas styrelse och förvaltning* anmärkte Snellman:

att han för sin del fann det i fråga varande nya förslaget vara fullkomligt gagnlöst, emedan de särskilda kretsarne af stadsinvånare, som skatta för skilda ändamål, utan någon ny lag kunde vårda sina angelägenheter genom representanter, såsom borgerskapet i alla städer det gör genom stadens äldste och till ex. församlingen i Helsingfors genom delegerade vid kyrkostämma. Intet hindrade gårdsegare att äfven vidtaga en sådan anordning. Men det är just denna splittring, som genom en förändrad kommunalordning bör aflägsnas. Att förordna, huru sagde särskilda kretsar skola representeras, votera m. m., vore ett fullkomligt onödigt reglementerande.

Likaså kunde drätselkammare utan särskild författning derom inrättas i alla städer, der sådant är behof och önskan, såsom till ex. nyligen skett i Åbo.

Uppgiften deremot är och bör vara: 1:o att likställa kommunens skattskyldiga medlemmar i rättigheter och skyldigheter; 2:o att åstadkomma en gemensam kommunalförvaltning; 3:o att, der så behöfligt är, inrätta en kommunal representation. En lagstiftning för detta ändamål har en för riktig erkänd grundsats att genomföra. Det nu gjorda förslaget deremot är principlöst. Att detsamma icke skall af ständerne antagas, synes man kunna vara öfvertygad. Att

åter åt dem öfverlemna ett lagförslag, angående hvilket man hyser en sådan öfvertygelse, kan icke vara annat än förkastligt.

Ehuru äfven kommitténs afgifna förslag lider af anmärkta brist att icke hafva genomfört ofvan åberopade grundsatser, har detsamma dock framför det nu förelagda det stora företräde att med formelt ringa ändring kunna rättas till öfverensstämmelse med desamma.

Underdånigst ville Snellman derför föreslå, att H. K. Maj:t behagade till ständerne aflåta proposition i öfverensstämmelse med kommitténs förslag, dock med följande ändringar deri:

§ 6 senare momentet:

Är någon sådan tillhörighet ensamt det burskapsegande borgerskapet eller annan viss borgareklass förbehållen, må afkomsten deraf vid erläggandet af kommunalskatt tillgodoräknas klassens medlemmar *pro rata* efter hvars och ens skatteören.

§ 7 tilläges i slutet:

särskildt förbehållna — då med utöfning af sådan rättighet förenade kostnader skola af borgerskapet bestridas.

§ 8 sista momentet:

Ser likväl i lag — — — erlägga vissa utskylder eller fullgöra särskilda besvär, skola de till klassen hörande medlemmar *pro rata* efter hvars och ens skatteören erlägga förhöjning å kommunalskatten, motsvarande medeltalet för 10 år af sådan utskyld eller af den särskilda tungans uppskattade penningevärde, sagde 10 år räknade till och med året näst före det, då denna förordning till efterrättelse antages.

Genom dessa ändringar skulle en gemensam förvaltning för alla kommunens ärenden möjliggöras. Äfven likställighet i rättigheter och skyldigheter kommunens medlemmar emellan komme att ega rum, emedan de undantag, som i paragraferna 6 och 8 föreslås, endast utgöra en ersättning till den ena eller andra klassen för sådana i lag grundade fördelar, hvilka med den nya kommunalordningen komme att upphöra.

Tillägget till paragraf 7, som afser borgerskapets representationsrätt vid landtdag och kostnaden för ombud vid densamma, rörer icke kommunalordningen.

I afseende å stadgandene i paragraf 8 förtjenar den största uppmärksamhet, att för närvarande fast egendom i städerna betungas med ständigt växande utskylder, hvilket principlösa beskattningssätt efter hand måste leda derhän, att inga invånare kunna i landets städer bygga och bo. Genom antagandet af tillägget i denna paragraf skulle denna fastighetsskatt icke blott fixeras vid dess närvarande totalbelopp, utan dess tyngd på de enskilda gårdarne förminskas efter hand som nya tomter bebyggas. Sistnämnda förhållande skulle inträda äfven med afseende å öfriga besvär, som åligga särskilda klasser. Då deremot genom denna förminskning i den särskilda tungan den enskildes behållna inkomst komme att stiga, skulle i följd af den ordinarie taxeringen de skilda klassernes bidrag till kommunen efter hand utjämnas.

De föreslagne ändringarne torde icke innebära någon rubbning i borgareståndets privilegier. Dock synes det böra blifva öfverlemnadt åt hvarje stads invånare att afgöra, om och när de önska för sig antaga den nya kommunalordningen, samt stadgande i denna syftning böra inflyta i förordningen jämte bestämningen af den tidpunkt, från och med hvilken densamma må till efterrättelse antagas.

*

Vid plenum den 18 Mars 1867 uppläste Snellman ett af honom uppgjordt förslag till proposition angående *jernverkens i landet befriande från erläggande af tionde och hammarskattsjern.*)* Anledningen dertill framgår ur Snellmans efterföljande yttrande, strax efter det protokollet för senatens plenum den 11 i samma månad blifvit till justering uppläst. Snellman gaf nämligen tillkänna:

---

*) Se referatet längre fram af Snellmans yttrande vid ekonomie departementets plenum den 28 November 1866.

att han, som vid senatens berörda sammanträde deltagit i behandlingen af den då förehafda frågan om uppgörande af förslag till landtdagsproposition angående masugnarnes och stångjernsverkens i Finland befriande från erläggande af tionde och hammarskattsjern, med frångående af det förslag till proposition i ämnet, för hvars godkännande han då röstat, nu mera uti ett särskildt förslag sammanfattat de af honom rörande denna fråga uti ekonomie departementet afgifna och i det till senatens allmänna plenum aflåtna protokollsutdrag intagna vota med tillägg af en framställning om nu gällande lagstadganden angående eganderätten till malmstreck och grufvor, och ville hos H. K. Maj:t i djupaste underdånighet hemställa, att H. K. Maj:t måtte nådigst låta afgifva proposition till ständerne i detta förslags syftning.

Nämnda propositionsförslag, som af Snellman härvid upplästes, var så lydande:

Underdånigt förslag till nådig proposition till Finlands ständer angående jernverkens i landet befriande från erläggande af tionde och hammarskattsjern.

Uti underdånig petition har ett antal jernverksegare framställt, hurusom, medan öfriga fabriker i landet i skydd af manufakturprivilegierna äro från skatt befriade, denna förmån icke tillgodokommer landets jernverk, hvilka äro beskattade såväl vid tackjernets som stångjernets frambringande, och derför hos H. K. Maj:t underdånigst anhållit, att jernhandteringen måtte för framtiden befrias från erläggande af den produktionsskatt, som under namn af tionde- och hammarskattsjern från masugnarne och stångjernsverken utgår, hvarigenom sagde handtering blefve likställd med öfriga industriela inrättningar i landet, en likställighet, hvaraf jernverken vore så mycket mera förtjente, som de åtminstone delvis förädlade ett inhemskt råmaterial och med ett icke ringa värdebelopp deltoge i landets export, åberopande petitionärerne derjämte särskilda förhållanden, som för närvarande försvårade jernverkens ställning och gjorde den i fråga varande beskattningen för dem betungande. Hans Kejs. Maj:t har i nåder låtit denna

underdåniga petition Sig föredragas jämte ekonomie departementets i Dess Senat för Finland med anledning deraf afgifna underdåniga yttrande i ämnet; och har H. K. Maj:t, med fästadt nådigt afseende på de af petitionärerna omförmälda skäl samt, hvad i öfrigt i frågan upplyst blifvit, i nåder velat till landets nu församlade ständers pröfning och grundlagsenliga behandling öfverlemna förslag till i fråga varande skatters aflyftande.

Från äldsta tid utgjorde eganderätten till alla malmstreck i landet ett kronans regale. Såsom sådant betraktas densamma ännu i Kongl. Ordningen för bergsmän i jernbergslagen af den 6 Juli 1649 och i åtskilliga senare författningar i ämnet. Men genom plakatet den 27 Augusti 1723 afsade sig kronan denna sin rätt, och eganderätten till upptäckta malmstreck tillförsäkrades jordegaren, likväl sålunda, att, om någon annan på hans mark upptäckte ett sådant, och upptäckaren ville bedrifva grufvan, denne skulle ega $^1/_4$ del deri och jordegaren $^3/_4$ delar. Regale skulle deremot hädanefter icke förstås annorlunda, än att, om de närmast berättigade fördolde ett malmstreck eller icke ville bearbeta detsamma, regeringen kunde öfverlemna bearbetningen, på det att malmen icke skulle ligga obegagnad, åt någon annan dertill hugad. Genom senare författningar reglerades ytterligare förhållandet emellan jordegare och upptäckare sålunda, att hvardera skulle ega halfparten i grufvan. Förhållandet härutinnan är särskildt för Finland ordnadt genom H. K. Maj:ts nådiga stadga angående inmutning af malmer m. m. den 25 Maj 1857, genom hvilken författning jordegareandelen i grufvor på kronans mark tillägges inmutaren samt på kronohemman och boställen åboen eller innehafvaren, och förbehålles kronan endast rätt till inlösen af inmutningar å ädlare metaller. Sjömalms tägt är likaså inmutaren medgifven, dock med förbehåll af strandegarens och enskild egares till vattnet lagliga rätt.

Den skatt, som från jernverken utgår, har sin upprinnelse i anförda förhållanden. Den utgjorde en ersättning till kronan för malmstreckens begagnande och har fortfarit, äfven sedan kronan afsade sig eganderätten till desamma. För sjelfva grufbrytningen erlägges dock nu mera icke någon skatt, hvaremot sådan betalas för jernproduktion äfven af utländskt material, så att en stor del

af jernverken, som tager malm och tackjern från Sverige, skattar lika med de verk, som begagna endast inhemsk malm. Denna skatt erlägges på grund af särskilda i ämnet utkomna författningar nu mera till följande belopp:

a) tiondejern från masugnarne, med 1 rub. 44 kop. eller 5 mark 76 penni för hvarje dygn, som blåsning eger rum, med undantag af frihetsdygnen, eller med ringare belopp, enligt hvad derom vid verkställda skattläggningar i särskilda fall bestämts; och

b) hammarskattsjern från

1:o stångjernshammare med 4 $1/2$ skeppund bergsvigt för hvarje gammal härd, som är privilegierad före år 1804, och med dubbla beloppet för härd uti derefter anlagdt verk, samt med 1 % af tillverkningen, allt årligen, för de till Franche-comté smide förbytta tysksmideshärdar;

2:o blästerverk, som innehafva hamrar af mer än 5 lispunds vigt, med 1 % af årliga tillverkningen, samt

3:o valsverk likaledes med 1 procent af tillverkningsbeloppet för året.

Enligt hvad upplyst blifvit, faller skatten på det af inhemsk malm tillverkade stångjernet med 1 $1/4$ till 2 procent af dess tillverkningsvärde. Då nu jernverksegaren icke alltid kan göra sig för denna skatt ersatt å den exporterade varans pris, men deremot lättare är i stånd hvälfva densamma på den inhemska konsumenten, fördyras härigenom det i landet förbrukade jernet med ett högre procenttal af tillverkningsvärdet. Och då för drifvandet af snart sagdt all annan industri jern och jernvaror äro mer eller mindre behöfliga, berörer alltså den i fråga varande skattens aflyftande medelbart landets industriela intressen i allmänhet, så mycket mera, som den skyddstull, jernverken ännu delvis åtnjuta, dergenom blefve för desamma i mindre grad behöflig.

Emedan i synnerhet stångjernstillverkningen på senare tid betydligt tilltagit, har äfven skattens totalbelopp varit i stigande. Detsamma har under de tio åren 1856—1865 i medeltal utgjort ungefär 32,000 mark för år och särskildt åren 1861—1865 upp-

gått i medeltal till nära 40,000 mark. Å ena sidan har det väl visat sig, att statsverket förmått bestrida stora, till lindrande af nöden i landet påkallade, utomordentliga utgifter, och det kan derför motses, att bortfallandet af den i fråga varande statsinkomsten icke skall blifva kännbar, i synnerhet som inverkan af skattens aflyftande på landets industri efter hand bör bereda statsverket någon ersättning på andra, indirekta skattetitlar. Men då å andra sidan flera för landets bästa önskvärda åtgärder hittills blifvit tillbakaställda för den tvingande nödvändigheten af nyssnämnda extraordinära utgifter, och då redan i närmaste framtid statsverkets tillgångar komma att för sådane åtgärder tagas i anspråk, har H. K. Maj:t aktat nödigt, att aflyftandet må ske efter hand och derför i nåder velat föreslå:

»att ofvananförda under namn af tionde- och hammarskattsjern utgående skatter skola erläggas för innevarande år 1867 med trefjerdedelar, för 1868 med hälften och för 1869 med en fjerdedel af det för hvarje särskildt verk stadgade belopp, hvarefter jernverken från år 1870 skola vara från utgörande af i fråga varande skatter helt och hållet befriade.»

Såsom skäl för denna underdåniga hemställan framhöll Snellman, att, enligt hans uppfattning, en proposition till ständerne borde såsom allmännyttig förorda den åtgärd, H. K. Maj:t genom densamma föreslår. Likaså borde i hans tanke propositionen innehålla någon framställning af skälen, hvarför skatten skall aflyftas endast efter hand; hvarjämte han ansåg nu gällande lagstiftning i ämnet böra hos ständerne åberopas.

*

Den 17 April 1867. I anledning af domkapitlets i Borgå underdåniga skrifvelse af den 16 Januari 1867 med handlingar, rörande väckt fråga om *delning af Helsingfors stads evangeliskt-lutherska svenska och finska församlingar*, yttrade Snellman vid omröstning i ämnet:

att han, med afseende derå, att folkmängden i Helsingfors församling redan uppgår till 23,000 personer och fortfarande är i

stark tillväxt, ansåg en delning af denna församling vara af högsta behof påkallad till vinnande af fullständigare själavård och tillvägabringande af en bättre religionsundervisning i synnerhet för de barn, hvilkas föräldrar äro endast finska språket mäktiga; och emedan en delning i två territorial-församlingar, ehuru till grunden riktig, utom mångfaldiga svårigheter i följd af ständiga flyttningar, skulle medföra betydligt ökade kostnader genom nödvändigheten att anställa och aflöna ett större antal prester, då hvardera församlingen komme att utgöras af både svenska och finska talande medlemmar, ville han såsom den för närvarande enda möjliga utvägen att uppnå det vigtiga ändamålet, med afseende å flertalets af församlingens medlemmar vid de i ärendet hållna kyrkostämmorna uttalade åsigt, bifalla till församlingens delning efter språken; hvarför senatorn fann godt förordna:

1:o. Helsingfors stads svenska och finska församling skall, efter utgången af de framlidne kyrkoherden doktor E. A. Crohns' sterbhus beviljade nådår, fördelas i två skilda församlingar, en svensk och en finsk, med hvar sin kyrkoherde och sitt skilda presterskap; egande församlingen, vid utlysande allmän kyrkostämma, i tillförordnade publike ombuds öfvervaro, närmare öfverlägga och besluta angående tiden och sättet för delningens genomförande, hvarefter och sedan omfånget och persontalet af hvardera församlingen blifvit bestämde, nya kyrkoböcker öfver de skilda församlingarnes medlemmar och, på grund deraf, nödiga vallängder skola upprättas.

2:o. De nuvarande kapellanstjensterna indragas efter hand som de blifva lediga, hvarå anställas: i den svenska församlingen en kyrkoherde och tre komministrar, samt i den finska en kyrkoherde och en komminister. Dessa prestmän, hvilka i händelse ytterligare delning eller annan reglering af församlingarne framdeles kommer att ske, äro skyldige att underkasta sig de förändrade tjensteåligganden, som deraf blifva en följd, erhålla i lön: hvardera kyrkoherden 400 tunnor och en hvar af komministrarne 150 tunnor spannmål, hälften råg och hälften korn, att utgå på förut vanligt sätt i penningar efter årets medelmarkegångspris; hvarjämte de ega för enskilda förrättningar uppbära sportler efter

fastställd taxa. Dessutom upplåtas såsom boställsgårdar, under enahanda villkor i afseende å dessas vidmakthållande, som härförinnan genom särskildta kyrkostämmobeslut blifvit bestämda, åt kyrkoherden i svenska församlingen det nuvarande pastorsbolet och åt kyrkoherden i finska församlingen| den nuvarande kapellansgården, så snart nuvarande innehafvaren deraf, förste kappellanen Grahn, hvilken för ålder och sjuklighet redan en längre tid haft substitut, antingen afgått från tjensten eller eljes afstått sin besittningsrätt till gården; åliggande det församlingarne gemensamt att i denna gård genom tillbyggnad anskaffa nödiga kanslirum, samt, intill dess den nye kyrkoherden kommit i besittning af den sålunda iordningställda boställsgården, till honom erlägga i hyresmedel 1,600 mark om året.

Såsom bidrag till prestaflöningen kommer tillsvidare att af statsmedlen utbetalas det förut beviljade årliga anslaget af 144 tunnor spannmål.

3:o. Kyrkoherdetjensterna, hvilka hänföras till första klassen, besättas i den ordning, som om imperiala kyrkoherdelägenheter är stadgadt, men samtliga komministertjensterna på sätt om nuvarande enahanda tjenster är förordnadt, sålunda att vederbörande församling eger välja komminister bland alla kompetente sökande, som sig till tjensten anmält och behöriga prof aflagt.

4:o. De bägge kyrkoherdetjensterna anslås lediga liktidigt. De två nuvarande och i tjensteutöfning stadde presterna, andre kapellanen Snellman och andre komministern Sihvonen, lemnas fritt att välja, i hvilkendera af de två nya församlingarne de skola såsom komministrar anställas. Skulle de bägge önska till den finska församlingen öfvergå, och kan vänlig öfverenskommelse dem emellan härutinan icke träffas, eger domkapitlet att härom förordna; önska de bägge tillhöra den svenska församlingen, anställas de såsom komministrar; och kommer af denna option äfvensom deraf, huruvida innehafvaren af första kapellanstjensten, vice pastorn Grahn, vill emot honom af församlingen erbjuden lifstidspension från tjensten afgå, att bero, om den svenska eller den finska församlingen får välja komminister, då den efter aflidne komministern Sælan nu lediga tjensten skall besättas, äfvensom, huruvida, i fall

Grahn vid tjensten qvarstår, hans substitut må förordnas att i den ena eller den andra församlingen tillsvidare tjenstgöra.

5:o. Gemensamma för begge församlingarne böra blifva tillsvidare: kyrkorna och begrafningsplatsen med deras egendom och tillhörigheter, äfvensom af församlingarne gemensamt bekostas underhållet af prestgårdarna, fattigvården och aflöningen af såväl presterskapet som öfrige för församlingarne gemensamme tjenstemän och betjente, nämligen: två klockare, två orgelnister, en kyrkosyssloman, en sekreterare, samt behöflige kyrkovaktmästare, klockringare och dödgräfvare; och böra samtlige desse tjenstemän och betjente, med undantag af orgelnisterne, ega fullständig kännedom af såväl svenska som finska språket.

6:o). Den sålunda för församlingarne gemensamma ekonomin handhafves och öfvervakas såsom hittills af en gemensam förvaltningskommitté, som väljes vid samma kyrkostämma och har att ställa sig till efterrättelse vederbörligen fastställd instruktion.

7:o). Frågor, som höra till kyrkostämma och angå bägge församlingarne, afhandlas i gemensam stämma, dervid ordförandeskapet handhafves af kyrkoherdarne i tur hvart annat år, sålunda att kyrkoherden i svenska församlingen första året dermed vidtager och att vid inträffande förfall för den, som för året bör föra ordet, den andre kyrkoherden såsom sjelfskrifven ordförande träder i hans ställe. Hvardera församlingens enskilde angelägenheter behandlas deremot i särskild stämma under ordförandeskap af dess egen kyrkoherde; kommande rösträttigheten vid såväl de gemensamma som särskilda kyrkostämmorna att utöfvas efter nu gällande grunder, eller ock efter sådana, som vid vederbörande kyrkostämma antagas och vinna stadfästelse. I direktionen för församlingarnes gemensamma fattigvård skola bägge kyrkoherdarne vara ständige ledamöter.

8:o). Gudstjensterna i de för bägge församlingarne gemensamma kyrkorna hållas i förut stadgad ordning, till dess annan öfverenskommelse härom vid gemensam kyrkostämma möjligen varder träffad och vinner behörigt godkännande, tillkommande det domkapitlet att i öfrigt bestämma och öfvervaka ordnandet af presterskapets tjenstgöring i de bägge församlingarne beträffande

pastoralvård, predikoturer och andra kyrkliga förrättningar med mera, som kan blifva en följd af det nya förhållandet församlingarne emellan.

(Snellmans förslag omfattades icke af majoriteten i senaten).

*

Senatens pleni-protokoll voro från sommaren 1867 långt framåt, såsom äfven ofta var fallet under några föregående år, till stor del upptagna af redogörelser och diskussioner rörande *spannmålsuppköp, penningelån* och *undsättningsåtgärder* i anledning af missväxterna, i hvilka alla frågor Snellman nitiskt tog del och dikterade besluten. Vackert yttrade han den 7 Oktober 1867 vid omröstning om begående af *en allmän bönedag i anledning af missväxten,* att han röstade derför, så mycket hellre som han hade den öfvertygelsen, att en särskild bönedag skulle lända landets befolkning till mycken tröst i dess nöd.

*

Plenum den 21 Oktober 1867. Då senaten anbefalldes utlåta sig, rörande ständernes svar på propositionen angående *styrelsen och förvaltningen af Finlands bank* afgaf Snellman följande skriftligen affattade yttrande:

Banken är enligt gällande reglemente ålagd hålla $^{7}/_{15}$ valuta mot utelöpande sedlar.

Utgifves ända till sista sedeln, måste vid uppstående större behof af remisser till utlandet för hvarje mark uttagen valuta ytterligare 1 $^{1}/_{7}$ mark sedlar indragas på utgifna lån.

Men hålles, såsom sig bör, en tillräcklig reserv af ledig valuta, inträder nödvändigheten att minska utlåningen jämförelsevis sällan.

Allmän regel för bankförvaltning är dock att, när valutan minskas, indraga på utlåningen. I andra länder, der diskonträntan är fri, sker det genom att höja denna ränta. Finlands bank har icke denna utväg, utan måste vägra utlåning. Detta förstorar den tryckning, som åtgärden förorsakar.

Ständerne föreslå, att sexton millioner sedlar skola få utgifvas utan motsvarande valuta. Men då i sedelutgifningen skola inberäknas äfven depositionsskuld och outtagna kreditiv-andelar, kan sedelbeloppet, förutsatt att depositioner mottagas, blifva vida mindre än sexton millioner.

Nyss anförda beräkningssätt är oriktigt, emedan på uppsägning ställda depositioner alltid måste motsvaras af lån på kort tid. Endast depositionsskuld *à vista* eller på kort uppsägning, 8 à 14 dagar, kan och må ställas i jämnbredd med sedelskuld.

All sedelutgifning och depositionsskuld utöfver sexton millioner skall enligt ständernes förslag motsvaras af full valuta.

Äfven vid detta förslag är dock en reserv af ledig valuta hufvudsak. Ty om större belopp valuta uttages, måste eljes bankförvaltningen vara betänkt på att minska utelöpande sedelstock i större proportion än valutan minskas, det vill säga: att indraga utlåningar för att icke komma derhän, att mot sexton millioner sedel- och depositionsskuld icke finnes en enda mark valuta. Ty redan långt härförinnan måste en allmän panique uppstå, som leder till uppsägning af depositioner och sedlarnes inströmmande.

Indragning på utlåningen blir så mycket nödvändigare, som ständerne tillika föreslå, att banken alltid skall hålla åtta millioner mark i metallisk valuta. Finlands banks hela valutaförråd har hållit sig vid tolf à tretton millioner. Redan en minskning af två till tre millioner måste alltså föranleda bankförvaltningen att tillgripa anförda enda utväg att minska den utelöpande sedelstocken.

Vid en svår kris såsom i följd af inträffad missväxt, då tjugu millioner och derutöfver utgå ur landet till inköp af säd, kan Finlands bank icke utan understöd tillhandahålla den erforderliga valutan — det följda systemet må vara hvilket som helst. Har dock förvaltningen hållit en betydlig reserv, såsom nu är händelsen, kan utvecklingen länge fortgå utan annan kännbar tryckning än den, att cirkulationsmedlet i landet förminskas. Banken kan nu utgifva ända till åtta millioner valuta, förrän minskning i utlåningen blir nödvändig. Men den utelöpande sedelstocken är då reducerad till ungefär tolf millioner mark.

Det af ständerne föreslagna systemet har likväl fördelen att under vanliga förhållanden tillåta bankförvaltningen hålla en mindre reserv, utan att vid en inträffad ökad valuta-uttagning behöfva minska utlåningen. Men denna lättnad måste derjämte ingifva bankförvaltningen en säkerhet, som synes mindre önskvärd, i synnerhet nu, då denna förvaltning komme att delvis öfvergå i nya händer.

Som också allmänheten icke förmår bedöma arten och syftningen af sagde lättnad, utan kommer att bedöma reformen ur endast den synpunkt, att banken får utgifva sedlar mot mindre säkerhet än för närvarande, måste jag anse reformens genomförande vara för bankens kredit vådlig vid en tidpunkt, då dess förmåga att uppfylla sina förbindelser är satt på det hårdaste prof.

Jag förenar mig derför i den af senatorn Palmén gjorda underdåniga hemställan.

I öfrigt utbeder jag mig att få upprepa den anmärkning, att indragandet af primitiva fonden icke kan komma att öka bankens valuta — såsom ständerne fortfarande det förmenat. Men då fondens indragning allaredan är af H. Maj:t i nåder godkänd, är sagde misstag utan inflytande.

*

Från plena år 1868

är rörande Snellmans utlåtande ingenting af särskildt intresse att här anföra. Redan den 16 April 1868 beviljade H. K. Maj:t honom tjenstledighet för enskilda angelägenheter från den 20 i samma månad. Den 18 April tog han för sista gången del i senatens plenum, och den 15 Juli 1868 undfick han på begäran nådigt afsked, efter att jämnt fem år hafva innehaft domsäte i senaten.

———

Från ekonomie departementets plena

från den 17 Juli 1863 (till den 18 April 1868).

Från plena år 1863.

J. V. Snellman intog den *17 Juli 1863* sitt säte i ekonomie departementet (som under oktrojen utgjordes af vice ordföranden i kejserliga senaten, friherre Nordenstam, samt ledamöterna senatorerne Edelheim, Trapp, V. Furuhjelm, Cronstedt, Gripenberg, Knut Furuhjelm, A. Born och Nordenheim). Vid sagde plenum föredrogs *direktionens för Finlands hypoteksförenings skrifvelse* till senaten rörande föreningens påtänkta upptagande af ett större lån (se bandet IX, sidorna 437—438), dervid anhölls, att styrelsen måtte åtaga sig garantin för ordentlig betalning af utfästa räntor och amortering af lånet.

Såsom yngste ledamot tillkom det Snellman, som, ehuru åtnjutande semester under ofvannämnde och följande månad, till plenum inkallats, att till först uttala sig och yttrade han dervid:

att, då H. K. Maj:t, enligt statssekretariatets för Finland senaten meddelade sekreta skrifvelse för den $^{8}/_{20}$ Augusti 1862, med gillande och godkännande af senatens den 15 förutgångne April gjorda

underdåniga framställning, att för afhjelpandet af den närvarande brydsamma penningeställningen i landet, som tryckte icke blott statsverket, utan ock den enskilde. genom lag måtte förklaras, det metalliskt mynt af faststäldt skrot och korn vore den enda lagliga värdemätaren i Finland, täcktes derjämte nådigst förordna, att, innan lagbud i antydt syfte må utfärdas, senaten egde vidtaga de åtgärder, hvilka senaten ansåge nödige för upprätthållandet af gångbarheten utaf statsverkets utelöpande, vid uppvisandet inlösbara obligationer samt för försättande af ett emot den dagliga rörelsen svarande belopp metalliskt mynt i cirkulation inom landet, ville han, som för sin underdåniga del ansåg frågan om förklarandet af nämnde mynt såsom enda lagliga värdemätare i landet ega så väsentligt inflytande på bestämmandet af den utaf hypoteksföreningen i förestående måtto begärda garanti, att densamma derförinnan icke borde medgifvas, för utredandet af de närmare omständigheter, hvarpå myntreformens slutliga genomförande berodde, hafva direktionen för Finlands bank anbefaldt att hos senaten, så fort sig göra låter, anmäla, om och till hvad belopp banken för närvarande egde erforderliga tillgångar för genomförandet af i fråga satta myntreform eller i saknad deraf, om banken, enligt hypoteksföreningens förslag, komme att öfvertaga de genom föreningens utländska lån inflytande valutor, till huru stort belopp dessa borde uppgå, för att banken må kunna möta den silfverutvexling, som vid en sådan reform vore att motse; hvarhos Snellman ansåg nödigt inhemta direktorns för myntverket yttrande i ämnet.

Snellmans förslag vann majoritet för sig i senaten. — Sedan från direktionen för Finlands bank äfvensom från myntverkets direktor inkommit äskade utlåtande i ämnet, och upplyst blifvit, att banken behöfde en silfverförstärkning af omkring 1,500,000 rubel, upptogs frågan om hypoteksföreningens lån ånyo vid ekonomie departementets plenum *den 23 Juli 1863*, och utlät sig Snellman vid omröstningen:

att hos honom i öfvervägande kommit, hurusom å ena sidan hypoteksföreningen icke utan äfventyr för sitt bestånd kunde upptaga eller

erhålla något utländskt lån, förrän, i enlighet med H. K. Maj:ts nådiga förordning för den $^{8}/_{20}$ Augusti 1862, metalliskt mynt blifvit förklaradt för enda lagliga värdemätare i landet samt härigenom pappersmyntets fasta värde och vexelkursens stadga garanterats, hvaremot å andra sidan, på sätt upplyst blifvit, finska banken för närvarande icke egde det belopp valuta i förhållande till dess utgifna sedlar, att densamma, om åberopade nådiga förordnande sattes i verkställighet, kunde möta den motsedda silfverutvexlingen, jämte det icke heller statsverket hade någon utväg att utan nytt lån förse banken med den härför nödiga valuta till belopp, enligt bankdirektionens förberörde utlåtande, af sex millioner mark, men att, i händelse H. K. Maj:t täcktes bifalla till det af hypoteksföreningen väckta och af senaten på bankdirektionens framställning den 28 sistvikne Maj hos H. K. Maj:t förordade förslag, att hypoteksföreningen finge i banken deponera högst tolf millioner mark af de utländska valutor, föreningen kunde få genom i fråga komna lån uppbära, banken skulle dymedels erhålla den för silfverutvexlingen vid myntreformens genomförande nödig ansedda förstärkning i metalliskt mynt, så att i följd af nämnde transaktion intet hinder komme att i detta hänseende möta verkställigheten af förordnandet om myntförändringen.

Och tillkännagaf Snellman härvid, att, enligt af honom särskildt inhemtad utredning, utaf de för statsverkets räkning utgifna obligationer på ett hundra, trehundra och niohundra rubel med fyra procents ränta på ränta ett belopp af 1,126,691 rubel allaredan vore ur rörelsen indraget, samt enligt derom den 20 sistl. Januari af senaten utfärdad kungörelse den 1 nästinstundande Augusti 1,060,720 rubel och den 1 derpå följande September hela återstoden deraf, uppgående till endast 350,000 rubel komma att inlösas, samt att i amortissementsfonden hitintills redan indragits de för Saima-kanals och jernvägsarbeten i landet utfärdade obligationer med tre och tre femtedels procents ränta till ett värde af 487,000 rubel, så att deraf nu mera funnes utelöpande obligationer för endast ungefär 613,000 rubel, hvilkas indragning, i anseende till dessa obligationers begärlighet och lämplighet för cirkulationen, icke heller för myntreformens genomförande erfordrades, men likväl utan svårighet kunde

verkställas, i den mån statsverkets för spannmåls uppköp, med anledning af sistlidet års missväxt gifna förskott till detsamma återbetalas, hvilken återbetalning vid ingången af nästinstundande November månad kunde anses vara i det närmaste till fullo verkställd.

Med afseende härå och då jämväl finska bankens på silfverrubel utstälda sedlar sedan den 1 sistlidne Juni blifvit och fortfarande blifva emot de nya marksedlarne invexlade, hvarigenom de förra dragits och dagligen allt mera dragas ur rörelsen, samt myntverkets anläggning redan så långt framskridit, att, enligt hvad direktorns ofvan bemälda meddelande innehölle, utprägling af marksilfver och skiljemynt äfven kunde vidtaga i nästkommande November månad, kunde Snellman, så vida de i första punkten af åberopade nådiga förordnande för den $^{8}/_{20}$ Augusti 1862 föreskrifna villkor och förberedande åtgärder för myntreformens slutliga genomförande blifvit i förstnämnda måtto fullgjorde, icke tveka att hos H. K. Maj:t i underdånighet anhålla, det ville H. K. Maj:t med afseende å hypoteksföreningens i fråga varande ansökning samt föreningens säkerställande för framtiden, nådigst förklara, att, så snart hypoteksföreningen, enligt sitt erbjudande och på de villkor, senaten föreslagit, i Finlands bank deponerat 8 millioner mark i goda utländska valutor, det metalliska myntet får påbjudas vara den enda lagliga värdemätaren i landet, samt derhos tillåta, att denna förklaring må meddelas hypoteksföreningens direktion och de enligt föreningens beslut direktionen till biträde utsedde fem rådgifvande kommitterade, på det att direktionen, i förlitande till denna nådiga försäkran, må kunna vidtaga för det tilltänkta utländska lånets erhållande nödige åtgärder.

Emedan likväl icke nödigt vore, att banken för silfverutvexlingen öppnades omedelbart, efter det densamma af hypoteksföreningen emottagit den för ändamålet erforderliga valutan af 8 millioner mark, utan härmed kunde, efter hvad omständigheterna och i synnerhet den utländska kursens ståndpunkt föranledde, uppskjutas en kortare eller längre tid, öfverlemnade Snellman till H. K. Maj:ts höga afgörande, huruvida den i andra punkten af H. K. Maj:ts ofvanberörda nådiga förordnande förutsatta kommunikation i ärendet med finansministern i kejsaredömet må med anledning af förevarande

underdåniga framställning ske, eller om dermed, enligt det nådiga förordnandets lydelse, borde uppskjutas, till dess senaten blefve i tillfälle att föreslå en bestämd tidpunkt för metalliska myntets förklarande att vara det enda obligatoriska betalningsmedlet i landet.

Till detta underdåniga förslag trodde Snellman sig ega så mycket större anledning, som icke blott erhållandet af i fråga varande lån vore under närvarande omständigheter för landets jordbrukare af högsta nöd påkalladt, utan äfven myntreformen, som på anfördt sätt derigenom möjliggjordes, i synnerhet vid denna tidpunkt vore för hela landet af den utomordentligaste vigt, emedan det genom denna åtgärd skulle ställas i säkerhet mot de oberäkneliga förluster, som under möjliga eventualiteter kunde ådragas detsamma i följd af sedelmyntets närvarande osäkra värde.

Men då vid låne-negociationer af det slag, hvarpå hypoteksföreningen är betänkt, den bankir, med hvilken affären uppgöres, endast villkorligt förbinder sig att leverera hela lånebeloppet, och det i följd häraf kunde inträffa, att hypoteksföreningen erhölle blott en mindre del af det kontraherade lånet och derför icke kunde ställa det för myntreformens verkställande erforderliga beloppet af 8 millioner mark till finska bankens disposition, ville Snellman, så vida gagneligt vore, att hypoteksföreningens bemödanden af styrelsen på allt sätt understödjas och jämväl billigt, att densamma icke åhvälfves några af myntväsendets närvarande osäkerhet härrörande förluster, hos H. K. Maj:t i underdånighet hemställa, det banken må tillåtas att årligen mot sina sedlar lemna hypoteksföreningen *al pari* ett så stort belopp silfver, som motsvarar den annuitet, föreningen bör för det erhållna utländska lånet erlägga.

Hvad slutligen anginge den af hypoteksföreningen begärda garantin från statens sida för lånevillkorens behöriga fullgörande, ansåg Snellman en sådan garanti öfver hufvud icke medföra någon risk för statsverket, emedan hypoteksföreningens delegare vore med sina intecknade egendomar solidariskt ansvarige för alla föreningens ingångna förbindelser. Endast i det fall, att hypoteksföreningen komme att, i följd af myntreformens uteblifvande och sedelmyntets fallande, utbetala en högre annuitet för sitt lån, kunde densamma för tillfället blifva oförmögen härtill, och statsverket nödgas gå i

förskott för utbetalningen. Men då en dylik garanti vore en proprieborgen lika med egen skuld, och det kunde anses såsom en konseqvens af ständernes grundlagsenliga sjelfbeskattningsrätt, att regeringen icke utan ständernes bifall må sätta statsverket i någon skuldförbindelse, om icke trängande nöd vore förhanden, ville Snellman underdånigst tillstyrka, att H. K. Maj:t måtte hänskjuta denna del af frågan till den snart sammanträdande landtdagens pröfning.

I Snellmans ofvan anförda yttrande instämde majoriteten af de i afgörandet af frågan deltagande ledamöterna af senaten.

*

Vid plenum den 7 Oktober 1863 föredrogs en af *direktionen för nya teaterhusbolaget* till H. K. Maj:t ställd skrift med anhållan om ett *statslån* i och för iståndsättande af det kort förut af eld härjade teaterhuset i Helsingfors. Snellmans andragande i ärendet egde följande lydelse:

Teaterhusbolaget har åtnjutit ett lån ur amortissementsfonden på 30,000 rubel silfver och ett annat af statsmedel på 25,000 rubel.

Under förutsättning, att ett blifvande bolag, som inlöser teaterhus-ruinerne, åtager sig att sätta huset i stånd och inreda detsamma för dramatiska representationer, vågar jag underdånigst tillstyrka, att af statsmedel må åt detsamma mot nöjaktig säkerhet gifvas ett lån till nyss anfördt belopp af 25,000 rubel eller 100,000 mark, bolaget obetaget att förskaffa sig ytterligare lån ur amortissementsfonden, endast att, i händelse till säkerhet för statslånet inteckning i teaterhuset kommer att erbjudas, detta icke må på förhand vara graveradt med högre summa än 30,000 rubel eller 120,000 mark.

I öfrigt får jag med afseende derpå, att bolaget under byggnadstiden icke kan hafva någon inkomst af egendomen till H. Maj:ts höga afgörande hemställa, huruvida icke statslånet kunde beviljas räntefritt på fem år, efter hvilken tid ränta borde derå erläggas

med fyra procent samt återbetalningen af kapitalet ske från och med det elfte året i tio års tid med 10,000 mark årligen.

Men då ansökningen synes förutsätta, att ett ytterligare statsbidrag utöfver sagda lån skulle för husets iståndsättande vara erforderligt, anser jag för pligt att något sådant tillskott icke förorda.

Det nuvarande bolaget har allaredan af statsmedel erhållit en gåfva af 15,000 rubel silfver, som nu uppgått i rök, så vidt jag förmår bedöma, i följd af mindre omtänksam förvaltning, underlåtenhet att assurera egendomen och otillräckliga försigtighetsmått mot eldfara.

En ytterligare enahanda gåfva skulle säkert mötas af de skattdragandes klander. Dessutom är i följd af de stora extraordinära utgifter, statsverket fått vidkännas, dess ställning för närvarande icke sådan, att tiotusental mark kunna bortskänkas. Tvärtom måste, i synnerhet så länge frågan om krig och fred är oafgjord, och då man bör taga i beräkning, att nära hälften af statsinkomsterna kan genom en blokad och hindrad import bortfalla, månget vida gagneligare företag än teaterhusbyggnaden af brist på säkra tillgångar till en obestämd framtid uppskjutas. I en tid, då frågan är att finna medel för lindrande af den nöd, missväxterne medfört för allmogen i landets nordliga delar, måste det också synas mindre lämpligt att använda de ringa tillgångarne till uppförandet af ett teaterhus.

Jag förbiser härvid icke, att det under gifna förhållanden kan anses tillhöra statsbehofven att bidraga till underhållandet af en nationalteater. Men detta gäller då en inhemsk scen, icke de murar, som inhysa densamma. Nu har bolaget icke ens förbundit sig att underhålla en scen. De understöd, detsamma förklarar vara behöfliga, afse endast och allenast byggnadens uppförande och inredande. Men äfven när underhållandet af en inhemsk scen kan komma i fråga, måste jag anse det för rättast, att afgörandet deröfver, huruvida en sådan för landet är ett behof, och till hvilken del densamma bör genom allmänna medel uppehållas, måtte af H. Maj:t öfverlemnas åt landets ständer, åt hvilka i följd af H. Maj:ts nådiga löften statsbudgetens uppgörande måste komma att inom få år öfverlåtas.

Helsingfors stad eger äfven för närvarande ett teaterhus, hvars salong torde vara vida beqvämare och prydligare än de, i hvilka på sin tid den dramatiska konstens största mästerverk trädt i dagen. Behöfver hufvudstaden ett teaterhus till, och det har ansetts behöfligt, emedan beklagligen ruinen af ett sådant förefinnes, så bör detsamma kunna bringas till stånd med mindre kostnad, än bolagets pluralitet antager. Också har en lika insigtsfull som praktisk ledamot i bolagets direktion, enligt hvad bolagsstämmo-protokollet upplyser, förklarat, att huset kunde byggas, om bolaget blott får åtnjuta de hittillsvarande lånen med 55,000 rubel eller 220,000 mark.

Att det för underhållet af ett musikaliskt kapell beviljade anslaget af 12,000 mark måtte fortfarande få utgå, får jag med afseende derpå, att tillvaron af ett sådant kapell i hufvudstaden väsentligen inverkar på tonkonstens utöfning i hela landet och särskildt vid läroverken, underdånigst tillstyrka.

*

Från plenum den 12 December 1863. Fråga, väckt om *förbättrande af kronolänsmännens löner* gaf Snellman anledning att afgifva följande, af majoriteten omfattade utlåtande:

De inkomster, kronolänsmännen öfver hufvud hafva, äro otillräckliga för deras nödtorftiga bergning, och som i synnerhet deras ordinarie lön är så ytterst knapp, måste följden af detta förhållande vara ett, allmän missbelåtenhet väckande, bemödande att på allmogens bekostnad öka de extra inkomsterna, hvarför också klagan försports såväl från länsmännens egen som från allmogens sida.

Då det vore af stor vigt, att detta förhållande upphörde, och att kronolänsmännen, hvilka stå i så nära beröring med landets invånare, och efter hvilkas beteende i tjensten allmogen så lätt bedömmer styrelsens öfver hufvud anda och verksamhet, i afseende å sin utkomst blefve försatta i en oberoende ställning, önskade Snellman gerna att för dem föreslå sådan löneförhöjning, att detta ändamål kunde snart vinnas; men som i följd af dessa tjenstemäns stora antal härtill skulle erfordras ett för närvarande för statsverket allt för betungande anslag, ansåg han löneförhöjningen böra ske efter

hand och ville derför underdånigst hemställa, huruvida icke samtlige kronolänsmännen i landet kunde en hvar tilläggas till en början i löneförhöjning 200 mark samt senaten nådigst bemyndigas att med afseende å statsverkets tillgångar under loppet af nästkommande år bestämma tiden, hvarifrån den föreslagna löneförhöjningen finge utbetalas, och borde senaten tillika utbedja sig nåden att få framgent till H. Maj:t inkomma med framställning angående ytterligare förbättring i sagde tjenstemäns lönevillkor.

Från plena år 1864.

Från plenum den 21 Januari 1864. Efter det »*Åbo Underrättelser*» innehållit särskilda artiklar, i synnerhet rörande Polen, hvilka voro hållna i fientlig anda mot landets regering och i förnärmande ton för kejsardömet, hade generalguvernören i skrifvelse af den 11 i sagde månad hemställt, huruvida ej tillräckliga skäl förekomma för senaten att på någon viss tid förbjuda tidningens utgifvande med åtvarning derjämte, att, i fall af ytterligare lagstridigt förfarande från redaktionens sida, privilegierna å tidningen skulle förklaras helt och hållet förverkade. Vid omröstningen i ärendet afgaf Snellman följande utlåtande:

De yttranden i »Åbo Underrättelser» n:o 1 för innevarande år, som i hans exc. generalguvernörens skrifvelse utmärkas, äro brottsliga både såsom ett otillständigt offentligt bedömande af H. M. Kejsarens regering och såsom förolämpande för det ryska folket och derigenom äfven komprometterande Finlands intressen.

Att likväl återtaga privilegierna till tidningens utgifvande vore i min tanke oriktigt. Jag lemnar derhän, att jag icke kan i princip gilla en sådan åtgärd, om hvilken det äfven i närvarande fall vore osäkert, huru vida den kan träffa författaren, ehuru den skulle beröfva utgifvarne deras välfångna egendom. Men jag anser, att då H. Maj:t genom en presslags framläggande för ständerne

förklarat sin nådiga vilja att upphäfva censur och indragningsmakt och att öfverlemna pressförseelsers bestraffande endast åt lag och laga domstol, det icke vore med dessa H. Maj:ts upphöjda afsigter förenligt, att senaten i samma stund skulle i H. Maj:ts höga namn tillämpa indragningsmakten.

Icke heller finner jag senaten genom lag och författning berättigad att blott på någon kortare tid suspendera tidningens utgifvande.

Jag tror derför någon annan åtgärd i förevarande fall ej vara riktig, än att den skyldige författaren till artikeln ställes under åtal inför laga domstol, och föreslår, att senaten må i svarsbref till generalguvernören hemställa, huruvida icke hans exc. kan finna lämpligt anbefalla prokuratorn i k. senaten att låta sådant åtal anställa.

(I Snellmans votum instämde majoriteten af de röstande).

*

Från plenum den 17 Februari 1864. Landbönder på särskilda frälse-egendomar i Kronoborgs socken hade anhållit att, sedan inlösen af dessa (kaptenen P. Kotschubej och hans hustru tillhörande) gods för finska statsverkets räkning skett, till landbönderne måtte öfverlåtas de af en hvar innehafvande lägenheter med full egande rätt, mot förbindelse af dem att, jämte utskylder till kronan och kommunen, för hvarje hel arvio-rubels skatt med 224 mark om året i 28 års tid till statsverket återgälda i fråga varande köpeskilling. Då ärendet kom till omröstning, afgaf Snellman följande utlåtande, som i hufvudsak blef öfverensstämmande med senatens beslut. Han yttrade:

att, emedan inlösen af i fråga varande lägenheter i väsentlig mån är beroende af samtlige landböndernes beredvillighet att åtaga sig de skyldigheter och åligganden, som deraf blifva en nödvändig följd, ty aktade han nödigt att, innan vidare i saken tillgöres, deröfver höra bemälde bönder och ville förty hafva ett ombud från

styrelsens sida, som han förbehöll sig att framdeles få utse, beordradt att å, i sådant afseende med åboerne å berörde lägenheter fordersammast utlysande, allmänna stämmor för bemälda åboer framställa ändamålet med det föreslagna köpet och tillika förelägga dem följande villkor, nämligen:

1:o. De nuvarande frälsebönderne skola, sedan köp om i fråga varande lägenheter med kaptenen Kotschubej afslutats, så snart finska kronan derå erhållit lagfart och fasta, genast undfå skattebref med full egande rätt till deras innehafvande lägenheter, utan omgång af skatteköp och andra kostnader än de för sjelfva skattebrefven.

2:o. Frälsebönderne böra betala för deras innehafvande lägenheter till kronan 224 mark för hvarje hel arvio-rubels skatt, som å berörde lägenheter sig belöper; kommande uppbörden häraf att verkställas i sammanhang med den öfriga kronouppbörden för året.

3:o. Denna betalning fortfar i 28 år, på hvilket sätt landbönderne anses hafva till kronan återbetalt det kapital, hvarmed kronan gått i förskott för godsets inlösen.

4:o. De kronoutskylder, bönderne hitintills erlagt utgå i 28 år på samma sätt och enligt samma grunder som från öfriga frälselägenheter inom länet.

5:o. På afgifterna till kommunen kommer denna handel icke att inverka.

6:o. Efter förloppet af 28 år skola från lägenheterna utgöras vanliga skattehemmans utskylder.

7:o. De landbönder, hvilka om lägenheterna ingått skriftliga kontrakter på längre eller kortare tid, få tillgodonjuta den dem genom kontrakterna tillförsäkrade arrendetid, derest de af denna rätt vilje sig begagna, men i sådant fall förlora de förmånen att sjelfva få inlösa sina lägenheter, hvilka då af kronan försäljas åt andra med villkor likväl af arrenderättens bibehållande intill arrendetidens utgång; hvaremot de, om de afsäga sig kontrakterna och utbyta desamma mot skattebrefven, sjelfva genast erhålla eganderätt till sina hemman.

8:o. Hemmanen kunna af de innehafvare, som undfå skattebref, försäljas efter behag, emedan jorden häftar för löseskillingen till kronan.

9:o. Den, som försummar sin årliga inbetalning till kronan, äfventyrar, att lägenheten på auktion försäljes för kronans räkning, likasom för andra kronorester.

10:o. Lägenheterna skola ställa soldat eller i stället derför erlägga vakansafgift till kronan enligt gällande allmänna författningar; hvaremot de landbönderne i sådant afseende härförinnan ålagde förpligtelser till frälse-egaren komma att upphöra.

11:o. De förenämnda nio byar tillhörande egomassa kommer att i laga ordning storskiftas, då hvarje hemman tilldelas den egovidd, hvartill detsamma lagligen kan vara berättigadt, hvarefter lägenheterna skattläggas enligt de för Wiborgs län gällande grunder, men intill dess sådant skett, häfdas dessa hemman såsom härförinnan.

Skulle landbönderne önska sig längre besinningstid för afgifvande af bestämdt svar uti i fråga varande ämne, borde sådant dem af krono-ombudet medgifvas; men i händelse de åter genast skulle förklara sig l elåtne att på ofvannämnde villkor förvärfva sig eganderätt till sina nu innehafvande lägenheter, egde ombudet uttryckligen tillsäga dem, att frågan om köpets afslutande på intet sätt ännu är afgjord, utan kommer att bero på H. K. Maj:ts egen nådiga pröfning och bestämmande, hvaremot förbindelsen att, i händelse H. Maj:t härtill bifaller, underkasta sig för.stående villkor och förbehåll bör från landböndernes sida vara oåterkalleligen afgifven, för hvilket ändamål ombudet ålåge att deröfver affordra dem skriftlig försäkran, hvilken skall af dem en hvar undertecknas och af ombudet till riktigheten bestyrkas; hvarjämte ombudet egde nämnde försäkran och stämmoprotokollet tillika med eget underdånigt yttrande i ämnet äfvensom uppgift å vederbörande lägenheters sammanlagda rätta värde fordersammast till senaten insända.

*

Från plenum den 6 Maj 1864. Under debatt förekom frågan om inrättande af den *normalskola i Helsingfors*, som jämlikt nådiga kungörelsen af den 30 Januari 1862 borde i Helsingfors åvägabringas. Snellman förklarade vid omröst-

ningen i ärendet sig icke kunna förorda förslagets antagande i dess helhet, hufvudsakligen med afseende på de dryga kostnader, dess genomförande påkallade, hvilka kostnader han ansåg kunna utan hinder för skolans ändamålsenliga verksamhet betydligt nedsättas, men äfven med hänsyn till den föreslagna organisationen, hvilken Snellman, i synnerhet hvad anginge den förordade, i hans tanke utan tillräckliga skäl med normalskolan förbundna förberedande skolan, för sin del icke kunde godkänna; dock som på andra sidan nödigt syntes, att verkställigheten af denna för skolväsendet i landet så högeligen önskvärda och nyttiga inrättning icke längre uppsköts intill dess, efter vunnen större erfarenhet och mognare öfvervägande, ett efter landets behof och förhållanden afpassadt, definitivt förslag kunde till H. K. Maj:ts godkännande anmälas, trodde Snellman sig böra i underdånighet hemställa om vidtagande af särskilda provisoriska åtgärder i detta hänseende, hvilka han uppräknade. (Skolans öppnande den 1 September 1864 med två klasser och en förberedande klass; utnämnande af tre öfverlärare och vidtagande af åtgärder i och för läroverkets förseende med eget hus; indragning efter hand af då varande högre elementarskolan o. s. v.)

Snellman vann majoritet för denna sin ofvanför i korthet refererade åsigt i frågan.

*

Från plenum den 25 Maj 1864. Ryska hydrografiska sällskapet hade framställt en begäran, att finska kronan måtte öfvertaga den af sällskapet hittills underhållna *sjöräddningsanstalten på Hogland,* hvilken anhållan Snellman varmt förordade, vinnande vid omröstningen pluralitet för sin åsigt.

Från plena år 1865.

Vid plenum den 20 Januari 1865 förordade Snellman ett vid omröstningen äfven antaget förslag att inrätta *stipendier* för medellösa ynglingar, som med godkända förstudier och håg för *tekniken* önska vid högre polytekniska läroanstalter i kejsaredömet eller på utrikes ort fullkomna sina teoretiska studier.

*

Från plenum den 25 Oktober 1865. I anledning af väckt förslag om medgifvande af *tullfrihet för skeppsbyggnadsmaterialer* afgaf Snellman följande skriftliga utlåtande:

Det är visserligen att beklaga, om ett lands tullagstiftning är så beskaffad, att förhållandena tvinga att göra undantags-medgifvanden från densamma.

Af denna beskaffenhet äro i vårt land förnämligast stadgandena rörande jerntullen, i hvilka derför redan långt före detta flerahanda leuterationer blifvit särskilda industrigrenar förunnade.

Bland dessa har skeppsbyggeriet allt sedan 1853 åtnjutit vissa, men, tyvärr, vacklande medgifvanden. Skälet till dessa borde i min tanke hafva varit, att produktionen i ett land aldrig bör beskattas, och att skeppsfarten såsom representerande ett kapital af ungefär 40 millioner mark näst jordbruket utgör landets vigtigaste industri.

Fråga är derför icke om denna industris behof af uppmuntran. Såsom all annan industri kan densamma icke uppmuntras genom annat än genom utbredande af insigter, genom tillgång på kapital och genom frihet från inskränkande stadganden. Men frågan är nu icke denna, utan endast den anförda, huruvida skeppsbyggeriet skall genom fortsatt beskattning hämmas eller icke. För min del anser jag det förra strida mot en sund statshushållning.

Det vigtigaste tillgörande i denna fråga vore visserligen en total reform i jerntullen; och jag har förut haft äran anmäla, att

förslag till en ny taxa å finansexpeditionen är under arbete. Men äfven jernindustrin är i landet betydande såsom deltagande i dess export med ett värde af ungefär 4 millioner mark. Och hvad värre är, denna industri har genom en onaturlig skyddstull och en i sammanhang dermed vunnen tullfri import till kejsardömet blifvit framdrifven. Då den äfven saknar tillräckligt råmaterial inom landet, är dess ställning i följd häraf så osäker, att, så snart den antingen genom nedsättning af importtullen på utländskt jern i kejsaredömet eller af annan anledning förlorar sin företrädesrätt derstädes, densamma måste till stor del gå under. Detta förhållande gör den största varsamhet vid en reform af jerntullen i vårt land nödvändig; och man måste för att vidtaga en sådan på förhand ega visshet derom, att den icke må hafva till följd upphörandet af tullfriheten för det finska jernet i kejsaredömet.

Dessutom huru förkastlig ur statsekonomisk synpunkt än en inkomstkälla för statsverket må vara, är sjelfva inkomsten en reel sak, som med reformen går förlorad. Och inkomsten å jerntullen är jämförelsevis ganska betydlig. Man kan väl, om reformen stöder sig på riktiga principer, vara öfvertygad, att inkomsten under tidernas lopp skall på en eller annan väg ersättas. Men reformen måste då ske i en tidpunkt, vid hvilken statsverket kan umbära en så betydlig inkomst och vänta på framtiden. En sådan tidpunkt är icke den närvarande, då i följd af missväxter och minskad konsumtion tulluppbörden inom två år nedgått med mera än en och en half million mark.

Skulle terminen för den skeppsbyggeriet förunnade tullfrihet å vissa artiklar icke med detta år tilländagått, hade skäl funnits att i närvarande stund icke upptaga denna fråga. Men då så är, anser jag det nödvändigt, att styrelsen, om äfven med någon uppoffring för statsverket, bevisar sig härvid vara ledd af grundsatser, hvilka uthärda en förnuftig pröfning. Genom att inskränka den förut medgifna tullfriheten skulle dessa grundsatser förnekas; genom att utsträcka densamma bevisas konseqvens och på samma gång iakttages en klok finansförvaltnings föreskrifter, då de tullfria artiklarnes antal endast efter hand ökas. Dessutom ingå bland de

föreslagna artiklarne äfven andra än jernvaror, i afseende å hvilka alltså ofvannämnda betänklighet icke kommer i fråga.

Jag får derför för min del, hufvudsakligen vidhållande finansexpeditionens i ämnet afgifna förslag, underdånigst hos H. K. Maj:t hemställa, att till en början under två års tid frihet från importtull må medgifvas alla landets till sådan handel berättigade invånare för följande artiklar, hvilka härförinnan fått under vissa villkor af skeppsredare tullfritt importeras, nämligen för:

ankarkettingar med tillbehör och finare kettingar till taklage; skepps- och varp-ankare; metallbult; galvaniseradt tågvirke af jern, pumpspel med alla tillbehör; roderrattar; tackjerns klys; bussningar och skifgattsjern; block och blockskifvor af jern;

samt derutöfver för: förhydningsspik af münz och yellowmetall; förhydningsplåt af zink och zinkspik; galvaniserad spik och bult; kompasser med tillbehör; log-glas; patentlod; patentglas; rund pockenholtz.

Denna allmänna tullfrihet motiveras deraf, att densamma må komma äfven landtmannafartyg till godo, hvilkas byggare, med undantag af allmogen på Åland, hittills varit från densamma uteslutne, medan det dock för skeppsfarten är af högsta vigt, att äfven skeppsbyggeriet på landet må åtnjuta all frihet. Ty i följd af de i stad byggda fartygens dyrhet, användas dessa förnämligast till utländsk fraktfart, och för exporten af trävaror begagnas mer och mer sämre utländska fartyg, medan denna export kunde och borde öfvertagas af de inhemska landtmannafartygen.

De till tullfrihet föreslagne nya artiklarne frambringas och förfärdigas icke inom landet.

De hafva också dels alls ingen, dels en ganska inskränkt användbarhet utom för fartygsbehof. Rederierna åter hafva hittills sett sig tvungne att låta med metall förhyda sina fartyg i utlandet, hvarför nödigt är, att förhydningsämnena må kunna tullfritt införas, så mycket mer som genom anläggning af en torrdocka i Helsingfors och en större patentslip i Åbo äfven förhydningsarbetet kommer att främjas och lättas. Exempelvis må härvid nämnas, att för närvarande zinkplåt drager en tullafgift af 6 %, så kallad zinkspik af 52 % af varans inköpspris.

Deremot får jag lika underdånigst hemställa, att följande skeppsbyggnadsmaterialier måtte få tullfritt införas under samma villkor som hittills, nämligen på derom skedd skriftlig anhållan hos tulldirektionen jämte meddelad uppgift på det tillämnade fartygets längd öfver stäf, bredd, höjd och beräknade lästetal, hvarefter det belopp, tulldirektionen efter pröfning till tullfri införsel medgifvit, finge af tullkammare utlemnas mot företedt bevis, att kölen till ett fartyg af de uppgifna dimensionerna blifvit sträckt, nämligen:

kopparbult; tackjernspumpar med rör och pumpgods samt blyrör till stäfpumpar; spygatt af bly och koppar; kabyser; samt derutöfver följande nya artiklar: grofsmidda jernknän och spelaxlar; grofsmidda roderjern af jern och messing; kopparspik; hvilka artiklar äro af den art, att de delvis såsom material, delvis i färdigt skick kunna begagnas för annat ändamål än fartygsbyggnad. Och vågar jag underdånigst föreslå, att denna tullfrihet måtte medgifvas icke blott såsom hittills skeppsredare i städerne, utan äfven utsträckas till skeppsbyggare på landet, sålunda att ofvannämnda intyg till tullkammare, som för stadsfartyg bör utfärdas af magistrat, finge för landtmannafartyg utfärdas af kronobetjente, och torde H. K. Maj:t, om denna underdåniga hemställan bifalles, nådigst tillåta senaten meddela de närmare föreskrifter, som kunna pröfvas nödiga för att afvärja missbruk af den medgifna tullfriheten.

Särskild uppmärksamhet förtjenar härvid artikeln kopparbult och kopparspik. Det är nämligen nu mera ovanligt att i andra nationers marin finna zinkförhydda fartyg, utan begagnas till förhydning allmännast koppar eller messing. Här i landet har man deremot ganska allmänt begagnat jernbult och zinkförhydning, i synnerhet som kopparbult är belagd med tull till ungefär 40 procent af materialets värde. Önskligt vore derför äfven tullfrihet för kopparplåt, helst då den ryska plåten, ehuru eljes af så utmärkt material, till följd af sin ojämnhet anses vara till skeppsförhydning otjenlig, hvarför äfven finska fartyg blifvit kopprade i England. Men då det är att hoppas, att vid industrins stora framsteg i Ryssland äfven valsningen af kopparplåtar framdeles torde kunna ske med större omsorg, skall härigenom koppring af de finska fartygen inom landet möjliggöras. I hvarje händelse är det dock för skepps-

fartens utveckling påkalladt, att kopparbult må kunna vid fartygens byggnad begagnas, och kostnaden för densamma icke genom den nu dryga tullen förhöjas. Likaså bör det erinras, att, ehuru jernknän tillverkats inom landet, de här blifva 100 procent dyrare än dylika reqvirerade från Belgien eller England; och är äfven med afseende härå och å gagnet af, att sådane allmännare må begagnas, tullfrihet å denna artikel önskvärd.

Skulle H. K. Maj:t nådigst bifalla till detta förslag, skulle väl den från landets skeppsredares sida förda klagan öfver skeppsbyggeriets tillbakasättande till förmån för jernindustrin icke i alla delar vunnit afseende, men de skulle dock deri erhålla ett nytt bevis, att denna klagan blifvit uppmärksammad, och framför allt skulle derigenom tillkännagifvas, att styrelsen ämnar fortgå på den beträdda banan att fritaga landets produktion från densamma förut ålagd skatt, så vidt det nödvändiga skyddet för andra industrigrenar och finansernas tillstånd göra ett sådant medgifvande möjligt.

(Snellmans förslag antogs vid omröstningen.)

*

Från plenum den 15 November 1865. Sedan finansexpeditionen anbefallts uppgöra förslag till proposition angående *inlösen af donationsgodsen* i Viborgs och S:t Michels län, och ett sådant blifvit till senaten inlemnadt, afgaf Snellman ett så lydande skriftligt utlåtande:

Det af finansexpeditionen uppgjorda förslag till proposition till landets härnäst sammanträdande ständer angående inlösen af donationslägenheterna i Viborgs och S:t Michels län stöder sig, så vidt deri de i statssekretariatets bref anbefallda allmänna bestämningar äro närmare utvecklade, på följande skäl:

Emedan inlösen af i fråga varande lägenheter komme att ske efter hand, och allt eftersom öfverenskommelser i detta hänseende kunna emellan donatarierna och donationsbönderna träffas samt af styrelsen godkännas, har det varit nödigt i förslaget införa de under mom. 3 upptagna anmärkningarne. Det torde kunna antagas, att något lån för ändamålet icke kan göras annorlunda än i form

af ett amortissementslån. Lån mot uppsägbara obligationer äro nämligen allt för vådliga för att till något högre belopp kunna upptagas. Lån på fast betalningstermin förutsätter åter en kortare tid och en högre ränta, än hvad det i fråga varande ändamålet kan medgifva; och borde dessutom i sådan händelse de medel, som komme att af donationsbönderne årligen inbetalas, kunna under tiden förräntas med ränta på ränta, om löseskillingen genom ett sådant lånesätt icke skall stegras. Skulle nu ett utländskt amortissementslån upptagas, hvilket icke annorlunda kan ske än genom förmedling af något utländskt bankirhus eller bankbolag, så måste, till undvikande af ränteförlust för kronan och för att bereda nödiga medel till annuiteternas erläggande, det villkor betingas, att lånet får efter hand lyftas, huru svårt och dyrt det än kan blifva att på dessa villkor erhålla ett dylikt lån. Lättare ställer sig operationen, om lånet upptages inom landet genom direkt försäljning af låneobligationerne, emedan då ett så stort belopp i sender kan emitteras, som för hvarje gång motsvarar behofvet af medel till löseskillingens betalande. I hvartdera fallet blefve det dock nödvändigt att på förhand träffa öfverenskommelse om inlösen af flere donationsgods till en sammanlagdt större löseskilling, emedan lånet icke kan upptagas i allt för små poster.

Utgifvandet af obligationer till säljarene är i detta hänseende en lämpligare utväg. Nödigt är likväl, att härvid underdånigst erinra derom, att utgifvandet kommer att ske efter hand, på det att icke ett allt för stort kapital må på en gång undandragas landets kapital behöfvande näringar. Medan vidare å hypoteksföreningens fem procents obligationer i amortissement erlägges endast tre fjerdedels procent, och en fjerdedels procent beräknas för förvaltningskostnader, har i förslaget amortissementet upptagits till en procent, i den förutsättning att all omkostnad kommer att bestridas af statsverket eller af de af ständerne anslagna medel. En sådan fördelning af annuiteten vågar jag anse så mycket mera påkallad, som det värde, till hvilket donationsegarene skola mottaga obligationerna, hufvudsakligen kommer att bestämmas af amortissementets högre belopp och den deraf beroende kortare tiden för deras inlösande. Ty för godsegarene måste det blifva hufvudsak att inom

kortaste tid erhålla full betalning; såsom också köpare af obligationer skola lättare stå att finna, ju kortare tids vexlingar dessas inlösen är underkastad, och ju större antal af desamma i följd deraf kommer att årligen utlottas, emedan de sålunda hafva utsigt att snarare utbekomma det kapital, hvarå obligationen lyder, och att vinna skillnaden mellan densamma och inköpspriset.

I den förutsättning, att ständerne skola önska uppgift på totalbeloppet af den skuld, för hvilken de ikläda sig garanti, har detta belopp föreslagits för lånet till högst fyra millioner och för fem procents obligationerna till högst åtta millioner mark, hvilken proportion skulle göra det möjligt att liqvidera en tredjedel af löseskillingen kontant och två tredjedelar i obligationer.

Efter att hafva redogjort för expeditionens förslag, sådant det ålegat expeditionen att detsamma uppgöra, finner jag mig af min pligt manad att i djupaste underdånighet framställa de svårigheter, som enligt min öfvertygelse komma att möta de proponerade åtgärdernas verkställande.

Ehuru det föreslagna beloppet af tolf millioner mark icke ens torde motsvara, hvad som kan behöfvas för inlösen af de donationsgods, hvilka befinna sig i privatpersoners ego, är detsamma dock med afseende å Finlands ringa penningetillgångar ganska betydligt.

Ett amortissementslån inom landet har i min tanke föga utsigter för sig, i synnerhet som H. K. Maj:t härförinnan nådigst bifallit till upptagande af ett inhemskt jernvägslån på sex millioner mark.

Det torde vidare böra afses, att, då de förnämsta egarene af donationsgods äro bosatte i kejsaredömet, de upplånade medlen troligen komma att genast utgå ur landet, och detta kapital alltså att undandragas dess handel och industri. Äfven den utländska skuldens ökande har sina stora betänkligheter, då redan nu betydliga annuiteter för sådana lån utbetalas. Väl komme de till säljarene utgifna obligationerna att långsammare minska landets penningetillgångar, men äfven en årlig utbetalning å dessa af 480,000 mark är i sagde afseende ej utan betydenhet.

Härtill kommer, att ett amortissementslån icke kan upptagas utan en betydlig kapitalrabatt; och har denna på hypoteksförenin-

gens fem procents obligationer uppgått till tio à tolf, ända till femton och tjugu procent samt på dess i sistlidne December månad med firman Rotschild i Frankfurt am Main afslutade fyra och en half procents lån till tjugu procent. Till sistnämnde lån fann sig hypoteksföreningen tvungen, emedan dess fem procents obligationer icke mera kunde afsättas till något pris. Det kan derför förutses, att äfven donatarierna skola mottaga de föreslagna på trettiosex och två tredjedels års amorteringstid ställda obligationerna till ett desto lägre värde, ju större belopp af dem efter hand utgifves, emedan afsättningen af desamma skulle allt mera försvåras. Icke blott förlusten för landet å dessa operationer blir alltså betydlig, utan donationsbönderne, som måste betala ersättningen till kronan efter lånets och obligationernas nominela belopp, komme att för sina lägenheter erlägga en i antydda förhållande dyrare lösen.

På dessa skäl anser jag mig böra åt H. K. Maj:ts afgörande i djupaste underdånighet öfverlemna, huruvida icke donationsegendomarnes inlösen lämpligen kunde ske äfven genom utgifvande af obligationer, ställda på en kortare amorteringstid, men löpande med en högre annuitet än sex procent, hvarvid det kunde åt säljarenes fria val öfverlemnas att för de erhållna obligationerna deltaga i de årliga utlottningarne eller att å dem uppbära hela annuiteten.

Det har nämligen vid de köp om dylika gods, som för kronans räkning härförinnan afslutats, visat sig, att det arrende, donationsbönderne erlägga, uppgår till sju à åtta procent af den begärda köpeskillingen, och att de villigt erbjudit ända till åtta procent derå årligen. Detta förhållande har sin grund deri, att egendomarnes förvaltningskostnad uppslukar en stor del af afkastningen, och att nettoinkomsten för egaren i följd deraf blir jämförelsevis ringa. Enligt vanlig kalkyl för amortissementslån motsvarar en annuitet af åtta procent, hvaraf fem procent såsom ränta, en amorteringstid af tjugu år samt en och en fjerdedels månad. Skulle med beräkning häraf obligationer, ställda på till exempel tjugutvå år med en årlig annuitet af åtta procent, erbjudas säljarene, så vore anledning hoppas, att de skulle af dem mottagas nära nog till *pari*. En obligation på 1,000 mark à fem procents ränta och årligt amor-

tissement à en procent liqvideras på trettiosex år, åtta och tvåtredjedels månad med 2,203 mark 33 penni. En dylik obligation med åtta procents årlig inbetalning, deraf fem procents ränta, liqvideras på 22 år med endast 1,760 mark. Men innehafvaren har för densamma med ränta på ränta uppburit 4,436 mark. Sådane obligationer egna sig visserligen icke för fondbörserna. De utgöra endast säkra skuldsedlar, i hvilka penningar kunna med en, inom jämförelsevis kort tid realiserad fördel placeras. Men det kan också icke väntas, att finska obligationer, af hvilken beskaffenhet som helst, skola blifva föremål för spekulationer, i synnerhet som en fondbörs i landet saknas. Genom utgifvandet af sådane på kortare tid ställda obligationer, hvilka kunde af säljarene till *pari* eller åtminstone med blott ringa rabatt mottagas, skulle naturligtvis köpeskillingen betydligt nedsättas. Och såsom anförda exempel utvisar, komme dessutom köparenes verkliga utbetalning att blifva 30 à 40 procent mindre, än om obligationerna ställas på trettiosex och tvåtredjedels års betalningstid.

Det torde vidare kunna antagas för möjligt, att åtminstone en del af donationsbönderne skulle kunna förmås att på förhand göra besparingar för hemmanens inlösen, om dem gåfves säkerhet för dennas verkställande. I synnerhet kan man vänta detta på de orter, der allmogen drifver en lifligare handel. Skulle alltså en sådan öfverenskommelse kunna med donatarierna på förhand träffas, att de förbunde sig att inom förloppet af tre eller fem år sälja egendomen till visst öfverenskommet pris mot inbetalning af 20 eller 25 procent af löseskillingen i kontant och af återstoden i åtta procents obligationer, så skulle dessas förfallotid kunna ytterligare förkortas, och deras värde derigenom ökas. Erlades till exempel 25 procent af löseskillingen kontant och derefter åtta procent å densamma årligen, skulle denna annuitet lemna fem procent i ränta och fyra procent i amortissement å återstoden af löseskillingen, och tiden för obligationernas inlösande skulle förkortas till ungefär sjutton år och åtta månader. På sådant sätt skulle godsens inlösande göras beroende af donations-allmogens egna ansträngningar, så att företrädesvis de egendomar skulle med styrelsens biträde inlösas, hvilkas bebrukare kunde vid köpets afslutande inbetala den

största andel af köpesumman. Till understöd för de medellösare skulle då det af ständerne beviljade anslaget kunna besparas.

Emedan i hvarje fall en särskild kommission torde böra tillsättas för inlösningsverkets bedrifvande och liqvidernas handhafvande, skulle det blifva möjligt att åt densamma öfverlemna äfven förvaltningen af en sparbank, i hvilken donationsböndernes nyssnämnda besparingar kunde insättas och förräntas.

Då årliga utbetalningen å här föreslagna obligationer blefve större än den på obligationer med längre förfallotid, kunde det med afseende på landets ringa tillgångar anses blifva nödvändigt att i samma förhållande inskränka inlösningarnes belopp. Men i sjelfva verket skulle en ungefär lika stor årlig utbetalning komma att ske för obligationer, ställda på längre tid, emedan den kapitalrabatt, som på sådana måste beviljas, ökar köpeskillingen och i följd deraf totalbeloppet af den årliga utbetalningen.

Skulle H. K. Maj:t fästa något afsende på denna underdåniga framställning, får jag underdånigst föreslå, att andra punkten i den nådiga propositionen måtte erhålla följande lydelse:

2:o att styrelsen likaså må berättigas att under ständernes garanti till säljare af donationsgodsen utgifva obligationer till ett sammanlagdt belopp af åtta millioner mark nominelt, löpande med ränta à högst fem procent och med så stort årligt amortissement, som donationsböndernes årliga afbetalning å köpesumman kan medgifva, på det att obligationerna må kunna ställas på så kort återbetalningstid som möjligt och derigenom deras värde lättare uppehållas, samt köpeskillingen och totalbeloppet af utbetalningen för densamma minskas; genom hvilken lydelse det skulle blifva åt styrelsen öfverlemnadt att, så vidt omständigheterna i öfrigt det tillåta, välja den form för obligationerna, som kunde anses vara den mest fördelaktiga; och skulle sålunda utvägarne till genomförande af H. K. Maj:ts nådiga afsigter ökas.

*

Från plenum den 16 November 1865. Sedan myntreformen nu mera var genomförd, förordade i anledning häraf

Snellman *nedsättning af medelmarkegången för år 1866* med fem procent, men hans åsigt i ämnet delades icke af majoriteten.

*

Då vid *plenum den 23 November 1865* frågan om byggandet af *Riihimäki—Lahtisbanan* afgjordes, utsåg senaten till *ledare* af företaget öfverstelöjtnant Wasastjerna, hvaremot Snellman förordade generalmajor Knut Stjernvall.

*

Vid plenum den 16 December 1865 godkändes af senaten *Uno Cygnæi förslag rörande folkskoleväsendet* samt förslag till reglemente och läroplaner för ett folkskollärare- och lärarinneseminarium; mot beslutet inlemnade Snellman en skriftligen affattad reservation af följande lydelse:

I undervisningen såsom i all uppfostran är det lika vådligt som samvetslöst att göra ungdomen till föremål för experimenter med oförsökta eller ännu omtvistade teorier, utan bör i uppfostran än noggrannare än vid annan samhällsverksamhet folkens under århundraden förvärfvade erfarenhet och grundlagda sed tagas till rättesnöre.

Folkskolan är, sedan kyrkans undervisning blifvit otillräcklig i följd af både vetandets och samhällsskickets vunna utveckling, ett oafvisligt behof. Men dess förmåga till sedlig uppfostran kan icke ställas högre än undervisningens inflytande härpå öfver hufvud, hvilket förnämligast gör sig gällande genom familjens förmedling, så att den sedliga uppfostran inom denna höjes genom högre insigt och mera utveckladt förstånd och omdöme hos föräldrarne. Att vilja sätta skolan i stället för familjen eller i den efterhärma familjelifvet är ett förvändt sträfvande; ty det hufvudsakligaste för framgång häri, familjekärleken, brister i skolan och kan i anseende till sin natur icke af några medel ersättas.

Allt internat har häri sin pröfvosten och dom. Det är också såsom princip öfvergifvet i afseende å den högre undervisningen,

väl ännu omtvistadt i afseende å folkskolan, ehuru af flertalet pedagoger fördömdt, och skall säkert äfven der utmönstras.

Ledd af denna öfvertygelse kan jag icke med min röst understödja förslaget, så vidt det afser internatssystemets antagande för folkskollärareseminarier, normalskolor vid desamma och folkskolor öfver hufvud, utan får jag underdånigst hemställa, att alla hithörande stadgandens giltighet må inskränkas till det föreslagna och redan provisoriskt bestående institutet i Jyväskylä.

Då jag vidare finner, att för förenandet af det manliga och det qvinnliga seminariet i en läroanstalt utom k. senatens endast ett enda votum talat, nämligen öfverinspektorns för folkskolorna, medan den nedsatta kommitténs ledamöter och seminariets lärare enhälligt förkastat denna förening, och äfven alla de, som i detta land offentligen i ämnet yttrat sig, så vidt jag känner, anslutit sig till samma åsigt, samt då öfverinspektorns mening icke heller har något understöd af utländska pedagoger, måste jag i anförda enhällighet finna en tillräcklig grund för sistsagde menings förkastande, äfven om jag icke, såsom fallet är, stödd på egen insigt, skulle ogilla densamma; och vågar jag underdånigst fästa H. K. Maj:ts nådiga uppmärksamhet på seminariilärarenes afgifna, i detta hänseende väl grundade betänkande. Äfven härvid är det principen, som är förkastlig. Ty att genom lärarinnornas och de qvinnliga elevernas närvaro vilja vid anstalten efterhärma familjelifvet och der införa ett eget, konstladt sällskapslif, det är detta, som gör företaget förkastligt, i förra hänseendet af samma skäl, som gälla mot internatet öfver hufvud, i det senare emedan den afsedda sällskapsbildningen blir en tvungen form, främmande för den allmänna seden öfver hufvud och för de förhållanden, i hvilka de blifvande folkskollärarene och lärarinnorna skola inträda, hvarför sagde konstgjorda samlif äfven måste förfalla till ett odiöst tråk för alla dem, som tvingas att deri deltaga. Att så redan skett, derom vitnar seminariilärarenes utlåtande. Vådan deraf för gröfre osedlighet i de båda könens förhållande beror mycket af anstaltens ledning och kan med tillbörlig omsorg dervid, om icke helt och hållet aflägsnas, likväl göras ganska ringa. Men också i detta hänseende bevisar den korta erfarenheten vid seminarium i Jyväskylä ännu ingenting.

Seminariistyrelsen har dessutom häri haft ett stöd deraf, att de qvinnliga eleverna nästan alla tillhöra den mera bildade samhällsklassen. Besparingen i kostnad åter i följd af föreningen är ingen, då lika lärarekrafter alltid erfordras för ett lika antal elever, och det ingalunda är nödigt, att för bibringandet af ett så elementärt vetande, som det vid dylika anstalter i fråga varande, en lärare eller lärarinna skall finnas för hvarje specielt läroämne.

Då det likväl torde vara fåfängt att yrka, att seminariet för de qvinnliga eleverna skulle från läroanstalten i Jyväskylä skiljas, och jag äfven hyser den tillförsigt, att olägenheterna af föreningen skola vara mindre, så länge anstalten ledes af en för densamma så fast ifrande direktor som öfverinspektor Cygnaeus, får jag på anförda skäl och öfvertygad, att det qvinnliga seminariets frånskiljande förr eller senare kommer att såsom nödvändigt påyrkas, sedan nuvarande öfverinspektorn frånträdt ledningen af läroanstalten, i djupaste underdånighet hemställa, att det qvinnliga seminariet måtte endast provisoriskt bibehållas i dess nuvarande förening med det manliga och alla hithörande stadganden i förordningen erhålla en dermed öfverensstämmande tydning.

Äfven har jag trott mig icke böra lemna oanmärkt den tidiga ålder, vid hvilken de qvinnliga eleverna antagas. En gift qvinna, som har att vårda barn och hushåll, kan icke fungera som skollärarinna. Vid seminarierna borde derför icke elever påkostas, som lemna detsamma i en ålder, då de antagligen genom ingående af giftermål måste afträda från en lärarinnebefattning. Det är visst vanskligt att bestämma någon ålder, som ger garanti mot en sådan eventualitet. Men den är dock mera aflägsnad, om fyllda tjugufem år göres till villkor för intagning vid det qvinnliga seminarium, och får jag underdånigst föreslå en sådan ändring i hithörande stadgande.

Vidare måste jag anse det motverka folkskoleväsendets framgång, att lärareexamen vid eller betyg från ett seminarium skall gifva företrädesrätt till lärarebefattning vid hvarje folkskola, hvilken kommer att med statsmedel understödjas.

Att genom inrättandet af seminarier afhjelpa bristen på lämpliga folkskollärare är nödigt. Men de lärare, som från seminarierna erhållas, blifva icke de bästa, man kan önska sig. De äro

bonddrängar, som under en tre års kurs fått det nödvändigaste vetande för befattningen hos sig inplantadt. Bristen i vetande och i eget omdöme i afseende å undervisningssättet skall hos dem ersättas af en inöfvad fast metod. Deras verksamhet och undervisningssätt blir en mekanik. Detta är oundvikligt. Det kan dock bära god frukt, emedan folkskolans närmaste uppgift är att meddela de första elementerna: läsa, skrifva och räkna. Men hvar och en torde medgifva, att, om en studerad person kan till lärare erhållas, en prest, en examinerad pedagog, till och med en för saken intresserad student, detta utgör en vinning för folkskolan. Sällan skall dock en sådan lärare underkasta sig tidsförlusten, mödan och kostnaden att från ett afstånd af några hundra verst resa till seminarium och der tillbringa månader — efter direktors bepröfvande — för att inlära den der använda metoden, kanske äfven de för eleverna begagnade läro- och läseböckerna.

Det finnes icke i pedagogiken någon ensamt salig görande metod. Det är tvärtom högst förderfligt, om en metod uteslutande gör sig i undervisningen gällande. Den bildade och tänkande läraren kan ur böcker lära känna hvarje ny metod och sjelf utbilda sin metod. Men den strängt inöfvade metoden är en nödhjelp för den mindre bildade, som icke heller bör eller förmår gå utöfver dess gränser. Folkskolan bör derför prisas lycklig, om den för sig kan vinna andra lärare än seminariernas elever, med mera vetande och bildning och med en annan metod än deras, endast den bär god frukt.

Det sagda gäller ehuru i mindre grad äfven om bildade fruntimmer såsom folkskollärarinnor, för hvilka jämte kunskapsbetyg en attest öfver lärarinnepraktik i någon bättre folkskola i stad borde utgöra tillräcklig qvalifikation för lärarinneplats vid en af staten understödd skola. Såväl den lokala skolstyrelsen som öfverstyrelsen står det ju öppet att pröfva och vitsorda deras lämplighet.

Det af ständerne för folkskolorna beviljade anslaget är åtminstone till vidare så tillräckligt, att medel icke komme att brista för de ur seminarierna utgångna lärarenes placerande genom tilldelande af understöd åt redan förhandenvarande folkskolor eller åt nya dylika, utan att derför andra dugliga lärare behöfva utestängas.

På dessa skäl får jag underdånigst hemställa, att det må tillåtas öfverstyrelsen att till lärare och lärarinna äfven i sådan folkskola, för hvilken bidrag af allmänna medel anslås, antaga de dugligaste, äfven om de sakna attest från seminarium, samt att lärare vid de af staten understödda folkskolorna, om de äro prester eller aflagt föreskrifna lärareprof för elementarskolorna, måtte få räkna ecklesiastika tjensteår, så vida äfven i förra händelsen medgifvandet blir gagnlöst derigenom, att seminariilärarene blifva delegare i civilstatens pensionskassa.

Äfven för folkskollärare-seminarierna är det till skada, att enligt förslaget öfvergång från lärareplatser vid desamma kan ske till elementarläroverken, men icke tvärtom.

Genom utlofvade höga aflöningar lockades ett antal unga män att anmäla sig till lärareplatserna vid det nu inrättade seminarium. Få af dem egde någon pedagogisk insigt, än färre någon pedagogisk erfarenhet, eller hade gjort sig kända genom synnerlig lärdom och intellektuel förmåga. Ett några månaders hospiterande vid utländska seminarier ansågs vara förtjenst och förberedelse nog. Det är att emotse, att ungefär samma förfarande äfven framdeles skall följas. Och äfven då en öfverstyrelse inrättas, skall den se sig i sitt val af lärare inskränkt af de nu föreslagna stadgandena, genom hvilka seminarii-lärarene föras till civilstaten, icke såsom öfriga skollärare i landet till ecklesiastikstaten, i följd hvaraf en skollärare, som öfvergår till seminarium, går förlustig sina tjensteår och förlorar sin delaktighet i ecklesiastikstatens pensionskassa. En följd häraf blir också, att en seminarii-lärare kommer att stanna på sin plats, han må sjelf anse sig eller af andra anses vara för densamma olämplig. De jämförelsevis stora löneförmåner, som nu blifvit seminarii-lärarene tillagda, torde väl i hvarje fall qvarhålla dem vid läroanstalten, då det tvärtom varit önskligt, att åtminstone en del af seminarii-lärarene haft sådan aflöning, att de funnit sig uppmanade söka ytterligare befordran vid elementarläroverket. Den stagnation i åsigter och metod, sagde förhållande kommer att medföra, måste än mera mekanisera folkskoleundervisningen.

Men då jag finner, att hela förslaget är med åberopade stadganden så införlifvadt, att ändring i dem icke står att hoppas, kan jag endast reservera mig mot förslaget i denna del.

För oändamålsenligt måste jag anse, att sökandes till läroplats vid seminarier praktiska lärareprof skall underkastas de lärares bedömande, bland hvilka den sökande vill inträda. Ty sällan skall deras bedömande afgifvas med afseende endast på profvets framgång. Likaså äro de föreslagna profåren, med åtföljande risk för sökanden att från anstalten förvisas, ett medel att utestänga män med sjelfkänsla.

Slutligen kan jag icke undertrycka en protest mot den åsigt, hvarpå hela förslaget rörande folkskolan är bygdt, att nämligen lärarebefattningarna skola blifva fasta tjenster, från hvilka innehafvarena afgå endast för att pensioneras.

Ty härigenom kommer, så vidt jag förmår inse, att bildas en hel samhällsklass af tusentals individer, hvilka icke hafva den bergning, som deras bildning och lefnadsställning i öfrigt fordrar. En folkskollärare kommer att i vårt land, der allmogens intellektuela bildning ännu är så underlägsen, stå öfver densamma, och mensklig egenkärlek för det med sig, att han sjelf kommer att hålla afståndet för än större, än det verkligen blir. Af honom kan i hvarje fall icke väntas, att han skall låta sina barn stanna i tjenstefolkets klass, den enda till hvilken hans tillgångar komma att hänvisa dem. Bemödandet att genom en annan uppfostran än den för allmogens barn vanliga bereda dem en bättre lefnadsställning kommer att föra honom och hans familj till fattigdomens gräns, och hans lif i följd häraf att blifva fullt af bekymmer och nöd.

Den enda väg att undvika denna utgång hade i min tanke varit den att ålägga hvarje seminarii-elev att såsom lärare tjenstgöra till ex. 5 år och att endast undantagsvis bibehålla honom vid tjensten en längre tid. Emedan då pensioner blifvit obehöfliga, hade lönen kunnat bestämmas högre, och lärareplatserna kommit att af aspiranterna betraktas såsom en öfvergångsbefattning, från hvilken de med en samlad besparing kunnat vända sig till något industrielt yrke. Såsom kändt besörjas lärare- och lärarinnebefattningarne vid folkskolorna i Förenta Staterna ungefär på anförda sätt. Men man anser der folkskolan för hvad den är: en anstalt, i hvilken den stora massan beredes tillfälle att inhemta vetandets elementer, icke för ett maskineri till nationens regenererande, såsom

åtskilliga tyska pedagoger det förmena, och hvilket nu här i landet skall verka genom så klena medel som de i seminarium inöfvade elever.

Från plena år 1866.

Från plenum den 11 April 1866. I anledning deraf, att åtskilliga jernverksegare inkommit till senaten med underdånig anhållan, att *utländskt tackjern* måtte få tills vidare *utan tull- och sjöfartsafgifters* erläggande till landet införas, upptogs ärendet till behandling, och framlade Snellman vid omröstningen sin åsigt i följande skriftliga yttrande:

Då tackjernet tillhör antalet af de halfförädlade industriprodukter, hvilka såsom sådane icke hafva någon användning, utan endast utgöra rååmne för ytterligare förädling, och då god tillgång och billigt pris derå är af största betydelse för utvecklingen af all industri i hvarje land, så kan endast undantagsvis skäl förefinnas att genom ålagd tull fördyra denna vigtiga artikel, der den nämligen i tillräcklig mängd och af god beskaffenhet kan vinnas inom landet, och der derför någon ringa skyddstull för det inhemska bergsbruket må anses vara påkallad.

Beklagligen äro Finlands berg icke blott fattiga på jernmalmer utan dessa äro äfven fattiga på jern och mindre välartade. Den ringa ersättning landet har af sjö- och myrmalmer förekommer i dess inre delar och har icke kunnat begagnas för de närmare kusten anlagda masugnarne, hvilka derför från äldre tider varit grundade på svensk jernmalm, som äfven i följd af dess bättre beskaffenhet varit dem nödig till uppblandning med den sämre finska malmen.

Frågan om en skyddstull å utländskt tackjern kan derför gälla endast de i fråga varande närmare kusten belägna masugnarne, icke de på sjö- och myrmalm grundade smältverken i det inre af landet, hvilka i följd af sin belägenhet samt kommunikationernas beskaffenhet äro anvisade uteslutande på de sistnämnda i verkens

närhet befintliga malmerna. Och de jernverk, som i dessa landsdelar finnas, komma äfven fortfarande att begagna det af dessa malmer tillverkade tackjern. Äfven om derstädes svenskt tackjern skulle kunna användas, vore det endast för tillverkning för vissa behof af ett bättre och dyrare jern än det, som af sjö- och myrmalmerna kan erhållas.

Då nu sökandene sjelfva ega alla de masugnar, med undantag af en enda, som finnas närmare kusten, och som begagna bergmalmer, och de förklarat sig ingen skyddstull behöfva för denna del af sin tillverkning, så förfaller härigenom det enda möjliga skälet för bibehållandet af importtull på utländskt tackjern.

Sökandenes uppgift, att jernindustrin vore högt beskattad, förtjenar väl icke något afseende såsom skäl för bifall till deras ansökning. Ty denna uppgift är icke grundad. Men om för bifall dertill något annat skäl skulle behöfvas än det allmänna, att tull på tackjern icke är rationel, i synnerhet för ett land, som derå lider brist, så utgör det det mest talande skäl, att, såsom bergstyrelsen intygat, stångjernets tillverkningskostnad genom den nuvarande importtullen å tackjern fördyras med 5 procent af dess försäljningspris.

Det kan dessutom icke förnekas, att de inträdda nya myntförhållandena till en början försvårat alla de industriidkares ställning, hvilka arbeta för exporten. Tillverkningskostnaden för de varor, som i år exporteras, är mer eller mindre förhöjd derigenom, att priset på lefnadsförnödenheterna och i följd deraf äfven arbetslegan icke ännu kunnat rätta sig efter det högre myntvärdet, emedan vid myntreformens inträdande i November sistlidet år skeppsfarten redan hade upphört, och derför den konkurrens, som både import och export måste verka, ännu icke kunnat inträda. Någon ersättning härför i den lägre kursen kunna de, hvilka begagna utländska råämnen, icke vinna, ty det är klart, att försäljningspriset på deras produktion måste rätta sig efter myntvärdet i samma förhållande som kursen. För dem, hvilka såsom jernverksegarene arbeta för export till kejsaredömet, tillkommer ännu en svårighet, nämligen den, att försäljningen måste ske på sex månaders kredit, och att de alltså, om ryska sedelmyntet under denna tid faller, lida förlust.

Dermed är äfven förenadt, att Finlands bank, just för att undvika en sådan förlust, icke diskonterar deras på köparene dragna vexlar på längre tid än tre månader, i följd hvaraf de äro tvungna att en lika lång tid behålla vexlarne på hand och derunder sakna nödigt förlagskapital. Denna svårighet kan först efter hand aflägsnas derigenom, att afnämarene i kejsaredömet ingå på att utfästa betalningen i metalliskt mynt.

På dessa anförda skäl ansåg Snellman sökandenes begäran fullkomligen förtjent af afseende. Men emedan det vore klokt, att förändringar i tulltaxan må ske småningom till undvikande både af plötslig rubbning i den i fråga varande industrin och af en större minskning i statsverkets inkomster, hvilken endast efter hand kan på annan väg ersättas, ville Snellman hos H. K. Maj:t i underdånighet hemställa om nedsättning tills vidare i importtullen å tackjern med halfva nu gällande tullsatsen eller med en mark per skeppund med fästadt afseende derpå, att sagde importtull framdeles i sammanhang med en reform af jerntullen öfver hufvud kunde ytterligare nedsättas, och skulle i fråga varande nedsättning böra komma all innevarande år skeende import af tackjern till godo, äfven om densamma verkställts, förrän författning i ämnet kan hinna utfärdas, då differensen på skedd ansökan hos tulldirektionen komme att i restitutionsväg importören tillgodoräknas.

Den antydda reformen af jerntullen öfver hufvud är i synnerhet behöflig för en del, af maskintillverkning beroende artiklar, hvilka antingen alls icke eller endast till högt pris kunna inom landet åstadkommas, och för ett antal alster af jernmanufakturer, hvilka icke äro i behof af den nu bestående höga skyddstullen. Men på det att denna höga tulls obehöflighet må af producenterne erkännas och kunna af styrelsen nedsättas med full visshet, att deras industri derigenom icke blottställes, är det nödigt, att tullen å råämnet, tackjernet, må redan derförinnan bestämmas.

Beloppet af sistnämnda tull måste också vara gifvet, förrän pröfvas kan, huru lågt skyddstullen för de manufakturerade artiklarne kan nedsättas.

Hvad angår statsverkets förlust på den föreslagna nedsättningen af importtullen å tackjern, kan densamma icke beräknas

högre än till ungefär 60,000 mark för året. Sant är väl, att under närvarande förhållanden äfven en ringare minskning i statsinkomsten är kännbar. Men å andra sidan måste tagas i betraktande, att landets produktion och export aldrig haft större behof att främjas än nu, då den har att godtgöra förlusterna af en flerårig stor spannmålsimport. Och det är billigt, att styrelsen må lyssna till producenternas i detta syfte framställda önskningar, i synnerhet då de, såsom i nu i fråga varande fall, stå i öfverensstämmelse med en längesedan och ofta uttalad allmän opinion om gagneligheten för landet af ett bifall till desamma.

Slutligen ville Snellman erinra, att det tackjern, som under senare åren blifvit till landet importeradt, icke uppgått till högre belopp än ungefär 300,000 pud årligen.

(Snellman vann icke majoritet för sitt förslag).

*

Från plenum den 11 Maj 1866. I anledning af från *forststyrelsen* till senaten insända skrifvelser och qvartalsförteckningar yppade sig olika meningar vid sagde plenum, och framställde Snellman sin, endast af senator Viktor Furuhjelm understödda åsigt i ärendet, medels följande skriftliga yttrande:

Vinsten för statsverket och landet af kronoskogarnes afskiljande och bevarande kan väl icke påräknas förrän i en aflägsnare framtid. Dock blir enligt min öfvertygelse vinningen för statsverket i all tid jämförelsevis ringa. Men landets vinst är säker, emedan sålunda nödigt skydd mot klimatet och tillgång till byggnadsvirke säkrast bibehålles.

Skulle derför kronoskogarnes vård fordra någon uppoffring af statsverkets närvarande tillgångar, är denna en pligt mot framtiden, som bör uppfyllas.

Men är uppoffringen obehöflig, emedan skogarne utan all våda för framtiden kunna lemna en afkastning, tillräcklig att betäcka kostnaden för deras vård, finner jag det uppenbart vara ett slöseri med statens medel att icke begagna sagde afkastning.

Kommer dertill, att någon del af skogen gagnlöst förfares, emedan den icke i tid begagnas, så är misshushållningen dubbel.

Men forststyrelsen försäkrar upprepadt, att virke till afsalu finnes i stort öfverflöd, som utan men för skogshushållningen kan aflåtas.

Och jag anser det icke kunna gensägas, att i en skogsmark omfattande 21,418,629 tunnland, mycket virke årligen måste förfaras, om ingen afverkning eger rum.

Nu visar det sig, att kostnaden för kronoskogarnes vård år för år stiger, medan afverkningen och afkastningen år för år minskas. Forststyrelsen utbjuder väl skog till afsalu, men den afstyrker antagandet af det pris, som för densamma erbjudes, och den blir oförsåld.

För det år, forststyrelsens afgifna berättelse omfattar, har försålts sågstock och byggnadsvirke endast en stam på 214 tunnland, beräknadt på hela skogsområdet.

Hvilka än orsakerne till detta förhållande må vara, uppenbart är, att de enskilda få pris för sitt virke, medan kronans förblir osåldt, ty den försålda sågstocken utgör en högst ringa del af hvad i landet afverkas för export, detta, ehuru de enskilda vanligen erhålla betalning i förskott, medan kronan gifvit två års kredit. Så vidt jag förmår inse, är en hufvudsaklig orsak olikheten i försäljningsvillkoren i öfrigt.

Enligt summariska räkningar för 1864 inflöt från kronans skogar 318,808 mark, det vill säga: ungefär en och en half penni per tunnland, medan forstväsendet kostade statsverket 424,242 mark. Försäljningen för 1865 uppgifves af forststyrelsen till 170,338 mark, hvaraf dock icke allt torde inflyta. Kostnaden för samma år uppgick enligt statsförslag till 448,577 mark och upptages i år till 428,249 mark, hvaremot vid oförändrade principer för försäljningen en ytterligare minskad inkomst är att motse.

På det att statsverket icke fortfarande må betungas med dessa af intet behof påkallade utgifter, anser jag åtminstone en så stor årlig försäljning af virke ur kronans skogar böra ske, att de må med inkomsten deraf betäckas. Det kan visst i fråga sättas, huruvida det icke vore med en god hushållning öfverensstämmande,

att den årliga försäljningen skulle ske i än större skala, om sådant, såsom forststyrelsen uppgifvit, utan skada för skogen låter sig göra. Ty behållningen kunde användas på ett sätt, som inom ett tiotal år skulle för landet medföra vida större fördelar, än hvad statsverket genom en lika länge uppskjuten försäljning möjligen kunde å priset vinna. Men det torde vara fåfängt att yrka på en så beskaffad hushållning, så länge forststyrelsen anser sin uppgift vara att tvinga sågegarene att för kronans skogsvirke betala mera än för de enskilda skogsegarenas. Jag får derför endast ålägga forststyrelsen att med ledning af den erfarenhet, de senare årens försäljningar gifvit, till senaten inkomma med nytt förslag till försäljningsvillkor, så beskaffade, att några anbud må kunna motses, och att till försäljning erbjuda sågstock på sådane ställen, derifrån den utan en spekulanterna afskräckande omkostnad må kunna uttagas, hvarvid den årliga qvantiteten må inskränkas till det ringa belopp, som erfordras för att med kronoskogarnes afkastning betäcka kostnader för deras vårdande.

*

Från plenum den 30 Maj 1866. Till afgörande upptogos underdåniga *ansökningsskrifter från ett större antal sågegare och exportörer* i landets städer, i hvilka skrifter de anhöllo, att icke allenast tull- och universitetsfondsafgifterna, utan ock sågningsafgiften, som vid utförseln af dylika varor uppbäras, måtte upphäfvas och densamma sålunda frigöras från de band, hvilka, enligt petitionärernas åsigter, nu sätta hinder i vägen för detta land att på de utländska afsättningsorterna konkurrera med trävaruexporten från andra länder. Snellman, som i ämnet afgaf skriftligt utlåtande, ville:

hos H. K. Maj:t underdånigst hemställa, det H. K. Maj:t täcktes nådigst besluta:

att från och med år 1867 tull på varor, som från landet utföras, skall upphöra, äfvensom att utförsel skall utan all inskränkning tillåtas af alla slags varor, likväl sålunda att H. Maj:ts nådiga

förbud mot utförsel af ryskt skiljemynt af sjuttiondeandra profvet fortfarande skall gälla till efterrättelse. Öfverlemnande Snellman åt H. Maj:ts höga afgörande, huruvida någon inskränkning i denna exportfrihet till äfventyrs må påkallas för en eller annan från kejsaredömet till Finland importerad vara.

Denna hemställan stödde Snellman hufvudsakligen derpå, att all tull på den inhemska exportvaran utgör en direkt skatt på produktionen och på densamma verkar nedtryckande. Ty derigenom beskattas icke någon redan gifven förmögenhet eller inkomst, utan endast producentens företagsamhet och arbete, emedan det icke sällan inträffar, att han producerar med lånade medel, och det beror af konjunkturen, om försäljningspriset förmår betäcka den på varans produktion använda kostnaden eller den derpå lagda skatten. Det sistnämnda gäller äfven exportörens verksamhet, då den möjliga vinsten af exporten icke alltid kan på förhand beräknas, utan tvärtom exporttullen kan komma att öka en förlust på företaget. Dessa förhållanden verka här i landet mest nedtryckande på exporten af skogsprodukter, i det de, såsom petitionärerne åberopat, icke blott försvåra konkurrensen med andra länder, utan äfven nedsätta skogens pris och arbetslegan, det förra menligt inverkande såväl på den enskildes skogshushållning som på afkomsten af kronans skogar. Öfriga med exporttull belagda varor äro jämförelsevis af mindre betydenhet, ehuru i ett så föga producerande land som Finland äfven den minsta tillökning i produktionen och exporten bör tagas i betraktande.

Endast en betänklighet möter exporttullens borttagande, nämligen det skyldiga afseendet på statsverkets behof af denna inkomst, och skulle, om petitionerna icke mellankommit, Snellman för sin underdåniga del icke ansett sig böra föreslå i fråga varande tulls upphäfvande i närvarande tidpunkt, då nöden i landet kräft så stora uppoffringar från statsverkets sida. Men det vore olämpligt att afstyrka bifall till en begäran, hvars goda grund och billighet måste erkännas, så framt icke oöfvervinneliga hinder föreligga. Äfven i svåraste fall kan dock, enligt Snellmans öfvertygelse, i fråga varande statsinkomst göras umbärlig genom sparsamhet i utgifterne, hvartill icke kan finnas något bättre motiv, än då sparsamheten möjlig-

gör upphäfvandet af en, industrins utveckling hämmande beskattning, och då man bör kunna hoppas, att de utsigter till en rikare skörd, som nu förefinnas, skola förverkligas, samt den minskning i statsinkomsterne, exporttullens borttagande skulle åstadkomma, till någon del kan ersättas, i händelse ett förslag till höjande af lots- och båkafgifterna vinner nådigt godkännnnde, så finnes häri ett ytterligare skäl att icke uppskjuta åtgärdens vidtagande. Den påkallas äfven af just samma orsaker, som under de senaste åren föranledt de extraordinära utgifterna. Ty landet lider deraf, att en flerårig utomordentlig spannmålsimport fört kapitalerna ur detsamma; och det vore derför önskligt, att ännu andra produktionen hämmande skatter kunde borttagas. Det är sålunda landet, som behöfver ökadt kapital, icke Finlands bank, hvilken genom indragning af sina utlåningar under alla förhållanden kan upprätthålla invexlingen af sina utgifna sedlar.

Såsom skäl för den föreslagna tullfrihetens medgifvande för all framtid anförde Snellman, att detta icke blott är en gifven följd af principens godkännande, utan att inskränkandet af sagde frihet till några få år skulle betaga landet nära nog all fördel deraf. Ty den osäkerhet om framtiden, hvari producenten derigenom skulle försättas, skulle lägga ett band på hans företagsamhet. Sanningen häraf komme att visa sig i synnerhet i närvarande fall, der det främst är fråga om skogarnes tillgodogörande. Det erfordras ofta en tid af tre år, från det trädet fälles, förrän detsamma, förvandladt till plankor och bräder, kan utskeppas, och en tid af fyra år från trädets första katning är erforderlig, förrän tjäran deraf tillverkas. Inskränkandet af tullfriheten till denna tidrymd, skulle alltså verka tillökandet af blott ett års skeppning, medan statsverket skulle hafva att umbära inkomsten i tre à fyra år, väl till fördel för exportörerne, men utan inverkan på produktionens och exportens höjande.

Ständernes hörande i frågan skulle medföra uppskof med åtgärden till en obestämd framtid, medan landets behof af en ökad produktion gör dess vidtagande önskligt ju förr desto hellre. Att den af ständerne skulle tillstyrkas, kan föga betviflas. Öfver hufvud kunde en regering hafva svårt att föreslå någon skattenedsättning,

som icke skulle af representationen bifallas. Och bland alla skatter torde exporttullen minst af folket omfattas med någon kärlek. Att uppskjuta frågans afgörande, tills ständerne deröfver yttrat sig, vore derför att tillbakasätta saken för en formalitet, hvilken hvarken grundlag eller hittills iakttagen praxis påkallar. Skulle likväl den begärda tullfriheten under tiden på försök medgifvas, så blefve ständernes hörande än mera gagnlöst, emedan man hos dem icke kan förutsätta en så stor oklokhet som den att votera för exporttullens återinförande.

Att likväl medgifva denna tullfrihet redan för innevarande år har många skäl emot sig, främst det, att denna inkomst är i årets statsförslag påräknad och icke kan umbäras. Härtill kommer, att dess efterskänkande blefve utan all inverkan på årets export; den opåräknade skänken skulle också till stor del komma endast exportören, icke producenten, till godo, medan endast den senare, icke den förre, har något skäl att åberopa för en sådan eftergift.

Önskligt vore, att jämte exporttullen äfven sågningsafgiften kunde upphäfvas. Ty likasom den förra utgör denna afgift en skatt på produktionen och är som sådan lika förkastlig. Men statsverkets behof af inkomst sätter tills vidare ett oöfvervinnerligt hinder mot dess borttagande. Likasom petitionärerna anmärka, kunde, så länge denna skatt utgick såsom skatt på sågarne för visst belopp använd stock, en del deraf hvälfvas på den inhemska förbrukaren -- och den hade till denna del betydelsen af en skatt på konsumtionen. Men nu mera, då den utgår endast af exportvaran, utgör den hel och hållen blott en ökad exporttull, ehuru under annan rubrik. Den faller också nu äfven på den handsågade varan.

Skulle H. K. Maj:t nådigst bifalla till exporttullens borttagande, så synes äfven sågningsafgiftens upphäfvande blifva en sjelfgifven konseqvens häraf. Ty att bibehålla denna skatt på den sågade trävaran, sedan skatten på öfriga exportartiklar aflyftats, har intet skäl för sig. Upphäfvandet kan då mera icke vara annat än en tidsfråga, beroende af statsverkets ställning och möjligheten att umbära denna inkomst. Snellman vågade föreställa sig, att upphäfvandet då lämpligast verkställes genom efter hand skeende nedsättning i afgiften.

På det att alltså denna åtgärd må tidigare kunna vidtagas och snarare verka till produktionens främjande, ville han i djupaste underdånighet hemställa, att H. K. Maj:t måtte i proposition till ständerne åt dem öfverlemna att, på sätt de kunna finna lämpligt, genom särskild bevillning på vissa år ersätta statsverket för den förlust, afgiftens nedsättande komme att tillskynda detsamma, och torde denna nedsättning, efter beräkning af afgiftens medelbelopp under de förflutna åren, kunna föreslås till en tredjedel under åren 1868 och 1869, samt två tredjedelar under åren 1870 och 1871, hvarefter hela afgiften från och med 1872 skulle försvinna, H. K. Maj:t förbehållet att pröfva och godkänna eller förkasta det sätt, hvarpå ständerne föreslå, att ersättningen skall utgå, samt att, om detta icke sker till påräknadt belopp, låta så stor del af afgiften fortfara, som erfordras att fylla det bristande.

Statsverket kan väl endast efter hand å andra skattetitlar, förnämligast å de indirekta skatterna, vinna ersättning för de begärda och af Snellman underdånigst tillstyrkta eftergifterna. Men denna ersättning är säker, emedan den väntas af den inhemska produktionens höjande och landets i följd deraf stigande välstånd. Det anslag, som af ständerne skulle begäras, blir således icke erforderligt för all framtid. Snellman vågade derför underdånigst föreslå, att H. Maj:t jämte i fråga varande proposition ville nådigst till ständerne afgifva en försäkran, att efter hand låta äfven detta ersättningsanslag bortfalla, i den mån H. Maj:t finner statsverkets ställning sådant medgifva.

Hvad slutligen angår universitets-afgiften instämde Snellman i det af senatorn friherre von Born i detta afseende afgifna yttrande. *)

*

Från plenum den 14 Januari 1866. Alldenstund t. f. inspektören för fiskerierna i landet önskade bereda sina biträden

---

*) Friherre J. A. von Born (sedan 1865 ledamot i senaten) ansåg, att gällande stadganden angående erläggande af sågnings- och universitets-fondsafgifterna borde fortfara.

(två qvartersmän) äfvensom någon fiskare bland allmogen i Österbotten tillfälle att under hans ledning besöka den pågående utställningen i Stockholm, hade han hos senaten ansökt ett reseanslag af 450 mark för dessas räkning. Detta gaf Snellman anledning att vid omröstningen härom afgifva följande karaktäristiska utlåtande:

Anslaget för fiskeriinspektören och biträden har under en följd af år utgått utan något gagn för landet. Redan förre innehafvaren af inspektörsbefattningen tillbragte en stor del af sin tjenstetid på resor utrikes. Sedan hindrade honom sjukdom att vara verksam. De båda biträdena hafva i följd häraf icke kunnat till något användas, utan uppburit sin aflöning eller en del deraf under fullkomlig overksamhet. Äfven nuvarande inspektören har åtnjutit lön och researvode ett år, och först nu inträdt i utöfning af sin tjenst. I stället att vidtaga med någon allvarlig sysselsättning för sig sjelf och sina biträden, börjar han med att sjelf åter resa till utlandet och föreslår sådan resa äfven för biträdena. Besökandet af en industri-exposition kan väl medföra nytta för hvarje industri, som vid den är representerad. Men de officiela ombud, som till sådane varit utsända, hafva hittills icke förmått från dem hemföra någon insigt, som skulle utöfvat inflytande på landets industri; och ligger det äfven i sakens natur, att de praktiske utöfvarene af ett yrke säkrare i hemlandet bringa till användning hvad de vid en utställning se och erfara. För min del anser jag derför mera nytta kunna hemtas deraf, att den skärgårdsallmoge som besöker Stockholm, föranleddes och sattes i tillfälle bese expositionen, och föreslår derför, att kommissarierne må anmodas att härom draga försorg och bemyndigas att använda en mindre summa af 50 till 75 riksdaler till inträdesafgifter för personer af denna klass, emedan utgiften vanligen håller allmogen aflägsnad från tillfällen till kunskapers inhemtande. Skall doktor Malmgren resa till utställningen bör den lön och det dagtraktamente han åtnjuter, sätta honom i tillfälle dertill, i synnerhet som de få månader af året, hvilka efter resans afslutande återstå, icke torde lemna honom tillfälle att uträtta något i sin tjenstebefattning, hvarför han också

sjelf intet särskildt anslag för resan begärt. Biträdenas respengar åter äro bestämda för resor inom landet, icke för expositionsbesök, hvilka för personer i deras ställning kunna medföra ganska ringa gagn.

Särskildt får jag för min del ålägga fiskeriinspektören att med afseende å strömmingsfisket i landet, om hvilket inspektören säkert icke eger någon kännedom, sätta sig i förbindelse med kommerserådet Julin i Åbo, som för upphjelpandet af denna näringsgren varit verksam och, såsom kändt är, föranledt införandet af ny metod för detsamma, medan hvarken i detta fiske eller i något annat statens aflönade fiskeriinstruktörer haft något att lära befolkningen i landet.

(Senaten gaf t. f. fiskeriinspektören, ehuru denne ej begärt något för egen del, 400 mark för egen resa samt 450 mark för de andras.)

*

Från plenum den 28 November 1866. Ett större antal jernverksegare och disponenter hade i underdånighet anhållit, att *jernhandteringen måtte i afseende å skattebördorna likställas med öfriga industriela inrättningar i landet* samt masugnarne och stångjernverken sålunda för framtiden befrias från erläggande af de produktionsskatter, som under namn af *tiondejern* och *hammarskatt* voro nämnde handtering åsatta, äfvensom att det gällande förbudet af export af tackjern till orter utom Ryssland jämväl måtte upphöra. *) Vid omröstningen härom afgaf Snellman ett så lydande skriftligt utlåtande:

Sökandenes andragande om det finansielt oriktiga i att beskatta produktionen kan i min tanke icke bestridas. Lika litet deras anförande om obilligheten deraf, att jernproduktionen beskattas, medan öfriga fabriksindustrier äro från skatt befriade. Undantag härifrån utgöra endast qvarnar, sågar och brännvinsbrännerierna, hvilka

---

*) Se referatet från senatens plenum den 18 Mars 1867, sidan 375 i detta band.

erlägga produktionsskatt. Men äfven af dessa skatter kan hvarken qvarntullen eller sågningsafgiften med något skäl försvaras. Den förra fördyrar det oumbärligaste födoämnet och ger en premie åt det utifrån importerade mjölet, hvilket icke är någon skatt underkastadt. Sågningsafgiften åter faller endast på den vara, som utskeppas, och hindrar producenten att på den utländska marknaden konkurrera med exportörer från andra länder, i hvilka denna produktion icke är beskattad. Om alltså afseendet på statsverkets behof icke medgifver att genast borttaga äfven dessa skatter, bör man hoppas, att sådant likväl till landets bästa må kunna ske så snart som möjligt.

I alla länder sträfvar den ekonomiska lagstiftningen dertill att i denna fråga förverkliga hvad vetenskapen länge sedan erkänt för sanning. Det är också uppenbart, att en skatt, hvilken pålägges produktionen som sådan, utan afseende på vinsten deraf eller på producentens förmögenhet i öfrigt, utgör ett hinder för produktionens förökande. När anläggaren af en masugn eller ett smidesverk på enskild mark, med köpt och ofta utifrån importeradt råmaterial, måste betala skatt på tillverkningen, utgör denna skatt en med lika belopp förhöjd ränta på hans i rörelsen nedlagda kapital och verkar likasom en högre räntefot till produktionens nedtryckande.

Att vidare detta förhållande skall leda kapitalet från den i fråga varande produktionen till andra industrigrenar, hvilka äro från sådan skatt befriade, kan icke bestridas. Och detta band på industrins frihet måste för landet verka förderfligt.

Klart är, att grundskatten på jorden icke är af denna natur. Den utgör ett arrende till kronan. Kapitalet för detsamma har den nuvarande jordegaren icke erlagt. Och han kan efter förmåga utvidga sin produktion, utan att detta arrende förhöjes. Jernverksegaren deremot betalar för hvarje lispund jern, han tillverkar. Det ena verket nedlägges, det andra uppstår, och skatten hvilar på tillverkningen, icke på någon viss fastighet. Det regale, grufvorna i fordomtima utgjort, kommer nu mera icke i fråga, sedan äfven grufvorna få af enskild man upptagas och sjömalm upphemtas, utan att någon kronans rätt dertill existerar, och utan att någon skatt derför erlägges. Skatten på jernverken rörer icke alls grufvorna, utan

tillverkningen utan afseende på, hvarifrån råmaterialet är hemtadt. De jernverksegare, som undertecknat ansökningen, arbeta också antingen uteslutande eller till större delen med svensk malm och tackjern.

Frågan kan derför endast gälla, huruvida statsverket må kunna umbära den i fråga varande skatten. Att borttagandet af de band, som hämma industrin, skall öka statsinkomsterna, bör icke kunna betviflas. Någon tid måste dock förflyta, förrän ersättning på andra indirekta skattetitlar vinnes. Senaste årens erfarenhet har visat, att statsverket förmått bära utomordentligt stora extraordinära utgifter, och med hopp om att, enligt tingens vanliga ordning, missväxterna icke allt för snart skola återkomma, är närvarande tidpunkt bättre än någon annan egnad att å statsinkomsterna gifva ett förskott för framtiden. Ingen annan tid kan heller mera högt påkalla åtgärder för industrins upphjelpande. Jag anser af dessa skäl den i fråga varande skattens aflyftande kunna utan svårighet ske sålunda, att densamma nedsättes med en fjerdedel årligen, räknadt från innevarande år, för hvilket skatten först 1867 uppbäres. De särskilda tryckande konjunkturer, som detta år försvårat äfven jernverkens ställning, synas påkalla, att skattenedsättning må redan för detsamma komma dem till godo.

Närvarande fråga gäller samma allmänna princip, som utgör grunden för mitt deltagande i senatens underdåniga hemställan om exportförbudens och exporttullens borttagande. Det kan sättas i fråga, hvad en styrelse bör eller förmår genom direkta åtgärder verka till befordrande af landets industri.

Försök i denna väg hafva med undantag af kunskapers utbredande oftast misslyckats, icke sällan verkat skadligt genom ett konstladt uppammande af industrier, som icke utan fortsatt understöd förmått uppehålla sig, eller genom föranledande till obetänkta och öfverdrifna spekulationer. Men då styrelsen aflägsnar de hinder, som motarbeta industrins fria utveckling, kan man vara förvissad, att dessa åtgärder skola bära önskad frukt.

Hvad särskildt jernindustrin angår, är dess framtid i detta land väl ännu osäker, emedan man icke lyckats påfinna några rikare tillgångar af bergmalm, och ännu ovisst är, huruvida en uthållande

malmtägt ur sjöar och myrar skall kunna påräknas. I geognosternas tanke ger landets geologiska formation icke hopp om någon stor tillgång. Men rikedomen på naturlig drifkraft och på billigt brännmaterial bereda dock jernindustrin samma stöd som åt öfrig fabriksindustri. I hvarje händelse måste man önska, att det råmaterial, som förefinnes, må kunna tillgodogöras, såsom det inhemska materialets sämre beskaffenhet och kostnaden vid anskaffande af utländsk malm desto mera påkalla jernverkens likställande med den öfriga fabriksindustrin. Styrelsen har hittills ansett sig böra skydda jernindustrin genom jämförelsevis hög importtull på utländska jernvaror. Klagan öfver detta skydd från konsumenternas sida är i landet allmän och äfven berättigad, emedan jernet är en nödvändighetsvara för snart sagdt all industri, hvilken derför genom ett högt pris på varan tillbakahålles. Att nu genom den inhemska jernindustrins beskattande göra den höga skyddstullen för densamma oumbärlig, kan ingalunda anses för en sund statsekonomi. Jernverksegare åter, som endast på försäljningen inom landet, icke på den exporterade varan kan göra sig ersatt för den skatt, han betalar, måste hålla sin produkt i så högt pris, som skyddstullen någonsin tillåter; och den jernfabrikationen pålagda skatten är derför i dubbel mening skadlig för den inhemska industrins utveckling.

Bergstyrelsens utlåtande utreder, att skatten på jerntillverkningen uppgår för det af inhemsk malm tillverkade stångjernet till en och en fjerdedels á två procent af tillverkningsvärdet. Oaktadt detta jämförelsevis höga skattebelopp i ett land, der räntefoten är högst sex procent, har statsverkets inkomst af skatten icke uppgått till mera än 40,000 mark årligen. Den nedsättning statsinkomsterna genom dess borttagande under loppet af fyra år skulle lida, utgör alltså för år den obetydliga summan af 10,000 mark.

På dessa anförda skäl får jag underdånigst hemställa, att H. K. Maj:t måtte till landets ständer aflåta nådig proposition om såväl masungstiondens som hammarskattens nedsättande för åren 1866, 1867, 1868 och 1869 med en fjerdedel årligen, så att dessa skatter med sistnämnda års utgång skulle vara helt och hållet aflyftade; och vågar jag uttrycka den öfvertygelse, att ständerne med erkännande af riktigheten af den grundsats, hvarifrån sökandenes

petition och denna underdåniga hemställan utgår, skola mottaga en sådan proposition med odeladt bifall.

Hvad angår petitionens senare del om borttagandet af förbudet att till utlandet exportera tackjern, har denna fråga redan blifvit underställd H. K. Maj:ts höga afgörande. Detta förbud har väl afsett en förment fördel för hammarverken; men för tackjernsfabrikationen har det påtagligen utgjort ett lika orättvist som tryckande band. Att hammarverksegarene sjelfva begära förbudets borttagande, ehuru just de borde vinna, hvad masugnsegarene genom förbudet förlora, innebär ett ytterligare vitnesbörd om dylika industrin reglerande stadgandens förkastlighet.

(Senaten beslöt emellertid att afstyrka proposition i ämnet till ständerne.)

Från plena åren 1867 och 1868.

Från plenum den 31 Januari 1867. Forststyrelsen hade i skrifvelse af den 4 maj 1866 på uppgifna skäl hemställt om *tillslutande för någon tid af Evois forstinstitut,* hvilken skrifvelse gaf Snellman anledning att vid omröstning i frågan utlåta sig som följer:

För min underdåniga del skulle jag helst affordrat forstöfverstyrelsen nytt, bättre motiveradt och på fakta stödt utlåtande och förslag i ämnet.

Ty det måste för hvar och en vara uppenbart, att försäljningen af sågstock ur kronoskogarne icke beror deraf, att landets sågegare icke lärt sig inse »att staten icke för deras enskilda vinnings skull bortskänker landets gemensamma egendom».

Mot detta föregifvande talar sunda förnuftet och föreliggande fakta. Ingen sågegare låter sin såg stå overksam, om han kan med någon vinst hålla densamma i gång, emedan han sålunda förlorar räntan å det i anläggningen nedlagda kapitalet och snart

nog sjelfva detta kapital. Fakta visa också, att äfven under närvarande dåliga konjunktur sågningen fortfar allestädes, der skog kunnat erhållas till ett pris, som gör afverkning, sågning och utskeppning möjlig.

Att den enskildes skog köpes, men icke kronans, kommer sig icke endast deraf, att den fås öfver hufvud billigare, utan deraf, att dess pris rättar sig efter handels-konjunkturerna. Billigare blir densamma för köparen derigenom, att han betalar för stam, icke för kubikinnehåll, att han uttager endast så stor del af stammen, som lönar sig, icke tvingas att taga hela trädet och de klenare stammarne jämte de gröfre samt att derutöfver städa upp skogen; vidare derigenom att kan köper sådan skog, som ligger närmare god flötningsled och kan billigare transporteras än virket från kronoskogarne, hvilkas massa ligger aflägset och erfordrar lång och dyr transport. Det sistnämnde gäller kronans skogar i den högsta norden i Kuopio, men i synnerhet i Uleåborgs län. Faktiskt är dessutom, att virket i sistnämnda skogar är så klent och kärnsprucket, att, medan i sydligare delar af landet en standard plankor och bräder fås af 18 stammar, erfordras för samma tillverkning 28 stammar af den i sagde skogar varande sågstock. Då det uppgifvits, att afverknings-, släpnings- och flötningskostnad *per medium* uppgår till 16 penni för kubikfot, hvilken kostnad måste stiga högre, ju klenare virket är, synes det vara högst osäkert, när och till hvilket pris virke ur kronans skogar må kunna till så stort belopp försäljas, att ens statsverkets närvarande utgifter för forstväsendet kunna betäckas. Erfarenheten visar också, att ur skogarne i Uleåborgs län blifvit försåldt dels högst obetydliga partier, dels, såsom senaste år, ingen enda stam. Att tillskrifva detta förhållande sågegarenes sträfvande att få stocken till skänks, såsom forststyrelsen antyder, är så oförståndigt, att något sådant icke borde i ett officielt utlåtande kunna förekomma. Det är kändt, att i Uleåborgs län tvänne stora ångsågar på gifven uppmuntran från forststyrelsens sida blifvit med stor kostnad anlagda för försågning af virke från kronans skogar i länet. Att egarene till dessa, hvilkas tillverkning i brist på virke varit ganska ringa, äfvensom sågegarene öfver hufvud hellre än att förlora sitt anläggningskapital skola välja äfven en

mindre lönande tillverkning, borde kunna förstås; och då de ett antal år icke köpt vike, bevisar detta, att sådant icke kunnat ske utan förlust.

Betydliga utgifter hafva skett för flötningsleder, som aldrig begagnats, för fällning, släpning och flötning af virke, som oförsåldt bortruttnar. När fråga förevar, om forstinstitutets sammanslagning med jordbruksskolan på Mustiala, var behofvet af forsttjenstemän för närmaste framtid gifvet, likasom äfven erfarenhet fanns om svårigheten att afsätta något virke ur kronoskogarne på de af forststyrelsen vidhållna villkor. Forststyrelsen hade derför bort kunna beräkna, om institutet skulle få elever eller icke, så att den gagnlösa kostnaden för denna inrättning kunnat undvikas. Äfven forststyrelsens nu yttrade mening om den framtida afsättningen från kronans skogar måste jag anse för opålitlig. Förr eller senare bör man väl hoppas, att denna afsättning skall stiga så, att forstväsende och institut må kunna med afkastningen bekostas. Men min öfvertygelse är, att denna tid icke skall inträda, förrän hushållningen med kronoskogarne skötes såsom all annan affärsverksamhet, och varan säljes till det pris, som kan erhållas, icke öfverlemnas att förruttna i skogarne, såsom nu sker. Denna förlust kan vid en tillgång af 15 till 18 millioner mogen sågstock icke vara ringa. Antages denna förlust endast till två procent årligen, och hvarje stam anses hafva det ringa värdet af en och en half mark, så motsvarar densamma kostnaden för forstväsendet, hvilken utom tillfälliga anslag utgör 430,000 mark. Det är denna stora statsutgift, som genom skogshushållningen främst borde ersättas, och synes sådant böra med lätthet kunna ske, då kronans skogar upptaga en areal af ungefär 2,000 qvadratmil. Sagde framtid kunde utan tvifvel närmas derigenom, att villkoren för afverkningen i kronoskogarne skulle modifieras, så att kostnaden derför skulle nedsättas. Jag anser derför, att forststyrelsen bort i första rummet vara betänkt på utväg att möjliggöra afsättningen, då anstånd med institutets indragande kunnat förordas, tills erfarenheten visat, om afsättning på förändrade villkor vore möjlig. Såsom saken nu förhåller sig, ser jag för min del ingen förhoppning, att institutet skall erhålla elever åt de nu lefvande lärarena; och förenar jag

mig i den af senatorn baron von Born föreslagna åtgärd *) endast i den förutsättning, att någon förändring i hushållningen skall inträda, utan att dock instämma i baron von Borns yttrande angående orsakerna till den nuvarande ringa afsättningen från kronoskogarne.

*

J. V. Snellmans öfriga utlåtanden vid ekonomie-departementetsplena under den sista tiden af hans verksamhet som senator kunna öfver hufvud här förbigås. Förebud till de stundande, förfärliga missväxtåren och hungersnöden yppa sig allt tätare i protokollen, hvilka allt oftare upptagas af frågor rörande uppköp af mjöl och spannmål, utgifvande af lån åt importörer af dessa varor, anskaffande af penningelån från utlandet, anordnande af undsättningsåtgärder af olika slag och andra med nödens lindrande i samband stående ärenden. I dylika frågor dikterade Snellman såsom finanschef oftast senatens beslut; stundom var han tvungen att i brådskande fall, ehuru det gällde vigtiga frågor, handla på eget bevåg utan att först höra senatens mening, vid första tillfälle anhållande om senatens godkännande af hans åtgärder och alltid erhållande dess sanktion af desamma. Här må anföras ett uttalande af honom vid *plenum den 8 Oktober 1867* i fråga om *anordnande af undsättningsarbeten.* Snellman yttrade:

Ehuru äfven de större undsättnings-arbetena gifva den folkmassa, som till dem samlas, ett nödtorftigt bröd för dagen, bidraga de å andra sidan att öka eländet. De draga befolkningen långt från hemmen, från den varma boningen, från de små tillgångar för sin bergning, den derstädes eger, och från den omgifning, hos hvilken den varit van att i svåraste nöd finna någon hjelp. Endast tiggande kan den släpa sig fram till arbetsstället, der den samlad till hundrade och tusental saknar all annan lifvets nödtorft utom

*) Born föreslog interimistiskt tillslutande af Evois forstinstitut till 15 Juli 1868, hvarefter, beroende af antalet nyanmälda elever, skulle afgöras, om institutet ännu vidare under något år skulle hållas stängdt.

en knapp föda. Erfarenheten har visat, att i följd af det stora antal, som vid sådane arbeten söker uppehälle, ingen ordning är möjlig hvarken vid arbetets bedrifvande eller folkets förplägning och inlogerande. — Sådant var förhållandet vid Nerkko 1866, sådant vid landsvägsarbetet i Kalvola detta år. På förra stället utbröt inom kort tyfusfebern. Många hafva de arbeten varit, som nödgats upphöra efter fjorton till och med åtta dagar, emedan hvarken anslag eller arbetets omfång längre räckt till för de tillströmmande massorna — för hvilka intet annat återstått än att åter såsom tiggare sprida sig kring landet. Vådan af en sådan utgång är nu så mycket större, som inga medel finnas att, om behofvet kräfver, öka det för hvarje arbete fastställda anslaget. När ett par tusen hungrande strömmade till Nerkko kanalarbete, var det möjligt att fördubbla anslaget för detsamma, ursprungligen 100,000 mark. Något sådant blir nu omöjligt. För hvart och ett af de föreslagna kanalarbetena kan påräknas högst 50,000 mark, det vill säga, de allmänna kostnaderna afräknade, ungefär 50 dagars underhåll för 1,000 arbetare. Infinna sig 2,000 män, qvinnor och barn, kan anslaget räcka till för en månad. Hvad det vill säga att, kanske en vinterdag, åter sända en sådan mängd ut att tigga sig fram torde hvar och en kunna föreställa sig.

För min del får jag derför yrka, att antingen dessa arbeten icke alls må företagas, eller att arbetet ordnas på ett sätt, som icke må öka det allmänna eländet.

Det senare kan i min tanke ske sålunda, att öfverstyrelsen uppgör en bestämd plan för arbetets bedrifvande, med uppgift på den tid, detsamma kommer att fortsättas, och det antal arbetare, som dervid dagligen kan sysselsättas. För detta antal utfärdas blanketter, hvilka genom kansli-expeditionen fördelas till guvernörerne i flere eller färre län, som åter fördela dem till undsättningskommittéerna i församlingarne. I landets kyrkor kungöres, att inga andra arbetare vid det i fråga varande arbetet emottagas än de, som äro försedda med de nämnda arbetspoletterna, hvilka af undsättningskommittéerna utdelas och förses med uppgift på arbetarens namn och hemort. På grund af sådan arbetspolett kan den arbetssökande derefter förskaffa sig sådant arbetspass, som expeditionen föreslagit.

Är arbetaren gift och på hemorten qvarlemnar hustru och barn, må undsättningskommitté fordra, att hvad han möjligen kan förtjena utöfver eget uppehälle skall af arbetschefen innehållas och tillsändas undsättningskommittén direkt eller genom guvernören i länet för att till familjens understödjande användas. Denna begäran bör skriftligen införas på arbetspoletten.

Det må synas obeqvämt att införa den af mig föreslagna ordning. Men frågan gäller icke någon beqvämlighet. Att tillströmmande af arbetssökande, som icke äro med polett försedda derigenom skulle kunna helt och hållet afböjas, tror jag icke. Men det synes antagligt, att detsamma skall blifva mindre, om befolkningen på förhand genom utfärdade kungörelser får veta, huru litet och otillräckligt anslaget är, samt att derför endast ett bestämdt antal arbetare kan för en tid af vissa veckor eller månader vid arbetet försörjas. — Afvisas strängt de förstkommande extra arbetssökande, skall tillströmmandet nödtvunget upphöra. Men nödigt är det, att kungörelsen genast skulle utfärdas om de större arbeten, som kunna komma att företagas, med underrättelse om det enda sätt, hvarpå arbetsförtjenst vid desamma kan erhållas. Min fasta öfvertygelse är, att genom ett sådant förfarande mycken olycka skulle afvändas, som deremot måste uppstå, om inga åtgärder deremot vidtagas. Kunde guvernörerne fördela öfriga undsättningsarbeten sålunda, att befolkningen skulle hänvisas till hvarje arbete och så strängt möjligt blir hållas derpå, att arbetare från andra församlingar icke vid något sådant mottages, kunde man hysa något hopp att med de tillgångar, som finnas, kunna afvända större folkvandringar.

System och ordning förefalla svåra, der de förut icke iakttagits. Men det borde icke betviflas, att de med afseende på undsättningsarbetena i sjelfva verket skola medföra samma lättnader som vid alla andra företag.

*

Slutligen må erinras om, att senatens underdåniga förslag till proposition rörande *byggandet af jernväg från Lahtis till S:t Petersburg* uppsattes i hufvudsaklig öfverensstämmelse

med ett betänkande i ämnet, som af Snellman upplästes vid *plenum den 23 Mars 1867.* — Vid plenum den *14 November 1867* framlade Snellman, nyss återkommen från S:t Petersburg, förslag till öfverenskommelse med bankirfirman *M. A. von Rothschild et Söhne* i Frankfurt am Main för upptagande af ett *utländskt kreditivlån* för nödens lindrande i landet, och förordnades han af senaten att på finska statsverkets vägnar berörda öfverenskommelse uppgöra och afsluta. — Vid plenum *den 26 Mars 1868* nedsattes en kommitté med Snellman som ordförande för att föreslå *reorganisation af bergstyrelsen och manufakturdirektionen.* — Den 18 April 1868 deltog Snellman för sista gången i ekonomie-departementets plenum, hvarefter han åtnjöt tjenstledighet från den 20 i samma månad, tills afsked från ledamotskapet i senaten, hvarom han anhållit, hann honom beviljas den 15 Juli 1868, hvarom redan på sidan 385 i detta band omtalats.

YTTRANDEN OCH RESERVATIONER

AF

J V. SNELLMAN

VID

RIDDERSKAPETS OCH ADELNS PLENA

PÅ LANDTDAGARNE

ÅREN 1867, 1872 OCH 1877—1878.

På landtdagen år 1867.

Snellman, adlad 1866, uttog vid 1867 års landtdag polett för sin ätt samt deltog första gången i ridderskapets och adelns förhandlingar *den 6 Mars* sistsagde år under öfverläggningen om stats- och bevillningsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *ny förordning om stämpelpappersafgiften i Finland.* Dervid yttrade han sig sju särskilda gånger, meddelande endast korta upplysningar samt görande några anmärkningar, till hvilka läsaren hänvisas *).

*

Vid plenum den 19 Mars 1867 inlade Snellman reservation mot beslutet, att *afvittringsinstrument* skall företes hos prest. (1867: I. 242).

*

Från ståndets plenum den *22 Mars 1867.* Vid fortsatt behandling af stats- och bevillningsutskottets betänkande n:o 2 i anledning af nådiga propositionen angående *inlösen af donationsgodsen i Wiborgs och S:t Michels län* afgaf Snellman upplysningar angående förfarandet vid uppskattandet af donationsgodsens pris, framhöll faran af att i fråga varande jord bibehölls vid dess frälse egenskap, utan borde den förvandlas

---

*) Se »Protokoll fördt hos högl. ridderskapet och adeln å landtdagen i Helsingfors år 1867». I. sidorna 169, 176, 184—186, 189 och 191. I det följande citeras dessa protokoller endast med anförande af landtdagsåret, häftets ordningstal samt de sidor, på hvilka Snellmans andraganden stå att läsas.

till skatte samt påpekade vigten af, att ständerne uttryckte blott som en önskan, att kronan skulle komma att bekosta storskiftet (1867. I. 336—338). Vidare erinrade Snellman om, att man måste hafva tålamod med förverkligandet af förhoppningen om donationsgodsens inlösen. Hufvudvigten låge nu derpå, att den allmoge, frågan gällde, blefve öfvertygad om, att den har en säker framtidsförhoppning att komma till ett bättre tillstånd.

Sedan ståndet medels omröstning uttalat den åsigt, att kronan borde deltaga åtminstone i en del af de kostnader, som voro i fråga och friherre J. A. von Born yrkat, att ståndet måtte införa det icke som ett oeftergifligt villkor, utan såsom ett önskningsmål, förenade sig Snellman häri och gjorde derjämte till ståndet följande hemställan (1867. I. 350—352):

Jag anhåller ödmjukast att bli derför ursäktad, om jag uttalar det — att det är med någon förvåning jag läsit eller fått höra om de anspråk, som vid landtdagen, vid den föregående och vid denna, uti petitioner ställts på statsverket och statsverkets tillgångar. Det borde icke vara okändt för någon af de mera bildade i detta land, hvilka utgifter under senare år blifvit statsverket påbördade, helt och hållet extra ordinära utgifter, utgifter, hvilka icke kunna i något annat land förekomma. Uti den relation om statsverkets ställning, som blifvit ständerne förelagd, kan icke beloppet af desamma synas; det kommer deraf, att en stor del deraf ännu balanserar såsom förskotter i räkenskaperna och ingår uti förskottssumman af åtta millioner mark, som år från år har ökats. Jag får upplysa, att statsverket från hösten 1862 har till lån åt de genom missväxterna nödställda utgifvit ungefär 8 millioner mark och på samma tid bekostat undsättningsarbeten med öfver $1^1/_2$ million mark, äfvensom att statsverket haft extra ordinära utgifter för myntreformen, dels såsom subvention åt hypoteksföreningen, dels till ersättningar åt den i landet vistande ryska militären, såsom ock förluster på innehafdt ryskt mynt, eller genom denna reform haft en utgift af sammanlagdt nära 2 millio-

ner mark. Det är dessa utomordentliga utgifter, som gjort ställningen svår. Visserligen har man å andra sidan hört talas om den stora frikostighet, hvarmed ständerne hafva beviljat anslag; men dessa anslag hafva blifvit beviljade för bestämda ändamål, och de underlätta statsverkets ställning icke på något vis. Tvärtom hafva ständerne varit i tillfälle att erfara, huru de hittills ådragit statsverket endast förlust. Denna förlust står väl qvar såsom fordran att framdeles betäckas, men den har likväl utgjort ett minus i de förflutna årens tillgångar. Till denna förlust komma ytterligare förskotter för de åtgärder, till hvilka ständerne beslutat, men till hvilka medel icke funnits att tillgå af de anslag, ständerne dertill bestämt. Det är alltså icke underligt, om statsverkets ställning i sjelfva verket är svår, och det torde ursäktas mig, om jag skulle anse, att dessa förhållanden borde af ständerne behjertas.

Då ridderskapet och adeln nu möjligen kommer att besluta, att statsverket skall åläggas ytterligare oväntade utgifter för storskiftskostnaden å donationsgodsen, ber jag att få upplysa, att statsverket också för detta ändamål har förskotter utestående af $^1/_2$ million mark, och derihland för Wiborgs län ensamt 350,000 mark. Jag har i dag redan haft äran nämna, huru ringa årliga ersättningar från den besuttna allmogens sida är. Enligt den i Wiborgs län vidtagna ordning för ersättande deraf, utgår den med 10 rubel eller 40 mark årligen per mantal, och således belöper sig på ett arviorubels hemman 10 mark; det är således icke någon stor ersättning, som kommer i fråga. Jag är likväl för min del, liksom hvar och en torde vara det, öfvertygad om att, vid ett för landet så vigtigt ändamål, det icke skall sättas i fråga, att, om statsverkets tillgångar medgifva det, donationsallmogen beviljas hvarje möjlig lättnad i detta afseende, men det kommer dock att bero på statsverkets tillgångar. Om ridderskapet och adeln skulle besluta, att en del af storskiftskostnaden, större eller mindre, nödvändigt skall af statsverket påkostas utan ersättning, måste det naturligtvis, såsom redan friherre von Born anmärkt, bero på tillgångarna, huru den afsedda åtgärden, inlösningen öfver hufvud, kan fortskrida eller icke. Jag får icke blott för min del, utan såsom en hemställan till ridderskapet och adeln vördsamt föreslå, att en sådan stats-

verkets utgift icke måtte framställas såsom ett oundgängligt villkor för sjelfva åtgärden, utan såsom en önskan från ridderskapets och adelns sida, att för donationsallmogens öfvergång från deras närvarande tillstånd måtte i detta afseende af regeringen göras, hvad möjligt är.

(Vid derefter företagen omröstning beslöts, att ståndets mening, att statsverket skulle gälda hälften af i fråga satta kostnader, skulle såsom önskningsmål uttryckas).

*

Plenum den 2 April 1867. Vid diskussion af E. Linders petitionsmemorial om nedsättande af en kommitté för undersökning angående *grundskattens aflyftande* yttrade Snellman (1867. I. 462—465) följande:

Det är väl ingalunda en afgjord sak, att grundräntans betalande till kronan utgör den bästa af skatter; men jag skulle tro, att de herrar, som ha yttrat sig derhän, att grundskattens olämplighet såsom skatt vore af hela verlden erkänd, sagt något mera, än hvad som är fallet. Ty huru vida grundskatten, det vill säga: grundräntan, är i sig sjelf något principielt förkastligt, derom äro tankarne ganska delade, så vidt jag känner och förmår bedöma de utmärktare nationalekonomers åsigt i detta afseende. Det är också antagligt, att till ex. i Frankrike grundskatten aldrig skall försvinna, der jorden är så parcellerad, att det i alla tider torde blifva svårt att sätta någon annan skatt på jorden, emedan inkomsten är så oändligt svår att beräkna från så obetydliga egendomar som der finnas. Helt annat är förhållandet i England, der verkligen en delvis aflyftning af grundskatten har skett, der jorden är delad i stora possessioner, hvilka kunna träffas af skatter på annan väg, och der de stora possessionaterna sjelfva uppbära en så stor grundränta. Om man mäter förhållandena med hvarandra, är i sjelfva verket i England den egentliga jordbrukaren icke på långt när så väl ställd som våra jordbrukare, om endast hvad man kallar grundskatt skulle åligga honom. Icke heller anser jag, att man vid frågans bedömande bör gå ut från det närvarande tillståndet. Det är visserligen sant, att jordbruket hos oss är för närvarande betryckt,

men alla torde känna, hvad som utgör den förnämsta orsaken dertill. Man har anfört Österbotten som exempel; detta exempel bevisar ingenting, och det bevisar icke heller någonting att vederlägga ett sådant exempel, ehuru det vore lätt att göra, ty att jordbrukaren i Österbotten icke kan gifva arbete är mycket säkert att tillskrifvas missväxtåren. Om ett eller par goda år inträffa, skall der finnas arbete att tillgå såsom förut. Man har anfört svårigheterna, med hvilka skatterna från jorden utgå under närvarande uppbörd; derom finnes icke någon erfarenhet, ty uppbörden är ännu icke slutad. I Tavastehus län är all utsigt för handen, att resterna blifva ganska ringa eller skatterna möjligen skola helt och hållet ingå. Det är ock kändt, hvad som förorsakat svårigheten för Åland att betala sina kronoutskylder — det är den stora skuldsättning, i hvilken befolkningen råkat genom en häftig spekulation i fartygsbyggnad. Åländingarne hafva haft goda konjunkturer, helt och hållet oberoende af vårt lands konjunkturer; ty de föra ganska litet frakt från eget land, utan är det egentligen för svensk och rysk räkning, som de göra sina resor. Öfver hufvud taget, som jag redan haft äran nämna, bör man icke taga den närvarande ställningen till råds. En skatt sådan som ränta af jorden, hvilken sedan ett par hundra år icke blifvit förändrad, icke har förhöjts, utan stigit blott i den mån, som jordens förnämsta produkter stigit i pris, borde icke kunna i närvarande stund föranleda något betryck för jordbrukaren, utan betryckets orsak måste sökas på annat håll och främst, som hvar och en borde vara öfvertygad om, i de senaste årens missväxter. Myntreformens delaktighet deri ber jag att få förneka, och, om herr landtmarskalken och ståndet tillåta, skall jag i dag vid ett annat tillfälle upptaga frågan. Icke heller skulle jag anse, att skattens ojämnhet motiverar dess borttagande. Ojämnheten har i sjelfva verket ingenting att betyda, då frågan är endast om en skatt, som har varit redan så länge pålagd som denna. Ty denna ojämnhet är i den närvarande egarens hand endast betingad af det pris, han för jorden erlagt. Skattens ojämnhet kan man således icke åberopa såsom motiv, men väl om skatten här och der vore för hög. Då staten eller kronan genom grundräntans uppbärande kan anses såsom till en del egare till jorden, arbetar

den egentliga jordegaren både för sig sjelf och för staten. I fall man måste använda ett allt för stort arbete för att skaffa staten dess reveny, och sjelf behåller en allt för ringa ersättning eller kanske icke ens får en tillräcklig dagspenning, då kan och bör det komma i fråga att nedsätta skatten. I öfrigt är skatteförmedling i stort detsamma som grundskattens aflyftande, den utgör en gåfva åt den närvarande egaren i motsvarande kapital, en gåfva, hvilken landets öfriga invånare skänka honom. Då det likväl beror på pröfning, huruvida grundskatten är en lämplig skatt eller icke, eller om det kunde finnas någon lämpligare, som med större lätthet kunde utgöras i vårt land, så vore det ju skäl att undersöka förhållandet. För min del skulle jag tro, att, då det är en afgjord sak, att åtminstone $^{17}/_{20}$ af landets befolkning lifnära sig af jordbruket, och således de skatter, som af dem måste betalas för statsverkets uppehållande, till största delen måste utgå från jorden, det måste anses lämpligast, att dessa skatter bäras till förnämsta delen af jordbrukaren, emedan landets egendom är i jordbrukarens hand, och landets förnämsta produktion utgår från jordbruket. Då sådant nu är afgjordt, så kan det icke också blifva frågan om, att den skatt, som jordbrukaren för närvarande drager under namn af grundskatt, skulle kunna från jordbruket aflyftas och åhvälfvas någon annan näringsgren. Jag är öfvertygad, att jordbrukarena aldrig komma att proportionsvis draga en mindre andel af skattetungan än för närvarande, om icke möjligtvis i en långt aflägsen framtid, då manufakturindustrin i landet höjt sig så, att de skatter, som nu erläggas af handels- och manufakturindustrin, skulle stiga; men då också statsverkets behofver stiga i proportion dermed, kan det, såsom jag redan haft äran nämna, tåla en undersökning, huruvida någon lättare skatt kan sättas i stället för grundskatten. Dock bör man då icke, såsom petitionären och många andra gjort, föreslå, att i stället en ordinarie skatt skall påläggas. Man skall föreslå, att en direkt skatt bestämmes, ty också tillfälliga inkomster äro ordinarie skatter, också brännvinsbränningsskatten kan blifva en ordinarie skatt derigenom, att den kommer att gälla icke blott för tio år, utan för framtiden, åtminstone till en del för all framtid. Vill man sätta en indirekt skatt i stället för grundskatten, så vore

detta i min tanke högst obetänkt, emedan de indirekta skatternas utgående beror på många förhållanden. Det är icke så länge sedan vårt land hade erfarenhet af hvad tullinkomsterna hade att betyda, då de nedgingo till en fjerdedel af hvad de under vanliga förhållanden hade utgjort. I ett land, sådant som vårt, är det så mycket vigtigare, att skatterna må vara så ordnade, att aldrig i statsverket yppar sig någon brist, eller att vi må gifva anledning till den tron, att vi icke kunna uppbära vårt statsskick. Detta vore för oss en stor fara. Men i afseende på hvad jag redan yttrat, anser jag icke något ondt ligga deri, att en undersökning sker derom, huruvida någon annan direkt skatt kan sättas i grundskattens ställe; men jag skulle tro, att, om man frågar de personer, som hufvudsakligen bära grundskatten, nämligen vår skatteallmoge och innehafvare af kronohemman, huru vida de ville åtaga sig en bevillningsskatt i stället för grundskatten, så skulle de med en mun svara: nej. De ega nu rättighet att betala en del af skatterna i spannmål; de skola aldrig afsäga sig denna förmån, det är åtminstone min öfvertygelse. I öfrigt kan det utskott, till hvars beredning denna petition skulle hänvisas, icke göra något förslag i detta afseende, icke föreslå någon direkt skatt, genom hvilken grundskatten skulle ersättas, och då tror jag, att en kommitté icke tjenar till något. Jag vet icke, om petitionären har afsagt sig alla anspråk derpå, men det tyckes så; ty det måste ligga inom de flestas uppfattning att bedöma frågan, hvilken direkt skatt skulle kunna sättas i grundskattens ställe. Hvad har man att välja på? En personel utskyld, en förmögenhetsskatt, en, hvad man kallar, bevillning; båda torde visa sig vid första anblicken för alldeles omöjliga. Ingendera skulle kunna utgöra en ersättning för grundskatten. Huru svårt det är att lägga en inkomstskatt på små jordegare, har redan under den korta erfarenhet, som bevillningens utgörande erbjuder, bevisat sig. När man för bevillningens skull uppskattar netto revenyn för en liten egendom, bör man ha reda på hvad egaren skördar i hö och korn. Boning, eldning, upplysning, kläder och mycket annat, som borde innefattas uti inkomsterna, kunna aldrig tagas i beräkning. Man har derför en gång för alla i Sverige icke skridit till slika åtgärder, men sedan i anledning af H. K. Maj:ts nådiga pro-

position vid senaste landtdag beslöts att också lägga en bevillningsskatt på jorden, beräknad efter dess inkomst, så har man derefter funnit omöjligheten af, att bevillningen skulle utgå efter jordens kapital. För att få en bevillning, som skulle inbringa något och drabba dem, hvilka hade något att betala, kunde möjligen en högre beskattning af tjenstemännens löner ersätta grundskatten. Det vore ett stort problem att finna. Det vore ett *perpetuum mobile* att höja tjenstemännens löner och beskatta dem åter. För min del skulle jag sjelf verkligen icke inse, hvilken direkt skatt som kunde sättas i stället för grundskatten. Men kanhända petitionären har i detta syfte ett förslag *in petto,* och att ridderskapet och adeln innan sessionens slut blir upplyst derom. Det kan också möjligtvis hända, att det utskott, till hvilket frågan kunde komma att hänvisas, hittar på någonting sådant och uppgör ett förslag. Men jag tager mig friheten upprepa, att, om ingendera, hvarken utskottet eller petitionären, kan lemna någon upplysning i saken, så anser jag det för alldeles fåfängt att hänskjuta frågan till en kommitté.

Under fortsättningen af diskussionen tog Snellman ännu en gång till ordet, förklarande, huru hans, delvis missförstådda ord borde fattas samt anställande ytterligare betraktelser af saken. (1867. I. 473—474).

*

Samma plenum den 2 April 1867. Vid behandlingen af friherre H. A. Wredes petitionsmemorial angående *häradsrätternas omorganisering* föreslog Snellman — dock deri af annan talare förekommen — kort, huruvida icke petitionen kunde blifva beroende, till dess frågan om lagmansrätternas indragning till ståndet inkommit — ett förslag, som dock icke gick igenom.

*

Eftermiddagens plenum den 2 April 1867. Diskussionen rörande bankutskottets betänkande i anledning af propositionen

angående *styrelsen och förvaltningen af Finlands bank* öppnades af Snellman med följande andragande (1867. I. 491—497):

Jag ville ödmjukast utbedja mig tillåtelse att yttra några ord med afseende på inledningen i bankutskottets betänkande, i fall herr baron och landtmarskalken icke anser det oriktigt att med en sådan framställning upptaga tiden och besvära ståndet. Bankutskottet omnämner i förbigående myntreformen i ordalag, som tillkännagifva, att utskottet erkänner vigten af denna förändring i vårt penningeväsende, som man kallar »myntreformen». Likväl innehåller betänkandet ett tillägg, att utskottet icke ansett sig »ega att granska de åtgärder, som med reformen stå i sammanhang». Det är väl sant: dessa uttryck innebära icke precis något ogillande af de åtgärder, som med myntreformen stått i sammanhang, men det kunde tagas så, som om utskottet icke ansett dem vara fullkomligt sådana, som de hade bort vara. Man har också sett i det afseendet rätt mycket tadel framföras. Det är svårt att uppträda med tidningsartiklar, inlåta sig i polemiker, som aldrig taga en ända, emedan sällan de framförda skälen af anmärkaren upptagas, utan antingen förbigås eller på ett eller annat sätt uppfattas annorlunda, än meningen varit; med ett ord: erfarenheten har visat, att man sällan på den vägen kommer till något resultat. Jag har derför utbett mig att få afgifva några förklaringar med afseende å det klander, som angående myntreformen uttalats, så vidt det kommit till min kunskap.

Det är högst förvånande, för det första, att finna, att någon kunnat förutsätta en realisation, en inlösen af Finlands banks sedlar under nominela värdet. Utskottet yttrar väl sitt bifall dertill, att ingen realisation har skett. Men det är förvånande att finna, att i det offentliga, i publiciteten, blifvit yrkadt, att en realisation hade varit för landet nyttig, i synnerhet som detta skett från samma håll, på hvilket man klagat öfver, att genom myntreformen de skuldsattes belägenhet blifvit gjord mera tryckande än förut. Det är onödigt citera dem, som yttrat en sådan åsigt; men jag har funnit den förfäktad till och med af en mycket framstående affärsman i en af landets största städer, hvilken icke blott vid det allmänna möte, som förekom i handelsföreningen härstädes, utan också

särskildt i en tidningsuppsats klandrat, att en sådan realisation icke vidtagits. Härvid vill jag icke länge uppehålla mig, och torde det äfven vara onödigt. Ty det var ingenting, som påkallade en sådan realisation, ingenting, som hindrade banken att inlösa sina sedlar till *pari*. Den enda svårighet, som banken hade vid öfvergången till inlösen af sina utgifna sedlar, var den, att metalliskt mynt icke förefanns i den allmänna rörelsen. För allmänheten åter kan naturligtvis en realisation icke medföra annat än förluster, emedan hvar och en, som har en sedel på hand, förlorar en del af dess värde: och jag är fullkomligt oförmögen att begripa, huru sådant för den skuldsatte kan vara något annat än förlust. Han må hafva gjort sina skulder under en tid, då sedeln hade ett lägre värde; hans ställning måste dock ytterligare försvåras, om han skulle nödgats återbetala dessa skulder med till ex. en sedel, som gäller 15 eller 20 % under dess nominela värde. Att jag icke är i stånd att inse meningen med i fråga varande yrkande, torde alltså vara ursäktligt. Jag lemnar derför och torde saklöst kunna lemna detsamma derhän.

Det hufvudsakligaste klandret deremot har jag funnit röra sig kring frågan, huru vida alla skuldsatta i landet, som nämligen vid reformen hade betalningar att verkställa inom landet, hade bort berättigas att slippa betala en större eller mindre del af sin skuld. Med afseende på en sådan åtgärd är det fråga för det första om rättvisan, må vara för det andra om billigheten af densamma, i fall någon fråga om billighet kan ega rum, om man finner, att den hade utgjort en oförsvarlig orättvisa.

Man tyckes hafva förutsatt, att regeringen borde hafva utfärdat en författning, som skulle tillåtit alla gäldenärer att betala 20 % eller 15 % mindre än det belopp, hvarpå deras utgifna förbindelser lydde. Jag vågar fråga: skulle någon våldsammare regeringsåtgärd kunna ega rum? Vore det en åtgärd, som skulle kunna försvaras inför samtid och efterverld att sålunda disponera om folkets i landet egendom? Jag förstår icke, att något sådant skulle kunna förordnas: liksom jag för min del måste anse, att den rådgifvare, som med sin röst hade tillstyrkt en sådan åtgärd. skulle hafva handlat mot hvad pligt och samvete bjuda. Man kunde tänka sig, att båda statsmakterna förenade skulle taga sig en sådan makt med den

enskilda egendomen. Det hade då bort ske vid senaste landtdag, om ständernes bifall äskats till en så svår åtgärd. Tänker man sig något sådant som möjligt, beder jag få fästa uppmärksamheten på hvilket tillståndet i landet skulle blifvit, om en sådan författning skulle utfärdats, om hvarje borgenär skulle hafva ett år eller ett par förut vetat det: dina gäldenärer behöfva, så snart myntreformen inträffar, icke betala sina skulder till fullo. Den naturliga följden hade väl varit, att alla borgenärer skulle hafva utsökt sina fordringar och skaffat sig Finlands banks sedlar eller möjligen omsatt dem mot villkor, att de, om myntreformen inträffade, borde betalas med silfver. Men jag tror, att på många håll man icke varit tillfredsställd härmed, utan man skulle hafva sökt få ut sina penningar och köpt jord, eller skickat dem till utlandet eller på annat sätt satt dem i säkerhet. För min föreställning ter sig saken sålunda, att vi skulle ett par år förut haft en kris, mycket svårare än den, som nu inträffat efter myntreformen, i hvilken denna har en ganska ringa del. Detta angående rättvisan och om det möjliga sätt, hvarpå man kunnat tillvägagå för att i alla fall bryta mot hvad rättvisan kräfver.

Talar man om billigheten af en sådan åtgärd, kan det, som jag redan haft äran nämna, frågas, huru vida någonsin en åtgärd må kallas billig, hvilken, då den pröfvas inför rättvisan, väges på rättvisans vågskål, visar sig i så hög grad orättvis och våldsam. Men låt vara, att någon obillighet förefunnits, som bort utjämnas. Man säger då: det är landets kapitalister, som hafva vunnit derpå, att en sådan åtgärd icke blifvit vidtagen. Hvilka äro vårt lands kapitalister? Man talar om dem, men dessa kapitalister äro, så vidt jag känner, lätt räknade. Det torde icke finnas många, som kunna komma under det namnet, och hvad dessa på affären vunnit, torde föga förtjena att talas om. Det kan också sättas i fråga, huru vida någon kapitalist gjort någon vinst derpå. Ty det måste då förutsättas, att han skulle blifvit kapitalist under den tid, som förgått mellan kriget och myntreformen, att han på denna korta tid samlat sina penningar. Var han kapitalist dessförinnan, så hade han också sina penningar utlånta dessförinnan, det vill säga: i silfver; och har han nu fått tillbaka hvad han utlånat, så har han

icke gjort någon vinst. Endast den, om man föreställer det sig så, som skulle samlat sina kapitaler under sagde mellantid, som för sitt arbete då erhöll nominelt mera i sedlar, än han derpå kunnat förtjena i reda penningar, hade genom att utlåna dem i följd af myntreformen gjort en vinst. Men sagde tidrymd visar sig icke hafva varit gynnsam för samlandet af rikedomar.

Med kapitalisterna i landet förhåller det sig så, att, då man till ex. granskar depositionerna i föreningsbanken, det visar sig, att beloppet å hvarje deponent *per medium* utgjort 2,000 mark. Och der hafva likväl funnits ungefär 15 millioner deponerade i föreningsbanken. Det är sådana vårt lands kapitalister äro. Det är sagdt, sådant är medeltalet. Personer finnas alltså, som deponerat derunder, andra, som hafva deponerat deröfver, kanske en och annan, som har betydliga depositioner, men dessa få äro likväl undantag. Kapitalisterna i landet äro för öfrigt de allmänna kassorna. Dessa äro Finlands bank, hvars kapitaler utgöra landets egendom, och som på en sådan åtgärd, som här är fråga om, skulle förlorat; ty banken har inga depositioner att återbetala, på hvilka den skulle kunnat göra sig ersatt, utan endast utlåningar och en skuld i rubel, som amorteras under 42 år. Bankens förluster hafva redan af andra orsaker varit så betydliga, att man måste beklaga, att dessa förluster hafva drabbat en så dyrbar landets egendom som denna inrättning. Dessa kassor äro vidare sådana statens allmänna fonder, hvilkas behållningar äro utlånade. Må vara, att man kan anse, att det varit en mindre olycka, att deras kapital skulle minskats. Ibland dessa fonder gifves likväl en, amortissementsfonden, ur hvilken utlåningen är den betydligaste. Denna fond utgör garantin för statsverkets förbindelser, delvis också till utländingen. Att blottställa den för en förlust och nedsätta garantins belopp hade icke varit rätt handladt mot statsverkets borgenärer. Dessa allmänna kassor äro vidare universitetsfonden, som också skulle hafva förlorat. Naturligtvis hade denna förlust icke kunnat bäras utan att blifva af statsmedlen ersatt, emedan universitetets tillgångar hade blifvit för inrättningens upprätthållande otillräckliga. De äro vidare pensionskassorna för enkor och faderlösa, visserligen till en del af staten skänkta, men till den betydligaste delen af deras aflidne

fäder samlade. Att taga från dem denna skärf, som blifvit dem lemnad, att nedsätta de ytterst små pensioner, som från dessa kassor utgå, och försätta dessa enkor och faderlösa i en ännu svårare belägenhet, än den närvarande för det mesta är — jag bekänner öppet, att tanken härpå och på den förlust, de fattiga insättarena i sparbankerna skulle lidit, för mig väga mera än någon annan. Vidare hypoteks- och föreningsbankerna. Föreningsbankens förluster hade icke blifvit stora; ty föreningsbanken hade återbetalt depositionerna på samma sätt, som den sjelf blifvit betalad af sina gäldenärer. Jag har haft äran framställa, af hvilken beskaffenhet dessa kapitalister äro, som hafva sina medel deponerade i föreningsbanken, att största delen af dessa medel utgöra små besparingar på många händer. Jag lemnar åt hvars och ens bedömande, huru billigt det hade varit att angripa dessa depositioner, att borttaga en del af de gjorda besparingarne. Ännu en omständighet må härvid tagas i betraktande. Det kan antagas för säkert, att föreningsbankens tillvaro och den ränta, den gifvit på depositionerna, verkat fördelaktigt genom att uppmana mången att spara en penning för sin ålderdom och sina efterlefvande, hvilket han annars icke kommit sig till; det är också fallet, att i föreningsbankens depositioner till icke ringa del ingå depositioner af fruntimmer, som genom sitt arbete förvärfvat den lilla sparpenningen, eller också ärft någon liten summa och insatt den för att i räntan derå hafva ett bidrag för sin bergning. Också förlusten å dessa medel hade träffat personer, hvilka ingalunda kunna kallas kapitalister, utan från hvilkas dagliga bröd man tagit den penning, som man genom ett enkelt påbud skulle hafva skänkt åt föreningsbankens gäldenärer. Hypoteksföreningen skulle icke hafva gjort allt för stora förluster, ty hufvudsakligen voro dess utlåningar grundade på penningar, upptagna inom landet, och hypoteksföreningen hade haft samma utväg att med 20 % mindre betala innehafvarene af dess obligationer. Det återstår att taga reda på, huru mången i några få af dessa obligationer har sin enda egendom. Men på en del af det kapital, hypoteksföreningen upplånat i utlandet, och hvaraf föreningen i November 1865 hade inom landet utlånat 2 $^1/_2$ million, på denna del hade hypoteksföreningen lidit en verklig förlust; och ehuru dess

ställning för närvarande genom lyckliga penningeoperationer är tillfredsställande, skulle en så betydlig förlust som 20 % på dessa medel, det vill säga: 1/2 million blifvit för föreningen ganska tryckande, lagd till den svårighet, föreningen för närvarande har att af sina gäldenärer utbekomma förfallna annuiteter.

Men jag tror mig hafva sagt nog för att motivera, att hvad man i detta fall velat kalla billighet hade varit den största obillighet, äfven om det icke inneburit den största orättvisa. Det må tilläggas, att ibland de gäldenärer, som man velat befria från deras skulder, en ganska stor del mottagit penningarne i valuta kanske redan flere än tio år förut och senare endast omsatt de gjorda lånen. Åtgärden hade varit så mycket obilligare, som bland dessa gäldenärer finnas sådana, hvilkas sätt att sköta sina affärer skulle gjort dem ganska litet förtjenta af en sådan lättnad i deras skuldbörda på alla deras bekostnad, om hvilka jag nyss talat. Den, som följt med uppgifterna på staterna i de konkurser, hvilka på senaste tider skett, och jag beklagar visserligen, att så många blifvit nödvändiga, hafva varit i tillfälle att finna, att i dem vanligen ingen behållning visat sig. Man har visserligen i staten kunnat uppgifva ett par tusen mark, i större konkurser ett par tiotusental marks behållning; men man känner hvilket värde sådana uppgifter ega. De, som haft tillfälle att i detalj genomgå sådana (och jag har haft anledning dertill i flera fall), veta, att dessa uppgifter stundom varit af en ganska ovanlig beskaffenhet. Man kan åtminstone vara öfvertygad, att ingen i sin stat å aktiva beräknat 20 % nedsättning för myntvärdets förhöjning, utan upptagit dem till fulla nominela värdet. Så beklagligt det är, att dessa fallissementer inträffat, så glädjande är det att icke finna någon, hvars affärsbestånd visat en verklig behållning att tala om, hafva blifvit tvungen att åt sina borgenärer upplåta sin egendom. Jag skulle för min del hålla före, att detta förhållande utgör ett ytterligare bevis rörande billigheten af den i fråga varande åtgärden.

Det förtjenar knappast talas om, men jag ber att få tillägga derom några ord, att man vid den tid, då myntreformen genomfördes, mycket klagade öfver den olycka, det ryska underhaltiga silfvermyntets gångbarhet medförde. Det är kändt, att H. K. Maj:t

år 1860 nådigst behagade förordna, att Finlands mynt skulle vara mark och penni. Det visade sig dock i den nådiga förordning, hvarigenom myntreformen förkunnades och som utkom i November 1863, att detta mynt icke blef mark och penni, utan det gällande myntet blef rubeln, nämligen den metalliska rubeln. Det är icke svårt att tänka sig, att en sådan förändring måtte haft sina vigtiga skäl. Det är ej ens svårt att föreställa sig, hvilka dessa skäl måste hafva varit. Vi äro visserligen ofta nog fallna att i våra förhållanden glömma, att vårt land är förenadt med ett stort och mäktigt rike, och att vi af denna förening äro beroende, att, då vi vända oss till vår ädle monark för att för vårt land begära någon önskvärd reform, hvilket vi med så mycket större förtroende kunna göra, som vi hafva så mångfaldiga bevis på den utomordentliga välvilja, hvarmed han vårdat sig om Finland, då vi, säger jag, vända oss med våra underdåniga framställningar till monarken, vi icke vända oss blott till Finlands Storfurste, utan äfven till detta mäktiga rikes härskare. Det är icke svårt, skulle jag anse, om vi besinna dessa förhållanden, att föreställa sig, hvarför i fråga varande förändring skett, icke heller att erkänna nödvändigheten deraf. Det har uppenbarat sig mer och mer, att den skedda reformen icke på alla håll varit gerna sedd. Jag tänker det, att det har varit och är en verklig stor fördel för vårt land att kunna säga: vi hafva icke något skildt mynt; vårt mynt är rikets allmänna.

När myntreformen skedde, fanns den fullhaltiga silfverrubeln alls icke i allmänna rörelsen; det enda silfvermynt, som förefanns, var det underhaltiga skiljemyntet. Må man tänka sig, huru lämpligt det hade varit att införa i en författning: detta är det gällande myntet, rikets allmänna, likväl icke det underhaltiga, som i rörelsen finnes, utan endast det fullhaltiga, som i rörelsen icke finnes. Må man besinna, hvilket intryck ett sådant stadgande, om det varit möjligt, varit egnadt att framkalla. H. K. Maj:t öfverlemnade den 4 November nådigst åt kejserliga senaten att bestämma tiden för myntreformens inträdande. Den 7 November anlände minister-statssekreterarens skrifvelse härom. Den 8 November — jag tager mig friheten citera data, de hafva djupt inpräglat sig i mitt minne — den 8 kl. 2 e. m. sammanträdde senaten för att besluta i ärendet.

Sammanträdet upphörde kl. 4; följande morgon kl. 9 afgingo de första stafetterna, som kring landet spridde förordningen om myntreformen, längre fram på dagen de öfriga. Den 13 November inträffade myntreformen, om en måndag. Denna samma måndag kl. 11 sammanträdde senaten åter för att öfverlägga och besluta om en underdånig framställning till H. K. Maj:t om en förändring i förordningen angående det underhaltiga myntet. Den, som vill, kan mena, att den vishet kommit öfver en eller flera under dessa fyra dagar, att en förändring i afseende å skiljemyntets gångbarhet var absolut nödvändig; detta måste helt och hållet öfverlemnas åt hvars och ens tycke. Förhållandet var, att kejserliga senaten samma dag myntreformen inträffade beslöt om en sådan hemställan. Det stod nämligen öppet att i kronans kassor verkställa inbetalningar med ryskt skiljemynt till hvilket belopp som helst. Detta stadgande hade sin naturliga anledning deri, att det förut genom kejserliga förordningen den 12 Juni 1860 var stadgadt, att penni-myntet skulle kunna betalas till kronan till hvilket belopp som helst, men i enskild liqvid icke utgjorde betalningsmedel till större belopp än 10 mark. Samma stadganden blefvo gällande angående det ryska skiljemyntet. Det var, som jag hade äran nämna, det förra stadgandet som var det enda farliga, i öfrigt skulle saken reglera sig sjelf. Det var i detta afseende, rörande både kopeks- och penni-myntets mottagande i kronans kassor, som senaten vände sig till H. Maj:ts nådiga afgörande. Skulle stadgandet qvarstått, skulle sakerna kunnat gå derhän, att reformen blifvit outförbar. Finlands bank berördes icke af sagde stadgande. Men det måste inträffa, att i kronans kassor skulle efter hand inflyta endast underhaltigt mynt. Man kan säga: en sådan procedyr, i den ordning, som blifvit omnämnd, var icke riktig. Men kanske var valet af utvägar af omständigheterna inskränkt. Det är kändt, att H. K. Maj:ts nådiga beslut undanröjde alla svårigheter. I öfrigt, utaf de millioner ryskt skiljemynt, som då skulle hafva införts i landet, har statsverket lyckats uppsamla endast 300,000 rubel, ehuru under de första tiderna på ett par ställen, i synnerhet i en af landets största städer, det lyckades spekulanter att kasta in på tullkammaren 40,000 rubel inom 8 à 10 dagar, ehuru det ryska skiljemyntet i flera månader emottogs

till 2 $^{1}/_{2}$ rubel för gången vid tullverket och i synnerhet vid postverket, der det inflöt till betydligt belopp, vid försäljning af kartasigillata, och på hvarje debetsedel vid kronouppbörden, ända till den 1 Juli 1866. Såsom anförts, på alla dessa vägar uppsamlades *in summa* 300,000 rubel. Jag tillägger detta såsom ett bevis på hvad man talar om, och hvad verkligheten är; det var det faktiska i de många millionerna. Jag ber om förlåtelse, att jag i denna sista punkt, på sin tid föremål för så mycket klander, varit vidlyftig och pröfvat ståndets tålamod, men jag har ansett mig skyldig lemna några upplysningar och vågar hoppas, att berättelsen icke varit helt och hållet utan intresse.

Då under diskussionen förslag framkastats, att Finlands bank skulle omgestaltas till en privatbank, medgaf Snellman (1867. I. 507), att han för sin del icke ansåg planen olämplig, så vida den nuvarande lagstiftningen för sedelutgifvande privatbanker förändrades så, att inga privatbanker tillätos mynta ut jord och annan fastighet till sedlar. — En smärre invändning af honom läses på sidan 512 i sagde häfte. — Längre och vigtigare var Snellmans andragande angående 12:te punkten af bankutskottets i fråga varande betänkande, hvilket andragande torde förtjena att här intagas. Snellman yttrade (1867. I. 513—517) nämligen följande:

I första stycket af 12:te momentet förekomma tvänne särskilda frågor, den ena om användandet af primitiva fondens tillgångar. Det är i öfverensstämmelse med den nådiga propositionen, som utskottet i detta afseende yttrat sig; men propositionen åter, att primitiva fonden sålunda skall användas, har blifvit gjord på ständernes särskilda begäran. Ingen kan naturligtvis yttra några åsigter om, hvad Hans Majestät utan denna gifna anledning nådigst skulle hafva beslutit eller icke beslutit; men det är dock möjligt, att om ständerne icke begärt det, så hade Hans Majestät ej heller föreslagit någon sådan åtgärd. Det synes af hela den nådiga propositionen, att Hans Majestät velat gå ständernes önskningar till mötes. Der förekommer dock såsom motiv för använ-

dandet af primitiva fonden en åsigt, yttrad redan af 1863 års samlade ständer, eller ett förmenande, hvilket jag icke tror har tillräcklig grund för sig. Hvad jag har att anmärka rör således icke Hans Majestäts beslut om medlens användande, utan rör den förmodade effekten af, hvad ständerne begärt. Af utskottets förslag synes, att utskottet nu likasom vid senaste landtdag ansett, att man med primitiva fondens tillgångar skall kunna förstärka bankens silfverfond. Det kan ske, så vidt jag anser, icke sålunda, att de fyra millionerna, som primitiva fonden utlånat, kunna verteras till räntebärande obligationer, utan sålunda att fyra millioner i sedlar gömmas i banken, det vill säga: att cirkulationsmedlet i landet minskas; ty eljes kan på intet villkor primitiva fondens indragning förstärka bankens valuta. Banken får icke derigenom mera valuta, men banken får mindre sedlar att svara för. Alla de valutor, som inkomma genom den utländska handeln, så vidt de ej äro nödvändiga för betalning af importen, alla dessa valutor komma till banken, det behöfver man ej tvifla på, och det är alldeles klart, att banken har lika lätt som primitiva fonden att köpa en sådan valuta; hypoteksfonden, som man kallar banken, kan nämligen gifva ut nya sedlar mot valutan. Jag har icke velat yrka på något, utan vill blott uttala en upplysning, som jag väl tycker knappast borde behöfvas, emedan saken är så sjelffallen. Man må föreställa sig det så: primitiva fondens fordringar dragas in. Hvarmed betalas de? Med sedlar eller silfver? Betalas de med bankens sedlar, och sedlarne ligga inne i banken, äro de ur rörelsen, och banken behöfver ej ansvara för dem. Men skola sedlarne användas för uppköp af valuta, så kan det ske när som helst, utan att det i vanliga fall på penningerörelsen utöfvar synnerligt inflytande. Då banken mot fyra millioner valutor får utgifva öfver åtta millioner sedlar, så kan ju banken köpa in valutan utan att begära sedlarne af primitiva fonden. Dragas primitiva fondens lån deremot in i silfver, som då toges ur cirkulationen, så måste banken åter sätta silfver i rörelse. Detta kan icke inverka på bankens valuta, icke heller på dess sedelutgifning annorlunda, än att de fyra millionerna sedlar dragas in och stoppas i bankens kistor.

Hvad sedan angår det i samma första stycke gjorda förslaget att förändra nuvarande stadganden angående det belopp valuta, som banken måste hålla emot sina sedlar, så har visserligen utskottet inledt detsamma med en ganska vacker tirad om sanningar i penningeläran. Den är ganska väl affattad, men så mycket jag förmår inse, är den verkliga skillnaden emellan hvad utskottet föreslår och hvad som nu egentligen eger rum ganska ringa. Nu är det stadgadt, att banken alltid skall hålla sju femtondedelar valuta emot utgifna sedlar. Utskottet säger, att banken får utgifva sexton millioner mark uti sedlar och åtta millioner dertill emot lika belopp valuta. Jag ber om tillåtelse att få stanna vid de åtta millionerna. Det blir sålunda tjugufyra millioner sedlar emot åtta millioner valuta. Der vore således den förändring skedd, att banken, i stället för att hafva sju femtondedelar, skall hafva en tredjedel eller $^{5}/_{15}$ valuta mot utelöpande sedlar. Det är uttryckligen sagdt i förslaget, att valutan aldrig får gå nedom åtta millioner. Detta belopp skall alltid finnas i banken. Vidare är sagdt, att, så snart bankfullmäktige märka, att det lutar ditåt, att valutan förminskas till detta belopp, skall fullmäktige vidtaga åtgärd om, att ej någon enda mark af de åtta millionerna går ut. Går den första marken ut, så måste banken genast stoppa, då valutan icke någonsin får sjunka under åtta millioner. Summan är den, att bankfullmäktige skola hindra valutan att någonsin sjunka under åtta millioner. Huru kan detta hindras under våra förhållanden? Det är allmänt kändt, att man i de utländska bankerna, der räntan är fri, höjer diskonträntan, då efterfrågan på valuta blir stark, höjer den betydligt. Huru hastigt räntan kan höjas, har man sett i England på de senaste åren, då den ett tu tre kunnat uppgå från 3 % till 10 %. Sådant sker mycket ofta och mest i sådana länder, der penninge-omsättningen och handelsrörelsen är stor. Antag äfven, att det hos oss vore möjligt att vidtaga en sådan åtgärd, så är det tvifvelaktigt, huru mycket den skulle verka; åtminstone borde räntan höjas bra mycket, skulle jag tro, förrän man här i nödens stund skulle låta bli att låna. Man skulle låna och betala hög ränta för att slippa från ögonblickets betryck. Jag tror, att våra affärsvanor och omtanke i affärers bedrifvande äro sådana, att man icke sätter

i fråga, hvad man betalar för utländska penningar för att få dem. Om det således också här voro möjligt att höja diskonträntan, så är det osäkert, om bankfullmäktige dermed kunde verka något. Nu är det icke möjligt, emedan räntan icke får höjas utöfver 6 %. Hvad vill en bankfullmäktig göra i sådant fall? Detsamma, som man nu gör, och hvilket är den enda utvägen, nämligen att inskränka utlåningen. Nu har det gått så till, att, när nöden varit stor, när man sett de föreskrifna sju femtondedelarne i fara, har man varit tvungen att draga in lån till ett belopp, som motsvarat valutaminskningen. Så snart derför bankfullmäktige se, att valutan närmar sig till åtta millioner, och att dessa råka i fara, så skola äfven bankfullmäktige nödgas begynna med indragning af lån. Åtta millioner låta visserligen något. Jag skulle tro, att det också i vanliga fall kunde vara ganska tillräckligt och en ganska säker garanti. men senaste tiders hårda erfarenhet har visat oss, hvaruti den största faran för banken ligger. Det är i missväxterna. Det är så oerhörda summor, som då erfordras för spannmålsimporten, att man väl kan säga, att de åtta millionerna, när missväxt inträffar, kunna gå ut på fyra veckor. Efter 1856 års missväxt såg sig banken nödsakad att upptaga lån till ett belopp af 2,500,000 rubel eller 10,000,000 mark. Banken skulle icke varit i stånd att återbetala detta belopp, om icke statsverket 1859 upptagit ett lån af 4,000,000 rubel, hvaraf banken fick 1,500,000 rubel, hvilka ännu äro sväfvande och amorteras årligen för bankens räkning. Den missväxten satte således banken i skuld. Vid den missväxt, som 1862 inträffade, var bankens ställning i September sådan, att banken icke innehade den föreskrifna valutan. Jag tror mig hafva nämnt, att banken då bort innehafva 13,000,000 mot sina utgifna sedlar, men den innehade icke mera än 11 eller något derutöfver; och om man skulle räkna ryska sedlar dertill såsom valuta, 12.500,000 mark. Det inträffade också då, att man inom ett par månader nödgades upptaga ett lån af 1,200,000 rubel i S:t Petersburg, hvilka betalades sålunda, att banken fick indraga valutan på det Rothschildska lånet, liksom banken förut indragit valutan på det i Ryssland upptagna lånet af 4,000,000 efter missväxten 1856. Det är sådana för våra förhållanden oerhörda valutatillgångar, som

landet behöft för spannmålsimporten. Hade banken icke haft sådana statslån att indraga, skulle den icke kunnat sköta sin sedelinvexling; den var väl då icke pliktig dertill. Men dess valuta hade eljes gått ut, och vi hade haft svårt att någonsin återvända till betalning i metalliskt mynt. Dessa lån, både det, som togs från Ryssland och lånet hos Rothschild, voro visserligen delvis nödtvungna, delvis afsigtligt upptagna till landets bästa. Det ryska lånet användes för jernvägen, det Rotschildska lånet användes dels för att betala skulder från kriget, dels också till jernvägen. De valutor, som indragits för dessa lån, (ty äfven de ryska sedlarne äro för oss lika med silfver efter gällande kurs), dessa valutor hafva återigen gått ut. Man kan säga, att banken af dem icke har något qvar. Slutligen indrog hypoteksföreningen 1865 ungefär 9,000,000 mark, af hvilka 8,000,000 omedelbart deponerades i banken, och den återstående millionen utsläpptes i landet. Man kan kanske säga, att banken af dem har något litet i behåll; det kommer dock an på, från hvilken tid man då räknar beloppet af bankens behållna valuta. Alla dessa valutor hafva gått tillbaka till utlandet för att anskaffa bröd; och jag ber att få tillägga: hvad hafva vi i stället? Vi hafva skulder, som skola afbetalas, hvilka således framtiden får betala, delvis använda för produktiva ändamål, med delvis endast för att hjelpa oss ur stundens betryck. Att tänka på att för hvarje gång missväxt inträffar nödgas göra sådana skulder, upptaga nya amorteringslån, som komma att betalas under en lång följd af år, är afskräckande; sådant måste föra landet i olycka. Man kan föreställa sig, att man kunde upptaga lån för att hjelpa sig en tid af två eller tre år. Man upptager till ex. 8,000,000 på tre år. Detta silfver skickar man ut för att uppköpa bröd. Huru skola vi på tre år förvärfva de 8,000,000 i silfver för att kunna återbetala dem. Vår utländska handel förmår ingalunda inom så kort tid indraga detta belopp. Såsom sagdt, då man icke kan sålunda förfara, icke kan låna på kort tid med hopp om att kunna återbetala, så har man icke annan utväg än att låna och lägga återbetalningen framtiden till last. Jag tror derför, att man bör väl betänka sig, ehuru tung den tvångströjan också må blifva, förrän man går ifrån de sju femtondedelarna, upphör att

hålla tillräcklig valuta besparad. Förrän man kastar denna tillgång ifrån sig, må man vänta på andra och bättre tider än de närvarande. Teorin är mycket god; det kan dock sägas, att utskottet i sitt förslag icke iakttagit de vackra teorierna. Det har icke bibehållit sagda sju femtondedelar, men det har dock ålagt bankfullmäktige tillse, att fem femtondedelar valuta alltid skola förefinnas. Detta är icke enligt med dessa teorier; ty det torde icke behöfvas några föreskrifter alls, huru stor valutan skall vara. Vill banken icke hålla valuta, är det slut med dess existens. Dessa åsigter äro ganska allmänt erkända; men det är dock en sak att märka i fråga om sedelutgifningen. Hvarför skall icke banken få gifva ut sina förbindelser åt folk, som har förtroende för banken? Det är mycket bra. Var så god och gif ut förbindelserna, men skrif dem på halfva ark; skicka ut dem, gerna! blott ej i tryck och i samma format, som statsbankens sedlar, emedan de gå till en publik, som ej kan kontrollera, hvems sedlarne äro. Den ena sedeln emottages vid kronouppbörden, den andra icke; det är den enda skillnad, som i detta land göres emellan dem. På teorin beror icke, huruvida en obligation bör vara tryckt eller skrifven; teorin är blott den, att banken skall få gifva ut dem, men var så god och gif icke ut sådana sedlar, som mängden redan är van att anse för klingande mynt. Man har nu emot teorin ansett nödvändigt, att banken alltid skall innehafva ett visst belopp valuta. Detta är en föreskrift, som icke är pålagd någon annan bank än statsbanken. Äfven teorin förkastar den. Det må således bero endast af bankfullmäktiges insigt och vishet att afgöra äfven valutans belopp. Jag vill ingalunda sätta i tvifvelsmål bankfullmäktiges insigt, försigtighet och omtanke i frågan. Jag skulle endast tro, att ständerne åtminstone icke skulle kunna klandras, om de uppskjuta med dessa reformer till nästa landtdag.

Till att klargöra frågan, om indragningen af primitiva fonden skall verka på bankens säkerhet, deltog Snellman ytterligare i diskussionen (1867. I. 526—529) samt yttrade tillika sin åsigt, att depositionsbevis i banken måtte inskränkas endast till depositioner *à vista,* icke till depositioner på

tid, som borde anses såsom upplåning på lång tid. Slutligen inlade Snellman reservation mot tvänne punkter af förslaget. (1867. II. 34—35).

*

Plenum den 5 April 1867. I diskussionen af grundlagsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *landtdagsordning* deltog Snellman endast med ett par ord. (1867. II. 49 och 51).

*

Plenum den 27 April 1867. Vid detta sammanträde föredrogs bland annat prestesståndets inbjudning till medstånden att förena sig om dess mening rörande skilda kapitel af *kyrkolagsförslaget,* nämligen om kyrkotukt samt om kyrkomöte, så att kyrkan tillkomme rätt att sjelf vid kyrkomöte stifta lag i sina inre angelägenheter med sanktion af regenten. Snellman yttrade dervid (1867. II. 245) följande ord:

Jag anhåller att få förena mig med de talare, som yrkat på afslag å presteståndets framställning rörande bägge punkterna, och vill blott tillägga att hvad som blifvit anfördt såsom skäl för afslag å första punkten, också utgör skäl till afslag å den andra, ty så länge den evangelisk-lutherska kyrkan har sin nuvarande ställning af statskyrka, finnes utom densamma ej tillflykt för någon. Det är omöjligt för någon dissenterande församling att uppstå, emedan vi, såsom irländarne, äro förbundna, förpliktade att underhålla kyrka och presterskap i statskyrkan. Derför är, enligt min tanke, också all kyrkotukt, som går utöfver förmaning och lära, endast ett obehörigt samvetstvång, ett tvång på den medborgerliga friheten, och jag beklagar, att så mycket redan blifvit medgifvet utöfver hvad den kejserliga propositionen innehåller.

*

Plenum den 30 April 1867. Diskussionen gällde sammansatta ekonomi- samt stats- och bevillningsutskottets betän-

kande angående nådiga propositionen i anledning *af den för brännvinstillverkningen influtna skattens otillräcklighet* till bestridande af de anslag, hvartill densamma påräknats, och öfverlades först hvilketdera af de af utskottet föreslagna alternativerna borde till granskning företagas. Diskussionen inleddes af Snellman sålunda (1867. II. 251—252):

Det är högeligen att beklaga, att utskottet i en fråga, sådan som denna, icke kunnat förena sig om en åsigt i en fråga, der, såsom man vet, tankarne inom landet och, såsom man kan förmoda och redan äfven visat sig, inom stånden äro så olika. Att företaga först det ena och sedan det andra af de i utskottets betänkande föreslagna alternativerna till diskussion, lärer icke kunna komma i fråga, hvarför jag vördsamt skulle hemställa, om icke ridderskapet och adeln först ville besluta sig för, hvilketdera alternativet skall läggas till grund för diskussionen. Enligt min åsigt är det senare alternativet i utskottets betänkande i alla afseenden att föredraga. Den princip, hvarpå detta förslag öfver hufvud är byggdt, har så stort företräde framför den, som ligger till grund för nuvarande lagstiftning, hvilken också är bibehållen uti första alternativet, att man icke bör kunna tveka i valet. Man bör nämligen, enligt min mening, högeligen betänka det, att denna lagstiftning har till föremål icke blott att förskaffa staten en inkomst eller att bereda tillgångar för det ändamål, ständerne med Hans Majestäts bifall anse böra landet till bästa vinnas, jag säger, man bör icke blott fästa afseende derpå, utan ock komma ihåg, att ständerne vid senaste landtdag enhälligt nog voro af den åsigt, att äfven konsumtionen af brännvin bör inskränkas. Håller man sig strängt till den princip, som i senare alternativet är följd, att nämligen göra brännvinsbränningen till en fabriksnäring, lika fri som öfriga fabriksindustrier, lemnar man helt och hållet den senare principen ur sigte. Jag vill icke påstå, att detta i det föreliggande förslaget till en del har skett. Jag tror, att der finnas åtskilliga bestämningar, i synnerhet två, som kunde tåla en revision, men öfver hufvud har, såsom jag redan haft äran nämna, detta förslaget för sig att så mycket möjligt är och enligt min tanke skäligen närma bränn-

vinsbränningen till öfriga fabriksindustrier. Genom antagandet af detta alternativ skulle man undvika brännvinsbrännings-rättighetens utbjudande på auktion och de dermed förknippade villkoren, hvilka nu i så hög grad lägga hinder i vägen för brännvinsfabrikationen, hvaremot tillverkningen komme att ske på grund af vanliga privilegier. Detta förslag leder också kanske mera än det förra alternativet till vinnande af det för alla önskvärda ändamålet att om icke helt och hållet utrota lönbränningen och brännvinets insmugling, likväl så mycket som möjligt minska dessa olofliga näringar.

Enligt min tanke bör man icke allt för mycket skrämma sig af de närvarande förhållandena, med lönbränningen i synnerhet, ty det har varit att förutse, att under de första åren efter husbehofsbränningens afskaffande den olagliga tillverkningen skulle i mer eller mindre grad ökas. Likväl bör ingen ekonomisk lagstiftning vara sådan, att den genom höga premier leder till olagligheter, och derför bör också det förslag till sådan lagstiftning ega företräde, som erbjuder de minsta lockelser dertill. — — —

I den följande diskussionen rörande denna fråga, som slutbehandlades i *plenum den 3 Maj*, tog Snellman icke mindre än sjutton gånger till ordet *), ytterligare framhållande de relativa förtjenster, han ansåg det senare alternativ-förslaget innebära; yrkande i fråga om brännvinsskattens efter hand skeende förhöjande på ett mindre noggrant reglementerande; uttalande sig för, att i intet fall, icke ens i fråga om tiden för fabrikationen, onödiga band böra sättas på fabrikationen; medgifvande kommunerna rättighet att bifalla eller vägra brännvinsbränneriers inrättande inom dem; reducerande farhågorna för lönbränningens tilltagande; yrkande på att minimibeloppet af ett bränneris tillverkning per år i stället för föreslagna 5,000 kannor utsättes till 10,000 — hvilket äfven blef ståndets beslut — o. s. v.

*

*) Se: 1867. II. 266, 269, 272, 281, 283, 286, 288, 290, 298, 303, 308, 310—311, 314, 317, 354 och 355.

Plenum den 4 Maj 1867. Vid fortsatt behandling af lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen *om indragning af kämnersrätter, lagmansrätter och riddaresynerätt* m. m. yttrade Snellman (1867. II. 408—409):

Jag anser mig visserligen ej böra tala emot hvad propositionen i detta afseende föreslår, men då det blifvit fråga om en ändring i hvad utskottet i detta syfte föreslagit, så ber jag att få till ridderskapets och adelns bepröfvande öfverlemna, om det skall blifva för statsverket möjligt att bestrida alla de kostnader, som en ändring i rättegångsväsendet kan påkalla. Det synes vara allmänt erkändt, att, om lagmansrätterna indragas, målens antal i hofrätterna kommer att betydligt ökas. Det blir således en nödvändig följd deraf, då hofrätterna redan nu äro öfverlastade med en sådan mängd af ärenden, att de icke alla kunnat handläggas, utan att ett större antal ledamöter blifvit adjungerade och delvis, såsom vid Åbo hofrätt, en ny division formerad, att antingen hofrätternas antal ökas eller antalet af ledamöterna vid desamma. För det närvarande är äfven ledamöternas vid hofrätterna aflöning högst otillräcklig. En anvisning af Hans Majestät till kejserliga senaten föreligger äfven i det syfte, att ett förslag till ökadt anslag för hofrättsledamöterna bör göras, så snart statsverkets tillgångar sådant medgifva, då de yngre ledamöterna vid hofrätterna äfven borde erhålla en högre aflöning än den, som för närvarande är dem tillagd. I nästa momentet af detta betänkande förekommer äfven ett yttrande derhän, att den minskning, som uppstår i domarenes på landet inkomster, skulle genom statens medel ersättas. Den nådiga propositionen innehåller i detta fall en uppmaning till ständerne att vara betänkta på medel, hvarigenom detta kunde åvägabringas. Utskottet har tagit det helt enkelt sålunda, att ersättning af statens medel skall utgå. Utskottet har föreslagit längre fram i sitt betänkande, att tvister angående kronohemman skulle öfvergå till häradsrätterna. Dessa tvistemål om kronohemmans-angelägenheter hafva öfver hufvud hittills handlagts vid guvernörsembetet. Lösen i dessa ärender har utgjort en icke ringa del af landskamrerarens inkomster. Det är mycket säkert, att, om denna ändring vidtages,

likaså ersättning skall dem beredas af statens medel, med ett ord, det tager aldrig slut med dessa utgifter och ersättningar. Det kan väl förutses, att en sådan ständig tillökning i statens utgifter, då sålunda hvarje reform påkallar förökade utgifter, utan att fråga någonsin blir om ökade inkomster, ej kan blifva möjlig. Dessa reformer skola blifva omöjliga att genomföra eller genomföras de på ett sätt, som föga länder landet till gagn; så äfven i närvarande fall. Om lagmansrätterna indragas, utan att någon möjlighet beredes att i hofrätten handlägga de ärenden, som i framtiden komma att gå till hofrätterna i stället för lagmansrätterna, så kommer rättskipningen att försvåras, tvärtemot det hopp, man hyst, och blifva ännu långsammare, än den varit förut — eller också kommer den önskade reformen att uppskjutas på obestämd tid. Jag får derför ödmjukast till ridderskapets och adelns bepröfvande öfverlemna, i fall någon förändring i detta afseende mot propositionens innehåll göres, huru vida det icke kunde vara skäl, att, så snart någon besparing af lagmans-tingsgästningen uppstår, dessa besparingar skulle öfverlemnas åt styrelsen för att befrämja de ändamål, hvarom ständerna nu besluta. [1])

*

Plenum den 6 Maj 1867. Vid företagen behandling af lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *tryckfrihet i Finland och om villkoren för dess begagnande* begärdes ordet till först af Snellman, som yttrade: [2])

Det torde ingen förundran väcka, om jag förklarar, att jag begärt ordet med den högsta tvekan. Denna tvekan har sin grund icke blott deri, att det är en nådig proposition, hvilken mitt uppträdande gäller, och att jag af min ställning anser mig i afseende å H. K. Majestäts nådiga propositioner bunden, men likväl nu är i begrepp att taga mitt representantkalls frihet i anspråk för

---

[1]) Se ock: 1867. II. 413.
[2]) Se: 1867: II. 420—422. —
Se för öfrigt anmärkningen till denna sida, upptagande en tillämnad tidningsartikel rörande tryckfrihetspropositionens öde.

att göra en framställning, som till någon del icke är öfverensstämmande med den kejserliga propositionen. Jag behöfver icke fördölja denna del af min tvekan; jag har å andra sidan sökt iakttaga den grannlagenhet, att, då det varit fråga om de nådiga propositionerna, jag vid voteringen icke med min röst bidragit till deras antagande. Detta är dock en sak, som rörer endast mig. Men jag uppträder med tvekan äfven derför, att jag vågar framkomma med ett förslag, förr än någon diskussion i saken föregått, och befarar, att höglofliga ridderskapet och adeln skall anse detta vara en otillbörlig djärfhet. Jag ber ödmjukast om ursäkt derför och anhåller, att ridderskapet och adeln måtte i sjelfva frågans vigt finna ett skäl att bevilja mig denna ursäkt.

Det betänkande, lagutskottet framlagt i anledning af H. K. Majestäts nådiga proposition angående tryckfrihet i Finland samt om villkoren för dess begagnande, kan och bör jag icke klandra. Ur den synpunkt, utskottet uppfattat sitt uppdrag, att nämligen yttra sig öfver, hvad en presslag bör vara, är detta betänkande af mycket värde. och jag egnar detsamma all aktning. Jag hoppas, att ingen i denna högtupplysta krets skall tro annat, (liksom jag hyser denna förhoppning till alla mina medborgare) än att jag är en vän af tryckfriheten. Om jag icke såsom författare vore det af princip, så skulle min erfarenhet under en lång tid af mitt lif, jag kan säga, under en daglig erfarenhet, hafva lärt mig att längta efter den dag, då tryckfrihet äfven i vårt land skulle finnas, emedan jag har lärt mig känna tycktvånget. Om det således blott vore fråga om, hurudan en lag borde vara för att vara sådan, man helst skulle önska sig den, skulle jag fullkomligt instämma i utskottets betänkande. Men det hade varit önskligt, att utskottet fattat sin uppgift något vidsträcktare.

En tryckfrihetslag är icke blott en vanlig ordningsstadga, icke heller en kriminallag; den är äfven en politisk lag. När man således uppställer sina fordringar på hvad en sådan lag bör vara, bör man i min tanke äfven taga de politiska förhållandena i betraktande. I princip har den sålunda blifvit ansedd öfver allt, hvarför också mångenstädes tryckfrihetslagen i sina principer är grundlag. Det hade varit önskligt, att utskottet äfven tagit i betraktande vårt

lands politiska förhållanden och kanske derigenom kommit till en i någon mån annan framställning än den, betänkandet nu företer. Det är nämligen i närvarande stund fråga icke om den ena presslagen eller den andra presslagen, utan det är fråga om: »lag eller ingen lag». Det är denna svåra ställning, som i min tanke hade bort också af utskottet tagas i betraktande, och hvilken jag önskade, att hvar och en, som har att yttra sig öfver betänkandet, måtte väl besinna. Skulle någon ega visshet, att i stället för den lag, som nu gäller, den lag, utskottet föreslagit ständerne till antagande, skall blifva gällande, då medger jag, att valet icke blefve svårt. Men om denna visshet icke finnes, om man måste ställa frågan så: skola vi ega någon presslag, eller skola vi ega ingen, då tror jag, att det finnes mycken anledning till tvekan. Kunde någon gifva mig denna visshet om, att vi i hvarje fall skola ega en tryckfrihetslag i stället för en annan, skulle jag genast tystna. Jag bekänner, att jag för min del icke eger denna visshet; tvärtom, jag måste tro, att vi hafva att välja mellan dessa alternativer »lag eller ingen lag», icke mellan den ena eller den andra lagen. Och då jag betänker följderna deraf, att resultatet skulle blifva ingen lag, att pressen kunde komma att ställas endast under ett administrativt öfvervakande, förenadt med censur eller icke, måste jag sky tillbaka för denna möjlighet, icke blott med afseende å tryckfriheten, utan med afseende å vårt fäderneslands politiska framtid öfver hufvud. Hurudant än det förslag är, som H. K. Majestät i propositionen låtit framställa, så tänker jag, att det finnes länder i Europa, der man skulle anse denna lag ännu vara en stor fördel framför ingen lag; och jag tror det och befarar det, att väl röster skola höja sig, som skola säga: »hvilket är detta folk, åt hvilket en lag bjudes för skyddandet af yttranderätten, och som säger: »vi förkasta den, vi vilja icke hafva den». Jag tänker, att, när sådana yttranden skola höras, det skall hafva mycket inflytande på, huru vida den lag, utskottet förordar, kan komma till stånd eller icke. Men ännu mer! Hafva vi att emotse en framtid utan presslag, då äro vi förda tillbaka till tillståndet före 1863. Hvar och en torde hafva det i minne, hvilket missnöje då i landet rådde med afseende å det tvång, som pressen var underkastad; hvar och

en torde hafva i minne de agitationer, de demonstrationer, som aflöste hvarandra. Jag behöfver icke tala om de korrespondenser, som utgjorde den enda tillflykten, och hvilka bringade vårt land så mycken skada. Att återfå dessa tider, att i en obegränsad framtid lefva under dessa konflikter, skulle medföra följder, hvilka ingen menniska kan beräkna. När jag derför ur denna synpunkt betraktar möjligheten af, att ständerne skulle obetingadt antaga utskottets betänkande, bekänner jag, att jag bäfvar tillbaka derför och för den framtid, ett sådant antagande kan bereda vårt land. Det gäller icke blott pressens angelägenheter, det gäller hela vår politiska ställning. Det är ur denna synpunkt, jag tagit mig friheten uppträda, och det är på dessa skäl, jag ödmjukt anhåller att hos ridderskapet och adeln finna en ursäkt för detta mitt så tidiga uppträdande. Det är på sådana skäl, jag vågar vördsamt föreslå, att höglofliga ridderskapet och adeln måtte besluta: för det första, att, emedan H. K. Majestäts nådiga vilja i detta afseende föreligger, och ingen annan säkerhet bjudes, intet val förefinnes, antaga lagen sådan den i den nådiga propositionen föreslås, men i det hopp, att H. K. Majestät nådigst skall godkänna de skäl, utskottet i sådant afseende framställt, antaga denna lag att med samma kraft som nuvarande lag gälla till slutet af nästa landtdag; och för det andra hos H. K. Majestät i underdånighet petitionera, att H. K. Majestät måtte förr eller senare under sagde tid, när H. K. Majestät finner de nu införda restriktionerna obehöfliga, borttaga dem; med ett ord: petitionera om hvad utskottets betänkande i detta afseende innehåller.

Det är en annan sak att inför Hans Majestät framträda och säga: »antingen en lag, sådan vi önska den, eller ingen lag», eller att säga: »vi resignera, det är Eders Majestäts nådiga vilja, men vi hysa den förtröstan till Eders Majestät, att Eders Majestät skall nu såsom förut nådigt betänka landets väl». Denna förtröstan har ännu aldrig svikit.

Jag får slutligen ödmjukt anhålla, att min vördsamma framställning måtte hos de medlemmar af ridderskapet och adeln, som dela mina tänkesätt, finna ett understöd, ett allmänt understöd, ty med ett ringa understöd kan jag icke vara tillfredsställd.

Då Snellmans förslag vid omröstning föll igenom, reserverade han sig kort mot ståndets beslut. (1867. II. 433).

*

Plenum den 14 Maj 1867. Diskussionen gällde sammansatta ekonomie- samt stats- och bevillningsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *anskaffande af medel till förbättrande af elementar-undervisningsverket i landet*, och tog dervid äfven Snellman till ordet, yttrande sig (1867: III. 76—82) sålunda:

Det har vid diskussionen öfver utskottets föreliggande betänkande talats om, huru mycket, eller huru litet, såsom några talare tyckas anse det, i Finland på elementarundervisningsverket blifvit påkostadt, och om denna påkostnad utgör en tillbörlig andel af statsverkets utgifter. Jag ber för de herrar, som tyckas anse anslaget vara för ringa, få påminna om, att statsverket har haft att betala en löneförhöjning åt presterskapet, jämte stegrade utgifter för elementarläroverken. Så länge skollärarene åtnjöto förmånen att räkna dubbla ecklesiastika år, var det möjligt att åtnöja sig med ringare löner. Denna rättighet togs ifrån dem, naturligtvis till förmån för presterskapet, som derigenom hade lättare att vinna befordran. Det var denna aflöning, statsverket hade att ersätta. Dessutom hade statsverket att höja på aflöningen i förhållande till penningevärdets fallande och tidens stegrade behof öfver hufvud. Ser man derpå, att statsverket förmått under loppet af 25 år höja utgifterna för undervisningsverken med 300 % — det vill säga fyrdubbla dem — under samma tid inrätta realskolor, jordbruksskolor och nya navigationsskolor, så synes det, som om någon omvårdnad dock funnits om bildningen i landet. Under denna tid hafva äfven utgifterna för universitetet betydligen förhöjts, mera än fördubblats. Räknar man till denna utgift af 450,000 mark utgifterna för elementarläroverken 800,000, utgifterna för kadettskolan, som förunderligt nog utgå ur allmänna statsfonden, icke anses som en utgift för militära behof, 200,000 mark, samt utgifterna

för jordbruks-, real- och navigationsskolorna, kommer man till en ganska betydlig procentsats af statsutgifterna, man kommer upp till en summa af 1,800,000 till 1,900,000 mark, medan allmänna statsfondens totalutgift utgör 13 millioner. Man har väl anfört exempel från andra länder. Jag har icke noggrant i minnet förhållandet i Preussen. Men jag skulle nästan tro, att, när man räknar 7 % för den lärda undervisningen i Preussen, utgiften för universiteterna också är inberäknad. Likväl vågar jag icke påstå det. Förhållandet i Sverige är, att skollärarenes löner blifvit förhöjda under senaste tiotal år förnämligast; de hafva blifvit förhöjda under den tid, då man i Sverige hade stor rikedom på penningar, emedan man då hade lånat mycket, och då penningen till följd deraf hade ett ringa värde, det vill säga: dyrheten var stor. Det är med afseende å dessa omständigheter, som förhöjningen var nödvändig. Jag tror, att i det afseendet man der ännu icke kommit till alla tiders ända, ty det synes, som om, sedan låntagandet nödtvunget upphört, omsorgen för statsinkomsterna är tryckande, svårigheterna att betäcka statens utgifter stora. Att vi i vårt land skulle låta föra oss till sådana svårigheter, som nu der ega rum, vore ganska betänkligt.

Jag beder vidare att få yttra några ord om den föreslagna skolreformen, i afseende å hvilken jag skulle tro, att H. Maj:t aflåtit proposition till ständerne icke i afsigt att få densamma genomförd i dess principer, än mindre i dess detaljer, utan hufvudsakligen med hänsyn dertill, att förhöjda anslag för läroverken så allmänt ansetts erforderliga, och att äfven från landets ständer petitioner ingått om förhöjning af dessa anslag och om inrättandet af nya skolor. I afseende å detta reformförslag ber jag få nämna några ord. Genom de föregående reformerna och deras inflytande hafva inom ganska kort tid elementarläroverken blifvit omstöpta, som man säger. Nya skolor hafva blifvit inrättade; skollärarenes antal ökadt, deras löner förhöjda, och verkan deraf har varit, att på fyratio år antalet af elever, som utgått från skolorna, icke tilltagit. År 1828 var antalet af studerande vid universitetet ungefär lika så stort som nu, först på de sista åren har det något stigit. Man klagar öfver prestbrist, öfver brist på skollärare. Det är naturligt, att den

bristen skall finnas. Läroverken äro icke i stånd att gifva lärjungar. Det är resultatet af reformerna. Vi hafva skolor, som hafva ett ganska obetydligt antal elever; man har i Heinola ett elementarläroverk med 40 elever, i Nyslott med 50, i Gamla-Carleby en nyinrättad lägre elementarskola, i Tammerfors en annan, båda med ringa antal lärjungar; ett gymnasium i Tavastehus med 30 elever. På ständernes enträgna begäran inrättades en högre elementarskola i Joensuu; äfven den saknar elever. På detta sättet har man ständigt ropat på nya skolor, och delvis hafva redan de gamla saknat elever. Å andra sidan: man har vändt reorganisationslusten till de högre elementarskolorna och gymnasierna, men jämförelsevis lemnat de lägre elementarskolorna å sido. Följden har varit, att befolkningen i städer, der båda slagen elementarskolor finnas, måste tränga sina barn in på högre elementarläroverken, på den kurs, som kallas den lärda, den latinska skolans. Det är vanligt, att i högre elementarsskolorna intagas årligen 20 à 30 elever; men årligen utgå 6 à 7, lyckligt om ända till 10 elever från dessa läroverk. Sedan smulas de ytterligare bort på gymnasierna, så att gymnasierna, som rekrytera sig från flera skolor, dimittera för sin del 10 elever årligen. Detta kommer sig enligt min tanke deraf, att de lägre elementarläroverken blifvit försummade. Det är den mindre bildade befolkningen i städerna, som, sedan dess barn fulländat kursen i lägre elementarskolan, ofta icke ens fulländat den, men likväl kommit så långt, att de kunna komma i högre elementarskolan, låter inskrifva dem der, på det de icke må gå lediga utan få lära sig något. Föräldrarne hafva icke något begrepp, hvad barnen lära, under det de hänga der. Derför äro de lägre klasserna starkt besökta, de högre jämförelsevis mycket mindre. Lärjungarne dröja ett par tre år på dessa klasser, de få lära sig latinsk grammatik, litet historie, litet geografi och litet räkna, emedan räkningen är beräknad för en längre kurs i skolan. Sedan de legat der en tid, lemna de skolan för att gå in på de borgerliga näringsbanorna. Vore förhållandet annat, skulle de lägre elementarskolorna vara så inrättade, att eleverne vid dem skulle kunna bibehållas till en längre framskriden ålder och erhålla större kunskaper i de ämnen, som de mest behöfva; med ett ord: skulle man inrätta lägre elementar-

skolan så, att den skulle utgöra en borgarskola med fulländad kurs, såsom kursen i en sådan skola bör beräknas, der man icke har behof af ett så stort antal läroämnen, icke har gymnasierna och universitetet i perspektiv, så skulle icke den mängd elever finnas på högre elementarskolan, icke behöfvas ett så stort antal lärare som nu. Härtill kommer, att man från äldre tider, då gymnasier funnos endast i stiftsstäderna, ålade gymnasiilärarne ett ganska lätt undervisningsbesvär med afseende derpå, att de voro ledamöter i de ecklesiastika konsistorierna. Man har nu inrättat nya gymnasier, hvilkas lärare icke haft detta åliggande; man har inrättat sammansatta läroverk med högre elementarskole- och gymnasialklasser, man har fortfarit dermed att på dessa gymnasialklasser tillsätta lärare, hvilka hafva fjorton undervisningstimmar i veckan. Fortfar man dermed och sålunda aflönar högt lärare, som hafva fjorton timmars tjenstgöring i veckan, det vill säga: två à tre timmar om dagen, kommer skolverket att kosta mycket.

Jag tror således, att, om en reform vore nödvändig, vore det en reform i det syfte, jag haft äran påpeka, hvarigenom enligt min öfvertygelse icke allenast undervisningen i landet vore betydligt hulpen, utan äfven tillgång skulle beredas till reformen genom mer sparsamhet i de anslag, som nu förefinnas. Jag ber att få tillägga, att det är utom allt tvifvel, att lärarene, jag vill medgifva skollärarene öfver hufvud, äro i behof af löneförhöjning, i synnerhet de lägre stälde lärarene. Man har bjudit till att så mycket som möjligt afse detta behof. Äfven under dessa svåra år, då statsverkets utgifter varit så stora för utomordentliga behof, medan inkomsterna sjunkit, hafva nya anslag blifvit beviljade för att hjelpa sagde skollärare. Det var 1864, som anslag beviljades för att höja åtminstone alla ordinarie lärares löner vid elementarskolorna, äfvensom alla biträdande lärares löner till 1,000 mark. Man har också ökat antalet af löneförhöjningarne. God vilja har i detta afseende icke saknats. Jag tror och hoppas, att, om Gud gifver oss bättre skördar och lyckligare tider för landet, det icke skall blifva omöjligt att fortgå, endast man icke fordrar för mycket. Man bör ej fordra för mycket på en gång, utan må försigtigt framskrida med statsverkets utgifter; ty eljes måste man bereda sig på de nödvändiga följderna: att betala större

utskylder, att se pålagorna på landets invånare förökade. Det är ett mycket lämpligt sätt att höja lönerna att småningom öka antalet af löneförhöjningarne, så att efter hand alla lärare skulle komma i åtnjutande af dylika. Utskottet synes delvis varit styrdt af samma välvilliga omsorg för skollärarene och för de lägre aflönade lärarene i synnerhet, då det föreslagit, att af de för folkskolorna bestämda medel åt styrelsen skulle öfverlemnas 100,000 mark för att användas till höjande af skollärarenes löner. Med högsta erkännande får jag tala derom. Man har tadlat, att utskottet icke framlagt bevis för besparingarnes å folkskolemedlen tillräcklighet. Jag vet icke, huru det varit möjligt att framlägga klarare bevis än de, som finnas i den redogörelse angående bevillningsmedlen, som till ständerne blifvit afgifven. Deraf framgår, att af de för folkskolan anslagna medel årligen besparas ungefär 200,000 mark. Det är visserligen sant, att en icke ringa del af dessa besparingar snart kommer att användas för uppförande af folkskollärareseminariets byggnader. Men under årens lopp kommer samma besparing att fortgå, om ständerne fortfarande bevilja ett lika högt anslag. Enligt nu gällande författningar i ämnet tilldelas åt folkskolorna såsom bidrag till skollärarens aflönande för hvarje skola endast 600 mark; och med en behållen summa af 200,000 mark att årligen användas har man alltså utrymme att bevilja detta anslag för mera än 300 skolor. Att dessa 300 skolor snart skola uppstå, tror jag ej. Om också landets ständer skulle hysa den öfvertygelse, att statsverkets medel blifvit använda, så vidt möjligt varit, för sådana ändamål, som för landet äro gagneliga, men finna det, såsom det verkligen är, vara för statsverket omöjligt att i närvarande stund göra något, åtminstone att göra mycket, och ville godhetsfullt öfverlemna sagda summa för det i utskottets betänkande föreslagna behof, är det likväl nödigt, att anslagen lemnas åt styrelsen åtminstone för någon längre tid. Ty om man använder detsamma till löneförhöjningar, kan man icke taga dem tillbaka, utan styrelsen måste vara betänkt på att, när anslaget upphör, ersätta det med statsmedel. Att i det afseendet gifva några löften anstår mig icke, och det vore i närvarande stund obetänkt att ens yttra någon förhoppning, att ett så betydligt anslag skulle kunna af statens medel beviljas.

Utskottets betänkande innehåller också förslag till en förändring i de afgifter, som af eleverne till skolorna erläggas. Jag får för min ödmjuka del förena mig deri, emedan detta förslag, att afseende skulle fästas vid olika förmögenhetsvillkor — är ganska billigt. Sjelfva detta bidrag, som eleverne betala, är väl i sig sjelf en obetydlighet. Man har icke användt dessa medel, utan besparat dem i en särskild skolfond. Under de flere år, ett högre bidrag af skoleleverne blifvit erlagdt, har en summa af nära 200,000 mark blifvit inbesparad. Det är alltsammans. Besparingen har skett derför, att dessa medel blifvit anslagna företrädesvis för vidmakthållandet af skollokalerna och dessas inredning. Emellertid betalas årligen högst betydliga extra anslag för byggandet och ombyggandet af skolor, ny möblering o. s. v., och man har icke vidrört de i fråga varande skolmedlen. Man har velat bespara dem såsom bidrag för uppförandet af normalskolehuset, ehuru detta bidrag endast kommer att utgöra hälften af kostnaderna för detta hus. Det är härtill dessa medel nu komma att användas, emedan statsverket de föregående åren icke användt en enda penni af dem för att bekosta utgifterna för skolverket.

Slutligen, ehuru jag icke förmodar, att ridderskapet och adeln nu skulle afgifva något omdöme öfver det framlagda reformförslaget, ber jag dock för min del att få inlägga en reservation mot hvarje gillande af detsamma. Det är såväl i pedagogiskt som ekonomiskt afseende byggdt på grunder, som jag för min del icke kan godkänna. Man syftar endast derhän att öka mängden af läroämnen och utvidga kurserna; till hvilken nytta förmår icke jag inse. Jag skulle tro, att man hellre borde minska antalet af läroämnen, åtminstone icke utvidga kurserna, utan läsa mindre och läsa väl *(Bra!)*. Det är visserligen så: jag tillhör en skolpojksgeneration, då det icke lästes mycket, då läroämnena icke heller voro många. Jag vill icke bestrida, att icke undervisningen nu är mycket bättre, i synnerhet är det utomordentligt glädjande, att de elever, som utgå från elementarläroverken, hafva större vana att behandla modersmålet, skriftligt i synnerhet, emedan man användt någon möda derpå i skolan; det är också glädjande, att de utgå sedliga öfver hufvud, och en vård i detta hänseende har dem vederfarits, som icke kan

annat än högt prisas. Men huru vida verkligen de generationer, som åtnjutit undervisningen i läroverken efter de skedda reformerna, huru vida denna generation vunnit något i intellektuel förmåga, vill jag hvarken förneka eller bejaka. Jag har sett omkring mig. Jag tror dock, att de gamla läroverken, sådana de voro, förmådde lemna fäderneslandet män, som voro duglige att tjena detsamma. Man vill nu sköta undervisningen sålunda, att man säger, att menniskoanden är ett skåp med mångahanda förmågor eller förmögenheter, dem man kan draga fram såsom den ena lådan eller den andra; man bör sörja för, att hvad, som der är förvaradt, odlas upp. Det är riktigt. Man skall ej behandla menniskan, såsom man behandlar hästar och boskap; man skall icke göra några till lastdragare, andra till trafvare, några till mjölkkor, andra till slagtboskap; man skall bjuda till att allsidigt utbilda hela menniskan. Men vill man göra det, får man ej betrakta menniskan, såsom om man hade en maskin för sig. De gamle ansågo, att skolan, att undervisningen var till för att utbilda goda medborgare. Derom talar man nu icke, så att man skulle uppställa det såsom ändamål och fråga sig, hvad skall göras för att bilda dugliga medborgare? Sedan man svarat härpå, och det blir fråga om undervisningen i hvarje undervisningsämne, må man meddela den på ett sätt, som underlättar lärjungarnes arbete och gör det möjligt för dem att vinna en klar uppfattning i ämnet. Då må man icke anlita ensidigt minnet, utan taga inbillningskraften till hjelp; man skall göra ämnet åskådligt, så att eleverna må klarare förstå det o. s. v. Då må det blifva fråga om denna psykologiska lärometod. Men så länge man utgår från synpunkten, att man har menniskan för sig med olika psykologiska förmågor, hvilka man skall odla upp, utan att föresätta sig något bestämdt mål, till hvilket man skall föra henne, såsom det att blifva en duglig medborgare *(Bra!)*, tror jag principen är falsk. — I ekonomiskt afseende ber jag få fästa höglofliga ridderskapets och adelns uppmärksamhet på en reservation i kommitténs förslag af lektor Kalm. Man föreslår att i den ena staden inrätta ett lyceum, i den andra en realskola. Barnen i den ena staden skola nödvändigt blifva latinare, och i den andra endast borgare. Ett sådant ordnande af skolorna måste väl anses vara falskt. Skulle

man sörja för, att i hvarje stad skulle inrättas hvad förslaget kallar en borgarskola med sådana kurser på de lägre klasserna, att det blefve möjligt att från dem fortsätta kursen i högre elementarskolan, att öfvergå till lärdomsskolan — skulle man handla icke blott ekonomiskt, utan i öfverensstämmelse med det verkliga behofvet. Då skulle föräldrarne icke i hvarje stad, utan äfven i närmaste landsorterna omkring dem, kunna hålla barnen hos sig och få se till dem, då de äro mindre och bäst behöfva föräldravården, och först sedan de blifvit äldre och kommit längre fram, skicka dem till en lärdomsskola. Man skulle icke behöfva skicka dem långt från hemmet för att förskaffa de kunskaper, som äro nödvändiga för hvar och en, som vill ega någon bildning utöfver folkskolans måttstock. Vidare har kommittén föreslagit, att vid lärdomsskolorna skulle inrättas så kallade förberedande klasser, det vill säga folkskoleklasser; det är något helt och hållet absurdt. Skola sådana klasser finnas, borde de väl inrättas vid skolor, som kunna inrättas i hvarje stad, vid borgarskolorna. Men äfven vid dem äro dessa klasser obehöfliga.

Det är att taga undervisningen från fruarna och mamsellerna och öfverlemna den till magistrarne. Kanske förstå magistrarne saken bättre. Men enligt min tanke har det icke någon svårighet med sig att lära qvinnor, som äro hugade och lämpliga dertill, de metoder, som för undervisningen i de första barnaåren må anses lämpligast; hvaremot i afseende å barnavården i denna ålder man väl borde anse en qvinna vara lämpligare än en manlig lärare. — Det är också skäligt, att en yngling kommer till en skola, der sträng ordning råder, der han skall lära sig att fullgöra sin pligt, emedan det utgör hans medborgerliga pligt, det är väl, att han kommer dit vid en något mognare ålder och icke allt för hastigt ryckes från den qvinnliga vården. Den kostnad, som för dessa förberedande skolor begäres, är enligt min tanke obehöflig, och man skulle, om den icke komme att utgå, vinna en besparing för elementarläroverken.

I frågan uppträdde Snellman ytterligare med ett par korta yttranden. (867. III. 87 och 88).

*

Plenum den 18 Maj 1867. Då stats- och bevillningsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *förändrade grunder för räntepersedleomsättningen i landet* föredrogs, uppträdde Snellman (se 1867. III. 184—187) med följande andragande:

Efter det sakrika och intressanta föredrag, ridderskapet och adeln varit i tillfälle att höra af en man *), hvilken eger både insigt och förmåga att framför många andra i detta land bedöma nu i fråga varande förhållande, har jag för min del ganska litet att tillägga. Jag kan likväl icke i allo instämma uti de åsigter, den påpekade ärade talaren uttalat. Han har visserligen på ett mycket klart sätt framhållit, hvilken inverkan såväl ett deprecieradt myntvärde som fortfarande missväxter utöfva på markegångspriserna och rubelskatten, och jag är fullkomligt af samma åsigt och förundrar mig blott, att någon kan finnas, som sätter denna inverkan i fråga. Det kan väl tagas för gifvet, att varupriserna inom landet icke stiga och falla i samma förhållande som den annoterade vexelkursen; men under en längre tids fortgång, då kursen ständigt stiger, måste också varupriserna inom landet stiga. Att säga, såsom man också hört under de föregående åren påstås, att det gäller och är sant i teorin, men icke håller streck i praktiken, är detsamma som att säga, att det visserligen är en historisk erfarenhet, men i Nådendal har man icke haft denna erfarenhet, ty vi kunna anse oss i förhållande till den stora historiska erfarenheten, som i sådant förhållande utgör teorin, såsom invånarne i Nådendal. En erinran i detta afseende för ett löst förmenande, för blotta påståenden utan bevis, torde vara ganska litet betänkt. Samma är förhållandet med priserna på spannmål och öfriga jordbruksprodukter, att de stiga i följd af missväxter. Det hafva vi hvar och en för ögonen. Detta stigande har varit så betydligt, att, oaktadt naturligtvis i följd deraf också markegångspriset stigit, likväl under de förflutna åren markegångspriset varit så mycket lägre än det verkliga spannmålspriset, att föga någon spannmål influtit, och äfven i de län, der verklig

*) Statsrådet J. G. von Bonsdorff.

spannmål skördats, magasinerna stått tomma. Att markegångstaxorna icke stigit i samma förhållande som det verkliga varupriset, har — utom den allmänna grunden, att man vanligen vid markegångssättningen i länen icke tagit det högsta priset, utan så mycket som möjligt sökt moderera det — dessutom, hvarom jag kan bära vitne, härrört af det skäl, att i kejserliga senaten, der markegångstaxorna slutligen bestämmas, alltid funnits en sträfvan att så mycket som möjligt nedsätta årets markegång. Jag har haft äran vara vitne dertill några år, och jag skulle anse det vara emot min skyldighet, om jag icke skulle omnämna det, och hvar och en, som gör sig mödan att personligen jämföra markegångssättningen i länen med markegångstaxorna, sådana de kommit från kejserliga senaten, skall finna, att alltid värdet för varorna blifvit nedsatt. Detta oaktadt har medelmarkegången icke fallit i samma förhållande som rubelskatten af det skäl, att en följd af missväxter under de 10 år, som beräknats, har gjort ett fallande omöjligt. Detta har i synnerhet erfarits under de sista åren vid markegångssättningen 1865 och 1866, då taxorna för de förflutna goda åren 1854 och 1855 vid beräkningen af medelmarkegången bortfallit, och då, oaktadt alla nedsättningar, medelmarkegångspriserna stigit. Fullkomligt delar jag för min del den åsigt, att, emedan så förhåller sig, medelmarkegången hade bort nedsättas, så snart myntreformen skedde, i afseende å det förändrade myntvärdet, dock icke i samma proportion som myntvärdet derigenom höjdes, utan till något mindre procenttal, emedan, såsom jag redan haft äran nämna, varupriserna inom landet icke någonsin så strängt följa kursen åt, att man kunde lägga kursskillnaden eller den verkliga skillnaden i myntvärdet till grund, och också med afseende derpå, att i sjelfva verket inflytandet af de dåliga åren måste lemnas dess rum, ehuru så ringa som möjligt, emedan eljes kronan på en sådan nedsättning skulle komma att förlora för mycket, och svårigheterna att bestrida statsutgifterna skulle blifva för stora.

Hvad åter hufvudfrågan angår om räntepersedlarnes omsättning och sättet för beräknandet af grundräntan, så skulle jag hålla före, att grundskatten är af samma natur som all grundränta; den må hafva tillkommit huru som helst, så utgör den nu mera ett arrende

på jorden. Den enskilde jordegaren har tillfälle att höja sin grundränta efter vissa perioder, när arrendekontraktet om egendomen upphör, och nytt kontrakt uppgöres. Kronan har i fråga om grundskatten icke samma rättighet; grundskatten, säger man, förblir alltid densamma, men det är rättvisa och billighet uti, att, om jordbrukets produkter stiga i pris, också grundskatten bör stiga. Att åter jordbrukets produkter äfven framgent småningom stiga i pris, säger den allmänna erfarenheten, och derpå torde ingen tvifla, ehuru stigandet går långsamt. Den beräkning, som i finansexpeditionen blifvit anstäld rörande förhållandet i detta afseende i vårt land, som utvisar, att skatten skulle hafva ökats med 1 %, om året, och att den sålunda efter ett sekel skulle fördubblas, synes vara väl grundad. Denna stigning synes icke vara allt för stor och bör icke kunna anses vara ett skäl till nu ifrågakomna omsättning. Deremot är det visst önskligt, på det att några allt för starka vexlingar deri icke må förekomma, att skatten må bestämmas i sådana produkter, hvilkas prisstegring verkligen följa den skalan, och i motsats mot herr von Bonsdorff måste jag bekänna, att jag anser endast säd öfver hufvud, spannmål och hafre, vara af denna beskaffenhet. Priset på ladugårdsprodukterna smör och talg är mycket mera än spannmålspriset beroende af handelsförhållanden och konjunkturer, andra än vexlingarne inom landet. Jag behöfver endast åberopa det, att man nu önskar, att landtmannen måtte lära sig tillverka ett bättre smör. Skulle han nu gå öfver att tillverka smör af söt grädde i stället för af sur, så skulle hans vara stiga med 50 %. Likaså komme smörpriset att stiga inom landet, om nya handelsvägar öppnade sig för afsättningen af våra ladugårdsprodukter. Hvad talgen beträffar, så veta vi, huru dess pris genom de många lysoljornas användande i stället för talgljus småningom faller, och man kan lätt tänka sig, att talgljusen småningom försvinna till och med från bondens koja, och andra lysningsämnen inträda i stället. Men man kan vänta, att, sedan talgens pris sålunda nedsatts, nya upptäckter skola göra den användbar för andra ändamål än det nuvarande, och att priset då åter skall stiga. Med afseende härpå har jag trott mig ega skäl att ansluta mig till den åsigt, att den enda vara, som borde läggas till grund för grundskattens

utgörande rätteligen borde vara spannmål eller säd. Likväl kommer det dervid an derpå, om man borde hålla sig endast till råg och korn, eller hvad man i dagligt tal kallar spannmål, eller om också hafre borde tagas dertill, emedan hafre odlas jämförelsevis litet i Österbotten och i Uleåborgs län nästan icke alls. De små försök, som blifvit gjorda att der införa hafreodling, hvartill styrelsen bidragit genom att till utsäde anskaffa hafre från andra län och utlåna den, hafva, ty värr, misslyckats, emedan den hafre, som skördats, blifvit uppäten, så att man icke bevarat utsäde, och, ehuru den önskan blifvit uttalad, att de skulle förses med nya förråder af utsäde, har man velat vänta till bättre år, då man kunde hysa förhoppning, att landtmannen skulle spara utsädet. Dock, jag lemnar detta. Summan är, att jag ansett mig hafva skäl till och böra uttrycka den öfvertygelse, att det verkligen vore väl, om smör och talg vid produkternas bestämmande skulle uteslutas. Det är möjligt, att en ny kommitté kunde komma till denna öfvertygelse och derför grunda sitt tillgörande på en sådan åsigt, likväl med iakttagande naturligtvis af att kapptalet af spannmålen skulle komma att ökas så, att icke penningebeloppet, som inberäknas i rubelskatten, blir allt för stort, emedan, om penningebeloppet skulle utgöra en större del, det skulle hindra räntan att stiga i samma förhållande, som om räntan skulle utgöras endast af spannmål. För jämnande bör likväl något penningebelopp läggas till, men det bör icke vara stort.

Efter skedd omröstning gjorde Snellman ytterligare en anmärkning (1867. III. 191).

*

Plenum den 20 Maj 1867. I det memorial, som af sammansatta ekonomi- samt stats- och bevillningsutskottet uppsatts rörande *sammanjämkning i brännvinsfrågan,* framhölls utskottets i saken framställda första alternativ såsom en medelväg mellan ståndens skiljaktiga beslut, samt hemställdes detta jämkningsförslag nu för ridderskapet och adeln till öfvervägande. I diskussionen härom gjorde Snellman tio särskilda anmärkningar och förslag (1867. III. 218, 224—226, 229, 230 och 232.)

*

Plenum den 21 maj 1867. Diskussionen, hvari Snellman deltog med en allmänt hållen betraktelse (1867. III. 236—237) gällde lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *ändringar i lagstiftningen om afträdes-, boskillnads- och urarfvamål, om preskription för utsökning af fordringar, om årsstämning å borgernärer och om äktenskapsförord.*

*

Plenum den 23 Maj 1867. Under diskussionen af lag- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *utvidgad handels- och näringsfrihet* tog Snellman 12 gånger till ordet, görande dervid smärre anmärkningar och redigeringsförslag. (1867. III. 324—327, 329, 331, 332, 335, 341, 345 och 348.)

*

Plenum den 24 Maj 1867. Vid föredragningen af vederbörligt förslag till redaktion af ständernes underdåniga svar på nådiga propositionen *om tryckfrihet i Finland och villkoren för dess begagnande* yttrade Snellman (1867. III. 360) nedanstående ord:

Jag anser min skyldighet vara att icke endast åhöra diskussionen i ämnet, utan också yttra ett ord deri. Då frågan rörer en, enligt min tanke, förlorad sak, så kunde det väl anses likgiltigt, hvad derom vidare anföres i diskussionen, men jag beklagar, att den fråga, som nu föreligger, blifvit väckt i den form, den är väckt, emedan det endast ökar hopplösheten för det beslut, i hvilket ridderskapet och adeln allaredan deltagit. Grundlagen talar visserligen om riksråd och i hvilka fall H. Maj:t har att höra riksråden i fråga om nya lagar, men H. Maj:t är grundlagsenligt berättigad att kalla rådgifvare, hvilka personer H. Maj:t än behagar, motsvarande hvad förut i grundlagarne kallades riksråd, och det är alldeles icke upplyst, huru vida H. Maj:t i denna haft några rådgifvare eller icke, och

ständerne kunne således derom ingenting yttra. I alla händelser, om ständerne skulle anse senaten utgöra den önskligaste samling af H. Maj:ts rådgifvare, så skulle det vara både tillbörligt och skickligt att endast uttala den önskan, att H. Maj:t hade i denna fråga velat höra kejserliga senaten, men att till en monark, som i allt visat den största ömhet i vården af våra grundlagar, uttrycka sig sålunda, att han vid detta tillfälle underlåtit det, det är icke rätt och tillbörligt; och jag har icke trott det kunna sättas i fråga, att icke ridderskapet och adeln skall afböja inbjudningen.

*

Plenum den 24 Maj 1867. Ekonomi- samt stats- och bevillningsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *byggandet af en jernväg från Riihimäki station öfver Lahtis och Wiborg till St. Petersburg* föredrogs vid detta plenum, och höll Snellman dervid (1867. III. 367—369) följande andragande:

Jag har ödmjukast begärt ordet, emedan jag ser mig i tillfälle att meddela ett par upplysningar till utskottets betänkande, men jag skulle handla emot hvad jag anser vara min skyldighet, om jag icke skulle börja med att erkänna den utmärkta patriotism, hvarmed utskottet emottagit H. Maj:ts nådiga proposition i ämnet, och det i så hög grad glädjande i utskottets ur denna patriotism framgående betänkande, hvilket man bör hoppas icke skall sakna anhängare hos ståndet och, såsom jag för min del vill tro, sätter utgången af öfverläggningen inom ståndet utom allt tvifvel. De upplysningar, om hvilka jag nämnde, gälla först en anmärkning af utskottet angående beräkningen af den annuitet, som kan blifva erforderlig för upptagande af de medel, hvarmed i fråga varande jernväg skall byggas, hvilken beräkning utskottet ansett vara något för hög. Förhållandet är det, att visserligen särskilda tillgångar vid ärendets föredragning och frågans handläggning i kejserliga senaten hafva tagits i beräkning såsom en möjlighet, och deribland äfven en möjlig försäljning i större partier af virke från kronans skogar; också andra utvägar hafva tagits i betraktande, hvilka blifvit utskottet meddelade, ehuru de icke äro egnade att offentliggöras. Men som

såväl den senare som den förra utvägen att anskaffa medel genom försäljning ur kronans skogar för närvarande äro högst osäkra, så har vid beräkningen af beloppet af den garantisumma, hvilken i den nådiga propositionen blifvit af ständerne begärd, tagits i betraktande endast och allenast hvad som kan inflyta af brännvinsskatten utöfver hvad som inflöt af det anslag, landets senast församlade ständer beviljade för banorna Tavastehus—Tammerfors och Riihimäki—Lahtis. *In summa* anslogo ständerne då icke blott för jernvägarne, utan för alla kommunikationsanstalter 1,800,000 mark. Beräknar man procenttalet af denna summa uppå den effektiva kostnaden, som varit antagen för jernvägarne och de öfriga kommunikationerna, så kommer detta procenttal att utgöra ända till 9 à 10 %; det vill säga, tager man jernvägarnes andel af dessa 1,800,000 mark och frågar sig, huru stor % utgör den af de effektiva kostnaderna för dessa bägge jernvägar, så utgör denna andel i sjelfva verket 9 à 10 %. Ett så högt anslag har icke nu blifvit beräknadt för jernvägarne Tavastehus—Tammerfors och Riihimäki—Lahtis, utan endast en annuitet af 7 % på det effektiva kapitalet, hvilken beräkning medger en betydlig rabatt på det nominela kapitalet. Beräknar man 7 % af det effektiva anläggningskapitalet, så skulle den andel af nämnde 1,800,000 mark, som faller på jernvägarne, komma att utgöra ungefär 1,057,000 mark. Då åter totalbehofvet för hela jernvägen uppskattas till 2,800,000 mark, och man derifrån afdrager nämnda summa 1,057,000 mark, så återstår eventuelt ett behof af 2,000,000 mark, hvartill annuiteterna skulle uppgå; det vill säga egentligen 1,800,000 mark ungefär, hvilket man i rund summa har tagit till 2,000,000 mark, emedan, om jernvägen skulle byggas för statsverkets räkning, det är mycket säkert, att de första åren förlust skulle göras på trafikkostnaden, och tvifvelaktigt är, om dessa kostnader kunde af statsverket bäras utan lånebidrag. Detta om anledningen dertill, att garanti utöfver hvad landets ständer vid senaste landtdag beviljade blifvit fordrad till ett belopp af 2,000,000 mark.

Vidare ber jag ödmjukast få upplysa, att orsaken dertill, att icke något jernvägsarbete blifvit företaget, icke precis ligger deri, att det af H. Maj:t redan beslutade jernvägslånets upptagande skulle varit absolut omöjligt. Det är visserligen sant, att den första

serien af detta lån ingick ytterst långsamt, ty denna serie var beräknad att endast utgöra en omsättning af statsverkets utgifna obligationer för byggandet af Saima kanal och jernvägen Helsingfors—Tavastehus, en omsättning af utelöpande Saimaobligationer emot jernvägsobligationer, för att sålunda få tillfälle att för jernvägarne använda de medel, som i amortissementsfonden voro besparade för inlösen af Saimaobligationerna. Det lider också intet tvifvel, att med något tålamod denna omsättning inom icke lång tid skulle blifvit till största delen realiserad, och alltså en summa af 1,200,000 mark skulle funnits att tillgå. Jag tviflar också icke på, att icke något lån inom landet skulle kunnat upptagas, ty tillgångarne skulle säkert föredragit att emot den goda ränta, som erbjöds, och emot den lättnad, som innehafvaren af obligationerna jämförelsevis skulle hafva att åter afsätta dem, emedan räntan är beräknad och löper för dagen, och tiden för obligationernas utelöpande var bestämd blott till 8 år, att, säger jag, mången gerna deri skulle nedlagt sina penningar, ehuru det kanske verkat derhän, att de, som insatt sina besparingar i föreningsbanken, skulle hafva uttagit dem för att köpa jernvägsobligationer. På sistnämnda omständighet fästades visserligen afseende, nämligen att det kunde inverka menligt på penningeställningen i landet; men likväl om jernvägsarbetet företagits, så hade de indragna penningarne också genast kommit att utgå i cirkulationen. Man hade kunnat undvika att genast för jernvägen begära penningar från utlandet, och dessutom skulle obligationerna utgöra ett cirkulationsmedel, så att så allt för betänkligt hade det icke varit. Men den egentliga anledningen, hvarför jernvägsarbetena icke kommo att påbegynnas, var den, att H. Maj:t nådigst ansåg, att, då medlen endast genom lån skulle upptagas, och utsigt icke var för handen, att ens annuiteterna för detta lån skulle kunna påräknas af brännvinsskatten, H. Maj:t icke ansåg företaget lämpligt, förrän ständerne ytterligare blifvit hörda, och jag tror mig våga tillägga, att betänkligheter hade uppstått derom, huru vida banan Riihimäki—Lahtis skulle kunna byggas tidigare än Tavastehus—Tammerfors. Med afseende å den öfvertygelse, som hade vunnits derom, att banan åt öster vore för landet nyttigare och nödvändigare, och med afseende å att medel möjligen kunde samman-

bringas för denna banas byggande, men icke till så stort belopp, som var behöfligt för Tavastehus—Tammerforsbanan, hade många, och, jag säger det öppet, bland dem äfven jag, ansett, att, om en jernväg skulle byggas, var det alldeles väl motiveradt att börja med den från Riihimäki till Lahtis. I ständernes underdåniga svar på H. Maj:ts nådiga proposition i detta afseende finnes intet bestämdt yttrande derom, huru vida Tavastehus—Tammerfors- eller Riihimäki—Lahtisbanan först skulle byggas, men man känner visserligen, att vid ärendets behandling i stånden flera stånd hade yttrat sig för det förra alternativet; också voro anslagen i ständernes underdåniga svar upptagna i den ordning, att anslaget för Tammerforsbanan främst skulle utgå, och för Riihimäki—Lahtisbanan dernäst, hvilken ordning också fans i den nådiga propositionen i ämnet. Då likväl meningarne i detta afseende voro delade, och frågan kom till H. Maj:t, tror jag, att man af de förnyade förfrågningar, hvilka H. Maj:t lät hos kejserliga senaten i det afseendet göra, kan sluta dertill, att H. Maj:t med den — jag har redan i dag haft tillfälle åberopa det — stora ömhet, H. Maj:t visat för vårt lands bästa, och med den stora konsideration, H. Maj:t alltid egnat ständernes beslut, hvarom så många prof också under närvarande landtdag vitna, att, säger jag, H. Maj:t kanske också i denna osäkerhet angående ständernes mening funnit ett skäl att icke hasta med någotdera arbetet, utan innehöll H. Maj:ts kejserliga senaten i detta afseende meddelade befallning, att frågan ytterligare skulle till landets nu församlade ständer hänskjutas sålunda, att en berättelse i ämnet skulle till ständerne afgifvas, hvilken berättelse också till åtlydnad af H. Maj:ts befallning blifvit ständerne meddelad. Således var orsaken, hvarför arbetet icke kunde företagas, den, att, då inga medel kunde påräknas af de anslag, ständerne till arbetets företagande anslagit, H. Maj:t icke ansåg det lämpligt att påbörja detsamma. Jag hade väl ett par anmärkningar ännu att göra, men som jag skulle nödgas öfvergå till de enskilda punkterna, om jag fortsatte mitt andragande, är det väl rättast att uppskjuta dem, tills hvar punkt för sig kommer att af ridderskapet och adeln diskuteras.

De inlägg, till antalet fyra [1]), som Snellman under denna jernvägsfrågas behandling gjorde i diskussionen, berörde utskottets förslag angående bevillning för — eller skatt på tobak, såsom Snellman hellre ville benämna denna önskliga extra statsinkomst, hvars åstadkommande dock, enligt hans åsigt, hade sina stora svårigheter; vidare kostnadsförslaget, o. s. v.

*

Vid plenum den 24 Maj 1867 slutbehandlades ett betänkande från ridderskapets och adelns enskilda besvärsutskott i anledning af herr E. Linders petitionsmemorial angående nedsättande af en kommitté för undersökning, huruvida den nu på jorden hvilande *grundskatten* utan minskning af statens ordinarie inkomster kunde från densamma aflyftas. [2])

Under diskussionen uppträdde referendariesekreteraren C. F. von Born med ett andragande mot betänkandet, anmärkande i förbigående, att det var på framställning af herr Snellman, »hvilken för närvarande saknas på sin plats», petitionen egentligen öfverlemnades till utskottet. Emellertid var Snellman i sjelfva verket tillstädes och erhöll efter herr von Born ordet. Detta till förklaring af de ord, med hvilka Snellman började sitt yttrande (1867. III. 404--410), hvilket läses här nedanför:

Jag tager mig friheten uppträda, ehuru jag icke ansetts vara närvarande; det fägnar mig att, så obemärkt jag varit, få höra det påstås och kunna svara derpå genom att nu uppträda. Jag bekänner det, att också jag icke kan vara så artig mot ståndets enskilda besvärsutskott, som jag gerna önskade; jag skall likväl bjuda till att undvika all positiv oartighet, men undgå att klandra kan jag icke. Jag måste säga, att jag väntat mig mera; det var väl för-

---

[1]) Se 1867 III. 372—374, 379, 382 och 383.
[2]) Se sidan 442 i detta band.

klarligt, att den ärade motionären icke för ögonblicket här skulle kunna uppgifva något fullständigare de grunder, hvarpå han stödt motionen, men jag förmodade, att han lättare skulle haft tillfälle att för utskottet göra dem kända och sålunda bidragit till ett mera välgrundadt utlåtande från utskottets sida, och också, då en sådan fråga kom till utskottet, hade den förtjenat ett mognare betänkande, eller också hade utskottet bort, om dess åsigt icke öfverensstämde med petitionärens, utan vidare afstyrka petitionen. Der förekommer för det första i betänkandet, att grundskatten kallas en skatt på produktionen. Jag har varit i tillfälle att erfara, att åsigterna äro mycket delade om hvad skatter äro till sin natur. Jag kunde väl säga det, att statsekonomerne verkligen hade att göra nya upptäckter, om de vore närvarande vid diskussionerna här för att inhemta hvad man tänker om skatter, men huru man skall anse grundräntan såsom en skatt på produktionen, kan jag icke förstå, emedan det i detta fall är så lätt att urskilja dessa skatter från hvarandra. Grundskatten är ett oföränderligt arrende på jorden; den trycker visserligen på produktionen genom den arrendeafgift, som betalas, den trycker på samma vis på produktionen, som ett af jordbrukaren upplånadt kapital trycker på produktionen, det vill säga: han har icke så mycket i behåll, som då han arbetar med egna penningar, enär han måste betala ränta. Samma inverkan har grundskatten, men det är derför icke någon skatt på produktionen. En skatt på produktionen är till ex. sågningsafgiften, som betalas vid exporten af trävaror; den får exportören betala för hvarje tolft plankor, han utför, och, i fall han är sågegare, faller den direkt på produktionen; exporterar han endast varan, faller dock skatten tillbaka på producenten, emedan producenten icke, hvarken om han sjelf är exportör eller låter exportera sina varor, kan få skatten ersatt i utlandet, emedan varans pris beror på andra förhållanden. Vissa andra skatter, såsom skatten på jernverken, kan man delvis kalla en skatt på produktionen, så vidt den rör exporten; den betalas i mån af tillverkningen; är tillverkningen mindre eller större, betalas äfven skatten till lägre eller högre belopp, men delvis måste man äfven kalla den en skatt på konsumtionen af den inom landet försålda varan, så till vida nämligen,

att jernverksegarene åtnjuta skyddstull, derigenom äro befriade från konkurrens och hafva möjlighet att inom landet återtaga skatten, så att denna skatt öfvergår till konsumtionsskatt. Här är det deremot fråga om andra förhållanden. Grundskatten är oföränderlig, jordegaren må odla på jorden, huru mycket han förmår, han kan bringa upp afkastningen till hvad belopp som helst, utan att skatten derigenom ökas; den är ett arrende, ett evinnerligt varande arrende, som icke skulle förändras, om också produktionen skulle stiga i hvad mån som helst. Det är här alldeles samma förhållande som med räntan på ett ouppsägbart lånekapital, som icke heller förändras, jordegaren må sedan med det kapitalet åstadkomma mer eller mindre, göra sin afkastning större eller mindre. En sådan begreppsförvirring, som i utskottets betänkande finnes, är mig alldeles oförklarlig. Vidare finner jag ett förunderligt yttrande i betänkandet. Utskottet säger, ehuru orden precis icke falla så, att ett betydligt kapital öfvergått från jordbruksnäringen till andra industrigrenar — jag förstår icke, om meningen dermed är, att jordens kapitalvärde skulle hafva fallit; meningen måste väl vara den, att tillgången till lånekapital har blifvit mindre. Skall det åter förstås sålunda, så motsäges det deraf, att inteckningssumman har stigit, och det är helt naturligt, att så är förhållandet. Delvis har tillfälle till större lån beredts jordbrukaren genom hypoteksföreningen; hypoteksföreningen har utlånat ungefär 18 millioner mark, skulle jag tro, under senaste årtionde. Delvis har jordbrukaren under de senaste 15 åren fått emottaga betydliga lån ur statens fonder; det är kändt, att primitiva fonden är utlånad helt och hållet åt jordbruket; dessa utlåningar hafva egentligen kommit de större jordegarene till godo, men också de mindre jordegarene hafva fått betydliga lån ur odlingsfonden, amortissements- och krigshusmansfonden. Man kunde tänka det sig så, att inrättandet af föreningsbanken har dragit mycket kapitaler från jorden; det är icke fallet, man finner det af insatsernas beskaffenhet och belopp i föreningsbanken, att dessa medel icke förut kunnat vara intecknade i jorden. Medelbeloppet af insättningarne är nu mera under 2,000 mark; de personer, som insatt kapitaler der, äro till stor del sådana personer, som gjort små insättningar, samlade af deras små besparingar, tjenstemän, fruntimmer

o. s. v. — Till och med jordbrukare hafva insatt sina besparingar, så att 10 % äro insatta af jordbrukare. Således skulle jag icke tro, att föreningsbanken, ehuru man kunde hafva skäl att förmoda det, har dragit penningar till sig, som varit mot inteckning förut utlånade åt jordbruket. Hela insättningens belopp i föreningsbanken utgör dessutom 15 millioner på samma tid, då hypoteksföreningen utlånat 18 millioner, och det är faktiskt kändt, att inteckningarne stigit år från år. Om utskottets mening alltså skulle vara den, att lånekapital beröfvats jordbruket, tror jag dock, att påståendet icke eger grund. Vidare finner jag det anmärkningsvärdt, att utskottet vid bedömandet af grundskattens inflytande på jordbruket, har lagt till grund eller citerat i sitt betänkande statistiska beräkningar, som man äfven sett i tidningarne, om hvad jorden afkastar, då det har blifvit anfördt, att hemman finnas, hvilkas egare årligen förlorat några hundra mark och kanske mera och har man deraf dragit slutsatsen: så står det till med våra jordbrukare, de göra årligen förluster på sin näring. Ett sådant resultat borde väl göra sådana beräkningar misstänkta, men dessutom har man lätt att inse, hvad i dessa beräkningar fattas. Der upptages, att man till ex. på ett hemman skördar så och så mycket af särskilda sädesslag, ärter, potäter o. s. v., mjölk fås så och så mycket, man beräknar priset på kannan mjölk: så mycket betalas för kannan söt mjölk, så mycket för kärnmjölk. Dervid stannar man och afdrager derifrån alla de utskylder, hemmanet har att betala. På samma sätt lär man förfara i bevillningskommittéerna för att komma till jordbrukets årliga afkastning, hvarigenom man slutligen kommer till det resultatet, att litet inkomst finnes och högst sällan en inkomst på hemmanet af 500 mark årligen. Sålunda ser man också presterskapet beräkna sina inkomster efter de tunnor spannmål, de uppbära, men de räkna icke, att de hafva fri boning och ved och många små förmåner, som de hafva af den jord, de bebo; de räkna icke hvarje smörmark, de taga för eget behof af prestbolet; icke heller hvarje kalf och får, som användes, lika litet som grönsaker från trädgården o. s. v. Samma förfarande iakttages, när man beräknar jordbrukarens inkomster. Felet är, att man lemnar å sido, hvad hans hyra kostar, hvad eldning och upplysning kostar. Vanligtvis

bränner han icke pertor, utan ljus af talg, som han dock icke sjelf köper. Sina kläder gör han mest af egen ull, kläderna göras hemma af garnet, som också spinnes hemma. Sina skoplagg gör han också af eget läder för det mesta, och om han anlitar handtverkare för att hjelpa sig, är det icke mycket, han betalar, utan handtverkaren får det mesta i en rundlig traktering, som går ut från jorden, med ett ord, han lemnar åsido en hel hop förmåner, hvilka, om man räknar dem hvar för sig, utgöra hälften och kanske mera än hälften af hans lefnadsbehof. Att taga sådana helt och hållet ytliga beräkningar till grund för ett betänkande som detta, anser jag verkligen bära vitne om förhastande. Vidare har utskottet beräknat jordskatten till 2,100,000 mark; det är endast ordinarie räntan och kronotionden, som uppgå till detta belopp. Lägger man dertill vakansafgiften och karelska jägarskatten samt augmentshemmansräntan, så uppgår skatten till nära 5 millioner. Jag skulle hafva ansett det vara skäl att taga det hela i betraktande, i synnerhet då utskottet talar om, att skattläggningskostnaderna skulle bortfalla, ehuru man låter vakansafgiften stå qvar; ty hittills hafva dessa vakansafgifter varit fördelade på mantalet, rotorna hafva sammansatts på grund af mantalsberäkningen; hvartill skall det tjena att aflyfta en del af grundskatten och icke en annan, om det icke är meningen att efter hand fortgå, men då kan det dröja bra länge, innan man kommer till de lofordade resultaterna af reformen. Hvad angår möjligheten att ersätta detta belopp, 5 millioner mark, genom någon annan skatt. så är det visst svårt att anställa en beräkning deröfver, hvilken skatt, som skall sättas i stället. Jag har haft äran förut nämna, då motionen väcktes, att jag skulle anse det vara ett alldeles oundgängligt villkor, att den skatt, vi sätta i stället, är en direkt skatt; utskottet har hållit sig dertill och har ansett grundskatten kunna ersättas genom bevillning. Jag ber med några siffror få söka tydliggöra, huru en sådan bevillning skulle utfalla, och huru stor en bevillning borde vara för att ersätta grundskatten. Utskottet har, tyckes det, helt obestämdt anfört emellan 3 %, 4 % och 5 %. En procent mer eller mindre är i detta fall likväl ganska mycket för dem, som skola betala. Naturligtvis, de siffror, med hvilka jag besvärar ridderskapet och adeln, kunna icke vara pålitliga,

mot dem kunna många anmärkningar göras; jag har tagit mig friheten anföra dem för att hafva några siffror för ett ungefärligt bedömande af frågan. Landets skattdragande jord består af 22,000 mantal; vill man taga ett medelpris på mantalet, blir det visst något svårt att öfver hela landet kunna finna på ett medelpris. Om jag säger, att jag såsom medeltalet af saluprisen på mantalet antagit 30,000 mark, så kunna kanske många tycka, att det är för högt, som endast hafva i minnet jorden till ex. i Åbo län och i sydvestra delen af landet i allmänhet, der jordvidden på mantalet är mycket liten, och der mantalsberäkningen är mycket hög. Men i andra delar af landet, der på mantalet ofta äro skiftade till 3,000 tunnland, är förhållandet ett annat, och i många landsdelar, såsom i Wasa län, veta vi, att några nittiosjettedels mantal utgöra ett besuttet hemman. Jag anser det således icke vara för högt taget, om man antager priset på mantalet vara ungefär 30,000 mark, det vill säga: 7,500 rubel; tidigare kunde man uppskatta det till 8,000 à 9,000 rubel, men man får icke betrakta det värdet efter stundens pris, emedan det nu för ögonblicket är mycket deprecieradt. Således, tillåtes det mig att antaga anförda medelpris på jorden, så skulle hela den skattdragande jordens värde vara 660 millioner. Antager man, att jordbrukaren, om han inga skulder har, utan eger jorden, har för sitt arbete och sin omvårdnad, nämligen allmogen, som arbetar sjelf, 10 % af kapitalet, såsom man beräknar i handelsaffärer, det vill säga: 5 % såsom ränta på kapitalet och 5 % såsom ersättning för arbete och omvårdnad, eller om man vill räkna 4 % såsom ränta på kapitalet och 6 % såsom ersättning för arbetet och omvårdnaden, så skulle dessa 10 % utgöra ett kapital af 66 millioner, detta vore det kapital, som skulle genom en inkomstskatt beskattas. Är det för högt tilltaget såsom inkomst betraktad från en skuldfri jord, så äro utsigterna så mycket sämre att genom en inkomstskatt vinna ersättning för grundskatten. Men antager man alltså, att det kapital, som kan beskattas, utgör 66 millioner och tager en inkomstskatt af 5 %, kommer man till 3,300,000. Men det var 5,000,000, som skulle ersättas. Det är visserligen en mycket ungefärlig beräkning; jag medger, att den kan angripas från flere håll, men den kan dock anses vara tillräcklig för att komma till

ett ungefärligt bedömande öfver, huru hög inkomstskatten skulle behöfvas för att ersätta grundskatten. Jag tror, att, om man vänder sig till våra jordbrukare och ber dem betala en skatt af 5 % (ehuru den visar sig vara otillräcklig och borde uppgå till 7 % för att motsvara grundskatten) och erbjuder dem att slippa grundskatten fri, föga någon jordbrukare i detta land skall gå in derpå af farhåga, att, i fall han befrias från grundskatten och skall betala inkomstskatt, han icke vet, hvilken dag denna skatt komme att förhöjas, då statens behof göra det nödvändigt, emedan de betänka, att grundskatten står fast, och förhöjningen är den ringa, som kan åstadkommas genom spannmålspriset, och hvilken man kan beräkna till en procent för år, så att spannmålens penningvärde fördubblas på ett århundrade. Dessutom skulle de förlora den fördel, de nu hafva genom att betala en del af skatten *in natura;* och den är icke ringa i anseende till den ringa penningeförtjenst, vår allmoge har. Detta om möjligheten att ersätta grundskatten. Man kan visserligen fråga: huru är det då möjligt, att jordbrukaren kan betala grundskatten? Det är möjligt sålunda, att i jordens pris: 660 millioner, ingår icke kapitalet af grundskatten. Grundskatten utgör fem millioner; efter 5 % beräknadt är kapitalet för denna skatt 100 millioner, och på dessa 100 millioner erlägger jordbrukaren endast räntan. Hvad han genom sitt arbete kunnat förtjena på jorden, går redan in i de 10 %, som jag beräknat som den årliga inkomsten, så att således, om den beräkningen skulle anses för hög, så kan man säga, att deri ingår 5 % på ett ytterligare kapital af 100 millioner. Jordbrukaren är i stånd att erlägga denna skatt derför, att han icke erlägger någon sådan af det kapital af 660 millioner, hvilket antagits såsom jordens saluvärde. För min ödmjuka del tror jag derför icke, att det på länge skall blifva någon möjlighet att omsätta grundskatten till inkomstskatt, och tål det väl betänkas, om det ens vore med jordbrukets sanna fördel öfverensstämmande. Jag skulle likväl, huru föga förhoppning än finnes om någon utredning, som kunde bibringa mig någon annan öfvertygelse, icke hafva något emot, att, såsom utskottet föreslagit, en kommitté skulle nedsättas för att undersöka förhållandet; men vi hafva haft tillräckligt med kommittéer förut, och jag tror icke den

kommittén skall åstadkomma något mera, än statistiska byrån kunnat åstadkomma, i hvilken en början är gjord till en framställning af allt, som rör jordbruket tryckande skatter, och som är försedd med tillräckligt och pålitligt material för allt, som rör skatterna till kronan. En annan sak är det med skatterna till kommunen och öfriga skatter, som i debetsedeln finnas upptagna. För att erhålla noggrannare kännedom om dem fordras en mängd uppgifter, som statistiska byrån icke besitter, men hvilka det icke vore svårt att erhålla genom guvernörer och kronofogdar, och hvilket material statistiska byrån är i stånd att behärska. Men jag skulle icke önska, att kommittén skulle nedsättas, och ridderskapet och adeln inbjuda de öfriga stånden att deltaga i petitionen af det skälet, att det vore egnadt att väcka en oro och missbelåtenhet hos allmogen, som nu i sjelfva verket icke finnes, samt hos den nära förhoppningar, som icke kunna tillfredsställas. Ty det är min öfvertygelse, att det icke är skatten till kronan, som trycker; det är alla öfriga skatter, som stiga till så högt belopp, att de i flere delar af landet på debetsedeln utgöra nära nog lika mycket som grundskatten; och allmogen har dessutom att erlägga andra skatter, så kallade kappar, som på debetsedeln icke upptagas. Det är dessa skatter, som årligen stiga och äro tryckande, medan en sådan skatt som grundskatten, hvilken icke stiger i mån hvarken af de skattdragandes stegrade afkastning af deras jord eller i bredd med landets allmänna välstånd öfver hufvud, icke är så tryckande. Derför måste jag säga, att det förundrar mig mycket, att man först vänder sig mot grundskatten och icke först mot de öfriga skatterna, utan, då det varit fråga om dessa, man icke med den ifver omfattat tillfället att lindra dem, som önskligt varit. Det har visat sig i frågan om tingsgästningen, om skjutshållningen. Det skulle lända jordegarene till mycket större lättnad, om dessa skatters jämna stigande, såsom till ex. skjutshållningens, väg- och brobyggnadens m. m., kunde förekommas och icke komma att drabba ensamt den oprivilegierade jorden, än aflyftandet från jorden af grundskatten och påläggandet af någon annan skatt, som kanske blefve än mera betungande än grundskatten.

Under fortsatt diskussion blef Snellman i tillfälle (1867. III. 417) att bemöta de invändningar, som motionären gjort mot sifferuppgifterna i hans ofvanför intagna andragande.

*

Vid plena den 24 och 25 Maj 1867 lät Snellman till protokollet anteckna, att han icke öfvervarit behandlingen vare sig af *riddarhusordningen* eller af bondeståndets förslag i afseende å *junkarskolan i Helsingfors.*

*

Plenum den 25 Maj 1867. Vid behandlingen af sammansatta ekonomie- samt stats- och bevillnings-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen *angående masugnarnes och stångjernverkens befriande från erläggande af tiondejern och hammarskatt* höll Snellman ett längre andragande (1867. III. 424), hvilket här återgifves:

Jag kan för min del ej uppträda för att tala emot H. Maj:ts nådiga propositioner, emedan jag i de flesta frågor, hvilka propositionerna beröra, varit i tillfälle att underdånigst framlägga min tanke inför H. Maj:t. Och så snart H. Maj:t fattat sitt nådiga beslut i saken, är detta för mig lag. De skäl, som blifvit anförda emot den nådiga propositionen, kan jag säga, äro en gammal historia, de hafva äfven blifvit H. Maj:ts nådiga pröfning underställda; men H. Maj:t har ej ansett sig vid dem böra fästa något afseende. H. Maj:t har i denna fråga såväl som i fråga om exporttullen nådigst godkänt såsom princip, att skatter af denna natur, så vidt möjligt är, böra aflyftas. Man har sagt, att denna skatt på jernverken är en grundskatt, som länge funnits till. En grundskatt, sådan som våra grundskatter äro, är oföränderlig; den är ej lagd på produktionen och fluktuerar ej med denna. Räntan på jorden är oföränderlig, oberoende af jordens odling eller afkastning. Detta är ej förhållandet med i fråga varande skatt, som stiger i mån af produktionens qvantitet och beräknas efter densamma. Historien lärer visserligen, att regeringen från tidens begynnelse såsom skäl

för denna skatt föreburit, att, liksom jorden har varit kronans tillhörighet, likaså borde äfven malmstreck, strömfall o. s. v. anses tillhöra staten. Man har derför ansett, att, likasom för begagnandet af jorden erlägges ett arrende, hvilket utgör grundskatten, likaså för malmstreckens begagnande ett arrende borde betalas. Men detta har inskränkts till en viss ersättning för hvarje skeppund malm, som från berget tagits. En dylik skatt är äfven sågningsskatten, ty den utgår efter produktions-qvantiteten. Nästan enahanda är qvarnskatten, som troligen har sin upprinnelse deri, att strömfallen ansetts tillhöra kronan; och på samma skäl kan man anse, att äfven sågskatten grundat sig, så länge man haft endast vattensågar. Det har nämnts, att sågningsafgiften nu mera i sjelfva verket är att likställa med exporttullen. Hvad åter qvarnskatten angår, kan väl ej heller denna anses rationel, emedan det är föga förståndigt att låta utländskt mjöl inkomma tullfritt och beskatta förädlingen af vår egen spannmål. Jag hoppas derför, att alla dessa skatter skola industrin till fromma borttagas, och ersättning vinnas på naturligare väg. Den i fråga ställda skatten har, såsom jag haft äran nämna, varit grundad på en eganderätt, som kronan ansett sig hafva till malmstrecken. Men, såsom i utskottets betänkande uppvisas, har kronan efter hand bortskänkt denna eganderätt och förbehållit sig eganderätten blott för de ädla metallerna. Eljes har kronan bortgifvit eganderätten till malmstrecken ej blott på den enskildes jord, utan äfven på kronans egen jord, kronans öfverloppsjordar, till och med på kronohemman och kronoboställen. Således har den historiska grunden för denna skatts påläggande bortfallit; ty en grundskatt har den aldrig varit i detta ords rätta mening, utan den har alltid varit en skatt på produktionen, ehuru den ursprungligen ålagts dem, som haft begagnanderätten till malmstrecken. Huru liten anledning förefinnes att betrakta denna skatt såsom grundskatt, inser man deraf, att alla våra jernverk på kusten äro grundade eller hafva varit mer eller mindre grundade på svensk jernmalm. Allt sedan 1809 har malmen för bruken till stor del införts från främmande land. Här har ingalunda kunnat påläggas grundskatt på den i Sverige köpta malmen. Beklagligtvis hafva våra malmstreck visat sig så litet lönande, att efter hand deras

bearbetande nedlagts. Ehuru den närvarande propositionen närmast är föranledd af en petition från masugnsegare, hafva de på samma gång de petitionerat om skattens aflyftande, så vidt den angår masugnar, också petitionerat angående aflyftande af importtullen på utländskt tackjern, sedan nu mera äfven en betydlig del tackjern inhemtas för våra stångjernverks behof. Skatten på det utländska tackjernet kan lika litet kallas en grundskatt som skatten på det utländska tackjernets eller den utländska malmens förädling. En grundskatt är dessutom någonting ständigt varande, något vid jorden fästadt, men en sådan skatt som denna kan ena dagen gå ut, den andra icke; ett jernbruk kan ena dagen anläggas, den andra dagen nedlägga sin rörelse. Såsom förhållandet nu är, kan en masugn anläggas i Helsingfors, och malmen tagas från Sverige; den anlägges på enskild mark eller stadens jord, och tillverkaren betalar skatt i mån af produktionen. Huru kan man kalla en sådan skatt grundskatt? Jernverket nedlägges i morgon och förvandlas till en jernmanufakturverkstad, en socker-, en tobaksfabrik eller hvilken annan industriinrättning som helst — då försvinner skatten. Jag skulle anse mig hafva anfört nog för att visa, att här ej är fråga om grundskatt, att denna skatt aldrig haft natur af sådan, ehuru en enahanda grund föranledt dess påläggande; nu mera har den ej ens denna grund, utan pålägges fabrikation af utländsk råvara. Hvad dess natur af produktionsskatt angår, så hade jag för icke länge sedan yttrat, att den såsom ren produktionsskatt lägges på den vara, som tillverkas, den öfvergår till en skatt på konsumtionen af den vara, som konsumeras i landet, emedan fabriksegarene under närvarande förhållanden i mer eller mindre grad låta konsumenterna betala skatten. Det kommer deraf, att jernverksegarene genom skyddstullen äro tillförsäkrade afsättning inom landet. Detta system, att å ena sidan pålägga tillverkningen skatt, å den andra gynna densamma genom skyddstull, måste jag för min del anse förkastligt. Detta bedrifves i stor skala i Förenta Staterna i Nordamerika, der man lagt orimliga skatter på produktionen, emedan man varit tvungen att uppdrifva skatterna efter det inbördes kriget; men detta beskattande af produktionen har ej tyngt industriidkarene i de nordliga staterna. Dessa hafva

förstått att förvandla skatten till konsumtionsskatt sålunda, att de, i följd af den höga importtullen, ensamma förse sydstaterna med sina varor, emedan dessas industri öfver hufvud blott afsett jordbruksprodukter, tobak, socker, o. s. v. Det oaktadt har detta system blifvit så tryckande, att de nyaste underrättelser visa, att statens inkomster, likasom betalningen af statens skulder, hvilken förut raskt fortgått, plötsligt aftagit, och att man hvarje stund väntar utbrottet af en svår industriel kris, som kommer att störta hela landet i svåra ekonomiska förvecklingar. Detta system kommer således att der visa sin ohållbarhet, och vi hafva ej råd att försöka det. Jag hoppas derför, att våra jernverk befrias från denna skatt, hvilken, såsom en talare visat, i sjelfva verket är ganska betydlig, då den uppgår till 2 % af tillverkningsvärdet och utgör en inkomstskatt af 20 %. Såsom inkomst för staten är denna skatt i sjelfva verket en obetydlighet, ty den uppgår ungefär till 40,000 mark årligen; men jag hoppas, att, sedan den blifvit aflyftad, man utan fara för jernverkens bestånd, och utan att emot jernverken begå någon orättvisa, hvilket vore fallet om skatten bibehålles, skall kunna nedsätta den skyddstull, som jernverken för närvarande åtnjuta. Dertill hafva också förberedelser vidtagits, hvarom H. Maj:t, om jag ej misstager mig, i den framställning, som föranledt denna proposition, blifvit underdånigst underrättad, hvarvid detta anförts såsom ett af skälen för skattens borttagande. Jag bekänner, att så länge den bibehålles, kunna jernverksegarene med skäl säga: »Vi ensamma äro beskattade för en tillverkning, som konsumeras inom landet; tager man från oss skyddstullen och bibehåller skatten, så begår man emot oss en svår orättvisa». Man kan säga: »hvarför skall någon skyddstull öfver hufvud finnas?» För en sådan nödvändighetsartikel, som jernet är för landet, vore en sådan ingalunda önsklig; men man måste i sådana angelägenheter taga det närvarande bestående förhållandet till råds och varsamt gå fram för att ej ruinera den industri, vi ega. Den åsigt har uttalats, ehuru ej vid detta tillfälle, att uppkomsten af någon annan industri jämte jordbruket vore för detta menligt. Jag hyser för min del den motsatta åsigt, att intet för vårt land vore önskligare än, att många andra industrier jämte jordbruket kunde uppkomma, att på

hvarje tio versts afstånd i landet en liten köping med någon manufakturindustri skulle finnas, hvars befolkning vore jordbrukets afnämare. Man kan å ena sidan säga, att det förutsätter, att jordbrukaren lefver i välstånd, om han skall konsumera manufakturindustrins produkter; men man kan å andra sidan tillägga, att inom landet äfven bör finnas någon, som konsumerar jordbrukets produkter. Manufaktur- och jordbruksindustrins fortskridande hvila på detta ömsesidiga beroende. Jag anser derför, att man bör gå till väga med den största möjliga försigtighet för att ej ruinera den ringa manufakturindustri, som i landet finnes. På de skäl, jag haft äran anföra, får jag vördsamt föreslå, att ståndet måtte bifalla till den af utskottet understödda propositionen.

På landtdagen år 1872.

Plenum den 16 Februari 1872. Utsedd att vara *suppleant i allmänna besvärsutskottet,* anhöll Snellman om samt erhöll befrielse från detta uppdrag. (1872. I. 55).

*

Plenum den 19 Februari 1872. Då Finlands ständers *bankfullmäktiges skrifvelse med förslag till nytt reglemente för Finlands bank* förekom till behandling, anhöll Snellman om ordet (1872. I. 87) och yttrade:

Jag tager mig friheten besvära det högloflíga ståndet med ett andragande, synnerligast för att få yttra ett förslag, som möjligen kunde rädda bankfullmäktiges förslag till reglemente från att förfalla, såsom jag eljes befarar, kommer att ske. Detta andragande rör, såsom väl förmodas kan, § 4 i fullmäktiges förslag.

Det måste säkert vara en öfverraskning för styrelsens medlemmar att få kännedom af förslaget, hvarigenom, styrelsen fullkomligt ohördan, framställes till ständernes beslut ett stadgande, att bankdirektionen för framtiden ej skulle hafva att befatta sig med förvaltningen af statsverkets i banken insatta fonder. Jag föreställer mig, att det varit klokare, om bankfullmäktige skulle hafva behagat vända sig till kejserliga senaten, anhållande, att ombud skulle utses för att tillsammans med dem i en kommitté öfverlägga om förslag i ämnet. Sedermera skulle detta förslag kunnat underställas H. Maj:ts nådiga pröfning antingen samtidigt med framläggandet för ständerne eller redan tidigare för att vinna

H. Maj:ts nådiga bifall. Hvad saken i sig sjelf angår, anser jag visserligen för min del, att det kan vara både gagneligt och från bankstyrelsens sida utgöra föremål för en billig fordran, att bankdirektionen komme att för framtiden befrias från förvaltningen af i fråga varande fonder. Man kunde tänka sig saken så, att regeringen inrättar ett särskildt kontor, som egentligen har att förvalta statsfonderna, sköta räkenskapsföringen och utlåningen och draga försorg om säkerhetshandlingarnas förvarande. Hvad som likväl alltid torde komma att för banken återstå är att mottaga inneliggande penningar, icke allenast allmänna statsfondens öfverskottsmedel för tillfället, utan också särskilda fonders medel, så att både inbetalningar till och utanordningar utaf ett sådant särskildt kontor ur fonderna kunde i banken ske. I banken skulle således komma att föras särskild folio för hvarje af dessa fonder. Men om förhållandet också endast blefve ungefär det anförda, så kan det aldrig tänkas, att, såsom höglofliga ståndets ärade herr bankfullmäktige yttrat sig, regeringen skulle till banken stå i samma förhållande som de enskilde. Styrelsen kan ingalunda i dessa afseenden öfverlemna sig åt bankdirektionens pröfning, när bankdirektionen behagar emottaga ett uppdrag eller icke, beräkna sig provision eller icke. Då allt stadgande i detta afseende i förslaget till reglemente saknas, så befarar jag verkeligen, att projektet, sådant det är, aldrig kan vinna H. Maj:ts godkännande. Det låter tänka sig, att bankutskottet nu kunde skrida till ofvannämnde åtgärd, hvilken, enligt min ödmjuka tanke, ålegat bankfullmäktige. Tiden är visserligen kort, men möjligt vore det. Är detta icke möjligt, anser jag enda utvägen vara, att § 4 skulle ändras i detta syfte, att: »angående förvaltningen utaf stats- och militieverkens fonder är särskildt stadgadt». I händelse ständerne önska, att någon särskild författning skulle hinna före nästa landtdag i detta afseende utkomma, så borde åt ständernes bankfullmäktige öfverlemnas fullmakt att i detta afseende på ständernes vägnar taga hand om saken; eljes torde reformen komma att få anstå till nästa landtdag.

Hvad reglementet i öfrigt beträffar, anhåller jag ödmjukast att blott få göra ett par allmänna anmärkningar. Skulle en sådan åtgärd, som den jag ansett behöflig, från bankfullmäktiges sida före-

gått detta förslags framlemnande till ständerne, och således ständerne varit försäkrade om regeringens bifall till hvad bankfullmäktige i afseende å förvaltningen af statsfonderna föreslagit, så hade förslaget kunnat förfara mycket friare i flere afseenden, än nu skett. Regeringen har haft ett intresse vid tjensters tillsättande i banken, arbetsordningen o. s. v. hufvudsakligen derför, att statsfondernas förvaltning varit åt bankdirektionen öfverlemnad. När detta skulle komma att försvinna, så hade mycket härtill hörande kunnat ur förslaget utgå, och ständernes rätt att genom sina bankfullmäktige förvalta banken kunnat betydligt utvidgas. — För det andra ber jag att få i afseende å innehållet i § 107 och följande anmärka. Många kunna orsakerna vara, hvarför bankens utlåningar år för år nedgått. En bland dessa känner jag dock väl, nämligen den, att bankens kontor varit berättigade att diskontera vexlar, ställda på utlandet, men icke att diskontera inhemska vexlar. Detta är ett stadgande, som är fullkomligt absurdt och längesedan bort ändras. Jag vet också, att, förrän banken till ständerne öfverlemnades, styrelsen var betänkt derpå, men det var en särdeles grannlagenhet, som hos styrelsen var rådande just med afseende derå, att banken skulle blifva till ständerne öfverlemnad, som vållade, att man icke ville vidtaga någon den minsta ändring i bestående förhållanden, utan öfverlemna allt detta till ständernes initiativ. Sedan tror jag också, att bankfullmäktige hyst samma grannlagenhet i förhållande till sina principaler, ständerne, och derför ingen förändring i detta afseende skett. Nu föreslås att åt bankkontoret gifva friare händer, men för diskonteringens öfvervakande tillsätta särskilda diskontkommittéer. Detta är ett experiment, hvarom jag icke vet hvad jag skall säga. Jag lemnar det helt och hållet derhän, betviflande dock mycket, att det skall komma att lyckas. I min tanke vore det enklaste att, om så nödigt synes, i bankkontoren tillsätta en tjensteman till, eller helt enkelt att diskonteringen öfverlemnades åt kontorets föreståndare och kassör, der icke flere tjenstemän finnas. En hufvudsak i enskilda bankanstalter är den, att banktjenstemännen äro afsättliga. Det är också en hufvudsak i föreningsbankens rörelse. Förslaget om diskontkommittéerna tyckes vara ett slags härmning af hvad i föreningsbankens kontor försiggår.

Men förhållandet är ej lika. Förvaltarene af föreningsbanken äro för det första aktionärer, och för det andra kunna de när som helst blifva ersatte med andra förvaltare, då de ej nöjaktigt sköta sin tjenst. Skulle verkligen Finlands bank skötas såsom en affär, borde förhållandet vara detsamma. Men det synes också billigt å andra sidan, att bankens tjenstemän skulle ega någon fördel af affärernas dugliga skötande. Om alltså tjenstemännen i kontoret hade någon tantième å den vinst, som genom kontorets åtgärd tillskyndas banken, skulle det vara en stark uppmaning, antingen då afsättlighet skulle komma i fråga eller ej. De förvaltande i föreningsbankens kontor arbeta såsom aktionärer för sin egen fördel. Det är derför gifvet, att de skola använda all omsorg, såsom i egen affär. I allmänhet är, enligt min tanke, aflöningen i banken bestämd allt för låg. När man bjuder en kamrerare i banken 4,800 mark, en kassör också 4,800 mark för att lefva i Helsingfors, så vet hvar och en, som känner lifvet här, att det är en usel penning för personer i deras ställning. Det är gifvet, att de måste söka förtjenst på annat håll. Det är derför också så ringa arbete kan åläggas såväl bankdirektörerne som banktjenstemännen. Det går icke till i banken som i föreningsbanken, icke heller som i en privat affär i allmänhet. Några få timmar anses tillräckliga för arbetet. Dergenom att lönen förhöjes, kan också mera arbete fordras, och antalet af tjenstemän sålunda förminskas. Jag föreställer mig, att det vore lämpligt att åtminstone för bankdirektörerne också föreslå en tantième i bankens vinst. Sist ber jag få tillägga ett par ord. Mig synes nämligen, att förslaget glömmer, att silfverrubeln och dess underafdelningar äro landets gällande mynt, och marken gäller blott som en underafdelning af rubeln. Detta rör egentligen redaktionen af förslaget. Det heter: »fullhaltigt ryskt och utländskt silfvermynt», »ryskt och utländskt guldmynt». Det är icke lämpligt att sålunda uppställa saken, och det är mycket lätt att gifva en rättelse till undvikande af allt missförstånd angående meningen med dessa uttryck. För ett förbiseende skulle jag också anse stadgandet i förslaget, att banken eger utgifva sedlar lydande å 5, 10, 20, 25 och 100 mark. Sedlar å 25 mark äro helt och hållet en anomali, de tillhöra icke decimalsystemet. Om 5 marks sedlar kan sägas

detsamma. Egentligen borde klingande mynt till denna valör finnas. Silfvermyntet är likväl för stort och tungt, guldmynt ha vi icke, och små sedlar äro mycket älskade af vår allmänhet, i synnerhet vår allmoge, så att detta kan hafva skäl för sig, men ingalunda 25 marks sedlar, såsom icke tillhörande decimalsystemet.

Under diskussionen gjorde Snellman ett tillägg till sitt yttrande samt uttalade sig i fråga om diskontkommittéerna i landsorten (1872. I. 93 och 106.)

*

Vid samma plenum förenade sig Snellman (1872. I. 115) i de af professor Th. Rein och statsrådet E. Gripenberg inlemnade petitioner (i hvilka hos H. Maj:t anhölls, att ingen vigtigare *reform i skolväsendet* måtte företagas utan ständernes hörande) samt understödde petitionärernas anhållan om, att ridderskapet och adeln ville i petitionens syfte förena sig. (Petitionerna blefvo dock remitterade till allmänna besvärsutskottet.)

Efter det öfverste A. A. Järnefelt inlemnat ett petitionsmemorial rörande den *finska afdelningens af normalskolan i Helsingfors utvidgande till ett fullständigt finskt läroverk*, yttrade Snellman (1872. I. 125) följande:

Jag ber ödmjukast att till motiverna i petitionen lägga några ord: Det är ej endast fråga om en finsk skola i hufvudstaden för finska barn, utan det är fråga om en finsk normalskola. Denna inrättning, normalskolan, är något för vårt land alldeles eget; en sådan finnes icke i något annat land. Syftet dermed har varit och är att vid denna skola utbilda lärare för hela landet. Derför har regeringen utsändt de främste pedagoger, som i landet kunnat påfinnas, till utlandet för att förkofra sin bildning, och anställt dem som öfverlärare i normalskolan. Derför äro desse öfverlärare ensamt ordinarielärare och ordinariter aflönade, alla öfrige lärare äro anställde extraordinariter, så kallade timlärare. Meningen har nämligen varit

den, att desse lärare skulle efter hand utgå till ordinarie lärareplatser vid de öfriga skolorna i landet, och att de förbättrade läsemetoderna, som vid normalskolan begagnas, skulle småningom spridas. Erkännes en gång, att en normalskola behöfves, måste äfven erkännas, att en normalskola behöfves likaväl för de svenska som för de finska skolorna. Man har hört antydas, att meningen vore, att den finska normalskolan skulle flyttas till annan ort än Helsingfors; huru olämpligt detta vore, synes deraf, att de fattigt aflönade pedagogerne måste genomgå, jag tror, öfver dussinet särskilda prof, förrän de komma till sina tjenster. De äro skyldige att ett halft år vistas vid normalskolan. Skulle dem åläggas att vistas ett halft år vid svenska normalskolan och sedan ett halft år på en annan ort vid den finska, skulle detta vara att onödigt lasta på dem omkostnader och onödigtvis förspilla deras tid, förrän de kunna komma till verksamhet och till tjenst. Jag anhåller, att ridderskapet och adeln ville tillåta, att mina få ord få beledsaga petitionen till utskottet.

*

Plenum den 20 Februari 1872. Vid diskussionen af kommerserådet F. W. von Frenckells petitionsmemorial angående byggandet af *en jernväg från Tavastehus till Tammerfors* rättade Snellman (1872. I. 152) några uppgifter rörande arbetareförhållandena vid Lemponen kanalarbete under nödåren 1867 och 1868.

*

Plenum den 23 Februari 1872. Snellman framhöll (1872. I. 176) såsom sin åsigt, att landtdagsordningen icke berättigar något stånd *att vägra remiss för en petition,* hvilken åsigt ståndet dock icke biträdde.

*

Plenum den 1 Mars 1872. Snellman jämte andra förvägrades af landtmarskalken ordet i fråga om ett från borgare-

ståndet inkommet protokollsutdrag, berörande en af professor L. Mechelin inlemnad petition om *rätt för Finlands ständer att periodvis fastställa finska statsbudgeten.* I följd häraf inlades protest af 29 ståndsmedlemmar, bland hvilka Snellman, som vid följande *plenum den 5 Mars* anhöll, att i protokollet finge framhållas, att motiverandet af reservationerna icke var tillåtet. (1872. I. 189—190).

*

Plenum den 12 Mars 1872. Vid behandlingen af ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *förändring af grunderna för tolagsafgiftens beräknande* höll Snellman ett andragande (1872. I. 234—236), med historiska återblickar samt med betraktelser öfver nu varande förhållande. Läsaren hänvisas till detta yttrande.

*

Vid samma plenum föredrogs bankutskottets skrifvelse i anledning af en *anhållan från hypoteksföreningen angående lindring i betalningsvillkoren för ett lån,* och yttrade sig Snellman under öfverläggningen härom trenne gånger, meddelande förklaringar, hvarför föreningen vändt sig till bankutskottet, likväl genom bankfullmäktige med anhållan om dessas förord. (1872. I. 238, 240 och 244).

*

Plenum den 19 Mars 1872. Under debatten öfver allmänna besvärsutskottets betänkande med anledning af en petition om *upphäfvandet af de stadgar, som ställa judar utom den för landets invånare gällande lag,* yttrade Snellman (1872. I. 290) följande ord:

Äfven jag erkänner det önskliga deri, att det finska folket måtte gå så långt som möjligt fram på en bana, som man anser höra humaniteten till, och jag erkänner fullkomligt, att den petition,

hvarom fråga är, har ett sådant syfte. Men det är tillåtet för hvarje folk att, under sina sträfvanden att ställa sig i jämnbredd med de mest bildade nationer, likväl afse sina egendomliga förhållanden och taga i betraktande, huru vida landets nytta och gagn, folkets framtida välfärd i sjelfva verket medgifva ett hastigare eller långsammare framåtskridande på denna bana. Det kan icke nekas, att det visserligen är det nyttigaste för ett folk att sluta sig till ett sådant framåtskridande; att stigande humanitet och humana åsigter hos ett folk redan äro af stort gagn och utgöra en sann vinning. I detta afseende anser jag äfven petitionen vara förtjent af allt afseende. Men då vi å andra sidan betrakta vårt lands egendomliga förhållanden och känna, huru stor judebefolkningen i kejsaredömet är, i hvilken belägenhet densamma befinner sig, och dessutom känna, att ett obetingadt tillträde till Finland, såsom utskottet föreslår, eller till finsk medborgarerätt, såsom petitionen synes åsyfta, skulle erbjuda denna befolkning många och stora företrädesrättigheter framför de rättigheter, densamma i kejsaredömet åtnjuter, måste jag i öfverensstämmelse med de herrar af det högloflіga ståndet, som motsätta sig petitionsförslaget, anse det vara ganska betänkligt att utan vidare öppna vårt lands gränser för denna judebefolkning. Om likväl den af utskottet föreslagna petitionen med den ändring, som blifvit föreslagen, inskränkes derhän att hos H. K. Maj:t underdånigst anhålla om öfverlemnandet till ständerne af ett förslag till författning angående de villkor, under hvilka judarne kunna anses böra vinna finsk medborgarerätt, så finner jag för min del icke, att en sådan petition skall komma att medföra någon fara. Jag vädjar i afseende å propositionens innehåll till regeringens vishet och hoppas, att det blir ständerne förbehållet att framdeles pröfva, hurudana dessa villkor böra blifva.

*

Plenum den 21 Mars 1872. I frågan om sammansatta stats- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen *om ändring af de med Kuusamo, Kemiträsk och Kuolajärvi sockneboer afslutade knektekontrakt* uppträdde Snell-

man två gånger (1872. I. 312, 313 och 315). Han yttrade dervid bland annat:

— — Kommissioners inrättande och allt annat, som kan fördröja utförandet af skattläggningen och förhållandenas i dessa socknar reglerande, allt sådant anser jag för min del vara ganska betänkligt, hufvudsakligen med afseende derpå, att hvarje dröjsmål hos ständerne att godkänna de af regeringen vidtagna åtgärderna, att definitivt godkänna dem, skall hos befolkningen nödvändigt väcka hopp om en möjlig ändring, hos den underhålla ett fortfarande missnöje och hindra den att vända sin håg och kraft till de förvärfskällor, som kunna bereda ett verkligt välstånd. Jag hyser denna åsigt med så mycket mera fasthet, som min öfvertygelse länge varit den, att, så länge vår befolkning eger skogar att sköfla, betydliga skogar till försäljning, den kommer att qvarstå på gränsen till vildens tillstånd, såsom också erfarenheten öfverallt vitnar, att, der ännu skogar finnas att i betydligare mån anlitas, der lefver befolkningen i fattigdom och i allt öfrigt elände. Således, jag tager mig friheten upprepa det, allt, som skulle gifva denna befolkning hopp att kunna återgå till den gemensamma fria dispositionen öfver millioner tunnland skog, allt detta vore i sjelfva verket icke ländande till dess sanna fördel.

*

Plenum den 6 April 1872. Vid öfverläggning om riddarhus-utskottets betänkande i anledning af kommunal-utskottets förslag till ridderskapet och adeln att till H. M. Kejsaren ingå med underdånig petition *om upphäfvande af ståndet tillförsäkrade undantagsförmåner* framhöll Snellman (1872. I. 348—349) orimligheten af en skatt på gårdar samt talade för, att all skatt måtte blifva inkomstskatt.

*

Plenum den 13 April 1872. Då sammansatta stats- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af borgarestån-

dets petitionsmemorial angående *sågningsafgiftens upphörande* diskuterades, gjordes af Snellman ett inlägg i debatten samt senare ett tillägg till detsamma (1872. I. 431—432, 435 och 436). Det förra meddelas här:

En regering bör alltid lita till de stora statshushållningsgrundsatser, hvilka vetenskapen erkänner. Dessa grundsatser äro icke, hvad man kallar, endast teorier, de äro systematiserade läror utaf en stor erfarenhet, många tiders, många länders stora erfarenhet. En sådan tillit borde också icke gerna saknas i en representativ församling, och då man, såsom utskottet gjort, och såsom jag har hört äfven många ärade talare i detta högloftiga stånd göra det, har erkänt grundsatsen och håller för sant, att exporttull icke bör existera, så bör man också stanna dervid och tro på, att dess existens är för landet skadlig. Det behöfves icke, enligt min tanke, resonneras hit och dit om verkan af en exporttulls upptagande i vårt land; man har en mycket vidare och mycket mera afgörande erfarenhet att söka Europa omkring. Sådana teorier eller sådana läror som de, hvilka förorda tullar för att reglera den ena eller den andra grenen af statshushållningen, lönar det icke mödan att söka vederlägga; man kan då yrka på, att exporttull skall läggas på smör, på dåligt smör, på det att detta smör icke måtte utföras; ty det är en stor förlust för landet, att smör tillverkas dåligt och säljes dåligt. Man borde lägga tull på exporten deraf i grantunnor och fordra, att den skall ske i boktunnor eller björktunnor, ty det är skadligt för landet, att smöret i sådana kärl utföres. Man kunde gå mycket långt i sådana läror; men de äro öfver allt förkastade och öfver allt förkastliga. Man har talat om, att en nedsättning eller borttagandet af sågningsafgiften skulle komma endast sågegarene till godo. Man har anfört såsom exempel, att äfven borttagandet af qvarnskatten endast skulle komma qvarnegarene till godo, och borttagandet af hammarskatten och afgiften på masugn endast kommit jernverksegare till godo. Allt sådant är fullkomligt falskt, ty, såsom borttagandet af qvarnskatten skulle komma hela landel till godo, hvar och en, som äter bröd af inhemsk säd, så tillfaller förmånen af borttagandet af hammarskatten hvar och en, som förbrukar jern.

Borttagandet af denna skatt tillgodoser hvar och en förbrukare, icke allenast med afseende på det jern, som i landet tillverkas, utan också på det, som ifrån utlandet införes; ty då skatten borttagits, kan också icke mera någon skyddstull för de inhemska jernverken fordras, hvilken de hade rätt att begära, så länge deras produktion beskattas. Också har tullen på särskilda jernvaror blifvit nedsatt; priset på jern har i sjelfva verket fallit, ehuru möjligen på senaste år i följd af förhållanden i utlandet åter stigit. Hvad en friare åsigt i afseende på den direkta beskattningen och i afseende på importtullen förmår verka, dertill kunna vi sluta af våra närvarande maskinverkstäders verksamhet, hvilken är ganska betydlig och synes lofva landet en framtid, som man föga kunnat vänta. Alla sådana åsigter, att borttagandet af principvidriga skatter skulle komma endast någon viss person eller vissa personer till godo, äro fullkomligt falska. Men det är annan sak att godkänna principen och handla derefter och med afseende å gifna förhållanden förfara varsamt. Så torde det blifva för statsverket svårt att med ens afsäga sig en inkomst mellan 3 à 400,000 mark, sådan som sågningsafgiften är. Hvad som icke kan ske plötsligen, kan dock ske efter hand. Således kunde denna skatt nedsättas efter vissa perioder, och detta tillkännagifvas, på det industriidkarene må veta i tid, hvad de hafva att rätta sig efter, emedan alla plötsliga omkastningar i tullbeskattningen äro för landet skadliga. Sågningsafgiften kunde nedsättas till ex. först med en tredjedel eller fjerdedel, efter tre år åter med en annan tredjedel o. s. v., såsom lämpligt pröfvas. Huru vida verkligen beskattningen på exporten af rundstock för den tid, som sågningsafgiften skulle komma att fortfara, är af behofvet påkallad, derom vågar jag icke döma, ty jag har icke siffror för mig bekanta, som i något afseende kunde grunda en säker öfvertygelse. Man torde deri kunna lita på, att regeringen, som har tillfälle att införskaffa sig säker underrättelse, kan pröfva, huru vida sådant blefve nödigt eller icke; och väl torde i detta, såsom i andra fall hittills, utan någon påtryckning från representationens sida, regeringen begagna tillfället att vinna en inkomst. Det är öfver hufvud denna del af statsinkomsterna, hvilken gammal sed hellre än lag lagt i regeringens hand, som i sjelfva verket gör ständer-

nes grundlagsenliga beskattningsrätt tills vidare till en något så när tom bokstaf.

*

Plenum den 16 April 1872. Statsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *anvisande af ett kreditiv till undsättningsåtgärder under missväxter eller till andra utomordentliga behof* ledde till en diskussion, hvarvid Snellman höll (1872. I. 454—457) följande andragande:

För min ödmjuka del får jag förena mig med dem, som tillstyrka kreditivets beviljande. Huruvida derpå bör erläggas ränta eller ej, är väl jämförelsevis likgiltigt, i fall återbetalning kan ske snart, men som beklagligen i vårt land inträffar och af ganska naturliga orsaker inträffar, att ett nödår för det andra med sig, så är behofvet sällan afhjelpt med ett års, knappt med två års anslag. Återbetalningen kan således komma att dröja, och i sådana fall blefve en ränta visserligen betungande. För öfrigt är den summa, som styrelsen begär, verkligen en obetydlighet. År 1867, då behofvet af understöd var så stort, och stor skyndsamhet måste iakttagas för att anskaffa bröd till landet, inträffade det, att inom förloppet af fem eller sex veckor finansexpeditionens accepter till ett belopp af mera än två millioner mark blifvit i banken diskonterade, likväl endast på tre månader, emedan man hade hopp att i utlandet få ett lån och sålunda kunna återbetala förskottet. Det är kändt, att detta lånebelopp blef 5 ½ millioner, och att detta belopp blef fullkomligt otillräckligt för att hindra den yttersta nöden, och att äfven alla de medel, som kunde hopskrapas, icke kunde hindra, att befolkningen svalt till döds. Jag ber att få tillägga, att då detta lån söktes, bemöttes ansökan derom med ett leende, likväl, Gud vare lof, med ett välvilligt. Det hade lyckats regeringen en gång förut i nödens stund att erhålla ett sådant lån från bankirfirman Stieglitz i S:t Petersburg. Nu mera erhölls det, såsom kändt, af Rothschild et Söhne i Frankfurt am Main, men såsom en landet beviljad välvillig tjenst. Ingen bankir, intet bankirhus gifver någonsin under sådana villkor; de låna emot obligationer, hvilka de

morgondagen försälja för att återigen förbinda sig till nya obligationslån och åter sälja dessa obligationer, sålunda omsättande sitt kapital många gånger om året med mer eller mindre vinst. Ingen utlånar ett kapital såsom stående lån emot viss fixerad ränta. Detta svar erhöll också styrelsens ombud af chefen för det omnämnda bankirhuset, likväl, såsom sagdt, med detta välvilliga leende öfver vår naivitet att begära ett sådant lån. Till följd af hvad som sedermera passerat, betviflar jag, att denne vän i nöden framdeles skall återfinnas. Möjligen kan så ske. Men svårigheten att finna på någon annan för erhållande af ett sådant lån kommer alltid att blifva ytterst stor. Har således regeringen endast att tillgå denna ringa penning af en million mark, så beklagar jag de nödlidande och landets ställning, om vi straffas med ett hårdt år. — Med herr barons och landtmarskalkens och det högloflige ståndets tillåtelse anhåller jag ödmjukast att få begagna mig af tillfället till ett par tillägg. Chefen för finansexpeditionen har meddelat till det högloflige ståndets protokoll en lärorik upplysning om undsättningsåtgärderna 1867—68. Dervid förekommer likväl, att en summa af 4 millioner mark och derutöfver är betecknad såsom en förlust för statsverket. Jag hade kanske också på enskild väg kunnat erhålla, om jag icke glömt att begära det, en närmare upplysning i detta afseende. Men jag ber att få begagna detta tillfälle att rätta uttrycket. Visserligen har statsverket icke återfått dessa medel, men förhållandet är icke det, att de skulle gått förlorade; ty det mesta af hvad som sålunda förlorades har blifvit användt till allmänna arbeten i landet, deribland så betydliga arbeten som Nerkkokanalarbete med tusentals mark, Lembois-kanal, flere strömrensningsarbeten, utfällningar af sanka kärr, landsvägsarbeten m. m. Penningarna hafva således blifvit använda till en stor del för landets välstånd, till blifvande gagn och nytta. Man kan icke kalla detta en förlust, ehuru penningarna icke till statsverket återkommo såsom återbetalning för ett gifvet lån. Det är genom sådana utgifter, som den så kallade förlustsumman stiger så högt. Möjligt och säkert hafva också verkliga förluster skett, nämligen uppå utlåningar, dels derigenom att dessa lån icke kunnat återbetalas, dels derigenom att regeringen tillåtit återbetalning af en lägre summa än den,

hvilken i sjelfva verket blifvit utlånad. Kejserliga senaten fattade visserligen 1865 det beslut, att alla spannmåls- och mjöllån skulle ersättas i penningevärde efter hvad de verkligen kostat statsverket. Detta beslut vågar jag för min del anse fullkomligt rättfärdigadt, emedan endast sålunda allmogen kan vänjas ifrån den begärlighet, den har att söka och genom bevekande framställningar på sätt och vis tilltvinga sig undsättningslån af styrelsen och vänjas vid att bespara något för den hårda dagen. Ty om, såsom skett, vid brist på utsäde styrelsen lånar ut till ex. en tunna korn, en tunna råg mot skyldighet för låntagaren att återbetala denna tunna *in natura* med endast ett par kappars växt, det vill säga: om styrelsen lånar ut tunnan, då den kostar 30 mark, och mottager återbetalningen, då tunnan icke kostar mera än 18 eller 16 mark — om ett sådant lånesystem iakttages, så vore det den största enfald af den, som kan erhålla ett sådant lån, att icke sälja den säd. han sjelf eger, om han eger någon, för 30 mark under den hårda tiden, samt att låna och återbetala sina tunnor, då de kosta 16 mark. Det vore också icke någon beräkning af honom att spara ifrån ett bättre år till ett sämre, då han är öfvertygad, att han under det sämre året kan erhålla spannmål och mjöl till samma pris som under ett bättre. En del förluster skulle jag anse hafva uppstått derigenom, att man frångått den 1865 uppställda principen att låta allmogen betala den erhållna varan till ett pris, den kostat styrelsen. Att vidare medel, som utgifvits till understöd för kommunernas fattigvård, till bekostande af sjukhus o. s. v., icke återkommit till statsverket, är gifven sak. Men äfven detta kan blott oegentligt kallas förlust. Detta om förlusterna. — Jag anhåller ödmjukast att ännu få göra ett tillägg. Det har händt, åtminstone enligt svenska tidningars meddelande, att en representant vid den svenska riksdagen, han heter Wallenberg, en känd person, vid ett tillfälle, som torde gifvit anledning att tala om sättet att understödja nödlidande under missväxtår. mot styrelsen i Finland utkastat den beskyllning, att denna styrelse genom sitt förfarande hindrat landets trafikanter att importera säd och bragt saken derhän, att folket svultit ihjäl. Lika offentligt som denna beskyllning är uttalad, anhåller jag få förklara den för osann. Med yttersta omsorg erbjöd styrelsen under alla

missväxtår penningar åt trafikanterne i landet för att undgå import för styrelsens räkning. Dessa penningar mottogos begärligt 1862, kanske till större mått, än nödigt skulle hafva varit. Men våra trafikanter, som då dels af patriotism, jag vill icke sätta det i fråga, men också för spekulation emottogo medlen, använde dem delvis till köp af skogar för förökandet af sågningsrörelsen, öfver hufvud för att öka uppköp af exportartiklar, men också delvis för utlåning till allmogen. Genom den plötsliga konkurrensen hände det, att i synnerhet priset på stock steg betydligt. Det följande året, eller åtminstone 1864, voro konjunkturerna dåliga för brädexporten. De, som spekulerade i stort, kommo sålunda i sjelfva verket att göra betydliga förluster, och mig har blifvit på fullkomligt trovärdig väg meddeladt, att ettdera af dessa år, 1864 eller 1865, ett större exporthus i Wiborg förlorade på sin export 35,000 rubel silfver. Detta kan förtjena nämnas också med afseende på den fråga, som här nyligen diskuterades, om sågningsskatten nämligen och lämpligheten af densamma. De trafikanter, som utlånade mycket säd, och bland hvilka jag kan till deras ära nämna trafikanter i Uleåborg och Jakobstad äfvensom i Kuopio, ledo stora förluster, emedan de af allmogen ej kunde erhålla sina upplånade medel, då det ena svåra missväxtåret följde på det andra. När sålunda 1867 penningar åt trafikanterne bjödos, ville snart sagdt ingen taga emot dem. Jag har bredvid mig en man, *) som framför många andra varit verksam under dessa år för nödens lindrande; han kan intyga det, liksom öfriga då tjenstgörande guvernörer, med hvilken svårighet trafikanterne kunde förmås till lån och till import af spannmål. Ty de visste, att allmogen icke skulle kunna köpa hvad de skulle importera, och att de vore underkastade säkra förluster på ett sådant företag. Det var derför, styrelsen var tvungen att nästan ensam sörja för sädesimporten. När man nu framkastar en sådan beskyllning, som den anförda på svenska riksdagen uttalade, är förfarandet föga betänkt och föga värdigt.

*

*) Generalmajor G. von Alfthan, guvernör i Uleåborgs län.

Plenum den 20 April 1872. I anledning af allmänna besvärsutskottets föredragna betänkande rörande väckt petition angående *litterär och artistisk egande- och förlags-rätt* yttrade Snellman (1872. I. 493) nedanstående ord:

Vördsammast får jag för min del tillstyrka allmänna besvärsutskottets betänkandes antagande af det höglofliga ståndet. Kanske vore det skäl att i den petition, hvilken utskottet tillstyrker, icke intaga några förslag, angående bestämd termin eller årtal, inom hvilken en författares rätt skulle vara bevarad, men lämpligt kunde dock vara, att representationen skulle på förhand låta sin tanke äfven i detta afseende komma till Hans Majestäts kännedom. För min del ber jag likväl, att, i händelse tidsbestämningen, att eganderätten till ett arbete skall bevaras i så och så många år, komme att qvarstå, talet trettio måtte utstrykas, och endast talet femtio bibehållas. Man är färdig att ställa anspråk på en författares egendom, i synnerhet i vårt land, vanligen på en fattig mans. Man ställer detta anspråk på hans egendom till förmån för hvem? — till förmån för spekulanter, för förläggare, hvilka önska åtkomma förlagsrätten för att deraf göra sig en vinst. Eger han för sina arfvingar rätt till sitt arbete femtio år, kan han under sin lifstid sälja sin förlagsrätt och lemna något åt dessa arfvingar eller åtminstone göra rätt för sig, innan han dör. Ställes hans rättighet på tio år, har han ganska litet att förtjena på förlagsrätten och kan ganska litet erhålla för den. Ju mera denna tid inskränkes, desto mera tager man af honom hvad, sannerligen, borde anses vara hans lagliga egendom, en egendom, ofta vunnen genom långvariga och mångåriga mödor, försakelser och umbäranden. Likaså vågar jag yrka angående den plikt, som enligt utskottets förslag lägges på en författares rättsinnehafvare derför, att de icke nog hastigt efter hans död utgifva hans arbeten i ny upplaga, att denna plikt måtte utstrykas. Det kan hända, att en författare icke önskar, att en ny upplaga af hans arbeten någonsin skall se dagen. Är hans önskan sådan, så borde hans rätt icke kränkas, åtminstone inom en kort tid. Det kan vara likgiltigt, sedan ett halft sekel förflutit, då ingen bryr sig om att utgifva en ny upplaga, och om

den utgåfves, den icke kunde väcka någon särdeles uppmärksamhet. Arbetet kan i författarens tanke var så underhaltigt, att han icke önskar, att det i en ny upplaga måtte spridas. Om han så anser, borde i sjelfva verket ingen ega rätt att på hans döda mull handla emot denna hans önskan. Men det kan icke hjelpas. Då en sådan lag utfärdas, måste en preskriptionstid bestämmas. Men må förlagsrätten i alla händelser, antingen rättsinnehafvarene utgifva en ny upplaga eller icke, vara författaren bevarad för hela den period, som bestämmes.

*

Plenum den 25 April 1872. Sedan statsutskottet inbjudit ståndet att frångå sitt beslut i frågan *om ett kreditiv för undsättningsåtgärder* m. m. samt med förkastande af nådiga propositionen antaga utskottets af preste- och borgareständen antagna förslag, hvilka hvardera alternativer förkastats af bondeståndet, yttrade Snellman (1872. II. 11—13) i anledning häraf följande:

Det måste förvåna att finna den nådiga propositionen så behandlad, som vore det regeringens skyldighet att, när nöd inträffar, föda befolkningen, och som vore det en särdeles grace från representationens sida att räcka ett enda finger till för att häri understödja regeringen. Jag säger: ett sådant uppfattningssätt är förvånande; man kunde säga mera: det är icke tillbörligt. Det är icke derför landet betungas med skatter, att den ena eller andra landsortens befolkning skall med afkomsten af desamma underhållas; det är icke derför regeringen uppbär dessa inkomster, utan för att fylla endast de vanliga statsbehofven. När således regeringen af ständerne begär, att de af bankens medel, öfver hvilka de ensamma ega att förfoga, måtte i nödens stund försträcka regeringen detta obetydliga lån, skulle jag för min del icke allenast anse representationens skyldighet vara att bevilja det, utan äfven hålla för billigt, att dertill, när hungersnöd hotar, regeringen må befogas att lyfta senaste års bankvinst att till nödens afvändande användas utan

återbetalningsskyldighet, endast mot löfte att för användandet redogöra.

Ett stånd, hvilket frågan närmast rörer, har förkastat propositionen, förkastat den på det skäl, att ståndet ansett den besuttna allmogen för framtiden icke behöfva något statsunderstöd. Skulle jag hafva äran tillhöra detta hedervärda stånd, skulle jag hafva frågat: hvem är det, som, då missväxt inträffat, samlats till sockenstämmor för att åt enskilda kommuner begära lån af tusental mattor mjöl, tiotusental mark penningar? Hvem är det, som belägrat guvernörerne med petitioner och deputationer för att erhålla sådant understöd? Hvem är det, som, då guvernörerne icke lofvat tillstyrka allt, som begärts, till kejserliga senaten insändt sina klagoskrifter, yrkande på dessa rikliga anslag? Hvem är det, som skickat till Helsingfors sina ombud att framföra klagomålen till senatens ledamöter och till generalguvernören? Hvem är det, som dertill sändt skrifter och deputerade till S:t Petersburg för att hos Hans Majestät klaga öfver, att hvarken guvernörer eller senat understödt dem så, som i deras tanke ske bort? Hvem? Jo, det är den besuttna allmogen, det hedervärda bondeståndets kommittenter.

I öfrigt beder jag att få i detta hänseende rätta ett nog allmänt misstag. Man synes tro, att stora lån af mjöl gifvits åt den besuttna allmogen. Men så förhåller sig icke. Åtminstone sedan 1862, hvilket års undsättningsåtgärder jag för tillfället icke noggrannare erinrar mig, men då kanske utlåningen var rikligare, hafva utlåningarne för sagda ändamål varit ganska ringa, beklagligen mindre än till ex. den hårda nöden 1867 skulle påkallat. Dylika lån hafva omsorgsfullt undvikits, så att sedan 1862 de icke uppgått till mera än några få tusen mattor mjöl. När har man då beviljat lån? Jo, då utsäde saknas, då en total missväxt härjat skörden, eller frosten förstört sädens grobarhet, då i något län eller på någon ort fälten af brist på utsäde icke skulle kunnat besås, då hafva guvernörerne låtit, så vidt ske kunnat, uppskatta utsädesbehofvet och tillstyrkt utlåning.

Det är lätt förklarligt, att styrelsen, om möjlighet att hjelpa förefinnes, icke vill taga det på sitt ansvar att lemna fälten obesådda och derigenom uppsåtligt bereda fortfarande nöd och elände.

Hufvudsakligen är det sådana lån, den besuttna allmogen erhållit, lån till utsäde, icke till bröd. Men då denna allmoges representanter nu förklara dessa lån hafva varit dem förderfliga och för framtiden vara obehöfliga, må man då hoppas, att den aldrig mera skall af styrelsen begära något understöd, icke en enda penni, icke ett enda sädeskorn. Ingenting kan vara lyckligare; och för styrelsen skall utan tvifvel denna förklaring vara angenäm.

I detta land finnes dock äfven en annan landtbefolkning än den besuttna allmogen; här finnas denna allmoges usle arbetare. Vi veta det: en stor del af desse lefver i usla kojor med en aflöning, som knappt ger dem kläderna på kroppen, och deras barn gå halfnakna både sommar och vinter. Att desse skola kunna spara något för den hårda tiden, kan ingen vänta eller begära. När nu nödens stund kommer, vägra de besuttne dem allt arbete, ja, uppsäga äfven sina städslade tjenare, och för denna folkmassa, män, qvinnor och barn, återstår endast landsvägen och tiggeriet. Man synes icke haft ett hjerta och en tanke för dem. Åtminstone har jag icke af tidningsreferaterna funnit, att någon enda stämma talat derom, att dessa menniskor finnas. Styrelsen, det är jag öfvertygad om, landet regering skall aldrig glömma dem; utan när den besuttna allmogen vägrar dem arbete och uppehälle, skall regeringen alltid bjuda till att bereda dem bådadera, att räcka dem en brödbit för att om möjligt rädda dem från att dö hungersdöden. Detta regeringens åliggande hafva vårt lands sanne aristokrater, de jordegande bönderne, helt och hållet glömt, då de förklarat, att styrelsen inga undsättningsmedel behöfver. Förefinnes icke behof af undsättning för de besuttnes räkning, så finnes det, när hård missväxt inträffar, för denna stora skara olyckliga. Representationen borde derför icke vägra att understödja regeringens räddningsarbete, när hungersnöd hotar desse bondens arbetare och deras barn. Endast pluraliteten i detta höglofliga stånd har genom sitt votum erkänt denna pligt, då den icke fordrat någon ränta på detta ringa förskott ur banken, som regeringen för nödens stund begärt. Jag nämner detta med en sann, en djup vördnad för ståndets ädelmodiga och rättsinniga tänkesätt. Skäl är alltså att härifrån icke afvika, utan stå fast vid detta beslut. Men då följden blefve den,

att den nådiga propositionen blefve förkastad genom att frågan skulle förfalla, vågar jag vördsamt föreslå, att högloflíga ridderskapet och adeln måtte frångå sitt votum och förena sig med utskottsbetänkandet, likväl med den förklaring, att det strider mot ridderskapets och adelns tänkesätt att med sådan njugghet understödja regeringen vid räddning af menniskolif.

Jag beder ännu att få tillägga några ord, på det att, om en röst från denna representation kan nå utom landets gräns, man icke må tro, att all tacksamhet mot dem, som gifvit oss hjelp i nödens stund, här vore förgäten. Jag har väl sett anföras, att inom det hedervärda bondeståndet en medlem yttrat tacksägelse för regeringens åtgärder, men ingen, som vitnat om hågkomst af egna landsmäns gjorda uppoffringar och af de främlingar, som med så rikliga understöd bidragit till nödens lindrande. Men hågkomsten häraf borde också erinra, att den icke förtjenar andras hjelp, som sjelf icke vill något till för att möta kommande olycksdagar. Jag beder att få uttala, att jag icke tror, att en så snar glömska af det förflutna tillhör detta högloflíga stånd än mindre det finska folket.

Sedan föreslaget blifvit, att Snellmans mot bondeståndet riktade ord måtte utgå ur protokollet, sade Snellman: »Jag underkastar mig med ödmjukhet ståndets beslut. Jag ber blott att få anmärka, att jag uttryckligen sagt, att en glömska af de i missväxtår hungrande vid de öfriga ståndens behandling af betänkandet väckt min förvåning. Något egentligt tadel har jag icke afsett.» — Vid omröstning beslöts, att Snellmans yttrande borde oförändradt qvarstå i ståndets protokoll. *) — (Ridderskapet och adeln förenade sig sedermera om preste- och borgareståndens beslut.)

*

---

*) Beträffande den polemik mellan A. Meurman och Snellman, som i anledning af den senares yttranden rörande bondeståndet egde rum i „Morgonbladet", hänvises läsaren till anmärkningen till denna sida.

Plenum den 11 Maj 1872. I diskussionen rörande sjölagsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *ny sjölag för Finland* yttrade sig Snellman fem särskilda gånger (1872. II. 106—107, 110, 113—115), tagande liflig del i diskussionen. Han ansåg besättningens hörande böra göras till nödvändigt villkor vid sjöförklaringens afgifvande; rekommenderade i fall af behof en måttlig aga i disciplinen ombord samt uttalade sig varmt för vård om sjöman på utrikes ort under dennes inträffade sjukdom.

*

Plenum den 11 Maj 1872. I anledning af allmänna besvärsutskottets sammanjämkningsförslag i frågan *om postarvodets afskaffande eller dess jämnare fördelning* föreslog Snellman (1872. II. 126) en lindrig postförvaltareafgift för utdelning m. m. af tidningar.

*

Plenum den 13 Maj 1872. I diskussionen om allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petitioner rörande *skollagsstiftningens och undervisningsväsendets ordnande i landet* deltog Snellman (1872. II. 146—151) med följande längre andragande:

Det petitionsförslag, som nu till diskussion föreligger, har, såsom erkännas torde, sin sorgliga sida, och jag för min del anser den sorgliga sidan vara den öfvervägande. Utskottet föreslår väl i första och andra punkterna underdåniga petitioner till H. K. Maj:t utaf ett positivt innehåll, bedjande att H. K. Maj:t måtte vidtaga vissa åtgärder. Men utskottet beder under den tredje punkten, att andra åtgärder tills vidare icke måtte vidtagas, och det är i denna tredje punkt, som hufvudinnehållet af utskottets förslag liksom hufvudinnehållet af alla petitioner i ämnet är innefattadt. Det är detta, jag kallar sorgligt, det är sorgligt, att folket, att landets representation skola någonsin anse sig föranlåtna att vända sig till monarken, sägande: beslut, som vidtagits, beslut, som hota, mana oss att vädja till Ers Maj:t! verkställ dem icke, vidtag dem icke.

Jag vill icke samla glödande kol öfver deras hufvud, hvilka med stora ord bragt fram allt detta, vi nu hafva för ögonen, hvilka, för att följa tidsropet på skolans emancipation från kyrkan, den tid, då i vårt land i sjelfva verket icke skolan styrdes af kyrkan, utan kyrkan af skolan, emedan konsistorierna voro sammansatta af skolmän, sköto åt sidan detta konservativa element, som i dessa konsistorier fanns, och hvilket så länge skyddande bevarat våra skolor, medan man väl i våra förhållanden ännu hade bort känna behofvet att bevara dem. Man hade redan till följd af skolordningen af 1843 exempel på, att det mera ingripande förhållande, hvari högsta styrelsen trädde till skolan, icke var fullkomligt gagneligt för densamma. Det visade sig, då 1856 års skolordning utkom, huru mycket detta inflytande hade förmått verka. Skolordningen 1856 gjorde fåfänga bemödanden att komma till hvad man ännu synes hoppas att åstadkomma; ty hvad i densamma stadgades, det har för det mesta förfallit såsom icke svarande emot folkets behof. Grundfelet var, att dessa förslag voro hugskott, icke byggda på några grundsatser. Man har nu fått en skolstyrelse. Vare det långt ifrån mig att tilltro någon medlem af skolstyrelsen andra än patriotiska och goda afsigter, ingen af dem undantagen. Men då man säger, att denna skolstyrelses inrättande icke hade bort väcka någon oro i landet, då talar man enligt min tanke orätt. Det är gifvet, att en inrättning sådan som denna, med en sammansättning, sådan vårt land ännu aldrig sett den, att en sådan styrelse måste vara oroväckande.

Det är också orätt, om man påstår, att dess vidtagna åtgärder icke väckt någon oro. Det är omöjligt att någonsin öfverlägga om något landets väl rörande ämne, der man icke har att tala om utkomna författningar, om några af högsta makten vidtagna beslut, några anbefallda åtgärder. Jag anser för min del, att likväl frihet bör finnas att i hofsamma ordalag och med all skyldig undersåtlig vördnad tala om dessa åtgärder och dessa författningar och öfver dem äfven fälla ett omdöme. Finnes denna frihet icke, kan representationen lika gerna träda ut. Jag vågar derför säga, att vissa vidtagna åtgärder rörande skolan äro af det slag, att de nödvändigt måste väcka oro; och jag förstår icke, huru någon, som känner förhållandena i detta land, kan säga annat än, att de redan antagna

och ännu mera de ännu väntade förslagen af landets skolstyrelse i hela landet väckt förskräckelse och bedröfvelse. (Bravo, bra). Helst håller jag mig till det senare uttrycket: bedröfvelse. Det är också orätt att säga, att det är från H. Maj:ts nådiga beslut, som första förslaget till dessa hafva utgått; och jag är öfvertygad derom, att också den, som hänvisar till monarkens nådiga beslut, icke gör det i den mening, att hvar och en, som något säger om åtgärdernas olämplighet, icke visar tillbörlig tacksamhet mot den regent, vi ega. Nej, långt derifrån. Ingen, ingen, jag är öfvertygad derom, brister i dessa känslor af tillgifvenhet och tacksamhet emot monarken, äfven om han finner, att de åtgärder, som vidtagas i landet, icke äro sådana, som de för landets bästa kunde önskas. (Bra, bra.) Jag har haft äran nämna, att jag sätter ingen medlems i skolstyrelsen patriotism och goda vilja i fråga. Jag tror också, att i allmänhet man icke gjort det, att det icke är detta, som väckt farhågor. Jag tror också, att det icke är hänsyn till personalen i skolstyrelsen öfver hufvud, som väckt farhågor för framtiden, eller till skolstyrelsens *in corpore* möjliga förslag, ehuru jag anser äfven dessa vara otidiga. Farhågorna afse möjliga reservationer, hvilka man fruktar skola hafva framgång framför skolstyrelsens förslag. Jag är mycket villig att undantaga och tror mig kunna undantaga den ärade skolstyrelsens medlems reservation, som nyss talat. Men man betraktar med rätta saken så, att det fordras mycken tillförsigt, ja, tillförsigt till egen vishet, egen insigt, då en person företager sig att omskapa en så vigtig institution i ett land som ungdomens undervisning (Allmänna bravorop), utan att lyssna till några råd, utan att vilja höra några råd, fördöljande sina planer för att icke någon må kunna motsäga dem. Detta är icke rätt handladt. (Allmänna bravorop). Att det icke skulle stått i skolstyrelsens makt att meddela sig med allmänheten, höra någon landets opinion om förslagen, är icke heller rätt sagdt. Jag tviflar icke på, att om skolstyrelsen derom anhölle hos H. K. Majestät, Hans Majestät skulle tillåta dess förhandlingars publicerande. Sjelfva denna hemlighetsslöja fäller domen öfver förslagens beskaffenhet.

För min del anser jag, erkännande med all ödmjukhet min ringa insigt, att alla dessa förslag, som afse att för något praktiskt

biändamål, huru välmenande som helst, för något tillfälligt behof inrätta undervisningen i landets allmänna skolor, äro förfelade. De stödja sig icke på någon förnuftig grundsats. Ty hvad principen i undervisningen angår, är den helt enkel; den är densamma för alla skolor, från folkskolan till högsta lärdomsskolan. Ungdomen skall i dem undervisas; hvarför? på det att, när den lemnar skolan, den må ega förmåga att på egen hand förkofra sin bildning. Detta är ändamålet och endast detta. Folkskolorna skola sträfva till, att, när lärjungen från dem utgår, han må ega förmåga och håg att förkofra sitt vetande. Eljes är undervisningen förfelad. Må denna håg riktas på att samla erfarenhet, att således observationsförmågan skärpes. Men målet är dock, att lärjungen må vinna håg, förkofra sitt vetande ur all den litteratur, som för den stora massan af folket egnar sig, och som är af den beskaffenhet, att den med den ringa i skolan grundlagda bildningen kan förstås och vara af gagn. Ett lika mål har undervisningen i borgarskolan. Kärleken till allmänt humant vetande bör fostras stark, på det att den icke må dödas redan i den ofta påföljande yrkesskolan. Så förhåller sig äfven med de högsta lärdomsskolorna, hvilka dock skilja sig från de föregående deri, att deras lärjungar ännu förestår en tid af ledning för det fria studium, och att i dessa skolor ett större omfång af vetande måste insamlas för att grundlägga håg och förmåga. I dessa skolor är dock i sjelfva verket i förhållande till den vetenskapliga kurs, som förestår, undervisningen än mera elementär än i folkskolor och borgarskolor, hvilka på en gång utgöra lärjungarnes skola och universitet. Denna princip vid skolundervisningen anser jag för min del vara lika sann som enkel. Jag har sett, att, der den följes, har erfarenheten vitnat om, att skolorna varit dugliga. När man har inrättat skolor för det ena eller andra biändamålet, såsom 1856 var fallet med specialstudiers införande i skolan, lärjungarnes indelning i jurister, teologer m. m., inrättandet af särskilda civilgymnasier, för att vissa samhällsklassers barn skulle hafva tillfälle att skilja sig från de vanliga lärjungarne i de allmänna skolorna, skulle hafva tillfälle att lära sig praktiskt använda nyare språk, må vara icke allenast för inträde i salongen, utan äfven för behof vid utöfningen af vissa allmänna befattningar — när man refor-

merar skolan för sådana ändamål, gör man illa, handlar principlöst (Bra bra). — Man har nu åter velat upprepa försöket. Vid det förra blefvo skolorna tomma, der funnos inga lärjungar. I öfrigt skulle en skolstyrelse bäst hafva rekommenderat sig med att vårda sig om, att de skollagar efterlefdes, som redan finnas; den skulle hafva bäst sysselsatt sig med att taga notis om till ex. hvilka omständigheter i skolorna verka till lärjungarnes öfveransträngning, hvilka omständigheter verka till studiernes mindre fortgång o. s. v. Kanske skulle då skolstyrelsen hafva kommit att inse, att det är ganska få, jämförelsevis ringa förändringar, som kunde aflägsna olägenheterna. Det tyckes också vara nu först, ständernes utskott kommit till den åsigten, att reformer i skolorna skola ske efter hand, delvis, långsamt, på det erfarenheten måtte tala, och man af den måtte hafva något vitnesbörd, förrän man företager sig att skrifva nya skolordningar. Denna visshet fanns icke i utskottet 1867. Då lades fram för ständerne förslag till en skolordning, utarbetad af en kommitté, som likaledes vände upp och ned på alltsammans, och detta förslag gillades och rekommenderades (Bra). Det är något sent att nu komma med denna vishet äfven från utskottets sida. Men man hade bort kunna vänta, att den främst skulle finnas hos en skolstyrelse, och att derför denna styrelse skulle gå med varsamhet tillväga, först undersöka och pröfva och genom erfarenheten lära sig, huru vida icke mindre reformer hade varit tillräckliga. Det är icke derför skolstyrelsen inrättats och icke derför den behöfts, att nämligen åter omstörta allt; den hade kunnat länge behålla sina reformförslag i sin portfölj. Huru vigtigt det hade varit, att skolstyrelsen hade vakat öfver lagens efterlefvande, derpå anser jag ett bevis vara den författning om studium af ryska språket, som nu emanerat. Ryskans studium var i lärdomsskolorna öfverlemnadt till fritt val; lärjungarne kunde välja ryska eller grekiska. Ett allt större och större antal hade valt studiet af ryskan, och hvarken lärare eller kamrater hade något att anmärka deremot. Man vet, huru ryska språkets studium, då det var obligatoriskt, väckte ovilja hos eleverna, af den ganska naturliga anledning, att de äro förut öfverhopade med så mycket arbete, och att för det stora flertalet detta språks studium sällan, om någonsin, kan komma till gagn.

De kunna icke fortsätta dermed, sedan de lemnat skolan. Den ryska litteraturen är också jämförelsevis obekant, och vesterlandets litteratur, hvarpå vår kultur stödjer sig, är så rik, att redan denna litteratur fyller alla behof.

Nog af, denna animositet försvann, så vida jag känner förhållandet. Men huru förfor man? Ryskan lästes dåligt, och då det kom till studentexamen, anmärkte examinator derom. Då sades, efter hvad jag hört anföras: detta är ett frivilligt valdt ämne, man kan icke improbera studentkandidaten derför, att han icke kan ryska. På det sättet förföll språkets studium och bedrefs vårdslöst. Derför vaknade anmärkningar deremot, och jag vågar tro det, att, om man hållit på ryskans studium, om skolstyrelsen företagit sig att se till, att det bedrefs med besked och duglighet och hos H. Maj:t framställt derom, huru detta språk nu mera frivilligt lästes, huru årligen allt flere och flere blefvo kunnige deri, så hade kanske denna förordning icke emanerat, hvilken i sjelfva verket blir en olycka för våra barns ande och lekamen, emedan de förut äro öfverhopade med studier i allmänhet och språkstudier i synnerhet. Så äfven i flere andra fall. Man har klagat öfver, att lärjungarne från de finska skolorna icke studerat tillräckligt svenska. Jag har hört detta besannas. Men hvem är skuld härtill, om icke skolans auktoriteter, då de icke se till, att förordningen följes, och att i de finska skolorna svenska läses dugligt liksom finskan i de svenska. Allt sådant hade gifvit skolstyrelsen göra nog, utan att den behöft ögonblickligen rycka fram med sina reformplaner.

Jag vet och känner det, att utskottets förslag öfver hufvud är väl grundadt, att i landet allmänt gillas, att en petition skall ställas till H. K. Maj:t, på det att icke landets ungdom må lemnas i allt för tilltagsna händer, och landets framtid af sådana händer skötas. Men jag bekänner, att jag för min del icke kan gilla det ena alternativet uti punkten 2 af utskottets betänkande, nämligen: anhållan »att H. K. Maj:t täcktes antingen i nåder förunna ständerne rätt att deltaga i stiftandet af allmän skol- och undervisningslag, hvilken dock icke skulle ingå i sådana detaljer, som helst borde öfverlemnas åt de administrativa myndigheternas omsorg». Det finnes verkligen, mig veterligt, ingen princip i verlden, som kunde anföras

derför, att den så kallade ekonomiska lagstiftningen skall och bör i alla händelser vara öfverlemnad åt ett lands regering ensam. Tvärtom, man måste förutsätta, att i den, som i allt hvad regeringen gör, regeringen icke bör se någonting hellre, än att landets representation upplyser den om landets sanna intressen, och att i särskilda fall stadgas en ordning, af landets ständer bifallen för en längre framtid, på det att icke hastiga omstörtningar må ske, och på det icke landets ekonomiska lagstiftning öfver hufvud må blottställas för sådana tillfälligheter som till ex. nu landets skolväsende. Men det är visserligen fallet, att vid genomförandet af de allmänna grunderna för den ena eller andra delen af landets ekonomiska förhållandens ordnande, hvartill vårt officiela språkbruk dock hänför äfven de mest andliga intressen, det är fallet, säger jag, att vid genomförandet af de allmänna grunderna förekomma så många detaljer, och att samhällslifvet och samhällsförhållandena äro så föränderliga, att år för år nya specialstadganden kunna blifva erforderliga — det är naturligt, att i allt sådant tillräcklig makt måste finnas i regeringens hand för att hastigt kunna tillgripa nödiga utvägar. I principen anser jag således icke för rätt, att den ekonomiska lagstiftningen skall vara regeringen ensamt förbehållen, och jag är öfvertygad derom, att efter hand äfven vårt lands representation skall komma att mer och mer deltaga i densamma, allt med regeringens goda minne, emedan detta komme att i många fall vältra en stor ansvarsbörda från regeringens skuldror. Men jag anser, att man vid denna landtdag kunde bespara sig dessa anspråk och hafva litet mera tålamod att lemna frågan åt framtiden. Det är första gången vid denna landtdag, som landet njuter af den nya landtdagsordningen, hvilken H. K. Maj:t liberalt skänkt detsamma. Det vore landets pligt att icke genast bryta fram med alla möjliga önskningar och med dem oroa, att icke hos någon väcka den tanken: denna nya landtdagsordning var kanske ett misstag. Många saker finnas, som väl kunna vänta, knappt någon, som icke kan handhafvas såsom hittills utan vidare skada för landet. Jag får derför vördsammast föreslå, att högloflige ridderskapet och adeln i denna del icke måtte biträda betänkandet, utan antaga det andra alternativet, »att H. K. Majestät åtminstone

i öfverensstämmelse med hvad landtdagsordningens § 75 innehåller, täcktes öfver dessa grunder infordra ständernes underdåniga yttrande, innan någon ny skolordning utfärdas», och jag är fast öfvertygad derom, att H. K. Majestät, då Han rätt lär känna allmänna meningen i landet, säkert icke skall vägra att nådigt efterkomma denna bön, och icke heller skall tillåta, att några för stora omstörtningar uti ordnandet af landets skolväsende måtte ega rum.

*

Plenum den 14 Maj 1872. Vid behandlingen af lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen om antagande af en författning angående *forntida minnesmärkens fredande och bevarande* hyste Snellman den åsigt, att vården om inhemska forntida minnesmärken måtte af praktiska skäl tills vidare öfverlemnas åt universitetets konsistorium samt att en aflönad vårdare af samlingarne särskildt borde utses. (1872 II. 168 och 170.)

*

Samma plenum. I anledning af allmänna besvärsutskottets betänkande öfver petitionen om inrättande af *fast lärostol för svenska och fornnordiska språken* vid universitetet anhöll Snellman till först om ordet (1872 II. 183. 184 och 186) samt yttrade:

Tiden är så långt framskriden, att jag ingalunda vill med många ord uppehålla det högloflige ståndet. Jag ber dock, emedan jag är närvarande, att få uttrycka den åsigt, att det ingalunda, såsom mången synes föreställa sig, är svenska språkets skrifvande, som vid universitetet befordras genom att der inrätta en profession för svenska och fornnordiska språken, ty modersmålets regelrätta skrifvande bör väl vara lärdt, förr än man kommer till universitetet; det är en lärdom, som hör skolan till. Vid universitetet har man att lära sig att använda modersmålet för vetenskapliga, för litterära skrifter. Man har således att lära sig att skrifva modersmålet väl i en annan mening; det vill säga: att skrifva ett klart, pregnant,

välljudande och vackert språk, som både öfvertygar och öfvertalar. Något sådant kan icke läras af en professor i svenska och fornnordiska språk; det kan läras endast af hvarje folks store författare, hvilka deri utgöra mönster, och det är tillfälligt, huru många lärare kunna finnas vid universitetet, hvilka kunna tjena såsom lärare deri. En profession, sådan som denna, bör enligt min tanke betraktas helt enkelt såsom en bland de många professionerna i lingvistik och språk. Det är för det rent vetenskapliga språkstudiet, som en sådan profession är nyttig, i synnerhet då, såsom jag haft äran framhålla, det är högst tillfälligt, om professorn, som tillsättes, någonsin kan blifva ett mönster i att skrifva svenska. Med afseende härpå ber jag att få nämna, att vårt universitet har ett stort behof af en profession i språkvetenskapen, nämligen af en profession för de indo-germaniska språkforskningarnes område, till hvilken stora språkklass äfven de fornnordiska språken höra; och min öfvertygelse är den, att, om de äfven nyss inrättade språkprofessionerna i Sverige för svenska och fornnordiska språken skulle uppfattas från denna synpunkt, innehafvarene af desamma skulle hafva det egentligt stora fältet för sig att gagna vetenskapen öfver hufvud och bringa något nytt till de många och omfattande forskningar, som på detta område blifvit gjorda. Jag hade redan hoppats för trettio år tillbaka, att vårt universitet skulle hugnas med en sådan lärostol; det var, då en tysk språkforskare på detta gebit kallade till sig en ung finne för att lära sig finska och lära honom sanskrit. Men den unge mannen, som då begaf sig ut, sedermera professor Kellgren, hans håg och fallenhet lågo icke åt ett så omfattande ämne som detta. Emellertid har universitetet mycket lidit deraf, att en sådan profession saknats, och språkstudiet har endast derför stått mycket tillbaka. Ur en sådan synpunkt kunde äfven denna profession vara af ännu större värde. Men i alla fall är hvarje ny profession vid universitetet af värde, och det är önskligt, att sådana måtte kunna inrättas. Likväl är detta värde relativt. Min öfvertygelse i frågan är, att den egentligen är en personlig fråga. Ty skulle en person icke finnas, egnad för denna plats, skulle petitionerna icke hafva kommit fram. Ur denna synpunkt anser jag det icke rätt lämpligt, att någonsin landtdagen befattar

sig med sådana petitioner; ty man närmar sig då frihetstiden med afseende å tjensters besättande. Men i sak gör detta ingenting. Det är alltid önskligt, att, när någon framstående ung man vid universitetet finnes, om hvilken man har det hopp, att han som lärare kan göra nytta, han måtte såsom lärare anställas. Likväl vore det alltid rättast, att, om sjelfva ämnet icke är för studierna af utomordentlig vigt, han endast skulle anställas såsom extraordinarie professor, på det att tjensten icke måtte blifva endast en brödtjenst för den ena eller andra efterträdaren. Man har visserligen sådana professioner vid universitetet, hvilka man kan anse aldrig böra stå lediga, emedan sjelfva vetenskapen är så absolut nödvändig för studiernas jämna fortgång; men många andra, och jag anser äfven den i fråga varande vara en sådan, äro af den beskaffenhet, att icke det vetenskapliga studiet komme att deraf lida, om en sådan profession blefve indragen, när ingen utmärktare person finnes att tillgå lämplig för densamma. Min åsigt är, att petitionen vore riktig, om deri sades, att, i händelse vid universitetet någon lämplig person finnes för fyllandet af en sådan lärareplats, så skulle man önska, att han för densamma kunde användas, men helst såsom extraordinarie professor.

*

Plenum den 18 Maj 1872. I diskussionen om allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petition rörande *inrättande, utvidgande och bibehållande af vissa läroanstalter i landet* gjorde Snellman (1872. II. 201—203) nedanstående inlägg:

Då utskottet föreslagit, att i öfrigt de ingifna petitionerna om dels nya läroverk, dels utvidgande af de gamla icke måtte föra till någon särskild åtgärd ifrån ständernes sida, utom hvad angår petitionen om finska skolan i Åbo, och jag också finner, att endast denna fråga inom det högloflіga ståndet diskuteras, så ber jag att få inskränka mig till densamma. Det torde icke kunna nekas, att en finsk skola är ett ömmande behof för den finska befolkningen i den trakt af landet, om hvilken är fråga. Skulle förhållandet icke

mycket förändrat sig, sedan jag kände trakten kring Åbo och haft tillfälle att känna också en större del af Åbo län, så vidtager den finska befolkningen strax utanför Åbo stads tullar. Den sträcker sig långsåt kusten ända upp till Österbotten. Raumo är en finsk stad, Björneborg är en finsk stad, likaså och än mera landsorterna kring dessa städer. I Nystad torde förhållandet vara något annat, likaså långsåt södra kusten förekommer en och annan socken svensk, men ända intill kusten tränger äfven den finska befolkningen på särskilda punkter, och uppåt ifrån denna kust finnes icke annat än finska socknar hela Åbo län igenom. När någon tror sig kunna säga, att denna befolknings barn väl kunna undervisas i en svensk skola, så tror jag med all aktning för dem, som så tala, att de tala utan all erfarenhet om förhållandet. Jag har haft tillfälle att lära känna, huru vida detta är möjligt, med hvilka uppoffringar det är möjligt och hvilka frukter det bär för de olyckliga, som tvingas in i skolor med ett främmande språk, jag har haft tillfälle att lära känna något härom både såsom lärjunge i skolan, såsom lärare vid universitetet och såsom skollärare. Jag skulle kunna anföra exempel, otroliga, uppå frukten af en sådan undervisning, om jag icke fruktade att upptaga högloflíga ståndets tid; men jag kan väl i korthet säga det, att jag funnit lärjungar, som genomgått högre elementarskolan och berömligt genomgått den i alla läroämnen, och som, då de lemnat skolan, icke förstått en rad i katekesen, än mindre någon rad i någon annan lärobok. Det har kunnat inträffa, att en lärjunge icke varit i stånd att till frågan, »hvad är Gud?» öfversätta svaret: »han är en ande, evig, allsmäktig», på modersmålet, emedan han aldrig förstått detta. Han skref väl latin, skref väl också passabelt svenska, men han visste icke, hvad han läste. Det var allt en tanklös utanlexa, inhemtad genom outtröttlig flit. Jag ber också att få uttrycka min bedröfvelse deröfver, hvilket kanske vid ett annat tillfälle varit mera på sin plats, att de nådiga glada löften, som den finska befolkningen i landet fått emottaga, synas på senaste tiden hafva blifvit vid uppfyllandet mer och mer inskränkta. Det borde väl dock erkännas vara berättigadt, detta sträfvande för den finska befolkningens höjande i bildning och för en finsk litteratur. Detta sträfvande kan

kort karaktäriseras med, att det är ett sträfvande från mörker till ljus, det är ett sträfvande, som visat sin lifskraft derigenom, att det icke uppifrån understödts, utan tvärtom framgått under hårdt tvång. Det är icke mer än ett tiotal år, sedan den författning togs tillbaka, som förbjöd tryckning af skrifter på finska språket, ett tvång, som saknar motstycke någonstädes i verlden. Detta sträfvande har bevisat sin lifskraft också derigenom, att deråt frivilligt offrats gods och guld mer än för något annat ändamål här i landet, ännu mera dock af olönadt arbete och ansträngningar. Jag skulle derför anse det vara äfven en hederssak för landet och för Åbo stad, att i denna den finska bildningens vagga icke sådan hårdhet emot den finska befolkningen skulle röjas, att man icke der skulle bereda densamma någon väg till ljuset. Man tänker ofta så: må finska folkskolor, kanske äfven finska borgarskolor finnas, eller finskan läras i en eller annan lärdomsskola — ehuru, ty värr, vi hafva sett också sådana förslag som det, att modersmålet alls icke skall i skolorna läras, ingendera hvarken finskan eller svenskan. Men finska folket behöfver dock lärare. Det behöfves, må man säga det kort, en folkets litteratur. Desse lärare kunna icke fås, om de icke hafva tillfälle att vinna någon bildning. En folklitteratur kan i intet land existera, om icke der finnes en nationallitteratur för de bildade både en vetenskaplig och en skönlitterär. Att vara författare för folket är ett af de svåraste författareskap; ja, jag kan säga, intet studium kan föra derhän, utan den, som skall skrifva väl för folket, skall dertill vara särskildt begåfvad med anlag. Men likväl äro insigter hos den, som skrifver för folket, i första rummet nödvändiga. Öfver hufvud gälla dessa skäl för inrättandet af finska skolor. Min önskan är visserligen den, att det strängt må hållas derpå, att i dessa skolor läses äfven svenska på skolans högre stadier, emedan vårt lands förhållanden göra det alldeles nödvändigt. Fullkomligt erkänner jag derför och delar den ärade petitionärens åsigt om behofvet af en finsk skola i Åbo. Likväl måste jag med smärta säga det: då befolkningen derstädes visat sig så liknöjd i detta ärende, då den svenska bildade befolkningen i Åbo visar så liten ömhet för sina finska bröder, så har man svårt att fästa sig vid hvad en enskild man petitio-

nerat om. Ett folks bildning är icke gjord på ett eller två år, dess öde än mindre. Några års väntan kan icke hafva så mycket att betyda. Kanske att befolkningen i Åbo känner sina samveten rörda och vill göra sin pligt. En sådan skola kan då åstadkommas också, utan att ständerne petitionera derom. Kanske också att det icke vore rätt att genom sådana petitioner som denna ingripa i skolans ordnande, då ständerne nyligen petitionerat om, att med hvarje större förändring måtte anstå, till dess Hans Majestät nådigst finner för godt att derom höra ständerne. På dessa skäl underlåter jag att understödja petitionen, men jag vågar ödmjukast hos detta höglofliga stånd föreslå, att, i händelse ståndet besluter sig för ett afslag, för ett nekande svar, ståndet likväl icke måtte göra det så, att deri skulle röjas en motvilja mot hvarje företag, som afser att höja den finska befolkningen i landet, att höja dess bildning, utan måtte motivera detta sitt afslag så, att ett ord af deltagande för sträfvandets framgång deri finnes, och stödja det endast på andra skäl, kanske helst derpå, att en speciel petition om ändring i skolväsendet icke anses lämplig, då en petition utaf allmännare omfattning i häremot stridande syfte redan antagits.

*

Plenum den 18 Maj 1872. Vid debatten öfver lagutskottets betänkande i anledning af väckt förslag angående *inrättande af en högsta domstol samt ett embete för kontrollen öfver lagskipningen* lemnades ordet först åt Snellman (se 1872 II. 204. 205 och 208), som yttrade:

Jag är ej rätt säker uppå, om den anmärkning jag anhållit att få göra, är bestämdt påkallad. Men så mycket jag förmår insе, befarar jag, att dessa ord i utskottets förslag: »hvilken domstol icke egde att med styrelse- och regeringsåtgärder taga annan befattning än afgifva utlåtanden uti alla lagstiftningsfrågor», om icke något tillägg göres, mycket komma att försvåra petitionens framgång. Jag har varit i tillfälle att erfara och vågar kanske tala derom utan att förråda några statshemligheter, att justitie departementets i kejserliga senaten skiljande från senaten och förvandlande

till en högsta domstol rönt motstånd inom sjelfva departementet hufvudsakligen på den grund, att ledamöter i justitie departementet ansett det önskvärdt och nyttigt för vårt land, att den påtänkta högsta domstolen skulle hafva något inflytande på domareembetenas tillsättande i landet, i följd af hvilken reform en justitie-expedition i kejserliga senaten skulle inrättas, ifrån hvilken alla förslag till H. K. Majestät angående domares tillsättande skulle utgå. Något borde således i min tanke äfven härom tilläggas och icke uttryckligen sägas, att högsta domstolen egde att med styrelse- och regerings-åtgärder icke taga annan befattning än att afgifva utlåtande i lagstiftningsfrågor. Ty för landet vore väl nyttigt och önskligt, att högsta domstolen skulle i en eller annan form hafva någon talan i afseende på förslags upprättande till domareembeten i landet.

*

Plena den 24 och 25 Maj 1872. Vid fortsatt granskning af bankutskottets betänkande i anledning af bankfullmäktiges förslag till reglemente för Finlands bank gjorde Snellman några smärre betraktelser och förslag. (1872. II. 334 och 339; III. 4).

*

Plena den 25 och 27 Maj 1872. I öfverläggningarne om ekonomieutskottets betänkande med anledning af nådiga propositionen angående *tillverkning, försäljning, upplag och forsling af brännvin* talade Snellman tretton särskilda gånger. (1872. III. 11, 27—29, 32, 36, 40—46, 48, 49 och 51), framställande hufvudsakligast detalj-utläggningar, inkast, yrkanden, anmärkningar, repliker, polemiskt försvar m. m.

Anledningen till den polemiska delen af nu i fråga varande diskussion var den, att Snellman samma morgon, denna brännvinsfråga första gången skulle komma fram, publicerat en tidningsartikel i ämnet,*) hvilket af en medlem af

*) Se vidare anmärkningen till denna sida.

ridderskapet och adeln (guvernör C. von Kræmer) anfördes såsom opassande af en representant, som egde öppen talan inom sitt stånd. Det är mot denna anmärkning Snellman riktade början af det utlåtande, som nu följer:

Det synes mig föga lämpligt att införa tidningspolemiker på denna plats. Naturligtvis, om någon, hörande till landtdagen, yttrar ett bedömande i tidningarne, så sker det icke för att bringa detta bedömande till det stånds kunskap, inom hvilket han har den äran att uppträda, utan för att bringa det till de öfriga ståndens. Ett sådant bedömande får gerna gälla hvad det kan. Att anse ett utskott för ett så heligt ting, att det icke är underkastadt det offentliga bedömandet, kan jag för min del icke godkänna, och tror jag, att den värde talare, som tagit denna helgd i anspråk, medfört dessa anspråk ifrån en tidigare officiel verksamhet, der de, ofta nog, framställts. Jag vill dock lemna detta derhän. Så snart den ärade talarens yttrande, utaf hvilket jag icke kunnat höra mycket, blifvit synligt i tryck, är jag öfvertygad, att, om det förtjenar svar, det icke kommer att sakna ett sådant.

Jag får den äran att nu vända mig till i fråga varande utskotts föreliggande betänkande. Jag har verkligen haft något att skaffa med brännvinslagstiftningen i landet redan före något landtdagssammanträde, det vill säga: före landtdagen 1863. Jag hade senare i uppdrag att förnya förslaget till nådig proposition till 1867 års landtdag, och jag har äfven vid samma landtdag fått i denna högt ärade församling höra diskussionen i denna fråga, så att saken för mig icke är alldeles främmande. Att ur den första nådiga propositionen, angående brännvinsbränningen, såsom fabriksnäring, uteslöts hvarje rättighet för kommunerna att beskatta försäljningen och utskänkningen — skedde detta redan då, tror jag, icke lösligt, utan på väl öfverlagda grunder. Jag kan säga, det är på sätt och vis ett arf ifrån en man, högt begåfvad och fosterlandsälskande, som för tidigt rycktes bort, från en man, hvilken år 1863 förestod finans-expeditionen i landet, den man, hvilken landet har att tacka för ordnandet af vårt lands tullar, så att finska statsverket tillsvidare icke har något att befara, och hvilken landet har att tacka

för myntreformen, som han grundlade, och på hvilken grundläggning andra endast hafva fortgått. Han låg redan på sin dödsbädd, då tvänne kommittéer 1863 sammanträdde, den ena för att uppgöra förslag till bevillningsförordningen, den andra för att uppgöra förslag till brännvinsbrännings-förordningen. Dessa kommittéer skulle sammanträda under hans tillsyn. Han tillät, att kommittéerna fingo hålla sina första sammanträden gemensamt, på hvilka öfverlades om det möjliga beloppet af dessa beskattningar och om den inflytande skattens användande. Jag minnes dessa sammanträden ännu mycket väl, ehuru visserligen åldern försvagar minnet, och jag erinrar mig ännu med heder och tack de män i dessa båda kommittéer, som efter en långvarig diskussion blefvo ense i denna fråga, angående försäljning och utskänkning af brännvin. Man har varit van nog i vårt land att lagstifta genom renskrifning så att säga, genom att afskrifva i Sverige utkomna författningar. I detta afseende är författningen angående brännvinsbränningen ett afsteg. Man torde kunna sluta af hvad som står att inhemta om förhållandet i Sverige, att just denna rättighet för kommunen att beskatta försäljning och utskänkning der åstadkommit mycket ondt och ökat superiet. Det är också min fulla öfvertygelse, och jag tror, att jag icke är ensam om densamma, att, om, såsom också utskottet medgifver, på landsbygden superiet, sedan fabriksbränningen börjat, nästan helt och hallet försvunnit, om detta skett, så har det skett förnämligast derför, att på landet funnits så få försäljningsställen, jag känner icke om några alls, ock ännu mindre utskänkningsställen — att åter dessa icke existerat, har sin grund deri, att kommunerna icke haft någon den minsta fördel af att tillåta deras existens och sålunda hafva kunnat göra sin afsky mot allt sedeförderf gällande på ett sätt, som mycket hedrar dem, och hvarom man haft vitnesbörd under de senaste åren ifrån alla delar af landet. Denna lagstiftning har gillats i tvänne kejserliga propositioner, nu i den tredje; denna lagstiftning har gillats af tvänne landtdagar härförinnan. Nu tror man sig hafva kommit till en visdom, som förut icke funnits, och tror sig genom dessa nya förslag kunna lyckliggöra landet. Jag delar icke denna öfvertygelse och jag är säker derpå, att i detta högloflige stand den stora pluraliteten icke heller skall gilla den.

De skäl, som utskottet för sitt förslag framlagt, äro så klena som några kunna vara. Jag vill icke besvära ståndet med deras uppläsande. Det förnämsta skälet, som framgår ur betänkandet åtminstone, är detta: penningar behöfvas för att undertrycka lönnbränningen och lönnkrögeriet. Att tillåta försäljning och utskänkning på landet medför visserligen en frestelse att öka lönnbränningen, men man kan trösta sig dermed, att, om kommunen får uppbära den föreslagna skatten, har kommunen medel i händerna att bevaka lönnbränningen och dessutom har utskänkaren ett så stort intresse att hindra lönnkrögeriet, att de nog skola se till, att den icke kommer att få ega rum. Detta är ungefär utskottets motivering. Här har jag utaf ett anförande, som föregått, varit i tillfälle att höra, att utskottet skulle hafva äfven andra motiver än det, som i dess betänkande framhållits, såsom till exempel att genom skatt på brännvinsförsäljningen och utskänkningen befrämjas folkskoleväsendet och folkupplysningen, således folkets intellektuela och sedliga förkofran öfver hufvud. Kanske att mången, som icke gerna ser, att kommunen lockas af denna inkomst, likvisst skulle finna det lämpligt, att åtminstone försäljningen finge ega rum, blott inkomsten anslogs till ex. för skolorna eller öfverlemnades åt hushållningssällskaperna, allt till allmogens på landet eget bästa. Sådana teorier äro gamla, nämligen att beskatta lasten för att befrämja dygden, att beskatta oseden för att skapa seden. De behöfva ingen vederläggning.

Efter hand, som hvarje paragraf förekommer, skall jag hafva äran i det högloflig ståndet repetera min bön, att allt detta utskottets arbete måtte förkastas, och förkastas på det sättet, att i vårt land på några decennier ett förnyadt försök dertill icke må återkomma. Hvad denna paragraf (den 45:te) särskildt angår, ligger den till grund för alla de öfriga: i den framstår stadgandet, att städernas handlande skulle få drifva handel med brännvin, hvilket hittills varit dem förbjudet. Utskottet måtte hafva funnit, att det är ondt om att få köpa brännvin i städerna, emedan det föreslår, att brännvin skulle få säljas i hvarje handelsbod i parti. Något särskildt motiv för detta förslag är icke anfördt, icke heller, så vidt jag inser, komme folkskoleväsendet att derigenom befrämjas, emedan denna försäljning skulle ske utan all beskattning. Men hvad som der-

igenom komme att befrämjas, är lönnbränningen och smuggleriet. Kontrollen å denna försäljning hos landets alla handelsmän, store och små, torde icke blifva lätt, och när utskottet förvisar till den i 64:de § föreskrifna kontroll, så är detta enligt mitt bedömande blott ett sätt att tala. Hvar och en, som tänker sig in i dessa förhållanden, skall blifva öfvertygad, att en sådan kontroll öfver brännvinets tillkomst är omöjlig. Jag vågar derför föreslå, att det högloflige ståndet att börja med måtte förkasta denna paragraf och antaga § 45 i den nådiga propositionen.

*

Plenum den 29 Maj 1872. I fråga om statsutskottets betänkande i anledning af propositionen angående bevillning *för fängelseväsendets ordnande* yttrade Snellman (1872. III. 73) följande:

Ehuru ringa värde mitt bedömande än kan ega, anser jag dock för skyldighet att uttala ett erkännande mot statsutskottet för alla de betänkanden, jag sett af detta utskott afgifna, hvilka alla i min tanke utmärka sig genom ett synnerligen grundligt öfvervägande och genom mogna resultater. Hvad angår utskottets förslag till fängelsereformens underlättande, så anser jag för min del äfven detta böra fullkomligt godkännas; jag önskar blott, att, då landet åtager sig så stora uppoffringar för detta ändamål, dessa uppoffringar icke måtte användas för fantasterier; att man icke äfven i detta fall måtte anse, att vårt land bör ställa sig i spetsen för Europa. Det är en evig ordning, att brottet skall straffas; det är derför fängelser måste finnas till. Att betaga fängelserna denna karaktär, det är att vända upp och ned på allt förnuft. Jag önskar visserligen, att allt måtte göras, för att brottslingen icke måtte ytterligare förderfvas i fängelset, och hans återvändande till samhället försvåras; jag önskar, att så mycket som möjligt måtte göras för att förbättra hans sinnelag och försona honom med samhället, då nämligen hans brott framgått ur ett förderfvadt sinnelag, hvilket vid de flesta brott icke är fallet i vårt land åtminstone, der de ofta begås i

hastiga mode, eller emedan folkseden icke ännu så strängt fördömer dem, till ex. små snatterier och tjufnader, der icke heller alla sådana brott komma till domstols kännedom, just emedan folkseden icke så strängt dömer dem. Önskligt vore det, att äfven våra lagar i detta afseende kunde lindras. Jag har sett, att man nyligen i Sverige nedsatt straffet för itererade tjufnadsbrott, hvilka äfven der medföra långvarigt fängelse, om också den stöld, som begåtts andra eller tredje gången, gällt endast några riksdalers värde. En sådan reform i vår lagstiftning skulle utan tvifvel medföra minskadt antal af fängelsernas invånare. Likaså, ehuru det är stridande mot våra lagskipningsformer, vore det säkert en lycka, om åtalandet af mindre brott mot eganderätten, till ex. ända till ett visst värde, skulle öfverlemnas helt och hållet åt sakegaren, då denna ofta skulle tillgifva förseelsen eller låta sig förlika genom ersättning, och sålunda en stor del af befolkningen i fängelserna skulle försvinna. Dock, detta derhän. Då utskottet föreslagit, att ständerne genom bevillning skola åtaga sig en skatt på en million för att användas till fängelserna, så anser jag detta vara ett ganska vackert åtagande, ett vackert åtagande nog för fem år. Men härvid förekommer visserligen en högst ömmande omständighet, som, jag är öfvertygad derom, gjort sveda i hvars och ens hjerta, hvilken haft att i någon mån inverka på fängelsereformens genomförande, nämligen den, att spöstraffet qvarstår i brist på några 100,000 mark. Jag anser vigtigt, att derför hjelp må komma snart. Men jag är också öfvertygad, att landets styrelse, som lika väl som någon annan torde betänka nödvändigheten af denna snara hjelp, då densamma eger till sin disposition inom fem år en summa af en million mark, icke skall sakna utvägar att använda denna million, må vara redan inom första året, såsom ett förskott på ständernes anslag. Om allmänna statsfondens tillgångar icke skulle tillåta det, emedan dessa komma att tagas i anspråk äfven för de nya fängelsernas underhållande, så finnes besparade fonder tillräckligt, ur hvilka dessa medel kunna lånas, bland dem amortissementsfonden, hvars kapital man på senare tider nedlagt i obligationer, hvilka icke gifva högre ränta än den, äfven ständerne kunna erbjuda. Med ett ord, om också amortissementsfonden icke skulle lämpa sig härtill, så är min fasta öfver-

tygelse, att styrelsen alltid skall finna på medel att för ändamålet göra ett förskott, och att således denna fördelning på 5 år af ständernes anslag icke skall hindra den första nödvändiga ombyggnaden af straffängelserna för att få spöstraffet afskaffadt.

*

Plenum den 29 Maj 1872. Då statsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående anslag af *bevillningsmedel för folkskoleväsendet i landet m. m.* diskuterades, höll Snellman (1872. III. 91—92 samt 95) följande andragande:

Man är just icke i vårt land böjd för att, när det gäller reformer, gå några medelvägar, såsom jag förut i dag haft äran nämna. Så vill man också i folkskoleväsendet med ens ställa sig på den plats, till hvilken andra nationer kommit genom seklers ansträngningar. Det är sålunda man icke känner flere än ett slags folkskolor, de högre folkskolorna. Man känner icke andra slags folkskolelärare än ett slags statsembetsmän, som af staten skola aflönas. Min öfvertygelse är den, att, om man sålunda vill fortgå och vill, att hvarje barn i detta land måtte kunna besöka en sådan skola, gifves det kommuner, i hvilka 20 skolor icke skola vara tillräckliga ty vårt land är så glest befolkadt, och våra landsförsamlingar äro så vidsträckta. Huru tätt skola skolorna finnas, för att ett litet 8-års barn under våra vintrar skall kunna besöka en skola? Huru skola dessa barn vara klädda för att komma dit? Det är helt annat i andra länder, derifrån mönstret är hemtadt, der befolkningen bor i byar, hvilka äro beskaffade som små städer, och der en skola redan blifver tillräcklig för en befolkning af 800, 1.000 à 1,500 personer. Jag är också öfvertygad derom, att den aflöning, som bestås vara folkskolelärare, redan inom 10 år skall befinnas vara så usel, att den måste fördubblas, ty man skall icke vänta, att personer, som erhållit en sådan bildning, som för närvarande meddelas vid seminarium, skola låta sina barn blifva tjenare på landet, blifva pigor och drängar hos bönderne. Det är förlåtligt,

om i sådana familjer vaknar önskan att bibringa barnen någon högre bildning och att förskaffa dem en lefnadsställning, der de icke äro bundna vid den sämst lönade och tyngsta sysselsättning. Och 600 mark är en usel aflöning för en familj med sådana sträfvanden. Ser jag icke saken alldeles orätt, skall man behöfva särskilda offentliga anslag för att komma derhän, att hvarje barn skall vara i stånd att besöka dessa skolor. Jag delar fullkomligt deras åsigt, liksom jag också delar deras erfarenhet, emedan jag känner befolkningen i landet och känner befolkningens lif, hvilka anse, att folkskolorna hafva rönt motstånd derför, att, då en folkskola anlägges, den blir en skola blott för den närmast kringboende traktens barn och möjligen dertill för de mest förmögnas barn, hvilka hafva råd att hålla sina barn från hemmet och uppehålla dem vid skolan. Det är derför som de, hvilka äro bosatte miltal ifrån skolan, icke vilja lemna bidrag till densammas underhåll, då de icke se någon utväg att någonsin låta sina barn deltaga i den undervisning, som i skolan gifves. Men saken kan icke hjelpas. Det är högst önskligt, att hvarje kommun måtte ega åtminstone en högre folkskola för hvardera könet, om den i sjelfva verket skulle så skötas, att den förtjenade detta namn af högre folkskola. Må man hoppas, att de lärjungar, som genomgått denna skola, skola bidraga att sprida bildningen i de familjer, de komma att tillhöra, och sålunda i alla fall verka godt, om också undervisningen sträcker sig till ett mindre antal af befolkningen; det vore önskligt. Men det vore önskligt derjämte att gifva hvarje barn i landet tillfälle att åtnjuta en bättre undervisning än den, hemmen för närvarande kunna meddela, att skolor och många skolor i hvarje kommun skulle finnas, ehuru med ett anspråkslösare program än de nuvarande folkskolornas. Men derpå synes man icke hafva tänkt. Med afseende på hvad jag haft äran anföra, delar jag den af utskottet yttrade öfvertygelsen, att, så mycket man också må önska, att folkskoleväsendet må ega framgång, så mycket man må önska, att i hvarje kommun må finnas ett tiotal skolor, dessa skolor likväl icke skola vara statsskolor, deras lärare icke embetsmän i staten, berättigade till statslön för hela deras lif och berättigade till pension af staten. Likväl vore kanske ett sådant bestämmande, som utskottet önskar, att det

hittills vanliga förfarandet strängt skall afbrytas, och att man strängt skall hålla sig till en befolkningssiffra, icke lämpligt, och åtminstone för de närmaste 5 åren förmår jag icke se någon våda deri, att statsunderstöd må med frikostighet gifvas, äfven om i en del kommuner ett flertal af staten underhållna skolor sålunda uppstode. Jag får derför för min del förena mig i den af herr Montgomery med flere gjorda reservationen till utskottets förslag, hvilkens hufvudinnehåll är, att det skulle åt regeringen öfverlemnas att pröfva, huru långt en sådan frikostighet åt en och samma kommun bör sträcka sig.

*

Plenum den 31 Maj 1872. I debatten i anledning af sammansatta stats- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af propositionen om anslag för inrättandet af en *ny kuranstalt för sinnessjuke* i landet gjorde Snellman endast ett kort inlägg. (Se 1872. III. 132—133).

*

Samma plenum. Öfverläggningen om sammansatta stats- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen om *uppförande af två fyrbåkar i Ladoga samt om medels anskaffande för inrättandet af en fyr å Bogskär* öppnades af Snellman, hvars andragande (1872. III. 134—135) framhöll önskvärdheten, att de i fråga satta fyrbåkarna i Ladoga skulle med sparsamhet uppföras samt utmynnade i förslaget, att Bogskärs fyrbåk måtte tills vidare lemnas åt framtiden, då vinterkommunikationen från Hangö ännu blott lemnat misslyckade försök.

*

Samma plenum. Vid diskussionen om resp. utskotts betänkande rörande petitioner om *jernvägsanläggningar och jernvägsundersökningar* yttrade Snellman (1872. III. 153—156) i hufvudsak följande:

Angående statsutskottets beräkning utaf medlen för kommunikationsfonden anhåller jag för det första att få göra följande anmärkningar. Då H. K. Majestät befallde till indragning af de indelta bataljonerna, följde dervid ett H. K. Majestäts nådiga beslut, som tillkännagafs kejserliga senaten, af innehåll, att de besparingar, hvilka i militiefonden till följd af denna indragning kunde uppstå, skulle användas för nödens i landet lindrande. Det var på grund af detta beslut som kejserliga senaten hos Hans Majestät i underdånighet hemställde, att medlen skulle få användas till annuiteter på ett jernvägslån, emedan jernvägsbyggnaden vore ett undsättningsarbete. Vid detta tillfälle förekom väl yrkandet, att ett förbehåll skulle göras om ersättning af brännvinsskatten, då en gång dessa medel blefve tillräckliga för räntans betalande, men denna åsigt stannade i minoriteten, och kejserliga senaten beslöt att utan allt sådant yrkande hemställa hos H. K. Majestät om besparingarnas i militiefonden användande till ränta å jernvägslånet. Jag vågar tro, att Hans Majestät aldrig af ständerne skall begära återbetalning af medel, hvilka Hans Majestät befallt skola användas till ett undsättningsarbete och till nödens lindrande, i synnerhet som, när medel för militiefonden komma att behöfvas, hvilket vi förutse att förr eller senare skall ske, det torde blifva ständerne, som komma att sträcka till hvad utöfver militiefondens tillgångar kan blifva behöfligt, och ständerne då komma i tillfälle att ersätta förskottet. Hvad åter räntan på 4 millioners lånet angår och sjelfva detta lån, så gläder det mig, att utskottet så vackert och välvilligt behandlat frågan om detsamma. Utskottet har ej ens talat derom, att ett dokument föreligger ständerne af innehåll, att intet lån skall utan ständernes hörande upptagas, om ej landets nöd tvingar dertill. När propositionen gjordes till ständerne om anslag för Riihimäki—S:t Petersburg jernvägens byggande, begärdes endast, att de medel, hvilka ständerne förut beviljat för Tavastehus—Tammerfors och Riihimäki—Lahtis banan, skulle få för ändamålet användas, och dervid förband sig regeringen, missledd visserligen då också af stora förhoppningar på våra kronoskogar, att söka anskaffa medel för den öfriga delen af kostnaderna. Jag vet nog, att något särskildt statslån för detta ändamål ej då var påtänkt. Emellertid

ansågs det nödigt att fylla bristen genom upptagande af detta statslån, 4 millioner mark. Det är billigt, att statsverket af den behållna inkomst, denna jernväg ger, skall få uppbära den andel, som faller på dessa 4 millioner mark. · Men det är också solklart, att ständerne tillhöra inkomsterna för de något öfver 17 millioner mark, som under ständernes garanti blifvit upplånade och på jernvägen använda, samt att inkomsten på 10 millioner mark tillfaller ryska riksskattkammaren. När nu utskottet verkligen välvilligt föreslår, att ständerne skola åtaga sig någon del af detta 4 millioners lån och sörja för annuiteterna derpå, så är detta ett helt och hållet frivilligt åtagande, om ständerne besluta sig dertill. Ständerne äro icke förbundna till någonting i afseende å samma lån. Ständerne kunna således besluta sig för att åtaga sig mer eller mindre af detsamma, att ansvara derför eller icke. Detta med afseende å förhållandet till de båda lånen.

Hvad åter angår tillskottet af kejsaredömets medel från riksskattkammaren, har det sålunda tillkommit, att man erkände, såsom fallet verkligen är, att denna jernväg ej är endast till för Finland, utan länder också kejsaredömet och den stora kejsarestaden till gagn, att den särskildt för strategiska ändamål är till en del af sin sträckning absolut nödvändig, emedan, såsom man sagt och förklarat, S:t Petersburg har sitt försvar ända från Wiborg. Det funnos således många skäl, som talade för, att för jernvägens byggande anslag af ryska medel skulle gifvas. Men dessutom förekommer en omständighet. Min öfvertygelse och troligen äfven många andras var, på grund af de undersökningar, som anställdes af utsedde ombud, af ingeniörerne Wasastjerna och Lekve, att, såsom af deras utlåtande tydligen framgick, smalspåriga jernvägar äro tillräckliga för vårt land, helst emedan man derigenom kommit till samma resultat som nu med de bredspåriga. Man lägger vid dessa ut ett stort kapital på en bana, som trafikeras med ett eller två tåg om dagen, men som skulle kunna trafikeras med 6—7 och 8 tåg i dygnet; då åter med utläggande af ett mindre kapital, på en smalspårig jernväg, man efter hand skulle komma till en full trafik på densamma, således dertill, att den skulle gifva den vinst, den förmår. Likväl vill jag i detta afseende nu mera icke

hålla på det rätta eller orätta i uppfattningen. Jag håller mig till, att Hans Majestät af samma välvilja för vårt land, på hvilken vi sett så otaliga prof, ansåg, att det vore för oss en olycka att bygga en smalspårig bana, som skulle göra det omöjligt att med ryska banornas materiel trafikera på Finlands jernvägar, samt sålunda åstadkomma en skillnad emellan jernväg och jernväg, som skulle kunna föra till tal om en här eftersträfvad så kallad separatism och väcka en ovilja, hvars följder vi icke skulle kunna bära. Detta är åtminstone hvad jag känner om saken. Jag vågar tro, att det icke är orätt att på detta ställe och i detta sammanhang tala derom, ty det är endast att tala om ett drag till, kanske ett i vårt land okändt drag af Hans Majestäts nådiga omsorg om Finland och finska folket.

Då nu så skulle ske, och den bredspåriga jernvägen skulle byggas, blef detta ett skäl till för bidrag från ryska skattkammarens sida; det var sålunda detta bidrag tillkom. Hvad nu föreslås, att det första man hade att göra vore att återbetala skulden, vågar jag för min del anse för alls icke välbetänkt. Bidraget är tills vidare ett så billigt lån, som vi kunna hafva det; och må man bygga tryggt vidare. När en gång inkomsterna från Riihimäki—S:t Petersburg jernväg stiga så högt, att densamma gifver 5 à 6 procent netto på de deri nedlagda kapitalerna, då torde det utan tvifvel icke blifva någon svårighet att så arrangera saken, att dessa 10 millioner kunna amorteras. Att nu inskränka arbetena på jernvägar i vårt land, att hindra jernvägsnätets utsträckning genom att företaga denna liqvidation, är, enligt min öfvertygelse, icke rätt. Således skulle jag tro, att med afseende på de beräknade inkomsterna för kommunikationsfonden, ehuru också förhoppningarna må vara allt för stora, om man väntar sig 3 millioner årligen i en snar framtid, grunden likväl för beräkningen är riktig. Fritt torde derför kunna beslutas bifall till allmänna besvärsutskottets förslag angående jernvägsnätets utsträckning, och torde här främst böra komma i betraktande, huru vida jernvägen till Åbo skall räknas bland de stambanor, som borde anläggas på statsverkets bekostnad. Att banan Tavastehus—Tammerfors kan räknas dertill, lärer icke af någon motsägas; derom torde åsigterna vara temligen eniga.

För min del skulle jag anse, att, ehuru det kan komma att vålla någon väntan för en väsendtlig del af landet, nämligen för Österbotten, om tillgängliga medel främst användas för Åbo-banans byggande, det likväl är rätt och billigt, att jernvägen föres fram genom denna tätt befolkade, mycket odlade landsdel, som varit vaggan för hela vår kultur, både den andliga och lekamliga, och att således jernvägen till S:t Petersburg skulle anses hafva sin början i Åbo. Det har förut nämnts, att kostnaderna troligen skulle kunna nedsättas. Det gläder mig, att våra ingeniörer hafva så vakna ögon för hvad som utomlands sker. På deras stora skicklighet och insigter har jag aldrig tviflat. Men jag har sett exempel på, att, då fråga var om byggandet af Riihimäki—S:t Petersburg jernväg, man antog, att 112,000 mark per verst var det billigaste pris, hvartill man kunde komma, och om hvilket belopps möjliga nedsättande förgäfves diskuterades både enskildt och offentligt. Emellertid nedgick summan i S:t Petersburg inom 3 à 4 dagar till 80,000 mark per verst på grund af den ledning, man erhöll derstädes, nämligen just af ingeniörerna Wasastjernas och Lekves utlåtande angående smalspåriga jernvägar. Dock skulle det kanske den tiden icke lyckats bygga jernväg för detta pris, om icke materialierna skulle hafva varit så oändligt billiga, emedan då var en allmän stagnation i all rörelse och i synnerhet i jernverksindustrin. Att jernvägar nu byggas mycket billigare, kan man finna, om man endast följer med de uppgifter, som förekomma i svenska tidningar. — — — Önskligt vore, att hvarje år några af våra ingeniörer skulle få tillfälle att på ort och ställe taga notis om, hvad i jernvägsbyggnad utomlands sker. Ty det förgår ej något år, då icke framsteg dervid göras, hvilkas betydenhet, vigt och värde man icke torde kunna fatta utan att se dem på ort och ställe och erhålla muntliga upplysningar af dem, som byggt och trafikerat banorna. — — Genom lätt öfverbyggnad nedsättes dock nu mera kostnaden för bredspåriga jernvägar så lågt, att det väl kan blifva fråga om, huru vida smalspåriga jernvägar böra komma i fråga för andra än alldeles korta, enskilda jernvägsstycken. Men likväl: i ett fattigt land med ringa trafik och med afseende på det skäl, jag förut haft äran anföra, att nämligen en bredspårig bana står jämförelsevis

obegagnad, ehuru deri är nedlagdt ett stort kapital, men den smalspåriga kan hastigt bringas upp till full trafik och att bära allt, hvad den är ämnad till och förmår, kunde det väl blifva fråga om, huru vida icke fortsättningen från Tammerfors åt Österbotten skulle kunna åstadkommas derigenom, att man bygger denna bana smalspårig, för halfva kostnaden och likväl ännu i många tiotal år tillräcklig för trafiken.

*

Plenum den 3 Juni 1872. Vid behandlingen af statsutskottets betänkande angående *samtliga anslagsfrågor samt sättet för anskaffande af medel till desamma* förekom till först frågan om åtagandet från ständernes sida af en så kallad sjöfarts-bevillning. Härvid gjorde Snellman (1872. III. 167, 168, 170—171) nedanstående framställning, under diskussionens lopp belyst af ytterligare förklaringar af vigt:

Vördsammast vågar jag föreslå, att ridderskapet och adeln måtte antaga utskottets förslag oförändradt. Jag har redan haft äran att under tidigare diskussion i ämnet åberopa, att, på grund af H. M. Kejsarens nådiga proposition angående anläggandet af S:t Petersburg—Riihimäki banan vid senaste landtdag, ständerne icke i något fall skulle komma att garantera annuiteter på några lån utöfver 18 millioner, hvaremot styrelsen förband sig att söka anskaffa öfriga medel, som för ändamålet vore behöfliga. Dessa 4 millioner, hvilka upptagits såsom lån för jernvägens byggande, äro upptagna helt och hållet för regeringens räkning och på dess risk. Statsutskottet, som äfven i öfrigt, så vidt jag förmår bedöma, i sitt förslag handlat både statsklokt och finansielt riktigt, har förfarit mycket välvilligt deri att inse billigheten af, att ständerne skulle komma styrelsen till hjelp med afseende å återbetalningen af någon del af detta lån på 4 millioner mark, emedan det likväl för ett produktivt ändamål och till ett för landet gagneligt företag blifvit användt. Utskottet har likaså ur finansiel synpunkt förfarit i sitt förslag fullkomligt riktigt, då utskottet förklarat för orätt, att sedlar skulle utgifvas af någon annan än af dertill berättigade

banker, icke ens af regeringen, såsom nu skett med dessa obligationer på 4 millioners lånet; ty alla sådana papper, som äro vid uppvisning inlösbara, äro sedlar. Utskottet har derför ganska välbetänkt framställt den önskan, att det återstående beloppet, eller må vara ett jämnt belopp af 2 millioner, skulle konverteras till ett amorteringslån. Detta utskottets förslag vågar jag derför anse förtjena att i alla hänseenden gillas. Jag ber att få tillägga, att det har anmärkts, att hela den på Finland fallande inkomsten från jernvägarne har blifvit öfverförd till allmänna statsfonden, ingen del deraf till 11:te hufvudtiteln, eller titeln för brännvinsskatten, hvilken likväl är påförd räntan för 18 millioners lånet. Det har visserligen sålunda i statsförslaget upptagits, men det är dock fullkomligt oriktigt och oberättigadt; ty det är klart, att en del af jernvägsinkomsten borde föras brännvinsskatten till godo, proportionelt mot den andel, som ur denna skatt utgår i annuiteter för jernvägslånet. Det anförda utgör ett ytterligare skäl att vidhålla statsutskottets förslag, då äfven hela den finska statsverket tillfallande andelen af inkomsten från Riihimäki—S:t Petersburg banan utan vidare kommer att föras 11:te hufvudtiteln till godo.

Ett förslag har blifvit förnyadt att använda några medel af kommunikationsfondens inkomster till ersättande af de 10 millioner, hvilka af ryska skattkammaren blifvit till sagde banbyggnad förskjutna. Jag har vid ett annat tillfälle yttrat min öfvertygelse, att dessa två och en half millioner rubel äro gifna för stora och väsentliga förmåner för kejsaredömet. Det är en så ringa summa, att de fördelar, hvilka såväl kejsaredömet för sin handel som kejsarestaden för sitt försvar och för sin konsumtion derigenom vunnit, betydligt öfverväga denna ringa uppoffring; man kan säga: att det är för mycket billigt pris kejsaredömet sålunda erhållit denna bana; och det måste också vara kejsaredömets fördel, att jernvägs-nätet i sammanhang med den mer och mer utsträckes, ty derigenom ökas för detsamma fördelarne af det gjorda förskottet. Att nu använda några medel att återbetala detta förskott, må vara genom dess förvandlande till ett amorteringslån, skulle naturligtvis minska tillgångarne till jernvägarnes utsträckning, och vågar jag anse sådant icke i något afseende påkalladt. Dessa penningar äro

dessutom tills vidare ganska billiga, så länge inkomsten från Riihimäki—S:t Petersburg banan icke ger full ränta på kapitalet, och det är ingenting orätt deri, att också kejsaredömet låter dem utestå för denna ringa ränta, då icke heller Finland på sitt i jernvägen nedlagda kapital åtnjuter högre ränta. Stiger inkomsten af banan en gång dertill, att den gifver 5 à 6 procent på det nedlagda kapitalet, då må det så vara, då må fråga väckas derom att konvertera detta lån, om man icke från ryska styrelsens sida anser, att det vore skäl att helt och hållet efterskänka detsamma för att sålunda främja det finska jernvägsnätets utsträckning och öka egna fördelar; och ehuru man kanske från finsk sida icke önskar, att så måtte ske, hoppas jag dock, att med erkännande af de verkliga stora förmåner, kejsaredömet åtnjuter af denna bana samt af Helsingfors—Tavastehus banan, man från rysk sida skall på billiga villkor afstå sin andel i densamma.

*

Vid diskussion om besvärsutskottets förslag, att bifall måtte lemnas *till inlösande* af det återstående af 1865 års lån på förfallodagen 1873, hvilket förslag antogs utan invändningar, afgaf Snellman (1872. III. 173) följande relation:

Jag ber om förlåtelse, att jag här upptager högloffiga ståndets tid med några ord. Jag önskade få erkänna, att detta lån, sådant det blef, lägger någon skuld på mig. Jag ber att få betyga min glädje öfver, att utskottet föreslagit dess liqviderande. Lånet upptogs på en tid, då utsigten för jernvägsanläggningar var ingen, men dock önskligt var, att de af ständerne beslutna mindre kommunikationsförslag skulle kunna utföras. Året 1864 hade varit ett något bättre år; man hoppades, att nu en förändring skulle inträda. Men året 1865 blef beklagligen nära nog lika svårt som 1863, och sålunda afbrötos åter de gynnsamma utsigterna. Med den första serien af lånet afsågs till en början att komma åt en besparad summa af 600,000 rubel, som fanns i amortissementsfonden, bestämd för inlösen af de så kallade Saima sedlarne; hvarför också å denna första obligations-serie icke upptogos penningar, utan Saima-sedlar. Man ville omsätta dem från uppsägbara till

ouppsägbara papper, ställda på åtta år, och emellertid använda de för deras inlösande besparade medel. Och det lyckades verkligen att få begagna en del af dessa 600,000 rubel. Men många innehafvare föredrogo att bibehålla sina Saima-sedlar, bland dem i synnerhet brandstodsbolaget för städerna, hvilket torde innehaft ett betydligt parti, och för hvilket de voro lämpligare än dessa nya ouppsägbara obligationer. Missväxten 1865 kom der till, och så misslyckades spekulationen. Emellertid erhölls något medel, och företogos dermed kanalarbeten, så att Valkeakoski och Nerkko kanaler nu påbegyntes.

*

Plenum den 6 Juni 1872. Vid öfverläggning om lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen *om antagande af en författning angående underpant i jernvägsanläggningar med dertill hörande fast och lös egendom* uppträdde Snellman (1872. III. 271—274) med ett utförligt andragande, hvari uppvisades hvad egentligen med hypotek i en jernväg för obligationsinnehafvare afses. Vid följande *plenum, den 8 Juni,* då frågan återupptogs till diskussion, gjorde Snellman (1872. III. 288—289, 291) ytterligare utläggningar i ämnet.

*

Plenum den 10 Juni 1872. Vid handläggningen af sammansatta lag- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen *om utfärdande af en stadga angående flottning af skogsalster* påpekade Snellman svårigheterna för jordegare att erhålla ersättning för de skador, stockflottare förorsaka dem (1872. III. 321).

*

Plenum den 11 Juni 1872. I diskussionen rörande riddarhus-utskottets betänkande *om uppförande af ett ständerhus* gjorde Snellman (1872. III. 361) i förbigående en mindre anmärkning samt deltog med ett par inlägg i debatten om samma angelägenhet vid *plenum den 14 Juni* (1872. III. 398, 399 och 401).

På landtdagen åren 1877—1878.

I.

Plenum den 2 Mars 1877. Vid behandlingen af nådiga propositionen angående *utgörande af bevillning för år 1878 och påföljande år* höll Snellman (1877. I. 160—162) till ståndet följande andragande:

Ödmjukast anhåller jag att få upptaga ridderskapets och adelns tid med ett kort yttrande med anledning af Hans Majestäts nådiga proposition angående utgörandet af bevillning för år 1878 och påföljande år, ett yttrande afseende den del af propositionen, som angår den egentliga bevillningen och på densamma föreslagna utbetalningar. Det torde vara ridderskapet och adeln fullkomligt kändt, hvilken mängd af petitioner, som vid denna landtdag aflåtits dels för inrättandet af finska skolor, dels för främjandet af finskans användande vid domstolarne och administrationen. Man säger säkert för litet, om man säger, att dessa petitioner blifvit framkallade af bekymmer för det närvarande och för framtiden. Min öfvertygelse är, likasom jag tror alla deras, hvilka närmare följt med denna rörelses yttringar, min öfvertygelse är, säger jag, att de sista årens tillgöranden i dessa frågor väckt en sinnesstämning ännu utöfver bekymrets. Finska folket har aldrig anklagats för otålighet. Dock kunde man säga, att det vore otålighet, om icke hvar och en skulle erkänna, att sedan 20 år mycket gjorts för att främja det stora flertalets af landets befolkning likställighet med det fåtal, som härtills ensamt åtnjutit såväl det politiska som sociala

lifvets företräden. Det har likväl nu under de senaste åren inträffat, att icke blott redan inrättade finska skolor blifvit indragna, utan äfven att ur Hans Majestäts nådiga förordning af den 20 Februari 1865 den ena punkten efter den andra blifvit borttagen. Det är denna reaktion, som, enligt min öfvertygelse. har väckt ett stort och berättigadt missnöje i landet.

Petitioner för det ena eller andra ändamålet må hafva sitt stora värde såsom ett yttrande af allmänt spridda tänkesätt och opinioner i landet. Men petitionernas framgång är mycket osäker. Jag tänker mig saken så, att de röster, som understödt de af mig påpekade åtgärderna, väl kunna också understödja petitionernas läggande *ad acta*. Min åsigt är derför den, att det utskott, till hvilket den nådiga propositionen hänvisas, borde taga i betraktande, huru vida af bevillningsmedlen icke något belopp kunde anslås till understöd åt privata finska lycéer, för den händelse Hans Kejserliga Majestät icke skulle finna det vara lämpligt att inrätta sådana offentliga finska lärdomsskolor. Jag inskränker mig endast till att sålunda önska medel för tre skolor: för en finsk fullständig lärdomsskola i Helsingfors, för en annan i Uleåborgs län, för en tredje i södra delen af östra Finland. Detta, emedan i Helsingfors icke blott en, utan tvänne finska skolor blifvit indragna, med den effekt, som torde vara känd, att i Finlands hufvudstad icke finnes en enda finsk skola utöfver folkskolorna, medan här finnas två svenska lycéer, en svensk realskola, en svensk fruntimmersskola, ett svenskt polyteknikum, en svensk navigationsskola och i närheten af hufvudstaden en svensk jordbruksskola. Det är kändt, att i Uleåborg den finska fullständiga lärdomsskola, som der fanns, blef förvandlad till svenskt lyceum, mot kommunens begäran, mot skolrådets, mot skollärarenas yttranden. Likaså önskade jag anslags beviljande för en privat finsk lärdomsskola i södra delen af östra Finland, emedan der finnes blott en enda fullständig finsk skola, den i Kuopio, men deremot tvänne svenska läroverk i Wiborg och S:t Michel; det i S:t Michel, på en rent finsk ort, visserligen med ringa skäl der placeradt. Jag är öfvertygad om, att äfven denna åtgärd icke har ansetts af den finska befolkningen i landet såsom annat än en olämplig utmaning.

Bevillningsmedlen blifva fullkomligt tillräckliga för det af mig åsyftade ändamålet. Enligt H. K. Majestäts nådiga proposition skulle för de nödvändiga utgifter, som under de närmaste 5 åren komma att ur bevillningsfonden utgå, behöfvas ett tillskott af endast 3,341,000 mark. Bevillningen utgjorde emellertid redan år 1874, om också sjöfarts-afgiften afräknas, 840,000 mark, samt år 1875 973,000 mark. Dessa behöfliga medel, 3,341,000 mark, skulle erfordra en årlig bevillningsafgift af endast 668,000 mark. Det är således ett tillräckligt öfverskott, som, enligt hvad man kan emotse, blir användbart, om också andra, icke såsom absolut nödvändiga i propositionen framställda, utan endast såsom önskvärda ansedda utgifter komma i betraktande. Men dessutom har utskottet en mycket lätt utväg att öka de egentliga bevillningsmedlen. På detta anslag äro nämligen uppförda utgifterna för fängelsebyggnaderna, uppgående på dessa fem år till icke mindre än 2,227,000 mark. Det finnes på fonden af brännvinsskatten, efter hand öfverförda till kommunikationsfonden, betydliga besparingar, nu redan uppgående till fyra millioner mark. I min tanke stå brännvinsbrännerierna fängelserna närmare än folkskolan står. Det vore derför mycket skäl, i händelse ytterligare några medel från bevillningsfonden blefve behöfliga för alla dessa önskvärda ändamål, såsom för folkskolelärares och folkskolelärarinnors aflöningar och deras enkors och barns pensionerande o. s. v., att någon del af det för fängelseväsendet bevillningsfonden påförda anslag, till ex. en million eller en och en half million, blefve anvisad på behållningen af brännvinsskatten. Detta hade också den fördelen, att anslaget för fängelseväsendet kunde genast utgå, och fängelsereformen hastigare genomföras.

Framför allt och såsom i min tanke absolut nödvändigt anser jag, att medel anslås för en finsk fullständig lärdomsskola i Helsingfors. Andra må anse det vara värdigt att här med enskilda medel, uppsamlade kring hela landet, underhålla en sådan skola. Jag för min del anser det icke. Det är i synnerhet på behofvet af anslag för denna skola, som jag skulle önska, att utskottet måtte tänka; och anhåller jag ödmjukast, att detta mitt utlåtande må få åtfölja propositionen till utskottet.

*

Plena den 9 och 13 Mars 1877. Då lagutskottets betänkande i anledning af propositionen angående *inteckning i enskilda jernvägsanläggningar* vid sagde plena diskuterades, tog Snellman tre gånger till ordet (1877. I. 202—204, 217—219 samt 227—228). Han lemnade dervid till först en mängd upplysningar angående de prioriterade säkerheterna vid jernvägsanläggningar, stödjande sig på förhållanden i utlandet samt utvecklade sedermera, i följd af gjorda invändningar, sin uppfattning af ämnet. Läsaren hänvisas till meningsutbytet i denna fråga.

*

Plenum den 23 Mars 1877. Vid diskussion af ekonomieutskottets betänkande i anledning af propositionen angående *anläggning och beskattning af mjölqvarnar och sädesstampverk med annan drifkraft än vatten* framhöll Snellman önskvärdheten af enkelt och praktiskt ordnad skattläggning af husbehofsqvarnar. (1877. I. 301—302).

*

Samma plenum. Allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petitionen om *fästande af ett förökadt antal lärare vid universitetet* gaf Snellman anledning (1877. I. 314—317) att vid debatten i frågan göra till ståndet följande andragande:

Petitioner, sådana som den nu föreliggande, hvilka gälla inrättandet af nya tjenster och embeten i staten, skulle jag för min del anse i alla händelser vara mindre på sin plats. Finansförvaltningen är tillräckligt belägrad förut, för att ständerne skulle behöfva använda sina krafter dertill att öka statsverkets utgifter, nämligen de bestående utgifterna. Det är dessas ökande, som alltid utgör en fara. Men dessutom har man sett exempel på, att petitioner, sådana som dessa, helt enkelt varit anhållan om tjenst och lön för bestämda personer. Nu föreliggande petition har dock det omfat-

tande syfte, att här icke kan ifrågakomma något sådant. Dess innehåll, att hos Hans Majestät må anhållas om tillsättande af fasta lärare vid universitetet, mindre aflönade än ordinarie professorerne, detta innehåll anser jag för universitetet icke hafva något värde, äfven om petitionen skulle bifallas. Ty såsom en reservant ganska riktigt anmärkt, vore detta att återupprätta adjunkturerna. Adjunkturerna afskaffades derför, att, då dessa tjenster funnos, lockade aflöningen, så ringa den än var, att söka tjensten, antingen de sökande hade utsigt till snar befordran eller icke. Men väntan blef dock oftast för lång; och adjunkterna nödgades, emedan inkomsten var så ringa, att söka sin utkomst på annat sätt, vanligtvis den tiden endast genom privatundervisning. De drogos sålunda från det egentliga vetenskapliga arbetet; de hade också ingen uppmuntran dertill. — Man säger, dessa nya adjunkter skola föreläsa och sköta examina. Jag misstager mig väl icke, om jag erinrar, att det ålades de forna adjunkterna att läsa tvänne timmar i veckan vid ett tillfälle, då deras lön förhöjdes. Men saken är den, att sådana adjunkter få inga åhörare; blott de professorer vid vårt universitet hafva åhörare, hvilka äro examinatorer, inga andra. Orsaken härtill är klar, nämligen att, utom fakultetsexamina, embetsexamina åligga universitetet. Alla jämförelser med Tyskland och tyska universiteter halta just härigenom. Denna är vårt universitets egentliga tunga hämsko, som hindrar universitetet att i högre grad upprätthålla både inom universitetet och inom landet den vetenskapliga forskningen samt att hålla studenterne till ett allvarligt studium, icke blott vid lexorna. Det må visst vara, att professorerna delvis också finna sig öfverhopade af examina, såsom anfördes, genom korrigering af scripta och annat mer. Men det är kanske icke värdt att derom mycket tala. Ty många exempel finnas, att en professor vid universitetet har tid för andra sysselsättningar, och således om dessa sysselsättningar skulle sättas å sido, och likaså om styrelsen icke skulle så ofta draga en del professorer från fullgörandet af sitt kall, skulle tid för detta alltid blifva öfrig. Skola flere fasta lärareplatser vid universitetet inrättas, är min mening den, att åt dessa lärare åtminstone borde beviljas löneförhöjning efter vissa tjensteår, till dess de stå vid samma aflöning

som ordinarie professorerna. Eljes kommer åtgärden icke att bära någon frukt. Huru vida råd härtill finnes att anställa ett större antal sådana professorer, derom vill jag icke yttra mig. Men det är en sanning, att anslagen för vårt universitet i förhållande till landets tillgångar äro så stora, att vi ingalunda behöfva blygas för de uppoffringar, som göras för landets universitet, enär, afkastningen af universitetets egna fonder inberäknad, anslaget uppgår till nära en million mot en statsinkomst i allmänna statsfonden af något öfver tjugu millioner mark.

Önskligt vore visst, att lärarekrafterna vid universitetet kunde ökas, och ledsamt kan det vara, att professionerna nu och då stå lediga. Med jag tror, att längre tids ledighet uppkommit endast derigenom, att någon lärare plötsligen afgått. så att ingen har kunnat bereda sig på att blifva hans efterträdare, eller rättare, att han sjelf icke kunnat uppmuntra någon till att bereda sig derpå. Då emeriti afgått, hafva sökande till platsen vanligen funnits och funnits redan såsom biträden, såsom docenter, före professorns afgång. Det är fullkomligt tillfälligt, att år 1876 så många platser voro lediga; redan i år, tror jag, fyra af dessa platser äro åter besatta, så att petitionärerna, då de uppgåfvo den höga siffran, väl bort motse, att ledigheternas antal snart skulle nedsättas. Men det är en annan omständighet, som vid universitetet verkar stora olägenheter, åtminstone enligt min åsigt, nämligen den, att professionerna tillsättas på grund af specimina. För en blifvande professor gälla trenne reqvisita. Han skall hafva tagit licentiatexamen, han skall utgifva en licentiat disputation och en professors disputation. När alla dessa prof äro aflagda, då kan han föreslås till professor och blir det vanligen. Troligen hafva herrar petitionärer ingen annan metod för att tillsätta dessa nya professioner *in petto* än den anförda. Denna metod har, såsom vi sett, icke endast här hos oss, utan äfven i Sverige, fört till skandaler, hvilka af tidningarne varit mera framhållna der än här. Jag finner, att man nu mera i Sverige vidtagit det alternativ, genom de senast utfärdade statuterna, att fakulteterna och konsistorium kunna utan något professorsspecimen kalla och föreslå en lärare. Nyligen hafva trenne sådana förslag blifvit i Upsala uppgjorda. Skulle också vid

vårt universitet det gå an, att låta en profession stå ledig, till dess någon duglig och i vetenskapligt afseende utmärkt person finnes för att till densamma föreslås, så tror jag förhållandet vore helt annat, än det för närvarande är. Vådan af att låta en profession stå ledig, är icke så stor. Vådan gäller egentligen blott tjenstemanna-examina. Men äfven hvad de för sina examina behöfva lära, det lära de hufvudsakligen ur böcker, mindre genom att åhöra professorernas föreläsning, just emedan föreläsningarne måste vara mera eller mindre ställda blott för deras tjenstemanna-behof. Att bevista föreläsningar, som endast afse ett högre vetenskapligt studium, dertill hafva de hvarken lust eller tid. Den öfverklagade bristen på sökande tror jag derför icke skulle hafva något att betyda; och jag delar icke heller den åsigt, att denna brist skulle skada universitetet. Det är mycket säkert, att förr eller senare någon kommer, som intager professorsplatsen. Under tiden borde det icke vara svårt att med någon omsorg få en ung man, som är i fakulteten graduerad, antingen kandidat eller licentiat, och som nödtorftigt kan sköta dessa embetsexamina. Fakultetsexamina kunna skötas af en annan professor i fakulteten. — Företrädesvis vore det önskligt, att universitetet kunde erhålla rikliga anslag för skrifters tryckning och för reseunderstöd, på det att, när någon ung man finnes, af hvilken universitetet kan lofva sig gagn och heder, honom må gifvas medel att få trycka de arbeten, som han känner sig i stånd att åstadkomma, och honom gifvas tillfälle att komma till utlandet för att der lära sig icke endast hvad man äfven här hemma genom böcker kan inhemta, utan huru universitetsmän derstädes arbeta, hurudant lif de föra. De tillhöra endast och allenast universitetet; deras arbete är ett träget arbete endast och allenast i universitetets tjenst och kan dock vara ett arbete tillika för vetenskapen, emedan inga embetsexamina vid dessa universitet existera. Också bestå de tyska professorernas utgifna arbeten för det mesta uti omarbetade föreläsningar, något, som här hos oss icke eger rum, dels derför att våra föreläsningar måste hållas så lågstämda endast för den blifvande embetsmannens behof, dels derför att tryckning också blifver en kostsam sak, emedan läsarenes antal är så ringa. Just detta att så litet läses i landet,

att så få enskilda hafva ett bibliotek utöfver romanbiblioteket eller de nödvändigaste fackskrifter, möjligen uti juridik eller andlig litteratur, just detta visar, att vetenskapliga studier saknas, och detta måste återverka tillbaka på universitetet. Slutligen finnes ett förhållande vid vårt universitet, som nu mera skiljer det från de svenska. Här var också fordom biskopen vicekansler för universitetet. Han var en man, som sjelf hade hört universitetet till; hans intresse för universitetet var egentligen det vetenskapliga intresset och undervisningens intressen. Vi känna också från vår äldre historie, hvilket stort inflytande biskoparne i Åbo hade, och hvilken möda de gåfvo sig att förse universitetet med lärare. Jag tror, att universitetet på senare tider, jag vill visst icke säga den allra senaste, men ända sedan erkebiskop Tengström afträdde från vicekanslersplatsen, varit i saknad af någon sådan vetenskapens gynnare, som skulle hafva lagt sig synnerlig vinn om att förse universitetet med dugliga lärare. En sådan skulle nog också icke glömma att tillhålla hvarje professor, hvilken närmade sig sin emeritiålder, att föreslå någon duglig man till sin efterträdare. Alla dessa omständigheter, som äro för vårt universitet speciela, torde icke kunna ändras, och min öfvertygelse är, att de skola allra minst ändras derigenom, att denna petition antages. Må hellre ifrigt begagnas det privilegium, universitetets konsistorium har att föreslå extra professorer; må tillräcklig uppmuntran lemnas åt unga män, som visa någon vetenskaplig håg och förmåga, så torde aldrig heller personer komma att saknas, hvilka med heder kunna föreslås till sådana extra professioner. De blifva icke några fasta tjenster, som under alla förhållanden måste besättas, sedan den extra professorn afgått. Han kan efterträda en ordinarie professor eller icke, men han bör efter hand erhålla en lön lika med ordinarie professorns. Vid hans afgång är platsen tom, den skall icke nödvändigtvis besättas, oafsedt, om subjekter lämpliga till platsen finnas eller icke. Jag vill dock icke afstyrka utskottsbetänkandets antagande, emedan jag är öfvertygad, att det är förgäfves, och ber om förlåtelse, att jag likväl upptagit det höglofliga ståndets tid.

*

Plenum den 27 Mars 1877. Allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petitioner angående *förbättrande af kronolänsmännens ställning m. m.* gaf Snellman anledning (1877: I. 361) yrka emot indragning af kronofogdetjensterna, men i stället på indragning af häradsskrifvaretjensterna och öfverförande af häradsskrifvarenes åliggande på kronofogdarne.

*

Plenum den 4 April 1877. Hänvisande till en hemställan af Snellman (1877. I. 332) omnämnes här, att han vid debatt af lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *förändring af lagens stadganden om oäkta barns arfsrätt* framhöll såsom sin åsigt, att i fråga varande barn borde tillerkännas icke blott rätt att få ärfva sin moder, men ock arfsrätt efter fader, i händelse fadern erkänner barnet. Såsom en naturlig följd af den förra rättigheten framhölls ock barnets rätt till arf efter mödernefränder (1877. I. 392).

*

Plenum den 27 April 1877. Öfverläggningen om nådiga propositionen om *införande af guldmyntfot i Finland* öppnades af Snellman (1877. II. 577—579) med följande uttalande:

Utan tvifvel kommer underrättelsen derom, att så säker utsigt finnes, att för landets myntväsende i den närmaste framtiden skall kunna vinnas stadga, att i hela landet mottagas med stor glädje. Jag bekänner, att jag med afseende å de närvarande förhållandena i Ryssland icke vågat tro derpå, att denna dag varit så nära, och ehuru jag underrättats derom, att man derstädes kommit till andra liberalare grundsatser i afseende å våra myntförhållanden, så misskänner jag dock icke den stora förmåga, som nedlagts uti bemödandet att bringa saken till ett så lyckligt slut, och det är af uppriktigt hjerta jag lyckönskar landets finansstyrelse till det vunna resultatet.

Men så glädjande detta än är, måste jag beklaga, att vid den nådiga propositionens i ämnet affattande man lyssnat för mycket till den nedsatta kommitténs utlåtande. Hvad föreslås nämligen i denna proposition med afseende å öfvergången ifrån silfvervärde till guldvärde? Helt enkelt att silfvermarken skall gälla enligt proportion af en till $15^1/_2$, det vill säga: att $15^1/_2$ silfvermark vore lika gällande med en guldmark. Hvar och en vet, att detta värde i guld mot silfver icke för närvarande gäller, hvarken hos oss eller någon annorstädes i Europa, utom i Frankrike, Italien och Belgien, der detta också är ett sken, emedan åtminstone i Frankrike prägling af silfvermynt upphört, såsom jag tror, fullkomligt, så att dylikt mynt icke vidare utgifves. Enskilda få icke låta prägla silfvermynt utan erhållet tillstånd dertill. Dessa författningar hafva naturligtvis utfärdats med representationens begifvande. Men detta, att sålunda plötsligt höja silfvermarkens värde, hvad innebär det väl? Man kunde kanske tro, att hvar och en således i detta land blefve 9 eller 10 % rikare, men detta är långt ifrån fallet. En del blifva rikare, en annan del fattigare. Den rikedom eller den tillökning i sin förmögenhet, den ena förvärfvar, den tages af en annan. Jag hyser den öfvertygelsen, att statsmakterne öfver hufvud, regent och ständer, icke ega denna rättighet att sålunda bestämma proportionen emellan guld och silfver. Derom kan ingenting dekreteras. Jag ber att få upplysa saken med en enkelt exempel: goda skördar här hos oss och i utlandet bringa mycket spannmål i marknaden. Följden deraf är, att spannmålspriset faller. Detta är en händelse, som beror af hvad man i allmänhet kallar en högre makt. Hvar och en måste underkasta sig densamma; den, som skall köpa säd, får den billigare, den, som har att sälja den, måste sälja den billigare. Men nu har någon att fordra en tunna säd af en annan. Den, som är skyldig, anser det vara sin rättighet att betala endast en tunna. Men då kommer ett regeringsdekret emellan, som säger: priset har fallit på en så kort tid; det är obilligt, att den, som upplånat den tid, spannmålen stod i högre pris, nu skall få betala med samma qvantitet spannmål, sedan priset fallit. Alltså: fodringsegaren skall hafva en tunna tre kappar i betalning, och den skyldige skall betala detta qvantum. Vi hafva nu haft en stor silfver-

skörd, mycket silfver har kommit i marknaden; silfverpriset har derför fallit. Härom gäller alldeles samma förhållande. Den ena har att fordra en mark i silfver, den andra är honom skyldig denna mark. Den skyldige anser sig berättigad att betala med den ena marken, det vill säga: med så mycket silfver, som kallas en mark. Han anser sig således berättigad att betala med ett värde, sådant silfret för närvarande har. Men här kommer ett dekret emellan, som bjuder: nej, det går icke an; du skall betala en mark tio penni; den, som har att fordra en silfvermark, skall få detta belopp af 1 mark 10 penni. Silfvervärdets fallande är likaså något, som hvar och en måste underkasta sig; det är också hvad man kallar en händelse, som beror af högre makt. Men derför fordrar också rättvisan, att, när en öfvergång sker ifrån silfvermyntfot till guldmyntfot, den sker så, att hvar och en i morgon skall ega precis lika mycket, som han egde i dag, på pennin och delar af penni. Detta är det rätta; och inga dekreter böra utfärdas för att jämna förlusten för den ena och öka den för den andra.

Det är synnerligen glädjande att finna, att en person funnits bland ledamöterna i den för ärendet tillsatta kommittén, hvilken erkänner denna lära, som för hvar och en borde vara klar. Herr Montgomery har på ett värdigt och klart sätt framställt densamma och främst nödvändigheten deraf att göra öfvergången så, att icke någon skulle lida orätt dervid. Herr Nordenskiöld har med honom förenat sig. Båda, så vidt jag funnit, afvika endast i uppfattningen af, på hvilket sätt man kan komma till bestämmande af, hvad en silfvermark gäller i guld den dag, öfvergången sker. Jag erkänner, att detta är en svår sak, och jag vill icke i detta afseende vid detta tillfälle väcka något förslag. Det är endast i afseende på, hvad herr Montgomerys reservation härom innehåller, jag får yttra den tanke, att den period af tio år, han antagit för att söka ett medelvärde för silfret i förhållande till guldet, säkerligen är för lång, ty man kommer derigenom till ett godtyckligt bestämmande af detta värde. Den period, hvarefter man bestämmer medelvärdet, måste säkerligen vara mycket kortare. Herr Montgomerys åsigt är den, att silfverpriset på Londons börs i guld borde tagas till den egentliga normen, och ett medelpris derför beräknas. Jag tror, att detta icke vore lämpligt. Jag sätter

icke i fråga, att icke alla öfriga kommitténs ledamöter också velat, hvad rätt är. Men jag tror, att de blifvit förledda af ett annat sträfvande, som synes varit dem kärt, nämligen att i stället för marken som myntenhet sätta francen. Jag lemnar derhän, hvilka fördelar detta kan medföra. För min del kan jag icke inse, att vi skulle deraf hafva annan vinst än den, att vi kanske blefve ansedda för att mera tillhöra Europa. Men inga våra affärer komma någonsin att uppgöras på annat sätt än som nu sker med Frankrike, Italien och Belgien. Icke heller kommer det någonsin att underhjälpa våra lån i utlandet. Ty låna vi i dag i Frankrike, så bestämmes myntet i francs, låna vi i Tyskland, så bestämmes myntet i riksmark, låna vi i England — i pund sterling, o. s. v. Alla dessa resonnemanger skola icke hafva något inflytande. Det enda, som kunde vara för oss af betydelse, vore om, då en gång öfvergång till guldmyntfot sker i Ryssland, francen äfven der skulle antagas såsom myntenhet, emedan den ligger så nära till en aliqvot af silfverrubelns värde. Men jag lemnar alla dessa resonnemanger om francens sättande i stället för marken derhän. Ingenting finnes egentligen att invända deremot. Men man skall noga skilja två saker; den ena är öfvergången till guldmyntfot, den andra är sättandet af en ny myntenhet i stället för den gamla. Dessa två saker höra alls icke tillsammans. Öfvergången till guldmyntfot bör ske på rättens stränga grund, så att jämnt lika mycket guld i morgon motsvarar silfvermarkens värde som i dag. Men vid öfvergången till ny myntenhet kan man förfara fullkomligt fritt, sätta myntenheten hög eller låg. Också har herr Montgomery i sin reservation ganska riktigt i min tanke framställt öfvergången till den nya myntenheten så, att guldsedlar, om man så får kalla dem, måste utfärdas, och silfversedlarne indragas. Det är något, som kan ske mycket hastigt, om blott guldsedlar utgifvas, och silfversedlar, som inflyta i kronans kassor och i banken, icke vidare utgifvas. Men så länge båda cirkulera och skillnaden emellan guldet i francen och det guld, som för närvarande motsvarar denna, utgör priset för silfvermarken, till ex. är nio procent, skulle silfversedeln gälla nio procent mindre än guldsedeln. Det gör ingen stor olägenhet; jag håller endast på, att man icke får förblanda

dessa båda operationer. Öfvergången till ny myntenhet och öfvergången till guldmyntfot äro två alldeles skilda saker. Jag går så långt, att jag påstår, att till öfvergången till guldmyntfot behöfves icke ett enda guldmynt; så länge kronans kassor emottaga bankens sedlar, vill ingen hafva guldmynt. Denna öfvergång kan ske enkelt, endast med den garanti mot godtycke i Finlands bank och andra banker i afseende å kursen under mellantiden, att hvar och en, som det vill, får omyntadt guld i Finlands bank, enligt sedlarnes fixerade guldvärde.

Under fortsatt diskussion om införandet af guldmyntfot i Finland besvarade Snellman (1877. II. 582—583) ett mot hans nyss anförda uttalande riktadt inkast sålunda:

Jag är förlägen att vidare besvära det högloftiga ståndet med mina framställningar. Men, emedan jag blifvit direkt uppmanad dertill, anhåller jag ödmjukast att få tillägga några ord. En ärad talare har, då jag jämförde den rika silfverskörden med en rik spannmålsskörd och då jag genom exemplet af spannmålsprisets fallande sökte göra det klart, att statsmakten icke i någondera händelsen är berättigad att reglera priset, deremot anfört, att liknelsen icke är riktig, utan att den borde uppställas så: om någon har att betala en tunna korn, och korn alls icke kan fås, men råg kan fås, så måste, så vida jag förstod talaren rätt, regeringsmakten eller statsmakterne bestämma, huru mycket han skall betala i råg för att verkligen hafva betalt, hvad han är skyldig i korn. Min ödmjuka mening i saken är, att statsmakterne endast skola tillse, att vi hafva domstolar i landet; dessa skola nog reglera den saken fullkomligt till parternas nöje. Endast domstol skall afgöra, huru den skyldige skall betala en tunna korn; om icke korn kan fås, betalas den i råg eller i pengar. Jag anhåller, att samma liberalitet måtte visas i afseende å alla transaktioner enskilda emellan, och staten behöfver då alls icke ingripa. Det är visserligen sagdt i ingressen till nådiga propositionen: »kräfver omtanken att undanrödja otaliga anledningar till tvister och förvecklingar oeftergifligt, att det icke lemnas beroende af tillfälligheten och godtycket, huru

äldre, före den införda förändringen uppkomna förbindelser och betalningsskyldigheter skola i det nya myntet gäldas, hvarföre föreskrifter i detta afseende icke kunna undvaras». Några stadganden, åtgärder i detta hänseende kräfvas ingalunda oeftergifligen; de kräfvas icke alls; de äro absolut umbärliga. Vi hafva haft och skola väl hafva domstolar i landet. Jag anhåller ödmjukast om att få upplysa detta med en anekdot, hvars tillförlitlighet jag är i tillfälle att bevitna. Då år 1865 återigen banken upptog sin betalningsskyldighet uti klingande mynt, är det kändt, att jag hade med saken att skaffa. I någon bekymmersam stund fick jag den ingifvelsen: huru skall det gå med äldre förbindelser, som blifvit utfärdade i rubel silfver, till och med utsatta i bankoassignationer; skall man icke begagna tillfälle att nu betala med ryska silfverrubels sedlar en skuld, som var ställd i rubel silfver. Jag framstälde detta bekymmer i kejserliga senatens ekonomie departement och, jag skäms att tala om det, jag förledde kejserliga senatens ekonomie departement att vända sig till senatens allmänna plenum i den vanliga formen med förfrågan, huru denna fråga skulle afgöras. Kejserliga senatens allmänna plenum upptog den genast, och ledamöterne i justitie departementet förklarade, så vidt jag vet, enhälligt, att några förordnanden i detta afseende icke kunde utfärdas: »Sådant är omöjligt, det måste lemnas åt den enskilda, åt laga domstol». Många af ledamöterne i kejserliga senatens ekonomie departement förenade sig dermed. Jag fick taga emot den tillrättavisningen och skämmas för min åsigt. Jag prisar den stund, detta så gick och prisar de män, som hade större insigt i saken än jag och utan vidare afböjde, hvad jag föreslog.

Efter att ytterligare hafva vexlat en replik (1877. II 587) deltog Snellman för denna gång icke vidare i debatten rörande införandet af guldmyntfot.

*

Samma plenum, den 27 April 1877. Härvid föredrogs bankutskottets betänkande angående *Finlands banks odisponerade vinstmedel för åren 1872—1876,* och biträdde Snellman

(1877. II. 593—596) den åsigten, att bankvinsten icke helt och hållet fråntages banken, då det ej skadar något land att hafva en sparkassa för den onda dagen. Beträffande öfrig vinstfördelning anhöll Snellman, ordförande i hypoteksföreningen, i ett skriftligt andragande, att det lån, för hvilket föreningen häftade till Finlands bank, måtte afskrifvas, eller ock att någon subvention i annan form af ständerne måtte tilldelas sagda förening i anseende till dess i följd af missväxtåren särdeles betryckta ställning.

*

Plenum den 22 Maj 1877. Om jernvägsutskottets betänkande i anledning af propositionen med *förslag till stambansnät för jernvägarne i Finland* utspann sig en längre diskussion, i hvilken Snellman deltog (1877. II. 781—785, 803—804 samt 813—814). Han egnade till först utskottsbetänkandet en kritisk öfverblick, yrkade på, att, förrän en enda mil jernväg ytterligare bygges, en noggrann undersökning företages, huru vida det vore möjligt att med mindre kostnad än hittills åstadkomma jernvägar, som skulle göra fullkomligt gagn för en lång framtid samt föreslog, att en kommission borde skickas till Sverige och Norge för att undersöka förhållandena och bedöma frågans finansiela sida. Slutet af Snellmans första andragande i ämnet var af följande lydelse:

— — Hvad frågan i det stora hela angår. frågan om ett stambansnät, så tager jag för afgjordt, att ständerne vid denna landtdag ingalunda skola inlåta sig på denna frågas afgörande, binda händerna på framtiden, utan att ega några premisser att bygga på, i så godt som fullständig okunnighet om både den ena och den andra föreslagna bansträckningen. Min ödmjuka tanke är, att vi icke böra bygga jernvägar så, att vi föra ut våra jernvägar från S:t Petersburg såsom radier. Vi skola bygga jernvägarne åt oss sjelfva, och då bör icke den princip, hvarifrån vi tidigare utgått,

nämligen den att föra våra jernvägar från det inre af landet, ifrån sjöarne till kusten öfvergifvas. — Visserligen är det ganska riktigt med afseende derpå, att vår handel mer och mer drager sig till Ryssland, att genom sammanbindningsbanor bereda väg också till S:t Petersburg; men att öfvergifva den tidigare principen, skulle jag anse för mycket skadligt. För det andra vågar jag tro, att denna landtdag också icke skall försänka landet i ytterligare skuld för byggandet af jernvägar, både med afseende å den finansiela vådan deraf och med afseende derpå, att ständerne icke kunna hafva någon fast grundad öfvertygelse om, hvilken jernväg skall byggas. Då är det onödigt att låna. Det gagnar hvarken oss eller menskligheten att vi göra vårt land till ett ytterligare exempel på nykonstituerade stater, hvilka genom misshushållning bragts till elände och fattigdom. Europa har nog deraf. Italien har nog med att arbeta sig upp ur sin misshushållning, Ungern är utfattigt, Rumänien är utfattigt, båda till stor del bragta till denna fattigdom genom jernvägsbyggnader. Grekland är ett ytterligare exempel. Grekland har dock icke ens byggt jernvägar, men likväl varit i stånd att göra sig till det finansielt uslaste land i hela sällskapet. Det är som sagdt onödigt, att Finland ökar raden. Det är en annan sak, om, såsom att förutse är och man bör hoppas, besparingar samlas i kommunikationsfonden. med hvilka besparingar några små jernvägsföretag kunna bekostas eller understödjas.

Utskottet har afgifvit betänkande öfver frågan om en sådan jernväg, nämligen från Uleåborg till Uleå träsk. Det blir tillfälle att särskildt tala om detta betänkande, då det föredrages. — Men skulle man också anse sig kunna bygga någon del af en jernväg ifrån Wasa inåt landet, hvilken i hvarje händelse komme att blifva en ännu nyttigare bana, som i början af sin riktning går igenom rika och fruktbara trakter, så skulle jag för min del icke anse det obetänkt på något vis att ifrån behållningen i kommunikationsfonden understödja ett sådant företag eller att bygga banan på statens bekostnad. Den kommer alltid förr eller senare att gagna jernvägsnätet. Utan att yrka på byggandet ens af sagda banor, skulle jag för min del anse det förbehåll böra göras, att äfven i detta fall förut skall undersökas, huru vida billigare banor än våra statsbanor

kunna byggas, och äfven dessa banor byggas enligt detta billigare system, i hvarje händelse utan upptagande af lån.

Under diskussionens lopp förklarade Snellman: att han icke skulle anse ett *inhemskt* lån för byggande af jernvägar farligt för vårt land; lån upptagna i utlandet fortfara i ett halft sekel eller mera att draga annuiteter ur landet under goda och dåliga tider: bäst är att vänta, tills inhemska kapital samlat sig.

*

Plenum den 22 Maj 1877. Vid föredragning af bankutskottets berättelse öfver verkställd *granskning af Finlands banks styrelse och tillstånd* erhöll Snellman ordet (1877. II. 827—829) samt yttrade dervid bland annat:

Det har här talats om det förträffliga uti, att Finlands bank har monopol på den utländska vexelhandeln. Detta tal anser jag vara högst underbart. Det säges: Finlands bank är just den rätta medlaren, ty Finlands bank har behållningar i utlandet, som banken kan disponera. Hvarför har Finlands bank dessa behållningar att disponera? Just derför, att banken eger monopolet. Derför har man också tillåtit den att räkna dessa behållningar hos dess utländska ombud såsom valutor för sedelutgifningen. Tages från banken denna rättighet, så är det slut med bankens monopol. Hvarför skall nu vårt land utgöra ett undantag från hela verlden; hvarför skall vår statsbank hafva rättighet att bestämma kursen på utlandet? Härtill finnes icke något enda skäl. Jag skulle ansett det för rätt, om bankutskottet väckt fråga om, huru denna abnormitet skall upphäfvas. Följden är nu, att kursen aldrig bestämmes af förhållandet emellan tillgång och efterfrågan. Banken bryr sig aldrig derom. Om till ex. det finnes god tillgång på vexlar, kan banken köpa huru mycket som helst, derigenom förskaffa sig en fordran hos ombuden i utlandet samt lägga den till grund för ny sedelutgifning och göra mera vexelköp. Behöfves det åter huru mycket vexlar som helst på utlandet, har banken

alltid riklig fordran hos ombuden att disponera och kan medgifva en behaglig kurs, hvilken som helst, endast banken har någon liten vinst. Men huru vida efterfrågan på vexlar är stor eller liten, detta är för bankens kurs alldeles likgiltigt. Det är visst fråga om: kunna vi lefva här som i andra länder, kan en börshandel, kan en börs inrättas här i Helsingfors eller må vara på en eller annan ort i landet? Det skulle tåla ett försök. Banken kunde liksom öfriga banker i Helsingfors skjuta sitt till för att bekosta denna börs, söka anskaffa dugliga börsmäklare och bidraga till deras aflöning utom provision för att få en sådan sak i gång. Ingen menniska skall lära sig att gå, om hon förbjudes att försöka; och våra affärsmän skola aldrig läras att sköta sin vexelrörelse, om de icke hafva någon möjlighet dertill. Vi hafva en börs i Helsingfors; man ser noteringar af densamma göras. Men man roar sig blott på börsen med att göra dessa noteringar utan att afsluta affärer. Alla, som se dem, veta, att de betyda platt ingenting. Man kunde åtminstone göra ett försök. Jag vet icke, om bankutskottet icke kunnat eller icke velat taga denna sak under bepröfvande. Men jag tror, att förhållandet är sådant, att, om regeringen lägger sig uti någon affärsrörelse, som tillkommer den enskilde, så anser man det för mycket illa gjordt af regeringen. Men om ständerne hafva tillfälle att drifva en sådan der liten affär, så är det en annan sak. Sådant måste man se igenom fingrarne med. Meningen är mycket god, nämligen den att ständerne skola få penningar att disponera. Men icke är detta något skäl att låta banken genom ett monopol förtjena dem. Det vore, skulle jag tro, för landet mycket nyttigt, om man skulle försöka att lefva här som i andra länder, äfven om ständerne skulle nödgas lemna förtjensten ifrån sig. Jag tror, att förtjensten kunde vara ganska nätt ändå med de stora tillgångar, banken disponerar, äfven om banken skulle gifva sina order åt en börsmäklare att köpa eller sälja. — —

(Slutet af detta Snellmans andragande berörde en bankens med hypoteksföreningen afslutna, men sedermera i fråga satta öfverenskommelse i sammanhang med hypoteksföreningens år 1865 i utlandet upptagna lån.)

*

Plenum den 22 Maj 1877. Allmänna besvärsutskottets framställning angående *finskspråkiga privatlycéet i Uleåborg* gaf Snellman anledning förorda ett understöd af 20,000 mark för nästa läseår för att säkerställa läroverkets verksamhet åtminstone ännu för ett år. (1877. II. 843).

*

Plenum den 22 Maj 1877. I diskussionen om allmänna besvärsutskottets betänkande i fråga om petitionerna angående landets folkskoleväsende gjorde Snellman en anmärkning, som han dock fann sig befogad återtaga. (1877. II. 845—846).

*

Plenum den 23 Maj 1877. Allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petitionerna beträffande *finska språkets lagliga rättigheter* gaf Snellman anledning till ett andragande (1877. II. 870—872) af följande lydelse:

Att i de petitioner, som föranledt utskottets betänkande, förekomma tadlande uttryck, hvilka kunna anses allt för häftiga, det finner jag icke vara särdeles förunderligt, ty de äro ett uttryck af den stämning, som, enligt hvad jag känner, hos de upplystare af den finska allmogen för närvarande råder. Och denna stämning, jag är fast öfvertygad derom, har blifvit framkallad af de åtgärder, som vidtagits att återtaga redan gifna koncessioner och motarbeta alla vidare medgifvanden, som kunde bringa den stora finska befolkningen i detta land, i jämförelse med hvilken den öfriga befolkningen är en ringa del, till åtnjutande af rättigheter, hvilka den härintills icke åtnjutit. Men detta hade icke bort föranleda utskottet, som lugnt pröfvat saken, att begagna starka uttryck, hvilka kunna väcka ond blod, så att önskligt varit, att utskottets förslag hade varit på ett par tre ställen annorlunda motiveradt.

Men att utskottets förslag i sig sjelf är högeligen påkalladt, derom är jag för min del öfvertygad. Det har ingalunda varit

rätt, då 1865 års förordning utfärdades, om också icke sådan, som önskligt hade varit, likväl till sitt syfte välvillig nog och lofvande en vacker framtid, att senare paragrafer blifvit ur densamma uteslutne. Den ena är här nämnd, nämligen § 6; den andra är § 5, hvars utstrykande i min tanke har verkat förderfligt. Det har icke varit rätt, att, då i förordningen utlofvas vidare åtgärder för att verkligen kunna bringa saken till det utlofvade målet år 1883, likväl ingenting annat tillgjorts, än att redan gjorda medgifvanden återtagits. Det är väl berättigadt att härom säga, att förfarandet icke varit det riktiga. Hade helst något gjorts, och allt underlåtits, som måste anses för en reaktion, är jag öfvertygad, att den bittra stämningen aldrig skulle uppstått, och att saken ömsesidigt skulle betraktas annorlunda, än den för närvarande anses. Det var en olycka, att § 5 uteslöts, i hvilken stadgades, att i skolan finska språket skall icke blott läsas, utan äfven användas såsom undervisningsspråk på de högre klasserna, till följd af hvilket upphäfvande, då finska skolor inrättades, man på samma vis bestämde, att i finska skolor svenskan skulle läras visserligen, men icke användas såsom undervisningsspråk. Detta nya stadgande har i min tanke verkat mycket ondt redan derigenom, att man sålunda uppfostrat ungdomen helt och hållet svensk eller helt och hållet finsk. Det skadar dessutom särskildt i de finska skolorna; ty det är gifvet, att, läses icke i dem svenskan dugligt och allvarligt, lär sig deras ungdom icke väl läsa och förstå svenska, så kommer den att i bildning stå tillbaka för den ungdom, som väl känner svenska språket. Ty hela vår bildningshistoria visar tillbaka till svenska källor, på hvilken väg vi än försöka förkofra våra kunskaper. I allt, som rör vårt samhällstillstånd, måste vi gå tillbaka till dem. Jag beklagar derför högeligen detta utstrykande af femte paragrafen.*) Jag tror visst, att syftet icke var reaktionärt, utan att man lät leda sig af pedagogers protester, men man hade icke bort låta pedagoger häri hafva talan (Bra! bra!). Det är beklagligt, att också § 6 icke fått stå qvar. De juridiska lexorna äro icke af så stor vigt, att det skulle skadat dem, som efter juridisk eller så

---

*) Se anmärkningen till denna sida.

kallad rättsexamen inträda i senaten, att hafva förskaffat sig någon kunskap i finska språket; det skulle tvärtom kunnat mycket gagna dem och landet. Men ett sådant förfarande som detta att upphäfva skyldigheten att aflägga examen i finska språket måste anses vara och är reaktionärt.

Här hafva ärade talare förordat herr Chydenii reservation. Hvad innehåller denna reservation? Det skall anhållas om ett regeringens förslag till ständerne till stadganden ungefär i öfverensstämmelse med hvad fyra punkter innehålla:

»1:o. Skrifter och inlagor af hvad slag, som helst, må till embetsverk och myndigheter utan undantag få inlemnas på finska eller svenska, fritt efter den inlemnandes behag.» Detta får också nu ske;

»2:o. Hvarje embetsverk eller myndighet är skyldig att, så framt icke särskildt annorlunda åstundas af den begärande, åt enskilda utgifva protokoller, handlingar, intyg o. s. v., som på dessa verk och myndigheter kunna ankomma, å det språk, svenska eller finska, hvarpå begäran, skriftligen eller mundtligen framställes.» Det kan mycket väl ske och sker temmeligen allmänt. Man anställer translatorer, såsom man har anställt sådana uti senaten; och liksom, då man tager emot finska skrifter, man låter translatorer öfversätta dem, så utfärdar man utslag med mera. Men det beror på dessa herrar, huru de öfversätta. Det finnes ingen ledamot, ingen tjensteman för öfrigt i verken, som kan kontrollera dem. Skall det blifva nödigt, att Hans Majestät skall aflåta en proposition och bedja ständerne bekräfta denna anordning? En ärad talare har sagt, att det varit svårt att i Helsingfors stad få öfversättare för utskotten och landtdagsförhandlingarne. Detta är icke underligt, när i Helsingfors stad troligtvis icke finnes något verk, der andra tjenstemän fått befatta sig med att skrifva en rad finska. Endast translatorer finnas, men translatorerne hafva icke tid att betjena landtdagen. Man kan hålla på evinnerligen härmed och icke komma till något annat resultat. Icke kan man vänta af en magister eller en student, som kan öfversätta en prosa skrift och till och med en vers ganska lätt, att han väl skall kunna öfversätta sådana akter, som här förekomma. De innehålla för

honom fullkomligt främmande termer och saker. Dertill fordras någon, som har tjenstemannaöfning och som begagnat finska språket för sin tjenstemannabefattning. — Vidare föreslås i herr Chydenii reservation, att i skrifvelser embetsverk och myndigheter emellan begagnar hvarje embetsverk eller myndighet det språk, svenska eller finska, som det för godt finner. Det förundrar mig, huru man kan väcka ett sådant förslag, att till ex. något embetsverk må kunna skrifva till finska kommunalstyrelser på svenska, utan att ens härtill begagna sina translatorer. Kanske äfven kommunalstyrelserna skola hålla translatorer? En sådan petition skulle jag, i sanning, icke kunna förena mig om, utan skulle jag anse den för fullkomligt betydelselös.

Utan afseende på motiveringen, och ehuru jag hade önskat, att den hade varit bättre, får jag förena mig med utskottets förslag. Ty ehuru väl icke mera mycket må kunna hinna göras på 6 år, till år 1883, så anser jag dock, att det vore med all rättvisa och all billighet öfverensstämmande och skulle gagna, om ständerne skulle förena sig i erkännandet, att något hade kunnat göras och bort göras, sedan det en gång var utlofvadt, och att ingenting bort återtagas af hvad som lofvats. Det är ingenting vidare, som utskottet föreslår, och jag vågar anse, att ingens samvete borde vara hårdt tryckt genom att förena sig i en sådan petition.

*

Plenum den 24 Maj 1877. Vid handläggningen af det betänkande, som afgifvits af särskildt utskott för behandlingen af nådiga propositionen om *införande af guldmyntfot i Finland* upplästes till först af löjtnant G. J. Silfversvan ett skriftligt andragande, hvarefter Snellman erhöll ordet (1877. II. 880—883) och yttrade:

Ehuru jag i likhet med den föregående ärade talaren måste anse det vara fåfängt att anföra ett ord mot utskottets förslag, som nu är under pröfning, ty, såsom han, tror jag, att i alla fall många både små och stora intressen redan hafva bestämt afgörandet af detsamma, vill jag likväl för min del mot detta förslag och mot det afgörande, jag förutser, inlägga äfven min protest.

Vi äro långt komne från det gamla: *fiat justitia, pereat mundus.* Vi hafva icke endast utstrukit eftersatsen, utan det är till och med fråga om att utstryka försatsen och glömma, att det dock är det rätta, som uppehåller nationerna. Man väger förluster, små olägenheter emot skyldigheten att göra rätt, emot att åtminstone uppställa såsom princip att göra det rätt är och bjuda till att i gerning iakttaga det.

Jag kan icke förstå, huru många allvarlige, instruerade, aktningsvärde män kunna sätta sig ned att undersöka, om en stegrad kurs verkligen har haft något inflytande på varupriserna i landet eller icke. De hafva närmast till hands priset på importen, de hafva också omtalat, att priset på importerade varor visserligen stigit, men man har dertill hört tilläggas orden: »det stannar dervid». Sådana åsigter, sådana yttranden äro för mig orimliga. Jag kan icke förstå, huru sådana åsigter kunna hysas och sådana uttalanden kunna ske. Ty det borde väl för en hvar vara klart, att, om de importerade varornas pris stigit, det vill säga: äfven den utländska råvarans pris, så skall väl nödvändigtvis fabrikatets, tillverkningens pris stiga. Om alla producenter i landet få betala högre pris för alla utländska konsumtionsartiklar, jordbrukaren för sitt salt, sitt socker, sitt kaffe m. m., så är det naturligt, att han stegrar priset på sina varor. På andra sidan är det en afgjord sak, att, när kursen står 10 procent högre, så måste exportören förtjena dessa 10 procent. Huru kan man betvifla, att också den inhemska konsumenten af exportvaran får betala denna vara 10 procent högre. Stegrad vinst på exporten har dessutom till följd stegrad konkurrens om exportvaran. Men då den tillverkade varans pris stegras, inträder äfven prisstegring på råämnena och arbetslegan. Vi hafva haft nog eklatanta bevis på inverkan af den gynsamma konjunkturen för trävaru-exporten, i huru hög grad denna konjunktur höjde arbetspriserna. Det är också naturligt, då arbetaren får betala sin konsumtion icke blott af utländska utan äfven af inhemska varor, såsom till ex. priset på smör och andra ladugårdsartiklar, spannmålen, sitt bröd högre, att han icke skall kunna lefva med den dagspenning, han förut erhållit. Jag förstår nu icke, huru någon kan tvifla på, att en högre kurs har denna

inverkan. Det är icke fråga om, att icke särskilda varors pris kan sänkas och höjas äfven af andra orsaker. Men icke behöfver man uppsöka dessa orsaker för att få afgjordt, huru vida den högre kursen stegrar varupriserna eller icke. När den högre kursen kommit dertill, måste den hafva ytterligare stegrat priserna, eller omvändt prisernas fallande tillbakahållits af kursens stigande. Detta är så solklart, att jag icke förstår, huru man skall behöfva vidare utredning, skall behöfva sätta sig ned att arbeta härmed.

Af dylika vexlingar bero oändligt många sväfvande transaktioner i landet, tusentals oafgjorda affärer. Förhållandet mellan borgenär och gäldenär, så vidt det gäller utlåning af penningar, är blott en fas af dessa affärer. Der finnes en mängd andra transaktioner, som äro sväfvande; och nu griper en författning, som denna in i alla dessa och reglerar dem efter sitt behag. Det är detta, som jag anser vara ett ingrepp i eganderätten.

Kommittén och propositionen hafva uppställt såsom sin konversionskurs proportionen: 1 till $15^1/_2$, det vill säga: $15^1/_2$ vigtsdelar silfver lika med en vigts-del guld. På hvilka grunder? På alls inga. Denna proportion, kan man säga, mellan silfver och guld har egentligen aldrig någonsin existerat i något land; den har icke ens existerat i Frankrike. Proportionen har alltid varit sväfvande, låt vara, att den icke mycket aflägsnat sig från dessa siffror. Kommittén har för att motivera sitt antagande af densamma, sagt, att det är det rätta, att man icke alls afser den förändring, som kursen undergått från början af år 1876, man stannar alltså vid år 1875. Visserligen noterade banken en liten stegring i kursen för de sista månaderna 1875, men den fäster man sig icke vid, det vill säga: man beräknar den tid, då ingen kursstegring egde rum; men icke den, som just påkallat öfvergång till guldmyntfot.

Kommittén slutade sitt arbete i Oktober år 1876. Den högre kursen kunde då räknas endast efter månader. Men vi komma snart till Oktober år 1877, förrän öfvergången till guldmyntfot sker. Den höga kursen har så fortgått två år. Skulle nu icke två års hög utländsk kurs vara tillräcklig att utöfva inflytande på de inhemska varupriserna? Detta torde icke kunna betviflas. En

klar sak är, att varupriserna icke följa med noteringen på Londons börs af silfverpriset, icke ens med vår banks kursnotering, så att varupriset dag för dag skulle följa dem åt. I allmänhet tror jag saken kan betraktas så, att ett lands mynt icke faktiskt har ett myntvärde, som motsvarar bankernas kursnotering på utlandet, utan vanligen står det faktiska värdet i förhållande till andra länders mynt under dessa noteringar. Således är min öfvertygelse den, att vår silfvermarks nuvarande värde i handel och vandel i förhållande till alla varor i landet är vida högre än enligt bankens kursnotering. Det är visserligen en stor svårighet att komma till ett värde, som skulle vara ett exakt uttryck af detta myntets faktiska värde, om jag så må kalla det. Men om man endast uppställer en sann princip och bemödar sig att vidhålla den, så har man gjort allt, hvad af en menniska kan begäras. Så, om man antager för princip att icke rubba någons eganderätt och bjuder till att göra, hvad man kan för att förverkliga den. Det är således mycket billigt, att man skulle lägga bankens kursnoteringar till grund och taga ett medium af dessa att eliminera hastiga stigningar, som varat blott några dagar eller någon vecka, ty dessa hafva icke kunnat utöfva något inflytande på varupriserna; likaså att man från det resultat, till hvilket man sålunda kommit, afräknar någon procent såsom representerande skillnaden mellan kursnoteringen och myntets verkliga gångbara värde i förhållande till andra varors värde i landet. Metoderna kunna vara många, men principen kan icke vara mer än en; och det vore ingenting att säga om saken, om också metoden skulle visa sig vara bristfällig, endast man skulle vidhålla principen att göra det rätta, så vidt man förmår.

Om man nödvändigt vill öfvergå till francen, ehuru detta på sätt och vis är en fantasi, står alltid vägen öppen, och det är likgiltigt, om man öfvergår efter ett halft år eller ett år. Må man dock öfvergå dertill, såsom föreslås, den 1 Juli 1878. Mellantiden kunde då den egentliga guldmarken, som svarar mot silfvermarken, få regera. Den behöfver icke präglas, ty ingen menniska begär att få se den. Den kan regera som Dalai Lama i sådan hemlighet, att ingen vet, hvar den finnes. Ingen begär för dessa månader

metalliskt guldmynt; så länge statskassan tager emot bankens sedlar, gå de förträffligt. Skulle man anse nödvändigt att gifva landets handel och industri en säkerhet mot, att banken icke missbrukar sitt monopol på de utländska vexelkurserna, så kunde man gifva guld i stänger åt den, som det begär, för att exporteras. Det är också mycket beqvämare och önskligare för exportören att få guld i stämplade stänger, än att få det i mynt, ty de förra gälla öfver hela verlden så godt som mynt. När man sedan öfvergår till francen, måste man visserligen beräkna skillnaden mellan det guldvärde, som nu skulle statueras för marken under dessa månader till den 1 Juli 1878, och det nya myntets guldvärde. Denna öfvergång blir visserligen litet bråkig, men gifver man ut guldsedlar svarande mot den nya myntenheten, så äro de utbytta mot de utelöpande silfversedlarne på ett halft år till det mesta, blott man afpassar tiden rätt och innehåller alla silfversedlar, som flyta in i statskassan, i banken och bankens kontor; och säkerligen skulle icke privatbankerne hafva något emot att utbyta inflytande sedlar emot guldsedlar.

Omförandet af alla offentliga räkenskaper i kronouppbörd, tull, m. m. erbjuder visserligen litet svårigheter, men är procenten jämn, nämligen den procent, som utmärker skillnaden emellan den nya myntenheten och den gamla, är saken jämförelsevis lätt och kunde också kanske, ehuru jag icke vill påstå det, hjelpas endast med, att i kejserliga senaten markegångsvärdet skulle nedsättas i enlighet med skillnaden mellan de båda myntenheterna, och alla taxor rättas i proportion. Nu undgår man allt detta genom att utan vidare höja skatterna. *In summa,* om också svårigheterna vore än större, så är detta icke något skäl, att förbigå rättvisan.

Men jag har icke något hopp om, att med min ringa röst kunna något till saken verka. Jag vill derför icke ens något yrka, utan jag slutar endast med att inlägga min allvarliga protest mot hvad som sker.

Sedan professor L. Mechelin bemött Snellmans yttrande, förklarade den senare (1877. II. 887—888) närmare sina ord, hvarefter han ytterligare utlade ämnet, i det han sade:

Vore möjlighet att få ärendet återförvisadt till utskottet för handen, skulle jag ovillkorligen yrka derpå och tillika på, att utskottet måtte helt och hållet skilja från hvarandra de två olika sakerna: öfvergången till guldmyntfot och införande af en ny myntenhet. De hafva icke med hvarandra att skaffa. Stadgandena angående dem kunna möjligen ingå i samma författning, men bäst hade varit, om från första stunden man hade fått två författningar. Införande af guldmyntfot bör, enligt min tanke, ske genast, sålunda att utmyntning af silfver stoppas, och att silfverrubelns gångbarhet nedsättes i likhet med silfver marken till hvad som för ett skiljemynt kan vara skäligt, då deremot bankens sedlar i den allmänna rörelsen representera det nya guldmyntet. Det är visst så, att det kan anses för mycket irrationelt, att man har en guldmyntfot utan guld; men jag anser det för en tid framåt hafva ingenting att betyda. Guldmarken kan slås till det värde, som konverteringskursen bestämmer, men detta vore en onödig omgång, om man framdeles skall antaga en ny myntenhet och åter slå nytt mynt.

Huru åter konventeringskursen skall bestämmas, är väl svårt att besvara. Min öfvertygelse är den, att man bör förfara tvärtemot kommittéens förslag. Det är den period, under hvilken kursen stigit, som vållat öfvergången till en ny myntfot eller önskvärdheten deraf; det är derför denna period, man bör taga i betraktande; icke tiden före densamma till hösten 1875, utan från hösten 1875 till nuvarande tid. Låt vara, att man lägger bankens *à vista* medelkurs till grund och tager medium af dessa bankens kursnoteringar, såsom jag hade äran nämna, med eliminerande af alla hastiga stegringar, som varat endast en kort tid och icke kunnat något inverka på myntets gångbara värde, och att man, sedan man kommit till ett medeltal, ännu från detta afräknar något procenttal såsom representerande skillnaden emellan kursnoteringen och silfvermarkens gångbara värde i förhållande till andra varuvärden, så kommer man väl att förfara något på måfå; det kan icke hjelpas; men man har då bjudit till att komma till en konverteringskurs, sådan som den borde vara för att öfverensstämma med rättvisan. Det säges, att man, hvilket jag blott dunkelt erinrar mig, har noggranna beräkningar öfver, huru hastigt en stigande

eller fallande kursnotering inverkar på varupriserna i ett land. Deruti borde man då hafva haft en ledning för att söka det procenttal, hvarmed det ur kursnoteringen funna medelguldvärdet för marken kunnat minskas för att komma till markens faktiska värde. Man hade då gjort sitt bästa, och deröfver kan ingen mensklig förmåga gå. Jag tror det förhåller sig så med all mensklig rättvisa, att den i praktiken endast kan komma till ett närmande. Det måste en gång på öfverläggningen göras ett slut, sedan man nämligen användt all förmåga för att komma till ett slut, som vore öfverensstämmande med det rätta. När menniskan kommit dit, så måste hon befalla sin själ i Guds hand och tro, att det rätta är fullgjordt; ty sådan är mensklig ordning, sådan är mensklig förmåga; längre kan man icke komma.

Under fortgången af debatten fann sig Snellman föranledd att ännu en gång uttala sig (1877. II. 892), hvilket skedde med följande ord:

Då det blifvit fråga om den så kallade myntreformen af 1865, anhåller jag ödmjukast få anmärka, att det är högst oegentligt, som denna affär fått namn af myntreform. Det har kanske missledt många. Då reformerades platt ingenting. Det var redan förut bestämdt, att marken skulle blifva vår myntenhet. Det var också blott en nominel förändring att sätta marken i stället för 25 kopek, men ingen reform skedde; ingen lag förändrades; ingen ny lag stiftades, lagen fanns till förut. Hela den så kallade reformen bestod deri, att det sades, att banken skall inlösa sina sedlar, enligt hvad lag bestämmer. Detta var ingen reform. Der förelåg lag, och det påbjöds endast, att lagen skulle iakttagas. Nu är frågan en helt annan. Här föreligger ny lag. Ett nytt lagligt myntvärde skall införas i stället för det gamla. Allt detta är en stor skillnad. Herr Mechelin syntes vilja påstå, att sjelfva öfvergången till guldmyntfot, huru den än göres, innebär ett våld mot, ett intrång på eganderätten. Det är mycket sant, att det innebär ett intrång mer eller mindre derför, att mensklig förmåga icke räcker till att göra öfvergången precis sådan, att det icke skulle kunna sägas, att den

bort ske annorlunda. Men i princip innebär den icke något intrång. I everdliga tider har det ansetts och med rätta, att hvarje regerings skyldighet är att upprätthålla myntvärdet såsom bas för allt ett folks välstånd. När en regering så gör, åtminstone bjuder till att göra det, fullgör den sina enklaste pligter. När myntvärdet har rubbats af orsaker, oberoende af regeringen och folket, så vore det högst illa, om icke regeringen skulle bjuda till att sätta en gräns mot denna rubbning. Alla i detta land, liksom under alla förhållanden, hafva ingått i transaktioner, baserade på denna förutsättning, att myntvärdet skall blifva bestående. När det har varit omöjligt att hindra rubbningen, så handlar således regeringen och ständerne, då ständerne dertill bifalla, i allas intresse, när en gräns sättes för denna myntvärdets rubbning. Man gör, hvad alla åsyfta. Detta kan icke kallas att göra något intrång på eganderätten. Men att vid detta hämmande af myntvärdets fallande träffa på det precis matematiskt rätta, så att man skulle vara säker på att göra öfvergången vid en konverteringskurs fullkomligt öfverensstämmande med myntets gångbara värde, det kommer alltid att blifva omöjligt; och så tillvida kan en sådan öfvergång innebära vinster och förluster. Detta är något, som icke kan hjelpas. Men endast man bjuder till att träffa detta gångbara värde, icke godtyckligt statuerar ett nytt grundlöst värde, är allt gjordt, som kan fordras.

*

Plenum den 24 Maj 1877. Diskussionen om det betänkande, som af särskildt utskott afgifvits för beredning af nådiga propositionen angående *den metalliska silfverrubelns och dess fullhaltiga underafdelningars gångbarhet i Finland,* öppnades af Snellman (1877. II. 901—902) med följande ord:

Förevarande förslag får jag på det allvarligaste tillstyrka, emedan erfarenheten i vårt land förut tillräckligt lärt, att ett stadgande, sådant det angående silfverrubelns gångbarhet ingår i myntförfattningen, måste leda till spekulation. Jag vet väl icke, hvar silfverrublar kunna uppletas: men det är nog troligt, att det finnes

dem, som skola hitta på dem; och kunna de påhittas, så är det säkert, att spekulation skall komma att ega rum. I synnerhet ligger Wiborgs stad så lämpligt till för rörelsen på S:t Petersburg, att man der kommer att begagna tillfället, såsom man också tidigare gjort. Detta inträffade år 1865. Samma dag förordnandet om bankens öppnande för silfverutvexling blef gällande, nödgades kejserliga senaten sammanträda för att öfverlägga om underdånig framställning till förändring af stadgandet angående ryska småmyntets gångbarhet i landet. Det var icke allt för många dagar, som förflöto emellan kejserliga senatens hemställan till Hans Majestät och en författning, hvilken ändrade detta stadgande. Men de få dagarne voro tillräckliga för, att en spekulation i temligen stor skala, jag skulle tro på 20,000 rubel, försiggick. Den skedde i Wiborg sålunda, att der betalades tullafgifter i ryskt småmynt. Tullförvaltaren hade den godheten att underlätta affären derigenom, att han mottog myntet oräknadt i påsar med försegling. Påsarne insattes på ränteriet. Mot hans förfarande ansågs af advokatfiskalen i tulldirektionen icke någon anmärkning kunna göras. Kunna nu silfverrublar åtkommas, så är jag öfvertygad, att samma spekulation komme att förnyas. Betydliga partier af småmynt fördes också in, äfven efter stadgandets förändring, för att i smått användas på andra orter i landet ända upp till vestra kusten. Jag önskar således, att detta utskottets förslag måtte vinna ständernes bifall och ännu mera, att styrelsen måtte fästa mycket afseende på detsamma och om möjligt genast vidtaga åtgärd i öfverensstämmelse dermed.

*

Plenum den 25 Maj 1877. Vid fortsatt handläggning af allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petitionerna beträffande *finska språkets lagliga rättigheter* uppträdde Snellman (1877. II. 929—930) ånyo i frågan, dervid yttrande:

Vid senaste sammanträde slutade jag med att förena mig i den begäran, som här blifvit gjord om ärendets bordläggning. Jag gjorde detta, jag bekänner det, mindre i hopp att kunna verka

derhän, att utskottets betänkande skulle komma att antagas. Men jag hade dock en svag förhoppning att kanske kunna medverka till något förslag, som skulle förena, om icke allas, åtminstone mångas meningar. Ännu i dag kom jag hit utan att hafva blifvit synnerligen stärkt i denna förhoppning. Men jag har sedan genom fleres godhetsfulla deltagande blifvit uppmuntrad att göra ett försök. Jag gör detta, icke derför att jag skulle anse, att så mycken vigt skulle ligga derpå, om utskottets betänkande af ridderskapet och adeln antoges. Gången kommer att blifva den, så vidt man kan förutse, att tvänne stånd komma att antaga betänkandet och gå in med petitionen såsom sin. Det kan väl utgöra, om jag så får säga, en liten kiselsten på vägen, om tvänne stånds bifall saknas; men för saken har detta icke så mycket att betyda. För mig väger det mycket tyngre, att hvarje sådant afslag kommer att blifva en droppe olja på en eld, som icke behöfver ytterligare näring.

Jag anhåller derför vördsamt att hos det höglofliga ståndet få göra framställning om ett beslut, hvilket möjligen, som jag haft äran nämna, kunde förvärfva sig pluralitet i ståndet. Till upplysning med afseende å lydelsen af detta förslag anhåller jag få nämna, att den förordning af år 1871, som i utskottets betänkande omtalas, frigör alla dem, som vid universitetet tagit så kallad rättsexamen, hvilken bland annat också bereder dem inträde vid senaten och vid statssekretariatet i S:t Petersburg, från den förbindelse, som åligger alla öfrige juris-studerande vid universitetet, att genom muntliga och skriftliga öfningar förvärfva vana och säkerhet att i juridiska ämnen begagna finska språket. Detta undantag anser jag i sig vara att beklaga samt också vara oberättigadt, hvarför jag skulle föreslå, att i denna del utskottets betänkande måtte godkännas, ehuru uttryckt i andra ordalag än de nuvarande; likaså att hvad i utskottets betänkande säges om ytterligare åtgärder för språkens likställande skulle få qvarstå, emedan § 20 i 1865 års förordning innehåller, att i afseende å den nu i fråga varande reformens fullständiga genomförande komme ytterligare föreskrifter framdeles att meddelas. Men härtill skulle dock läggas en underdånig anhållan, att H. K. Majestät täcktes i ämnet aflåta proposition till ständerne. Mitt förslag skulle alltså lyda: att ridderskapet och

adeln behagade återremittera ärendet till utskottet för att affatta petitionen i ungefär följande ordalag och på lämpligt sätt motivera densamma. De lyda: jämte det ständerne finna det önskvärdt, att den i § 2 af 1865 års förordning föreskrifna öfning i finska språket för de till juridiska fakulteten vid kejserliga Alexanders-universitet hörande studerande må utan undantag få gälla, samt i öfrigt de ytterligare åtgärder för främjande af båda språkens likställighet, som i § 20 i samma nådiga förordning utlofvats, må vidtagas, anhålla ständerne i underdånighet, att Hans Majestät täcktes till ständerne aflåta proposition om grunderna för detta de båda inhemska språkens likställande vid domstolar och öfriga embetsverk i landet. — Jag anhåller ödmjukast, att de herrar, som benäget lofvat understödja detta förslag, ville hafva godheten att ytterligare motivera detsamma.

Då landtmarskalken, friherre J. A. von Born emellertid förklarade herr Chydenii reservation samt Snellmans förslag vara af så grannlaga beskaffenhet, att han på grund af regeringsformen samt första punkten af förenings- och säkerhetsakten icke »ansåg det med sin pligt och rätt förenligt att på detta förslag grunda en proposition till ståndet», anhöll Snellman (1877. II. 935) att få vidhålla sitt förslag sålunda. »att slutmeningen ändras till en underdånig anhållan hos Hans Majestät, att Hans Majestät täcktes höra ständerne angående grunderna för språkens likställighet».

*

Plenum den 26 Maj 1877. Statsutskottets betänkande i anledning af petitionsförslaget om *beviljande af ett anslag för vården af sjuka och sårade i det nu utbrutna kriget* gaf anledning till en längre diskussion, dervid Snellman två gånger erhöll ordet samt slutligen nedlade sin reservation mot beslutet (1877. II. 953—955, 963 och 967). Hans hufvudandragande var af följande lydelse:

Statsutskottet har i min tanke icke fullkomligt rätt motiverat sitt förslag. Jag håller före, att erbjudandet af denna ena million

hade bort motiveras sålunda, att det är blott ett bevis på, att vi erkänna vår pligt. Det är Finlands Storfurste, som förklarat krig; Finland vore skyldigt att, om Hans Majestät så befallt, gifva manskap och penningar för krigets förande. Hans Majestät har icke aktat detta nödigt, utan skonat landet från denna tunga. Då Hans Majestät föreslagit en värnepligtslag, så kunna vi också förmoda, att Hans Majestät under krigets lopp icke skall på landet ställa en sådan fordran. Hade Hans Majestät så funnit för godt, hade Hans Majestät samtidigt med ryska arméens mobilisering kunnat anbefalla indelta arméens uppställande, sammankalla ständerne och af ständerne begära medel till kostnaden för dess uppställande och underhåll; och denna armé kunde nu vara på marsch till Bessarabien. Vi hafva undgått allt detta. Om under krigets lopp vårt lands egna kuster skulle blifva anfallna, skulle det väl för oss vara påkostande att icke hafva mer än några hundra man att försvara eget land. För detta land finnes då icke annat försvar än, att Hans Majestät låter ryska trupper rycka in och försvara oss, vår egendom och våra lif. Det kan vara, som sagdt, för vår pligtkänsla och med afseende å landets heder påkostande, att vi hafva så få soldater att uppställa. Men vi måste dock erkänna, att landet på denna Hans Majestäts välvilja icke lidit i ekonomiskt hänseende. För att lemna ett bidrag till krigskostnaderna, då vi icke kunna lemna manskap, skulle fordras tiodubbelt af hvad som nu föreslås; om kriget skulle blifva långvarigt, säkert tjugufaldigt. Vi kunna icke med de kostnader, värnepligten fordrar, göra sådana anbud. Det vore också onödigt, då Hans Majestät icke något sådant fordrar. Hvarje bidrag, som vi nu kunde lemna till krigskostnadernas bestridande, vore försvinnande litet och skulle ingenting verka. Ungefär detta hade, enligt min tanke, statsutskottet kunnat säga: Vi bjuda underdånigt denna million för att erkänna vår pligt och vi erbjuda den att användas på ett sätt, der den åtminstone, huru ringa och liten den än är, kan i någon mån gagna. — Jag voterar derför för antagandet af första punkten i utskottets förslag; jag voterar derför, emedan jag anser min pligt som finsk medborgare fordra det.

Hvad den andra punkten i förslaget angår, må det så vara, att enligt utskottets förslag sagde summa förskottsvis utbetalas från

besparade bevillningsmedel. Men att utskottet företagit sig att föreslå särskild skatt och detta på grund af den försäkran, att utskottet behagat besluta om användandet af alla bevillningsmedel, så att der icke finnes något mera att tillgå, det anser jag högst otillständigt. Utskottet hade bort framlägga och visa, hvartill penningarne behöfvas. Jag yrkar derför, att angående sättet att ersätta bevillningsfonden icke må något beslutas, utan att afgörandet häröfver må dröja, till dess ständerne beslutat, huru besparade medel komma att användas. Det finnes många skäl att göra ett sådant förbehåll. Jag vill icke tyda någons mening med förslaget, men jag har hört, att detta förslag tillkommit genom votering. Man säger, att också ett annat, ännu radikalare förslag varit å bane, nämligen att införa en ny bevillning, i hvilken jorden skulle komma att deltaga efter mantal. Jag finner det högst förunderligt, att en ny beskattning föreslås, då man vet, att ständerne hafva att disponera öfver en million niohundratusen mark besparade medel på brännvinsskatten, hvilka ännu icke äro öfverförda till kommunikationsfonden, och i denna fond hafva besparade flere millioner. Likaså anser jag det förunderligt, att ett sådant förslag nu göres, då man har den enkla utvägen att, i fall medlen icke räcka till, framdeles föreslå en beskattning för värnepligtsarméens uppställande, hvilket hade varit det rätta. På bevillningsfonden äro förda kostnaderne för fängelserna och för dårvården. Vid 1863 års landtdag beslöts, att kostnaderna för fängelserna skulle utgå af brännvinsbränningsskatten. Men vid 1867 års landtdag visade sig, att denna skatt gifvit så obetydligt, att den icke ens betäckte kostnaderna för kontrolleringen, sedan det ringa, som influtit, gått åt att ersätta statsverket. Emedan alla inkomster på denna fond saknades, beslöts då, år 1867, att gifva bidrag till fängelsebyggnaderna ur bevillningsfonden. Det vore alltså fullkomligt rättvist, att icke endast föra nu begärda anslag för fängelseinrättningarne på brännvinsskatten, utan ock ur densamma uttaga allt hvad ständerne för ändamålet bekostat ur bevillningsfonden under den förflutna tiden. Med ett ord, mångfaldiga utvägar stå till buds. Statsutskottet eger besparingar tillräckligt för att disponera en million, utan att behöfva föreslå någon ny beskattning.

Hvad herrar reservanters yrkande angår, anser jag det vara fullkomligt principvidrigt. Röda korsets sällskap är ett sällskap, hvilket, om det vill göra skäl för sitt namn, är skyldigt att utöfva sin välgörenhet i alla länder, under alla krig, allt efter den förmåga det har. Ja, om Turkiet för närvarande skulle föra krig mot någon annan makt, skulle det vara dess skyldighet att skicka bidrag och sjukvård åt Turkiet. Det är en förening, som är ämnad för allmän internationel välgörenhet. Men finska statens medel äro icke för sådan välgörenhet ämnade, och jag anser ständerne icke vara berättigade att för detta ändamål använda dem. Det må vara, att man lånar sällskapet ett litet förskott på en femtiotusen mark, som sällskapet begärt för att snart ersätta dem. Men att gifva sällskapet en million eller en half för att utöfva välgörenhet verlden kring, det är fullkomligt oriktigt.

Jag har haft äran nämna, att jag anser den million, hvarom nu är fråga, ehuru förslaget lyder, att den skulle användas för ryska arméns sårade och sjuka, dock icke böra betraktas såsom något välgörenhets anslag, utan såsom ett anslag, hvarigenom Finlands ständer vilja betyga finska folkets pligt och skyldighet att i det krig, som Finlands Storfurste för, med något bidraga; men emedan bidraget är så ringa, anhåller man om, att det må användas på detta sätt och för detta ändamål. Och då ryska kejsaredömets krigare föra krig för oss, i vår stad och ställe, så är det väl påkalladt, att vi åtminstone bidraga att hela deras sår. Jag föreslår derför vördsamt, att första momentet må antagas och af andra momentet endast ingressen, att »sagde summa måtte förskottsvis utbetalas af besparade bevillningsmedel», men att afgörandet, huru dessa skola ersättas bevillningsfonden, lemnas beroende, till dess ständerne kunna besluta, huru bevillningsmedlen komma att användas.

*

Plenum den 30 Maj 1877. Vid diskussion af allmänna besvärsutskottets betänkande i anledning af petitionsförslag angående *dels införande af lärotvång i Finland, dels landskommunernas åliggande att en hvar inom sitt område inrätta*

åtminstone en högre folkskola, uttalade sig Snellman (1877. II. 1003) som följer:

För min del skulle jag anse det för en betänklig sak att genom tvång söka förmå allmogen i landet till att inrätta högre folkskolor; sådana som nu blifvit inrättade i synnerhet. Det har sin fullkomliga sanning, att dessa skolor kunna begagnas blott utaf ett fåtal i de flesta trakter af vårt land, emedan afstånden äro så stora, och emedan det på en plats, der skolan anlägges, sällan finnes möjlighet för föräldrar att få qvarter för sina barn och sådan omvårdnad om dem, som de skulle önska. Hellre vore det önskligt att pålägga alla byar eller sådana samlingar af hemman och lägenheter, så nära hvarandra belägna, att någon möjlighet vore för barnen att dagligen besöka skolan, att inrätta sin skilda skola. Dock icke så kallade högre folkskolor, på hvilka man ställer en mängd fordringar, hvilka aldrig uppfyllas, utan enkla skolor, mera afpassade efter vårt folks närvarande behof, i hvilka läsning vore hufvudsak. Ty hvarje skola, högre och lägre, derifrån lärjungarne icke utgå med håg eller förmåga att vidare förkofra sig, är gagnlös. Detta skall gälla äfven om folkskolan, huru ringa den än är. Derför borde man hafva i hvarje by en skola, som skulle vara hänvisad till en läsebok, må vara en enda. Men den ena bör för barnen, såväl under skolgången, som sedan de skiljts från skolan, vara egnad att uppöfva deras förmåga att förstå och uppväcka deras håg att lära. Om det vore fråga om att ålägga allmogen att hålla en sådan skola, då skulle påbudet icke blifva orättvist betungande.

Men må nu vara, att det är fråga om att påbjuda inrättande af så kallade högre folkskolor, en i hvarje kommun; är det dock icke fråga om att påbjuda det i dag för att gälla i morgon, utan utskottets förslag går ut på att hos Hans Majestät anhålla om proposition till nästa landtdag. Fem år förgå alltså. Behandlas denna sak, såsom den enligt min tanke bör behandlas, att då vid nästa landtdag den termin, inom hvilken man fordrar, att skolorna skola vara inrättade, icke bestämmes för kort, kan man komma en 10 à 15 år framåt, förrän fråga kan blifva om att vidtaga några tvångsåtgärder mot tredskande kommuner. Och då bör redan intresset

för folkskolor hafva spridt sig till de flesta delar af landet, så att man kan hoppas, att ganska få kommuner skola finnas, hvilka då icke redan skaffat sig sådana skolor. Det är visserligen beklagligt, att i vissa delar af landet så få skolor hittills inrättats. Men detta torde bero på, att det nit saknats, som i andra delar af landet funnits hos dem, hvilka kunnat i saken mycket verka. Skulle detta helsosamma nit öfver allt finnas, tror jag, skolorna skulle vara jämnare fördelade, än nu är fallet.

På landtdagen åren 1877—1878.

II.

Plenum den 13 Oktober 1877. Lagutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen med förslag till förordning angående *författares och konstnärs rätt till alster af sin verksamhet* gaf Snellman anledning att sex gånger taga till ordet (1877. III. 161, 166—169, 172—174, 183—185, samt 190—191). Han talade dervid med värma, för att i synnerhet våra författare, men ock våra konstnärer måtte komma till sin rätt i fråga om deras arbeten. Han yrkade på, att utgifningsrätten efter författarens död skall tillhöra sterbhuset i 50 år, samt framhöll, att i alla länder öfver hufvud hyllas det resonnemang, »att författare och konstnärer skola vara de enda, hvilkas rättighet till en erkänd egendom man inskränker till någon viss tid af hvad allmän lag stadgar», ytterst till förläggares bästa och vinning. — I fråga om öfversättningsrätten påyrkade Snellman eftertryckligt, att densamma ej bör lemnas fri i fråga om litteraturen på de båda inhemska språken, utan borde författare tillerkännas samma rätt till öfversättning, som de ega till originalet.

*

Plenum den 20 Oktober 1877. Vid behandlingen af sammansatta lag- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *förändring af de med Kuusamo, Kemiträsk och Kuolajärvi sockneboer afslutade knektekontrakt* anslöt Snellman sig till guvernör G. von Alfthans

förslag rörande tunnland-talet uti i fråga varande socknar, nämligen att detsamma skulle utgöra 12,000 tunnland för Kuusamo och Kuolajärvi samt 8,000 tunnland för Kemiträsk för hvarje provisionelt mantal. (1877. III. 312.)

*

Plenum den 20 Oktober 1877. Bondeståndets inbjudning till ridderskapet och adeln att biträda det hedervärda ståndets i frågan om ordnandet af hållskjutsningen och gästgifverierna fattade beslut rörande *skjutslegans belopp* blef af Snellman (1877. III. 330—331 samt 336—337) tillstyrkt i afsigt att så vidt möjligt skydda bondeståndet, som bär största tungan af hållskjutsningen.

*

Plena den 23 och 25 Oktober 1877. Vid bägge dessa sammanträden behandlades besvärsutskottets betänkande i anledning af petitioner beträffande *undervisningsspråket vid elementarläroverken samt inrättande af nya lycéer,* och yttrade Snellman härvid i nio särskilda längre och kortare andraganden sin åsigt i frågan (1877. III. 360—362, 372, 375, 380—381, 390—391, 395—396, 405-406, 409 samt 418—419). Snellman karaktäriserade utskottets förslag såsom i allmänhet försonligt stämdt. »Det uttrycker», sade han, »mykken välvilja för den finska befolkningens i landet önskningar, utan att derför yrka på förkastandet af bestående förhållanden.» Den reservation, som afgifvits af sex af utskottets ledamöter, stode deremot på en exklusiv ståndpunkt och går ut på att föreviga den dualism, som nu förefinnes, utan något uttaladt syfte att mer än hittills föra den finska och svenska skolans lärjungar tillsammans. »Frågan gäller», sade han, »att föra i synnerhet den bildade befolkningen i landet till kännedom af och kärlek för det stora flertalets språk, och att åter den ungdom af finska befolkningen, som arbetar sig fram

till högre bildning, å sin sida må lära sig bildningens i landet nuvarande språk, lära sig både att känna detsamma och akta den bildning, detsamma representerar».

I det följande sammanställas här några utdrag ur Snellmans uttalanden rörande i fråga varande skolpetitioner samt utskottsbetänkandet om desamma:

Hvad och en, som genomgått vårt lands lärdomsskolor, torde kunna intyga det, att skolan icke har förmåga att föra lärjungen till färdighet att obehindradt skrifva och tala något af de språk, som i skolan läras. Det språk, hvarpå mesta tiden användes, är latinska språket, och vi veta alla, till hvilken förmåga att tala och skrifva latin skolan förmår föra. Att använda ett större antal lärotimmar för det andra inhemska språket, än som nu användas för latinet. lär höra till omöjligheter. Skolan skulle ingalunda ens förmå lära att skrifva modersmålet, om icke skolan hade så godt biträde i familjen och lärjungarnes samlif, och för öfrigt i den läsning, som lärjungarne redan hafva inom familjen. Man vet, att icke blott i våra skolor, utan öfver hufvud i Europa, man fordom icke alls hade undervisningstimmar för modersmålet. Likväl utgingo från skolan lärjungar med förmåga att tala detsamma, men också med någon förmåga att skrifva. De skriftställare, som i den europeiska litteraturen framträdt från denna tid, äro föga underlägsna dem, som uppträdt, sedan modersmålsundervisningen i skolan begynte. Detta bevisar, att man kan komma till förmåga att skrifva modersmålet med ganska liten undervisning och hjelp i skolan. Medgifvas måste, att nu mera i våra skolor, sedan modersmålet blifvit föremål för undervisning, skriffärdigheten hos lärjungarne i skolorna är allmännare än derförinnan. Derom är icke fråga. att icke således skolan kan verka mycket för skrifkunnighetens på modersmålet befordrande. Men för i fråga varande färdighet i andra språk, hvilka för lärjungarne äro främmande, förmår skolan icke uträtta mycket, allra minst föra lärjungarne till förmåga att obehindradt tala och skrifva dem. Och det andra inhemska språket är i många trakter af vårt land fullkomligt jämförligt med ett främmande språk för en större eller mindre del af befolkningen.

Jag vill icke falla i det fel, som är nog allmänt, att härom resonnera abstrakt, så att man talar om lärjungar i våra skolor öfver hufvud och om våra lärda skolor öfver hufvud, då man uppställer fordran på hvad skolan borde kunna uträtta i afseende å det andra inhemska språkets lärande. Hvar och en borde känna, att förhållandet är mycket olika i olika landsorter. Hvad i en skola blir jämförelsevis lätt, blir i en annan oändligt svårt, i en tredje nära nog omöjligt. Hvilken fordran man i detta afseende än uppställer på skolan, så måste man dervid foga det tillägg: så vidt möjligt är i skilda skolor.

Då Snellman under diskussionens lopp formulerade detta resonnemang till en så lydande ändring af hithörande mening i utskottsbetänkandet, nämligen: »att ständerne, på det att vid landets lycéer eleverna må vinna en allt fullständigare förmåga att förstå samt i tal och skrift begagna landets andra inhemska tungomål, hos H. K. Majestät i underdånighet anhålla» o. s. v. beslöt ståndet att i inledningen till petitionen insätta den af Snellman förordade ordalydelsen:

att på lycéernas tvänne lägsta klasser icke någon annan språkundervisning måtte förekomma än den i modersmålet och det andra inhemska språket, att i följd deraf undervisningen i latin måtte begynna på skolans tredje klass, och att, på det att för latinundervisningen måtte finnas tillräckligt utrymme på tredje och fjerde klassen, studium af ryska språket måtte vidtaga först på skolans femte klass. — »Jag vågar göra detta förslag», sade han, »först och främst visserligen i de båda inhemska språkens intresse, men för det andra också derför, att undervisning i tre språk utom modersmålet på skolornas två lägsta klasser, i en ålder hos lärjungar af nio och tio år, redan ur pedagogisk synpunkt är fullkomligt förkastlig, och att ett sådant hopande, i en så ung ålder, af så många heterogena studier måste utgöra ett verkligt plågande af ungdomen. Man kan säga, att det väl skulle behöfvas en skyddsförening för att bevara ungdomen mot detta hårda förfarande. Jag väcker detta förslag icke derför, att jag tror, att ett uttalande från

ständernes sida kan föranleda, en reform i morgon eller öfvermorgon. Men jag tror mig känna, att många bland dem, hvilka i samhället äro så ställda, att de kunna utöfva inflytande på våra skolförhållanden, fullkomligt inse det orätta i den närvarande lektionsordningen på skolornas lägre klasser, och att för dem ett sådant uttalande från landtdagens sida icke vore en okärkommen anledning att bringa frågan till tals, likasom att detta uttalande skulle utgöra ett lämpligt stöd för dem och för alla, som i saken kunna verka, hvilka ungdomens väl ligger om hjertat. Det är på dessa skäl jag vågar vända mig till höglofliga ridderskapet och adeln, och anhåller, att det höglofliga ståndet så enhälligt, som öfvertygelserna må tillåta, måtte förena sig uti en sådan anhållan, då ståndets uttalande säkert torde på den ort, dit petitionen kommer, röna uppmärksamhet».

*

Plenum den 10 November 1877. I diskussionen om sammansatta lag- och ekonomie-utskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen angående *förordningen om näringarna* gjorde Snellman (1877. IV. 565—566) följande inlägg:

— Jag har sökt tillfälle att äfven afgifva min röst, huru litet den än kan betyda, emedan jag anser det som en samvetssak att, så vidt jag kan, bidraga dertill, att landets ungdom icke i någon samhällsklass får lekamligen och andligen förderfvas. Jag tror, att ingen af landets lagstiftare, om det vore fråga om hans egna barn, och man sade: väck upp dem hvarje natt klockan half tolf, låt dem vaka till klockan sju på morgonen och då lägga sig, skulle bidraga till en lag, hvilken ålade honom att iakttaga detta förfarande vid sina barns uppfostran, utan hvar och en skall, hvad hans egna barn ankommer, yttra den öfvertygelse, att ett sådant lefnadssätt är för dem både andligen och lekamligen ett förderf. Jag anser visst, att den läkare, som gifver intyg öfver, att ett barn vid denna ålder, utan skada för dess helsa kan arbeta nattetid, icke har ett allt för ömtåligt samvete. Men jag hyser också det hopp, att vårt lands läkare aldrig skola utfärda sådana intyg. Det kan dock vara

händelsen, att många läkare skulle blifva ställda i en mycket svår ställning mellan sin öfvertygelse och icke blott fabriksegarens, utan föräldrarnes påtryckning, hvilka föräldrar kunna anföra sin fattigdom och nödvändigheten för dem att ega ett tillskott till barnens uppfostran genom detta barnens arbete. Och äfven vanans makt kan verka, då läkaren sett, huru nödvändigt för fattiga föräldrar det är, att deras barn bidraga till familjens utkomst, äfven med det strängaste arbete. Jag önskar för min del icke, att läkaren måtte sättas i denna svåra mellanhand att af den ena eller andra af alla möjliga omständigheter låta förmå sig att afgifva ett intyg, hvilket han i sin innersta själ anser vara oriktigt. En ärad talare har yttrat, att vi icke i denna fråga kunna stödja oss på utlandets erfarenhet, utan på vår egen. Det är i så många andra frågor, vi ansett oss berättigade att följa längre komna nationers exempel och att stödja oss på deras erfarenhet, att jag tror, att vi äfven i denna fråga kunna göra det och med mycket större skäl än i många andra. Ty i sådana länder som England, Frankrike, Tyskland har erfarenheten varit rik, och der finnes en erfarenhet icke blott från decennier, utan från århundraden. Någon härmed jämförlig erfarenhet hafva vi icke i vårt eget land att räkna på. Dessutom känna vi alla, att i synnerhet i dessa sydliga länder, i Tyskland och Frankrike, ungdomen är tidigare utvecklad än i vårt land; och hvad som der således för en starkare ungdom icke ansetts tillbörligt och lofligt, detta böra vi så mycket mindre anse vara godt nog för vår ungdom, som utvecklas så långsamt och sent. Jag beklagar blott, att hvarken i nådiga propositionen eller utskottets förslag någon skillnad gjorts mellan manliga och qvinnliga arbetare. Det hade varit skäl att utsträcka åldersåren för den qvinnliga ungdomen vida längre än för den manliga, ty deras deltagande i nattarbete måste, såsom lätt kan slutas, och såsom erfarenheten i andra länder intygar, hafva vida svårare och beklagansvärdare följder än den manliga ungdomens.

*

Plenum den 13 November 1877. Då bankutskottets betänkande angående *förslag till förändringar i bankreglementet*

afhandlades, höll Snellman (1877. IV. 599—601) ett andragande, hvarur följande utdrag här meddelas:

— — Jag håller mig först till det af utskottet för förslaget anförda motiv. Det vigtigaste är, att utskottet anser, att för en affärsanstalts ledning bör sökas affärsmän. Hela denna sträfvan att mer och mer göra Finlands bank till en affär måste jag för min del anse fullkomligt principvidrig. Det har icke varit meningen med Finlands banks inrättande, och kan icke vara meningen med dess upprätthållande, att Finlands bank skall monopolisera all bankrörelse i landet och hindra uppkomsten af privata banker. Finlands bank kan göra detta genom de många företräden, banken åtnjuter framför alla andra banker i landet. Finlands banks sedlar mottagas i kronans kassor. Det är derför Finlands banks sedlar alltid komma att i landet vara gångbara. Finlands bank har flere fördelar sig medgifna i afseende å postförsändningar, i förhållande till de juridiska myndigheterna i landet o. s. v.; allt företräden, hvilka en privat bank icke eger. Dessutom är Finlands banks direktion likasom herrar bankfullmäktige, vid bestämmandet utaf diskonträntor och låneräntor, icke alls beroende af affärsställningen i landet. De kunna höja eller sänka dessa räntor, kan man säga, efter behag; de kunna afse vinst för banken såsom i en privat affär, men de kunna också afse endast säkerhet för banken, göra större urval bland låntagare genom låga räntor och välja endast de säkraste o. s. v. Det är en allmänt erkänd sanning, att staten icke bör bedrifva affärer. Finlands ständer anse sig naturligtvis icke utgöra staten. Men Finlands ständer utgöra dock en statsmakt, och det bör gälla äfven för Finlands ständer att icke drifva affärer. Min åsigt är derför, att Finlands bank bör sträfva till att såsom affärsanstalt göra sig mer och mer obehöflig. Dess åliggande är att upprätthålla cirkulationsmedlets i landet värde. Detta är dess förnämsta uppgift. För öfrigt, om också Finlands bank icke helt och hållet upphör med låneaffärer, såsom den upphört med emottagande af depositioner, så är det dock skäl, att denna lånerörelse må inskränkas till minsta möjliga. Landets ständer göra, i min tanke, landet mera skada genom utsträckande af affärsrörelsen i

banken, än de göra landet gagn genom den bankvinst, som ständerne ega att disponera. Detta motiv för utskottets förslag, som här åberopats, anser jag derför för min del icke alls hållbart. Det andra motivet, som af utskottet framhålles, är att regeringen, staten öfver hufvud, så vidt den är af regeringen representerad, icke mer har samma intresse i bankens förvaltning som tidigare, då också statsfonderna af banken förvaltades. Detta är mycket riktigt. Men regeringen har samma intresse i bankens förvaltning som ständerne med afseende på bankens egentliga uppgift. Det är för regeringen af lika mycken vigt som för ständerne, att landets myntvärde upprätthålles, och att det förnämsta cirkulationsmedlet, bankens sedlar skola vara så goda som metall. Icke blott att regeringen derigenom tillgodoser statsverkets privata intresse i afseende å de många statsfonder, som äro beroende af myntvärdet i landet, utan regeringen har ett vida högre intresse att i detta afseende skydda och bevaka: landets allmänna bästa, icke endast den närvarande generationens, utan regeringen representerar häri också framtidens intresse. Regeringen har således ett stort intresse att i bankens förvaltning bevaka, och säkert ett lika stort intresse som herrar bankfullmäktige, för att bankdirektionen måtte bestå af insigtsfulle, skicklige och samvetsgranne män. — — —

*

Plenum den 15 November 1877. Vid slutbehandling af bankutskottets betänkande angående förslag till *ny instruktion för bankfullmäktige* gjorde Snellman (1877. IV. 648) i förbigående en anmärkning.

*

Plenum den 29 November 1877. Då andra momentet af jernvägsutskottets betänkande angående det af utskottet *föreslagna byggnadssystemet för landets blifvande jernvägar* öfverlemnades till diskussion, framhöll Snellman (1877. IV. 800—801) det oriktiga i att besluta om systemets användande eller icke-användande vid alla framtida jernvägsbyggnader i

landet. Beslutet borde gälla blott den jernväg, som närmast i ordningen kommer att anläggas. För öfrigt deltog Snellman i öfverläggningen medels flera detaljanmärkningar (1877. IV. 804—805, 808, 810, 821—822 samt 824—825). — Vid omröstning antog ståndet Snellmans förslag: »att vid byggnaden af och rörelsen på de banor, som vid denna landtdag beslutas, tillämpas, att 1:o spårvidden af fem engelska fot bibehålles; 2:o tågens hastighet bestämmes till högst $2^1/_2$ mil i timmen och 3:o banöfverbyggnaden inrättas så, att de bestående banornas vagnar kunna fullastade löpa öfver allt på de framdeles uppstående banorna, samt att kommissionens förslag i öfrigt med möjligaste noggrannhet följes.»

Då diskussionen nu öfvergick till jernvägsutskottets uttalanden angående *jernvägsnätet* samt främst häraf utskottets uttalande angående en bana från *Davidstad öfver S:t Michel och Jyväskylä till Nikolaistad*, yttrade Snellman:

Öfvertygad derom, att säkerligen byggandet af flere banor icke torde kunna beslutas, då det blefve tillräckligt och äfven kan anses för särdeles mycket, om helst en bana blir beslutad, vågar jag för min del hålla före, att sträckan ifrån Davidstad till Nikolaistad skulle erfordra allt för stor kostnad, för att denna bana nu skulle kunna ifrågakomma. Dessutom är det högst problematiskt, om i allmänhet denna sträcka bör antagas eller icke. Och då det säkert också torde vara öfverflödigt och kanske icke rådligt, att nu församlade ständer besluta angående en allmän plan för jernvägsanläggningarna i landet, vågar jag för min del anse, att i fråga varande bana icke bör eller kan ifrågakomma, hvarken för att omedelbart byggas eller såsom ingående i den allmänna planen. Ett sådant beslut för en osäker framtid och med en så ringa kännedom om förhållandet med de olika föreslagna banorna, som nu kommit denna landtdag till del, vore icke välbetänkt; och får jag derför för min del föreslå, att det högloflige ståndets beslut med afseende på denna principfråga måtte blifva: att för närvarande icke heller finnes skäl att bygga i fråga varande bana.

Plenum den 30 November 1877. Vid sammanträdet debatterades ytterligare *jernvägsfrågan,* specielt frågan om alla de *bansträckningar*, till hvilka ständerne vid denna landtdag ville besluta och om anvisande af medel dertill. Snellman höll dervid (1877. IV. 841—855) ett längre andragande om fortsättande af jernvägars byggande främst linien Tammerfors —Nikolaistad, hvilken bana han ansåg böra ledas österom Näsijärvi, från det inre landet till kusten. Snellman slutade sitt uttalande med följande ord:

Angående anslag till banans byggande är jag visserligen af annan tanke än statsutskottet. Jag tror, att statsutskottet möjligen icke beräknat alla tillfälligheter, som kunde inträffa, såsom hårda år o. s. v. och derför tagit inkomsten af brännvinsskatten allt för säkert, nämligen såsom alla år utgående till lika belopp. Jag är också af den tanken, jag redan haft äran anföra, att det icke så absolut bör hållas derpå, att hvarje penni i denna brännvinsskatt skall gå till kommunikationsfonden. Men om ock sålunda besparingarna för banans byggande icke skulle uppgå till 20 millioner mark, så anser jag ingenting hindra byggandet, om det öfverlemnas åt regeringen att företaga det, när regeringen anser tillgångar kunna säkert påräknas, och om det tillika öfverlemnas åt regeringen att, i händelse något skulle brista i inkomst på kommunikationsfonden, såsom lån i förskott tillskjuta resten ur besparade statsfonder. Detta är för regeringen icke svårt, och det kan vid en kommande landtdag bestämmas, huru dessa lån skola ersättas, troligen ur brännvinsskatten. Börjas banans byggande icke precis 1878 utan 1879, så är ställningen redan en helt annan, och beräkningarne kunna helt annorlunda uppställas. I hvarje fall skulle jag för min del tro, att nödiga penningar icke komma att tryta, utan att med regeringens tillhjelp de medel, som finnas, skola blifva tillräckliga.

Snellmans sista andragande (1877. IV. 855—858) i jernvägsfrågan polemiserade mot ett framkastadt förslag att leda jernvägen till Björneborg och sedan utmed kusten till Wasa, hvilken sträckning han fann högst opåkallad. Deremot

medgaf han, att det om en jernväg från Tammerfors eller Tammerforstrakten till Björneborg vore mycket att säga, framhållande det sekundära gagnet att förena folkrika trakter med kusten. — Replikerande en talare, som yttrat, att här redan byggts så betydligt med jernvägar, att Finland i förhållande till folkmängden står häruti framom rikare länder, utropade Snellman:

Det är ju alldeles klart, att om vi alls vilja hafva jernvägar, så måste vi bygga mångdubbelt mera, emedan vårt land är så vidsträckt och så glest befolkadt. Härtill måste vi komma, härtill måste vi åtminstone sträfva och sätta vår ära deruti, endast vi bygga så, att vi icke ruinera landet. Jag skulle också anse det för orätt, att landet skulle betungas med nya skatter för att bygga jernvägar. Men om skatterna naturligen stiga och lemna så mycket öfverskott, att räntorna på jernvägslån kunna betäckas, då är det högst önskligt, att dessa medel sålunda användas. Jag skulle icke heller anse det för rätt att bygga så, att vi genom upptagande af utländska lån riskera, att vår export icke skall återföra det guld, som går ut för annuiteterna på lånen. Det är detta, som vi måste akta oss för, och derför är det rätt och försigtigt att icke göra lån på lån. Jag skulle också anse det för orätt att bygga, om våra banor hade visat, att de icke betäcka räntan, eller att icke ens kostnaden för trafiken skulle betäckas, såsom, ty värr, förhållandet lär vara med Hangöbanan. Om förhållandet skulle visat sig vara sådant äfven på våra statsjernvägar, så vore det skäl att betänka sig, förrän man fortsätter. Men jag hör till min verkliga förvåning, att äfven den nya Tavastehus—Tammerfors—Åbo banan kommer att rikligt betäcka trafikkostnaderna, oaktadt den så nyligen öppnats. Då man är alldeles säker att för denna bana icke behöfva tänka på annat än räntorna på lånen, så kunna vi väl bygga någon ny bana och återigen riskera möjligheten att något år få sörja till och med för trafikkostnaderna, hvilket jag dock tror icke skall blifva fallet för den nordligare delen af den bana, som nu är föreslagen. Jag är för min del mycket säker på, att den lika snart som Åbo—Tammerfors—Tavastehus banan skall sköta sig sjelf, och skall sköta sig ganska

väl, nämligen till den del, som först skulle byggas, Etseri—Nikolaistad. Om den återstående delen icke skulle bära sig lika bra, så vågar jag dock tro, att risken icke är stor, i synnerhet då nu är fråga att bygga utan att betala ränta på kapitalet. Jag vågar icke längre upptaga ståndets tid; men jag hyser det hopp, att ridderskapet och adeln hvarken skall gå in på förslaget, att ingen bana bygges, eller på förslaget att bygga rolighetsbanor utmed kusten.

*

Plena den 3 och 4 December 1877. Under behandlingen af statsutskottets betänkande angående *samtliga vid landtdagen 1877 i fråga satta anslag samt sättet för anskaffande af medel till desamma* framhöll Snellman (1877. V. 966—967) bland annat den oriktiga hushållning, som iakttages med kronoskogarne i landets nordliga trakter, i det man ej tillåter försäljning af virke från dem till hvad man anser vara allt för lågt pris, utan väntar på kommande bättre tider för att då sälja till högre pris. Man borde, enligt hans åsigt, beräkna, om det högre priset framdeles betäcker de genom kärnröta under tiden vållade årliga förlusterna, hvartill kommer risken att förlora afnämare, i det att de sågverk, som blott från kronoskogarne kunna erhålla virke, möjligen blefve tvungna att upphöra med sin rörelse.

I fråga om, huru vida ständerne borde eller icke borde bidraga till fängelsebyggnaderna, och i hvilken mån eller huru vida denna omsorg borde öfverlemnas åt regeringen, och dessa byggnader af statsmedel bekostas, uttalade sig Snellman (1877. V. 991—994) samt föreslog, att en million skulle för ändamålet anslås, hvilken skulle utgå endast ur brännvinsskatten, icke ur bevillningsmedlen, alldenstund nya skatter icke borde påläggas landet, då penningar finnas. (Beträffande Snellmans polemiska inlägg i debatten se: 1877. V. 1001—1003 samt 1006).

*

Plenum den 7 December 1877. Mot ståndets beslut i *hållskjutsningsfrågan* reserverade sig Snellman (1877. V. 1144).

*

Plena den 10, 11, 13 och 17 December 1877. Värnepligtsutskottets betänkande i anledning af nådiga propositionen om *införande af allmän värnepligt i landet* gaf Snellman anledning att upprepade gånger uttala sig såväl vid diskussionen beträffande lagförslagets principer som ock vid detaljgranskningen af dess särskilda paragrafer.

Snellmans första andragande under första debatten af frågan (1877. V. 1187—1190) var af följande lydelse:

Hvar och en, som genomläst värnepligtsutskottets föreliggande förslag, torde väl med tillfredsställelse och tacksamhet hafva bemärkt och erkänt den samvetsgranna omsorg, hvarmed utskottet utfört sitt maktpåliggande uppdrag. Jag tviflar icke derpå, att icke förslaget äfven ur militärisk synpunkt torde vinna sakförståndiges bifall; men utskottet har också, jag måste säga, med öm omsorg sörjt derför, att rättigheten att försvara fäderneslandet och den uppoffring, som dermed är förenad, må så jämnt som möjligt tillkomma och falla på alla Finlands söner.

Må det förlåtas mig, om jag särskildt gläder mig deröfver, att jag finner önskningar, hvilka jag vid ett annat tillfälle uttalat, genom förslaget uppfyllda, och att denna del af förslaget gläder mig, emedan den är af så stor vigt. Sålunda har utskottet funnit utväg att minska den i den nådiga propositionen föreslagna långa reservtiden till en så kort period, att knappt någon torde hafva gjort sig hopp härom; ock har utskottet icke heller glömt, att för finska trupper ett eget artilleri är nödvändigt. Äfven så hafva de föreslagna bataljonerna upphört att vara skarpskyttebataljoner. Väl hade det varit i mångens tanke önskligt, om äfven förslaget, hvad den aktiva tjensten angår, hade kunnat utfalla något annorlunda, om en kortare tid kunnat äfven här bestämmas. Men detta torde kanske vara omöjligt; och man bör dervid också besinna, hvad många bekymrade fäder glömma, att det icke är blott ur militärisk synpunkt, det är nödvändigt, att en trupp har disciplin och öfning, utan att denna utgör ett skydd för den enskilda, ett skydd nämligen, så långt krigets osäkra lotter kunna medgifva. Hvad förslaget i min tanke saknar, är något stadgande om de finska truppernas

ordnande under krigstid, nämligen huru de skola sammanhållas. Det hade varit godt, att en bestämning i förslaget ingått, att de böra ställas i en kår, den må kallas brigad eller något annat, under ett finskt öfverbefäl, så att de icke kunde utgå till kriget såsom skilda bataljoner. Men dessa särskilda stadganden är det icke skäl att vid detta tillfälle omtala, då vid specialgranskning af förslaget dylika påståenden kunna göras. För min del vågar jag också hålla före, att sådana anmärkningar om några särskilda stadganden borde så mycket som möjligt undvikas. Ty om man också lyckas att i ett eller annat förändra förslaget, så riskerar man derigenom att göra det hela till en löslig sammansättning af hvarjehanda åsigter och att förstöra, hvad som nu utgör en synnerlig förtjenst: att sammanhanget i förslaget är så strängt och bundet.

Särskildt vill jag för min del tacka utskottet för de upphöjda, manliga och så välbetänkta ord, utskottet i sin motivering af förslaget i början af densamma uttalat. Det finnes nu mera icke något skäl att öfverlemna åt den fattigare folkklassen i samhället fäderneslandets försvar, och åt den förmögnare att betala för att sjelf undgå denna såväl rättighet som skyldighet. Det har funnits tider, då äfven detta haft sin historiska rätt. Det stånd, som tidigare lade börda på andra, var sjelf ett krigarestånd och fullgjorde frivilligt sin krigarepligt. Den tiden rådde en aristokratisk författning mer eller mindre i alla länder. Mot dennas tvång kräfde det svenska och finska bondeståndet skydd. Indelningsverket blef äfven det ett af dess skyddsvärn och sålunda ett medel att rädda den frihet, som i båda länderna utgjort all medborgerlig frihets rot. Vår tid går åter mer och mer från dessa förhållanden. Man behöfver icke se vida omkring för att finna det och blifva öfvertygad, att jämlikhet i rättigheter och skyldigheter mer och mer fordras och mer och mer skall göra sig gällande. De, som sätta sig häremot, de tala således icke i vår tids anda och icke ur de grundsatser, som äfven skola blifva framtidens. För min del kan jag icke dela den patriotism, som, då den ser vådor i vår politiska ställning för de trupper, som här uppställas, hvilka vådor icke skulle finnas, om vår sjelfständighet vore fullständig — jag säger, jag kan icke dela denna patriotism, som då säger till de indelta eller till de värfvade: Gån

och möten I alla dessa vådor, jag kan icke för dem blottställa fäderneslandets söner. I tillhören icke deras antal! Jag lemnar derhän de här utlagda statsvetenskapliga teorierna, de hafva icke här sin plats; må det vara nog, om jag säger: naturrätten vet icke af samhälle och stat. Samhälle och stat hafva tillkommit utöfver all naturrättens begäran; och det är först i samhället och staten, som skyldigheter och rättigheter verkligen finnas till, erkännas och gälla.

Så tacksam jag är för de ord, utskottet uttalat i sin motivering af betänkandets första paragraf, nödgas jag deremot inlägga en reservation mot utskottets uttalande angående innehållet af den andra. Utskottet har med rätta i frågan om rust- och rotehållarnes ställning till vakansafgiften vägrat ingå på det resonnemang, som träffas i inledningen till den nådiga propositionen. Ty det är klart, att vakansafgiften icke kan hållas för en utskyld, hvilken borde likställas med grundskatten på jorden. Den är en sådan skatt, som redan under tiden före 1809 ibland utgjordes, ibland icke, äfven här i Finland. Då här till ex. kavalleritrupper afsutto, så betalade den rustningsskyldige vakansafgiften; då regementet åter satt upp, upphörde vakansafgiften. Det är nu i 70 år som vakansen allmänt erlagts, men icke ens fortfarande under dessa 70 år. Vakansafgiften för närvarande är ännu icke 10 år gammal. Om en sådan utskyld kan man icke tala såsom om en grundskatt. Det är derför väl, att utskottet i denna del icke följt propositionen åt. Men utskottet har råkat i en annan motivering, hvilken är lika litet hållbar. Hufvudsumman af densamma är, att, ehuru utskottet erkänner, att vakansafgiften är en betalning för befrielse från personlig krigstjenst, utskottet likväl säger: godt och väl, de roteringsskyldige hafva varit befriade från personel krigstjenst för sig och sina barn och sitt folk, men det har dock qvarstått för dem en skyldighet att göra krigstjenst enligt grundlagliga stadganden. Ja väl, det har qvarstått en sådan skyldighet, som den finnes i alla länder, antingen i lag stadgad eller oberoende af lag. När fienden är i landet, och icke annat försvar återstår, så skall man gå ur huset, det är äfven gammal svensk lag och sed. Men att likställa denna skyldighet med den, som värnepligts-lagförslaget nu förordar, skyldigheten att under fredstid

göra aktiv tjenst tre år, att stå i reserven, att i händelse af krig rycka ut, genast i första led, är enkelt en orimlighet. Allt detta är något helt annat; men i utskottets motivering förvexlas dock dessa båda skilda saker. För min del har jag likväl ingenting emot paragrafens lydelse, då i densamma föreslås, att vakansafgiften tills vidare bibehålles. Men man skall då erkänna, att, om vakansafgiften utgår oaktadt åtagandet af värnepligt, den icke är annat än en bevillning, ett frivilligt åtagande af den betalande. Detta öppna erkännande hade, enligt min tanke, verkat bättre för paragrafens antagande. Ty jag tror, att det stånd, som ger största antal värnepligtige, närmast rust- och rotehållare, ingalunda är motvilligt att tills vidare utgöra afgiften, hvaremot det nu förekommande resonnemanget i motiveringen väckt oro hos många.

Med anledning af denna paragraf 2 vågar jag också anhålla att få beröra en annan, mycket vigtig fråga i utskottets förslag, då nämligen utskottet föreslår, att ett antal paragrafer skall antagas att gälla såsom grundlag. Jag bekänner öppet, att jag icke kan inse, om detta sätt att stifta grundlag är det rätta. Det torde väl komma att afgöras, mitt yttrande förutan. Men jag förmår icke heller inse, att antagandet af ett sådant förslag, om det också låter sig göra, i sjelfva verket skulle lända ständerne och landet till någon nytta. Det är icke fördoldt för någon, att värnepligtsinrättningen icke kan bestå, utan att vid hvarje landtdag anslag dertill begäres af ständerne. Anslaget är nu beräknadt för truppens tjenstgöring endast för en tid af något öfver två år; det skall vid nästa landtdag beräknas för fem år. Behofvet af anslag från ständernes sida blir redan då större, och utan tvifvel skall detta behof i framtiden icke minskas, utan tillväxa. Då uti värnepligtslagen ett antal paragrafer skulle gälla såsom grundlagsfråga, äro ständerne vid dem orubbligt bundna. Det är på Hans Majestäts initiativ, som frågan då beror. Dessutom kunna ständerne också, om Hans Majestät nådigt föreslår ändringar, endast med alla stånds bifall antaga dem. Hafva de icke denna grundlagsenliga giltighet, så förmår jag icke inse, att ständerne, då de bevilja medel, icke kunna göra det med vissa villkor, som innebära ändring i värnepligtslagen. Jag upprepar ännu, att jag bekänner mig vara tveksam, huru vida min uppfatt-

ning i denna sak är den rätta, likasom jag öfver hufvud, då en så vigtig fråga som denna föreligger, bör ödmjukt erkänna, att jag icke har en sådan förtröstan till mina meningars riktighet, att jag icke skulle vara beredd att gå ifrån dem och medgifva, att jag misstagit mig.

Snellman egnade (1877. V. 1277—1281) en utförlig kritik åt det motförslag till värnepligtslag, som till utskottsbetänkandet bifogats i form af reservation af ledamoten i värnepligtsutskottet, löjtnant G. J. Silfversvan. Denne hade föreslagit fyra värfvade bataljoner, hvilkas manskap skulle blifva de värnepligtiges läromästare i fred, deras kader och stöd i kriget. Ur förslaget framgick dock endast dunkelt, för hvilket ändamål: freden eller kriget, en sådan här uppställdes, ty dess uppbåd sattes i beroende af befaradt fientligt infall i landet. Ur Snellmans kritik af förslaget meddelas här följande utdrag ur hans andragande den 11 December 1877:

Dunkelt är äfven i reservationen, hvad som afses med de värfvade bataljonerna. Äro de sammanräknade under »krigsstyrkan»? Kan Hans Majestät kommendera de värfvade att gå ut, befalla dem dertill, när behof af dem göres? Detta är icke uttryckligen sagdt i förslaget, men så mycket jag kan förstå, är meningen, att de på Hans Majestäts bud och befallning, emedan de ständigt äro samlade, skola rycka ut. Om meningen är denna, då säges ju härmed: dessa värfvade äro lämpliga att användas för hvilket krigsändamål som helst; men vi, Finlands verkliga söner, vi undandraga oss det. Reservationen skulle då hylla det åskådningssätt, att här finnes någon samhällsklass i Finland, hvilken icke förtjenar att räknas till Finlands söner? Är meningen åter den, att Hans Majestät icke ens skall kunna befalla öfver dessa bataljoner i annan händelse, än om landet hotas af fientligt infall, eller då infall i eget land har skett, då är visserligen förhållandet ett annat. Men då står också saken så, att vi skulle säga: »I hvarje fall lita vi för vårt försvar på Hans Majestäts nåd, på Rysslands bistånd. Intet äro vi deremot i stånd att från vår sida uträtta för att upprätthålla Ryss-

lands makt, som utgör vårt egentliga skydd.» Jag hoppas visserligen — och den behandling, Finland erfarit, gifver grund till denna förhoppning — att Hans Majestät äfven i afseende å den verkliga värnepligtsarméen skall se till våra förhållanden och icke i något fall pålägga oss större bördor, än vi kunna bära. Men kunna landets ständer gå till Hans Majestät med ett förslag, sådant det i reservationen yrkas, och säga: »Vi vänta af Eders Majestät, att det försvar, vi bereda landet, må höra landet ensamt till; att icke en enda man må föras i fält, i händelse icke fienden står vid landets gräns?» Skulle detta blifva fallet, skulle jag högligen beklaga det. Kan väl någon tro, att ett sådant förslag någonsin kunde blifva antaget? Jag tror det icke. Kanske någon hyser den öfvertygelsen — och derom torde icke vara tvifvel — att sagde förslag vore tillräckligt för uppfyllandet af landets pligt. Jag delar icke denna öfvertygelse; och hvad jag icke är berättigad att säga derom, så länge den utgör blott en enskild mening, det vore jag berättigad att yttra, så snart förslaget skulle blifva ett landtdagsbeslut och uttalas å Finlands vägnar, nämligen att det bevis, det skulle lemna på finska folkets tänkesätt i afseende å rätt och pligt, skulle lända detta folk, jag vågar icke säga, till vanära, jag säger blott, lända detsamma icke till heder.

Om att något moment för nationalmedvetandets höjande kunde innebäras i ett sådant förslag, som reservationen förordar, kan icke blifva fråga. Ty endast detta medvetande att i två à tre månaders tid deltaga i militära öfningar under den ljufva förhoppning att aldrig komma att deltaga i kriget kan väl icke ega något annat inflytande på vårt folkmedvetande än det dåliga af hvarje förställning. Då härtill kommer, att deltagandet i öfningarna skall ske tillsammans med värfvade soldater, der osäkerheten måste vålla, att flertalet af dem, som skola öfvas, så mycket som möjligt emellan öfningarna sky sina läromästare, hvarför äfven tjenstens inverkan på samfundsandan måste blifva föga välgörande. Helt annat är förhållandet med uppfyllandet af en verklig värnepligt, enligt den nådiga propositionen och i synnerhet enligt värnepligtsutskottets förslag, må vara med mer eller mindre ändringar. Detta fordrar tjenstgöring för en stor del värnepligtige åtminstone utsträckt till år; det fordrar

i detta afseende jämlikhet, att alla skola vara blottställda för samma öden, för samma ändamål. Då träder den förmögnares son till sidan af den besittningslöses, den mera bildades till sidan af den obildades, och han säger honom, under medvetande om, att det på ett eller annat sätt kan blifva allvar af: rättigheten att försvara fäderneslandet är äfven min, skyldigheten är äfven min. Ett sådant tilltal och en sådan gerning — det har erfarenheten bevisat, och eftertanken lärer det — skall höja sjelfmedvetandet hos den tilltalade; han känner mera sitt menniskovärde. Och uppfyllandet af en sådan pligt höjer åter sjelfmedvetandet hos den, som kan ställa detta tilltal till sin närmaste man i ledet. Det är sålunda man med skäl sagt, att värnepligten höjer en nations sjelfmedvetande. Jag bekänner, så tryckt af åren jag än är, att jag skulle skatta mig lycklig, om jag hade denna hågkomst från ungdomen att hafva kunnat sålunda uppträda. Jag vill icke medgifva, att mitt hjerta är hårdt; men, jag vet det, jag skulle med andra känslor betraktat dem, som varit mina kamrater i ledet, hvilka samhällsklasser de än tillhört; jag skulle med andra känslor betraktat dessa samhällsklasser; och jag är öfvertygad derom, att denna känsla och detta medvetande skulle hafva ledt mitt lif lyckligare, än förhållandet nu varit. Jag skulle underlåtit mycket, som bort vara ogjordt; jag skulle säkert gjort mycket, som nu blifvit ogjordt. Hvad jag sjelf icke fått erfara, det önskar jag, att kommande generationer i Finland måtte erfara och lära, både för deras egen lycka och för landets, ty det skulle säkert föra folkets nationela sjelfmedvetande framåt. Det är derför, jag tror mig kunna med godt samvete votera för ett värnepligtsförslag, hvilket bereder Finland en sådan framtid. Jag gör detta också derför, att ett sådant förslag, om det antages af ständerne, redan skulle innehålla vitnesbördet om finska folkets medvetande, att det dock äfven genom sin historiska ställning har någon skuld och någon pligt att uppfylla. (Bra!)

Vid detaljgranskningen af värnepligtsutskottets betänkande yrkade Snellman (1877. V. 1380) på en längre öfningstid för reservisterna, ur synpunkten af dessas egen välfärd och med önskan att härda dem för krigets vedermödor.

Snellmans öfriga anmärkningar, inkast m. m. vid ofvannämnda detaljgranskningar återfinnas i protokollet för den 17 December 1877 (se 1877. VI. 1487, 1488, 1489, 1493—1494, 1505, 1512, 1516—1518, 1521—1522, 1526—1529, 1530—1531 samt 1532). Af synnerlig vigt var den ändring, Snellman föreslog i fråga om paragraf 131 af nådiga propositionen i fråga om depôttrupper samt hans tillägg: »den del af reserven, hvilken Kejsaren och Storfursten icke pröfvar vara för detta ändamål behöflig, tjenstgör i krigstid såsom landtvärn», hvilket förslag äfven antogs af ståndet. — Uppmärksammas bör ock hans yrkande på framtida lindring i vakansafgiftens erläggande.

*

Plenum den 19 December 1877. Vid föredragning af jernvägsutskottets sammanjämkningsförslag i anledning af nådiga propositionen om *stambansnät för Finland* uttalade sig Snellman om önskvärdheten, att bestämningen om farhastigheten åtminstone skulle bibehållas, såsom kommissionen föreslagit (1877. VI. 1542, 1543 och 1545), och blef ståndens beslut i enlighet härmed.

I anledning af jernvägsutskottets sammanjämkningsförslag angående *anslag för banbyggnader* framhöll Snellman (1877. VI. 1546—1547) såsom öfver hufvud principenligast att bygga jernvägar på, helst inom landet upptagna lån, på det att kostnaderna måtte fördelas på framtida generationer. Han yrkade, att ståndet skulle vidhålla sitt beslut och anslå 15 millioner, den förut bestämda summan, hvarom ock ståndet förenade sig.

*

Plenum den 19 December 1877. Vid behandlingen af statsutskottets betänkande med anledning af nådiga propositionen rörande *hypoteksföreningens* i landet underdåniga ansökning om understöd öppnades diskussionen af Snellman

(1877. VI. 1553—1559) med ett längre andragande. Med utelemnande af den deri meddelade relationen af uppkomsten af föreningens skuld till Finlands bank samt af dermed förknippade reflexioner intages här nedanstående utdrag af Snellmans uttalande:

Jag trodde icke, att någon annan skulle begära ordet, annars skulle jag icke anhållit att nu få yttra mig, hvilket jag i alla fall senare bort göra *ex officio*. Men det är icke endast härför, utan emedan jag, ända ifrån det hypoteksföreningen stiftades, haft den öfvertygelsen, att denna inrättning är ett för landet nyttigt företag, såsom jag äfven i denna stund är öfvertygad, att inrättningen mångfaldigt gagnat landet.

Man hade väl ifrån början hoppats, att den hufvudsakligen skulle tjena till att främja och förbättra jordbruket, att bereda kapital för att användas till sådana förbättringar, och säkert är, att hypoteksföreningen äfven i detta afseende något uträttat. Men det väsentligaste sätt, på hvilket föreningen gagnat och kunnat gagna i vårt land, är visserligen, såsom äfven blifvit erkändt, att hypoteksföreningen befriat jordbrukaren från den osäkerhet, hvari han eljes lefver, då han nödgas för arfsliqvider, för köp af jord och eljes i tider af betryck söka sina lån på många händer, osäker om, hvilken dag de åter uppsägas, och icke erhåller sådana lån utan borgen, proprieborgen, för hvilken, som man vet, allmogen också nödgas särskildt betala. I detta afseende är det säkert, att hypoteksföreningen gagnat mycket, och skulle dess gagn blifvit ännu större, om icke föreningen börjat under den olyckligaste tid, vårt land på ett sekel haft att genomgå. Likväl är det visst, att skulle icke dessa hypoteksföreningens penningar funnits, så hade ännu många tiotusental flere svultit ihjäl än de, hvilka detta hårda öde träffade. Jag anser detta så solklart, att intet tvifvel borde i detta afseende kunna råda. Det var nöden, som tvang mången låntagare att, såsom man säger, äta upp de erhållna penningarne. Men skulle de icke haft dessa penningar att uppäta och dela med sig åt andra, så hade de väl alla gått under. Hypoteksföreningen gagnade sålunda också staten, ehuru på ett sätt, som är en småsak i jämförelse

med hvad jag nyss anförde, derigenom att kronan icke fick flere hundra skattevrak, hvilka föreningen i stället fick öfvertaga. Ty så ungefär beskaffade voro de hemman i synnerhet i de norra länen, hvilka hypoteksföreningen mottagit. Skulle de icke varit för hypoteksföreningens räkning intecknade, och föreningen nödgats för att om möjligt bevara något af sina fordringar, inropa dem, så hade de sålts för resterande kronoutskylder, såsom de ofta också nu såldes, och inga köpare erhållits. Många af dessa hemman inropades i hypoteksföreningen, jag vågar icke säga till hundratal, men ungefär så, för några hundra mark, medan inga anbud alls gjordes, till och med för 300 à 400 mark, hemman, som blifvit värderade till 8,000 mark, och på hvilka utlånats 3 à 4,000 mark. Alla dessa hemman skulle hafva blifvit skattevrak och blifvit liggande öde; men hypoteksföreningen har genom sin förlust hållit dem uppe. De äro nu odlade och bebodda. Detta räknas nu för ingenting. Det må så vara! Jag räknar också bland förtjensterna den att hafva räddat så många ifrån hungersdöden för den största. — — —

Efter slutförd diskussion blef Hypoteksföreningens skuld till Finlands bank, stor 600,000 mark, afskrifven i enlighet med det förslag, som af ledamoten i statsutskottet, friherre H. G. Boije framställts i en reservation till utskottsbetänkandet.

*

*Plena den 10 och 15 Januari 1878.**) *Värnepligtsutskottets sammanjämkningsförslag* gaf Snellman anledning till särskilda inlägg i diskussionen (se 1878. VI. 1736—1737, 1738, 1756—1759, 1762—1763, 1771—1772, 1834—1836 samt 1838—1839). Af dessa Snellmans uttalanden meddelas här det näst sista af dem, han vid ridderskapets och adelns plena höll. Det var af följande lydelse:

---

*) Beträffande plenum den 11 Januari 1878 och Snellmans tillstyrkan att antaga presteståndets inbjudning i fråga om upphäfvande af den allmogen härintills tillkommande lindring i stämpelpappersafgiftens erläggande, se 1878. VI. 1788.

Man bör, enligt min uppfattning, hålla bondeståndet, om hvars önskningar här förnämligast är fråga, räkning derför, att detta stånd med så mycken villighet för sig och sina kommittenter åtagit sig värnepligten. Det är icke orätt att anse saken så, att största delen af denna tunga dock faller på den folkklass, som bondeståndet representerar, det vill säga: på den stora massan af landets befolkning, och det synes ej heller orätt att förutsätta, att bondeståndet kan hafva svårare att uppfatta vigten för landet af värnepligtens antagande, icke endast vigten för denna stund, utan för all framtid. Ty denna institutions betydelse för framtiden i synnerhet hvilar på en ideel uppfattning, nämligen af den vigt, densamma har för att höja och stärka nationalmedvetandet. Man bör också hålla bondeståndet räkning för, att, då ståndet först beslutit att för sin del alls ingen vakansafgift bevilja, ståndet med afseende å värnepligtsfrågans vigt och betydelse gått ifrån detta beslut och medgifvit, att vakansafgiften skulle utgå till en början för de närmaste fem åren. Det är väl ej heller orätt att anse, hvad bondeståndets utskickade här inför det höglofliga ståndet yttrade, att ståndets medlemmar, då de återvände till sina kommittenter, gerna önskade att hafva att säga dem annat, än att de för dem antagit nya tungor, utan att kunna gifva dem någon utsigt åtminstone för framtiden att med afseende å vakansafgiftens börda ställas på jämn fot med alla öfriga medborgare. Det är icke underligt, om i sjelfva verket de äro bekymrade för det mottagande, de af sina kommittenter komma att röna. Glädjande är att veta, att höglofliga ridderskapet och adeln till en stor del åtminstone har behjertat dessa omständigheter, och att bondeståndets inbjudning inom det höglofliga ståndet har endast med en rösts pluralitet blifvit afböjd. Genom utskottets nu framställda sammanjämkningsförslag vinner också bondeståndet i hufvudsak sin önskan, då nämligen utskottet föreslagit, att vakansafgiften måtte till en början utgå för de fem följande åren, så att, om således detta utskottets förslag antages, bondeståndet har skäl att glädja sig öfver den hänsyn, dess önskningar hos medstånden rönt.

En punkt i bondeståndets inbjudning har utskottet dock lemnat å sido. Den är kanske icke af stor betydelse, men möjligen hade

den dock varit ganska betydelsefull för framgången af utskottets förslag. Bondeståndet önskade nämligen, att ständerne skulle förklara frågan om vakansafgiftens erläggande för framtiden kunna afgöras endast genom fyra stånds samstämmiga belut o. s. v. Det är denna önskan, hvarpå utskottet ej ansett sig kunna fästa något afseende. I utskottets tidigare jämkningsförslag kom väl utskottet, ehuru tveksamt, till det resultat, att i närvarande speciela fall, med afseende derpå att bondeståndet önskar en mindre skatt, än indelningstungan utgör, fyra stånds beslut kanske kunde behöfvas för frågans afgörande. Men utskottet hade i det föregående antydt, att, i en ekonomisk fråga sådan som den om rust- och rotehållarenes besvär, tre stånds beslut vore erforderligt för afgörandet; och äfven i detta högloflіga stånd har denna senare åsigt yttrats. Man bör icke förundra sig, om sådana åsigter för bondeståndet skulle varit skrämmande, om bondeståndet tror sig hafva att emotse en sådan framtid, då tre stånd mot bondeståndets vägran skola álägga detsamma skatt och tunga. För sakens framgång hade det derför, enligt min tanke, varit väl, om utskottet föreslagit, att äfven detta bondeståndets önskningsmål måtte afses. Det är gifvet, att de fyra ståndens beslut ej kunde fattas annorlunda än såsom beslut om en skattelindring, hvilket beslut också kan föranleda förstärkt utskotts afgörande. Men detta hade för bondeståndet varit en trygghet för framtiden, hvilken ståndet af utskottets närvarande sammanjämkningsförslag icke kan hemta. Jag önskar och hoppas, att detta icke måtte motverka sakens framgång. Men till sagda underlåtenhet kommer, att utskottet i sista delen af detta stycke yttrar: »hvarefter dessa afgifter böra upphöra, så vida nästsammanträdande ständer före nämnda tidpunkt till sagda ändamål anvisat annan skatt, sådan som här nedan omförmäles». Dessa ord hänvisa till en framtid, då det kommer derpå an, huruvida någon annan skatt kan påfinnas för värnepligtskostnadernas bestridande. I händelse så icke vore fallet, kommer alltså vakansafgiften att fortfara från landtdag till landtdag. När detta sammanställes dermed, att tre stånd skulle kunna afgöra frågan, så måste man säga, att förslaget icke precis är inbjudande. Men, såsom sagdt, jag hoppas, att bondeståndet, då det vinner sin hufvudsakliga önskan, skall

ingå på förslaget och hysa den tillit till kommande ständer, att det icke skall röna en sådan orättvisa från de öfriga ståndens sida.

Jag bör erkänna, att jag för min del anser, att bondeståndets i denna sista punkt uttalade önskan, genom de i inbjudningen införda orden: »då densamma bör upphöra», ingalunda må uppfyllas. Ty bondeståndet har derigenom velat ingripa i kommande landtdagars fria öfverläggning och beslut; och detta anser jag i en sådan fråga som denna icke vara rätt af ett stånd, icke ens af flera. För min del skulle jag derför ingalunda hafva yttrat mig gillande för denna punkt i bondeståndets förslag. Men utskottet har adopterat dessa ord, dock i ett helt annat syfte. Jag vågar icke hoppas på någon ändring i utskottets förslag. Men om någon af utskottets här närvarande högtärade ledamöter kunde, genom hvad jag anfört, föranledas att afgifva en förklaring, hvilken på ett tillfredsställande sätt skulle motivera sagde utelemnande af frågan om fyra stånds beslut, och hvilket yttrande säkert snart också skulle komma till bondeståndets kännedom och bidraga till förslagets antagande hos detta stånd, så vore detta mig mycket kärt, och jag skulle då hafva vunnit ändamålet med mitt uppträdande.

Sedan herr L. Mechelin, medlem af värnepligts-utskottet, replikerat Snellman, tog denne ånyo till ordet blott för att för bättre minnes skull konstatera det vunna erkännandet, att det icke varit utskottets mening att undandraga frågan om vakansafgifterna den vanliga behandlingen i stånden. »Det är väl ej», sade Snellman, »ett officielt yttrande, men det är dock ett yttrande, på hvilket äfven bondeståndet, då det blir af detsamma kändt, bör fästa afseende. Hvad angår uttalandet i detta fall af bondeståndets önskan, hvilket uttalande en annan talare ej funnit tydligt, så skulle jag för min del anse, att detta uttalande är tydligt nog, om man gör sig mödan att förstå detsamma. Ty äfven ett förstärkt utskotts beslut i bevillningsfrågor är fyra stånds samstämmiga beslut.»

Detta var Snellmans sista yttrande på landtdagen 1877 —1878, den sista, i hvilken det var honom förunnadt att deltaga.

Anmärkningar.

Vid redigerandet af Snellmans *officiela utlåtanden* såsom *professor* och såsom *senator,* hemtade ur vederbörande protokoller, har utgifvaren icke lagt an på att uppvisa en fullständigare samling af dessa hans yttranden eller att framlägga en omfattande öfverblick af hans åsigter i de diskuterade frågorna. En sådan plan hade, om så nödigt varit, kunnat fullföljas, så länge Snellman var den yngste vid rådsborden och i följd deraf skyldig att först uttala och utförligare motivera sin uppfattning af ärendena. Det dröjde dock icke länge, innan nya tjenste- och embetskamrater tillkommo, till hvilkas yttranden, i synnerhet vid omröstningarne i senaten, han fann skäl att utan vidare ordande ansluta sig. Utgifvaren har derför haft till ögonmärke att här framlägga sakrikare och i stilistiskt hänseende anmärkningsvärdare uttalanden af Snellman samt att tillika söka uppvisa, om ock bristfälligt, den mångfald af ämnen, åt hvilka han egnade en ansträngd uppmärksamhet, öfverlemnande åt Snellmans biograf att öfverskådligt framställa hans hithörande verksamhet.

Vidare bör nämnas, att af alla de i detta tionde band intagna anföranden, föreläsningar m. m., endast Snellmans andraganden vid de af honom bivistade landtdagar hittills varit tryckta. Beträffande föreläsnings-utdraget: „Om statsmakterna» hänvisas till hvad derom meddelats på sidan 68 i detta band.

Sid. 46. *Ett vigtigare uppdrag o. s. v.* Anledningen dertill var ett framkastadt förslag — hvilket, såsom Snellman i sina memoir-anteckningar säger, hade ett ganska högt ursprung — att indraga universitetet i Helsingfors eller att förflytta det från hufvudstaden till Jyväskylä och mera dylikt, allt detta närmast i anledning af kalas-talen vid promotionen 1857.

Sid. 57. — — *öfver sökandens duglighet.* Här fanns i Snellmans manuskript tillagdt: *Härtill en bilaga: A.* — Denna bilaga har icke anträffats.

Sid. 58. — — *hvem som baron v. H. eller baron v. K. o. s. v.* = friherrarne L. G. von Haartman och C. von Kothen.

Sid. 59. — *att till en lärostol i* (medicinska) *fakulteten* — — *kalla en utländing* o. s. v. J. Szymanovski, som år 1858 hitkallades såsom e. o. professor i sagde fakultet.

— — —

Sid. 65. *Några föreläsningar af J. V. Snellman.* Snellman begagnade vid sina föreläsningar manuskript, i hvilka mer eller mindre fullständigt utarbetade partier omvexlade med knappa promemoria-anteckningar. Värdefulla äfven i detta skick, lämpa dessa handskrifter sig dock icke för offentliggörande i tryck utan föregången skicklig redigering, ett lika svårt som grannlaga värf. Dessutom skulle de i denna samling upptaga ett öfver höfvan stort utrymme. Deras rätta plats vore i ett allmänt bibliotek, dit man må hoppas, att de hamna.

Utgifvaren har här meddelat endast ett utdrag ur en föreläsningskurs i *Samhällslära* samt de nio första föreläsningarne i en dylik serie rörande *Statsläran*, hvilka af Snellman sjelf bragts i tryckfärdigt skick. Men dessutom har utgifvaren, tack vare ovärderligt biträde af den härtill mest kompetenta hand, sett sig i tillfälle att här införa de tjugufem föreläsningar i *pedagogik*, hvilka af Snellman, dertill förordnad, höllos vårterminen 1861. De äro, såsom läsaren skall finna, af Snellman affattade i mycket sammanträngd form, som antyder muntlig utläggning af föreläsaren. Äfven finner man af marginalanteckningar, att Snellman understundom för sina åhörare framhöll den kände tyske pedagogen Rosenkranz's åsigter i ämnet. Men egentliga luckor förekomma icke i original-manuskriptet, som medels förenklad ordställning, genom tilläggg af ett underförstådt subjekt eller predikat och en träffsäker uttydning af någon fragmentariskt nedskrifven mening blifvit i allo läsbart och tjentligt att representera Snellman såsom pedagogisk föreläsare.

Enligt föreläsningskatalogerna föreläste Snellman under sin professorstid i följande ämnen:

Höstterminen 1856 lemnade han »Vägledning till det akademiska studium» samt föredrog »Sedelära» (inledning) samt »Allmän rättslära». — Vårterminen 1857: »Sedelära, 1) såsom teoretisk pligtlära och 2) såsom praktisk sedelära». — Hela läseåret 1857—1858: »Sedelära». — Höstterminen 1858: »Psykologi» samt på våren 1859: »Rätts- och sedelärans historia från refermationstiden». — Hösten 1859: »Sedelärans historie ifrån senare hälften af 18:de seklet intill nuvarande tid» samt på våren 1860: »Psykologi och inledning till sedeläran». — Hösten 1860 var egnad: »Sedelära», .»Allmän rättslära» och »Läran om imputation»; våren 1861 åter: »Teoretisk pligtlära och praktisk sedelära»; under läseåret 1861—1862

föredrog han: »Samhällslära och folkrätt» samt »Etikens historia hos greker och romare»; slutligen under läseåret 1862—1863: »Filosofisk statslära med hänsyn till samhällslärans historia», hvarjämte han fortsatte sina privata föreläsningar öfver Hegels logik.

Sid. 84. — — *Hotoman och Languet. I Skottland Buchanan.* François Hotomanus, fransk jurist, lefde 1524—1590; Hubert Languet, fransk politisk skriftställare 1518—1581 samt den engelske lärde George Buchanan 1506—1582. — Längre fram på samma sida omnämnes Edvard Gans, tysk till börden och bekant som utgifvare af Hegels »Philosophie des Rechts» samt dennes »Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte» m. m. Han lefde 1798—1839.

Sid. 138. — *utgör grunden för det ryktbara adage* o. s. v. Adage = ordspråk, talesätt.

Sid. 191. *Föreläsningar i pedagogik.* Se anmärkningen till sidan 65.

Sid. 193. Denna föreläsning, den första, är redigerad af utgifvaren, alla de öfriga af statsrådet Th. Rein.

Sid. 221. — — *såsom tradition.* Härefter följde i manuskriptet ett kortare, öfverflödigt stycke, som bortlemnades.

Sid. 251. — — *anse vi Anselmus': hvarför klaga öfver synden o. s. v.* Anselmus, »skolastikens fader», erkebiskop af Canterbury, född 1033 i Piemont, död 1109.

Sid. 253. — *en prägel af det deri inlagda ändamålet.* Enstaka ord i manuskriptet, hvilka läsas härefter, antyda, att Snellman muntligen vidare utlagt detta ställe.

Sid. 311. *Officiela utlåtanden* o. s. v. Vi hänvisa läsaren till den första bland anmärkningarne till detta band, sidan 612. — Derjämte bör här erinras om de många af Snellman såsom finanschef till »Finlands Allmänna Tidning» meddelade upplysningar och anmärkningar, af hvilka ett urval ingår i sjette bandet af detta verk, se derstädes sidorna 317—360.

Sid. 314. — — *hos H. M underdånigst hemställt.* Sedan senaten formulerat sitt betänkande i enlighet med Snellmans votum, behagade H. M. förklara, att vederlag för den i fråga varande marken vid Systerbäck komme att tilldelas Finland antingen i den i fråga satta kuststräckan vid Ishafvet eller i disponibla egor inom S:t Petersburgska guvernementet. Frågan om ett fiskeläge på Ishafvets kust för de finske lapparne förekom åter vid plenum den 14 December 1863. Se längre fram på samma sida 314 samt sidorna 366 och 367.

Sid. 320. *Tillägg till frågan angående finska språkets införande till bruk vid landets domstolar och embetsverk.* Då på sidorna 320—325 i detta band meddelas Snellmans reservationsvis afgifna utlåtanden vid ofvan-

stående frågas slutliga behandling vid kejserliga senatens plenum den 11 Maj 1864, är det måhända lämpligast att såsom anmärkning till dessa sidor här införa en bland Snellmans efterlemnade papper anträffad skrifvelse med ofvanskrift: *Bilagdt utlåtandena i finska språkfrågan till cirkulation* och hvilken är af följande lydelse:

1:o. Herr prokuratorns förslag, att den extra ordinarie läraren i juridiska fakulteten borde *föreläsa* och anställa *offentliga* förhör i civil- och kriminalrätt, ålägger denna tjensteman sysslande för *två* professorer och *en* lektor. Hvarför sagde lärare icke skall föreläsa i nationalekonomi, kamerallagfarenhet o. s. v., är icke anfördt. *Offentlig* examen är, såsom kändt, en ceremoni. Utan rättighet för läraren att afgifva vitsord, har den än mindre betydelse.

2:o. Af det i universitetets konsistorium förda protokoll finnes, huru haltlösa de skäl äro, som anföras mot finska språkets begagnande vid den akademiska undervisningen.

Professor Rosenborg, hvars yttrande af ett antal professorer åberopas, »*kan icke finna något förnuftigt skäl för nödvändigheten att föredraga de juridiska vetenskaperna på finska*» — — — emedan »juris-studerande i alla händelser äro tvungna att känna svenska språket».

Likväl förutsätter professorn, att efter tjugu års förlopp hvarje aspirant till profession skall, utan alla föreskrifter i detta hänseende, vara i stånd att föreläsa på finska — ehuru nämligen *icke något förnuftigt skäl finnes för en sådan förmågas användande.*

Öfver hufvud ser man i detta yttrande likasom i flere andra »vetenskapligheten» begagnas såsom käpphäst vid demonstrerandet. Att juridiska och teologiska fakulteterna hafva åliggandet *bilda tjenstemän* för stat och kyrka ignoreras — likasom att den vetenskapliga verksamheten för det mesta inskränkt sig till *ett* specimen eller två och — *undervisningen.*

Hofrätter och andra auktoriteter vänta allt af undervisningen. I fråga varande yttrande finner intet förnuftigt skäl till en sådan förhoppnings realiserande.

3:o. Det måste likväl medges, att endast undervisningen vid skola och universitet icke någonsin kan föra till den påbjudna reformen.

Nu är svenskan oftast lärjungarnes modersmål, hittills utan undantag deras undervisningsspråk. Likväl kan igen enda examinerad vid afgången från universitetet uppsätta ett officielt dokument. Detta läres derigenom, att mönster finnas att tillgå, icke genom någon särskild undervisning.

På samma sätt måste finskans användande såsom kurialspråk af flertalet läras. Mönster måste kunna dem föreläggas.

Men af hvem skola dessa mönster föreläggas? Naturligtvis af män, som hafva förmåga att uppsätta officiela dokumenter. Alltså, icke den ungdom, som kommer från universitetet, utan de män, som i statens tjenst vunnit förmåga dertill, måste göra början.

Det är detta »förslaget» afser genom att ålägga domare och andra tjenstemän att göra denna början med uppsättandet af de enklaste dokumenter på finska.

Det har väl tusen gånger blifvit upprepadt, att finska språket *aldrig* kan vinna den utbildning, som erfordras för dess officiela användande, förrän det såsom officielt språk begagnas. Intet språk i verlden har på annan väg kommit till en sådan utbildning. Tvärtom! Alla Europas språk hafva begagnats såsom kurialspråk många sekler *tidigare*, än de blifvit språk för vetenskap och litteratur — härifrån dock undantaget folksagan och folksången i muntlig tradition.

Finska språket har, och det är *sant,* ehuru otroligt det för mången kan låta, ett omätligt försteg framför de flesta andra språk. Det är redan i nära nog alla grenar af vetenskap och litteratur begagnadt — *förrän* dess användande såsom kurialspråk begäres.

Det är blott tanklösheten, som gör affär deraf, att till ex. lektor Eurén icke väl öfversatt landtdagspropositionerna. Ty i hans beläsenhet saknas läsning af officiela dokumenter. Men äfven denna läsning förutan vore hans öfversättning säkert en annan, om han haft vana vid och förmåga till officiela skrifters uppsättande på svenska, om han fungerat såsom domare eller i annan liknande befattning.

Hafva de tjenstemän, af hvilka finskans användande begäres, ingen tid öfrig att egna åt läsning af finska böcker och tidningar

— och författningar i de ämnen, som röra deras tjenst, så är visserligen allt, hvad för språkets bildning hittills skett, för dem förloradt.

Likaså erbjuder sig för de flesta af landets svenskt bildade invånare, både äldre och yngre, dagligt tillfälle till praktisk öfning i finska språkets talande. Omsorgen om deras barns framtid borde beveka de föräldrar, för hvilka sådant är möjligt, att i samtal med sina söner använda finskan. Ty att lemna denna omsorg blott åt lärarene — och kanske tjenstefolket — förer osäkert till målet. Hvad som ej sker i dag, sker kanske i morgon: att nämligen ingen blir tjensteman i landet, som icke känner finskan. Försummas äfven utvägarne till muntlig öfning, likasom läsningen, så sker det af de obotfärdigas förhinder.

Begagnas deremot båda dessa medel så, som en vältänkande menniska borde göra det för att vinna förmåga att rätt uppfylla sina pligter, så bör det icke blifva svårt för yngre tjenstemän af alla slag att göra en början med språkets skriftliga användande i dokumenter, hvilkas stilistik, så mycket man än må hålla tal om motsatsen, går ut på att iakttaga en häfdvunnen form.

Att denna form i många stycken är en slentrian, kan icke på allvar förnekas. Skulle också för finska dokumenter en enklare form användas, kan detta endast gagna saken, rättsskipningen och förvaltningen. Det gränsar till det löjliga att se en hofrätt åberopa grundlagen mot en sådan förändring i kurialstilen.

4:o. Hvar och en, som fördomsfritt läser den del af de bilagda utlåtandena, i hvilken endast hinder mot reformen framhållas, måste erkänna:

a) att i dem saknas all föreställning om denna reforms nationela betydelse. Fordran på densamma utgår icke ur en agitation, icke ens ur endast den finska befolkningens medvetande om den orättvisa, densamma lidit och lider, utan ur den menskliga bildningens närvarande ståndpunkt. Europas närvarande historia är af denna fordran uppfylld, ja, den bestämmes nära nog uteslutande af densamma. Det blod, som flyter och sätter hela verldsdelens fred i fara, flyter för denna samma fordrans skull. Der denna djupare grund för densamma förbises, saknas den förmåga att bedöma

dess berättigande och värde, som af de högre bildade i alla Europas länder med skäl kunde fordras;

b) att i följd af denna bristande insigt i dem likaså saknas all tanke på landets och nationens framtid. I detta hänseende skola evinnerligen gälla Arvidsons ord: »svenskar äro vi icke, ryssar kunna vi icke blifva». Endast en enda väg står öppen — ehuru visserligen äfven den af bekymmer omgifven. De första tecknen till de mötande bekymren hafva dagens händelser lagt för hvar mans ögon;

c) att i dem det personliga anspråket att för egen del *ingenting* göra, utan lemna allt åt kommande slägten ställes i främsta rummet.

Man må erkänna uppriktigheten i de farhågor för rättstillståndets säkra upprätthållande, som i många utlåtanden uttalas. Men just der detta sker, finner man intet enda löfte om något det minsta bemödande att vilja *arbeta* för dess upprätthållande. Ingen vågar rentaf förkasta reformen för all framtid. Men få äro de, som säga: svårigheterna äro stora, men *hos oss* skall icke bemödande saknas att öfvervinna dem.

Tvärtom heter det: vi vilja hafva lösen för de svenska dokumenter, hvilka parten icke förstår; men translatorer kunna ju tillsättas, som *utan lösen* öfversätta dem. Och andra säga: icke ens med translatorer kan saken hjelpas; ty öfversättningen måste af oss underskrifvas, men vi vilja icke lära oss förstå, hvad öfversättningarne innehålla. De, hvilka så yttra sig, hafva dock troligen *alla* utöfvat domarekall i finska tingslag, frågat och afhört endast finska talande parter och vitnen, och försäkra i samma andetag, att rättvisan varit och är förträffligt vårdad af just sådane domare. Än mera: finska skrifter måste nu mera af dem mottagas; de lägga en öfversättning af desamma till grund för sina åtgärder; men denna öfversättnings riktighet eller oriktighet bekymrar dem icke. Om underlaget för deras domslut är falskt — detta blir likgiltigt; de kunna naturligtvis lika litet kontrollera den som en öfversättning af deras eget domslut. Men denna sistnämnda öfversättning, den får ej ske, emedan de icke åtaga sig att kontrollera den. Att ett

sådant resonnemang icke afser rättvisan, utan blott egen ansvarsfrihet — torde ligga i öppen dag.

Orättvist vore att icke erkänna, att flere tjenstemän, till ex. de vid länestyrelserna, äro af arbete så öfverhopade, att ytterligare anspråk på ansträngning å deras sida lätt blifva obilliga. Men bland deras utlåtanden anträffas de, som mest vitna om god vilja. Menskligt är också i öfrigt obenägenheten att gå ur de gamla spåren. Men uppenbart är i åtskilliga utlåtanden, att denna obenägenhet icke är van att genera sig. I de flesta Europas länder skulle vissa af dessa utlåtanden, ställda till Hans Majestät, anses för oanständiga. Till något kunde svaras: det hade varit för landet gagneligare, att herrarne lärt sig finska, än sysslat med politiska demonstrationer.

5:o. Förslaget att låta utarbeta och af trycket utgifva mönster för officiela dokumenter har blifvit förstådt, endast der god vilja att begripa funnits. Obligatoriska kunna naturligtvis sådane mönster icke vara. Men för den, som vill göra början med att sjelf utfärda dylika dokumenter, kan det icke vara likgiltigt att dock få se ett försök dertill af annan hand.

6:o. Några års dröjsmål mer eller mindre betyder i en stor fråga litet eller mycket — allt efter den större eller mindre säkerhet, som finnes, att dock en gång början göres — och *att intet hinder möter* fortsättningen. Den, som är öfvertygad, att Finlands ställning kommer att orubbadt förblifva lika gynnsam för alla nationela sträfvanden, som den under de senast förflutna åren *varit,* kan taga lång tid för sig. Men också folkens öden vexla; och kanske har man i Finland anledning nog att tänka härpå, ehuru för senaste tid visst med glädje öfver det goda, Gud gifvit.

Men i flera fall äro de yrkade längre tidsbestämmelserna klarligen endast uppskofs-invändningar, gjorda af en part, hvilken så länge som möjligt vill uppskjuta med skuldens betalande. Utställes målet, sedan terminen förflutit, till hans ytterligare hörande, lider det intet tvifvel, att han skall finna en ytterligare respit absolut nödvändig. Ty *hans* affärer stå just på samma punkt som nu.

7:o. Utlåtandena vitna om det förut nogsamt kända, att i detta land finnas få statens *tjenare,* men ett mycket stort antal

berättigade löntagare. Att »byråkratin» är till för att göra opposition mot regeringen, är en så allmän åsigt, att man äfven vid landtdagen visat den största ömhet för uppehållandet af denna oppositions rättighet. I andra stater och främst i de politiskt fria äro åsigterna helt andra. Domareväfvets oberoende skall visst i heder hållas. Men anser sig domaren för en kontrahent och regeringen för en annan, yrkande, att inga andra åligganden kunna honom åhvälfvas än de, hvilka tillhörde befattningen, då han hade den oändliga godheten att åtaga sig densamma, så torde detta slags oberoende icke böra godkännas. Han kan då äfven yrka, att han icke är pliktig läsa eller skrifva ett enda ark mera eller att afdöma andra slags mål än hans företrädare i tjensten. *Konsideration* bör hafvas med gamla män. Men anförda slags pockande på, hvad de förmena sig hafva åtagit sig, anstår icke ens dem. Tjenst och lön äro icke till för domarens skull, utan för folkets. Hvad dettas väl kräfver, och han förmår åstadkomma, om också med sina krafters yttersta ansträngning — det är helt enkelt hans skyldighet, och han har ett dåligt begrepp om rätt och orätt, i fall han icke erkänner det för sin *pligt.*

Sid. 321. — — *juridiska fakulteten* o. s. v. I senatsprotokollet läses: juridiska fakulteterna; ett skriffel föreligger här sannolikt, antingen då meningen varit, såsom i texten föreslagits: juridiska fakulteten eller möjligen: juridiska och teologiska fakulteterna.

Ytterligare utlåtanden af Snellman rörande finska språket återfinnas på sidorna: 362, 367, 568, 579 (och 588).

Sid. 329. *Angående styrelsen och förvaltningen af Finlands bank.* Se längre fram uttalanden i ämnet på sidorna: (338), 363, 383, 446, 499, 566, 592 o. s. v.

Sid. 340. — *angående tryckfrihet i Finland.* Se vidare sidorna: (394), 465 och 481.

Sid. 349. *Om donationsgodsen.* Se vidare sidorna: 395, 403 och 439.

Sid. 375. *Om jernverkens i landet befriande från erläggande af tionde och hammarskattsjern.* Se vidare sidorna: (415), 426 och 494.

Sid. 386. *Från ekonomie departementets plena* o. s. v. I sakens natur ligger, att i denna afdelning af texten en och annan fråga beröres, angående hvilken utlåtande af Snellman redan förekommit i redogörelsen för hans deltagande i senatens allmänna plena, såsom också längre fram i

referaten från landtdagen samt tidigare bland de i sjette bandet intagna tidningsartiklar från »Finlands Allmänna Tidning» och »Morgonbladet» Snellmans åsigter i hithörande ämnen i annan form meddelas. Dessa skrifvelser och uttalanden komplettera dock nästan alltid hvarandra och gifva öfverblickar af den gamle publicistens och statsmannens sätt att på olika områden kämpa för de idéer, han omfattade. Med ledning af innehållsförteckningarne kan läsaren utan större svårighet finna rätt på dylika, med hvarandra korresponderande andraganden, till hvilka i några fall äfven i dessa anmärkningar lemnas hänvisningar.

Sid. 418. *Rörande forststyrelsen.* Se vidare sidan 430.

Sid. 420. *Från plenum den 30 Maj 1866.* Vid detta plenum förekom, såsom ur texten framgår, fråga om en ansökning om sågningsskattens upphäfvande. Då frågan ånyo upptogs vid ekonomie departementets plenum den *28 November 1867*, yttrade Snellman, att, ehuru han väl insåg, att all tull på den inhemska exporten bör såsom utgörande en direkt skatt på produktionen aflyftas, han dock, emedan nu någon minskning i statsinkomsterna ej kan undvaras, för närvarande ej kunde tillstyrka bifall till petitionen samt anhöll att framdeles få till H. K. Maj:t inkomma med framställning af i fråga varande afgifts upphörande för all framtid.

Sid. 442. *Om grundskattens aflyftande.* Se vidare sidan 486.

Sid. 462. *I brännvinsfrågan.* Se vidare sidan 532.

Sid. 465. *Tryckfrihetsfrågan.* Bland Snellmans posthuma skrifvelser anträffades äfven en i tryck icke återfunnen uppsats i tryckfrihetsfrågan. Den hänför sig, såsom af innehållet framgår, till landtdagen 1863—1864, då Snellman ännu icke hade säte och stämma bland landets representanter. Det hade sannolikt varit Snellmans afsigt att offentliggöra uppsatsen i pressen, hvilket han af obekant anledning underlät. Artikeln meddelas här som tillägg till hans uttalande vid ridderskapets och adelns plenum den 6 Maj 1867 under debatten rörande propositionen angående tryckfrihet i Finland och om villkoren för dess begagnande, med bibehållande af rubriken i manuskriptet:

Lagutskottets betänkande i anledning af propositionen angående tryckfrihet.

Förslaget till förordning angående tryckfrihet i Finland var, såsom allmänt torde vara bekant, af senaten till Hans Majestäts pröfning hemställdt, redan då landtdagen sammanträdde. Den nådiga propositionen i ämnet åter är daterad den 4 Januari detta år (1864).

För hvar och en, som icke afsagt sig skyldigheten att betänka, hvad som för tryckfrihetens i landet befästande kan ligga inom möjlighetens gräns, borde redan sammanställningen af dessa data vara en tillräcklig maning att inskränka anspråken till det för denna frihet nödvändiga.

Detta nödvändiga är: *lag och domstols afgörande.* Och propositionen vidhåller detta med den orubbligaste konseqvens.

Men lagutskottet har i sitt betänkande visat sig obesväradt af sagde uppmaning till vis besinning.

Det kan icke bestridas: pressfrihet finnes först då, när *allt*, utom direkta uppmaningar till lagbrott, *kan tryckas utan allt ansvar* — utan beifran och straff.

Sådant är förhållandet i England, der de blodiga lagarne mot tryckfrihetsbrott äro förgätna, emedan åtal aldrig sker; sådant i Nordamerikas Förenta Stater, der blott massan skipar sin rättvisa öfver tidningarna genom att förstöra pressarne och kanske tjära och fjädra redaktörerna; sådant snart nog i Sverige, der sällan en jury fäller, oaktadt lagbrottet är uppenbart, och der dess dom, när den faller, träffar endast en med några kannor brännvin köpt »ansvaring» — »mureriarbetaren Dahlhammar» et consortes.

Lagutskottet har ansett, att äfven i detta land steget med ens skall tagas ut.

Det kan icke sägas, att icke utskottets åsigt i princip är den rätta. Det kan endast dragas i betänkande, om det verkligen är öfverensstämmande med hvad man af lagstiftaren i detta land, i denna tidpunkt kan begära, att yrka på principens omedelbara förverkligande.

Man måste antaga, att det är allvar deri, då utskottet, för att bevisa obehörigheten af den i propositionen föreslagna kautionen för en del tidningars utgifvande, yttrar sig: »tillämpad i sina konseqvenser skulle en sådan grundsats påkalla en allmän lag, som gjorde det till en pligt för hvarje medborgare att ställa säkerhet, för att han icke i framtiden kommer att stjäla eller dräpa eller begå hvilket annat brott som helst» — o. s. v. —

Det måste antagas, emedan hos ett landtdagens utskott icke får förutsättas något yttrande mot bättre vetande.

Men utom utskottet är det en hvardaglig insigt, att i fråga varande kaution alls icke gäller den person, som begår eller kan begå ett tryckfrihetsbrott, utan endast sådane personer, som på en eller annan hvälfva ansvaret för sina gerningar. Den, som stjäl eller dräper, kan icke uppdraga åt någon annan att i sitt ställe slita spö och undergå lifstidsfängelse. Men den, som skrifver och låter trycka, icke blott *kan* låta en annan person bära ansvaret och i förekommande fall lida straffet för ett lagbrott, utan det har äfven varit det vanliga, att så skett, der lagen icke lagt hinder deremot.

Kautionen är ett bland dessa hinder. Den är föreskrifven i England, i Preussen, i Österrike, i öfriga tyska stater. — Skulle utskottet i dess ställe föreslagit något annat stadgande, syftande till samma mål att göra den skyldige till ansvarig, hade ingen behöft tvinga sig till tro på dess yttrade åsigters fulla allvar. Men då det utan vidare förordar kautionens utstrykande, synes verkligen dess anförda yttrande vara en fras, som blott undandöljer dess i princip riktiga mening, att för utgifvaren af en periodisk skrift intet ansvar skall finnas — ehuru väl äfven denna menings riktighet kan betviflas, då fråga är om en presslag i Finland året 1864. Äfven här i landet hafva personer, som icke varit utan inflytande på förslagets lydelse, ansett det för bättre, att hos utgifvaren af ett periodiskt blad skulle fordras vissa personliga qvalifikationer, till ex. aflagda lärdomsprof eller en viss samhällsställning. Rydin, författaren till det kända arbetet: »Om yttrandefrihet och tryckfrihet», förkastar äfven kaution både i princip och särskildt för Sverige, emedan der böter endast för mindre förseelser i fråga komma och då till mycket lågt belopp. Men till utrotande af ansvaringssystemet och skandalskrifveriet (om man härom vågar tala, då utskottet icke finner kautionens frånvaro i Sverige hafva medfört några vådor), föreslår Rydin förändrad tryckfrihetslag med högre böter, samt utgifvares, förläggares och »boktryckares» solidariska ansvarighet för deras erläggande.

Det är känd sak, att en mängd boktryck och i synnerhet tidningsutgifvandet är en ekonomisk spekulation. Den är detta främst i de länder, i hvilka tryckfriheten är störst. Äfven i vårt land håller det redan på att allmänt öfvergå dertill. Många blad

utgifvas här af bokhandlare och boktryckare. Detta är också det rätta; ty för utgifvandet af en duglig tidning fordras kapital — åtminstone att börja med.

Fordran på några personliga qvalifikationer hos utgifvaren utöfver de allmänna, myndighet och hederligt namn, äro derför förkastliga. Huru åter Rydin kunnat komma till det än förkastligare yrkandet att göra *boktryckaren* ansvarig, är svårt att begripa. Det tillhör deremot propositionens förtjenster, att boktryckare uttryckligen är undantagen från medansvarighet.

Kanske kunde andra bättre garantier upptänkas att sätta i stället för kautionen. I andra länder har man dock icke påfunnit några sådane. Utskottet har, såsom sagdt, icke gjort sig någon möda dermed. Det svarar till Hans Majestäts proposition om en tryckfrihets*lag* i stället för censuren:

Periodiska skrifter skola få utgifvas utan allt ansvar för tryckfrihetsbrott.

Ty det kan väl icke anses för något ansvar, att något legdt fattighjon sättes i fängelse, och att den, som brutit mot lagen, går fri.

Obestridligt är vidare, att, äfven om ansvar för det tryckta ordet skall finnas, det dock är stridande mot antagen princip för en tryckfrihetslag, att skriften skall aflemnas till den bevakande myndigheten, må vara också blott fem minuter, förrän den åt andra utdelas. I propositionen föreskrifves i detta afseende för periodiska skrifter *en hel timme.*

Men detta innebär vida mindre en preventiv åtgärd än föreskriften, att tillstånd skall begäras till ett boktryckeris öppnande m. m. Än mindre kan derigenom, der propositionen blir lag, såsom utskottet påstår, hända, att åtal anställes för innehållet i en skrift, »som ej kommit i annans hand än boktryckarens, förläggarens och ombudsmannens». — Ty i så fall har enligt § 3 hela lagen ingen tillämpning på skriften. Ombudsmannen måste bevisa, att denna verkligen varit i någon annans hand. Men till ex. bokhandlaren eller den, som utdelar bladet, måste väl anses för en sådan »annan». Man kunde visst fordra, att ännu någon tredje och fjerde — ett par prenumeranter — skola hafva fått bladet i

sin hand, förrän detsamma får åtalas. Men någon fara för tryckfriheten uppstår icke derigenom, att så icke skett, hvilket dock sällan torde kunna förhindras. Mycken kritik förtjenar derför detta stadgande icke, om det också å andra sidan kan anses för öfverflödigt. Den, som vill efterse, huru många länders presslagar hafva sådana paragrafer som den nämnda paragraf 3 i sammanhang med paragraferna 49, 50 och 52, skall föga med utskottet citera »Förenta Staterna», än mindre deltaga i det obefogade yttrandet, att i propositionen censuren är undanröjd blott i afseende å skrifter, »som ej äro periodiska».

Bland de flera mindre välbetänkta ändringar, utskottet föreslagit, angår en äfven hithörande stadganden. I paragraf 49 heter det, att, när qvarstad blifvit lagd å tryckskrift, skall sådant första eller andra rättegångsdag derefter »anmälas hos domstol, då åtalet för den förbrytelse, hvaraf qvarstaden föranledts, dervid tillika bör utföras». — Detta ord »utföras» är olämpligt, och utskottet finner derför i stadgandet en förment motsägelse mot stadgandet om 8 dagars stämningstid i paragraf 57. Utskottet föreslår nu, att orden »då åtalet o. s. v. bör utföras» skola ur paragraf 49 utgå. Men det är af väsentligaste vigt, att, när qvarstad skett, äfven åtal nödvändigtvis skall ske. Ombudsman får icke seqvestrera och blott öfverlemna åt domstol att afgöra, om seqvestern skall ega bestånd. Propositionen utgår från den förutsättning, att qvarstad är otillåten, om icke skriften *bevisas* vara brottslig; och en ombudsman, som brister i denna bevisning, utsätter sig för att få betala skadestånd. Det i fråga varande stadgandet bör derför qvarstå, men kanske i stället för orden: »bör utföras» sägas: »bör ske» eller: »bör väckas».

Ett annat olämpligt ändringsförslag rörer paragraf 13, 10 momentet, hvari föreslås, att »utdrag» ur andra skrifter få införas i periodiska skrifter. Utskottet vill hafva: »kortare utdrag». — Men ett långt utdrag ur en broschyr om ett ark är ett kort utdrag, då det tages ur ett verk i många volymer. Tillägget skulle derför endast gifva anledning till gagnlöst trakasseri.

Likaså är den föreslagna ändringen i paragraf 43 obehörig. Ett anonymt bolag till ex. kan icke tilläggas någon talan mot förgripliga yttranden. Öfver hufvud kunna sådana yttranden för-

närma personerna i bolaget eller sällskapet, men icke denna *persona moralis,* som kan bestå af vexlande individer genom menniskoåldrar. Men å andra sidan kunna icke enskilda personer, hvilka anse sin heder förnärmad i ett mot ett bolag eller ett sällskap riktadt tadel, förbjudas att hvar för sig söka upprättelse, lika litet som sådant kan förbjudas andra enskilda derför, att flere blifvit på samma gång och i samma ord angripna.

Men dessa och dylika förslag hafva föga betydelse, emedan de alla utgöra önskningsmål. Och bland ändringsförslagen finnas äfven sådane, som hafva goda skäl för sig.

Deremot har utskottet genom sitt yrkande, att förordningen såsom af ständerne antagen lag, icke kan upphöra att gälla utan ständernes särskildta medgifvande, beträdt en farlig väg.

I ingressen och i paragraf 69 af den nådiga propositionen säges: att förordningen skall blifva gällande »intill slutet af nästinfallande landtdag». — Det tillägges i ingressen: »till den kraft, som tillkommer öfrig af monark och ständer stiftad allmän lag».

Af dessa ord drager utskottet den åberopade slutsatsen, att förordningen, efter att hafva blifvit antagen af ständerne, *»icke kan aflösas af någon annan lagstiftning i ämnet än den, som bägge statsmakterna godkänt».*

Denna slutsats kallades vådlig. Hade monarken velat för alltid afsäga sig sin af grundlagen obestridda, snart ett sekel gällande rätt att stifta lag för pressen, förstås lätt, att sådant hade blifvit i propositionen uttryckligen uttaladt. Men då detta ej skett, kan i de anförda orden en sådan mening icke inläggas. Ty de utsäga enkelt, att förordningen icke före nästa landtdags slut skall ändras eller återtagas, att den alltså för den bestämda tiden har orubbad giltighet såsom af monark och ständer stiftad lag. Skulle nu ständerne förena sig i utskottets slutsats, så tillägges härigenom ett villkor vid förordningens antagande, för hvars möjliga godkännande af Hans Majestät ständerne icke torde hafva någon säker utsigt, då tvärtom frånvaron af ett sådant medgifvande i propositionen gör godkännandet högst osäkert. Ett sådant förfarande medför derför vådan, att förslaget kunde komma att »till hela dess vidd förfalla».

En annan sak är, om äfven nämnda utskottets yrkande skulle såsom önskningsmål, icke såsom sjelffallet villkor, af ständerne upptagas. — Det är för att erinra om nödvändigheten häraf denna artikel tillkommit, som icke gör anspråk på att uttala annat än en enskild åsigt. Det ringa, som föregått denna erinran, har afsett att med några exempel framvisa det oförstånd, som i många delar ingått i hittills synliga bedömanden öfver det i fråga varande förordningsförslaget.

Här må ock erinras om Snellmans i »Morgonbladet» 1872 införda artikel: »*Sanning om vår presslagstiftning, sannolikt obehaglig*», som läses på sidorna 364—377 i sjette bandet af detta verk.

Sid. 496. *Hvad dess natur af produktionsskatt angår, så hade jag för icke länge sedan yttrat o. s. v.* Jämför Snellmans utlåtande under debatten om grundskattens aflyftande, sidan 487 och följande.

Sid. 518. *Beträffande den polemik o s. v.* I anledning af Snellmans vid ridderskapets och adelns plenum den 25 April 1872 fällda utlåtande rörande det finska bondeståndet uppträdde A. Meurman, medlem af sistsagde stånd, i n:o 99 af »Morgonbladet» för den 30 April samma år med en polemisk skrifvelse, benämnd: »I anledning af herr Snellmans yttrande i kreditivfrågan», klandrande dennes heta och skarpa ord. Snellmans svar härpå ingick i n:o 100 af samma tidning för den 1 Maj och införes här fullständigt:

Till redaktionen af „Morgonbladet“.

Den aktade signatyren A. M:s artikel i »Morgonbladet» tvingar mig att svara, ehuru motvilligt det sker.

Herr A. M. har förbigått hufvudsaken, den glömska, mot hvilken jag uppträdt.

En missväxt är en nationalolycka, till hvars botande landets styrelse ingenting kan göra. Den kan lindras, och spåren deraf utplånas endast genom kommande lyckligare skördar.

Men hungern är ett individuelt behof, som kan tillfredställas med bröd, och elände, sjukdom och död i följd af hunger kunna förekommas. Styrelsens pligt är att för detta ändamål anlita alla

statsverkets tillgångar. Men äfven landets representation har pligten att bereda den medel härtill.

När man nu på ett håll säger: vi — vi behöfva intet understöd; det, som gifvits oss, har endast gjort vårt förderf, alltså behöfver styrelsen inga undsättningsmedel, icke ens ett lån. Vi vägra det.

Och när man på andra håll säger: detta styrelsens företag att rädda de hungrande är dess »affär». Må vi gifva den ett lån till affärens skötande, men mot tillbörlig ränta.

Då anser jag ett sådant språk från representationens sida för upprörande.

Herr A. M. torde kanske säga: det är icke så det varit menadt.

Jag vet detta mycket väl. Men att man 1872 kunnat glömma, att andra undsättning behöfvande i landet finnas än de, som kunna göra lån -- det är denna glömska, som härvid utgör det upprörande.

Det är härom jag talat — om intet annat Sättet är en bisak, det torde ännu kunna rättas. Att jag icke talat för högt, skulle framgå deraf, att herr A. M. ännu icke fått öronen öppna. Men kanske är andras hörsel mindre förstockad.

Herr A. M.! Man kan sköta till ex. uppköp och utlåning af utsäde med bedröfvadt sinne, men dock undergifvet och lugnt. Men då vecka efter vecka hungersnöden tilltager, eländet ökas och likenas antal på kyrkogårdarne, på vägar och stigar, då gripes hjertat af förfäran. Man arbetar såsom mannen vid sprutan i en af lågorna kringhvärfd stad, utan hopp om räddning. Herr A. M. och andra med honom synas icke ens veta deraf, att ett sådant räddningsarbete ålegat landets styrelse. Men för den, som haft något ansvar dervid, kunna väl de bleka skepnaderna gå igen; och hans samvete kunde väl upprepadt till honom ställa frågan: hade icke något mera kunnat göras? Hade icke det, som gafs, kunnat klokare användas, och några tusental ännu räddas? Om de 7 millioner, som stodo till förfogande — och denna summa, ett halft års statsinkomst i allmänna statsfonden, hvilken undsättningsutgifterna tillhörde, synes böra tillfredställa äfven en sträng statsrevisors

anspråk — om hela detta belopp hade blifvit användt endast och allenast för de arbetslösa, orklösa och deras barn, icke en enda mark deraf till utsäde m. m., kanske hade då alla kunnat räddas. Hade detta varit rätt? Jag kan ännu icke afgöra det. Må herr A. M. besvara frågan med ja eller nej — — om han vågar.

Att strida om den rätta statshushållningen lönar icke mödan i synnerhet som herr A. M. enligt vanlig sed i tidningspolemik förbisett, om hvilka skatter jag talat.

Min åsigt är enkelt den. En undsättningsfond måste i detta land finnas. Den, som finnes, måste uppbringas till minst fem millioner mark. Ständerne hafva ett lätt medel härtill genom att för nödens stund anvisa en summa på Finlands bank, främst utan ersättningsskyldighet. Ty den befolkning, hvars räddning det gäller, kan ingenting ersätta. Erkännandet att ständerne härvid hafva en pligt att uppfylla är för mig mera än anslagets belopp.

Har statsfonden årligt öfverskott — och med sparsamhet har den detta under vanliga år — då bevisar detta, att skatterna äro onödigtvis höga. Fordra då borttagandet af skatter, som hämma produktionen, nedsättandet af andra, som fördyra lefnadsbehofven. Dermed behöfver icke pjåkas; ty statsverket får dem med tålamod fördubblade igen.

Men visserligen måste undsättningsfonden, när den vid en hungersnöd tömmes, åter fyllas — må vara med statsöfverskottsmedel och bankvinster.

Medel till anskaffande af utsäde vid missväxter är en annan sak. Ingenstädes fördömes det, att regeringen kommer en industri till hjelp vid en allmän olycka, upplånar och utlånar. Så sker nu mera äfven för nya allmänt gagneliga företag. Så till ex. jernvägsanläggningar. Men villkoret är, att sådana lån skola återbetalas. Herr A. M. hade haft tillfälle att muntligen säga något härom. Bättre är dock utan tvifvel, om statsverkets förmedling kan undvikas. Stort buller förtjenar *den saken* icke.

Sid. 519. — *rörande skollagsstiftningens och undervisningsväsendets ordnande i landet.* Det var naturligtvis mot friherre C. von Kothens omstörtningsplaner detta andragande af Snellman var riktadt.

Sid. 521. — — *den ärade skolstyrelsens medlems reservation, som nyss talat* o. s. v. Senator S. H. Antell.

Sid. 532. — *publicerat en tidningsartikel i ämnet* o. s. v. Snellman hade låtit införa i n:o 119 af »Morgonbladet» för den 25 Maj 1872 en kort skrifvelse med rubrik: »*Ett olycksbådande förslag*», som finnes intagen i sjette bandet, sidorna 363—364.

Sid. 533. — — *det är på sätt och vis ett arf ifrån en man* o. s. v. Friherre Fabian Langenskiöld.

Sid. 546. *Jag har vid ett annat tillfälle yttrat min öfvertygelse* o. s. v. Se sidan 542 i detta band.

Sid. 547. — *att komma åt en besparad summa af 600,000 rubel* o. s. v. I landtdagsprotokollet läses: en sedan besparad summa, — hvilket kanske bör nämnas.

Sid. 558. — *om införande af guldmyntfot i Finland.* Jämför sidorna 394 och 395 i sjette bandet af detta verk, der flere osignerade artiklar i ämnet, införda i »Morgonbladet» för 1876 uppräknas. Se vidare sidan 571 i detta band.

Sid. 558. — *att denna dag varit så nära* o. s. v. I protokollet läses: denna *lag*, som här ändrats till: dag.

Sid. 562. — *ett mot hans uttalande riktadt inkast* — af herr L. Mechelin.

Sid. 564. *Om stambansnät för jernvägarne i Finland.* Se vidare sidorna 594 och 606 i detta band.

Sid. 569. — — *detta utstryckande af femte paragrafen* o. s. v. Här meddelas i aftryck ur kejserliga förordningen innefattande föreskrifter i afseende å finska språkets införande till bruk vid landets domstolar och embetsverk, af den 20 Februari 1865, de i texten åberopade paragraferna, nämligen:

§ 5. Vid landets alla lärdomsskolor och gymnasier skall, så snart reglering derom hinner vidtagas, finska språket införas såsom undervisningsspråk jemte det svenska, uti ett eller flera ämnen, eftersom lämpliga lärare dertill kunna finnas. Egande Domkapitlen, efter vederbörande skolkollegiers förslag, bestämma en sådan läroämnenas fördelning, som för sagde ändamål kan finnas nödig, så att föredragningen på finska språket kan vidtaga från nästa läseårs början; och ankommer å Senatens för Finland Ekonomie-Departement att efter hand förordna om flere ämnens föredragning i sagde läroverk på finska språket. —

samt

§ 6. Beträffande Häradshöfdingetjensterne i de domsagor, hvilkas befolkning i något tingslag till större delen talar finska språket,

skall hädanefter oeftergifligen iakttagas att ej någon till erhållande af sådan tjenst föreslås eller till bestridande deraf förordnas, med mindre han, efter hvad af Hofrätten uttryckligen vitsordas eller eljest erforderligen styrkes, väl förstår och kan i tal använda samma språk. Enahanda färdighet fordras jemväl af en hvar, åt hvilken förvaltning af Lagmansembete framdeles anförtros.

Sid. 569. — *men man hade icke bort låta pedagoger häri hafva talan.* Under en, i September samma år 1877, förd polemik med A. Meurman rörande »Dubbla undervisningsspråket på lycéerna» (se sidan 440 i sjette bandet af detta verk) medgaf Snellman i sin »replik» i n:o 210 af »Morgonbladet», att hans uttryck vid landtdagen om pedagogerna föll sig illa, och hade han derför i protokollet rättat detsamma. Hans mening var visst den, att pedagoger skola i fråga om skolans organisation höras, men ej ega afgörande röst. För instruerade och tänkande pedagogers erfarenhet bör hysas respekt, (men ej för teoretiska skolförslag).

Sid. 579. — — *beträffande finska språkets lagliga rättigheter* o. s. v. Jämför Snellmans tidigare andragande i ämnet den 23 Maj 1877, sidorna 568—571 i detta band.

Sid. 587. — — *förordning angående författares och konstnärs rätt till alster af sin verksamhet.* Samtidigt denna fråga förevar vid landtdagens plena publicerade Snellman, den 19 och 20 Oktober i »Morgonbladet» för 1877 tvänne uppsatser i ämnet, som återfinnas på sidorna 457—468 i sjette bandet af detta verk. — Se föröfrigt sidan 514 i detta band.

Sid. 599. — — *särskildt gläder mig deröfver.* Se Snellmans i »Morgonbladet» under våren 1877 införda artiklar i anledning af värnepligtspropositionen, hvilka finnas dels omnämnda, dels intagna på sidorna 403—416 i sjette bandet af detta verk.

Utgifvarens slutord.

Med detta band — det tionde i ordningen — äro

Johan Vilhelm Snellmans Samlade Arbeten

fullständigt utgifna enligt den plan, redaktionskommittén utstakat. Den enda afvikelse från prospektet, hon funnit anledning att göra, är den, att Snellmans *bref* ej intagits i samlingen af hans skrifter, utan blifvit införda i lefnadsteckningen, hvarest de erhållit sin rätta belysning från hans lefnadsskiften.

Verket begynte utgifvas år 1892 på hösten och beräknades blifva slutfördt sex år derefter, såsom ock medhunnits. Början gjordes med andra bandet, Snellmans vittra skrifter. Genom att utgallra det vidlyftiga material, som stod att hemta i synnerhet ur hans litterärt kritiska verksamhet, hafva Snellmans arbeten kunnat inrymmas i tio band. Då lefnadsteckningen deremot visat sig erfordra två band, har verket kommit att omfatta tolf band, såsom från början antaget och utlofvadt var.

Snellmans egna skrifter jämte till dem hörande anmärkningar och innehållsförteckningar upptaga omkring 454 tryckark eller vid pass 7,270 sidor.

Det hade varit omöjligt för en bokförläggare i Finland att utan säker och betydande förlust utgifva detta stora verk, som kunde påräkna endast ett mindre antal köpare. Företaget möjliggjordes dock af gynnsamma omständigheter. Snellmans efterlefvande, hans söner, ansågo nämligen, med pietet för deras store faders minne. det såsom en fosterländsk skyldighet att till fritt förfogande af den kommitté, som föresatt sig det stora nationalverkets utgifvande, ställa icke blott Johan Vilhelm Snellmans samtliga förut i

tryck offentliggjorda arbeten, utan äfven alla dennes efterlemnade talrika handskrifter, begärliga för hvilken förläggare som helst.

Men äfven denna uppoffring hade icke varit för ändamålet tillfyllestgörande, så vida icke landets styrelse med upplyst intresse och öppen blick för detta nationalverks bestående värde lemnat efter hand nödiga medel till bestridande af kostnaderna utöfver de summor, som den af förlagsaktiebolaget Otava inköpta förlagsrättigheten inbringade.

Med hänsyn till verkets dyrhet — priset beräknadt dock till endast 20 penni per tryckark — och till den svenska allmänhetens i landet fåtalighet bestämdes upplagan till blott 500 exemplar. Subskriptionen har emellertid haft den framgång, att nu, då detta skrifves, ett alldeles obetydligt antal fullständiga exemplar af Snellmans arbeten återstår på lagret.

Redaktionskommittén har under hela utgifningstiden utgjorts af statsrådet *Th. Rein,* e. o. professoren *E. Aspelin* samt referendarie-sekreteraren *J. L. Snellman,* hvarjämte undertecknad handhaft *redaktionen.*

Då i de »anmärkningar», som beledsaga texten i de flesta band, i korthet antydts de synpunkter, hvilka vid redigerandet gjort sig gällande, torde här blott behöfva erinras om, att det hela är kronologiskt ordnadt inom olika grupper af Snellmans skrifter. God vilja och möjlig omsorg hafva ej hindrat tryckfel och ortografiska inkonseqvenser att insmyga sig, icke ursäktade, men måhända delvis förklarliga deraf, att utgifvaren under tryckningens fortgång varit nödsakad att ofta vistas på resor, hvilka ej kunnat uppskjutas.

Slutligen anhåller undertecknad att få aflägga ödmjuka och vördnadsfulla tacksägelser till embetsverk och enskilda personer, hvilka i många fall bidragit till utgifvandets af detta verk jämna fortskridande.

Helsingfors den 14 Januari 1898.

E. Nervander.

Tionde bandets innehåll.

Officiela utlåtanden af J. V. Snellman såsom professor vid kejserliga Alexanders universitetet i Helsingfors 1856—1863.

I. *Utlåtanden i konsistorium.*

Sid.

II. *Utlåtanden i fakulteten.*

Tillägg.

Några föreläsningar af J. V. Snellman såsom professor.

Officiela utlåtanden af J. V. Snellman såsom ledamot i kejserliga senaten för Finland 1863—1868.

I. *Från kejserliga senatens plena.*

II. *Från ekonomie departementets plena.*

Yttranden och reservationer af J. V. Snellman vid ridderskapets och adelns plena på landtdagarne åren 1867, 1872 och 1877—1878.

På landtdagen år 1867.

På landtdagen år 1872.

På landtdagen åren 1877—1878.

I.

Tryckfel och rättelser

till banden I—IX.

Bland observerade tryckfel och miss-skrifningar i detta verk anföras här följande mera betydande.

Bandet I.

Sid.	18,	rad.	2 uppifrån	står:	1835; läs: 1836.
»	430,	»	8 nedifrån	»	des Bosen; läs: des Bösen.
»	432,	»	4 uppifrån	»	des Geister; läs: des Geistes.
»	1001,	»	19 »	»	Men; läs: Med.
»	1022,	»	13 nedifrån	»	monet; läs: manet.

I innehållsförteckningen rad. 8 nedifrån står: 1840; läs: 1837.

Bandet II.

Sid.	256,	rad.	13 uppifrån	står:	Voitaire; läs: Voltaire.
»	967,	»	17 nedifrån	»	Stadstidningens; läs: Statstidningens.

Bandet III.

Sid.	9,	rad.	8 uppifrån	står:	φευδος läs: ψευδος.
»	12,	»	16 »	»	paragraf 9; läs: paragraf 8.
»	23,	»	1 nedifrån	»	hålla sig på mattan — veta hut; läs: hålla sig på mattan = veta hut.
»	26,	»	1 uppifrån	»	misseller; läs: misceller.
»	29,	»	7 nedifrån	»	Mewlona; läs: Mewlana.
»	73,	»	1 uppifrån	»	begreppets kraft; läs: begreppet kraft.
»	80,	»	10 »	»	böra kommata efter orden: partem och illustranda bortfalla.

Sid. 80, rad. 11 uppifrån står: cencuræ; läs: censuræ.
» 83, » 3 » » Halicarn; läs: Halicarnasensis.
» 170, » 8 » » Forttage; läs: Fortlage.
» 171, » 9 och 10 » » Püchler-Muscaus; läs: Pückler-Muskaus.
» 221, » 15 nedifrån » sagt om sina egna ord; borde kanske läsas: sagt som sina egna ord.
» 289, » 16 uppifrån » en; läs: ett.
» 289, » 19 » » talang; läs: talan.
» 307, » 8 nedifrån » underrättelsens; läs: underrättens.
» 602, » 1 uppifrån » mätt; läs: mött.
» 611, » 12 » » sannolikt i Stockholm; läs: i Nykarleby.

Obs.! »Några spridda stycken ur »Saima» för 1844» böra uppsökas på sidor näst föregående dem, till hvilka innehållsförteckningen hänvisar.

Bandet IV.

Sid. 60, rad. 12 uppifrån står: 1845; läs: 1844.
» 100, » 10 nedifrån » han; läs: kan.
» 302, » 9 uppifrån » statsrörelsens; läs: stadsrörelsens.

Bandet V.

Sid. 18, rad. 1 nedifrån står: band; läs: bland.
» 328, » 13 » » att freda sitt minne; läs: att icke freda sitt minne.

Bandet VI.

Sid. 317, rad. 7 nedifrån står: 1862; läs: 1863.
» 386, » 4 uppifrån samt sid. 389, rad. 12 uppifrån står: af den 13 Augusti; läs: af den 23 Augusti.
» 403, » 15 » står: paragraf 55; läs paragraf 53.
» 415, » 6 nedifrån » tre-åriga; läs tio-åriga.
» 649, » 7 nedifrån » 1868; läs 1866.

Bandet VII.

Sid. 94, rad. 14 nedifrån står: för; läs: förr.
» 96, » 10 uppifrån » Barn; läs: Barm.
» 594, » 16 och 21 uppifrån står: 1866; läs: 1876.

Bandet VIII.

Sid. 71, rad. 3 nedifrån står: Vicleceni; läs: Wisliceni.
» 156, » 7 » » Saint Beuve; läs: Sainte Beuve.
» 243, » 13 uppifrån » »Dorfgeschichte»; läs: »Dorfgeschichten».

Bandet IX.

Sid. 403, rad. 19 uppifrån står: från; läs: för.
» 419, Noten bör utgå.
» 439, rad. 17 uppifrån står: afsett; läs: afsatt.
» 442, » 8 nedifrån » först; läs: förut.
» 462, » 18 uppifrån » skatter; läs: skatten,
» 529, » 15 » » ingen bland oss att den lätt kunde; stenogrammet borde kanske läsas: ingen bland oss, som tror, att det (fria ordet) lätt kunde o. s. v.

I bandet X har i Snellmans muntliga anföranden vid landtdagarne begagnats den af honom gerna använda formen: *ständerne;* hvaremot den vanliga formen ständerna för öfrigt bibehållits.

